

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 55. ТОМ 1
ISSUE 55. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 11 від 13.10.2022 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомеря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Вип. 55. Том 1. – 322 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.І.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Л.З.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, заступник декана факультету народних інструментів (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомеря І.М.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор, проректор з навчальної роботи (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. ScS., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тиміш Л.І.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **Тельбак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту культури і мистецтв (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомеря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2022
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомеря І.М., 2022

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 11 from 13.10.2022)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2022. – Issue 55. Volume 1. – 322 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Co-Editor, Doctor of History, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **L. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Deputy Dean of the Faculty of Folk Instruments (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Uzhgorod National University); **P. Ivanysyn** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department (Uzhhorod National University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor, (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor, Head of the Department (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **M. Kravchuk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department (Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevskia** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **L. Tymish** – PhD (History), Associate Professor, Department of the Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University; **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Ustyenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Culture and Arts (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor, (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 No 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

Based on the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1290 dated 30.11.2021 (annex 3), the journal is included in the List of professional editions of Ukraine (category "B") in the area of of Historical Sciences (032 - History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2022
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2022

ІСТОРІЯ

УДК 323.1:316.472.4:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-1>**Наталія ВОВК,***orcid.org/0000-0002-2470-7188*

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»(Львів, Україна) *Nataliia.S.Vovk@lpnu.ua***ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

У статті охарактеризовано основні аспекти використання спільнот соціальних мереж для формування української самоідентичності сучасного суспільства. Метою статті є визначити основні напрями популяризації історичної пам'яті в соціальних мережах для формування української самоідентичності. У статті проаналізовано стан вивчення питання формування самоідентичності народів, представлено джерела національно-культурної ідентичності народів. Доведено, що сьогодні методами формування та поширення української ідеї є сучасні інтернет-ресурси, зокрема соціальні мережі. Дослідження проводилося на основі аналізу п'яти тематичних спільнот у соціальній мережі Facebook. Аналіз спільнот здійснено за такими ознаками: тип та час існування спільноти; кількість її учасників; цільова аудиторія; характери та частота дописів. Автор проаналізувала дописи трьох загальнодоступних груп і двох груп приватного характеру. Розглянуто сучасний стан вивчення проблеми, зокрема, проаналізовано основні підходи до вивчення та розуміння процесів формування національної самоідентичності та сучасні джерела її формування. В результаті дослідження визначено основні характеристики дописів у професійних спільнотах у соціальних мережах, які впливають на формування суспільної думки і, як наслідок, – української самоідентичності. Як результат аналізу дописів у тематичних спільнотах, автор подала класифікацію їх дописів: історичні факти та факти сьогодення; новинні; спонукальні; патріотичні. У статті на основі проведеного аналізу розроблено модель професійної спільноти, яка дозволить популяризувати українську ідею серед сучасної молоді і формувати їхню колективну національну ідентичність. Автор пропонує використовувати для цього і «молоді» соціальні мережі, які є осередком спілкування сучасної української молоді.

Ключові слова: історія, національна самоідентичність, Україна, соціальні мережі, спільнота.

Nataliia VOVK,*orcid.org/0000-0002-2470-7188*

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social Communication and Information Activity

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *Nataliia.S.Vovk@lpnu.ua***FORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY SELF-IDENTITY:
A VIEW THROUGH THE SOCIAL NETWORKS PRISM**

The article describes the main aspects of using social network communities for the formation of Ukrainian self-identity in modern society. The purpose of the article is to determine the main directions of popularization of historical memory in social networks for the formation of Ukrainian self-identity. The article analyzes the state of studying the issue of the peoples self-identity formation, presents the sources of the peoples national and cultural identity. It has been proven that modern internet resources, in particular social networks, are methods of forming and spreading the Ukrainian idea today. The research was conducted on the basis of the five thematic communities in the Facebook social network analysis. The analysis of the community was carried out according to the following characteristics: type and time of the community; its number of participants; target audience; characteristics and frequency of posts. The author analyzed the posts of three public groups and two private groups. The current state of the studies problem is considered, in particular, the main approaches to the study and understanding of the national self-identity formation processes and modern sources of its formation are analyzed. As a result of the study, the main characteristics of posts in professional communities in social networks, which influence the formation of public opinion and, as a result, Ukrainian self-identity, were determined. As a result of the posts analysis in the thematic communities, the author submitted a classification of their posts: historical facts and current facts; news; encouraging; patriotic. In the article, based on the conducted analysis, a model of a professional community has been developed, which will allow popularizing the Ukrainian idea among modern youth and forming their collective national identity. The author suggests using "young" social networks for this purpose, which are the center of modern Ukrainian youth's communication.

Key words: history, national self-identity, Ukraine, social networks, community.

Постановка проблеми. Проблема самоідентичності будь-якого народу часто ототожнюється з національно-культурною ідентичністю, з єдністю населення в середині народу, що обумовлено різноманітними історичними факторами. В Україні питання самоідентичності особливо гостро повстало в останні роки. Це зумовлено вторгненням РФ на територію України. Сьогодні науковці (історики, політологи, джерелознавці та ін.) та політики стверджують, що визначення української ідентичності є певним засобом модернізації української історії, використання якого дозволить повернути суспільству чітке усвідомлення існування «національної держави». Тому вирішення проблеми національно-культурної ідентичності на сьогодні лежить в історичному, політико-правовому та соціально-економічному полях. Вивчення процесів впливу на суспільну думку щодо ідентифікації українства доцільно розглядати як метод боротьби з агресором. Відомо, що одним із напрямів боротьби є інформаційний фронт, а найбільш вагомим засобом впливу на сучасне суспільство є соціальні мережі, які стали каталізатором «інформаційних бульбашок» сьогодення. Варто також зазначити, що саме соціальні мережі є осередком інформування та спілкування молоді, яка з початком російсько-української війни почала себе чітко ідентифікувати як свідоме українське суспільство, яке буде розбудовувати українську державу. Тому варто проаналізувати методи та засоби (дописи, групи, сторінки тощо) соціальних мереж для встановлення та популяризації сучасної української самоідентичності суспільства.

Аналіз досліджень. Формування самоідентичності будь-якого народу є складним процесом, який, за дослідженнями, формують із кількох складових: культурна ідентичність, соціально-економічна ідентичність, національна ідентичність тощо. Зокрема, такі питання розглянуто у працях Павлюка І., Гончарука В. та Шумки М., Степико М. та ін. Сучасні дослідники процесу формування та вивчення історичної думки розглядають нові джерела її формування – інтернет-ресурси та соціальні медіа. Зокрема, до таких дослідників відносимо Пелещишина А., Білушак Т., Химицю Н. та інших.

Мета статті – визначити основні напрями популяризації історичної пам'яті в соціальних мережах для формування української самоідентичності.

Виклад основного матеріалу. Для визначення сучасних напрямів формування української самоідентичності, доцільно окреслити основні терміни, які формують це поняття. Зокрема, Павлюк І.

зазначає, що національна самоідентифікація є однією із форм самоідентифікації особистості в суспільстві, форма колективного усвідомлення єдності народу, який за певних дієвих історичних умов стає нацією, державою (Павлюк, 2020: 151). Електронна енциклопедія Вікіпедія подає таке визначення поняттю «українська ідентичність»: «це історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів)» (Вікіпедія)

Гончарук В. та Шумка М. стверджують, що вчені виокремлюють п'ять важливих джерел національно-культурної ідентичності народів (рис. 1). (Гончарук, Шумка, 2013: 386).

Для підтвердження факту існування української ідентичності необхідна наявність хоча б однієї з чотирьох ознак:

- етнічне походження та самоідентифікація;
- усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи;
- залученість в український культурно-інформаційний простір;
- свідомо діяльність з поширення української культури (Вікіпедія).

Коли проаналізувати ці чотири ознаки сьогодні, можна стверджувати, що український народ демонструє наявність у суспільстві усіх чотирьох ознак. Якщо до лютого 2022 року частина населення України не були широко залучені в український культурно-інформаційний простір та в окремих випадках не усвідомлювали себе спільно з іншими представниками українського етносу, то після повномасштабного вторгнення Росії кожен громадянин нашої держави ідентифікує себе українцем, патріотом і тим самим доводить давнє існування саме української самоідентичності.

Степико М. вказує на проблему переважання регіональної, територіальної ідентичності над загальнонаціональною. Вчений стверджує, що територіальна ідентифікація є складнішою та багатоплановою порівняно з національною ідентифікацією, основою якої є громадянський патріотизм населення країни. Відповідно для свідомості українського суспільства державний патріотизм є побічним, вторинним (Степико, 2011: 332). Проте сьогодні важко погодитися з таким твердженням дослідника, оскільки спостерігаємо, як державний патріотизм і саме національна українська ідентифікація піднімає бойовий дух суспільства.

Самоідентичність будь-якого народу формують і під впливом історичної пам'яті, яка суттєво

Рис. 1. Джерела національно-культурної ідентичності народів

відрізняється від історичної свідомості. Історична пам'ять, по суті, є вираженням процесу організації, збереження та відтворення минулого досвіду народу, країни, держави (уроків історії) для можливого його використання в діяльності людей на сьогодні чи для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості (Степико, 2011: 272).

Сьогодні джерела вивчення історичного минулого суттєво відрізняються від тих, які були в ХХ столітті. Якщо раніше популярними засобами такого ознайомлення були безпосередньо архівні фонди та спеціальні наукові видання, то сьогодні, в час бурхливого розвитку інформаційних технологій, такі джерела видозмінили свій характер. Сучасне суспільство готове глибше вивчати історію, але за умови зручності роботи із джерелами та їх широкою доступністю. Ці умови можуть задовольнити ресурси мережі Інтернет.

Пелещишин А. та Білушак Т. розробили класифікацію інтернет-джерел для дослідження історичних процесів в залежності від їх місця знаходження та способу відтворення: веб-виставки, 3-D тури; бібліографічні та реферативні бази даних; веб сайти провідних українських наукових установ; електронні ЗМІ; веб-енциклопедії та веб-портали; віртуальні спільноти та соціальні мережі (Пелещишин, Білушак, 2016: 18). Звичайно, що наповнювати усі названі джерела повинні фахівці, проте серед суспільства також існує градація щодо використання цих ресурсів. Загально відомий факт, що більшість молодого покоління звертатиме увагу на інформацію із віртуальних спільнот чи соціальних мереж, в той час, як до бібліографічних чи реферативних БД звертатимуться в більшості фахівці. Тому сьогодні варто актуалізувати історичну пам'ять і популяризувати її саме шляхом використання сучасних методів комунікації із суспільством – соціальних мереж.

Мережеві спільноти здійснюють комунікацію в нецензурований спосіб, при цьому поєднуючи вирішення національних та соціальних питань і генеруючи важливу історичну інформацію. Соціальні мережі дозволяють публікувати інформацію не лише в історичній ретроспективі, а й надавати

доступ до свідчень очевидців сучасних подій: громадян-активістів, політичних лідерів, місцевих жителів, у текстовій формі (Химиця, 2016: 159).

Аналіз контенту соціальних мереж дає підстави виділити дві групи найважливіших історичних джерел: текстові джерела (найважливіші історичні джерела,

первинні історичні тексти), до яких належать свідчення очевидців подій: громадян-активістів, політичних лідерів, місцевих жителів; фото- та відеодокументи (Химиця, 2014:216-221).

Для визначення типу дописів, які здатні формувати та активізувати самоідентичність українського суспільства проаналізовано контент груп у соціальній мережі Facebook. В результаті ведення пошукового запиту «історія» отримано 103 тематичних групи різного спрямування: загальнодержавна історія, історія окремого краю, історія окремої військової одиниці та ін. Для аналізу обрано 5 груп, з яких 3 – загальнодоступні і 2 – приватні (табл. 1).

Аналізуючи ці та інші групи, бачимо, що більшість з них є загальнодоступними, що значно полегшує вступ. Що ж до адміністраторів таких груп, то здійснивши аналіз їх сторінок, можна констатувати, що це особи, які мають прямий стосунок до історії – вчені, професійні дослідники, дослідники-аматори та ін. Є випадки, коли серед адміністраторів є інші сторінки, наприклад: адміністратором сторінки «Історія України та Українського Козацтва» є «Український світ» – недержавний портал, головним завданням якого є протидія в інформаційному полі зовнішнім загрозам, які виникають для України в загальних сферах: воєнної, економічної та енергетичної, а також у сфері інформаційної безпеки. Таке адміністрування дозволяє констатувати те, що дописи на сторінках є істинними, перевіреними та актуальними.

Що ж стосується, власне, дописів то їх варто розділити на декілька груп, а саме:

- історичні факти та факти сьогодення;
- новинні;
- спонукальні;
- патріотичні.

Що ж до джерела дописів, то їх є три: власні дописи адміністраторів групи; републікації з інших джерел (новинні сайти, ютуб-канали, інші facebook-спільноти) та публікації інших учасників спільнот. Така урізноманітненість джерел дає змогу висвітлити одні і ті ж події з різних точок зору, що сприяє їх об'єктивності.

Характеристика груп у соціальній мережі Facebook (станом на 23.09.2022 р.)

Назва групи	Дата створення	Кількість учасників	Частота дописів	Тип групи
Історія. Українська нацпам'ять	23.12.2017 р.	1 967	Щодня (230 за останній місяць)	Загальнодоступна
Історія для кожного	05.08.2019 р.	6 198	Щодня (41 за останній місяць)	Загальнодоступна
Історія України	03.11.2016 р.	21 445	Щодня (767 за останній місяць)	Приватна
Історія УПА	04.05.2012 р.	102 650	Щодня (275 за останній місяць)	Загальнодоступна
Історія України та Українського Козацтва	13.11.2014 р.	38 260	Щодня (171 за останній місяць)	Приватна

Особливу увагу варто звернути на коментарі до дописів, адже саме на основі їх аналізу можна сформулювати загальну суспільну думку з приводу тої чи іншої події. Часто учасники спільнот вступають у дискусії значно активніше, ніж у реальному світі. Це спричинено різними психологічними факторами, зокрема, можливістю закрити свій профіль від інших учасників спільноти, тим самим не даючи останнім можливість «бачити» співрозмовника.

І останній важливий фактор для аналізу спільнот у соціальних мережах – цільова аудиторія (далі – ЦА). Відомо, що контент сторінок залежить від поглядів ЦА та її потреб. В результаті аналізу ЦА названих п'яти тематичних спільнот у соціальній мережі, її доцільно розділити на дві групи: професійні історики та інші дослідники; частина суспільства, яка не є професійними істориками, але цікавляться історією України та її сучасним становищем. Саме друга група ЦА є каталізатором змін характеру дописів у соціальних мережах: якщо раніше дописи в спільнотах мали лише характер твердження фактів, то сьогодні змушує адміністраторів груп публікувати дописи спонукального та патріотичного характеру, що не лише дає змогу зрозуміти своє коріння, а й піднімає бойовий дух українського суспільства. Аналізуючи ЦА названих груп (шляхом перегляду особистих сторінок учасників спільнот), констатуємо: більшістю ЦА є молодь, яка є і активними дописувачами та сторінці спільнот, і активними коментаторами. Це дозволяє зробити висновок не лише про популярність таких тематичних спільнот серед молоді, а й про необхідність їх існування.

Висновки. Як бачимо, питання самоідентичності народів, зокрема й українського, сьогодні

вивчено на достатньому рівні. Проте, варто зазначити, що таке вивчення, здебільшого, здійснено з огляду на філософське та психологічне бачення. Що ж стосується, формування саме національної ідентичності як складової формування національної ідеї, то це питання в суспільстві повстало лише в останні роки, коли усі українці почали себе ототожнювати саме з поняттям «народ», а не «населення території». Окрім того, варто звернути увагу і на канали формування такої ідеї та ідентичності. Сьогодні вони змінилися з джерел історичних розвідок на публікації в соціальних мережах.

Аналіз спільнот соціальних мереж показав, що дописи патріотичного та спонукального характеру отримують найбільшу кількість вподобань та републікацій. Звичайно, це зумовлено і сучасною боротьбою українського народу за свою незалежність. Хоча, з іншої боку, адміністраторам таких тематичних спільнот, варто на це звернути особливу увагу, оскільки такі показники свідчать про свідомість українців до збереження національної ідеї. Окрім того, варто зацентувати увагу на створення таких спільнот й інших соціальних мережах, оскільки відомо, що Facebook є мережею для покоління 35+, в той час, коли Instagram, TikTok, Telegram є середовищем спілкування саме молоді. Такі спільноти повинні відповідати певним вимогам, зокрема: адміністраторами спільнот повинні бути фахівці (історики, джерелознавці, політологи тощо); спільноти варто робити загальнодоступними, щоб якнайбільша кількість учасників змогла долучитися до неї; контент сторінки (спільноти) повинен відповідати потребам ЦА; періодичність дописів – щодня; дописи учасників спільноти необхідно перевіряти на предмет істинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарук В., Шумка М. Національно-культурна ідентичність як маркер модернізації українського суспільства. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць*. Л., 2013. № 6. С. 391-398.
2. Павлюк І. Національна самоідентифікація як егрегор реалізації творчої особистості: медійний контекст. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Журналістські науки». Львів, № 4. 2020. С. 148-159.
3. Пелешишин А., Білушак Т. Інтернет-джерела як засіб використання інформації для джерелознавців. *Сумський історико-архівний журнал*. Суми, 2016. № 26. С. 16-23.
4. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
5. Українська ідентичність. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <http://surl.li/dczad> (дата звернення: 14.09.2022).
6. Химиця Н. Міждисциплінарність вивчення історичних джерел, згенерованих у соціальних мережах та її кліометрична основа. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. Тернопіль, 2016. Вип. 1., Ч. 4. С. 157-160.
7. Химиця Н. Соціально-орієнтовані інтернет-джерела дослідження єврореволюції 2013-2014 рр. в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Держава та армія*. Львів, 2014. № 784. С. 214-223.
8. Vovk N. The resources and services of social networks for popularization of national information resources of public authorities. *Інформація, комунікація, суспільство 2016: Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції ICS – 2016*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С.168-169.

REFERENCES

1. Honcharuk V., Shumka M. Natsionalno-kulturna identychnist yak marker modernizatsii ukrainskoho suspilstva [National and cultural identity as a marker of modernization of Ukrainian society]. *Philosophy of financial civilization: man in the world of money: Collection of scientific works*. Lviv, 2013. № 6. P. 391-398. [in Ukrainian]
2. Pavliuk I. Natsionalna samoidentyfikatsiia yak ehregor realizatsii tvorchoi osobystosti: mediinyi kontekst [National self-identification as an egregor of creative personality realization: media context]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series "Journalistic Sciences"*. Lviv, № 4. 2020. P. 148-159. [in Ukrainian]
3. Peleshchyshyn A., Bilushchak T. Internet-dzherela yak zasib vykorystannia informatsii dlia dzhereloznavtsiv. [Internet sources as a means of using information for source scholars]. *Sumy historical and archival journal*. Sumy, № 26. P. 16-23. [in Ukrainian]
4. Stepyko M. Ukrainiska identychnist: fenomen i zasady formuvannia [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. Kyiv: NISD, 2011. 336 p. [in Ukrainian].
5. Ukrainian identity. *Material from Wikipedia - the free encyclopedia*. URL: <http://surl.li/dczad> (date of application: 14.09.2022). [in Ukrainian]
6. Khymytsia N. Mizhdystyplinarnist vyvchennia istorychnykh dzherel, zghenerovanykh u sotsialnykh merezhakh ta yii kliometrychna osnova [Interdisciplinarity of the study of historical sources generated in social networks and its cliometric basis]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series "History"*. Ternopil, Vol. 1., Part 4. P. 157-160. [in Ukrainian]
7. Khymytsia N. Sotsialno-oriientovani interent-dzherela doslidzhennia yevrorevoliutsii 2013-2014 rr. v Ukraini [Socially oriented Internet sources of research on the Euro revolution of 2013-2014 in Ukraine]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: State and Army*. Lviv, 2014. № 784. P. 214-223. [in Ukrainian]
8. Vovk N. The resources and services of social networks for popularization of national information resources of public authorities. *Information, communication, society 2016: Proceedings of the 5th International Scientific Conference ICS-2016*. – Lviv, 2016. P.168-169.

УДК 327:351.86

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-2>

Наталія ЗЛЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2598-4336

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Навчально-наукового інституту культури та мистецтв
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) zlenkonat1981@gmail.com*

Алла ЗЯКУН,

orcid.org/0000-0001-8258-1678

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
(Суми, Україна) zai72@meta.ua*

Микола ЛЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4069-1729

*кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету культури і мистецтв, професор кафедри культурології
Херсонського державного університету
(Івано-Франківськ, Україна) levchenko@ksu.ks.ua*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СВІТОВОГО ДОСВІД, УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розкриті особливості культурної політики України у контексті становлення в сучасних умовах із врахуванням світового досвіду, в тому числі країн Європейського Союзу та, виходячи із сучасних реалій та подальших перспектив розвитку. Виявлено, що головна мета діяльності Європейського Союзу у культурній сфері спрямована на підтримку та збереження спільної культурної (матеріальної та духовної) спадщини європейців, результату багатовікового обміну. Визначено, що модель реалізації культурної політики в країнах Європейського Союзу значною мірою залежить від політичної системи, рівня централізації та децентралізації державної влади, загальної позиції сфери культури в суспільному житті, незалежно від того, який підхід буде обрано. З'ясовано, що реалізація культурної політики в Україні має базуватися на засадах, що відповідають сучасним європейським моделям культурної політики, враховуючи критичні явища в українському суспільстві. Розглянуто виклики сучасного стану української культурної сфери та перспективи розвитку культурної політики України. Виокремлено, що культурна політика України в умовах євроінтеграції зможе ефективно захистити культурні надбання, відкрити їх світові та підвищити престиж України на міжнародній арені. Доведено, що реформування сфери культури та її правове забезпечення повинно виступати одним із головних завдань як гуманітарної політики, так і політики соціально-економічного розвитку України, яке полягає у збереженні споконвічних традицій з одночасним перетворенням їх на загальнолюдські цінності побудови сучасної демократичної нації на основі культурних та історичних цінностей.

Ключові слова: культурна політика, сфера культури, цінності, спадщина, реформування.

Nataliia ZLENKO,

orcid.org/0000-0003-2598-4336

*PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies
Educational and Scientific Institute of Culture and Arts of Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) zlenkonat1981@gmail.com*

Alla ZIAKUN,

orcid.org/0000-0001-8258-1678

*PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History
Sumy State University
(Sumy, Ukraine) zai72@meta.ua*

Mykola LEVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-4069-1729

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Culture and Arts, Professor of Cultural Studies
Kherson State University
(SSvano-Frankivsk, Ukraine) levchenko@ksu.ks.ua

CULTURAL POLICY OF UKRAINE IN CURRENT CONDITIONS WORLD EXPERIENCE, UKRAINIAN REALITIES AND PERSPECTIVES

The article reveals the peculiarities of Ukraine's cultural policy in the context of its formation in modern conditions, taking into account world experience, including the countries of the European Union, and based on modern realities and future development prospects. It was revealed that the main goal of the European Union's activities in the cultural sphere is aimed at supporting and preserving the common cultural (material and spiritual) heritage of Europeans, the result of centuries-old exchange. It was determined that the model of cultural policy implementation in the countries of the European Union largely depends on the political system, the level of centralization and decentralization of state power, the general position of the sphere of culture in public life, regardless of which approach is chosen. It has been found that the implementation of cultural policy in Ukraine should be based on principles that correspond to modern European models of cultural policy, taking into account critical phenomena in Ukrainian society. The challenges of the current state of the Ukrainian cultural sphere and the prospects for the development of the cultural policy of Ukraine are considered. It is highlighted that the cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration will be able to effectively protect cultural assets, open them to the world and increase Ukraine's prestige in the international arena. It is proved that reforming the sphere of culture and its legal support should be one of the main tasks of both the humanitarian policy and the policy of socio-economic development of Ukraine, which consists in the preservation of ancient traditions while simultaneously transforming them into universal human values of building a modern democratic nation on the basis of cultural and historical values.

Key words: cultural policy, sphere of culture, values, heritage, reformation.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення у суспільстві активно обговорюється питання подальшого розвитку України в різних сферах суспільного життя. Серед них далеко не перше місце займає розвиток культури та культурна політика. Проте українська культурна сфера не повною мірою відповідає потребам її культурно-духовного відродження. Багатотнічна Україна сьогодні зіткнулася з проблемою пошуку нової ідентичності. Це пояснюється тим, що нинішній етап культурної політики є перехідним і тому його можна позначити як рубіж, на якому буде визначатися майбутній розвиток культури, а відтак і суспільства. З огляду на те, особливої актуальності у статті набувають питання становлення культурної політики України за сучасних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику становлення культурної політики України досліджують такі науковці як І. Баладинська, О. Валєвський, С. Дрожжина, Н. Дяченко, І. Костира, О. Кравченко, П. Кучин, В. Малімон, В. Мельник, С. Пахлова, І. Погорелова, Л. Саракун, Г. Скрипчук, Т. Філіна, М. Шевченко, Н. Янченко та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті особливостей культурної політики України у контексті становлення в сучасних умовах із врахуванням світового досвіду, в тому числі країн Європейського Союзу (ЄС) та, вихо-

дючи із сучасних реалій та подальших перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне розуміння функції культури, її ролі в суспільному житті та характеристик суспільства виходить далеко за межі її бачення як сфери чистого мистецтва, естетичного та духовного дослідження, збереження та плекання фольклорних традицій. Культура сьогодні розглядається як один із потужних рушіїв соціально-економічного розвитку, демонструючи послідовну демократизацію та проникнення в усі сфери національного життя.

Акцентуючи увагу на становленні культурної політики країн ЄС, зауважимо, що навіть на початку заснування ЄС культурна співпраця не була основною метою. Пожвавлення культурного співробітництва відбулося на початку 90-х років ХХ ст. На даний момент розробляється основа культурної політики ЄС у вигляді пілотного проекту. З підписанням Маастрихтської угоди культурна співпраця стає офіційно визнаною метою держав-членів ЄС, що у наслідку призводить до створення відомчих культурних програм (Скрипчук, 2015).

Довгий час питання культурної інтеграції було другорядним для європейських країн. Головна мета діяльності ЄС у культурній сфері спрямована на підтримку та збереження спільної культурної (матеріальної та духовної) спадщини європейців,

результату багатомірного обміну. Водночас завдання полягає не лише у збереженні минулого, а й у досягненні гармонії між сучасною архітектурою та містобудуванням і традиційною спадщиною (Погорелова, 2018).

Модель реалізації культурної політики в країнах ЄС значною мірою залежить від політичної системи, рівня централізації та децентралізації державної влади, загальної позиції сфери культури в суспільному житті, незалежно від того, який підхід буде обрано. Це доводить, що культура загалом відігравала і відіграватиме роль важливого чинника європейської інтеграції. Культура й надалі залишатиметься так званою м'якою силою, яку часто використовують у дипломатії для досягнення поставлених цілей (Костира, 2021).

Доцільно зауважити, що в Україні є всі необхідні умови для розвитку культурної сфери, реалізації ефективної культурної політики, але водночас бракує розуміння важливості та ролі, яку може відігравати культура. Зростання громадянської доброзичливості та вирішення політичних суперечок уповільнює ці процеси. Крім того, для України, де євроінтеграційний вектор є ключовим на даному етапі її суспільно-політичного розвитку, актуальність вирішення проблеми культурної сфери є питанням не лише структури влади, а й самого суспільства.

Культурна політика передбачає виявлення об'єднуючих засад і підкреслення спільних рис та традицій європейської культури, світоглядних цінностей. Метою культурної діяльності в ЄС є не форсування централізації культури, не уніфікація національних культур, етнічних традицій і звичаїв, а збереження національних культурних особливостей і популяризація національної культури. Для сприяння розвитку ЄС реалізує низку культурних програм, проектів та ініціатив, спрямованих на досягнення вищезазначених цілей, зокрема на презентацію спільної європейської культурної спадщини.

За роки незалежності Україна зіткнулася з великими труднощами та проблемами у своїй культурній політиці. Через наявність етнічних, мовних, територіальних та демографічних проблем ситуація була дестабілізована шляхом руйнування цінностей суспільства, яке все ще мало інституційну інфраструктуру радянської влади та нестабільну економічну ситуацію.

Унікальність культури українського народу не викликає сумнівів. Виявлене багатокультурне різноманіття є чинником, що відрізняє українців від інших народів, але воно може і має бути також чинником, що об'єднує українське суспіль-

ство. У процесі регіоналізації та глобалізації, коли зникають перешкоди для поширення культурних цінностей, питання збереження культурної ідентичності нації, безперечно, є одним із стратегічно найважливіших. За таких умов національна культурна політика має бути спрямована на підтримку національних культурних досягнень.

Пріоритетами культурної політики України в умовах глобалізації має бути (Філіна, 2021): 1) збереження мистецької та культурної спадщини; 2) підтримка професійного мистецтва та аматорської творчості; 3) задоволення культурних потреб всіх соціальних груп і демографічних верств; 4) вільний доступ громадян до національних культурних надбань.

Варто зауважити, що ефективна культурна політика – це ефективний міжкультурний діалог, відкритість і вміння побачити очима інших. У рамках міжкультурного діалогу визнається важлива роль організацій громадянського суспільства, за допомогою яких можна вирішувати побутові проблеми недоступними для держави способами. Такий підхід має повсякденне усвідомлення стереотипів, створених засобами масової інформації, і сприйняття людей, принцип заборони будь-якої дискримінації, суворий нейтралітет у питаннях культури та релігії. Різниця в національності, релігії, кольорі шкіри неминуче призводить до загострення конфліктів у суспільстві (Костира, 2018).

Реалізація культурної політики в Україні має базуватися на засадах, що відповідають сучасним європейським моделям культурної політики, враховуючи критичні явища в українському суспільстві. Такими принципами мають бути прозорість і публічність (як на поточному, так і на майбутньому етапах). Це стосується різноманітних програм і проектів, державних органів і відомств, недержавних і комерційних організацій, які беруть участь у державних програмах. З огляду на те культурна політика України має ґрунтуватись на наступних принципах (Саракун, 2016):

1. Відкритість. Національні програми та заходи у сфері культури мають бути відкритими для громадськості, широко висвітлюватися засобами масової інформації та бути такими, що піддаються громадській та професійній оцінці.

2. Демократія. Культурна політика є спільною справою держави та суспільства. Держава в особі своїх інституцій та відповідальних представників насамперед підтримує, розвиває та надає можливості для ініціативи безпосередніх учасників культурного життя та уникає прямого контролю. Культурна політика реалізується на користь найширших верств населення відповідно до культурних

потреб і прагнень громади. Неприпустимим є відчуження культурних надбань і цінностей у людей. Держава зобов'язана створювати найбільш сприятливі режими їх використання. Реалізація культурної політики не може порушувати соціальні, політичні та культурні права громадян. Натомість ці права є основними у визначенні всіх складових культурної політики.

3. Демократичність. Культурна політика не повинна бути підпорядкована ідеологічним чи індивідуальним суспільним інтересам і має відображати загальні суспільні прагнення, закріплені в Конституції України.

Основними викликами сучасного стану української культурної сфери є (Проект Плану відновлення України): необхідність лібералізації умов роботи національних і комунальних закладів культури та забезпечення незалежних галузевих закладів культури стабільним джерелом функціонування; необхідність проведення реформ у сфері мистецької освіти, зокрема необхідність перегляду та оновлення змісту освіти в професійних мистецьких закладах та гармонізації навчальних програм професійних мистецьких закладів і загальноосвітніх шкіл; недостатнє фінансування сфери культури; відтік працівників закладів культури всіх форм власності та студентів навчальних закладів; відсутність цифрових навичок роботи; географічний перерозподіл попиту населення на культурно-освітні послуги внаслідок масштабної міграції; необхідність розвитку цифрового виміру роботи закладів культури (від процесів управління до збереження власності); необхідність відновлення/реставрації/реконструкції пошкоджених будівель організацій сфери культури, їх матеріально-технічного забезпечення.

Сьогодні мистецька діяльність культурних організацій зазнає серйозних змін через вторгнення ворога в Україну. У зв'язку з нагальними запитами суспільства щодо зміни напрямів репертуарної політики закладів культури виникає потреба у розробці та створенні нового комплексу творів і проєктів, які потребують окремого фінансування або повного збереження. Зокрема виникає необхідність у створенні національно-культурних творів українською мовою в умовах обмежених ресурсних можливостей, потреба реорганізації репертуару на соціально-психологічну підтримку країни.

Розглядаючи внутрішні питання культурної політики, не можна ігнорувати зовнішні проблеми, які є специфічними для процесу євроінтеграції та можуть негативно вплинути на сприйняття нашої країни у світі. Культурна політика – це не лише інтерес держави у розвитку культурної сфери, а

й інтерес суспільства, тому не випадково постає питання про культурну дипломатію. Подібним чином культурна дипломатія доповнює діяльність офіційної дипломатії, поєднуючи як цілеспрямовану діяльність національних органів влади, так і членів суспільства за межами країни, які є носіями та антропоморфами специфічних національних культурних ідентичностей (Шевченко, 2019).

Основними викликами у напрямку культурної політики України доцільно відзначити наступні (Проект Плану відновлення України):

1. Слабка пристосованість та спроможність закладів культури протистояти викликам воєнного стану.

2. Пошкоджена або повністю зруйнована інфраструктура культурно-освітніх закладів культурної сфери громад, де велися активні бойові дії. Внаслідок цього зруйновано матеріально-технічне забезпечення культурно-освітніх закладів сфери культури, необхідне для забезпечення населення якісними та доступними культурними послугами.

3. Максимальне скорочення витрат на культурну сферу на рівні державного та місцевих бюджетів, обмеживши при тому можливості культурної сфери залучати донорське фінансування.

4. Внаслідок агресії ворога проти України відбуваються масові відтоки талановитих кадрів з культурної та інших сфер за кордон.

5. Швидкі зміни регіональної щільності населення України внаслідок внутрішньої міграції та міграції закордон призвели до дисбалансу попиту та пропозиції культурної продукції та культурно-освітніх послуг.

6. Обмежений доступ тимчасово переміщених осіб за межі України до культурного продукту рідною мовою та недостатня представленість українського культурного продукту на світовій арені.

Для вирішення проблем розвитку культурної політики України в умовах сьогодення передбачено такі кроки (Проект Плану відновлення України): створення нової культурної інфраструктури, яка відповідатиме сучасним вимогам доступності та безпеки усіх категорій населення; запровадження нових моделей фінансування культурних послуг; реалізація проєктів державно-приватного партнерства у сфері культури; впровадження ринків культурних послуг; формування достатнього матеріально-технічного забезпечення закладів культури для надання основного набору культурних послуг; підвищення суспільного попиту на національний (українсько-патріотичний) культурний продукт; підвищення престижу та привабливості культурної професії та розуміння важливості

культури, особливо для розвитку спільнот і суспільства в цілому; перепідготовка працівників культури для оволодіння новітніми навичками і методиками та впровадження їх у процес надання якісних та доступних культурних послуг населенню; запровадження деколонізаційних студій у культурно-освітніх закладах.

Культурна політика, а також якісне оновлення інституційної та правової бази національної культурної політики, швидкі та ефективні зміни у створенні нових моделей менеджменту, пошук ефективних механізмів фінансування відповідно до потреб сучасності залишатиметься безсистемним, ураженим політичною ситуацією та неспроможним задовольнити соціальні запити українського суспільства, що динамічно розвивається. Одним із найважливіших напрямів таких реформ має стати децентралізація культурної політики. Це сприятиме подоланню нерівностей у культурному розвитку регіонів країни, розбудові національної ідентичності України та утвердженню європейського поступу нашої країни.

Доцільно зауважити, що в умовах сьогодення гастролю творчих колективів України активно проходять по країнах ЄС, а також у США та Японії. Вимушено переселені театри реалізуються цікаві

проекти. Ось, наприклад, слід відзначити Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені М. Куліша, який також активно реалізує цікаві проекти. Зокрема, слід відзначити подію проведення XXIV Міжнародного театрального фестивалю «Мельпомена Таврії». Цей захід пройшов у заплановані дні, які були визначені ще у 2021 році, незважаючи на воєнний стан в Україні, але у зміненому форматі (дистанційно) (Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені М. Куліша, 2022).

Висновки. Отже, культуроорієнтована політика України має враховувати масштаби соціокультурної глобалізації через розвиток культурних норм. Культурна політика України в умовах євроінтеграції зможе ефективно захистити культурні надбання, відкрити їх світові та підвищити престиж України на міжнародній арені. Реформування сфери культури та її правове забезпечення повинно виступати одним із головних завдань як гуманітарної політики, так і політики соціально-економічного розвитку України, яке полягає у збереженні споконвічних традицій з одночасним перетворенням їх на загальнолюдські цінності побудови сучасної демократичної нації на основі культурних та історичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костиря І. О. Культурна політика України в умовах євроінтеграції. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2018. Випуск 131. С. 384-387.
2. Костиря І. О., Шевченко М. І., Янченко Н. М. Місце культурної політики у суспільно-політичних процесах Європейського Союзу. *Культура і сучасність*. 2021. № 2. С. 10-14.
3. «Мельпомена – голос Херсонщини»: підсумки. Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені М. Куліша. 2022. URL: <https://teatrkulisha.org/news/melpomena-golos-khersonshchini-pidsumki>
4. Погорелова І. С. Культурна спадщина як складова культурної політики Європейського Союзу. Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. КНЕУ, 16 березня 2018 р. С. 152-157.
5. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Культура та інформаційна політика». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>
6. Саракун Л. Культурна політика сучасної України: монографія. Ніжин, 2016. 206 с.
7. Скрипчук Г. В. Аналіз державної політики сфери культури в Україні (1991–2001 рр.). Теорія та практика правознавства: електрон. вид. 2015. №2. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11>
8. Філіна Т. В. Культурна політика держави в системі забезпечення культурних потреб людини. *Грааль науки*. 2021. №9. С. 444-448.
9. Шевченко М. І. Культурна політика України в умовах євроінтеграції: дилеми та виклики. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2019. Випуск 3. С. 216-224.

REFERENCES

1. Kostyrja, I. O. Kuljturna polityka Ukrajinu v umovakh jevrointegracij [Cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration]. *Zbirnyk naukovykh pracj «Ghileja: naukovyj visnyk»*, 2018, 131, 384-387 [in Ukrainian]
2. Kostyrja, I. O., Shevchenko, M. I., Janchenko, N. M. Misce kuljturnoji polityky u suspiljno-politychnykh procesakh Jevropejskogho Sojuzu [The place of cultural policy in social and political processes of the European Union]. *Kuljtura i suchasnistj*, 2021, 2, 10-14 [in Ukrainian]
3. «Meljpomena – gholos Khersonshhyny»: pidsumky [“Melpomena - the voice of the Kherson region”: results]. *Khersons'kij oblasnyj akademichnyj muzychno-dramatychnyj teatr imeni M. Kulisha*. 2022. URL: <https://teatrkulisha.org/news/melpomena-golos-khersonshchini-pidsumki> [in Ukrainian]
4. Poghorjelova, I. S. Kuljturna spadshhyna jak skladova kuljturnoji polityky Jevropejskogho Sojuzu [The place of cultural policy in social and political processes of the European Union]. *Turystychnyj biznes: suchasni trendy ta strategiji*

.....
rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoji Internet-konferenciji. KNEU, 16 bereznja 2018 r., 152-157 [in Ukrainian]

5. Proekt Planu vidnovlennja Ukrajiny [Project of the Recovery Plan of Ukraine]. Materialy robochoji ghrupy «Kuljtura ta informacijna polityka». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> [in Ukrainian]

6. Sarakun, L. Kuljturna polityka suchasnoji Ukrajiny: monohrafija [Cultural policy of modern Ukraine: monograph]. Nizhyn, 2016. 206 s. [in Ukrainian]

7. Skrypchuk, Gh. V. Analiz derzhavnoji polityky sfery kuljтуры v Ukrajinі (1991–2001 rr.) [Analysis of state policy in the sphere of culture in Ukraine (1991–2001)]. *Teorija ta praktyka pravoznavstva: elektron. vyd.*, 2015, 2. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11> [in Ukrainian]

8. Filina, T. V. Kuljturna polityka derzhavy v systemi zabezpechennja kuljturnykh potreb ljudyny [Cultural policy of the state in the system of ensuring human cultural needs]. *Ghraalj nauky*, 2021, 9, 444-448 [in Ukrainian]

9. Shevchenko, M. I. Kuljturna polityka Ukrajiny v umovakh jevronteghraciji: dylemy ta vyklyky [Cultural policy of Ukraine in the conditions of European integration: dilemmas and challenges]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 2019, 3, 216-224 [in Ukrainian]

УДК 141.32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-3>

Костянтин КАМПЕН,
orcid.org/0000-0003-1315-9830

доктор богослов'я,
доцент кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського гуманітарного інституту
(Буча, Київська область, Україна) *kampenua@gmail.com*

Валентин ШЕВЧУК,
orcid.org/0000-0003-3434-4242

кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського гуманітарного інституту
(Буча, Київська область, Україна)

«ПРАВЕДНІСТЬ ПО ВІРІ» ЯК КЛЮЧОВА СОТЕРІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ

У статті проаналізовано праведність по вірі в якості сотеріологічної категорії протестантизму. З'ясовано умови оформлення доктрини про виправдання вірою, а саме її розвиток у середньовічних богословських школах та університетах. Визначено, що структурувати та ідентифікувати істинність різних богословських поглядів мала вселенська церква, але вона нічого для цього не робила, тому офіційно прийнята церковна доктрина ніяк не впливала на приватні погляди і не була авторитетною. Це справило особливий вплив на формування поглядів Мартіна Лютера, який вважав, що католицька церква його часу заперечувала поняття Божої благодаті та стверджувала набуття благословень та спасіння за рахунок особистих заслуг, статусу чи авторитету церкви. Доктрина про виправдання вірою постала як богословська позиція Мартіна Лютера, хоча існувала і раніше в працях Блаженного Августина – Отця Церкви. Університет, у якому Лютер викладав не був серед значних, але саме ця концепція стала рушійною силою Реформації через своє соціальне значення. У протестантизмі покаяння і прощення стало особистим процесом між грішником і Богом, яке не потребує втручання третіх осіб у вигляді служителів церкви, також спасіння розглядається як подарунок – з милості та благодаті люблячого Бога, адже людина ніякими своїми зусиллями не може його заслужити. Суть праведності по вірі зводиться до того, що християнин сам може зробити все необхідне для особистого спасіння, через звернення до Бога, покаяння, прощення і здобуття праведності через жертву Ісуса Христа. З'ясовано, що розуміння доктрини про праведність вірою неможливе без розуміння викуплення завдяки Христу. Його неможливо було досягти іншим способом. Авторами статті складена таблиця із характеристикою основних сотеріологічних образів, які присутні у концепції праведності по вірі, до них належать: образи перемоги, образи звільнення, образи цілісності, юридичний статус, змінені відносини. У статті проаналізовано, через призму лекцій Лютера раннього та пізнього періодів, уявлення про сотеріологічний зміст концепції праведності по вірі. Особлива увага приділяється першому курсу лекцій з книги Псалтир – *Dictata super Psalterion*. Визначено, що основною ідеєю всіх богословських концепцій Реформації і згодом протестантизму став глибший і ширший розгляд природи віри. Виокремлено три аспекти поняття «віра» та охарактеризовано їх. Віра є особистісною категорією, вона передбачає повну довіру обіцянкам Бога та приєднує віруючих до Ісуса.

Ключові слова: праведність по вірі, протестантизм, сотеріологічна категорія.

Konstantin KAMPEN,
orcid.org/0000-0003-1315-9830

Doctor of Theology,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Humanitarian Institute
(Bucha, Rivn region, Ukraine) *kampenua@gmail.com*

Valentyn SHEVCHUK,
orcid.org/0000-0003-3434-4242

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Humanitarian Institute
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) *shevchukval61@gmail.com*

«RIGHTEOUSNESS BY FAITH» AS A KEY SOTERIOLOGICAL CATEGORY OF PROTESTANTISM

The article analyzes righteousness by faith as a soteriological category of Protestantism. The conditions for formalizing the doctrine of justification by faith are established, namely its development in medieval theological schools

and universities. It was determined that the universal church had to structure and identify the truth of various theological views, but it did nothing for this, therefore the officially accepted church doctrine did not influence private views in any way and was not authoritative. This was especially influential in shaping the views of Martin Luther, who believed that the Catholic Church of his time denied the concept of God's grace and asserted the acquisition of blessings and salvation through personal merit, status or authority of the church. The doctrine of justification by faith appeared as the theological position of Martin Luther, although it existed earlier in the writings of Blessed Augustine, the Father of the Church. The university where Luther taught was not among the significant ones, but it was this concept that became the driving force behind the Reformation because of its social significance. In Protestantism, repentance and forgiveness has become a personal process between the sinner and God, which does not require the intervention of third parties in the form of church ministers, and salvation is also seen as a gift - by the mercy and grace of a loving God, because a person cannot deserve it by any of his efforts. The essence of righteousness by faith boils down to the fact that a Christian himself can do everything necessary for personal salvation through turning to God, repentance, forgiveness and gaining righteousness through the sacrifice of Jesus Christ. It has been found that understanding the doctrine of righteousness by faith is impossible without understanding redemption through Christ. It could not have been achieved in any other way. The authors of the article have compiled a table with the characteristics of the main soteriological images present in the concept of righteousness by faith, these include images of victory, images of liberation, images of integrity, legal status, changed relationships. The article analyzes, through the prism of Luther's lectures of the early and late periods, the idea of the soteriological content of the concept of righteousness by faith. Particular attention is paid to the first course of lectures from the book of Psalms - *Dictata super Psalterion*. It is determined that the main idea of all the theological concepts of the Reformation and Protestantism subsequently became a deeper and broader consideration of the nature of faith. Three aspects of the concept of "faith" are singled out and characterized. Faith is a personal category, it involves complete trust in the promises of God and unites believers to Jesus.

Key words: righteousness according to faith, Protestantism, soteriological category.

Постановка проблеми. Для розуміння сутності процесів Реформації, що відбувалися в Європі, початку 16 століття, необхідно докладно розглянути її передумови та принципи, що сформували ідейну основу. Інакше розуміння протестантської спрямованості буде не повним, а значення самої Реформації та її вплив на перебіг історії буде незрозумілим. Досить вагомою релігійна складова Реформації стала у Німеччині та Швейцарії, але не в Англії, де релігія стала одним цілим із політикою. Основною ідеєю богословської революції Мартіна Лютера була концепція відродження християнства апостольських часів та Отців Церкви. Подібні ідеї витали у повітрі протягом усього середньовіччя та підірвали уклад католицької церкви, фактично Реформація стала логічним їх впровадженням, в умовах нежиттєздатності католицького віровчення, його відірваності від реального життя та продажу індульгенцій у високому та пізньому середньовіччі.

Перші кілька століть після апостолів чи «період патристики» стали своєрідним ідеалом, вони були представлені як золотий вік християнства, до принципів якого слід повернутися знову. Будувати християнські доктрини і принципи потрібно спираючись лише на Біблію як справжнє слово Бога до людей. Виходячи з цього, послідовники Реформації були супротивниками всього, що було прийнято пізніше. Насамперед це були доктрини про чистилище, індульгенції та запас благодаті. Уявлення про чистилище системі пізньосередньовічних богословських поглядів займало центральне становище. Воно передбачало покарання для померлих та випробування, які ніби очищали грішників, таким чином готуючи до небес.

За допомогою грошового внеску або індульгенції, можна було обминути чистилище та очистити свої гріхи. На думку реформаторів, ця практика була обурливою і не мала жодної основи у Святому Письмі. Від цих канонів потрібно було відмовитись і звернутися до праць Отців Церкви, таких як св. Августин та інші. Біблія та твори апостольських часів були схемою оновлення у поданні реформаторів. Основними стовпами протестантської теології стали п'ять богословських доктрин. Вони отримали назву "П'ять тільки" (лат. *Quinque sola*). Саме відповідно до цих принципів має жити справжній християнин. Фактично, оформлення та проголошення цих доктрин стало вирішальним кроком у остаточному відокремленні протестантизму від католицизму. Слід зазначити, що довгий час основні засади реформаційного руху не були систематизовані належним чином, це сталося лише у першій половині ХХ століття. Проте весь цей час недоторканими залишалися два фундаментальні постулати, які повністю підірвали основи вселенської церкви: лише вірою і лише Писанням.

"*Sola fide*" – це доктрина, яка допускає можливість спасіння лише вірою незалежно від діл. Добрі діла і праведне життя у свою чергу є видимим доказом глибокої і сильної віри. Виходячи з цього, добрі справи не є умовою спасіння і ніяк йому не сприяють, тому що можуть бути зроблені з корисливих цілей, заради слави та визнання, але не з любові до Бога, єдине, що робить людей праведними та сприяє спасінню – це сильна віра. Виходить, що віра може бути і не діяльною, адже спасіння здійснюється нею незалежно від зовнішніх ознак.

Християнська віра ґрунтується на тому, що грішник має можливість отримати вічне життя

і відкуплення через віру в жертву Ісуса Христа. Все вже зроблено за людей, їм треба лише повірити. У цьому сенсі особливе місце посідає ідея виправдання. Ця ідея стала фундаментом радикальних позицій Мартіна Лютера – батька Реформації. Доктрина про виправдання є одним із основних богословських принципів для протестантів, яку ми розглянемо далі як ключову сотеріологічну категорію.

Виклад основного матеріалу. Щоб правильно зрозуміти суть доктрини про виправдання вірою, потрібно визначити причини та її виникнення. Важливим стовпом середньовічної теології стала заснування «богословських шкіл». Кожна з них мала власні погляди на те чи інше питання. Цьому процесу сприяло поширення університетської освіти, школи стали каталізатором інтелектуального розмаїття. Було дві найбільш відомі та впливові богословські установи. Одне з них засноване на працях Фоми Аквінського, а інше Дунса Скотта. Структурувати і визначити істинність різних богословських поглядів мала вселенська церква, але вона нічого для цього не робила, тому офіційно прийнята церковна доктрина ніяк не впливала на приватні погляди і не була авторитетною. Це справило особливий вплив на формування поглядів Мартіна Лютера. Він вважав, що католицька церква його часу заперечувала поняття Божої благодаті та стверджувала набуття благословень та спасіння за рахунок особистих заслуг, статусу чи авторитету церкви (Бецольд, 1997).

Широко поширювалася практика купівлі індульгенцій, вона перетворилася на джерело фінансування хрестових походів та церковної системи загалом. Підкріплені Біблією революційні погляди Лютера, звільняли людей від грошової чи церковної залежності у питанні особистого спасіння. Тепер кожна людина, бідний селянин, лицар чи єпископ могли вільно звернутися до Бога і отримати прощення своїх гріхів без сплати церкві великих сум коштів.

Сформувався цілий спектр богословських ідей, на які реформатори склали свої революційні погляди, засновані на вивченні Святого Письма. Відсутність чіткої доктрини церкви не дозволило розпізнати небезпеки у реформаційних процесах та вжити заходів. Коли папство почало робити спроби відстояти єдність вчення, Реформація вже була в свідомості багатьох людей, так що зупинити цей процес було неможливо. Передумови для протистояння у богословських поглядах були готові завдяки доктринальному плюралізму католицького (Брендлер, 2000).

Схоластика та гуманізм також вплинули на

формування доктрини про праведність віри. Саме поняття «схоластика» з'явилося завдяки роботі гуманістів і було визначенням періоду між античністю та Відродженням. Хоча цей період і називають темними століттями, він мав багато досягнень, які допомагають нам і сьогодні. Схоластика стала виразом способу філософствування, що переважав у Середньовіччі, який також мав вплив на погляди Лютера та принципи Реформації.

Найбільше вплив схоластики поширювався на університети, особливо у Німеччині. Саме у цій країні в Ерфуртському університеті навчався Мартін Лютер. Згодом він був професором університету та членом ордену, на його погляди вплинула схоластика більше, ніж на інших. Для англійської та швейцарської Реформації такий сильний вплив академічної освіти не характерний. Оформлення ідейної основи доктрини виправдання вірою проходило під впливом двох позицій, які стали яблуком розбрату ще між Отцями Церкви – Августином та Пелагієм у V столітті (Васечко, 2006).

Лютер вважав, що католицька церква дедалі більше підпадає під погляди пелагіанства. За вченням Пелагія людина повинна заслужити спасіння своїми добрими ділами. На його думку, це робить Бога зобов'язаним по відношенню до людини, ця концепція отримала назву «спасіння по ділах», а папство саме акцентувало увагу на спасіння душі залежно від сплати індульгенцій, у такому разі багаті процвітали, а бідні не мали можливості на спасіння. Філософія Августина, яку підтримував Лютер, була протилежною. Він вважав, що людина не може самостійно, без допомоги Бога повернутися до початкового стану чистоти. Силою власної волі чи за допомогою духовних осіб церкви людина не може звільнитися від гріха, для цього потрібна милість Бога та благодать. Доктрина виправдання з віри, що домінує у протестантизмі, виникла як протест проти католицької церкви та повернення до ідеалів апостольських часів.

Гуманізм та філософія Відродження поряд зі схоластиком сильно вплинули на реформаційні процеси у Європі. Серед основних ідей був принцип «назад до витоків», сильно зріс інтерес до індивідуальності людини та різноманітності, але гуманізм не мав особливого впливу на погляди Лютера. Академічна схоластика визначала його вчення, а гуманісти наголошували на моральності. І все ж Лютер використав результати діяльності гуманістів: грецький переклад Нового Завіту та інші книги (Васечко, 2011; Савченко).

В основі концепції про виправдання вірою було вчення про благодать – нічим незаслуженої милості Бога до грішної людини. Протягом

Середньовіччя благодать представляли як над-природну субстанцію, яка вселяється в душу людини і сприяє викупленню. Для доказу цієї ідеї наводилася несумісність природи Бога і людини, взаємозв'язок з-поміж них уявлявся неможливим через великий розрив, зроблений гріхом. Благодать у поданні середньовічних богословів була необхідною для спасіння людини і заповнення прірви, що веде до Бога. Подібне розуміння благодаті піддалося критиці ще до Реформації і було відкинуте.

Розуміння доктрини про праведність вірою неможливе без розуміння викуплення завдяки Христу. Потрібно усвідомити, що викуплення неможливо було досягти іншим способом. У богослов'ї вчення про спасіння називають сотеріологією, ця наука і визначає образи, пов'язані з цим вченням, наведені на рис. 1.

Як наука сотеріологія стала особливо важливою під час Реформації, частково завдяки вивченню Писань, особливо послань Павла до Римлян та до Галатів. Ці послання формують основу біблійного вчення про спасіння і доктрину про праведність віри, яку ми розглядаємо. Остання тут посідає центральне місце. Лютер намагався вирішити питання, як грішники можуть бути виправдані і що для цього потрібно. У своїй праці «Свобода християнина» він пише: «Таким чином, зрозуміло, що як душа потребує лише Слова Божого для свого життя і праведності, так вона виправдовується лише вірою і не виправдовується ніякими справами. Бо якби вона могла бути виправдана чимось іншим, вона не потребувала б Слова, а отже, вона

не потребувала б і віри» (Лютер, 1994). Теодором Енгельдером у 1916 році була опублікована стаття про три основні принципи Реформації, серед яких був «тільки віра» (лат. *Sola Fides*). Також про це написав Д.Ф. Джонсон сучасний американський богослов, порівнявши лютеранські доктрини із загально протестантськими (Елвелл, 2004).

Наведемо деякі вірші з Біблії, на які посилаються протестанти, коли доводять істинність цього твердження. Перший уривок узятий з Євангелія від Матвія «віра твоя врятувала тебе», Римлянам 3:28 «людина виправдана вже завдяки своїй вірі, незалежно від того, чи підпорядковується вона вимогам закону», також послання до Галатів 3:6-11 «Так Авраам повірив Богові, і це залучилося йому в праведність. А пізнайте, що віруючі є синами Авраама. І Писання, передбачивши, що Бог вірою виправдає язичників, сповістило Авраамові: «У тобі благословляться всі народи». Отже, віруючі благословляються з вірним Авраамом. А всі, хто затверджується у ділах закону, перебувають під прокляттям. Бо написано: «проклятий кожен, хто не виконує постійно всього, що написано в книзі закону». А що законом ніхто не виправдовується перед Богом, це ясно, бо праведний вірою жити буде».

Сюди також слід навести цитату, яка належить Мартіну Лютеру, адже він у всьому намагався спиратися на Святе Письмо: «...оскільки тільки віра виправдовує, ясно, що внутрішня людина не може бути виправдана, звільнена або врятована будь-якими зовнішніми справами, або взагалі діями, і що ці справи, хоч би якими вони володіли властивостями, не можуть нічого зробити з цією внутрішньою людиною» (Лютер, 1994). Повернемося до початкового етапу становлення доктрини, що розглядається, і простежимо її розвиток. Її ще називають богословським відкриттям Лютера, хоч вона була докладно описана Августином. Після темних століть та панування папства, розуміння спасіння через віру було справжньою революцією. Богословські роздуми Мартіна Лютера розкривають проблему входження грішної людини у спілкування із праведним та святим Богом. У 1508 році Лютера запросили до Віттенберзького університету, щоб викладати моральну філософію, також він був активним членом Августинського ордену. 1511 року Лютера перевели на кафедру досліджень Біблії. У наступні роки він вивчав і викладав різні книги (Псалтир, послання до Галатів, Римлян, Євреїв) (Лютер, 1996).

Образи перемоги

- Ісус Христос своїм Воскресінням переміг смерть, і тепер ті, хто повірять у Його жертву, можуть бути спасені. Не через свої заслуги чи добрі діла, але завдяки благодаті через віру.

Юридичний статус

- Ісус своєю лагідністю та смиренністю на хресті заслужив прощення для всіх грішників, таким чином примиривши людство з Богом. Тепер під час суду Бог дивиться не на гріхи людини, а на безгрішного Ісуса та Його жертву.

Змінені відносини

- Образ перетворених особистих стосунків свідчить про те, що Ісус Своєю жертвою «примирив із Собою світ». Люди у своїй гріховності зайшли настільки далеко, що самі не в змозі повернутися до Бога і впокоритися перед Ним. Це можливо тільки через Христа.

Образи звільнення

- Людина може звільнитися від гріха, зла і смерті лише через жертву Ісуса Христа та через віру в Нього. Оскільки Божий Син, будучи людиною, переміг смерть і гріх, так і віруючі можуть це зробити з Його допомогою.

Образ цілісності

- Відступництво та життя в гріху завдали шкоди людській душі, і лише через смерть і воскресіння Ісуса наша цілісність (пошкоджена гріхом душа, фізичний і психічний стан) може бути відновлена.

Рис. 1. Ключові сотеріологічні образи та їх тлумачення

Було збережено зміст лекцій Лютера у різних випадках, що дозволяє нам простежити розвиток ідеї про праведність віри. Особливу увагу слід приділити першому курсу лекцій з книги Псалтир – *Dictata super Psalterium*. Тут Лютер досить часто вдавався до тлумачення доктрини виправдання. Лютер написав і навчав студентів, що дає свою благодать і милість смиренним людям, тому всі, хто вдасться до покаяння, будуть виправдані. Підтверджуючи цей принцип, наведемо кілька цитат із лекцій Мартіна Лютера:

Виходячи з аналізу уривків на рис. № 2, можна зробити висновок, що грішна людина, визнаючи свою потребу в благодаті, зобов'язує Бога згідно обітниці виправдати її. Фактично своїм покаанням грішник виявляє ініціативу, простягає руки до Бога, щоб ухопитися за Його жертву та прийняти спасіння просто так. Доктрина каже, що відносно невелике зусилля з боку людини (щире бажання прийняти благодать і бути прощеною) призводить до непропорційно величезної нагороди, дарованої Богом. Незважаючи на це, покаання є серйозним, складним, глибинним кроком, який потребує великих зусиль і тягне за собою справжні зміни свідомості та цінностей (Макграт, 1998; Книга Согласія, 1998).

Під час вивчення Псалтиря Лютер докладно розглядав ідею праведності Божої. Він зрозумів, що праведність є невід'ємною характеристикою Бога, який судить людей і не може виявляти ні схильності, ні поблажливості, але кожен отримує те, що заслужив. Ця концепція складніша, ніж здається, доказом є подальші роздуми Лютера. Що трапляється з грішною людиною, якщо вона сама не може звільнитися від гріха і виконати мінімальні вимоги Бога... Тут Лютер остаточно приймає концепцію Августина про те, що грішник не може без милосердя з боку Бога заслужити спасіння, яке, у свою чергу, є даром.

Визначальну роль зіграло розуміння того, що всі люди грішні і як би вони не намагалися позбутися або відмежуватися від гріха, він живе в їхньому серці і є невід'ємною частиною їхнього ества. Якщо намагатися досягти звільнення від гріха самотужки,

навіть після довгих старань, сповідей, аскетизму та іншого залишається постійне почуття гріховності, яке переслідує та отруює душу. Спасіння є реальним, але умови його отримання – нездійсненні для грішника, отже, спасіння можна отримати лише в подарунок, як милість та благодать зі сторони Бога.

Фактично проблема спасіння була для протестантських богословів як академічною, так і екзистенційною. Мартін Лютер став першим, хто вирішив цю проблему та дав їй теологічне оформлення. Це прозріння ще називають «досвідом пережитим на вежі». Ми простежуємо зміну розуміння слів Святого Письма «праведність Божа», на що має прямий вплив богословське трактування наступних слів: «праведний вірою жити буде» (Лютер, 2002).

Якщо раніше у богослов'ї переважала думка, що для отримання спасіння необхідно виконати непосильні умови, то концепція праведності вірою вирішує проблему та усуває будь-які протиріччя та складності. Вона стверджує, що Бог Сам виконав свою умову спасіння грішника через жертву Ісуса Христа, все, що потрібно людині, –

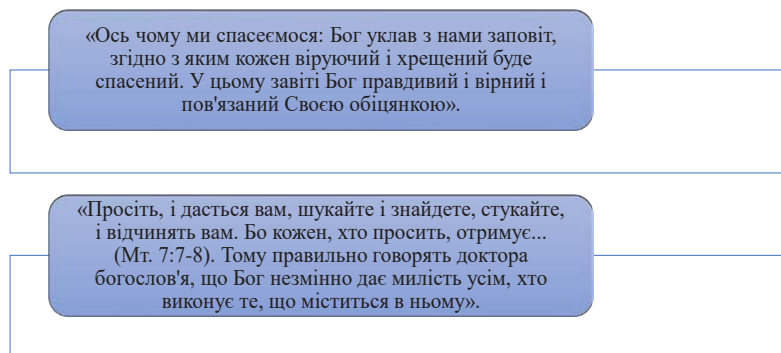

Рис. 2 Порівняння цитат Мартіна Лютера про праведність вірою з «*Dictata super Psalterium*»

Віра є особистісною, а не історичною категорією

- Саме прийняття Ісуса Христа як свого особистого Спасителя є прямим шляхом для спасіння. Визнання достовірності Біблії та історичності особистостей, які в ній згадуються та розуміння істин, які вона викладає самі по собі, не рятують людину.

Віра стосується повної довіри обіцянкам Бога

- Поняття довіри посідає важливе місце у богослов'ї протестантизму. Дуже важливою є повна і беззаперечна довіра до Божих обіцянок дарувати спасіння тим, хто усвідомлює свої гріхи, шкодує про них і просить допомоги. На першому місці виявляється цінність обіцянки про виправдання всіх грішників, що каються.

Віра приєднує віруючих до Ісуса

- Згідно з цією концепцією, віра стає своєрідним містком, який пов'язує людину з Богом. При цьому праведність, святість і благодать Ісуса стають надбанням грішника.

Рис. 3 Аспекти, які включають протестантське розуміння віри

повірити і прийняти цей дар. Якщо точніше, то Бог сам наділяє грішника необхідною умовою для отримання спасіння – праведністю через віру в Ісуса. Таким чином, Бог вже не є жорстоким суддею, але милосердним і люблячим даючи людині те, що вона не може заслужити жодними своїми зусиллями.

Основною ідеєю всіх богословських концепцій Реформації і згодом протестантизму став глибший і ширший розгляд природи віри, що виправдовує (Ретивцев, 1992). Виділяють три аспекти поняття «віра», які докладно наведені на рис. 3.

Таким чином, якщо раніше умовою виправдання вважали віру, виражену в конкретних діях людини, то згідно з доктриною про праведність вірою грішник відіграє пасивну роль – «тільки вір, а Бог з власної ласки Сам зробить усе для твого спасіння». Виправдання ґрунтується на благодаті Божій і може бути отримане лише через віру. Представлене в протестантизмі розуміння праведності по вірі викликає багато дискусій та протиріч, адже на перший погляд робить добрі діла, праведне життя чи будь-які інші дії безглуздими щодо спасіння. Саме спасіння виступає даром від Бога, який християнин отримує через віру, незалежно від діл закону.

Виходячи з цього, віра є єдиним засобом виправдання. Але як? Відразу зазначимо, що мова йде не про якусь віру, а про живу – не хитку, а надійну, ґрунтовну, тверду і нелицемірну. Віра, коли вона проявляється у дії – довіряє, любить і приносить добрі плоди. Тільки така віра є засобом виправдання. Віра також не виключає щирого покаяння, трепету і страху перед Богом, які з'єднуються в кожному грішнику, що кається. У Новому Завіті найбільш яскравим і переконливим прикладом є історія навернення апостола Павла. Він повірив у Ісуса, покаявся у своїх провинках і результатом цього стали дії – зміна життя, спрямованості, характеру, світогляду. Він став протилежно іншою людиною, з гонителя християн – найзатятішим послідовником (Дан, 1916).

Результатом істинної віри є перетворення життя та вчинків. Віра виправданої людини підтримує її виправдання і свідчить оточуючим про її зміни. Спочатку вона є умовою, а потім знаряддям досягнення спасіння. Апостол Павло, наставляючи галатів, каже: «Бо всі ви сини Божі за вірою в Христа Ісуса; всі ви, що в Христа охристілися, у Христа зодягнулися». Люди стають синами Бога завдяки вірі, тому що зодягнулися в жертву Христа. Іншими словами, віра є достатньою для виправдання, все інше робить Бог і результатом цього є також і зовнішні зміни. Між вірою та отри-

манням благословень і милості безперечно існує міцний зв'язок. Вони йдуть пліч-о-пліч у багатьох текстах Біблії.

Як ми вже згадували вище, найповніше відкриває доктрину про виправдання апостол Павло як своїм життям, так і у своїх посланнях. Але через цілісність Біблії слід згадати також Старий Завіт, а також слова самого Ісуса. Згадування у книгах Старого Завіту про прощення найтяжчих гріхів (2 Хрон. 33:1-13; Пс. 50), провини, що осуджується за вірою (Бут. 15:6), заміною запламненого одягу на чистий (Зах. 3:1-5), уподібнення праведності до спокутної діяльності Бога (Пс. 30:2) і багато іншого побічно чи прямо свідчить про виправдання вірою і є фундаментом для роздумів у Новому Завіті, які все це узагальнюють і доповнюють (Біблія).

Образ зміни одягу, згадуваний у книзі пророка Захарії, співвідноситься з вченням Ісуса про шлюбний одяг (Мт. 22:1-14). Без неї грішник не може потрапити на небеса, а отримує він цей новий одяг, як подарунок від Бога у відповідь на своє покаяння і бажання змінитися. Одяг, про який говорить Ісус, також можна вважати Божою праведністю, дарованою людям, підтвердженням чого є вірші з послання до Галатів 3:26, 27, де Павло, говорячи про грішників, що стали виправданими дітьми Божими, називає їх тими, хто «в Христа зодяглися» (Мережковский, 1990).

З притчі про фарисея і грішника (Лк. 18:9-14) виправдання отримує не гордий священнослужитель, але той, хто щиро кається, усвідомлює свою безпорадність у боротьбі проти гріха і просить у Бога допомоги. Людям необхідна благодать Бога, яка виправдовує, навіть у разі старанного виконання всіх заповідей. Ісус демонструє своє вчення у справах: обідає з митарями, змінює їхнє життя, прощає будь-які гріхи, питаючи лише одне – «чи віриш ти» - це все, що потрібно від людини, щоб Бог перетворив її, пробачив і дарував спасіння. Це також узгоджується з притчами Ісуса і свідчить про те, що Павло вживає поняття «виправдання вірою», ґрунтуючись на вченні Ісуса, яке в свою чергу підтверджується багатьма уривками зі Старого Завіту.

Висновок. Таким чином, доктрина про виправдання вірою постала як богословська позиція Мартіна Лютера, але існувала і раніше в працях Блаженного Августина – Отця Церкви. Університет, у якому Лютер викладав не був серед значних, але саме ця концепція стала рушійною силою Реформації через своє соціальне значення. На той момент у покаянні брали участь не лише грішник і Бог, але також Церква, вимагаючи за це великі гроші, так що для бідних спасіння та прощення

гріхів було недосяжним, а багаті платили за це церкви.

Спасіння було чимось таким, що треба було заслужити своїми добрими справами, сповіданнями, молитвами та грошима. Відсутність офіційної обґрунтованої позиції Церкви та практика індульгенцій наштотували людей і особливо богословів на думку, що насправді спасіння можна отримати іншим чином. Якщо до цього можна було уникнути вічного покарання, сплативши відповідну суму грошей у церковну скарбницю або роблячи добрі справи, то доктрина Лютера про праведність віри проголошувала протилежне. У протестантизмі покаяння і прощення стало особистим процесом між грішником і Богом, яке не потребує втручання третіх осіб у вигляді служите-

лів церкви, також спасіння розглядається як подарунок – з милості та благодаті люблячого Бога, адже людина ніякими своїми зусиллями не може його заслужити.

Концепція виправдання вірою та священства всіх віруючих стали фундаментальними принципами протестантизму ще з часів Реформації. Доктрина про праведність віри стала ключовою сотеріологічною концепцією протестантизму і залишається такою до сьогодні. Біблійне розуміння прощення та отримання спасіння було більш привабливим для мас людей та швидко витіснило існуючі уявлення. Християнин сам може зробити все необхідне для особистого спасіння, через звернення до Бога, покаяння, прощення і здобуття праведності через жертву Ісуса Христа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dau W. H. T. Four Hundred Years: Commemorative Essays on the Reformation of Dr. Martin Luther and Its Blessed. Concordia Pub. House, 1916. URL: <https://archive.org/details/fourhundredyear00daugooog/page/n12/mode/2up> (date of access: 10.08.2022).
2. Аугсбургский (лютеранский) символ веры. СПб : Герменевт, 2006.
3. Порозовская Б. Д. Ян Гус. Мартин Лютер. Жан Кальвин. Торквемада. Лойола: Биографические очерки. Москва : Республика, 1995. 384 с.
4. Бекольд Ф. История Реформации в Германии. Сочинения: в 4 т / пер. з нем. А. С. Лактионов. СПб. : Питер, 1997. Т. 1. 438 с.
5. Библия: Синодальный перевод. *Библия Онлайн*. URL: <https://bibleonline.ru/bible/rst66/gal-3/> (дата звернення: 11.08.2022).
6. Брендлер Г. Мартин Лютер: Теология и революция. М.. СПб. : Университетская кн., 2000. 368 с.
7. Васечко В. Сравнительное богословие : учебное пособие. Москва : Изд-во ПСТУ, 2006.
8. Васечко В. Сравнительное богословие. Москва : ПСТГУ, 2011.
9. Лютер М. 95 тезисов. Диспут о прояснении действительности индульгенций. СПб. : Герменевт, 1996.
10. Лютер М. 95 тезисов. СПб. : Роза Мира, 2002. 720 с.
11. Лютер М. Избранные произведения. СПб. : Андреев и Согласие, 1994. 430 с.
12. Книга Согласия: Вероисповедание и учение лютеранской церкви. Москва : Фонд "Лютеранское Наследие", 1998. 843 с.
13. Макрат А. Введение в христианское богословие / пер. з англ. Н. Полторацкая, В. Дыханова. Одесса : Богомыслие: Библия для всех, 1998. 493 с.
14. Мережковский Д. С. Реформаторы. Лютер, Кальвин, Паскаль. Париж : "Жизнь с Богом", "La Presse Libre", 1990.
15. Ретивцев Х. Характер протестантизма и его историческое развитие. Москва, 1992.
16. Савченко П. Сравнительное богословие. *Библиотека Гумер*. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/comparative_bogoslov/Savch/_Index.php (дата звернення: 10.08.2022).
17. Элвелл У. Теологический энциклопедический словарь. Москва : Духовное возрождение, 2004.

REFERENCES

1. Dau W. H. T. Four Hundred Years: Commemorative Essays on the Reformation of Dr. Martin Luther and Its Blessed. Concordia Pub. House, 1916. URL: <https://archive.org/details/fourhundredyear00daugooog/page/n12/mode/2up> (date of access: 10.08.2022).
2. Augsburgskiy (lyuteranskiy) simvol veryi [Augsburg (Lutheran) Creed]. SPb : Germenevt, 2006. [in Russian].
3. Porozovskaya B. D. Yan Gus. Martin Lyuter. Zhan Kalvin. Torquemada. Loyola: Biograficheskie ocherki [Jan Hus. Martin Luther. Jean Calvin. Torquemada. Loyola: Biographical Sketches]. Moskva : Respublika, 1995. 384 s. [in Russian].
4. Betsold F. Istoriya Reformatsii v Germanii. Sochineniya: v 4 t [History of the Reformation in Germany. Compositions: in 4 volumes] / per. z nem. A. S. Laktionov. SPb. : Piter, 1997. T. 1. 438 s. [in Russian].
5. Bibliya: Sinodalnyiy perevod [Bible: Synodal translation]. *Bibliya Onlayn*. URL: <https://bibleonline.ru/bible/rst66/gal-3/> (date of access: 11.08.2022). [in Russian].
6. Brendler G. Martin Lyuter: Teologiya i revolyutsiya [Martin Luther: Theology and Revolution]. M.. SPb. : Universitetskaya kn., 2000. 368 s. [in Russian].
7. Vasechko V. Sravnitelnoe bogoslovie : uchebnoe posobie [Comparative Theology: A Study Guide]. Moskva : Izd-vo PSTU, 2006. [in Russian].

-
8. Vasechko V. Sravnitelnoe bogoslovie [Comparative theology]. Moskva : PSTGU, 2011. [in Russian].
  9. Lyuter M. 95 tezisov. Disput o proyasnenii deystvennosti indulgentiy [95 theses. Debate on clarifying the effectiveness of indulgences]. SPb. : Gernenevt, 1996. [in Russian].
  10. Lyuter M. 95 tezisov [95 theses]. SPb. : Roza Mira, 2002. 720 s. [in Russian].
  11. Lyuter M. Izbrannyye proizvedeniya [Selected works]. SPb. : Andreev i Soglasie, 1994. 430 s.
  12. Kniga Soglasiya: Veroyisповедanie i uchenie lyuteranskoj tserkvi [The Book of Concord: Belief and Doctrine of the Lutheran Church]. Moskva : Fond "Lyuteranskoe Nasledie", 1998. 843 s. [in Russian].
  13. Makgrat A. Vvedenie v hristianskoe bogoslovie [Introduction to Christian Theology] / per. z angl. N. Poltoratskaya, V. Dyihanova. Odessa : Bogomyislie: Bibliya dlya vseh, 1998. 493 s. [in Russian].
  14. Merezhkovskiy D. S. Reformatoryi. Lyuter, Kalvin, Paskal [Reformers. Luther, Calvin, Pascal]. Parizh : "Zhizn s Bogom", "La Presse Libre", 1990. [in Russian].
  15. Retivtsev H. Harakter protestantstva i ego istoricheskoe razvitie [The nature of Protestantism and its historical development]. Moskva, 1992.
  16. Savchenko P. Sravnitelnoe bogoslovie [Comparative theology]. *Biblioteka Gumer*. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/comparative_bogoslov/Savch/_Index.php (date of access: 10.08.2022). [in Russian].
  17. Elvell U. Teologicheskij entsiklopedicheskij slovar [Theological Encyclopedic Dictionary]. Moskva : Duhovnoe vozrozhdenie, 2004. [in Russian].

Ігор КОРЕЩУК,

orcid.org/0000-0001-6489-5040

доктор теології,

завідувач кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського адвентистського теологічного інституту
(Буча, Київська область, Україна) pastordmin@gmail.com

Денис ШПАК,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви
Українського гуманітарного інституту
(Буча, Київська область, Україна) szpakdenys@gmail.com

ЕСХАТОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У КНИГАХ МАЛИХ ПРОРОКІВ

У статті досліджено есхатологічні уявлення, які присутні у книгах малих пророків. Розглянуто день Господній, роль Святого Духа, тему благословення, та суду у контексті есхатологічної перспективи. З'ясовано, що малі пророки часто згадують про день Господній, який стане покаранням для неслухняного народу, який поклоняється ідолам і відступив від істинного Бога. Згідно з текстами Малахії – день Господній виступає днем оновлення та відновлення долі тих, хто боїться Господа і знищення тих, хто відкинув Його. Особлива увага зосереджена на окремих есхатологічних текстах у книзі пророка Малахії, а саме видінню відновлення, яке включає країну достатку, духовного посланця, праведників, які насолоджуються миром та зціленням, а також оновлений храм. Книги малих пророків містять фрагменти есхатологічної картини, які, як пазли, потрібно спочатку скласти, щоб зрозуміти про що йдеться. Моральний стан народу Божого хвилює пророків, тому вони часто згадують про «той день» (Зах. 14:9) або про «ті дні» (Йоїл. 2:29), коли грішники, які відкинули Божий Закон, понесуть справедливе покарання. У процесі дослідження проаналізовано основні есхатологічні тексти, що зустрічаються в дванадцяти книгах малих пророків, їх значення та посліл, а також особливу увагу автори приділяють книзі пророка Малахії. З'ясовано саме поняття есхатології, яке в систематичному богослов'ї є всеосяжним і теоретичним, а щодо малих пророків його значення звужується. Не завжди легко ідентифікувати, які саме тексти є есхатологічними, що створює особливі труднощі та майже виключає систематизуючий підхід до цієї теми. Незважаючи на це, есхатологічна перспектива в книгах малих пророків має своє місце і виражається у застереженнях та оголошенні задумів Бога, які стосуються долі Ізраїлю та всього світу під час настання дня Господнього. У статті з'ясовано природу пророцього послання. Враховуючи, що розуміння закону і завіту є основою послання всіх пророків, то більшість пророцтв є об'явленнями про швидке виконання наслідків порушення завіту, а також про благословення, які чекають на народ, якщо він повернеться на Божий шлях і виконуватиме Його закон. Незважаючи на те, що біблійна есхатологія не показує весь ланцюжок зв'язків між етапами руху світу до свого кінця, вона все ж таки передбачає теологічну спрямованість історії та лінійне розуміння часу. Бог наполягає на тому, що сценарій, який міститься у видінні, після подолання низки есхатологічних фаз, точно здійсниться, реалізуючи Божу програму історичних подій.

Ключові слова: есхатологічні ідеї, малі пророки, Старий Завіт.

Igor KORESHCHUK,

orcid.org/0000-0001-6489-5040

Doctor of Theology,

Head of the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Adventist Theological Institute
(Bucha, Riv region, Ukraine) pastordmin@gmail.com

Denys SHPAK,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) szpakdenys@gmail.com

ESCHATOLOGICAL IDEAS IN THE MINOR PROPHETS

The article examines the eschatological ideas present in the books of the minor prophets. The day of the Lord, the role of the Holy Spirit, the theme of blessing and judgment are considered in the context of the eschatological perspective. It

was found that the minor prophets often remember the day of the Lord, which will be a punishment for the disobedient people who worship idols and have apostatized from the true God. According to the texts of Malachi, the day of the Lord is the day of renewal and restoration of the fate of those who fear the Lord and the destruction of those who rejected Him. Particular attention is focused on individual eschatological texts in the book of the prophet Malachi, namely the vision of restoration, which includes a country of abundance, a spiritual messenger, the righteous enjoying peace and healing, as well as a renovated temple. The books of the minor prophets contain fragments of the eschatological picture, which, like puzzles, must first be composed in order to understand what is at stake. The moral condition of God's people worries the prophets, so they often remember "in that day" (Zech. 14:9) or "those days" (Joel 2:29) when sinners who have rejected God's Law will suffer a just punishment. In the course of the study, the main eschatological texts found in the twelve books of the minor prophets were analyzed, their meaning and message, and the authors pay special attention to the book of the prophet Malachi. The very concept of eschatology, which in systematic theology is comprehensive and theoretical, has been clarified, while its meaning narrows in relation to the minor prophets. It is not always easy to identify exactly which texts are eschatological, which creates particular difficulties and almost precludes a systematizing approach to this topic. Despite this, the eschatological perspective in the books of the minor prophets has its place and is expressed in reservations and announcements of God's plans regarding the fate of Israel and the whole world during the coming of the day of the Lord. The article clarifies the nature of the prophetic message. Given that an understanding of the law and covenant is the basis of the message of all prophets, most of the prophecies are revelations about the imminent fulfillment of the consequences of breaking the covenant, as well as about the blessings that await the people if they return to the way of God and keep His law. Despite the fact that biblical eschatology does not show the entire chain of connections between the stages of the movement of the world to its end, it still assumes the theological orientation of history and a linear understanding of time. God insists that the scenario contained in the vision, after overcoming a number of eschatological phases, will definitely come true, realizing God's program of historical events.

Key words: eschatological ideas, minor prophets, Old Testament.

Постановка проблеми. Це дослідження присвячено аналізу есхатології малих пророків. У цей час юдеї продовжували проголошувати пророчу звістку, а також перебували в очікуванні реалізації Божих планів, що стосуються їхнього суспільства та приходу довгоочікуваного Спасителя світу. Слід зазначити, що центральною рисою послань пророків є есхатологія, що робить цю тему особливо актуальною та цінною. Ми розглянемо день Господній, роль Святого Духа, тему благословення, суду та багато інших у контексті есхатологічної перспективи. Якщо Єремія переважно зосереджує свою увагу на плачі, Ісаїя – на Сіоні, Єзекіїль – на славі, то малі пророки часто згадують про день Господній, який стане покаранням для неслухняного народу, який поклоняється ідолам і відступив від істинного Бога. Згідно з текстами Малахії – день Господній виступає реальністю одночасно сьогодення і майбутнього, днем оновлення та відновлення долі тих, хто боїться Господа і знищення тих, хто відкинув Його. Ми приділимо особливу увагу аналізу окремих есхатологічних текстів у книзі пророка Малахії, а саме видінню відновлення, яке включає країну достатку, духовного посланця, праведників, які насолоджуються миром та зціленням, а також оновлений храм.

Другий прихід чи кінець часу – це одна з найважливіших тем старозавітної есхатології, але так склалося, що книгам малих пророків – від Осії до Малахії – дослідники приділяють не так багато уваги, фактично ці книги є периферійною областю біблеїстики. Обговорюючи, підтверджуючи або обґрунтовуючи центральні теми Старого

Завіту, дослідники рідше звертаються до малих пророків, а середньостатистичний член церкви неясно уявляє, про що там йдеться. У той же час, книги малих пророків досить складні для розуміння, оскільки містять фрагменти есхатологічної картини, які, як пазли, потрібно спочатку скласти, зрозуміти, про що йдеться або про яку частину картини, а потім уже тлумачити. Незвичайні деталі, які не піддаються поверхневому, буквальному розумінню, вимагають уважного аналізу.

Жахливий моральний стан народу Божого хвилює пророків, тому вони часто згадують про «той день» (Зах. 14:9) або про «ті дні» (Йоїл. 2:29), коли грішники, які відкинули Божий Закон, понесуть справедливе покарання. Ці застереження мали пробудити свідомість людей, адже день Господній є вирішальною історичною подією, початком нового творіння. Відповідно до тексту Амоса 4:13, Бог є Творцем і Паном історії Землі, що веде її до логічного кінця. У попередньому вірші пророк пише: «Приготуйся до зустрічі Бога твого, Ізраїлю», таким чином закликаючи до покаяння та узагальнюючи пророчий ключ. Також Софонія на початку другого розділу закликає Ізраїль «стягнути Господа», проте народ залишається байдужим до заклику та продовжує йти грішним шляхом.

У процесі дослідження ми спробуємо проаналізувати основні есхатологічні тексти, що зустрічаються в дванадцяти книгах малих пророків, спробуємо зрозуміти їх значення та посліл, а також приділимо особливу увагу книзі пророка Малахії, адже вона знаходиться на кордоні і плавно приводить нас до Нового Завіту, де безліч пророцтв

здійснюються, а біблійна есхатологія отримує свій розвиток.

Елемент майбутнього в есхатологічних текстах тісно пов'язаний з тим, що передує йому, розчищає шлях до його точного здійснення. За словами Вана Гемерона, нова ера містить елементи нерозривності з попередніми, водночас, як не дивно, містить елементи розриву, адже Бог підтверджує, що Він збирається виконати Свої обітниці у значно більшому масштабі, ніж ми собі можемо уявити. Склавши всі есхатологічні мотиви у пророцтвах малих пророків, ми отримуємо такі підтеми: відновлення Землі, знищення зла, покарання порушення Божого закону, роль Святого Духа, події, що передують кінцю тощо.

Виклад основного матеріалу. Есхатологічною темою, зачепленою пророком Йоїлем, є вилив Духа Святого, який традиційно асоціювався з особливими благословеннями і мудрістю, якими володіли духовні лідери народу. Виходячи із контексту свого часу, а це приблизно перша половина VIII ст. до н.е., Йоїл спрямовує погляд на події, які відбудуться наприкінці часу. У другому розділі пророк говорить про рясно вилити Духа: «І буде після того, виллю від Духа Мого на всяке тіло, і будуть пророкувати сини ваші та дочки ваші; старцям вашим будуть снитися сни, і ваші юнаки бачитимуть видіння. І також на рабів і на рабинь у ті дні виллю від Духа Мого» (ст. 28-29). Цікаво, що пророк навіть встановлює часовий проміжок для цієї події, яка характеризуватиме незвичайні космічні явища (місяць буде подібний до крові, а сонце затьмариться). Виходячи з наступних двох віршів, ми розуміємо, що попередні «кров, вогонь та дим» передуватимуть «дню Господньому, великому та страшному». Згідно з пророцтвом Йоїла, Святий Дух стане своєрідним есхатологічним даром для вірних Божих слуг перед настанням кінця історії, коли буде здійснено суд. Подібне посилення ми також бачимо в інших малих пророків, наприклад, Авд. 1:15 та Соф. 1:7,9,10,14 проголошують: «близький день Господній до долини суду!» (Birch, 1997: 140–144).

Присутність Духа буде запорукою нової ери, що ясно видно у пророчій звістки Йоїля. Цікаво, що Петро, помилково відносячи Перший прихід до настання останніх днів, застосовував пророцтво Йоїла до П'ятидесятниці, коли на апостолів зійшов Святий Дух і вони почали говорити різними мовами. Пророцтво Йоїля про Святого Духа слід розглядати в контексті раннього та пізнього дощу, який є символом духовної втіхи, даної Богом своєму народові, про що також згадується у книзі Осії 6:3. А тепер повернемося до Петра,

він пережив рясний ранній дощ, який був вилитий на першоапостольську церкву, тоді як пізній дощ має вилитись на християн перед Другим приходом (Настольная книга по теологии, 2010: 726).

Йоїл акцентує увагу на тому, що «кожний, хто покличе Господнє Ім'я, буде спасений» (Йоїл. 2:28,32), таким чином можемо зробити висновок, що незалежно від соціального стану, статі чи віку, Дух буде вилитий на всіх вірних Божому закону. Це також не означає, що люди, які прийняли від Духа обіцяні благословення, будуть перебувати в духовній або географічній ізоляції, навпаки, вони активно свідчать про Христа. Тут йдеться про реальні зміни в житті людей, спрямованість на активне служіння Богові та працю, а не декоративно-статусну функцію Духа. Під час найбільш складних випробувань Святий Дух буде підтримкою і опорою, яка нагадуватиме віруючим про близькість Бога до свого народу.

Пророк Аггей також нагадує про роль Духа первосвященнику Ісусу і вождю юдеїв – Зоровавелю, підштовхуючи їх до будівництва храму. Він каже: «Виконуйте роботи, бо Я з вами, говорить Господь Саваот. Завіт Мій, який Я уклав з вами при вашому виході з Єгипту, і дух [або Дух] Мій перебуває серед вас: не бійтеся!» (Аг. 2:4-5). Ця звістка була написана в критичний період для Юдеї, коли вже більше 20 років минуло з того часу, як народ повернувся з Вавилону, але він ніби забув про початкову причину свого повернення. Люди віддали всі сили та ресурси будівництву своїх будинків, а Божий храм залишався у руїнах. Аггей спонукає ізраїльтян задуматися над тим, що вони роблять і чому не мають успіху, адже у всіх своїх справах слід було віддати перше місце живому Богу, який нещодавно вивів їх із полону, а не дбати про свої незначні проблеми. Слова Бога, проголошені до Ізраїлю вустами Аггея, мають есхатологічний характер, оскільки сповіщають про присутність Господню і про успіх у всьому за умови повного послуху.

Пророк Захарія, сучасник Аггея, у другій половині VI ст. до н.е. доповнює картину глибоких внутрішніх змін, які чекають на людей, на яких зійде Святий Дух. Останній дасть їм здібність, як сказав Єзекіїль: «ходити в Моїх заповідях і устами Мої... дотримуватися і виконувати» (Єз. 36:27). Відповідно до текстів Зах. 12:10, Дух Святий виконуватиме основну роль як інструмент для пом'якшення сердець Божого народу до жертви Ісуса (Smith, 1984: 278; McComiskey, 1998: 1214). Пророцтво каже, що Господь торкнеться Духом благодаті людей, які раніше були Його противниками, і це здійснить справжній переворот у їхньому середовищі.

Якщо поглянути ширше, то можна помітити, що 14 розділ є описом подій, пов'язаних безпосередньо з другим пришествям Месії, з точки зору того, якби ізраїльтяни, що вийшли з Вавилону, виконали своє призначення. Слова пророка Захарії, які ми проаналізували, мали допомогти народу прийняти есхатологічну ініціативу Бога. Найважливішою зміною, яку принесе епоха Духа, згідно з текстами Зах. 2:1-3,11; 13, буде відмова від інших богів, а також заміників істинного поклоніння (Smith, 2001: 31–33). Пророцтво про злиття Святого Духа займало важливе місце у проповіді ранньої церкви. Він оновлює людину і наділяє її мудрістю. З часів малих пророків і дотепер сходження Духа на вірних Богу послідовників є есхатологічним даром, що підтверджує перебування Бога з ними.

Наступний елемент, який ми проаналізуємо, стосується теми відокремлення «овець від козлів». Вона згадується у ряді текстів, що показують образ Бога як справедливого судді. Ми знаємо, що Ісус неодноразово згадує про це в Новому Завіті, але є посилення навіть раніше. Розглянутий нами акт передбачає відокремлення безбожних від праведних, подібно до того, як непослух народу ізраїльського створив поділ. Третій розділ, що має яскраву апокаліптичну спрямованість, представляє нам бачення майбутнього, яке аж ніяк не пов'язане з реаліями того часу. Тут Господь оголошує про свій план покарання язичницьких народів та благословення вірних Йому. У вірші Йоїл. 4:16 бачимо таке: «І Господь прогримить із Сіону, і дасть свій голос із Єрусалиму; здригнуться небо та земля; але Господь буде захистом для народу Свого та обороною для Ізраїлевих синів». Якщо розглядати цей уривок в есхатологічному контексті, він відображає час перед днем Господнім, адже і тоді Бог буде захистом для свого народу (Prior, 1998: 81–85).

Вступний гімн книги пророка Наума представляє Бога як Царя, який іде, щоб здійснити суд на Землі. Цей текст є есхатологічним тріумфом Бога над своїми супротивниками. Образ справедливого Царя знаменує спасіння всім праведним і загибель

для безбожних людей. Цим Наум намагається втішити всіх, хто терпляче чекає на Друге пришествя Спасителя. Ще тоді пророки акцентували увагу на тому, що ворогом Божим є не лише Ассирія та інші язичницькі народи, а й ті, хто повстає проти Його порядку, і нехтують Його законом. Деяка есхатологічна єдність малих пророків простежується в тому, що незважаючи на опір, противники Господа безсилі перед Його могутністю, справедливістю та судом.

Проголошуючи пророцтва про день Господній, малі пророки також окреслюють період, у якому станеться вилив гніву Господнього. У покаранні безбожних Божа справедливість виявиться в особливій повноті. Цікаво, що ідея дня Господнього згадується малими пророками протягом століть, про це говорить Амос, Захарія, Йоїл, Софонія та Авдій (Robinson, 1979: 197–198). Важливо розуміти: як і будь-яку есхатологічну категорію, день Господній можна розглядати в широкому історичному (всесвітньому) ракурсі або вузькому (локальному). Звичайно, протягом історії суди Господні часто виливаються локально і стосуються окремих народів чи громад. Локальні Божі суди передують кінцю часу, коли чаша беззаконня переповниться і всякому злу прийде кінець (Соф. 1:2-3). Цю думку добре передав Олексій Прокіпенко: «усі попередні дні Господні були лише репетицією, прообразами чи зменшеними моделями есхатологічного Господнього дня» (Прокіпенко, 2016: 193).

Вираз «День Господа» використовується у Старому Завіті дев'ятнадцять разів і дванадцять з них заходяться у книгах малих пророків (Поля 1:15; 2:1, 11, 31; 3:14; Амоса 5:18, 20; Авдія 15; Софонії 1:7, 14; Захарії 14:1; Малахії 4:5). Ці тексти (Мал. 1) висловлюють неминучість, близькість та очікування судів, що відбудуться наприкінці віку.

У першому розділі книги Софонії ми знаходимо пророчче визначення дня Господнього, яке звучить так: «День гніву – день цей, день скорботи та тісноти, день спустошення та руйнування, день темряви та мороку, день хмари та імлі, день труби та лайливого крику проти укріплених міст та високих веж». Ці слова стали основою середньовічного гімну «Dies irae», текст якого пізніше використовувався видатними композиторами в їх творах. Бейкер також зазначає, що слово «день» у тексті використано 6 разів, що ніби повертає нас до моменту творіння (Baker, 1988: 101; Baker, 1998: 412, 499).

«Затремтіть, всі мешканці землі, бо прийшов день Господній, бо близько вже він» (Йоїла 2:1);

«Натовпи, натовпи у вирішальній долині, бо близький день Господній у вирішальній долині!» (Йоїла 4:14);

«Замовчи перед Господом Богом, бо близький день Господній» (Софонії 1:7).

Рис. 1. Вірші малих пророків, які виражають неминучість Господнього дня

У будь-якому разі, день суду передбачає надприродне втручання Бога в історію Землі, яка досягла своєї критичної точки. Прихід Ісуса і незвичайні явища найчастіше зображуються в апокаліптичних тонах і представляють Бога як справедливого і всемогутнього Царя (див. Мих. 1:3-4). За словами Герхарда фон Рада, поняття «день Господній» спочатку уявлялося у вигляді священної війни, де Бог виступає як Воїн, який здобуває перемоги над Своїми супротивниками (Rad, 1959). Зокрема, у книзі пророка Йоїла день Господній асоціюється з теофанією, з образами війни та судовим процесом. Бог проголошує через пророка, що збере всі народи і здійснить над ними суд (VanGemeren, 1996: 223).

В есхатологічній перспективі використання таких описових характеристик та уявлення такого образу Бога мають на увазі реалізацію вселенського суду подібного до потопу в дні Ноя. Цей аспект судів Божих особливо яскраво простежується у книзі Софонії (Соф. 1:18; 3:8,19,20). Тут у фокусі Божих судних планів знаходиться вся планета, «вся земля» буде пожерта «вогнем ревнощів».

Отже, суд Божий, виходячи зі згадок малих пророків, матиме глобальний і руйнівний характер, не буде ніякої різниці між багатими і бідними, ніщо матеріальне не допоможе людині того дня, він упокорить людей у їхній зарозумілості і вони визнають авторитет Бога. Пророк Софонія закликає народ уже змиритися перед великим Суддею: «Змовкни перед Господом Богом! бо близький день Господній» (Соф. 1:7). Цей день проведе чітку межу між нечестивими та праведними. Останні у Софонії (Соф. 3:13,15,17) названі залишком Ізраїлю, вони отримують милість від Бога.

Далі розглянемо детальніше есхатологічні моменти книги Малахії. Минуло майже сто років з того часу, коли Аггей і Захарія нагадували народу про будівництво храму. Хоча в книзі немає інформації про час її написання, але, швидше за все, Малахія був сучасником Неемії і жив у середині V ст. до н. е. Ця книга примітна тим, що після неї настала епоха мовчання пророків, прийшов особливий період, коли пророків більше не було серед Ізраїлю. Вже під час служіння Малахії юдейський народ відчував духовну кризу, виражену в загостренні проблеми змішаних шлюбів, появі корумпованих священників, питанні десятин та приношень, охолодженні релігійної запопадливості.

Центральними есхатологічними текстами у книзі Малахії є 3:1-4 та 4:4-6. Перший уривок і сьогодні викликає сильні дискусії та суперечки: «Ось Я посилаю Ангела Мого...». Деякі вважають, що цих текстів не було в оригіналі і вони були додані

пізніше, але ми поставимося до їхнього канонічного статусу серйозно (Verhoef, 1987: 161-163). Ще однією проблемою, пов'язаною з цим уривком, є питання ідентичності трьох героїв першого вірша: «Ангела заповіту», «Господа» та «Ангела Мого». Все ускладнюється ще й тим, що «malakh habrit» зустрічається у всьому Старому Завіті лише в цьому місці, через що ми не можемо порівняти цей вислів з іншими ситуаціями, де воно було використане, щоб ширше зрозуміти його контекст та значення. Можна з упевненістю вважати його унікальним внеском Малахії до есхатології (Snyman, 1988: 65).

Третій розділ пов'язаний з останнім віршем попередньої частинкою «hineni», яка перекладається, як «ось». Закінчення другого розділу – це обурення народу, який поринув у беззаконня і втомлює Бога своєю зневірою. Бог проголошує, що народ скоро побачить Того, Хто принесе з собою суд, але «хто витримає день пришествя Його, і хто встоїть, коли Він з'явиться?». З одного боку, народ сам винен у своєму становищі, а з іншого, як зазначає Даглас Стюарт, можна побачити і позитивну сторону народних сподівань, підкреслених у тексті двома підрядними пропозиціями: (Господь,) «Якого ви шукаєте» і (Янгол заповіту) «Якого ви бажаєте» (Stuart, 1998: 1350). Швидше за все в Мал. 3:1 використовується прийом паралелізму, тут присутні «Ангел заповіту, якого ви бажаєте» та «Господь, якого ви шукаєте» (Verhoef, 1987: 289).

Подивимося на подібний текст Іс. 40:3, який містить знайомі слова «голос того, хто кричить у пустелі: приготуйте дорогу Господеві». Незважаючи на деякі паралелі, можна помітити, що текст Іс. 43 знаходиться в контексті теми спасіння, а

Вислів «Ангел завіту» зустрічається в Біблії лише в книзі Малахії, проте варто відзначити наступні вербальні паралелі між Мал. 3:1 та Вих. 23:20:

«перед лицем твоїм... охороняв у дорозі тебе» (Вих. 23:20)

«він перед обличчям Моїм приготує дорогу» (Мал. 3:1)

«Ось Я посилаю Ангола» (Вих. 23:20)

«Ось Я посилаю Свого Ангола» (Мал. 3:1)

Рис. 2 Вербальні паралелі між Мал. 3:1 та Вих.23:20

Мал. 3:1-2 містить вказівку на суд. Зазначимо ще одну особливість есхатології, представленій в книзі Малахії: особистість, яка готує шлях, пов'язана із процесом очищення народу завіту.

Виходячи з Мал. 2 Фейнберг та низка інших дослідників, під Ангелом заповіту мають на увазі Ангела Господнього з книги Вихід (Feinberg, 1976: 259–260; Boloje, 2014: 63–66; Baldwin, 1972: 242–243). Якщо ця гіпотеза є правильною, то саме тут на початку третього розділу Малахії, задовго до євангеліста Іоанна та апостола Павла ми знаходимо підтвердження божественності Ісуса, адже Він явно ототожнюється з Господом (Vucey, 2011). Таким чином, крім есхатологічних мотивів, у цьому уривку є христологічний аспект: Ангел заповіту, «якого ви бажаєте», виявляється Господом. Можливо, тут лише частково представлені обриси тринітарної ідеї, але той самий аргумент на користь Своєї божественності наводить Христос, спілкуючись із книжниками (див. Лук. 20:41-44) (Wilson, 2007: 192).

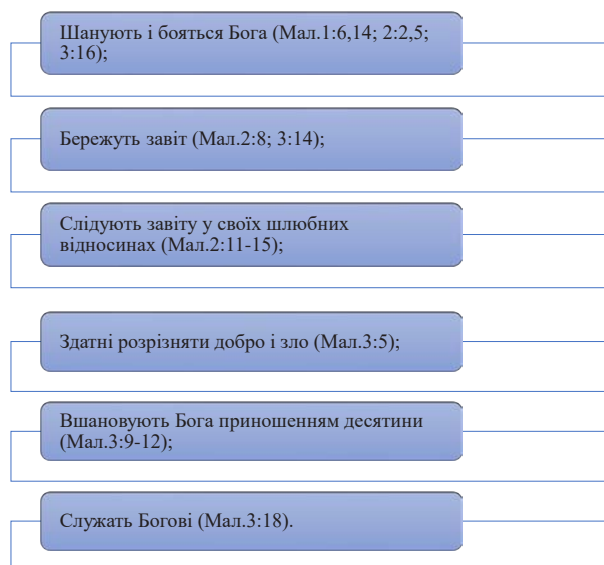
Ісус також названий Господом «якого ви шукаєте», тому можемо зробити кілька висновків з вірша, який ми розглядаємо. По-перше, Господь є вісником заповіту, який підготує шлях особистого втручання Бога. По-друге, Господь несподівано з'явиться в храмі і буде тим, кого чекає народ (Stuart, 1998: 1350).

Таким чином, у текстах Мал. 3:1 міститься передумова, що вказує на важливість та авторитетність особи, яку названо Вісником або ангелом. Місія цього Вісника стосується приготування до участі Самого Бога у викупних актах історії Свого народу. Єврейське слово «малах», перекладене в Синодальному перекладі як «ангол», може також означати «вісника» або «глашатая». Саме ім'я Малахія означає "мій ангел". Можливо, йдеться про своє ім'я Малахії, і в тексті спостерігається деяка гра слів з використанням значення цього імені. Слово "рапаш" означає не просто "готувати", а "очищати, прибирати", наприклад, звільнення ділянки дороги від усього, що заважає руху. Щодо вислову «ангела Мого» є різні припущення, деякі дослідники бачать у ньому самого пророка, інші вважають, що всі три постаті вказують на Ангела, який представляє Самого Бога.

Дехто вважає, що «ангел Мій» і «Ангел заповіту» – це дві різні особи (Spuman, 1988: 65; Boloje, 2014: 63–64). На нашу думку, найбільш підходящою кандидатурою на роль «ангела Мого», що готує шлях перед Господом, є Іван Хреститель, що підтверджує безліч віршів Нового Завіту, а «Господь» і «Ангел завіту» – це Ісус Христос, який має Божественну природу, адже саме Він

є ініціатором нового заповіту. Про це згадували як великі, і малі пророки. Малахія у своєму пророчстві акцентує увагу на аспекті, який майже не згадується в інших пророків (істина про те, що приходу Христа передуватиме поява глашатая). У всіх культурах зустрічаються записи про практику посилати глашатаїв, тобто. вісників, які мають підготувати населення до приїзду важливої особи (Stuart, 1998: 1350). Есхатологічний текст Мал. 3:1 містить передумову появи такого вісника перед приходом Месії.

У вірші Мал. 3:13 пророк зазначає, що грішники, які відкинули Господа, понесуть відповідне покарання в день відплати, а тих, хто сподівається на Бога, він визволить. Люди вважали, що, якщо вони «служать» Богу, отже, повинні отримувати від цього якусь вигоду, але бажання отримувати особисту вигоду від служіння Богу повністю суперечить Божому задуму. Люди, які належать Господу, відповідно до книги Малахії, наділені такими відмінними рисами:

Рис. 3 Риси людей, які належать Господу і будуть серед праведників

Пророк Амос вигукує: «Горе тим, хто жадає дня Господнього! навіщо вам цей день Господній? Він темрява, а не світло» (5:18), тому в другому вірші третього розділу Малахії ми також бачимо, що пророк руйнує уявлення юдеїв про те, що Месія прийде, щоб розплатитися з ворогами Ізраїлю. Малахія подібно до Амосу говорить, що охочі дня Господнього виявляться недостойними і неготовими до нього. Далі, використовуючи образи вогню рафінуючого і лугу, що очищає, пророк говорить про те, що Господь прибере все, що є непридатним. Що стосується лугу очищаючого –

це засіб на івриті звучить як berith (заповіт) – borith. Це не мило, а лужний розчин, який вживається при замочуванні одягу, після чого бруд відокремлюється від волокна.

За допомогою вогню з руди видаляють потрібні домішки. У Біблії багато разів використовується образ вогню як елемент очищення, відокремлення вірних Богові від беззаконних. Священники і Левити особливо будуть піддані переплавленню і очищенню, адже саме вони зруйнували завіт Левія і для багатьох послужили спокусою в законі, вони особливо повинні були зберігати Господні заповіді. Малахія пише, що служителі з зневагою ставилися до жертвоприношень і заслужили дуже суворе покарання (Мал. 1: 8-13). Коли пророк Малахія говорить про жертву Господу в правді, він не має на увазі старозавітну жертву. Навпаки, передбачається, що «Бог встановить практику істинного поклоніння» – такого, яке буде до впади Богу», поклоніння «у душі та істині» (Stuart, 1998: 1350).

(Мал. 4:5-6) «Ось, Я пошлю до вас Іллю пророка...» – цей текст також має для нас великий інтерес. Чому Господь обіцяв послати Іллю перед настанням Господнього дня? Тут йдеться про нового Іллі, пророка, який повстане з-поміж Ізраїлю після довгого часу мовчання. Учні Ісуса також цікавилися цим питанням, вони послали на книжників, які вчили, що «Іллі слід прийти раніше» (Мк. 9:11). Пізніше ми бачимо, що в Євангелії від Матвія Ісус порівнює Івана Хрестителя Ілією, який мав прийти раніше. З'явившись Захарії, ангел підкреслив, що Іван «прийде... щоб представити Господу народ приготований» (Лк. 1:17). Поява Мойсея та Іллі під час преображення свідчить про те, що вони є зразками вірності та служіння Богу.

Головним завданням Іллі буде повернути серця батьків до дітей та серця дітей до батьків (Мал. 4:6). Ілля Фесвитянин нагадав євреям, хто є живим Богом. Ілля поставив перед народом чіткий вибір «якщо Господь є Бог, то йдіть за Ним; а якщо Ваал, то йдіть за ним», таким чином показавши, що не можна служити двом панам, а спасіння і сила тільки в Бога батьків (Jacobs, 2017: 331–335).

Заключна частина налаштовує слухача на серйозні міркування – «щоб Я, прийшовши, не вразив землі прокляттям» (Мал. 4:6). Слово «реп» показує відкритість перспективи покарання та благословення та є стимулом до виправлення. Малахія ніби підбиває підсумки пророцтва, дає обітницю про Іллю, який має приготувати шлях Господу, закликає пам'ятати і виконувати закон, а також попереджає про день Господній та суд.

Дослідниками прийнято розділяти місію Ісуса на два періоди: відкуплення та суд/покарання.

Свідчення малих пророків відносяться до різних часів, тому попередня робота щодо з'ясування епохи та історичних особливостей вкрай необхідна. Говорячи про дванадцять книг малих пророків, ми повинні розуміти, що маємо справу з звісткою, яку писали від Авдія в IX столітті до Малахії в V столітті до н.е. До найбільш ранніх відносяться книги Йоїля, Амоса та Осії. При цьому пророцтва Аггея і Захарії служили просуванню Божої справи, тому що проект відновлення храму сприймався народом як реалізація пророчо-есхатологічної програми. Ревна проповідь Аггея та Захарії допомогла полоненому Ізраїлю визначити своє нинішнє становище та вектори руху. Аггей і Захарія підтверджували, що храм, священство, місія Зоровавеля та оновлення завіту були реалізаціями пророчого проголошення, до того ж певною мірою нова ера, про яку говорили пророки до і під час полону, настала. Обидва ці пророки відзначали, що народ заповіді ще перебуває на шляху до виконання Божих обітниць і має виправити свої шляхи до послуху Божому закону. Вони спонукали суспільство уникати самовдоволення, триматися правильного курсу, заснованого на принципах закону Мойсея і жити в сьогоденні, чекаючи реалізації обіцянок Бога в майбутньому.

Минуло кілька десятиліть, і на час Ездри, Неемії та Малахії передбачення швидкого здійснення того, що було обіцяно, дещо згас. Ентузіазм і радість від перших років життя групи, що повернулася на батьківщину, надалі змінилися апатією, релігійним цинізмом і зневажливим ставленням до поклоніння живому, невидимому, але всемогутньому Богу.

Народ знав, що вже виповнилася частина того, що Бог обіцяв через Єремію, Ісаю, Аггея та Захарію: був полон, який закінчився поверненням Ізраїлю на батьківщину; було зведено жертovníка, збудовано храм, відроджено інститут храмового священства, відновлено місто та стіни. Під час Неемії та Ездри було відновлено верховенство закону. Навіть вирішувалися питання, пов'язані із проблемою змішаних шлюбів (VanGemeren, 1996: 88).

Висновок. У процесі дослідження ми дійшли висновку, що книги малих пророків містять майже всі основні есхатологічні теми, які згадувалися в Писанні. У есхатологіях малих пророків менше підкреслюється тема благословення і відновлення, в той же час вона має яскраво виражений судний аспект. Суд тут описується у розумінні відокремлення вірних Господу від беззаконників

та ворогів Бога. Невеликий залишок вірних пере-
може людей, які відкинули Бога у своєму житті.
Малахія також згадує про глашатая, який приго-
тує шлях для Месії. В останньому розділі книги
пророка Малахії перед народом відкривається
два принципи, які допоможуть триматися за Бога:

1) вірність Закону Мойсея і 2) очікування Месії,
передвісником якого буде Ілля. Вірність завіту
Божому та Його слову з одного боку і процеси
в історії, що рухається повстанням диявола, з
іншого, поєднують дві есхатологічні перспективи,
які плавно перетікають одна в іншу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baker D. W. Nahum, Habakkuk, Zephaniah. Downers Grove : IVP, 1988. 120 p.
2. Baker K. L. Micah, Nahum, Habakkuk, Zephaniah: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture. Nashville : Broadman & Holman, 1998. 1022 p.
3. Baldwin J. G. Haggai, Zechariah, Malachi. Nottingham : IVP, 1972.
4. Birch B. C. Hosea, Joel, and Amos. Louisville : Westminster John Knox Press, 1997. 272 p.
5. Boloje B. O., Groenewald A. Malachi's Eschatological Day of Yahweh: Its Dual Roles of Cultic Restoration and Enactment of Social Justice (Mal 3:1-5; 3:16-4:6). *Old Testament Essays*. 2014. Vol. 21, no. 1. P. 63–66.
6. Bucey C. M. The Lord and His Messengers: Toward a Trinitarian Understanding of Malachi 3:1-4. *The Confessional Presbyterian*. 2011. Vol. 7. P. 131–141.
7. Feinberg C. L. The Minor Prophets. Chicago : Moody Press, 1976. 360 p.
8. Hanson P. D. The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology. Philadelphia : Fortress Press, 1975. 444 p.
9. Jacobs M. R. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 2017. 423 p.
10. McComiskey T. Haggai. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1214.
11. Prior D. The Message of Joel, Micah and Habakkuk. Leicester : IVP, 1998. 279 p.
12. Rad G. v. The Origin of the Concept of the Day of Yahweh. *Journal of Semitic Studies*. 1959. Vol. 4, no. 2. P. 97–108.
13. Robinson T. Prophecy and Prophets in Ancient Israel. Gloucester : Duckworth, 1979. 231 p.
14. Smith G. V. Hosea, Amos, Micah, the NIV Application Commentary. Grand Rapids : Zondervan, 2001. 608 p.
15. Smith R. L. Word Biblical Commentary. Waco, Texas : Word Books, 1984. Vol. 32 : Micah-Malachi. 358 p.
16. Snyman S. Eschatology in the Book of Malachi. *Old Testament Essays*. 1988. Vol. 1, no. 2. P. 65.
17. Stuart D. Malachi. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1350.
18. VanGemeren W. A. Interpreting the Prophetic Word. Grand Rapids : Zondervan, 1996. 544 p.
19. Verhoef P. A. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 1987. 384 p.
20. Wilson F. The Trinity as Revealed in the Old Testament. Xulon Press, 2007. 404 p.
21. Настольная книга по теологии. Библейский комментарий АСД. Заокский : Источник жизни, 2010. Т. 12. 735 с.
22. Прокопенко А. Вестники Царства: Богословие ветхозаветных пророков. Харьков : Глобус, 2016. 412 с.
23. Сор У. л. Обзор Ветхого Завета. Одесса : Богомыслие, 1998.

REFERENCES

1. Baker D. W. Nahum, Habakkuk, Zephaniah. Downers Grove : IVP, 1988. 120 p.
2. Baker K. L. Micah, Nahum, Habakkuk, Zephaniah: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture. Nashville : Broadman & Holman, 1998. 1022 p.
3. Baldwin J. G. Haggai, Zechariah, Malachi. Nottingham : IVP, 1972.
4. Birch B. C. Hosea, Joel, and Amos. Louisville : Westminster John Knox Press, 1997. 272 p.
5. Boloje B. O., Groenewald A. Malachi's Eschatological Day of Yahweh: Its Dual Roles of Cultic Restoration and Enactment of Social Justice (Mal 3:1-5; 3:16-4:6). *Old Testament Essays*. 2014. Vol. 21, no. 1. P. 63–66.
6. Bucey C. M. The Lord and His Messengers: Toward a Trinitarian Understanding of Malachi 3:1-4. *The Confessional Presbyterian*. 2011. Vol. 7. P. 131–141.
7. Feinberg C. L. The Minor Prophets. Chicago : Moody Press, 1976. 360 p.
8. Hanson P. D. The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology. Philadelphia : Fortress Press, 1975. 444 p.
9. Jacobs M. R. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 2017. 423 p.
10. McComiskey T. Haggai. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1214.
11. Prior D. The Message of Joel, Micah and Habakkuk. Leicester : IVP, 1998. 279 p.
12. Rad G. v. The Origin of the Concept of the Day of Yahweh. *Journal of Semitic Studies*. 1959. Vol. 4, no. 2. P. 97–108.
13. Robinson T. Prophecy and Prophets in Ancient Israel. Gloucester : Duckworth, 1979. 231 p.
14. Smith G. V. Hosea, Amos, Micah, the NIV Application Commentary. Grand Rapids : Zondervan, 2001. 608 p.
15. Smith R. L. Word Biblical Commentary. Waco, Texas : Word Books, 1984. Vol. 32 : Micah-Malachi. 358 p.
16. Snyman S. Eschatology in the Book of Malachi. *Old Testament Essays*. 1988. Vol. 1, no. 2. P. 65.
17. Stuart D. Malachi. *The Minor Prophets*. Grand Rapids, 1998. Vol. 3. P. 1350.
18. VanGemeren W. A. Interpreting the Prophetic Word. Grand Rapids : Zondervan, 1996. 544 p.
19. Verhoef P. A. The Books of Haggai and Malachi. Grand Rapids : Eerdmans, 1987. 384 p.
20. Wilson F. The Trinity as Revealed in the Old Testament. Xulon Press, 2007. 404 p.
21. Nastolnaya kniga po teologii. Bibleyskiy kommentariy ASD [Handbook on theology. SDA Bible Commentary]. Zaokskiy : Istochnik zhizni, 2010. T. 12. 735 s. [in Russian].
22. Prokopenko A. Vestniki Tsarstva: Bogoslovie vethozavetnyih prorokov [Kingdom Messengers: The Theology of the Old Testament Prophets]. Harkov : Globus, 2016. 412 s. [in Russian].
23. Sor U. I. Obzor Vethogo Zaveta [Overview of the Old Testament]. Odessa : Bogomyislie, 1998. [in Russian].

Роман КОРСАК,

orcid.org/0000-0001-9245-252X

доктор історичних наук, професор,

*завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) korsakr@i.ua*

Іван ГОДЯ,

orcid.org/0000-0001-4027-8811

кандидат економічних наук, доцент,

*доцент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) dz2352@gmail.com*

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ОТРИМАННЯ СТАТУСУ КАНДИДАТА У ЧЛЕНИ ЄС

Стаття присвячена дослідженню шляхів реформування вітчизняної готельно-ресторанної та туристичної індустрії після отримання Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу. На думку авторів, після отримання зазначеного статусу, українському уряду необхідно розглянути перспективні шляхи реформування готельно-ресторанної та туристичної індустрії відповідно до вимог європейської спільноти, оскільки сфера гостинності є стовідсотковим індикатором добробуту та фундаментом успішного розвитку туристичної галузі країни. Також, після закінчення війни для України актуальною постає проблема відбудови сфери гостинності та туристичної інфраструктури до європейських і світових стандартів.

Автори відмічають, що досвід у цій сфері європейських країн-сусідів Польщі, Угорщини, Словаччини та Чехія був би актуальним на даному етапі і для України. Зазначені країни Вишеградської четвірки, так само як і Україна мали комуністичне минуле та із отриманням статусу кандидатів до Європейського Союзу змогли успішно впровадити десятиліття модернізувати сферу готельно-ресторанного бізнесу і туризму до європейських та світових стандартів гостинності.

У контексті зазначеного, автори у статті дійшли висновку, що уряд України має здійснити наступні кроки, щодо реформування вітчизняної готельно-ресторанної та туристичної індустрії, зокрема: створити подібну до країн ЄС державну інституційну систему організації, яка б регулювала сферу туризму та готельно-ресторанного бізнесу, за допомогою прозорої туристичної політики досягти кращих умов захисту інтересів клієнтів, сформувати чіткі правила діяльності для туристичних компаній та туроператорів, створити сприятливі умови для розвитку готельно-ресторанної сфери та туристичної галузі у країні, брати регулярну і активну участь у провідних міжнародних форумах у сфері гостинності та туризму, тим самим презентуючи свою діяльність у зазначених сферах тощо.

Для розв'язання наукових завдань, що стосуються дослідження шляхів реформування готельно-ресторанної та туристичної індустрії України після отримання статусу кандидата у члени Європейського Союзу, застосовано загальнонаукові методи, зокрема: логічний та аналітичний метод, метод узагальнення, метод систематизації та класифікації, метод дедукції та індукції, метод синтезу й аналізу тощо.

Ключові слова: *готельно-ресторанна індустрія, Україна, Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, туризм, сфера гостинності, Європейський Союз, ринок готельно-ресторанного бізнесу.*

Roman KORSAK,

orcid.org/0000-0001-9245-252X

Doctor of Historical Sciences, Professor;

Head of the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry

Uzhhorod National University

(Uzhgorod, Ukraine) korsakr@i.ua

Ivan GODYA,

orcid.org/0000-0001-4027-8811

PhD in Economics, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) dz2352@gmail.com

WAYS OF REFORMING THE HOTEL, RESTAURANT AND TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE AFTER RECEIVING CANDIDATE STATUS FOR EU MEMBERSHIP

The article is devoted to researching the ways of reforming the domestic hotel-restaurant and tourism industry after Ukraine received the status of a candidate for membership of the European Union. According to the authors,

after receiving the specified status, the Ukrainian government needs to consider promising ways of reforming the hotel, restaurant and tourism industry in accordance with the requirements of the European community, since the hospitality sector is a one hundred percent indicator of well-being and the foundation of the successful development of the country's tourism industry. Also, after the end of the war, the problem of rebuilding the field of hospitality and tourist infrastructure to European and world standards becomes urgent for Ukraine.

The authors note that the experience in this field of the European neighboring countries of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic would be relevant at this stage for Ukraine as well. The mentioned countries of the Visegrad Four, as well as Ukraine, had a communist past and, with the status of candidates for the European Union, were able to successfully modernize the sphere of hotel and restaurant business and tourism to European and world standards of hospitality over the course of a decade.

In the context of the above, the authors of the article came to the conclusion that the government of Ukraine should take the following steps to reform the domestic hotel-restaurant and tourism industry, in particular: create a state institutional system of organizations similar to the EU countries, which would regulate the sphere of tourism and hotel-restaurant business, with the help of a transparent tourism policy, to achieve better conditions for protecting the interests of customers, to form clear rules of operation for travel companies and tour operators, to create favorable conditions for the development of the hotel and restaurant sector and the tourism industry in the country, to take regular and active participation in leading international forums in the field of hospitality and tourism, thereby presenting their activities in the specified areas, etc.

To solve the scientific tasks related to researching the ways of reforming the hotel, restaurant and tourism industry of Ukraine after obtaining the status of a candidate for membership of the European Union, general scientific methods were applied, in particular: the logical and analytical method, the method of generalization, the method of systematization and classification, the method of deduction and induction, method of synthesis and analysis, etc.

Key words: hotel and restaurant industry, Ukraine, Poland, Hungary, Slovakia, Czech Republic, tourism, hospitality industry, European Union, hotel and restaurant business market.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що, після отримання Україною статусу кандидата у члени в ЄС, необхідно розглянути перспективні шляхи реформування готельно-ресторанної та туристичної індустрії відповідно до вимог Європейського Союзу. Сфера гостинності є стовідсотковим індикатором добробуту країни, а також фундаментом успішного розвитку туристичної галузі. Відповідно до зазначеного та у контексті подій, які пов'язані з війною України із її східним сусідом, що супроводжується масовим руйнуванням цивільної та туристичної інфраструктури, сьогодні актуальним постає питання відбудови сфери гостинності до європейських стандартів.

Аналіз дослідження. Проблематика дослідження реформування туристичної та готельно-ресторанної галузі країн Вишеградської четвірки, які є членами ЄС, комплексно розглянуто у працях наступних дослідників: О. Біланюка (Біланюк, 2013), Я. Віхляєвої (Віхляєва, 2010), А. Кізки (Кізка, 2011), С. Ожеми (Ожема, 2014), Л. Поліщука (Поліщук, 2012) та ін. Водночас, можемо констатувати, що пошук перспективних шляхів реформування готельно-ресторанної та туристичної індустрії після отримання Україною статусу кандидата у члени в ЄС та в умовах війни, ще не розглядалося у вітчизняній історіографії.

Мета статті. Мета дослідження – комплексно дослідити шляхи реформування вітчизняної готельно-ресторанної та туристичної індустрії після отримання Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу. Для реалізації мети нами було визначено наступні завдання:

- вивчити теоретичну базу реформування сфери гостинності та туризму;
- узагальнити європейський досвід реформування готельно-ресторанної індустрії;
- зробити обґрунтовані висновки щодо проведеної роботи.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи шляхи реформування вітчизняної готельно-ресторанної та туристичної індустрії після отримання статусу кандидата у члени ЄС, необхідно відмітити, що досвід у цій сфері таких країн, як Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія був би актуальним на даному етапі і для України. Зазначені країни, відомі як Вишеградська четвірка, так само як і Україна мали комуністичне минуле та із отриманням статусу кандидатів до Європейського Союзу змогли успішно впродовж десятиліття модернізувати сферу готельно-ресторанного бізнесу і туризму до європейських та світових стандартів гостинності (Корсак, Фуртій, 2016: 104-109; Корсак, Берец, 2016: 98-101; Корсак, Фуртій, 2016: 99-103).

Розглядаючи польський досвід відмітимо, що у 1997 р. відповідно до вимог Європейського Союзу було запроваджено реалізацію «Програми розвитку національного туристичного продукту» у наступних напрямках: бізнес-туризм, культурний туризм, сільський туризм, спеціалізований туризм, прикордонно-транзитний туризм. Зазначеним реформам сприяла створена у 1999 р. «Polska Organizacja Turystyczna» (POT). Зазначена державна організація займалася просуванням і розвитком польського туристичного продукту. Діяльність організації здійснювалася через іно-

земні представництва – «Польські осередки туристичної інформації». У їхню компетенцію входило:

- організації туристичних міроприємств;
- здійснення моніторингу ринку готельно-ресторанних послуг країн-сусідів;
- маркетинг польського туристичного продукту;
- пошук та залучення іноземних інвесторів;
- міжнародна співпраця з аналогічними національними туристичними організаціями інших країн (Біланюк, 2013: 14-19).

Головним завданням «РОТ» було — показати Польщу як привабливу країну, із високим рівнем послуг гостинності (Polska Organizacja Turystyczna). Шляхами для реалізації зазначеної мети були здійснені наступні кроки:

1. Створення мережі спеціалізованих інституцій, до компетенції яких входило рекламування країни на ринку готельно-ресторанного та туристичного бізнесу. Серед них провідну роль відігравали: «Національна» (Польська) туристична організація, «Польська агенція розвитку туризму», яка займалася плануванням стратегії розвитку сфери туризму та гостинності воєводств, а також сприяла залученню закордонних інвестицій у готельно-ресторанний бізнес країни. Зазначені організації ефективно об'єднали навколо себе представників органів місцевого самоврядування та власників готельного і ресторанного бізнесу.

2. У країні з початку 2000 р. почала діяти єдина система туристичної інформації, структуру якої складали – регіональні центри інформації, локальні центри, цілорічні та сезонні центри туристичної інформації (Корсак, Фуртій, 2016: 104-109).

Після вступу Польщі до ЄС був створений проєкт «Туризм для всіх», реалізація якого здійснювалася через створення в Інтернеті бази даних про доступність готельно-ресторанної та туристичної інфраструктури для туристів з особливими потребами. Завдяки зазначеному проєкту, на території Польщі сьогодні існує понад 5000 об'єктів розміщення для осіб з різними фізичними вадами (Polska Organizacja Turystyczna; Поліщук, 2012: 181-187).

Схожі заходи для розвитку сфери гостинності та туризму були вжиті угорським урядом у 90-х рр. ХХ ст. У ці роки в Угорщині на базі «Угорського національного туристичного офісу» було створено «Угорську туристичну службу», яку у 1996 р. було перетворено на «Секретаріат з туризму» при Міністерстві промисловості та торгівлі Угорщини. Зазначена інституція приділяла значну увагу будівництву готельної інфраструктури,

шляхом збільшення кількості вітчизняних та іноземних інвестицій у галузь. Багато готельних підприємств у цей період увійшли до міжнародних готельних ланцюгів. Також, було створено «Раду з туризму» при парламенті Угорщини, а виконавчі комітети із питань туризму були замінені на регіональні туристичні ради, регіональні маркетингові директорії та проєктні бюро (Tourism in Hungary).

У 1992 році в Угорщині була створена асоціація «Hungarian Baths Association», яка з 1998 року стала постійним членом «ЕСПА» (Європейської SPA Асоціації) (Корсак, Фуртій, 2016: 104-109).

Після вступу Угорщини до ЄС, регулювання туризму у країні здійснюється організацією – «Угорщина-туризм», яка є акціонерним товариством і перебуває у структурі Міністерства економіки Угорщини. Головна діяльність зазначеної інституції зосереджена виключно на просуванні угорського туристичного та готельно-ресторанного продукту. Найбільша інтенсивна робота щодо зазначеного ведеться в Австрії і Німеччині, через пріоритетність ринків цих країн для угорського туристичного бізнесу (Корсак, Фуртій, 2016: 104-109).

Значний інтерес складає досвід реформування готельно-ресторанної галузі і туризму Словаччини та Чехії. Відмітимо, що комуністична Чехословаччина мала найвищі показники в'їзного туризму серед країн Східної Європи. Після поділу Чехословаччини 1 січня 1993 року було утворено Чеську та Словацьку Республіку. У 90-х рр. сфера гостинності та туризму у Словаччині почала адаптуватися до умов ринкової економіки. Державні туристичні та готельні об'єкти країни були приватизовані. Також, завдяки іноземному капіталу розпочалося будівництво нових готельних комплексів (Кізка, 2011).

Після 1993 р. спостерігалось падіння кількості іноземних туристів, оскільки рівень якості туристичних та готельно-ресторанних послуг був не на високому рівні (Корсак, Фуртій, 2016: 104-109). Також, необхідно відмітити, що у 90-ті рр. уряд Словаччини не виробив чітку централізовану туристську політику. Тому, майже десятиліття Словаччина залишалася маловідомим туристичним регіоном для багатьох потенційних іноземних туристів. У цей період у країні було створено «Національне агентство із туризму». До його компетенції належало просування словацького туристичного продукту. Зазначене реалізовувалося повільно, оскільки уряд виділяв на це незначні кошти (Ожема, 2014).

Ситуація змінилася на краще після 2004 р., коли країна стала членом ЄС. «Національне агентство

із туризму» отримало дотації з фондів Європейського Союзу. Значні кошти були виділені на проведення маркетингових заходів і у 2007 р. було введено в експлуатацію туристичний Інтернет-портал – <http://www.slovakia.travel>. Також, урядом була впроваджена у життя політика координованого просування туристичного продукту у рамках співпраці країн «Вишеградської четвірки» на світовий ринок готельного та туристичного бізнесу. Зазначене реалізовувалося за допомогою спільної ініціативи національних туристичних інститутів Польщі, Угорщини, Словаччини та Чехії. Ініціатива отримала назву – «European Quartet – One Melody» (Official Slovak National Tourism Portal; Корсак, Фуртій, 2016: 104-109).

Результатами вдалої туристичної політики Словаччини, став інтенсивний розвиток різних видів туризму серед яких: літній активний відпочинок, курортний туризм (озеро Шишава), оздоровчий туризм, зимові види спортивного туризму, історико-культурний екскурсійний туризм, а також еко-туризм. Останній сприяв розбудові у гірській місцевості Словаччини екологічних готелів та садиб (Ожема, 2014).

Що стосується Чеської Республіки відмітимо, що із 1993 р. розвиток сфери готельно-ресторанного бізнесу і туризму характеризувався модернізацією готельних закладів радянського типу та ліквідацією старих бюро подорожей. Таким чином, в умовах переходу Чехії до ринкової економіки відбувалася модифікація застарілої туристичної інфраструктури країни шляхом орієнтації на розроблення нового і якісного туристичного та готельно-ресторанного продукту, який би мав попит на європейському та світовому ринку гостинності. Зазначений процес супроводжувався створенням туроператорів та тур агентів (Віхляєва, 2010: 27-30).

Так само, як і решта партнерів Вишеградській четвірки, у 1993 році Міністерством місцевого і регіонального розвитку Чеської Республіки був створений «Чеський центр туристичного руху», який з 2003 р. був перейменований у «Czech Tourism». Це державна інституція, головною метою якої є розвиток сфери гостинності та туризму у країні, шляхом використання методів, які рекламували туризм на вітчизняному та закордонному ринку (Корсак, Фуртій, 2016: 128-131).

Агенція «Czech Tourism» має численні представництва у країнах Європи та світу. До основних завдань мережі представництв належать:

– вироблення маркетингової стратегії просування Чехії на європейському та світовому ринках гостинності і туризму;

– створення позитивного туристичного іміджу країни;

– збільшення обсягу приїздів та перебування іноземних туристів у країні;

– здійснення рекламної діяльності.

Зазначені завдання реалізуються шляхом використання наступних інструментів маркетингової стратегії:

– проведення PR-кампанії у форматах: он-лайн, друкованих та зовнішніх;

– організація інформаційно-ознайомчих турів;

– участь у виставкових та презентаційних заходах, на яких країна може успішно продемонструвати свій потенціал у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму;

– організація воркшопів;

– підтримка міжнародної співпраці та розвиток контактів із стратегічними партнерами (Czech Tourism).

Окрім «Czech Tourism», у Чеській Республіці створено та діють наступні організації:

1. «Czech Convention Bureau» – створена у 2009 р. (займається просуванням Чехії у сфері конгресного туризму);

2. Інститут туризму – відділ агентства «Czech Tourism» (займається аналітичною та інформаційною діяльністю);

3. Асоціація країв Чехії – неурядова організація, яка створена у 2001 р. (у своєму складі має Комісії, які займаються питаннями розвитку туризму, культури та охорони пам'яток);

4. Міністерство місцевого і регіонального розвитку Чехії (є методичним та координаційним органом у питаннях здійснення туристичної діяльності);

5. Асоціація туристичних компаній та агентств, державна громадська організація «Czech Tourism» (займається координацією діяльності туроператорів та турагентів);

6. Асоціація готелів і ресторанів Чеської Республіки (представляє інтереси чеського готельно-ресторанного бізнесу);

7. Асоціація туристичних інформаційних центрів (об'єднує діяльність чеських інформаційних центрів із туризму) (Корсак, Фуртій, 2016: 128-131).

У контексті зазначеного, ми можемо рекомендувати Уряду України наступні перспективні шляхи реформування вітчизняної готельно-ресторанної та туристичної індустрії:

1. Створити подібну державну інституційну систему організацій, яка б регулювала сферу туризму та готельно-ресторанного бізнесу;

2. Використовуючи законодавчі можливості, створити сприятливі умови для розвитку готельно-ресторанної сфери та туристичної галузі у країні;

3. За допомогою прозорої туристичної політики досягти кращих умов захисту інтересів клієнтів;

4. Сформувані чіткі правила діяльності для туристичних компаній та туроператорів;

5. Використати досвід зазначених країн, щодо залучення історико-культурних пам'яток у сферу готельно-ресторанного бізнесу.

6. Брати регулярну і активну участь у провідних міжнародних форумах у сфері гостинності та туризму, тим самим презентуючи свою діяльність у зазначених сферах.

Висновки. Взнявши до уваги досвід країн Центральної Європи можемо стверджувати, що

Україні необхідно вдосконалити інституційну систему організації державного регулювання сфери готельно-ресторанного бізнесу та туризму. Головним завданням у контексті зазначеного є – координаційна співпраця між органами державної влади та суб'єктами готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. Застосовуючи практичний досвід цих країн, українському уряду необхідно розробити «Концепцію просування національного готельно-ресторанного та туристичного продукту на європейському та світовому ринку гостинності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біланюк О. Сучасний стан та перспективи розвитку сфери туризму в українсько-польському транскордонному регіоні. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Випуск 43. Ч. 2. С. 14–19.
2. Віхляєва Я. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної інфраструктури Чехії. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети»*. Харків, Україна, 21 – 22 Травня 2010. Х.: ХНУ ім. Каразіна, с. 27 – 30.
3. Кізка А. В Словаччині багато що змінилось, особливо в галузі туризму. *Туристический мир*. 2011. URL : http://turmir.com/blog_12282.html(дата звернення 11.08.2022.)
4. Корсак Р. В., Берез А. Розвиток туризму в країнах Європейського Союзу та досвід організації для України на початку XXI ст. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: "Видавництво "Гілея", 2016. Вип. 108. С. 98-101.
5. Корсак Р. В., Фуртій В. Організація туризму у країнах центральної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина): Досвід організації для України. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К. : «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 113 (10). С. 104-109.
6. Корсак Р. В., Фуртій В. Розвиток туризму у Чехії: досвід організації для України (кін. XX ст. поч. XXI ст.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К. : «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 107 (4). С. 128-131.
7. Корсак Р. В., Фуртій В. Україна-ЄС: співробітництво у сфері туризму (поч. XXI ст.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2016. Вип. 109 (6). С. 99-103.
8. Ожема С. В. Досвід розвитку туризму у Словаччійській Республіці. *Матеріали Міжнародної Інтернетконференції «Зовнішньоекономічна діяльність України для входження в ЄС: досвід Вишеградської четвірки»*, Луцьк, 2014. URL: <http://www.viem.edu.ua/konf10/art.php?id=0209>(дата звернення 10.08.2022.)
9. Поліщук Л.С. Управління розвитком туризму: досвід Польщі. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С. 181-187.
10. Czech Tourism. URL: <https://www.czechtourism.com/ru/about-czt/> (дата звернення 10.08.2022.)
11. Official Slovak National Tourism Portal. URL: <http://www.slovakia.travel> (дата звернення 08.08.2022.)
12. Polska Organizacja Turystyczna. URL: <http://www.pot.gov.pl/o-polskiej-organizacji-turystycznej/l/polska-organizacja-turystyczna> (дата звернення 10.08.2022.)
13. Tourism in Hungary. URL: www.hungary.com. (дата звернення 10.08.2022.)

REFERENCES

1. Bilaniuk O. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku sfery turyzmu v ukrainsko-polskomu transkordonnomu rehioni [The current state and prospects for the development of tourism in the Ukrainian-Polish cross-border region]. *Bulletin of Lviv University. The series is geographical*. 2013. Issue 43. Part 2. P. 14–19. [in Ukrainian]
2. Vikhliayeva, Ya. Yu. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku turystychnoi infrastruktury Chekhii [The current state and prospects for the development of the tourist infrastructure of the Czech Republic]. *Materials of the international scientific and practical conference "Tourist business: world trends and national priorities"*. Kharkiv, Ukraine, May 21-22, 2010. Kh.: KhNU named after Karazina, village 27-30. [in Ukrainian]
3. Kizka A. V Slovaichchyni bahato shcho zminylos, osoblyvo v haluzi turyzmu [Much has changed in Slovakia, especially in the field of tourism]. *Tourist world*. 2011. URL : http://turmir.com/blog_12282.html [in Ukrainian]
4. Korsak R. V., Berets A. Rozvytok turyzmu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu ta dosvid orhanizatsii dlia Ukrainy na pochatku XXI st. [The development of tourism in the countries of the European Union and the experience of organization for Ukraine at the beginning of the 21st century]. *Gilea: scientific bulletin. Collection of scientific works*. K.: "Gilea Publishing House", 2016. Issue 108. P. 98-101. [in Ukrainian]
5. Korsak R. V., Furtii V. Orhanizatsiia turyzmu u krainakh tsentralnoi Yevropy (Polshcha, Slovaichchyna, Uhorshchyna): Dosvid orhanizatsii dlia Ukrainy [Organization of tourism in the countries of Central Europe (Poland, Slovakia, Hungary): Experience of organization for Ukraine]. *Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific papers*. K.: "Gilea Publishing House", 2016. Vol. 113 (10). С. 104-109. [in Ukrainian]
6. Korsak R. V., Furtii V. Rozvytok turyzmu u Chekhii: dosvid orhanizatsii dlia Ukrainy (kin. XX st. poch. XXI st.) [Development of tourism in the Czech Republic: experience of organization for Ukraine (late 20th century, early 21st century)].

.....
Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific papers. K.: "Gilea Publishing House", 2016. Vol. 107 (4). С. 128-131. [in Ukrainian]

7. Korsak R. V., Furtii V. Ukraina-YeS: spivrobotnytstvo u sferi turyzmu (poch. XXI st.) [Ukraine-EU: cooperation in the field of tourism (beginning of the 21st century)]. Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific papers. K.: "Gilea Publishing House", 2016. Vol. 109 (6). С. 99-103. [in Ukrainian]

8. Ozhema S. V. Dosvid rozvytku turyzmu u Slovatskii Respublitsi [Experience of tourism development in the Slovak Republic]. Materials of the International Internet Conference "Foreign Economic Activity of Ukraine for EU Accession: Experience of the Visegrad Four", Lutsk, 2014.. URL: <http://www.viem.edu.ua/konf10/art.php?id=0209> [in Ukrainian]

9. Polishchuk L.S. Upravlinnia rozvytkom turyzmu: dosvid Polshchi [Management of tourism development: the experience of Poland]. Geography and tourism. 2012. Issue 23. P. 181-187. [in Ukrainian]

10. Czech Tourism. URL: <https://www.czechtourism.com/ru/about-czt/>

11. Official Slovak National Tourism Portal. URL: <http://www.slovakia.travel>

12. Polska Organizacja Turystyczna. [Polish Tourist Organization.] URL: <http://www.pot.gov.pl/o-polskiej-organizacji-turystycznej/l/polska-organizacja-turystyczna> [in Polish]

УДК 17.022.1:008"191"(477.87)(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-6>

Олександр МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри географії та суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету
(Мучеве, Закарпатська область, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Василь КАЛІЙ,
orcid.org/0000-0001-5260-32-82
доктор медичних наук, доцент,
декан медичного факультету № 2
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Наталія МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-1352-305X
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) maletsnata7@gmail.com

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ОСТАПЧУКІВ НА ЗАКАРПАТТІ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.

Культурно-просвітницька діяльність Яцка Остапчука – відомого українського діяча кінця XIX – першої половини XX ст. та його родини – цікава для науковців і громадських кіл тим, що вона яскраво віддзеркалює переплетіння соціальних і національних аспектів українського руху в зазначений період. Вона припала саме на час політизації українського національного руху в Галичині, Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр., міжвоєнний період перебування Закарпаття у складі Чехословаччини.

Я. Остапчук та його родина впливали на процес формування світоглядних орієнтацій українців Галичини і Закарпаття, захищали національні і соціально-культурні права українців, обстоювали ідеї державності і соборності України. У своїй діяльності вони зосереджувалися на розв'язанні важливих суспільних проблем – формування національної самосвідомості, захист національних інтересів, створення інституцій громадянського суспільства, які й сьогодні залишаються надзвичайно актуальними.

Я. Остапчук та його родина, працюючи в Закарпатті у 1920-30-х років, стали одними із лідерів національного табору краю. Перебуваючи у лавах соціал-демократичної партії, «Просвіти», Педагогічному товаристві та ін., вони послідовно пропагували і відстоювали українську державно-соборницьку ідею, поборювали русофільську орієнтацію. У статті розглянуто вплив парламентаризму, який дозволяв відчувати себе співучасником системи влади, привчав людей до відповідальності за свої дії у політиці, підитовхував суспільство до структуризації на підставі нових груп інтересів, прискорював формування національної свідомості.

Розпад Чехословаччини внаслідок Віденського арбітражу та Мюнхенського договору 1938 року змусив родину Остапчуків повернутися до політики. Вони не вірили у запевнення політиків про реальність автономії Карпатської України і писали серію меморандів на адресу чільних політиків у Чехословаччині та європейських країн, в яких закликали їх надати допомогу закарпатцям. Окупація Закарпатської України угорською армією в березні 1939 року повністю підтвердила їх побоювання.

Ключові слова: культура, освіта, світогляд, просвіта, самосвідомість, парламентаризм, нація.

Oleksandr MALETS,
 orcid.org/0000-0001-7927-4335
 Doctor of Historical Sciences,
 Professor at the Department of Geography and Social Sciences
 Mukachevo State University
 (Uzhhorod, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Vasyl KALIY,
 orcid.org/0000-0001-5260-32-82
 Doctor of Medical Sciences, Associate Professor,
 Dean of the Medical Faculty № 2
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Natalia MALETS,
 orcid.org/0000-0002-1352-305X
 Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Public Health and Humanities
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) maletsnata7@gmail.com

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE OSTAPCHUK FAMILY IN TRANSCARPATHIA IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY

Cultural and educational activity of Yatsko Ostapchuk – a famous Ukrainian figure of the end of the 19th century - the first half of the 20th century and his family – is interesting for scientists and public circles because it vividly reflects the interweaving of social and national aspects of the Ukrainian movement in this period. It came precisely at the time of the politicization of the Ukrainian national movement in Galicia, the First World War and the Ukrainian Revolution of 1917-1921, the interwar period of Transcarpathia's stay in Czechoslovakia.

Y. Ostapchuk and his family influenced the process of forming ideological orientations of Ukrainians in Galicia and Transcarpathia, defended the national, social and cultural rights of Ukrainians, defended the ideas of statehood and unity of Ukraine. In their activities, they focused on solving important social problems - the formation of national identity, the protection of national interests, the creation of civil society institutions, which remain extremely relevant today.

Y. Ostapchuk and his family, working in Transcarpathia in the 1920-30s, became one of the leaders of the national camp of the region. Being in the ranks of the Social Democratic Party, «Prosvita», the Pedagogical Society, etc., they consistently promoted and defended the Ukrainian state-cathedral idea, defended the Russophile orientation. The article considers the influence of parliamentarism, which made it possible to feel like an accomplice to the system of power, accustomed people to responsibility for their actions in politics, pushed society to the structure on the basis of new interest groups, accelerated the formation of national consciousness.

The collapse of Czechoslovakia as a result of the Vienna Arbitration and the Munich Treaty of 1938 forced the Ostapchuk family to return to politics. They did not believe in the assurances of politicians about the reality of the autonomy of Carpathian Ukraine and wrote a series of memoranda addressed to prominent politicians in Czechoslovakia and European countries, in which they called on them to provide assistance to Transcarpathians. The occupation of Transcarpathian Ukraine by the Hungarian army in March 1939 fully confirmed their fears.

Key words: culture, education, worldview, self-consciousness, parliamentarism, nation.

Постановка проблеми. Я. Остапчук та його родина впливали на процес формування світоглядних орієнтацій українців Галичини і Закарпаття, захищали національні та соціально-економічні права українців, обстоювали ідеї державності і соборності України. У своїй діяльності вони зосереджувалися на розв'язанні важливих суспільних проблем – формування національної самосвідомості, захист національних інтересів, створення інституцій громадянського суспільства, які й сьогодні залишаються надзвичайно актуальними.

Аналіз досліджень та публікацій. Важливим джерелом для написання даної статті є спогади Я. Остапчука «Подих з недавньої бувальщини». У радянську добу дослідники частково розробляли проблеми соціалістичного культурно-освітнього руху на західноукраїнських землях, але у відповідності до канонів пануючої ідеології (Остапчук, 1964:183). Серед них варто виділити наукові праці М. Кравця, в яких згадується позиція Я. Остапчука в контексті діяльності РУРП і УСДП наприкінці XIX – на початку XX ст. (Кравець, 1957:124-140).

Значний внесок у дослідження проблеми зробили українські історики в діаспорі. Джон-Пол Химка у наукових працях «Український соціалізм у Галичині (до розколу в радикальній партії 1899)» (1979) (Химка, 1979:33-51). «Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890)» (2002) охарактеризував процес зародження українського соціал-демократичного та культурно-освітнього руху і роль Я. Остапчука в ньому (Химка, 2002:382). П. Стерчо у монографії «Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 рр.» (Львів, 1994) охарактеризував роль Я. Остапчука та його родини у формуванні українських інституцій на Закарпатті, зокрема детально висвітлив їх участь у створенні товариства «Просвіта» в Ужгороді (1920) (Стерчо, 1994:188).

У монографії «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)» (Ужгород, 1994) П. Магочій у додатках подав 81 біографію найвидатніших національних діячів Підкарпатської Русі, що брали активну участь у громадському житті після 1918 р. Відповідно до розроблених автором питань анкети, Я. Остапчука названо землевласником, українофілом з прочехословацькою політичною орієнтацією. Говорячи про діяльність його родини, автор об'єктивно зазначив, що Я. Остапчук у 1920 р. організував Соціал-демократичну партію Підкарпатської Русі і був її діяльним членом; до 1938 р. працював у Товаристві «Просвіта», був заступником голови; не відіграв ролі в автономному уряді, після приходу угорців разом із родиною емігрував у Чехію (Магочій, 1994:296).

У статті «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини» (1991) Я. Грицак проаналізував утворення нової структури українського політичного життя в краї наприкінці ХІХ ст. (Грицак, 1991:75-83).

У численних працях, присвячених парламентській традиції галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., М. Мушинка показав, що в умовах перетворення мас населення із середньовічних підданих у громадян нового часу парламентаризм дозволяв відчутти себе співучасником системи влади, привчав людей до відповідальності за свої дії у політиці, підштовхував суспільство до структуризації на підставі нових груп інтересів, прискорював формування національної свідомості, висвітлив роль родини Остапчуків у національно-просвітницьких процесах на Закарпатті. (Мушинка, 2008:19-33).

На сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені ролі та місцю Я. Остапчука та його

родини в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Закарпаття. У наявній науковій літературі достатньо упущень, перекохувань, суперечностей, заідеологізованості.

Мета. Дослідження ролі Я. Остапчука та його родини у культурно-просвітницькому та громадсько-політичному житті на Закарпатті у 20-30-х рр. ХХ ст. Досліджено особливості формування світогляду родини Остапчуків, перші політичні кроки в Русько-Українській радикальній партії та соціал-демократичній партії Підкарпатської Русі та їх роль у національно-культурному відродженні Закарпаття у складі Чехословаччини.

Виклад основного матеріалу. Вперше думка про долю Закарпаття виринула у Я. Остапчука під час його парламентської діяльності, коли він відгукнувся у 1907 р. на прохання селян с. Бічке біля Будапешту про зловживання графів Межерціхів на жнивях. Повертаючись із подорожі, Я. Остапчук зустрівся із закарпатськими селянами на вокзалі Будапешту. Після зустрічі йому пригадалася прочитана ним розповідь про зустріч М. Драгоманова із селянами Сваляви у 1870-х рр. Тоді він писав, що «було б чудо, коли б це наше плем'я залишилося довше жити. Воно гине, і, мабуть, загине» (Остапчук, 1964:183-465). Тоді Я. Остапчук мріяв: «розбудити б тільки в них самосвідомість, дати крихітку світла, влити надію в їхні серця. От коли б небеса післали цим людям якого щирого і завзятого провідника, то вони напевно зірвалися б на рівні ноги і пішли б за ним до світла, до нового життя...»(Остапчук, 1964: 465-472). Ці думки переслідували його аж до 1912 р. – переїзду на Закарпаття. У Львові співпрацював із Лесем Мартовичем, Михайлом Павликом та Іваном Франком. Від Соціал-демократичної партії його було обрано послом австрійського парламенту у Відні (1907-1911). Його запальні промови в парламенті викликали значну увагу громадськості, але й зневагу з боку консервативних сил та духовенства.

У Відень він привіз і свою сім'ю: дружину і п'ятеро дітей. Всім забезпечив навчання в австрійських школах. У парламенті він зав'язав тісні стосунки з майбутнім президентом Чехословаччини Томашем Гаріком Масариком (послом за Прогресивну партію, програма якої була близькою до програми соціал-демократів), зате розійшовся з галицькими послами, які не погоджувалися з програмою Соціал-демократичної партії й обвинувачували Я. Остапчука в зраді національних інтересів українського народу (Мушинка, 2008:19-33).

Під впливом цих обвинувачень він у 1911 році вирішив відійти від політичної діяльності і зайнятися дрібною просвітянською роботою в якомусь

українському селі. Таким виявилось село Нижня Радвань (нині Радвань-над-Лаборцем), де він у 1912 році за гроші зароблені посольською діяльністю купив від угорського землевласника маєток і після короткотривалого перебування в Галичині переселився туди з сім'єю.

У Радвані не лише Яцко, але й інші члени його сім'ї зайнялися культурно-просвітницькою діяльністю. Як культурно-громадський діяч, він заснував тут читальню «Просвіти», члени якої ставили українські п'єси. Радвань-над-Лаборцем стала своєрідним центром української культури на Пряшівщині. До Остапчуків часто приїжджали і цілими днями та тижнями гостювали інтелігенти з Галичини і Східної України. Під час Першої світової війни Яцко Остапчук працював у таборах для військовополонених українців та тісно співпрацював із Союзом визволення України у Відні.

Після війни він знов повернувся до політики. Брав участь у вічі русинів у Старій Любовні восени 1918 року, на якому було засновано Руську Народну Раду, що першою проголосила приєднання Закарпаття і Пряшівщини до України. Коли справа воз'єднання Закарпаття з Україною виявилась неможливою, він щиро привітав його приєднання до новоствореної Чехословаччини. 22 квітня 1920 р. він особисто зустрівся із своїм давнім колегою по Віденському парламенті – президентом Чехословаччини Т. Г. Масариком під час його приїзду в Ужгород. Президент ніби запропонував йому посаду члена Директорії Підкарпатської Русі, однак Я. Остапчук відмовився від неї, мовляв такі посади мали би займати місцеві люди. Пізніше він ще кілька разів зустрічався з президентом Масариком.

У травні 1920 р. він разом із Степаном Клочураком, Євгеном Пузою, Володимиром Клемпушем та іншими заснував і очолив Руську соціал-демократичну партію Підкарпатської Русі, яка була дочірньою організацією Чехословацької соціал-демократичної партії. Аграрники, щоб здобути його прихильність, запропонували йому купити на дуже вигідних умовах маєток в 150 гектарів біля м. Чоп та він категорично відмовився від такої «спокуси» і купив «самовистарчальне господарство в селі Страбичево», куди переселився з сім'єю в 1923 р., щоб мати кращу можливість провадити Руську соціал-демократичну партію. Його СДП на виборах 1924 року здобула майже 10 відсотків голосів, чим забезпечила собі крісло в чехословацькому парламенті (посол Яромир Нечас) (Мущинка, 2008:21).

Яцко Остапчук був і співзасновником друкованого органу партії – тижневика «Вперед»

(пізніше «Народ»), що виходив паралельно угорською («Szabadság») та чеською («Hlas Východu») мовами. На сторінках цих часописів часто з'являлися і статті Яцка Остапчука. У 1926 р. він написав свої цікаві спогади про Івана Франка. Хоч він у Соціал-демократичній партії займав першорядне місце, на передові позиції завжди висував місцевих людей. У 1930 році, коли до влади прийшли аграрники з антиукраїнською промосковською програмою, він повністю відійшов від політичної кар'єри, хоч керівництво Соціал-демократичної партії обрало його довічним почесним головою. У Страбичеві Остапчук разом із родиною хотів у спокої пережити свій вік, займаючись сільським господарством. І на цей раз він повністю віддав свої сили дрібній культурно-виховній праці. Тісно співпрацював з театральними групами, декламуючи на різних концертах та академіях вірші Тараса Шевченка, Івана Франка тощо. В 1933 р. Я. Остапчук відвідав рідну Збаражчину, яка урочисто відзначила його 60-ліття. Він був зворушений увагою, яку проявили до нього його земляки й обіцяв написати для них спогади про свою культурно-освітню та політичну діяльність в рідному краї. Цю свою обіцянку він зміг виконати лише після Другої світової війни (Стахів, 1958:208).

Розпад Чехословаччини внаслідок Віденського арбітражу та Мюнхенського договору 1938 року знов змусив Яцка Остапчука повернутися до політики. Він не вірив запевненням політиків про реальність автономії Карпатської України і написав серію меморандів на адресу чільних політиків у Чехословаччині та європейських країн, в яких закликав їх надати допомогу закарпатцям. Окупація Закарпатської України угорською армією в березні 1939 року повністю підтвердила його побоювання.

Яцко Остапчук залишився у Страбичеві. Довідавшись про вбивство свого сина Дмитра угорськими гонведами та арешт сина Володимира, він звернувся до угорських органів, щоб з'ясувати цю справу. Та замість порозуміння справи угорські фашисти його арештували. Військовий суд обох їх після грізних побоїв засудив на смертну кару. Лише звернення його дочки Анди до закордонних політиків та за великий хабар високому представникові влади в Будапешті, зберегло їм життя. До 24 годин обидва вони змушені були полишити територію Угорщини (Малець, 1992:32-41).

Віїхали вони до дочки Анни в Братиславу. Туди згодом зібралась вся сім'я, однак після певного часу всі вони роз'їхалися. Яцко з дружиною Марією переїхав до доньки Дарії в Стару Болеславу.

Там він працював над своїми споминами, які після війни частково друкувалися в органі Українського робітничого Союзу «Народна воля», значно були доповнені і передруковані у вищенаведеному збірнику «Збаражчина».

Після Хрущівської «відлиги» 1957 року дочка Ірина забрала батьків до себе в Ужгород. Довідавши про приїзд Яцка Остапчука в Ужгород, директор Інституту суспільних наук у Львові академік Іван Крип'якевич запросив його до Львова, щоб записати його спогади про Івана Франка. Яцко Остапчук охоче погодився і в січні 1959 р. у супроводі внучки Марини вирушив туди. У дорозі він простудився і до Ужгорода повернувся дуже хворим. Помер в Ужгороді від запалення легенів 30 січня 1959 р. на 86 році життя (Жерноклеєв, 2000:168).

Анна Остапчук-Науменко (псевдонім Анда Оста) – визначна українська актриса – оперна співачка (мецо-сопрано) – єдина представниця роду Остапчуків, яка має персональне гасло в «Українській радянській енциклопедії». Ні батько, ні дід Анди Дмитро такої честі не удостоїлися.

Народилася 9 (за новим стилем 18) квітня 1898 р. в Тарасівці Збарозького повіту на Тернопільщині. Середню освіту здобула у Львівській жіночій гімназії, де розпочалася її співацька кар'єра. Від 1912 до 1923 року постійним місцем її проживання була Радвань-над-Лабірце, звідки виїжджала на навчання у Відень, на гастролі у Львів та інші міста Галичини.

У березні 1913 р. у Львові вона успішно дебютувала як камерна співачка на концерті, присвяченому Т.Г. Шевченкові. Це їй відкрило дорогу до Віденської музичної консерваторії, де вона вивчала оперний спів у класі проф. Фостена. Ще студенткою вона виступала у віденському пересувному театрі.

У 1920 р. Анда приїхала до Ужгорода. Спочатку в Руському клубі з величезним успіхом співала українські народні пісні (які в Ужгороді звучали вперше), згодом почала співати в професійному Миському театрі. Ось як писала про її перші концерти щотижнева газета «Наука»: «24. 1. 1920 р. в Миськім театрі в Ужгороді з багатою програмою виступила співачка Анна Остапчук. Загальні аплодисменти викликана виконана нею в'язанка народних пісень... 5. 3. 1920 в Миському театрі в Ужгороді відбувся концерт з нагоди 70-их уродин президента Т. Масарика. Знову виступила оркестра і хор „Сокола”, а українські народні пісні виконала Анна Остапчук».

Одночасно вона виступала і в угорському пересувному театрі (наприклад, у ролі Сільви в

опереті «Королева чардашу»). В Руському театрі при товаристві «Просвіта» вона виконувала головні сопранові ролі в українських класичних п'єсах («Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Гріх», «Вечорниці», «Катерина», «Гайдамаки», «Ой не ходи, Грицю»); в операх світової класики («Фауст», «Жидівка», «Продана наречена», «Поцілунок», «Галька» та в багатьох інших), а теж в численних оперетах («Королева чардашу», «Циганська любов», «Циганський барон», «Пташник», «Вій»). У 1927 р. Руський театр товариства «Просвіта» потрапив у фінансову кризу, внаслідок якої дирекція змушена була розпустити оркестр і звільнити з роботи кращих артистів, серед яких була і Анда Остапчук. Але вона залишилася на Закарпатті і давала час від часу самостійні концерти. Наприклад, в 1930 р. вона брала участь у концерті на пошану Т. Г. Шевченка (разом з батьком Яцком Остапчуком, який декламував вірші Т. Шевченка й І. Франка), брала участь в академії «В пам'ять полеглих». 14 березня 1931 р. вона подібний концерт влаштувала разом із співаком Михайлом Дудою та піаністом Г. Мавроматті. У 1931 р. вона повернулася до Руського театру Миколи Аркаса в Ужгороді, в якому чудово зіграла кілька головних ролей. Наприклад, у п'єсі Ванченка «Жриця вогню» – зіграла роль Нери. У 1934 р. Анда Остапчук була лекторкою співу на Театральних курсах Краєвого уряду в Ужгороді. Після окупації Закарпаття угорською армією 1938 р. вона виїхала в Братиславу, де в 1939-40 р. виступала в Українському мішаному хорі І. Трухлого в Братиславі, П'єщанах, Трнаві та інших містах. Крім того, брала активну участь в хорі «Бандурист» не лише як співачка, але і як музичний педагог. Її братиславська хата була центром зустрічей української інтелігенції. З Братислави вона часто виїжджала до Відня, Праги, Брно та інших міст, де з великим успіхом виступала на різних концертах. Її чарівний голос нерідко звучав і на хвилях радіо. Українська та закордонна преса із захопленням писала про феноменальний талант співачки, ставлячи її в один ряд із Соломією Крушельницькою, Емою Дестиновою та інших славних співачок опери. Померла 10 лютого 1949 року в Братиславі після важкої і дуже болючої недуги. Похована на Мартинському цвинтарі (секція 19, могила ч. 47) (Малець, 2000:62-65).

Її чоловік **Євген Науменко** народився 18 лютого 1897 р. в Харкові. В 1929 р. закінчив лісовий відділ Української господарської академії в Подєбрадах із титулом інженера-лісівника. Був співзасновником Товариства українських інженерів у Словаччині. В 1967 р. написав цікаві спогади

«З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939)», які в 1999 р. із своїм вступом про автора опублікувала на сторінках пражської «Дуклі» Олена Рудловчак. З Андою Остапчук одружився в 1932 р. і дуже допомагав їй у співацькій кар'єрі. Після її смерті співпрацював з українською пресою на Пряшівщині. Помер 23 грудня 1983 р. в Братиславі.

Ольга Остапчук. Народилася 19 вересня 1899 р. в Тарасівці. Дитинство прожила у Відні та Радвані-над-Лаборцем. Середню освіту здобула в Ужгороді. Вчителювала в різних селах Закарпаття. Вийшла заміж за колишнього офіцера Української галицької армії Заворотнюка, з яким однак розлучилася і вийшла заміж за лікаря **Еммеріка Різдорфера**. Разом із сестрами брала участь у дрібній культурно-просвітній роботі та жіночому русі. У Сваляві, на початку 1939 р. вона дуже добре підготувала гастролі театру «Нова сцена». Себе вона ніколи не висувала на передній план, однак була доброю опорою і помічницею свого чоловіка. Разом з ним в 1939 р. переселилася в Братиславу, звідси в Німеччину та США. Після смерті чоловіка в 1981 році повернулася в Братиславу, де померла 8 серпня 1994 р.

Її чоловік **Еммерік Імре Микола Різдорфер** народився 5 грудня 1901 р. в с. Батево на Закарпатті, куди його батьки переселилися із села Різдорф (нині Рускіновце) біля Кежмарку, де в них був графський каштіль. Після закінчення медичного факультету Карлового університету в Празі 1927 року працював допоміжним лікарем (sekundár) в Празі, Ужгороді та Мукачеві. Від 1929 р. в нього була власна амбуляція у Сваляві. Був активним членом Соціально-демократичної партії Підкарпатської Русі. В 1939 р. був обраний делегатом Сойму Карпатської України. Після окупації Карпатської України Мадярського армією Е.Різдорфер, уникаючи арешту, емігрував у Словаччину. Працював лікарем в містах Гандлова і Братислава, допомагав лікувати епідемію тифа на Львівщині (1941-42). У кінці війни з Братислави разом з дружиною емігрував у Німеччину. Був лікарем в одному з українських таборів «переміщених осіб» (DPP), згодом відкрив власну амбуляцію у Мюнхені. В 1953 році подружжя Різдорфів переселилося у США, де Еммеріх працював приватним лікарем, спочатку в Нью-Йорку, пізніше – у Франкліні. Від 1962 до відходу на пенсію в 1973 році – на клініці в м. Бінгтантон. У 1972 р. повернулися до Мюнхена, де Еммеріх продовжував займатися наукою. В 1975 році брав участь у міжнародному лікарському симпозиумі (Symposium de proventionie in geriatria) в Братиславі. Помер 1981 р. у Мюнхені (Мушчинка, 1967:7).

Дмитро Остапчук – учитель і громадський діяч. Народився 11 жовтня 1902 року в с. Добромірка на Тернопільщині. І його дитячі роки минули в Радвані-над-Лабірцем. Після закінчення Греко-католицької учительської семінарії в Ужгороді поступив на дворічні студії для кандидатів учителів горожанських шкіл, а після їх успішного абсолютування учителював у кількох селах Закарпаття: Нижня Студниця, Великі Лучки, Зняцево. Останньою станцією Д. Остапчука була Косівська Поляна Рахівського окр. на Гуцульщині, де він займав посаду директора школи. У кожному з вищенаведених сіл він засновував організації Пласту, читальні «Просвіти», а при них – народні хори, театральні гуртки. Наприклад, 7 березня 1934 р. він із драмгуртом «Просвіти» поставив оперету М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю». Під час мобілізації 1938 р. служив у Пряшеві. Демобілізувавшись, повернувся у Кобилецьку Полянку й активно залучився до розбудови Карпатської України, а після нападу на неї угорських фашистів – до її оборони, очоливши загін Карпатської Січі. Схоплений угорськими гонведами у Великому Бичкові він був підданий грізним тортурам, і 23 березня 1939 року за наказом полковника Баконі, підступно вбитий. Карателі заборонили сім'ї замордованого похоронити на цвинтарі, змусивши селян закопати його на місці розстрілу. Про його смерть дружині не видали жодного документу. У зв'язку з тим вона звернулася до Окружного уряду в Рахові з проханням додатково вписати її убитого чоловіка в метрику померлих села Великий Бичків, щоб одержати по ньому законну пенсію для себе і трьох дітей. Її прохання залишилося без відповіді. Навпаки, негайно після вбивства чоловіка Марію звільнили із шкільних служб і вона з трьома малолітніми дітьми залишилася без будь-яких засобів для існування. Згодом її з дітьми через Будапешт та Відень депортували у Словаччину. Із собою могла взяти лише валізку з найнеобхіднішими речами. Все інше змушена була залишити у Великому Бичкові. Оскільки документа про смерть чоловіка в неї не було, вона до кінця життя не одержувала жодної пенсії по вбитому чоловікові, а неповнолітні діти – жодної «сирітської» фінансової підмоги. Всі її спроби домогтися від угорської влади відшкодування за смерть чоловіка, навіть подання справи в Найвищий угорський суд у Будапешті були безуспішними. Найвищий суд у Будапешті своїм рішенням з 21 листопада 1994 року офіційно заперечив причетність угорських солдатів до смерті Д. Остапчука і всі документи у цій справі завірені нотарем визнав недійсними (Стерчо, 1994:156-158).

10 листопада 1990 року за сприянням осередку народного Руху і товариства «Просвіта», останки Дмитра Остапчука (разом з останками його побратима Миколи Литвинського, вбитого одночасно з ним) були ексгумовані і перепоховані на головному цвинтарі Великого Бичкова, а на місці вбивства поставлено хрест зі словами заупокійної молитви. В обряді християнського перепоховання, яке відправив греко-католицький священник о. Степан Брунцвік, брали участь дочка Дмитра Марія Мешко та племінники закатованого січовика Войтех Писачка та Ярослав Поповець. Офіційну делегацію Закарпатської області очолював депутат Обласної ради Михайло Джанда з Хуста. Героїв перепоховали під державними прапорами, звуки гімну «Ще не вмерла Україна» та стрілецьких пісень, які об'єднаним хором заспівали всі присутні (Малець, 1990).

Його дружина **Анна Остапчук** з дому Кальба – була учителькою. Народилася 9 серпня 1901 р. в с. Тарасівка. Вперше вона вийшла заміж за рідного брата Яцка Остапчука Василя (1889 р. народження). Після трьох років щасливого подружжя чоловік помер від туберкульозу. Майже одночасно померла і її єдина донечка. 21 липня 1928 року Марія одружилася вдруге – за сина Яцка Остапчука Дмитра. Разом з чоловіком вона учителювала в селі Кобилецька Поляна. Після його закатування переселилася до сестри Ярослави Поповець у східну Словаччину. Понад двадцять років працювала учителькою в селі Чертіжне Меджилабірського округу, виховавши цілу генерацію майбутніх діячів української культури. Чертіжному вона проводила велику культурно-громадську роботу: ставила п'єси, вела сільський хор, влаштовувала культурні програми до різних ювілеїв та свят, вела курси варіння і вишивання тощо. Вийшовши на пенсію, жила у дочки Марії в м. Прієвідза, де й умерла 11 червня 1992 року. Згідно її бажання була похована на цвинтарі в с. Чертіжне.

Володимир Остапчук, за професією вчитель. Народився 17 вересня 1904 р. в Тарасівці. Дитинство провів у Радвані-над-Лабірцем, де закінчив чотири класи початкової школи. В часі Першої світової війни батько віддав його у середню школу у Відні. Після розпаду Австро-Угорської монархії він продовжував вчитися в Українській гімназії в Берегові на Закарпатській Україні, пізніше – в Ужгороді та Празі. Після дворічної служби в Чехословацькій армії (під час якої абсолютував вищу офіцерську школу) поступив у Високу сільськогосподарську школу в Празі. Одночасно склав «диференційні іспити» і продовжував навчання в Ужгородській учительській

семінарії. В 1933 р. разом з дружиною Оленою з роду Тириса (нар. 24 грудня 1910 р. в Севлюші, нині Виноградово, пом. 27 січня 1995 р. в Празі) почав учителювати в с. Требушани (нині Ділове) Рахівського окр. Чимало уваги присвячував культурно-виховній діяльності, за що угорські гонведи його арештували.

Після вбивства брата Дмитра угорський польовий суд після грізних катувань засудив і його на кару смерті. Перед виконанням вироку його було відправлено в горезвісний концентраційний табір Варюлопош, звідки його викупила сестра Анда Остапчук разом з батьком, теж засудженим на кару смерті. Наслідки катувань Володимир відчував ціле життя. Після звільнення з тюрми він виїхав з Угорщини до сестри Анди в Братиславу, а звідти до сестри Одарки в Прагу. В Чехії прожив 60 років. До 1949 р. учителював у чеських школах та брав активну участь в культурному житті української громади Праги. В 1944 р. переселився в м. Стара Болеслав, де до 1952 р. вчителював у середній школі. Через поганий стан здоров'я (спричинений тортурами в угорській в'язниці) відійшов до передчасної пенсії і повернувся в Прагу. Умер 23 березня 1999 року (точно через 60 років після трагічної смерті брата Дмитра). Поховали його в родинному гробівці на Ольшанському цвинтарі в Празі (Мущинка, 2004:103-104).

Мирослава Остапчук народився 15 травня 1906 р. в Капустинцях. У 1945 році разом із сім'єю переселилася в Німеччину (Мюнхен), а в 1953 р. за допомогою сестри Ольги – в США. Померла 17 вересня 1982 р. в США.

Вийшла заміж за агронома інженера **Івана Калиновича** (нар. 1 квітня 1893 р. – помер 24 квітня 1973 р.), колишнього полковника Української Галицької Армії, який на початку 20-х років 20 ст. емігрував у Чехословаччину. У міжвоєнному періоді працював на Закарпатській Україні, яку в 1939 р. змушений був полишити. Деякий час жив у Словаччині, згодом у Протектораті.

Ірина Остапчук народилася 6 червня 1912 в с. Капустинці, померла 1982 р. в Ужгороді. Єдиний член роду Остапчуків, яка після трагічного 1939 року залишилася на Закарпатській Україні. У 30-х роках вийшла заміж за **Станіслава Сидора**, що народився 31 грудня 1913 р. в с. Кленова Снинського округу у східній Словаччині, був учителем, після вбивства Дмитра Остапчука – директором початкової школи в с. Косівська Поляна. Після війни учителював в Ужгороді, згодом був шкільним інспектором.

Дарія Остапчук народилася 8 січня 1914 р. в Нижній Радвані. Після закінчення Ужгородської

учительської семінарії працювала вчителькою в Рахові та інших місцях. Активно залучалася до культурно-просвітньої діяльності. 24 липня 1936 р. вийшла заміж за абсолювента Торговельної академії та лісничої школи в Бєроуні чеха **Войтеха Писачка** (нар. 10 квітня 1909 р. в с. Вєлке Горки біля Младої Болєслави), який від 1929 р. працював урядовцем Державних лісів та маєтків, спочатку в Буштині, пізніше – в Рахові.

У 1939 р. сім'я Писачків змушена була емігрувати із Карпатської України в Протекторат (Немисловіце, Безно, Колодєє-над-Лужіці і нарешті – Прага). І тут Войтех Писачка працював у державних лісах. Його дружина **Дарія (Одарка)** залучилася до Української драматичної студії в Празі, в якій своїм гарним голосом (сопрано) зачарувала публіку цілим рядом успішних ролей у п'єсах: «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Бояриня» (Шерєгій, 1993:345). До празької квартири Писачків в 1940 р. прибув брат

Дарії Володимир з дружиною Оленою та дочкою Олєсею. З Праги сім'я Писачків у 1943 р. переселилася до власної квартири в м. Стара Болєслава, взявши до себе батька Яцка Остапчука із Братислави, який став негласним «вихователем» внука Войтеха. 1951 р. батька Войтеха звільнили з роботи через політичні мотиви і він до 1957 р. змушений був працювати чорноробом на цементному заводі.

Висновки. Я. Остапчук, працюючи в Закарпатті у 1920-30-х років, став одним із лідерів національного табору краю. Політичний досвід Я. Остапчук зміг застосувати в нових політичних умовах, коли Закарпаття перебувало в складі Чехословаччини.

Родина Остапчуків, перебуваючи в лавах соціал-демократичної партії, «Просвіти», Педагогічному товаристві, послідовно пропагували і відстоювали українську державно-соборницьку ідею, поборювали русофільську орієнтацію, працювали на культурно-просвітницькій ниві краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX - на початку XX ст. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2000. Вип. 6. С. 68-90.
2. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини Записки Наук. тов. ім. Т. Шевченка. К, 1991. Т. ССХХІІ. С. 71-110.
3. Грицак Я. Драгоманов, Франко і дилема українського соціалізму. Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова: 36 наукових праць. К.: Наукова думка, 1991. С. 75-83.
4. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899-1918 рр.). К.: Основні цінності, 2000. 168 с.
5. Кравець М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. 3 історії західноукраїнських земель. 36 статей. К., 1957. Вип.2. С.124-140.
6. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині. Укр. історичний журн. К., 1990. № 10. С. 55-63.
7. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Ужгород, 1994. 296 с.
8. Малець О. Громадсько-політична діяльність Я. Остапчука. Наукові записки УжДУ. Ужгород, 1992. С. 32-41.
9. Малець О. Перезахоронення у Великому Бичкові. Молодь Закарпаття. Ужгород, 15.12.1990. № 50.
10. Малець О. Родина Остапчуків у Закарпатті. Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річ. ІV(XVIII). Ужгород, 2000. С. 277.
11. Мушинка М. Резолюція з'їзду закарпатських українців у Станіславі (Івано-Франківськ) 3 травня 1919 р. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Ужгород, 2000. Річник ІV. С.48-50.
12. Мушинка М. Розмови з однодумцями. Пряшів, 2004. С. 103-105.
13. Мушинка М. Яцко Остапчук і його родина у Словаччині. Osobnosti Ruskej a Ukrajinskej emigracie na Vichodnom Slovensku. Presov, 2008. С. 19-33.
14. Остапчук Я. Подих з недавньої бувальщини. Збаражчина. Торонто, 1964. С. 183-465.
15. Остапчук Я. Про своє життя на Закарпатті і про свою родину. Збаражчина. Торонто, 1964. С. 465-472.
16. Остапчук Я. Угорська Україна, її стан і завдання чеської політики. Календар «Вперед», 1920. С. 120-122.
17. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Львів: Самоосвіта, 1938. 48 с.
18. Стерчо П. Карпато-Українська держава. Львів, 1994. 188 с.
19. Химка Дж.-П. Український соціалізм Галичині (до розколу в радикальній партії 1899 р.). Journal of Ukrainian Graduate Studies. Toronto, 1979. №7 P. 33-51.
20. Шерєгій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. Нью-Йорк – Пряшів, 1993. С. 39.

REFERENCES

1. Arkusha O. Parlamentska tradytsiia halytskykh ukraintsiv u druhi polovyni XIX – na pochatku XX st. [Parliamentary tradition of Galician Ukrainians in the second half of XIX - first half of the XX century. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood]. Lviv, 2000. № 6. pp. 68-90. [in Ukrainian]

2. Hrytsak Ya. «Molodi» radykaly v suspilno-politychnomu zhytti Halychyny Zapysky Nauk. tov. im. T.Shevchenka. [«Young» radicals in the social and political life of Galicia. Notes of the Scientific Society T. Shevchenko]. K., 1991. pp. 71-110. [in Ukrainian]
3. Hrytsak Ya. Drahomanov, Franko i dylema ukrainskoho sotsializmu. Shtrykhy do naukovoho portreta Mykhaila Drahomanova: 36. nauk, prats. [Drahomanov, Franko and the dilemma of Ukrainian socialism. Strokes to the scientific portrait of Mikhail Dragomanov: 36 scientific works]. K.: Naukava Dumka, 1991. pp. 75-83. [in Ukrainian]
4. Zhernokleiev O. Ukrainska sotsial-demokratiiia v Halychyni. Narys istorii (1899-1918 rr.). [Ukrainian Social Democracy in Galicia. Essay on History (1899-1918)]. K.: Osnovni tsinnosti, 2000. 168 p. [in Ukrainian]
5. Kravets M.M. Do pytannia pro rusko-ukrainsku radykalnu partiui u Skhidnii Halychyni v 90-kh rokakh XIX st. [To the question of the Ruthenian-Ukrainian radical party in Eastern Galicia in the 90s of the XIX century. 3 histories of western Ukrainian lands. 36 articles.]. K., 1957. Vyp.2. pp.124-140. [in Ukrainian]
6. Kuhutiak M. Radykalna partiia v Skhidnii Halychyni. [Radical Party in Eastern Galicia. Ukr. historical journ.] K. 1990. № 10. pp. 55-63. [in Ukrainian]
7. Mahochii P. R. Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848-1948) [Formation of national identity: Subcarpathian Rus (1848-1948)]. Uzhhorod, 1994. 296 p. [in Ukrainian]
8. Malets O. Hromadsko-politychna diialnist Ya. Ostapchuka Social and political activity of Y. Ostapchuk. Scientific Notes of Uzhhorod State University]. Uzhhorod, 1992. pp. 32-41. [in Ukrainian]
9. Malets O. Perezakhoronennia u Velykomu Bychkovi [Reburial in Velyky Bychkiv. Youth of Transcarpathia]. Uzhhorod, 15.12.1990. № 50. [in Ukrainian]
10. Malets O. Rodyna Ostapchukiv u Zakarpatti [Ostapchuk family in Transcarpathia. Scientific collection of the Prosvita Society in Uzhhorod] Rich.IV(XVIII)Uzhhorod, 2000. P. 277. [in Ukrainian]
11. Mushynka M. Rezoliutsiia zizdu zakarpatskykh ukraintsv u Stanislavi (Ivano-Frankivsk) 3 travnia 1919 r. [Resolution of the Congress of Transcarpathian Ukrainians in Stanislav (Ivano-Frankivsk) on May 3, 1919. Scientific Collection of the Prosvita Society in Uzhhorod]. Uzhhorod, 2000. Richnyk IV. pp. 48-50. [in Ukrainian]
12. Mushchynka M. Rozmovy z odnodumtsiamy. [Conversations with like-minded people]. Priashiv, 2004. pp. 103-105. [in Ukrainian]
13. Mushchynka M. Iatsko Ostapchuk i yoho rodyna u Slovachchyni [Jatsko Ostapchuk and his family in Slovakia. Osobnosti Ruskej a Ukrajinskej emigracie na Vichodnom Slovensku]. Presov, 2008. pp. 19-33. [in Ukrainian]
14. Ostapchuk Ya. Podykh z nedavnoi buvalshchyny. [Breath from a recent experience. Zbarazhchina]. Toronto, 1964. pp. 183-465. [in Ukrainian]
15. Ostapchuk Ya. Pro svoje zhyttia na Zakarpatti i pro svoiu rodynu. [About his life in Transcarpathia and about his family. Zbarazhchina]. Toronto, 1964. pp. 465-472. [in Ukrainian]
16. Ostapchuk Ya. Uhorska Ukraina, yii stan i zavdannia cheskoj polityky. [Hungarian Ukraine, its state and tasks of Czech politics]. Kalendar «Vpered», 1920. pp. 120-122. [in Ukrainian]
17. Stakhiv M. Na perelomi. Korotka istoriia ukrainskoho politychnoho rukhu v novishykh chasakh. [At the turn. A brief history of the Ukrainian political movement in newer times]. Lviv: Samoosvita, 1938. 48 p. [in Ukrainian]
18. Stercho P. Karpato-Ukrainska derzhava. [Carpatho-Ukrainian state]. Lviv, 1994. 188 p. [in Ukrainian]
19. Khyrnka Dzh.-P. Ukrainskyi sotsializm Halychyni (do rozkolu v radykalnii partii 1899 r.) [Ukrainian Socialism of Galicia (before the split in the radical party of 1899)]. Journal of Ukrainian Oraduate Studies. Toronto, 1979. № 7 pp.33-51. [in Ukrainian]
20. Sherehii Yu. Narys istorii ukrainskykh teatriv Zakarpatskoi Ukrainy do 1945 roku. [Essay on the history of Ukrainian theaters of Transcarpathian Ukraine until 1945]. Niu-York – Priashiv, 1993. pp. 39. [in Ukrainian]

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

UDC 7.03:739.2(477.4)«10-12»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-7>**Oleksandra BARBALAT,***orcid.org/0000-0001-8682-9247**Senior Lecturer at the Department of Decorative Arts and Restoration**Borys Grinchenko Kyiv University**(Kyiv, Ukraine) alexandrabarbalats@gmail.com***PECULIARITIES OF HOT ENAMEL TECHNIQUE APPLICATION
IN THE ARTISTIC-IMAGES SYSTEM OF KYIVAN RUS GOLDSMITHING
XI – FIRST HALF OF XIII CENTURY**

The study is devoted to the art historical analysis of the basic principles that formed the basis for the development and application of the hot enamel technique in the Kyivan Rus goldsmithing of XI – first half of the XIII century. The article reflects the specifics of the application of this art technology, in particular in the manufacture of works of sacred purpose in the jewellery workshops of princely Kyiv. The peculiarities of the use of this technique for the effective disclosure of the symbolism of artistic images are revealed.

The article examines the artistic and figurative features of Kyivan Rus goldsmithing. The history of the formation of the traditions of their use as a decor of jewellery, executed in the technique of hot enamel, is highlighted. The symbolism of the colours inherent in this technique as a part of the integral semantic-semiotic system of the Kyivan Rus iconography is explained. A comparative analysis of the composition of Byzantine and Kyivan Rus hot enamel is carried out.

The scientific novelty of the study consists in the illumination of artistic and technological aspects of the hot enamel technique, which historically came from Byzantium and is one of the factors of form making in the goldsmithing of Kyivan Rus.

It is established that the experiments of the Kyivan princely goldsmiths with the hot enamel technique have led them to a new qualitative stage of development and became one of the factors forming the general concept of Kyivan Rus goldsmithing development in the late XI – early XIII centuries.

Materials of this research are offered to apply in the process of creating new exclusive collections of jewellery with hot enamel. The results of the presentation of such conceptual collections will contribute to the promotion of the cultural and artistic heritage of Ukraine in the world.

The study uses historical-cultural and artistic-project approaches in combination with comparative and presentation methods.

Key words: *cloisonne enamel, minakari, minankari, Byzantium, Kyivan Rus goldsmithing of XI – first half of XIII centuries.*

Oleksandra BARBALAT,*orcid.org/0000-0001-8682-9247**старший викладач кафедри декоративного мистецтва і реставрації**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Kyiv, Ukraine) alexandrabarbalats@gmail.com***ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІКИ ГАРЯЧОЇ ЕМАЛІ
У ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ КИЄВОРУСЬКОГО ЗОЛОТАРСТВА
XI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.**

Дослідження присвячене мистецтвознавчому аналізу основних засад, що сформували підґрунтя для розвитку та застосування техніки художньої гарячої емалі у києворуському золотарстві XI – першої половини XIII ст. У статті висвітлено специфіку застосування даної мистецької технології, зокрема у виготовленні творів сакрального призначення в ювелірних майстернях княжого Києва. Розкрито особливості використання даної техніки для ефективного розкриття символізму художніх образів.

У статті розглянуто художньо-образні особливості києворуського золотарства. Висвітлено історію формування традицій їхнього застосування в якості декору ювелірних прикрас, виконаних у техніці гарячої емалі. Розтлумачено символіку кольорів притаманних для даної техніки, як частину цілісної семантико-семіотичної системи побудови києворуської іконографії. Виконано порівняльний аналіз складу візантійської та києворуської гарячої емалі.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні художньо-технологічних аспектів техніки гарячої емалі котра історично вийшла із Візантії та була одним із чинників формотворення у золотарстві Київської Русі.

Встановлено, що власні експерименти ювелірів княжого Києва із технікою гарячої емалі вивели їх на новий якісний етап розвитку та стали одним із чинників формування загальної концепції розвитку золотарства Київської Русі кінця XI – початку XIII століть.

Матеріали даного дослідження запропоновано застосовувати в процесі створення нових ексклюзивних колекцій ювелірних прикрас з гарячою емаллю. Результати презентації подібних концептуальних колекцій сприятимуть популяризації культурної та мистецької спадщини України в світі.

У дослідженні використано історико-культурний та художньо-проектний підходи у поєднанні з порівняльним та презентаційним методами.

Ключові слова: перетинчаста емаль, мінакарі, мінанкарі, Візантія, києворуське золотарство XI – першої половини XIII ст.

Statement of the problem. In medieval times, the hot enamel technique was one of the most effective means of expressing form and content in works of jewellery of sacred significance. In contrast to other principles of shaping, this technique is characterised by colour expression and a clear graphic perfection of the decoration. The technique of hot enamelling of non-ferrous metals, gold, in particular, was a boundless field for creative experimentation in the works of Byzantine and Kyivan Rus enamellers.

A wide range of techniques in the technique of hot enamel formed a powerful arsenal of expressive means of shaping, still used by artists-jewellers in many countries around the world, in particular Ukraine. The tradition of hot enamelling of non-ferrous metals has been known since the times of ancient Egypt, Iran, Byzantium and Kyivan Rus. Accordingly; they identify enamelling as the ancient cultural-artistic heritage of our nation in the world context.

The course of recent important historical events, taking place in Ukraine on the way to the revival of its cultural traditions, provokes a process of rethinking the artistic heritage. Given that interpretations of individual achievements of culture and art of princely Kyiv, which were proposed in the twentieth century, today have lost their relevance, attention should be focused on the need for their re-examination, in-depth study and art historical rethinking.

In contemporary science and art history discussion, it is suggested to consider the Kyivan goldsmith's heritage as a self-sufficient component of decorative and applied art, as artistic artefacts, in particular the preserved items of goldsmith's art, enable us to understand better the points of intersection of the artistic culture of separate cells. Creative prerogatives and facts of a certain unity.

The peculiarities of using the technique of artistic hot enamel in decorating jewellery items created under the influence of Byzantine civilization by masters of princely Kyiv still arouse great interest among domestic guilds makers. Nowadays this tendency of turning to the sources of one's own cultural and artistic heritage requires additional

research dedicated to the peculiarities of applying jewellery techniques, in the art and image system of the Kyivan Rus goldsmith's of the XI – the first half of the XIII century, in particular, hot enamel.

Analysis of research and publications. The basis of this study is the biblical characteristics of the Heavenly Jerusalem from the fifth prophetic book from the New Testament, The Revelation of St. John the Evangelist (Bible, 1990: 279).

Also significant for this study is the work of the British philosopher M. Stewart, «The Surprising Meaning of Numbers and Colours in the Texts of Holy Scripture».

In which he clarifies in detail the sacred significance of colours in Christianity (Stewart, 1984: 4).

Since the artistic images, applied in the decoration of the princely Kyivan jewellery, were created mainly in the hot enamel technique, one should pay attention to the research of the local art critics: M. Stolyar, I. Solomko, A. Opanasiuk

«Mythological Beings of the Works of Kyivan Rus Goldsmith in the Modern Decorative and Applied and Fine Arts of Ukraine» (M. Stolyar, I. Solomko, A. Opanasiuk, 2022: 112). This work reflects the sacral significance of mythological creatures that appeared in the decoration of the Kyivan Rus jewellery. The origin of the characters and the peculiarities of their application is considered.

The study by Ukrainian researcher L. Pekarskaya «Jewellery of princely Kyiv» allowed acquainting a wide range of connoisseurs with unique authentic works of Kyivan Rus gilding, containing images of mythological creatures and made in the technique of hot dint enamel (Pekarska, 2011: 168).

Of particular interest in the context of the topic are peculiarities of application of hot enamel technique in the artistic and figurative system of the Kyivan Rus gilding of the XI – first half of the XIII century as a dominant decoration technique of the princely Kyiv jewellery, found on the territory of modern Ukraine, significant for this study is a collective work of domestic art historians A. Shkolnaya, A. Sosik, A. Barbalat, A. Sytnik, I. Kashshai. In the work «Kyivan Rus Kolts with enamels and Niello: genesis,

sources of inspiration, iconography, attribution issues» by the abovementioned authors, among other things, are considered the features of the hot enamel technique (Shkolna, O., Sosik, O., Barbalat, O., Sytnyk, I., Kashshay, O., 2021: P. 648).

In general, the technique of hot enamelling of precious metals was widely applied for high-quality solutions to artistic images in the works of Byzantine and Kyivan goldsmithing. It is still of interest to modern jewellers and researchers, and its place in the semantic-semiotic system of medieval Kyiv needs additional research and clarification, as it remains insufficiently disclosed in the domestic art history space.

The purpose of the article - is to analyse the driving force of the art of artistic hot enamel, which was a means of effective disclosure of the artistic image in the works of the artists-jewellers of princely Kyiv in the XI – first half of the XIII century. Determining the place and purpose of the art technology in the semantic-semiotic system of the Kyivan Rus iconography.

Outlining the basic material.

The hot enamel technique is a long-standing method of combining coloured glass and metal. The technique gained wide popularity in the jewellery art of the Middle Ages, including Kyivan Rus, as it was directly related to the biblical character of the Heavenly Jerusalem. The apostle John the Theologian in his revelation constantly underlined the metallic («<...> – and the city was pure gold – <...>») and crystalline nature of the city («<...> – like pure glass – <...>») (Bible. 1990: 295).

A complex analysis of the interrelation between the ancient Egyptian, Iranian and Iberian enamel traditions allows us to clarify the influence of their centuries-old skills on the formation of Byzantine goldsmith's art, which in its turn was reflected in the development of enamel art in the goldsmithing of Kyivan Rus. Simultaneously with the introduction of Christianity in Kyivan Rus, as a state religion, by Prince Vladimir the Great (958–1015) at the end of the X century, some changes took place in the symbolic purpose of jewellery.

Rus with the centre in Kyiv has accepted Christianity from Byzantium – the millennial civilization, whose cultural and artistic reflection today is considered an imperishable heritage. To create its distinctive style, Kyivan Rus adapted pagan artistic traditions in the field of sacred and liturgical objects of Christian art (Barbalat O. 2022: 79).

The transformation of Rus into the Christian world required masters of goldsmith work to create liturgical and other sacred objects. The Greeks, simultaneously with new techniques and methods

of work, delivered the system of ornamentation of Christian-themed jewellery from Byzantium. One of the centres of goldsmithing was medieval Kyiv, where the main emphasis in the manufacture of jewellery was placed on the symbolic attributes of Christianity, the language of which became a sacral reflection of stylized plant elements in the semantic ornamental motifs (Barbalat O. 2022: 80).

These are enamel icons, gold and silver settings, diadems, barmas, kolts, abundant, body and altar crosses, and medallions depicting saints, made in the techniques of filigree, grain, niello and hot enamel, complemented with minerals to symbolic phytomorphic, onitomorphic, anthropomorphic and anthropomorphic ornaments (Barbalat O. 2022: P. 80).

It should be noted that the special rise of hot enamel in the historical territories of Ukraine was in the period of Kyivan Rus. Gold ware: diadems, necklaces, grivni, kolts, and gospel settings, decorated with enamel, were found all over the territory of present-day Ukraine. Kyivan Rus hot-enamelled jewellery mainly dates back to the XII – first half of the XIII century.

They were created following Byzantine ideological concepts. For example, the images of Senmurves (Semargles-Perepluts – mythological beings of Iranian origin) (Il. 1). Eagle-headed gryphons symbolise the idea of strong power, indicating their "princely" version of origin (Il. 2) Popular in Byzantine and Kyivan Rus jewellery decorated with cloisonné hot enamel was the scene «The Presentation of Alexander the Great» (Il. 3). with the cult of the emperor. Consequently, it is important to note that the gold jewellery of Kyivan Rus with cloisonné hot enamel belonged mainly to the prince and his inner circle.

Summing up, it should be noted that the jewellery of Kyivan Rus inherited elements of Eastern cultures (features of hot enamel techniques of Achaemenid Iran, Iberia). The jewellery of the above period can be regarded as a benchmark in the context of the «pure» refined stylistics of Kyivan Rus, one of the most powerful and culturally developed medieval states on the map of Europe (Barbalat O. 2021: 95).

The then «brand» of Ukrainian jewellers, known as kolts (Il. 4) is an embodiment of the highest achievements of the artistic opinion of the masters of that time, behind which one can sense a huge inner spiritual culture and their professional flawless knowledge of materials and techniques. (Shkolna, O., Sosik, O., Barbalat, O., Sytnyk, I., Kaszczaj, O., 2021: P. 646).

Medieval Christians understood every element of the world as a manifestation of God, paying special attention to the religious significance of plants.

The active process of the conversion of Byzantine phytomorphic ornaments to sacred significance can be traced to the artistic monuments of Byzantium and Kyivan Rus in the XI and early XIII centuries (Barbalat O. 2022: 80).

Among other things, for Ancient Greece and Rome, whose pagan components were absorbed by Byzantium, an important component was gold, symbolizing divine light, i.e. it could be called an absolute metaphor for the energy of the Creator. (Garczarska, 2020: 88).

It is historically known that in the world context, the Egyptians used techniques of hot enamelling of non-ferrous metals since the New Kingdom (1550–1295 BC). Later, from Persian-occupied Egypt, this technique spread actively in Iran and developed strongly during the reign of the Achaemenids (VI–IV centuries BC). In Persian, enamel sounds like *minakari* (Persian: مین‌کاری – enamel).

Influenced by the artistic images of Iran, the Scythian animal style was formed, which was synthesized with Hellenic art in the Black Sea region. Later, the technology of enamelling non-ferrous metals became an integral part of Greco-Roman goldsmithing. A significant number of ornaments date from the IV–III centuries. BC, made in the so-called technique of cloisonne hot enamel (Барбалат О. В., Школьна О. В. 2020: 16).

An important role in the development of medieval enamel work was played by the state of Iberia, whose masters were highly valued in Byzantium throughout the Middle Ages. In Georgian, enamel sounds like *minankari* (Georgian: მინანკარი – enamel). Thus, the works of enamel art of Byzantium, in particular, made in Constantinople (VIII–XII centuries) by masters from Iberia later significantly influenced the development of this technique in the goldsmith's Kyivan Rus (Барбалат О. В., Школьна О. В. 2020: 19).

Under the significant influence of Byzantine art in the early XII century. in Europe, there are schools of artistic enamel: Maas in Lorraine, Rhine (Cologne), Limoges (Limoges) (Барбалат О. В., Школьна О. В. 2020: 18).

In the historical territories of Ukraine, membranous enamel gained a special rise in the days of Kyivan Rus. It should be noted that gold products: tiaras, necklaces, hryvnias, colts, book frames, decorated with enamel, were found throughout the territory of present-day Ukraine.

Analyzing, in fact, the technological aspects of hot enamel, it should be noted that enamel (from the French email – melt) is a low-melting transparent or opaque lead-silicate glass, painted in various colours

with metal oxides. After application to the product, after the firing process, it turns into a solid, shiny mass with bright and stable colours. Enamelling belongs to a special technology of jewellery production, closely related to the main jewellery processes. In addition to decorative qualities, the enamel is endowed with durable protective properties. Enamelling as a kind of jewellery art has several technological features.

The longer the process of firing the glass mass, the colder the shades of paint. Repeated firings are allowed, but there is a limit to corrections. The firing process is not always completely controlled, so the master never knows exactly what the result will be. Each work becomes a kind of test of the artist's talent, captures with its unpredictability and requires a combination of maximum effort of creative ideas, aspirations and objective scientific knowledge.

For example, conducting a comparative analysis of the composition of enamel masses, we see that the special attention of ancient masters was focused on the symbolic meaning of enamel colours in jewellery, which was formed by adding oxides and salts of metals in a special flux based on quartz sand combined with potassium oxide, boric acid, soda and lead red lead.

By types of enamel, mixtures are deaf, opaque, so-called opaque, whose decorative properties are expressed in the brightness of colours, lustre, contrast with the colour of the metal. Transparent or translucent – transparent, which is characterized by the permeability of colours and their amazing play at different angles depending on the incident light. But opal enamels, which combine the qualities of the first two and look transparent or deaf depending on the angle of the incident light, resemble opal – a precious mineral of the silicate class (Хардаєв В. 2011: 196).

In particular, the masters of Byzantium and ancient Georgia widely used translucent and opaque enamels to work, with which they made a base of high-grade gold from 800°C to 911°C. Jewellers of princely Kyiv mainly used opaque enamel mixtures, for which from 58% to 66% of the Au content in the base is enough. This fact is evidenced by the analysis of the alloy of metals and enamel mixtures used in Kyivan Rus, Byzantine and Georgian jewellery from the collection of MICU, performed by the laboratory of KNTEU in 2010 (Хардаєв В. 2011: 195).

Referring to the above analysis of Byzantine and Kyivan Rus enamels in the jewellery of the MICU collection, it is worth noting the general similarity of their composition and some of its differences. Unlike the enamel mixtures used by the jewellers of princely Kyiv, which according to the above analysis contain from 20% to 60% of lead, the oxide of which gives the enamel red colour, and from 15% to 20%

of tin oxide, which creates opacity of the material, the works of Byzantine masters contain from 89% to 96% of chromic acid lead and only 2% of tin, which in combination with potassium look translucent and closer to purple shades.

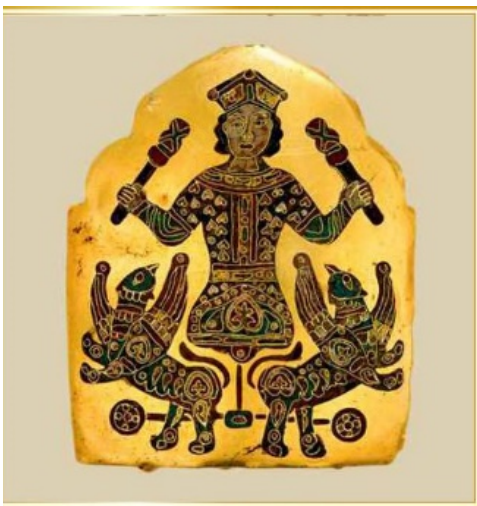
Analysing the differences in the composition of enamel mixtures, it should be noted that the masters of princely Kyiv found their excellent way to obtain bright red colours of enamel through the use of selenium, which is absent in the coating materials of

П. 1. Image of Semargl with a diadem. X century Byzantium, Constantinople? Gold, membranous hot enamel. Archaeological Museum «Veliky Preslav».
Рис. 1. Зображення Семмурва з діадеми. X ст. Візантія, Константинополь? Золото, перетинчаста гаряча емаль. Археологічний музей «Великий Преслав». м. Преслав, Болгарія.

П. 2. Image of a griffin with a diadem. 12th – first half of the 13th century. Princely Kyiv. Gold, hot cloisonne enamel. Treasury of the National Museum of the History of Ukraine. Kyiv. Ukraine.
Рис. 2. Зображення грифона з діадеми. XII – перша половина XIII ст. Княжий Київ. Золото, гаряча перетинчаста емаль. Скарбниця Національного музею історії України. м. Київ. Україна

П. 3. Detail depicting the scene «Ascension of Alexander the Great». The first half of the 13th century. Gold, hot cloisonne enamel. Private collection.
Рис. 3. Деталь із зображенням сцени «Вознесіння Олександра Македонського». Перша половина XIII ст. Золото, гаряча перетинчаста гаряча емаль. Приватна колекція.

П. 4. Kolt with Dove 11th – first half of the 13th century. Princely Kyiv. Gold, hot cloisonne enamel. Treasury of the National Museum of the History of Ukraine. Kyiv. Ukraine.
Рис. 4. Колт із голубом. XI – перша половина XIII ст. Княжий Київ. Золото, перетинчаста гаряча емаль. Скарбниця національного музею історії України. м. Київ. Україна.

Byzantine products. Instead, cadmium selenide, which is used to obtain ruby shades of enamel, is present in Byzantine and Kyivan Rus products in an amount of 1% to 3%. The crimson shades of colour symbolized the blood of Christ shed for the salvation of mankind, which was widely used by Byzantine masters and was considered a valuable material, because, among other things, it contained oxides of gold.

Shades of yellow, which in Christianity symbolize the presence of the Holy Spirit, were obtained with the help of antimony oxide, which is also in the amount of 1% to 3% contained in the enamels of Byzantium and Kyivan Rus. But, in contrast to the Kyivan material, the Byzantine material contains up to 1% sulphur, which allowed to obtain amber colours. Iron oxide in combination with other compounds gave the enamel different shades of brown, grey, black. While tin oxide, creating the opacity of the material, gave rise to white – an inviolable symbol of holiness, purity and spirituality in Christianity.

At the same time, manganese oxide and cobalt oxide are the basis of the range of purple, blue and cyan colours associated in Christianity with the eternity and infinity of all things. Copper and chromium oxide in the enamels of Byzantium and Kyivan Rus create a range of blue-green and turquoise-azure colours, symbolizing earthly life, spring, the flowering of nature, youth.

Conclusions. Therefore, the technique of hot enamel was popular in decorating the jewellery of

princely Kyiv and mainly in the decoration of kolts, bracelets, diadems and other works of Kyivan Rus goldsmithing of XI – first half of XIII centuries.

Cruciform decorative rosettes with phytomorphic ornaments, acquired great sacral significance as they were directly related to the biblical characteristics of the structure of Heavenly Jerusalem. Pagan conceptions of the world formations were in harmony with biblical subjects.

In general, it should be noted that the development of Kyivan Rus goldsmith traditions in the period of the XI – the first half of the XIII century is distinguished by a powerful cultural interrelationship with the whole continent. This resulted in the adoption of borrowed artistic images in its artistic traditions.

The religious reform of Prince Vladimir the Great in 988 could not fully oust the paganism that had settled on the territory of Kyivan Rus. At the same time, the process of superimposition of the newly accepted religion on the pagan traditions took place. As a result, the artistic images of Kyivan Rus art gained new meanings.

The Tree of Life, Griffins, Virgin Birds, Semargles, Doves, etc. were the main elements in the semantic-semiotic system of building the Kyivan Rus iconography in the XI first half of the XIII centuries. Executed in the technique of hot enamel on gold, whose colours strengthened the symbolic meaning of these images, they are still a strong source of inspiration for the works of modern jewellers.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбалат О. В., Школьна О. В. Візантійсько-києворуські емальєрні традиції у дизайні сучасних ювелірних виробів України. *Art and design*. Київ. 2020. №2. С. 14–26 DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2020.2.1>
2. Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового заповіту. Об'єднання Біблійних товариств. 1980. С. 73.
3. Хардаєв В. М. До питання про хімічний склад візантійських, давньоруських та грузинських перетинчастих емалей із колекції МІКУ. Міністерство культури України. Національний музей історії України. Музей історичних коштовностей України. Музейні читання. Київ. 2011. С. 193–303.
4. Barbalat O. Artistic and pictorial peculiarities of the symbol of the tree of life in the Kyiv an gold business of the XI – first half of the XIII century. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. (Online) Вип 54, том 1, 2022. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-10>
5. Barbalat O. Reflexions of Medieval West Asian Enamel Traditions in the Jewellery Art of Kyivan Rus. *Problems of Arts and Culture*. International scientific journal. Baku, 2022. Vol. 1(79). P. 87–99.
6. Garnzarska M. Some Remaeks on the Significance of Gold Based on Byzantine Ekphraseis of Works of Art. *Łódz: Studia Ceranea*. 2020. Vol. 10. P. 83–121. DOI: <https://doi.org/10.18778/2084-140X.10.05>.
7. Pekarska Ljudmila. *Jewellery of Princely Kiev. The Kiev Hoards in the British Museum and the Metropolitan Museum of Art and Related Material*. Monographien. London: Mariz. 2011. P. 172.
8. Stoliar M., Solomko I., Opanasiuk O. Stworzenia Mityczne z Dziedzic Złotnictwa Kijoworuskiego w Nnowoczesnej Sztuce Zdobniczej oraz Sztuce Pięknej Ukrainy. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. (Online) Вип 54, том 2, 2022. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-16>
9. Stewart M. D. *The Miraculous Significance of Numbers and Colors as they appear in the Holy Scriptures*. Published By: Detroid Christadelphian Book Supply. Berwic. Livonia. USA. 1984. P. 49
10. Shkolna, O. V., Sosik, O. D., Barbalat, O. V., Sytnyk, I. V., Kashshay, O. S. (2021). Kyivan Rus Kolts with enamels and Niello: genesis, sources of inspiration, iconography, attribution issues. *Linguistics and Culture Review* 5 (S2), P. 645–677. DOI: <https://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1409>

REFERENCES

1. Barbalat O. V., Shkolna O. V. Vizantiisko-kyievoruski emalierni tradytsii u dyzaini suchasnykh yuvelirnykh vyrobiv Ukrainy [Integration of Byzantium – Kyiv Rus Enameling Traditions in Modern Ukrainian Jewelry Design] Art and design. Kyiv. 2020. №2. С. 14–26 DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2020.2.1> [in Ukrainian].
2. Bibliia abo Knyhy Sviatoho pysma Staroho y Novoho zapovitu [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments.] Obiednannia Bibliinykh tovarystv. 1980. S. 73 [in Ukrainian].
3. Khardaiev V. M. Do pytannia pro khimichni sklad vizantiiskyykh, davnoruskykh ta hruzynskykh peretynchastykh emalei iz kolektsii MIKU [To the Question of the Chemical Composition of Byzantine, Ancient Rus and Georgian Cloisonne Enamels from the MIKU Collection.] Ministerstvo kultury Ukrainy. Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy. Muzei istorychnykh koshtovnostei Ukrainy. Muzeini chytannia. Kyiv. 2011. S. 193–303 [in Ukrainian].
4. Barbalat O. Artistic and pictorial peculiarities of the symbol of the tree of life in the Kyiv an gold business of the XI – first half of the XIII century. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. (Online) Vyp 54, tom 1, 2022. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-10>
5. Barbalat O. Reflexions of Medieval West Asian Enamel Traditions in the Jewellery Art of Kyivan Rus. Problems of Arts and Culture. International scientific journal. Baku, 2022. Vol. 1(79). P. 87–99
6. Garnczarska M. Some Remaeks on the Significance of Gold Based on Byzantine Ekphraseis of Works of Art. Łódz: Studia Ceranea. 2020. Vol. 10. P. 83–121. DOI: <https://doi.org/10.18778/2084-140X.10.05>.
7. Pekarska Ljudmila. Jewellery of Princely Kiev. The Kiev Hoards in the British Museum and the Metropolitan Museum of Art and Realated Material. Monogaphien. London: Mariz. 2011. P. 172
8. Stoliar M., Solomko I., Opanasiuk O. Stworzenia Mityczne z Dziej Złotnictwa Kijoworuskiego w Nnowoczesnej Sztuce Zdobniczej oraz Sztuce Pięknej Ukrainy [Mythological Beings of the Works of Kyivan Rus Goldsmith in the Modern Decorative and Applied and Fine Arts of Ukraine] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. (Online) Vyp 54, tom 2, 2022. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-16>
9. Stewart M.D. The Miraculous Significance of Numbers and Colors as they appear in the Holy Scriptures. Published By: Detroid Christadilphian Book Supply. Berwic. Livonia. USA. 1984. P. 49
10. Shkolna, O. V., Sosik, O. D., Barbalat, O. V., Sytnyk, I. V., Kashshay, O. S. (2021). Kyivan Rus Kolts with enamels and Niello: genesis, sources of inspiration, iconography, attribution issues. Linguistics and Culture Review 5 (S2), P. 645–677. DOI: <https://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1409>

Андрій ГАЛАВАЙ,

orcid.org/0000-0002-6453-5739

аспірант кафедри виконавського мистецтва

Інституту Мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) andrew_ag@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ АРІЇ «PARI SIAMO» З ОПЕРИ ДЖ. ВЕРДІ «РІГОЛЕТТО»

Стаття присвячена актуальним питанням вокальної виконавської компаративістики, пов'язаним з теорією, практикою, можливостями науково-об'єктивного аналізу та порівняння різних виконань вокальних партій широкого пласту оперної музики. Мета роботи полягає в здійсненні комплексного порівняльного аналізу різних виконавських втілень арії провідними співаками ХХ століття, описі застосування ними типових для даного репертуару виконавських засобів виразності, виявленні характерних рис індивідуальних виконавських стилів відомих вердівських баритонів, прийомів естетики та традицій виконавства вердівських баритонових ролей. Методологія дослідження базується на аналітичному та порівняльному методах. Застосовано власний алгоритм здійснення порівняльного аналізу інтерпретацій. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний порівняльний аналіз виконавських інтерпретацій арії «Pari siamo» з опери «Ріголетто». Використавши досвід ряду наукових робіт та власних напрацювань здійснено аудіювання та зворотну нотацію виконань 9 баритонів.

В результаті проведеного дослідження було виявлено ряд рис властивих традиції виконання як оперної музики загалом, так і вердівського баритонового репертуару зокрема. Розглянуто яким чином відбувається втілення твору виконавцями через використання виконавських засобів виразності – динаміки, метр-ритму, інтонування та артикуляції, вокально-технічних прийомів. На основі методик сучасного музикознавства шляхом застосування власного алгоритму порівняння інтерпретацій, здійснено спробу зобразити порівняння динамічної палітри виконавців візуально у виді графіків. Описано ряд особливостей виконання, зокрема виконавських традицій стосовно прочитання окремих фрагментів арії, способів фразування, артикуляції. Розглянуто різні індивідуальні виконавські стилі та за рахунок яких зовнішніх ознак їх можна диференціювати. У статті також окреслено можливості та перспективи застосування даної методики порівняння інтерпретацій в теоретичних дослідженнях та педагогічній діяльності при фаховій підготовці вокалістів.

Ключові слова: *порівняння інтерпретацій, виконавська інтерпретація, вердівський баритон, Ріголетто, динамічні відтінки, виконавські засоби виразності, виконавський стиль.*

Andrii HALAVAI

orcid.org/0000-0002-6453-5739

Postgraduate at the Performance Art Department

Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) andrew_ag@ukr.net

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF PERFORMANCE INTERPRETATIONS OF ARIA “PARI SIAMO” FROM G. VERDI’S “RIGOLETTO”

The article is dedicated to the essential questions of vocal performance comparative studies that are related to theory, practice, possibilities of scientifically objective analysis and comparison of various interpretations of vocal parts for vast layers of opera music. The aim of the research lays in realization of complex comparative analysis of different performance incarnations of the given aria by leading singers of XX-XXI centuries, description of their application of the performance sources that are typical for this repertoire, discovering immanent features of the individual performance styles of well-known Verdi's baritones, technics, esthetics and Verdi opera roles' performance traditions. The methodology of the study is based on the analytical and comparative methods. Our own algorithm of comparative interpretational analysis realization is applied. The scientific novelty of the research consists in the fact that the complex comparative analysis of the “Pari siamo” aria's interpretations from G. Verdi's opera “Rigoletto” was executed. With the use of the experience of some scientific works as well as our own developments the audition and backward notation of 9 baritones' interpretations was made.

As a result of the research a branch of features that are inherent to performance tradition of opera in general and Verdi baritone repertoire in particular were discovered. It was also considered in which way the embodiment of the piece is made by the performer through the appliance of performance means of expression – dynamics, rhythm, intonation and articulation, vocal technical strokes. Based on the comparative musicological methodologies and by using personal algorithm of

interpretations' analysis the attempt of dynamic performance palette visualization in form of the diagram was provided. A couple of performance peculiarities, especially performance traditions for certain aria fragments, ways of phrasing and articulation were described in the article. Different individual performance styles were considered and the key features for their differentiation were found. The possibility and prospective of the appliance of the interpretation's comparison were mentioned in the article for theoretical studies as well as pedagogic activity during the professional vocalists' training.

Key words: *comparison of interpretations, performance interpretation, Verdi's baritone, Rigoletto, dynamic nuances, performance means of expression, performance style.*

Постановка проблеми. Питання різних варіантів інтерпретації оперної арії є часто не настільки ясним та однозначним. Досвід аналізу великого масиву оперної фонотеки дає нам привід констатувати існування ряду прийомів та принципів специфічно оперно-вокального прочитання та втілення нотного тексту оперного номеру, арії, речитативу. Оперний спів безумовно не є суто музичним виконавством на інструменті, що називається голос. В зв'язку із синтетичним характером оперного жанру оперний спів є також засобом акторського втілення ролі, хоча й доволі специфічним. На нашу думку, на інтерпретацію оперної ролі впливають не лише авторський текст та особистість виконавця, але і певні традиції виконавства, виконавський канон. Тому всестороннє вивчення досвіду інтерпретації оперного твору, порівняльний аналіз вокальних інтерпретацій має велике значення, як теоретичне (опис виконавської реальності), так і практичне (для потреб виконавства та педагогіки).

Одним з недоліків такого роду дослідження є відома суб'єктивність, оскільки в одному і тому ж виконанні кожен слухач чує інші аспекти та особливості. Проблема більшої об'єктивності такого слухового аналізу потребує апелювання до методики фіксації та унаочнення різноманітних феноменів виконавства, що неминуче вириваються при прослуховуванні того чи іншого запису. З метою досягнення можливості такого більш об'єктивного аналізу, на нашу думку, є важливим привертання уваги саме до виконавських засобів виразності – інтонування, динаміки, артикуляції, метро-ритму, особливостей вокалу та дикції. При такому підході менше уваги приділяється емоційно-образній складовій (хоча остання і не омивається увагою повністю) в зв'язку з небезпекою вже згаданого суб'єктивізму. Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше в науковому дискурсі проведено порівняльний аналіз інтерпретацій оперної арії Ріголетто «Parò sìamo» з однойменної опери Дж. Верді, виявлено та описано ряд прийомів та особливостей оперного виконавства, засобів виразності, що властиві виконавському канону, виявлено риси індивідуального стилю виконавців, елементи виконавської моди різних періодів ХХ ст.

Методологія дослідження заснована на аналітичному та порівняльному методах. Ряд технік, пов'язаних із здійсненням нотної розшифровки запису виконань, запозичені із робіт У. Кратчфілда (Crutchfield, 1983), Е. Бріггса (Briggs, 2014). Принципи та техніки виконання порівняльного аналізу обґрунтовано в нашій статті «Актуальні питання теорії та практики здійснення порівняльного аналізу вокальних виконавських інтерпретацій оперної музики (з використанням прийому нотації аудіо запису)» (Галавай, 2021). Динамічна палітра навіяна теситурним аналізом Н. Крюгера (Krueger) та палітрою ремарок Т. Шевченко (Шевченко, 2019).

Як зазначалося вище порівняльний аналіз орнаментальної складової виконавства (зміни у вокальній лінії, використання прикрас, елементи імпровізації, виконання каденцій) частіше можна зустріти у музикознавчих дослідженнях.

Для нас особливим інтерес становила можливість аплікації такого до підходу для потреб аналізу реалістичної музики Дж. Верді. В цьому контексті арія Ріголетто «Parò sìamo» є дуже цікавим зразком, по суті драматичним монологом переважно декламаційного характеру, драматичним по змісту. Арія розкриває душевний стан та переживання героя в зв'язку з прокляттям Монтероне, ненависть до Герцога та його свити, страждання через необхідність бути частиною їх жорстокого, розбещеного та зіпсованого світу, очікування якогось лиха. Тобто в арії представлена ціла палітра емоційних станів та думок. Дану арію слід не просто проспівати впевнено у вокальному плані, а в першу чергу втілити драматично.

Тому порівняльний аналіз міг би показати якими засобами виразності співаки в різні періоди виконували завдання, що ставила перед ними партитура композитора та традиції опери.

Аналіз досліджень. Пласт досліджень, присвячених порівнянню інтерпретацій оперної музики, не можна вважати значним. Різним аспектам вокальної виконавської компаративістики присвячені роботи У. Кратчфілда (Crutchfield, 1983), Е. Бріггса (Briggs, 2014), Н. Моревої (Морева, 2016), Б. Ятіча (Ятіч, 2013). В інструментальній музиці дана проблематика більш розвинута, в цілях нашого дослідження було використано досвід Т. Шевченко (Шевченко, 2019), С. Попової

(Попова,), О. Сокола (Сокол, 2015), Г. Бошук (Бошук, 2017).

Мета статті. На основі порівняльного аналізу інтерпретацій встановити характерні риси виконавства, властиві вердівському баритоновому репертуару. Розглянути застосування виконавських засобів виразності, зокрема, динамічні, інтонаційні, метро ритмічні, темброві та вокально-технічні, різні можливості трактовки арії Ріголетто «Parì siamo».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до схеми аналізу, описаної нами в статті, було здійснено аналіз 9 виконань монологу Ріголетто та співставлень їх між собою та з авторським нотним текстом. Було прийнято рішення вибрати для порівняльного аналізу найбільш відомих та знаменитих виконавців баритонів ХХ століття :

- Тітта Руффо(1877-1953)
- Джіно Беккі(1913-1993)
- Джузеппе Вальденго(1914-2007)
- Етторе Бастіаніні(1922-1967)
- Тіто Гоббі (1913-1984)
- Роберт Мерріл(1917-2004)
- П'єро Каппучілі(1929-2005)
- Дмитро Хворостовський(1962-2017)
- Лео Нуччі (1942)

При виборі виконавців та записів ми зупинили свою увагу на найбільш відомих та знаменитих виконавців ХХ століття. Творчість цих митців відома широким масам і, таким чином, їх можна вважати найбільш впливовими інтерпретаторами музики Дж. Верді. Варто зазначити, що подібно підбирали виконавців Е. Морева (Морева, 2016) та Е. Бріггс (Briggs, 2014). Тож, на нашу думку, такий підхід є виправданим.

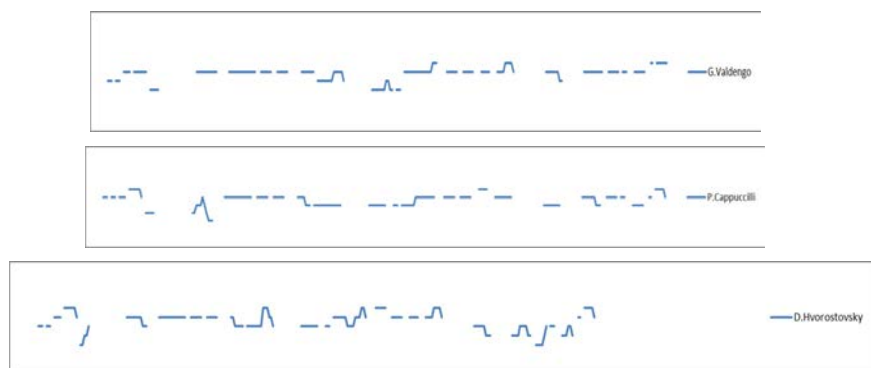
Для прослуховування записів кожного з виконавців було заготовані нотні зразки у вигляді вокального поголосника. Здійснено багаторазове прослуховування кожного виконання з внесенням специфічних поміток та ремарок до нотного зразка. Ремарки здебільшого стосувалися динамічної, метро ритмічної, інтонаційної, артикуляційної, тембральної сторін виконання, в окремих випадках деяких технічних сторін виконавства.

Динамічна палітра. Динаміка оперного виконавства характеризується великою вимогою до голосової потуги співака. Стосовно баритонів репертуару партій з опер

Дж. Верді це стосується в ще більшій мірі, адже прийнято вважати, що вердівському баритону як типу голосу необхідна велика сила та насиченість звучання. З метою більш об'єктивного розгляду цього аспекту ми вирішили дослідити динамічну палітру вищезазначених співаків у даній арії, як саме ними застосовано динамічне нюансування у творі.

Необхідно зазначити, що ми досліджували саме відносну динаміку. В розглядуваних виконавців різні голосові дані, різна техніка та манера співу. Тому ми розглядали і проставляли ремарки динамічних відтінків відносно максимумів та мінімумів кожного виконавця, оскільки зрозуміло, що *forte* одного це не те є саме, що *forte* іншого. В нотному зразку партії для кожного виконавця було проставлені позначки динаміки від *pp.* до *ff.* Пізніше дані було переведено в числове значення (відповідно 1-6) та занесені в таблиці в програмі Excel. Для кожної долі з сімдесят одного чотирьохдольного такту було присвоєно числове значення, для пауз у вокальній партії жодне числове значення не присвоювалося. За допомогою даної програми було створено графік динамічної шкали для кожного виконавця. Це дозволило нам більш об'єктивно та наглядно продемонструвати відмінності у використанні нюансів у різних інтерпретаціях. Для прикладу наведемо кілька таких графіків (рис. 1)

На нашу думку створення таких графіків дозволяє більш чітко окреслити специфіку індивідуального виконавського стилю кожного із співаків. Коротко окреслюючи загальні тенденції можемо зазначити, що для співаків Е. Бастіаніні, Дж. Вальденго, Тітта Руффо загалом характерна значно менша динамічна контрастність виконання аніж для Т. Гоббі чи Д. Хворостовського. На рис. Накладені одна на одну графіки динамічної шкали Т. Гоббі та Е. Бастіаніні. Різниця у використанні нюансової палітри дуже наглядна в такій візуалізації. Стиль Е. Бастіаніні можна назвати стилем

Рис. 1. Динамічна шкала виконань Дж. Вальденго, П. Каппучілі та Д. Хворостовського

«старої опери», де велика увага приділялась рівності звучання голосу, в першу чергу позиційній та тембральній, але як бачимо з графіку і динамічній теж. Стиль Т. Гоббі – це більш сучасний, музикоцентричний стиль, дуже контрастний в динамічному плані, з градацією від найтоншого *pianissimo* до *fortissimo*. Цікаво, що обидва виконавці практично сучасники, творили в одні і ті ж десятиліття ХХ століття.

Для співаків першої групи можемо прослідкувати загальне домінування нюансу форте. Очевидно, що друга група виконавців характеризується більшою увагою до музикальності в інтерпретації.

Динамічна крива всіх виконавців зрозуміло має і ряд спільних рис, що безпосередньо продиктовані авторським задумом композитора. Фінальне *ff* практично у всіх зумовлене вставним ходом на високу ноту соль першої октави – традиційною для завершення даного монологу Ріголетто.

Динаміка *forte* та *fortissimo* в тактах 00 зумовлена драматизмом і накалом слів літературного тексту та музикою з ремарками *con forza* та *tutta forza*. Хоча Т. Гоббі в контрасті до авторських ремарок починає ці фрази з умовного *mezzo-voce* на нюансі *mezzo-forte*. Завдяки цьому співаку вдається поступово градувати розвиток динамічних відтінків до умовної кульмінації цього фрагменту.

Загалом графіки підтверджують тезу про те, що для виконання вердіївського репертуару найбільш уживаним є нюанс *forte*, особливо враховуючи те, що мелодична лінія переважно знаходиться в баритоновій високій та високій середній теситурах. Втім приклади виконавської практики демонструють і можливість більш гнучкого підходу до використання нюансів.

Метроритмічна сторона. В драматичній музиці Верді тривалості не є настільки жорстко регламентованим, як у його попередників. Тому відхід від точних тривалостей є звичною рисою оперного виконавства реалістичної та романтичної музики. Для кожного виконавця в нашому ана-

лізі характерні певні незначні зміни в метро-ритмі щодо оригінального тексту. Це здебільшого скорочення тривалостей окремих нот.

Найбільш поширеним в даній арії прикладом виконавського прочитання метро-ритму є заміна двох восьмих нот в кінці фрази на дві четвертні. При цьому, слід зауважити, що це не схоже на *ritenuto*, адже зустрічається у таких місцях, де ритм оркестрового супроводу та характер музики не дають ні найменшого приводу для заповільнення (рис. 3). Тому таке укрупнення фрази видається нам скоріше ще одним з неписаних принципів виконавства драматичного репертуару.

Ведучу мову про вокально-технічну сторону виконання розглянутих нами співаків, у першу чергу слід звернути увагу на дуже широке використання так званого вокального *portamento* – зв'язаного «глісандованого» переходу з ноти на ноту. Цей прийом надзвичайно поширений у всіх досліджуваних нами співаків. Часто у вокальній педагогіці вчать точної атаки ноти без жодних «під'їздів». Однак досвід оперної спадщини провідних митців вказує на дуже широке використання даного прийому (рис. 4).

Схоже що це один з практичних секретів оперних виконавців. Адже в такий спосіб співак добивається переходу з ноти на ноту без лишньої витрати повітря, також легше в такий спосіб втримати високу позицію. Протилежний аналог – висхідне глісандо теж зустрічається, однак рідше. Пояснення такого явища слід шукати у вокальній техніці. Таким чином, заповнюється великий інтервальный стрибок, співаку зручніше взяти вищу ноту в зручній для нього позиції нижньої ноти. Як бачимо з прикладів, в такому випадку може навіть не виконуватись пауза.

Часто зустрічається активний видих – скидання повітря при знятті ноти, здебільшого на нюансах високої інтенсивності. Активне зняття є індикатором опори і вокалістам професіоналам добре знайоме, втім вважаємо доцільним згадати дану особливість вокалу в контексті даного дослі-

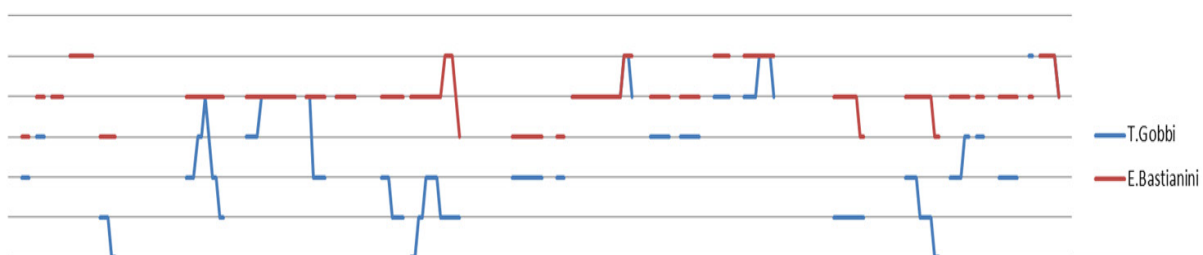

Рис. 2. Зіставлення графіків динамічної палітри виконань Т. Гоббі та Е. Бастіаніні

Рис. 3. Метроритмічні особливості інтерпретації у порівнянні з оригіналом

дження, адже в оперному верді-івському репертуарі зустрічаємо його дуже часто. Це також елемент вокальної техніки.

Варто також зазначити використання співаками кривляння у фразі «fa ch'ia rida buffone», що має на меті зімітувати голос герцога. Арсенал тут у кожного баритона свій, цей імітація голосу тенора, і використання різних дефектів голосу (носовий та горловий звук), навіть імітація позіхання (через попередню фразу «sonnechiando mi dice»).

Інтоніаційно-артикуляційна складова. Однією з рис типових для італійської опери є явище, коли під однією нотою записується кілька голосних звуків, найчастіше два. Ця риса загалом не властива українській, російській чи скажімо англійській музиці. Тим паче, що для італійської мови зовсім не властива редукція голосних, отже виконавець зіштовхується з проблемою виконання цих двох голосних, іноді на нотах доволі короткої тривалості.

В досліджуваній нами арії це, зокрема, фрагмент у фразі «per cagione vostra e solo» (рис. 5).

Досвід порівняльного аналізу доводить, що мають право на існування різні варіанти виконання – як спів двох голосних на двох коротких тривалостях (умовно поділ четвертної ноти на дві

Рис. 4. Вокально-технічна сторона – застосування вокального «портаменто»

восьмі) так і спів із цезурою з явним розбиттям ноти на дві окремі (навіть із цезурою).

Доволі традиційним є використання цезури у фразі quell «vecchio maledivami», хоча в оригіналі Дж. Верді такого нема. Для драматичного репертуару характерними є специфічне емоційне

Рис. 5. Поширена цезура у ряді виконань

використання акценту, коли нота у виконавця звучить вище написаної, іноді без точно фіксованої висоти тону. До невеликих виконавських *ad libitum* також можна віднести перестановку місцями фраз із літературного тексту «non poter, non dover», яке зустрічається зокрема у виконаннях Дж. Вальденго.

Очевидно, що в рамках оглядової статті неможливо розглянути велику кількість зафіксованих та проаналізованих нами особливостей виконавства. Більш детальний опис порівняльного аналізу планується в тексті дисертаційного дослідження. В рамках даної статті ми обмежимося лиш коротким викладом найбільш яскраво виражених особливостей виконання, які дають можливість все ж отримати певну загальну картину.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження можемо зробити ряд висновків. Використання співаками різних часових проміжків засобів виконавської виразності дозволяє сформувати уявлення не лише про риси їх індивідуального стилю чи виконавської моди певного періоду, а й про виконавські традиції, що властиві оперному виконавству загалом. Можемо констатувати, що наше

дослідження відкриває нам ряд таких особливостей виконавства. У вердіївському репертуарі значне поширення має прийом *portamento* (в значенні плавного «глісандованого» переходу з ноти на ноту, як правило, з вищої на нижчу). Динамічний план арії та специфіка використання нюансової палітри різними виконавцями може сильно варіюватися, більш давньому, порівняно малокоонтрастному стилю протиставляється більш сучасний, з великою увагою до нюансів. У практиці інтерпретації вердіївського драматичного репертуару існує дуже вільне ставлення до метро-ритмічної сторони нотного тексту. Попри існування тенденції до більш точного слідування композиторському задуму, нами розглянуто й ряд індивідуальних для кожного виконавця особливостей трактовки арії – цезури, акценти, придиhi, під'їзди, дві букви на одну ноту, активне зняття. Вокальні прийоми та ефекти – прикриття, хрип, шепіт, стогін, ридання, носовий призвук, звукоімітація тощо теж знаходять широке застосування при інтерпретації арії Ріголетто. Більш детальні та розгорнуті висновки та результати порівняльного дослідження будуть представлені в дисертаційному дослідженні.

На нашу думку, порівняльний аналіз інтерпретацій має значні перспективи як для теоретичних наукових досліджень так і для практичної аплікації в педагогічній підготовці фахівців-вокалістів, в дипломних та курсових студентських роботах та практичних заняттях з теорії виконавства чи інших фахових вокальних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бошук Г. А. Сравнение интерпретаций : Учебная программа. Краснодар, 2017. 20 с. URL: https://kgik1966.ru/sveden/files/33_Sravnenie_interpretatsiy_2017.pdf (дата звернення: 04.10.2022).
2. Галавай А. Актуальні питання теорії та практики здійснення порівняльного аналізу вокальних виконавських інтерпретацій оперної музики (із використанням прийому нотації аудіозапису). Музичне мистецтво і культура. 2021. № 33. Т. 1. С. 178-192.
3. Морєва Е., Пеньковская О. Сравнительно-интонационный исполнительский анализ каватины Розины из оперы Дж. Россини «Севильский цирюльник». Таврический научный обозреватель. 2016. №.7 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelno-intonatsionnyu-ispolnitelskiy-analiz-kavatiny-roziny-iz-opery-dzh-rossini-sevilskiy-tsiryulnik> (дата звернення: 04.10.2022).
4. Попова С. К. вопросу о сравнительном анализе интерпретаций в фортепианной педагогике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-sravnitelnom-analize-interpretatsiy-v-forte-piannoy-pedagogike/viewer> (дата звернення: 04.10.2022).
5. Сокол О.В. Виконавські ремарки, образ світу і музичний стиль. Одеса : Астропринт, 2015. 272 с.
6. Шевченко Т.А. Соната-воспоминание как вершина авторской символики Н. Метнера. Музичне мистецтво і культура. 2019. № 29. Т 2. С.72-85.
7. Ятич Б. Шаляпин против Эйфелевой башни / пер. Н. Вагаповой. Минск : Четыре четверти, 2013. 500 с.
8. Krueger N. E. Gaetano Donizetti, Saverio Mercadante, and the Evolution and Development of the Verdi Baritone. URL: https://repository.arizona.edu/bitstream/handle/10150/203444/azu_etd_11910_sip1_m.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (Last accessed: 04.10.2022).
9. Briggs A. «Largo al factotum» from Gioachino Rossini's *Il barbiere di Siviglia*: A Study of Ornamentation and Performance Practice. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/79572708.pdf> (Last accessed: 04.10.2022).
10. Crutchfield W. Vocal Ornamentation in Verdi: The Phonographic Evidence. *19th Century Music*, Nr 7(1), pp. 3-54. URL: <https://vdocuments.mx/crutch-field-vocal-ornamentation-verdi.html> (Last accessed: 04.10.2022).

REFERENCES

1. Boshuk G. (2017) Sravnenie interpretatsiy. Uchebnaya programma. [Comparison of interpretations. Studying program]. Krasnodar, 2017, 20 p. URL: https://kgik1966.ru/sveden/files/33_Sravnenie_interpretatsiy_2017.pdf (Last accessed: 04.10.2022) [in Russian].
2. Halavai A. Aktualni pytannia teorii ta praktyky zdiisnennia porivnialnoho analizu vokalnykh vykonavskykh interpretatsii opernoi muzyky (iz vykorystanniam pryimomu notatsii audiozapysu) [Actual questions of theory and practice of vocal performance interpretations' comparative analysis realization in opera music (with the appliance of audio recording's notation technique)]. Musical art and culture, 2021, № 33, book 1, pp. 178-192 [in Ukrainian].
3. Moreva A., Penkovskaia O. Sravnitelno-intonatsionnyiy ispolnitelskiy analiz kavatiny Rozinyi iz opery Dzh. Rossini «Sevil'skiy tsirulnik». [Comparative intonational performance analysis of Rosina's cavatina in G.Rossini's opera "The barber of Sevilla"]. Yalta Tavric scientific reviewer, №. 7 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelno-intonatsionnyy-ispolnitelskiy-analiz-kavatiny-roziny-iz-opery-dzh-rossini-sevil'skiy-tsiryulnik> (Last accessed: 04.10.2022) [in Russian].
4. Popova S. K voprosu o sravnitelnom analize interpretatsiy v fortepiannoy pedagogike. [To the question of comparative interpretation analysis in piano pedagogy] URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-sravnitelnom-analize-interpretatsiy-v-fortepepiannoy-pedagogike/viewer> (Last accessed: 04.10.2022) [in Russian].
5. Sokol A. Vykonavski remarky, obraz svitu i muzychnyi styl [Performing remarks, the image of the world and themusical style]. Odesa : Astroprint, 2017. 272p. [in Ukrainian].
6. Shevchenko T. Sonata-vospominanie kak vershina avtorskoy simvoliki N. Metnera [Sonata-Remembrance as the pinnacle of N. Metner's author's symbolism]. Musical art and culture, 2019, № 29, book 2, pp.72-85 [in Russian].
7. Yatich B. Shalyapin protiv Eyfelevoy bashni [Shaliapin against the Eiffel tower]. Minsk: «Chetyre chetverti», 2013, 500 p. [in Russian].
8. Krueger N. E. Gaetano Donizetti, Saverio Mercadante, and the Evolution and Development of the Verdi Baritone. URL https://repository.arizona.edu/bitstream/handle/10150/203444/azu_etd_11910_sip1_m.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (Last accessed: 04.10.2022).
9. Briggs, A. «Largo al factotum» from Gioachino Rossini's Il barbiere di Siviglia: A Study of Ornamentation and Performance Practice. URL <https://core.ac.uk/download/pdf/79572708.pdf> (Last accessed: 04.10.2022).
10. Crutchfield, W. Vocal Ornamentation in Verdi: The Phonographic Evidence. *19th Century Music*. №. 7(1), pp. 3-54. URL <https://vdocuments.mx/crutch-field-vocal-ornamentation-verdi.html> (Last accessed: 04.10.2022).

УДК 140.8:78.0711(510) Лян
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-9>

Хуан ДАНЬ,
orcid.org/0000-0003-0586-5153
аспірантка кафедри історії української музики та фольклористики
Національної музичної академії імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) 736898789@qq.com

ВИТОКИ ТВОРЧОСТІ ЛЕЙ ЛЯНА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ОСНОВ

На основі дослідження лекцій, есеїв та інтерв'ю з американо-китайським композитором Лей Ляном, наукових робіт, присвячених його життю, літературній та музичній творчості, у статті досліджено особливості формування світоглядно-філософських основ композитора, окреслено шляхи народження унікального творчого стилю, що відображає його власні інтерпретації та вираження китайської культури при використанні західноєвропейських композиційних технік. Методологія дослідження спирається на історіографічний, біографічний та компаративний методи. Наукова новизна. Вперше в українському музикознавчому просторі досліджено витoki творчості видатного сучасного американського композитора китайського походження Лей Ляна та окреслено особливості формування світоглядно-філософських основ композитора. Лей Лян зайняв провідне місце в світі сучасної музики завдяки своєму глибокому та філософському підходу до написання творів. Філософія музики та творчості Лей Ляна – перш за все дзеркало його життєвого досвіду. Його непересічний талант почав проявлятися ще в ранньому дитинстві, під чуйним керівництвом батьків-музикологів та перших вчителів музики. В студентські роки на нього сильно вплинули протести на площі Тяньаньмень, учасником яких був він та його родина. Після переїзду до Сполучених Штатів Америки він почав цікавитися та вивчати китайські традиції, філософію та релігію. Зрештою і східна, і західна культури вплинули на творчий стиль Ляна. Спираючись на китайські традиції, його музика водночас представляє унікальну інтерпретацію китайської культури за допомогою сучасної композиторської мови. Перш за все він цінує цілком самостійний стиль творчості, спираючись на музичні традиції всіх культур, ніколи не копіюючи будь-які існуючі музичні ідіоми. Композитор вважає, що як представник китайської культури він повинен вийти за межі своєї національної ідентичності. Лей Лян прагне знову активувати дух китайської культури, який, на його думку, був втрачений у музичній творчості сучасного Китаю, виражаючи традиційні елементи китайської культури новою та в певній мірі унікальною особистою музичною мовою.

Ключові слова: Лей Лян, композитори XXI ст., сучасна музика, філософія творчості, крос-культура.

Huang DAN,
orcid.org/0000-0003-0586-5153
Postgraduate Student at the History of Ukrainian Music and Music Folkloristics Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) 736898789@qq.com

THE ORIGINS OF LEY LIANG'S CREATIVITY: FEATURES OF FORMATION OF WORLDVIEW-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS

Based on research lectures, essays and interviews with Chinese American composer Lei Liang, scientific works on his life, literary and musical work, highlight the features of the worldview and philosophical foundations of the composer, outline the birth of a unique compositional style that reflects his own interpretation and expression of Chinese culture using Western European compositional techniques. The methodology of the research is based on historiographical, biographical, and comparative methods. The scientific novelty. For the first time in the Ukrainian musicological space, the origins of the work of the famous contemporary American composer of Chinese origin Lei Liang have been studied and the peculiarities of the formation of the composer's worldview and philosophical foundations have been outlined. Conclusions. Lei Liang has taken a leading position in the world of contemporary music due to his deep and philosophical approach to writing his works. Lei Liang's philosophy of music and creativity is first and foremost a mirror of his life experience. His extraordinary talent began to manifest itself in early childhood, under the sensitive guidance of musicological parents and the first music teachers. During his student years, he was strongly influenced by protests in Tiananmen Square, in which he and his family took part. After moving to the United States, he became interested in and studied Chinese traditions, philosophy and religion. Eventually, both Eastern and Western cultures influenced Liang's style. He seeks inspiration in Chinese traditions, but his music is a unique interpretation of Chinese culture. At the same time, he values an independent style of creativity, based on the musical traditions of all cultures, never copying any existing musical idioms. He believes that as a Chinese composer he must go beyond his national identity. Lei Liang seeks to reactivate the spirit of Chinese culture, which, in his opinion, was lost in the music of modern China, expressing traditional elements of Chinese culture in a new and to some extent uniquely personal musical language.

Key words: Lei Liang, 21st century composers, contemporary music, philosophy of creativity, cross-culture.

I create music as a result of following my own imagination of the culture that I encountered. Я створюю музику як наслідок власної уяви про культуру, з якою я зіткнувся. Lei Liang, "Bringing Music Closer"

Постановка проблеми. Лей Лян (1972) – американо-китайський композитор, чий численні найвищі нагороди та відзнаки в області музичної культури, серед яких Премія Аарона Коппленда (2008), Стипендія Гуггенхайма (2009), Римська премія (2011), Премія Фонду Кусевицького (2015), Премія Гравемейера (2021) демонструють високе визнання музичним світом його творчих досягнень. На сьогодні у просторі світової музикології активно йде процес дослідження та обговорювання проблем музичної творчості та філософії Ляна, але в українському музикознавчому дискурсі ім'я видатного композитора залишається абсолютною terra incognita. В даній статті вперше в українському музикознавчому просторі досліджено витоки творчості видатного сучасного американського композитора китайського походження Лей Ляна та окреслені особливості формування світоглядно-філософських основ композитора.

Мета статті – на основі дослідження лекцій, есеїв та інтерв'ю з Лей Ляном, наукових робіт, присвячених його життю, літературній та музичній творчості, висвітлити особливості формування світоглядно-філософських основ композитора, окреслити шляхи народження унікального творчого стилю, що відображає його особистісні інтерпретації та вираження китайської культури при використанні західноєвропейських композиційних технік.

Виклад основного матеріалу. Американський композитор китайського походження Лей Лян (1972) займає особливе й вагомe місце в світі сучасної академічної музики. Згідно його офіційної біографії¹ він автор більш ніж 100 композицій (у жанрах оркестрової, фортепіанної, камерно-інструментальної та експериментальної електроакустичної музики), які незмінно привертають увагу виконавців та диригентів зі світовими іменами². Він регулярно отримує замовлення від Тайбейського китайського оркестру, Нью-Йоркського філармонічного оркестру, Бостонського симфонічного оркестру, Філармонічного оркестру

Таїланду, музичного Фонду Фромма, Берлінського симфонічного оркестру, Гейдельберзького філармонічного оркестру та інших визнаних музичних виконавських інституцій. Провідними звукозаписуючими компаніями (Naxos, Mode, New World, VMOP/sound, Albany, Encounter та Bridge Records) було випущено 10 авторських і 12 компіляційних дисків з музикою Лей Ляна. Як дослідник і захисник культурних традицій, він був редактором і співредактором п'яти книг, опублікував понад тридцять статей. У 2013-2016 роках Лей Лян працював штатним композитором в Каліфорнійському інституті телекомунікацій та інформаційних технологій (Qualcomm Institute, Сан-Дієго, США), де його мультимедійні роботи поєднували передові технології та наукові дослідження у збереженні та переосмисленні культури. У 2018 році Лян повернувся до Інституту вже як інавгураційний постійний митець-дослідник. Він є заслуженим професором музики в Каліфорнійському університеті в Сан-Дієго, де він обіймав посаду завідувача композиції та виконуючого обов'язки завідувача музичного факультету. З 2018 року Лей Лян обіймає посаду художнього керівника Центру музичних досліджень Чоу Вен-чжуна в Китаї. У 2020 році Шанхайська консерваторія музичної преси опублікувала біографію Лея Ляна з есеями композиторів, музикознавців, етномузикологів, виконавців, музичних критиків, літературознавців, поетів і вчених.

Лей Лян народився в 1972 році у китайській провінції Тяньцзін в родині музикологів. Мати Ляна Лянью Цай, музикознавиця Інституту мистецтв Китаю, була однією з перших науковців, яка представила китайській науковій спільноті дослідження західного музичного мистецтва, а саме американської музичної культури. Батько Маочун Лян, професор музикології в Пекінській центральній музичній консерваторії, напроти, спеціалізується на історії китайської музики. Лей Лян з дитинства перебував в оточенні китайської традиційної музики, наукових дискусій навколо проблем про шляхи її подальшого розвитку. Свої перші уроки гри на фортепіано Лян почав з видатною китайською піаністкою Чжоу Гуанжень, коли йому було чотири роки. Чжоу Гуанжень - одна з найзначніших постатей сучасної китайської фортепіанної педагогіки. Вона познайомила Ляна з багатьма композиціями ХХ століття та захотила його імпровізувати на фортепіано. Її викладання викликало пристрасть Ляна створювати власну музику лише після двох років навчання. Вже в дитинстві Лян Лей яскраво виявив свої композиторські та виконавські здібності, за що був

---

¹ Офіційний сайт композитора Лей Ляна <https://sites.google.com/site/leiliangcomposer2/biography?authuser=0>

² Стівен Шик та Стівен Друрі (США, фортепіано), Тамара Брукс (США, диригент), Сюй Ке (许可, КНР, ерху), У Ман (吴蛮, КНР, піпа), Ван Чанюань (王昌元, КНР, гучжен), Шанхайський квартет (КНР), Meridian Arts Ensemble (США), "Callithumpian Consort" (Бостон, США) та інші.

удостоєний низки національних нагород: друга премія у номінації «Виконання на фортепіано» на конкурсі «Цзін-Цзін-Суй» (Шанхай, 1988), спеціальний приз (1984), третя премія (1987), друга премія (1988) на Всекитайському фортепіанному конкурсі Сінхья (Гуанчжоу), де його рання фортепіанна п'єса увійшла до обов'язкових конкурсних творів.

Події на площі Тяньаньмень 1989 року сильно вплинули на особистий досвід шістнадцятирічного Ляна, який був одним із учасників цього протесту. Це кардинально змінило його погляд на його життя і згодом призвело до еміграції до Сполучених Штатів. В розгорнутому інтерв'ю 2011 року композитор зазначає: «Це був досвід, який змінив життя. Я відчуваю, що все, що я роблю сьогодні, мотивоване цим досвідом, тими двома місяцями» (Lei Liang, Luo Qin, 2013: 3)

Переїзд до Сполучених Штатів зіграв величезну роль в композиторській кар'єрі Ляна – під час навчання в США він повністю змінив свою музичну філософію. Курси, пропоновані в консерваторії, не задовольняли тягу композитора-початківця до більшого знання різноманітних предметів. Коли Лян навчався в Музичній консерваторії Нової Англії, він регулярно ходив до Гарвардського університету і відвідував заняття з різних предметів, таких як історія релігії, сучасна архітектура, філософія та антропологія. За словами самого композитора самим захоплюючим місцем для нього була Бібліотека Гарварда-Сньчін, в якій зберігається одна з найбільших колекцій східних досліджень на Заході. Лян згадує, що: «Перше, що я зробив, як тільки я покинув Китай і прибув до Америки, – пішов у бібліотеку. Я хотів дізнатися якомога більше про те, чого не давав в освіті китайський уряд. (...) Я ж хотів дізнатися, що казали тайванці, що казали тибетці» (Chute James, 2011 : 4). Бібліотека Гарвард-Сньчін стала місцем, де Лян познайомився з великою колекцією творів на тему китайської культури, багато з яких сильно вплинули на музичну філософію Ляна. Він казав, що прикро, що йому доводиться читати всі ці дорогоцінні трактати в США, а не в Китаї. Лян вручну скопіював багато своїх улюблених трактатів, у тому числі Тан Цзін (Платформа Сутри) та Хуа Ю Лу (Мова живопису)³.

³ Тан Цзін - це святе письмо дзен-буддизму. У ньому записані вчення Хуей-Нена, Шостого Патріарха, який шанується як одна з двох великих постатей фундаторів буддизму Чань (Дзен). див. Hui-neng, *The Platform Sutra of the Sixth Patriarch: the Text of the Tun-Huang Manuscript*, trans. by Philip B. Yampolsky, New York: Columbia University Press, 2012.

Хуа Ю Лу записує філософію живопису китайського художника Паня Тяньшоу. Пань демонструє, як за допомогою пензля та чорнила досягти художньої мети в китайському живописі.

До того як Лян поступив до Гарвардського університету на програму доктора філософії, його запросили до Гарвардського університету як стипендіата Пола і Дейзі Сорос, де з 2002 по 2004 р. він познайомився з багатьма вченими з різних галузей. Ці три роки в певній мірі відкрили для нього світ науки, сформувавши дослідницький дух та незалежність думки. Лян впевнений, що незалежність та свобода думки й слова завжди слід розглядати як основоположні для освіти та культурного розвитку. Ключовим в його творчому методі стає інтелектуальний компонент, вміння усвідомлювати свій творчий процес, підходити до нього з універсальної площини, де органічно переплітаються звуковий, вербальний та візуальний вимір дійсності. Як пише Лей Лян у «Просвітленні від Чжоу Веньчжуна» (передмові до великої колективної збірки, присвяченої 90-річчю композитора): «Музичні твори та статті людини часто містять життєву складову автора. Товщина його життя, глибина його думок і турбота про людство промайнуть з кожної ноги і абзацу тексту, який він пише. (...) Відомі композитори часто можуть писати добрі статті. Причина проста: хоча глибокі думки не обов'язково можуть створювати глибоку музику, неможливо створити глибоку музику без глибоких думок. Більшість композиторів, якими я захоплююся, написали статті, що змушують задуматися: Айвс, Копленд, Кейдж, Картер у США, Булез, Штокхаузен, Лігети, Беріо в Європі, Такеман Тору, Юаса Дзdzзи та Такахаші Юдзи в Японії. Читати їхні статті – все одно що слухати їхню музику, яка може розкрити нашу мудрість. Найкращий китайський композитор – Чжоу Веньчжун. Його музичні твори та статті мають глибокий зміст та філософську творчість. Він композитор та культуролог. З його статей ми бачимо давно втрачений конфуціанський гуманістичний дух та свідомість активної участі» (Lei Liang, Luo Qin 2013: передмова).

Цей «конфуціанський гуманістичний дух та свідомість активної участі» на перетині з європейською філософською та музичною думкою ХХ століття пронизує усю творчість Лей Ляна. Його авторський стиль, що знаходиться у багатшаровому просторі крос-культурних взаємодій, утворювався під глибоким впливом як східної, так і західної культур. Він черпає натхнення в китайських традиціях і його музика в певній мірі демонструє унікальну сучасну інтерпретацію китайської культури. У той же час Лян не обмежується виключно китайським культурним фундаментом, а спирається на музичні традиції багатьох культур, при цьому підкреслюючи важливість власної

самобутності й індивідуальності та уникнення простого копіювання існуючих музичних ідіом (Doriana Molla, Lei Liang 2015: 4). Активовані переїздом до США його пошуки більш глибокого культурного зв'язку з азіатською музичною практикою та естетикою в цілому сформували творчі інтереси Ляна навколо пекінської опери, цисяньцинь (китайська цитра), музики Внутрішньої Монголії, а також інших частин Азії.

Лян вважає, що музичну мову та стиль не варто ототожнювати з будь-якою окремою культурою, що створення музики повинно виходити за рамки «чистої термінології». Відповідно до його концепції музичної творчості, східні або західні стильові компоненти або їх поєднання треба використовувати тільки як інструменти. Його унікальна музична мова заснована на впливі давньо китайських філософій даосизму і буддизму, які підкреслюють силу м'якості, досягнення «ніщо», плинності Всесвіту, а також акцентують неприв'язаність, дистанцію та раціональність. На відміну від своїх попередників Лей Лян приваблює не стільки традиційна культура і музична спадщина, а глибинна ментальна та енергетична сутність Східної культури. Своєрідність його композиторського стилю порівняно з іншими композиторами «нової китайської хвилі» (таких як Chen Yi, Zhou Long, Tan Dun, Bright Sheng) перш за все визначається уникненням ним екзотичних китайських елементів: в його музиці немає стилізованих фольклорних цитат або клішованого використання традиційних східних інструментів. При цьому Лей Лян спирається на різні західні модерністські та авангардні композиторські техніки (постсеріальні, які включають канони, розширені техніки для акустичних інструментів, спектральний аналіз) для вираження музики як ритуалу з її багатими пластами сенсів, які потрібно пізнати та розшифрувати через акт прослуховування та рефлексії.

Він створює у своїй музиці відчуття простору, даючи слухачеві почуття нескінченності, медитативності та заспокійливої атмосфери. У центрі його музичного простору є звук – композитор намагається поринути у саму сутність його природи. За думкою дослідників, ефект «пробудження» давньої азіатської духовності та загострене почуття відірваності від світу створюється саме завдяки «поетичному та чудовому звуку»⁴ (Lei Weng, 2008: 63). За думкою самого композитора, його музика зосе-

реджена на зображенні внутрішнього сенсу і краси, які в китайській каліграфії проявляються в символіці зображень, таких як маґма або мазок пензля. Знання і розуміння китайської культури є основою його творчої філософії, проте Лян підкреслює, що «китайська культура є моїм джерелом натхнення, але не визначає мене як “китайського” композитора. Я всього лише людина і композитор з Китаю» ((Lei Liang, 1996: 3).

Творча філософія та естетика Лей Ляна безумовно формувалась під глибоким впливом власного життєвого досвіду. Дослідження авторських есеїв (таких як «Про сутність китайця»⁵, «Деякі життєво важливі переживання та художнє висловлювання»⁶ та «Про музичне поєднання китайської та західної культур»⁷) та інтерв'ю з Ляном («Тремтіння акорду пам'яті»⁸ та «Наближення музики ближче до серця»⁹) розкривають його погляди на те, як його китайська ідентичність та натхнення від традиційної китайської культури вплинули на створення ним його незалежного музичного стилю, висвітлюють його музичну естетику та мистецькі пошуки з іншими китайськими музикантами. Важливі факти та міркування про музичний та життєвий досвід Лей Ляна містять матеріали його лекції «Мій особистий погляд на критерії освіти в Гарвардському університеті»¹⁰.

Музика Лей Ляна відображає його філософію життя та культури. Одним з найважливіших аспектів його філософії є розуміння того, що для нього означає китайська ідентичність. Лян впевнений, що для того, щоб по-справжньому стати композитором, який представляє китайську культуру, треба прорвати обмеження «бути китайцем», зберігати відкритість і поглинати якомога більше

---

⁵ Lei Liang “About Being Chinese,” *Sonus: A Journal of Investigations into Global Musical Possibilities* 17, no. 1 (1996)

⁶ Lei Liang “Dui wo shenyuo yingxiang de jige tian he yixie chuanguo xiangfa” [Some vital experiences and an artistic statement]. Beijing: *Renmin Yinyue* 585, no. 1 (2012)

⁷ Lei Liang “Zhongxi jiaorong yu yinyue de linghun” [On the musical blending of the Chinese and western cultures]. *Renmin Yinyue* 338, no. 11 (1993): 37-38.

⁸ “Jiyi de xiandong: Liang lei, Chen bixian, Shao en, Fan weici tan gangqin yu mingzu yuedui xiezouqu de chuanguo yu quanshi” [Tremors of a memory chord—a discussion on the composition and interpretation of a work written for the piano and grand Chinese orchestra by Lei Liang, Pi-Hsien Chen, En Shao and Wei-Tsu Fan]. Co-edited by Yeung-Ping Chen and Lei Liang. *Zhongyang Yinyue Xueyuan Xuebao* 1, no. 1 (2012): 44-50, 103.

⁹ “Tiejin zi xin de yinyue: lianglei jin zuo san ren tan Li, Xi-an, Xie Jiaying and Lei Liang” [Bringing music closer to heart – an interview with Li Xi-an and Xie Jiaying]. *Renmin Yinyue* 479, no. 2 (2006): 26-32.

¹⁰ “Congwo geren de qixue jingli tan hafo daxue de jiaoyu linian.” [My personal view of the criteria for education at Harvard University – a lecture delivered at xinghai conservatory of music]. *Xinghai Yinyue Xueyuan Xuebao* 98, no. 4 (2005): 18-25.

ресурсів з усього світу. Композитор вважає, що китайська національність не дає йому можливості зрозуміти китайську культуру; тільки шляхом навчання людина може підключитися до кореня цієї культури. З точки зору Ляна, традиції, історія та особистий досвід поєднуються разом для створення різних форм мистецтва. Невизначеність, плінність та суперечності домінують у природі всієї культурної еволюції. Він стверджує, що будь-яке конкретне визначення певного типу традиції лише посилює небезпеку гальмування як індивідуального мислення, так і розвитку незалежної особистості. Лей Лян застосовує свою філософію до конкретних аспектів своєї музики, включаючи форму, власний композиційний стиль одностонної поліфонії та концепцію дихання. Біографічні відомості, наукові та публіцистичні есе й інтерв'ю з Лей Ляном дозволяють дослідити, як саме формувався його унікальний композиторський стиль на перетині його власного сприйняття й інтерпретації традицій китайської культури та сучасних західних композиторських технік.

Висновки. Лей Лян зайняв провідне місце в світі сучасної музики завдяки своєму глибокому та філо-

софському підходу до написання творів. Філософія музики та творчості Лей Ляна – перш за все дзеркало його життєвого досвіду. Його непересічний талант почав проявлятися ще в ранньому дитинстві, під чуйним керівництвом батьків-музикологів та перших вчителів. Пізніше на нього сильно вплинули протести на площі Тяньаньмень, учасником яких був він та його родина. Після переїзду до Сполучених Штатів Америки він почав цікавитися китайськими традиціями, філософією та релігією. Зрештою і східна, і західна культури вплинули на творчий стиль Ляна. Він шукає натхнення в китайських традиціях, а його музика представляє унікальну інтерпретацію китайської культури. У той же час він цінує самостійний стиль творчості, спираючись на музичні традиції всіх культур, ніколи не копіюючи будь-які існуючі музичні ідіоми. Він вважає, що як китайський композитор він повинен вийти за межі своєї національної ідентичності. Лей Лян прагне знову активувати дух китайської культури, який, на його думку, був втрачений у музичній творчості сучасного Китаю, виражаючи традиційні елементи китайської культури новою та в певній мірі унікально особистою музичною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chute James. Touched by tragedy at Tiananmen Square, in creating his music, Lei Liang still draws on what he saw. San Diego Tribune (April 8, 2011). P. 1-3 URL: <http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-UCSD-Lei-Liang-2011apr08-htmstory.htm> (дата звернення: 10.02.2022).
2. Doriana Molla. Lei Liang: Tremors of a Memory Chord & More Music, Secrets and Stories. Hoctok (August 2015): 1-2. Accessed May 6, 2017. URL: <https://www.hoctok.com/lei-liang.html> (дата звернення: 10.02.2022).
3. Hanqing Zhou. Lei Liang's Compositional Philosophy and My Windows. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. Houston, 2017. 37 p.
4. Lei Liang. About Being Chinese. Sonus: A Journal of Investigations into Global Musical Possibilities 17, no. 1 (1996). P. 3
5. Lei Liang. Dui wo shenyou yingxiang de jige tiyan he yixie chuanguo xiangfa [Some vital experiences and an artistic statement]. Beijing: Renmin Yinyue 585, no. 1 (2012). P. 10-11.
6. Lei Liang. Congwo geren de qiuxue jingli tan hafo daxue de jiaoyu linian. [My personal view of the criteria for education at Harvard University – a lecture delivered at xinghai conservatory of music]. Xinghai Yinyue Xueyuan Xuebao 98, no. 4 (2005). P. 18-25.
7. Lei Liang. Tiejin zi xin de yinyue: lianglei jin zuo san ren tan Li, Xi'an, Xie Jiaying and Lei Liang. [Bringing music closer to heart – an interview with Li Xi-an and Xie Jia-xing], Renmin Yinyue 479, no. 2 (2006). P. 27
8. Lei Liang Zhongxi jiaorong yu yinyue de linghun. [On the musical blending of the Chinese and western cultures]. Renmin Yinyue 338, no. 11 (1993): 37-38.
9. Lei Weng. Influences of Chinese Traditional Cultures on Chinese Composers in the United States since the 1980s, as Exemplified in Their Piano Work. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. University of Northern Colorado, 2008. 76 p.
10. 汇流: 周文中音乐文集 [Confluence: Collected Essays of Chou Wen-chung]. Lei Liang, editor. Luo Qin, associate editor. Shanghai: Shanghai yinyue xueyuan chubanshe [Shanghai Conservatory of Music Press]: 2013. 380 p.

REFERENCES

1. Chute James. (2011). Touched by tragedy at Tiananmen Square, in creating his music, Lei Liang still draws on what he saw. San Diego Tribune. P. 1-3 URL: <http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-UCSD-Lei-Liang-2011apr08-htmstory.htm> (accessed: 10/02/2022)
2. Doriana Molla. (2017). Lei Liang: Tremors of a Memory Chord & More Music, Secrets and Stories. Hoctok URL: <https://www.hoctok.com/lei-liang.html> (accessed: 10/02/2022).
3. Hanqing Zhou. (2017). Lei Liang's Compositional Philosophy and My Windows. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. Houston, 37 p. [in English].
4. Lei Liang. (1996). About Being Chinese. Sonus: A Journal of Investigations into Global Musical Possibilities 17, no. 1 P. 3.

5. Lei Liang. (2012). Dui wo shenyou yingxiang de jige tiyan he yixie chuanguo xiangfa [Some vital experiences and an artistic statement]. Beijing: Renmin Yinyue 585, no. 1. P. 10-11. [in Chinese].
6. Lei Liang. (2005). Congwo geren de qiuxue jingli tan hafo daxue de jiaoyu linian. [My personal view of the criteria for education at Harvard University – a lecture delivered at xinghai conservatory of music]. Xinghai Yinyue Xueyuan Xuebao 98, no. 4 P. 18-25. [in Chinese].
7. Lei Liang. (2006). Tiejin zi xin de yinyue: lianglei jin zuo san ren tan Li, Xi'an, Xie Jiaying and Lei Liang. [Bringing music closer to heart – an interview with Li Xi-an and Xie Jia-xing], Renmin Yinyue 479, no. 2. P. 27. [in Chinese].
8. Lei Liang. (1993). Zhongxi jiaorong yu yinyue de linghun. [On the musical blending of the Chinese and western cultures]. Renmin Yinyue 338, no. 11: 37-38. [in Chinese].
9. Lei Weng. (2008). Influences of Chinese Traditional Cultures on Chinese Composers in the United States since the 1980s, as Exemplified in Their Piano Work. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. University of Northern Colorado, 2008.76 p.
10. Confluence: Collected Essays of Chou Wen-chung. (2013). Lei Liang, editor. Luo Qin, associate editor. Shanghai: Shanghai yinyue xueyuan chubanshe [Shanghai Conservatory of Music Press]: 380 p. [in Chinese].

УДК 391:323.2(336+763)(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-10>

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
мистецтвознавець, магістр,
старший викладач кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

Анна АЛЕКСЄЄВА,
orcid.org/0000-0003-2211-3834
студентка IV курсу кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

ОБРАЗ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ВАЛЮТІ ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У часи відстоювання Україною своєї етнідентичності й територіальної цілісності внаслідок військової агресії Росії, в суспільстві спостерігається зростання рівня патріотизму, етносвідомості та поваги до національних надбань на поприщі культури та мистецтва. У зв'язку з цим, актуалізується потреба в приверненні уваги до символів української державності, оскільки на даний час образ видатної літераторки й громадської діячки Лесі Українки виконує роль одного з них для українського народу. Виходячи з цього, метою даного дослідження є з'ясування значення образу Лесі Українки на банкноті номіналом 200 гривень та її символічно-знакової ваги для української державності періоду сучасності. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні методів мистецтвознавчого аналізу, системного та структурно-функціонального методу, керуючись принципами об'єктивності та історизму. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні нових смислів у трактуванні символів української державності XXI століття як цілісного устрою матеріального й духовного існування українського народу. Висновки. У публікації шляхом проведення порівняльного мистецтвознавчого аналізу образу Лесі Українки на банкноті номіналом 200 грн зразка 2001, 2007, 2019 років та на оригінальних світлинах, зроблених у 1886 та 1896 роках, зафіксовано дотримання загальної образно-стилістичної характеристики Лесі Українки як визначної особистості – символу української державності. З'ясовано, що представлення образу літераторки на банкноті є прикладом ідейного впливу образів діячів та філософів української культури на українців, з метою підтримки їхньої національної та етнічної ідентичності, гордості за літературні надбання попередніх століть як невід'ємної складової потужної культурно-мистецької спадщини України.

Ключові слова: гроші, гривня, образ, етнідентичність, символізм, ліногравюра, фотографія, народний костюм, національний образ.

Svitlana DOLESKO,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
Master of Fine Arts,
Senior Lecturer at the Department of Art Expertise
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

Anna ALIEKSIEIEVA,
orcid.org/0000-0003-2211-3834
4th year student at the Department of Art Expertise,
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

LESIA UKRAINKA'S IMAGE IN NATIONAL CURRENCY AS SYMBOL OF UKRAINIAN SOVEREIGNTY

At the time of Ukraine's defense of its ethnic identity and territorial integrity as a result of Russia's military aggression, the increase of the level of patriotism, ethnic consciousness and respect for national heritage in the field of culture and art is observed in the society. In this connection, the need to draw attention to symbols of Ukrainian sovereignty is becoming

more urgent, since image of outstanding writer and public figure Lesia Ukrainka currently fulfills the role of one of such symbols for the Ukrainian people. Based on this, the purpose of this study is to clarify meaning of Lesia Ukrainka's image on a 200-hryvnia banknote and its symbolic importance for Ukrainian sovereignty in modern period. The methodology of the study is based on application of the methods of artistic analysis, systemic and structural-functional method, being guided by the principles of objectivity and historicism. The scientific novelty of the study consists in the definition of new meanings in the interpretation of symbols of Ukrainian sovereignty of the 21st century as an integral structure of material and spiritual existence of the Ukrainian people. Conclusions. In the publication, through comparative artistic analysis of Lesia Ukrainka's image on a 200-hryvnia banknote issued in 2001, 2007, 2019 and on the original pictures taken in 1886 and 1896, the observance of general image and stylistic characteristics of Lesia Ukrainka as prominent personality – a symbol of Ukrainian sovereignty is recorded. It is found that representing the writer's image on the banknote is an example of ideological influence of images of figures and philosophers of Ukrainian culture on the Ukrainians, in order to support their national and ethnic identity, pride for literary heritage of previous centuries as an integral part of powerful cultural and artistic heritage of Ukraine.

Key words: money, hryvnia, image, ethnic identity, symbolism, linocut, picture, folk costume, national image.

Постановка проблеми. Творчі здобутки Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач, 1871-1913) відіграють важливу роль для сучасної вітчизняної науки та культури, сприяють активізації тенденції посилення рівня патріотизму в українському суспільстві. Тому важливою є популяризація на державному рівні образу Лесі Українки. У першу чергу, представлення його в українській національній грошовій системі, а саме – на банкноті номіналом 200 грн. Художня складова цього образу є маловивченою в українському мистецтвознавстві та потребує детального розгляду, оскільки зображення всесвітньо відомої літераторки в національній валюті є виявом не лише національної ідеї, а й яскравим зразком українського образотворчого мистецтва початку XXI століття.

Аналіз досліджень. Леся Українка, як видатна постать національної філософської думки та літератури привертала науковців різних галузей науки та в різні часи. Серед них – М. Драй-Хмара, Л. Підгайний, М. Возняк, Л. Ярославич, А. Горохович, П. Одарченко, Б. Степанишин, В. Агеєва, А. Бичко, Н. Зборовська, А. Костенко. У вивченні сутності образу Лесі Українки в філософському ключі, С. Повторєва розглядає його, опираючись на праці представниць українського фемінізму (С. Павличко, О. Забужко, В. Агеєвої, Т. Гундорової), які користувалися методологією постмодернізму. У підсумку, вчена наголошує на вагомій ролі Л. Українки як представниці українського жіночого руху та її сприянню в розповсюдженні знань про українську культуру в Західній Європі (Повторєва, 2021).

Щодо розкриття образу Л. Українки в мистецтвознавстві, то Л. Касян розглянула трансформацію представлення образу Лесі Українки в кінодокументах 1940 – 1990-х років, задля чого вивчила документальну базу зі збірки ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Шляхом аналізу кінодокументів, вчена з'ясувала, що вони є важливими зразками форм культурної пам'яті, що стосуються

особистості Лесі Українки. У підсумку вчена зазначає, що «постать і творчість Лесі Українки була і залишається досить артикульованою темою в українському культурному середовищі» (Касян, 2021). У праці Г. Грибан образ Лесі Українки досліджено крізь аналіз її листування як складової частини її літературно-громадської діяльності. Виявлено, що «в ньому відображено внутрішній світ письменниці, її участь у боротьбі проти реакції в кінці XIX і на початку XX ст.» (Грибан, 1996).

Ж. Клименко вивчала образ Лесі Українки в контексті постколоніального погляду, внаслідок чого було з'ясовано, що «над образом Лесі Українки добре попрацювала радянська влада, щоб затерти чи не найголовніше в її особистості. І досі за письменницею тягнеться довгий шлейф радянських штампів... В часи Незалежності відбулося постколоніальне переакцентування в розумінні особистості та художнього світу письменниці» (Клименко, 2021). На окрему увагу заслуговує публікація Н. Божко, яка розглядає трактування образу Лесі Українки мистецькими засобами в українській художній творчості початку XX століття. Зокрема, у своєму дослідженні вчена ретельно дослідила прижиттєві портрети поетки пензлів Ф. Красицького та І. Труша (Божко, 2021).

В контексті теми дослідження розглянуто й наукові мистецтвознавчі розвідки щодо створення національної валюти та технік виконання. Значної уваги заслуговує доробок О. Храмової-Баранової та І. Яковець, які досліджували вплив графічних технік, зокрема ліногравюри, на розвиток мистецтва та висловили думку про унікальність ліногравюри, яка здатна створити новий емоційно-естетичний образ та стати сприяти посиленню мистецької складової розробки банкнот. Також, дослідниці зацентували увагу на українських митцях, що практикувались в техніці ліногравюри, серед яких – Василь Лопата, який працював над дизайном гривні (Храмова-Баранова, Яковець, 2020).

Питанню дизайну національної валюти як елементу самоідентифікації незалежної держави приділив увагу М. Норалян. Він прослідкував історію стилістичного оформлення гривні та сьогочасну композиційну тенденцію до європейської валюти. Вчений дослідив нарбутівські символи в сучасному дизайні гривні, а в портретах видатних українців – вплив барокової манери зображення історичних персоналій (Норалян, 2007).

Отже, здійснений аналіз історіографії даної теми, продемонстрував відсутність інформації про вивчення ролі образу Лесі Українки для української державності в контексті символіки національної валюти.

Мета статті – з урахуванням підходів мистецтвознавчого аналізу дослідити художню складову образу Лесі Українки на банкноті номіналом 200 грн та з'ясувати його символічного значення для української державності.

Виклад основного матеріалу. Леся Українка як видатна громадська, культурно-мистецька діячка входить до когорти найвідоміших українців, які зробили свій внесок у формування суспільної свідомості незалежної держави. У ХХІ ст. образ Лесі Українки як однієї з ідейних лідерок українського народу – є безумовно авторитетним в сучасному українському суспільстві. Особливо це помітно в часовому проміжку від Помаранчевої революції (2004) й до початку війни Росії проти України (2022).

Життєвий шлях літераторки, її риси характеру, вольова особистість, масштабний творчий доробок, прижиттєва соціально-політична позиція, дружба з видатними діячами кінця ХІХ – початку ХХ століття викликають повагу та значний інтерес в сучасних українців, що втілено в трактуванні образу Лесі Українки мовою фотографії, графіки, живопису, скульптури, графічного дизайну. Зокрема, в національній грошовій системі – в банкнотах номіналом 200 грн.

Варто взяти до уваги, що гроші – це мистецький твір, який знаходиться в міждисциплінарній площині. З одного боку, нумізматики, боністика – це дві історичні дисципліни, які досліджують історію виникнення грошей, їх обіг та інше. Однак, якщо метрологічні, хронологічні та, наприклад, дипломатичні характеристики дослідження грошей переважно належать до історичної галузі, то орфографічні вже перебувають в підпорядкуванні філологічних наук. А такі характеристики бонів та монет як орнаментально-мистецька та іконографічна, без мистецтвознавчого аналізу зробити неможливо. Тож, до іконографічних характеристик бонів, а саме грошових банкнот зокрема, належить дослідження портретних зображень.

Щоб оцінити важливість значення образу Лесі Українки на банкнотах – потрібно прояснити питання значення національної валюти в контексті незалежності Держави. Національна валюта – ознака державності. Кожна незалежна держава першочергово бажає не лише територіальної, але й економічної незалежності, де провідну роль відіграє національна валюта. Наявність власної валюти країни є однією зі складових державності, а їхня мистецька складова є культурно-історичним капіталом, адже свідчить про соціальний та політичний стан суспільства в різні історичні періоди. Тому, зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році, постала нагальна потреба у створенні власної національної грошової системи, а, отже, розробки валюти з унікальним дизайном, в якому за допомогою знаків та символів буде уособлено загальнонаціональну ідею.

Від радянського рубля до гривні, у перехідний соціально-політичний час розбудови української незалежності в обігу були купоно-карбованці багаторазового застосування. У 1996 році, в межах проведення грошової реформи, національною валютою стала гривня, а її правовий статус закріплений статтею 99 Конституції України. Роботу над її створенням було розпочато ще в 1992 році, коли за розробками Бориса Максимова та Василя Лопати у Великобританії та Канаді було надруковано перші гривні. На них зображувались портрети українських діячів, обрамлені фігурною рамкою з країв банкноти на аверсі та архітектурний пейзаж на реверсі. У 1994 році дизайн банкнот дещо змінюється – рамка з країв стає прозорішою, портрет поміщають збоку та вписують у своєрідний орнаментований прямокутник, з'являються рослинні мотиви оздобу. У 1996 році першими банкнотами стали 1, 2, 5, 10, 20, 50 та 100 грн. Банкноти зразка 2001 року ідентичні за оздобленням до зразка 1994 року. Однак ті, які номіналом 200 та 500 грн, розроблялись пізніше, тому перші їх зразки було створено лише в 2001 році.

Якщо проаналізувати портретні зображення ключових для української держави постатей, що були представлені на банкнотах у перші роки після здобуття Україною незалежності – варто взяти до уваги, що вони були розроблені одразу після розпаду Радянського Союзу, який дуже вплинув на свідомість українців. З огляду на це, працюючи над образами видатних українців, художники докладали значних зусиль, аби представити не спотворений Радянською владою портрет. Разом із тим, побудова образів історичних персоналій відбувалась через проходження кризь світоглядні позиції художників.

На банкнотах представлено зображення В. Великого (1 грн), Я. Мудрого (2 грн), Б. Хмельницького (5 грн), І. Мазепи (10 грн), І. Франка (20 грн), М. Грушевського (50 грн), Т. Шевченка (100 грн), Л. Українки (200 грн), Г. Сковороди (500 грн) та В. Вернадського (1000 грн). Як бачимо, у переліку безперечних лідерів української державності єдиною жіночою постаттю є Леся Українка, художній образ якої варто детально проаналізувати, аби відслідкувати зміни в його трактуванні протягом різних періодів.

На першій купюрі номіналом 200 грн, що побачила світ у 2001 році (рис. 1.), портрет Лесі Українки відтворений з фото 1896 року (рис. 2), зробленого в ательє фотографа Г. Лазовського в м. Києві. Автор портрету на банкноті намагався передати образ сильної, мужньої та незалежної жінки, зробивши більш кутастими риси її обличчя, вирізнув вуста чіткими лініями та видовживши чоло. Піднятий догори комір додає ще більшої відчайдушності образу, проте погляд поетки передає певний сум щодо власного майбутнього.

У період, коли зроблена світлина, Леся Українка проживає в Києві та є частиною літературного об'єднання «Плеяда», завдяки якій проявляє себе як прозаїк – у її творах починає викристалізовуватись українська філософська ідея, що базується на глибинних знаннях народної культури та мистецтва, ментальності.

Рис. 1. Портрет Лесі Українки на купюрі номіналом 200 грн, 2001 рік (фрагмент купюри)

Рис. 2. Фотографія Лесі Українки, 1896 рік

На другому зразку банкноти номіналом 200 грн (2007) (рис. 3) було ухвалено рішення про зміну образу видатної українки. Для зображення портрету Лесі Українки на новому зразку банкноти використали світлину, яка була зроблена у 1886 році і є однією з найпопулярніших зображень української поетки сьогодні (рис. 4). На ній Лариса Петрівна постає молодою дівчиною, яка вже формує власні погляди та амбіції. Її очі не дивляться на глядача та спрямовані убік. Зображення погрудне, де юна літераторка повернута до глядача тулубом, однак обличчя спрямоване праворуч.

Тобто, в даному випадку образ Лесі Українки став молодшим на 10 років. На світлинці вона представлена у підлітковому віці (15 років). Ймовірно, рішення змінити портрет було викликане спростуванням міфів з її біографії, можливість в часи незалежної України прочитати її праці без цензури. А також, представити її образ в більш оптимістичному, життєрадісному ключі. Адже навіть в той час вона мала зрілу творчу думку та друкований поетичний доробок: уперше її твори було презентовано у віці 13-ти років у львівському часописі «Зоря». Тоді під віршами «Конвалія» та «Сафо» вперше використаний псевдонім «Леся Українка».

У цей період вона формується як поетка, вивчає мови, перекладає, відвідує Київську Рисувальну школу імені Олександра Мурашка, знайомиться та зазнає впливу історика, етнографа та археолога – Володимира Антоновича, письменника Михайла Старицького, композитора Миколи Лисенка, рідного дядька, видатного історика – Михайла Драгоманова тощо.

Саме в 15-річному віці вона вперше подорожує до Чорного моря, після чого світ побачить її ліричний цикл «Подорож до моря». Попереду на неї чекає дружба та співпраця з письменниками Іваном Франком, Михайлом Павликом та Василем Стефаніком, письменницею Ольгою Кобилянською та іншими відомими діячами української літератури.

Рис. 3. Портрет Лесі Українки на купюрі номіналом 200 грн, 2007 рік (фрагмент купюри)

Рис. 4. Фотографія Лесі Українки, 1886 рік

Проаналізуємо зображення Лесі Українки на банкноті 2007 року з точки зору наявності численних прикрас довкола ший. В українській культурі носіння прикрас для жінок було дуже важливим маркером соціальної приналежності, тому надягали його і на свята, і в храм, і в звичайний день. Насамперед тому, що намисто було уособленням оберегу, захисту від злого ока та духів. На зображенні Лесі Українки на банкноті чітко бачимо скляне намисто, яке коштувало дорого, адже розписані вручну намистини привозили з Венеції. Окрім цінного намиста, також бачимо бісерну селянку – традиційну українську прикрасу, на якій представлений багатий геометричний орнамент.

Кількість прикрас також підкреслює її приналежність до заможної родини, завдяки якій вона мала можливість подорожувати та безперешкодно здобувати освіту. До того ж, це могло бути однією з причин вибору цієї світлини, адже більшість інтелігенції – вихідці з заможних родин, де було в пошані українське декоративно-прикладне мистецтво.

Прикраси також наштовхують на діяльність поетки, як дослідниці українського народного мистецтва, зокрема, костюму. Подібний одяг та прикраси бачимо також на світлині початку 1890 років, де вона зі своїм братом Михайлом (Рис. 5; 6). Любов та повагу до української культури та мистецтва, а, зокрема, до народного костюма, Леся Українка неодноразово підкреслювала й в своїх творах. Наприклад, розкриваючи психологічні портрети головних героїв п'єси «Лісова пісня», авторка великого значення надавала опису народного одягу персонажів – особливо, Лукаша та Мавки. Вона мовою віршів втілила особливості міфології українського народу, описала риси його менталітету, окремі аспекти матеріальної та духовної культури (Долеско, 2022).

Тож, зображення Лесі Українки молодою, романтичною і, водночас, цілеспрямованою, на

початку власного мистецького формування та ще не підкореною хворобою, є найвиразнішим символом незалежної України. У певній беззахисності та крихкості ззовні, постають сила, відважність, упертість та неспростовна віра усередині. Варто звернути увагу на наступний факт: незважаючи на те, що між світлинами, зробленими в 1886 і 1890-х роках, кілька років різниці, на них Леся Українка сфотографована в одному й тому ж образі молоді дівчої українки. Тому символічними є рядки, написані нею в 1890 році: «Нащо даремнії скорботи? Назад нема нам воріття! Берімось краще до роботи, Змагаймось за нове життя!».

Рис. 5. Леся Українка з братом Михайлом, поч. 1890-х років

Рис. 6. Фрагмент фотографії поч. 1890-х років

У третьому зразку банкноти номіналом 200 грн зразка 2019 року (Рис. 7) основним малюнком лицьової сторони також є портрет Лесі Українки. При роботі над зображенням видатної українки використана та ж світлина, що й у зразку 2007 року. Однак Леся Українка повернута в інший бік, образ яскраво вирізняється від

загального тла синім кольором та контрастами на обличчі (у попередньому зразку портрет ледь не зливався зі тлом), а в очах з'являється блиск. На відміну від зразків 2001 та 2007 років, образ Лесі Українки динамічний – складається враження, що вона готова вирватись за видимі межі банкноти. Проте вона залишається незворушною, безжальною та виваженою, готовою до дій. В цій банкноті за допомогою трансформації образу літераторки й громадської діячки уособлено образ України та всіх українців, які, попри здатність зберігати спокій в буремні часи, готові захищати свою ідею, свою територію й незалежність своєї держави. Що особливо актуально в 2022 році, коли Росія розпочала повномасштабну війну проти українського народу на його території. Тож, Леся Українка – громадська і культурна діячка, літераторка, фольклористка, перекладачка – зображена на національній валюті, символізує споконвічне прагнення до волі як ключову рису менталітету українського народу, що дійшла до наших днів.

Рис. 7. Портрет Лесі Українки на купюрі номіналом 200 грн, 2019 рік

У 2021 році з нагоди 150-річчя з Дня народження Лесі Українки, Національним банком України було випущено сувенірну банкноту номіналом 200 грн, зі срібла 999.9 проби, тиражем 300 штук, розміром 133x66x1.35 мм (Рис. 8).

Рис. 8. Портрет Лесі Українки на сувенірній купюрі номіналом 200 грн, 2019 рік

У ній відтворено дизайн вищезгаданої банкноти номіналом 200 грн зразка 2019 року. Незважаючи на те, що зображення Лесі Українки тут виконано в узагальнених монохромних рисах, вона є впізнаним символом української державності, як особистість, що своєю масштабною діяльністю не лише зробила внесок в українську культуру, а й стала вагомим чинником формування позитивного іміджу України в світі.

Висновки. Досліджено значення національної грошової системи для української державності, окреслено перелік історичних постатей, представлених на гривнях різного номіналу після 1991 року і до періоду сьогодення. Проведено порівняльний мистецтвознавчий аналіз образу Лесі Українки на банкноті номіналом 200 грн зразка 2001, 2007, 2019 років та на оригінальних світлинах, зроблених у 1886 та 1896 роках, що стали підґрунтям для формування образу літераторки на гривні. Охарактеризовано художню складову кожного з варіантів зображень. Засвідчено дотримання загальної образно-стилістичної характеристики Лесі Українки як визначної особистості, символу української державності, носія національної ідеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Н. Образ Лесі Українки у творчості українських художників на початку ХХ століття. «Ідеологія національної аристократії» (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки) : Зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. науково-практ. конф. з міжнар. участю. Львів, 2021. С. 232–236.
2. Грибан, Г. В. Образ Лесі Українки в її листуванні. Матер. наук. конфер. до 125-річчя від дня народження Лесі Українки. 1996. С. 64–66.
3. Долеско С. Роль українського народного костюму в портретуванні героїв п'єси «Лісова пісня» Лесі Українки. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжсвізівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Т. 1, № 53. С. 101–105. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-13>
4. Касян Л. Генеза репрезентації образу Лесі Українки у кінодокументах 1940–1990-х років. *Науково-практичний журнал «Архіви України»*. 2021. Т. 1, № 326. С. 211–225.
5. Клименко Ж. В. Постколоніальний погляд на Лесю Українку та пошуки впливу на читача. *Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах* : матеріали III Всеукр. науково-практ. онлайн-конф. Київ, 2021. С. 55–59.
6. Норазян М. Дизайн національної валюти як елемент само-ідентифікації країни (на прикладі грошової одиниці гривні). *Вісник харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2007. № 8. С. 88–90.

7. Повторева С. Образ Лесі Українки в контексті українського постмодернізму. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 36. С. 132–138.
8. Храмова-Баранова О. Л., Яковець І. О. Художньоестетичне значення техніки лінографіюри в розвитку мистецтва і дизайну в Україні. *Культура і сучасність : альманах*. 2020. № 2. С. 104-108.

REFERENCES

1. Bozhko N. Obraz Lesi Ukrainky u tvorchosti ukrainskykh khudozhnykiv na pochatku XX stolittia [Lesia Ukrainka's image in the work of Ukrainian artists at the beginning of the 20th century]. «Ideolohynia natsionalnoi arystokratii» (na poshanu 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky) : Zb. nauk. pr. za materialamy vseukr. naukovoprakt. konf. z mizhnar. uchastiu. Lviv, 2021. pp. 232–236.
2. Hryban H. V. Obraz Lesi Ukrainky v yii lystuvanni [Lesia Ukrainka's image in her correspondence]. *Mater. nauk. konfer. do 125-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky*. 1996. pp. 64-66 [in Ukrainian].
3. Dolesko S. Rol ukrainskoho narodnoho kostiumu v portretuvanni heroiv piesy «Lisova pisnia» Lesi Ukrainky. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2022. Nr 53, pp. 101–105. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-13> [in Ukrainian].
4. Kasian L. Geneza reprezentatsii obrazu Lesi Ukrainky u kinodokumentakh 1940–1990-kh rokiv [The genesis of representation of Lesia Ukrainka's image in film documents of 1940–1990s.]. *Naukovopraktychnyi zhurnal «Arkhiv Ukrainy»*, 2021. Nr 326, pp. 211–225 [in Ukrainian].
5. Klymenko Zh. V. Postkolonialnyi pohliad na Lesiu Ukrainku ta poshuky vplyvu na chytacha [A post-colonial view of Lesia Ukrainka and search for influence on the reader]. *Aktualni problemy movno-literaturnoi osvity v serednii ta vyshchii shkolakh : materialy III Vseukr. naukovoprakt. onlain-konf. Kyiv, 2021. pp. 55–59* [in Ukrainian].
6. Norazian M. Dyzaïn natsionalnoi valiuty yak element samo-identyfikatsii krainy (na prykladi hroshovoi odyntysi hryvni) [Design of national currency as an element of country's self-identification (on the example of hryvnia monetary unit)]. *Visnyk kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, 2007. Nr 8, pp. 88–90 [in Ukrainian].
7. Povtoreva S. Obraz Lesi Ukrainky v konteksti ukrainskoho postmodernizmu [Lesia Ukrainka's image in the context of Ukrainian postmodernism]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 2021. Nr 36, pp. 132–138 [in Ukrainian].
8. Khramova-Baranova O. L., Yakovets I. O. Khudozhnoestetychne znachennia tekhniky linohraviury v rozvytku mystetstva i dyzainu v Ukraini [Artistic and aesthetic significance of linocut technique in the development of art and design in Ukraine]. *Kultura i suchasnist : almanakh*, 2020. Nr 2, pp. 104-108 [in Ukrainian].

УДК 76 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-11>

Антоніна ДУБРІВНА,

orcid.org/0000-0001-8012-6946

кандидатка мистецтвознавства,

завідувачка кафедри цифрового мистецтва

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) dubrivna.ap@knuutd.edu.ua

Світлана ПАШУКОВА,

orcid.org/0000-0001-6890-1145

старша викладачка кафедри образотворчого мистецтва та графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) pashukova.sg@knuutd.edu.ua

Юлія РУССОЛ,

orcid.org/0000-0001-5767-6480

магістрантка кафедри образотворчого мистецтва та графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) julchenkrasova@gmail.com

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ОРНАМЕНТИКА В ДИЗАЙНІ СУЧАСНОГО ПЛАКАТУ

Відродження національної свідомості в сучасному українському суспільстві стимулює інтерес до спадку народної художньої культури, в якій орнаментика займає особливе місце. Сучасні дизайнери і художники активно залучають у свої творчі практики знаки-образи народної орнаментальної культури, переосмислюючи і надаючи їм нового звучання, підкреслюючи тим нерозривний зв'язок поколінь. У статті зазначається вагомість плакату як одного з виразних виявів графічного мистецтва у формуванні ефективної комунікації з глядачем. Розглянуто процеси створення особливої візуальної мови сучасного плакату засобами українських народних орнаментальних елементів. З'ясовано, що використання української орнаментики виокремлює в системі дизайну українського плакату його особливу форму – етноплакат, що займає лідируючу позицію в сучасному графічному проектуванні інформаційних повідомлень України. Акцентовано на семіотичному підґрунті у формуванні художніх образів, що сприяє ефективній трансляції дизайн-концепту за допомогою елементів народної орнаментики. Виявлено, що певні символи в дизайні плакату передають багатошарові сенси та значення, які можуть одночасно висвітлювати необхідну інформацію про бренд і підкреслювати зв'язок з національною приналежністю споживача. Потреба у вираженні національної самоідентифікації в українському сучасному суспільстві стимулює пошук особливо виразних і впізнаваних знаків та символів, які створюють образ національно маркованого продукту, а також виводять на новий рівень усвідомлення значимості народної традиції. В процесі дослідження виявлено, що ефективним засобом у створенні особливої візуальної мови українського сучасного плакату є елементи народної орнаментики. Підкреслено мультиструктурну особливість орнаменту, як з формального боку (наявність значної кількості елементів, що класифікуються за певними характеристиками), так і з позиції номінативно-го осмислення орнаментальних зображень. Виділено окремі групи та різновиди знаків орнаментальної української народної культури. Проведено семантичний аналіз найпоширеніших знаків-образів. Окрема увага приділена вивченню особливостей їх форм та аналізу актуальних тенденцій застосування елементів народних орнаментів в українському плакаті. Виявлено успішну інтеграцію традиційних орнаментальних мотивів в плакатах сучасних дизайнерів як важливого аспекту утвердження української художньої культури.

Ключові слова: народна художня культура, дизайн плакату, семіотика, етнодизайн, орнаментальні елементи, символіка, графічний дизайн.

Antonina DUBRIVNA,
 orcid.org/0000-0001-8012-6946

Ph.D. in Art Studies,
 Head of the Department of Digital Art
 Kyiv National University of Technology and Design
 (Kyiv, Ukraine) dubrivna.ap@knutd.edu.ua

Svitlana PASHUKOVA,
 orcid.org/0000-0001-6890-1145

Senior Lecturer at the Department of Fine Arts and Graphic Design
 Kyiv National University of Technology and Design
 (Kyiv, Ukraine) pashukova.sg@knutd.edu.ua

Julia RUSSOL,
 orcid.org/0000-0001-5767-6480

Master's student at the Department of Fine Arts and Graphic Design
 Kyiv National University of Technology and Design
 (Kyiv, Ukraine) julchenkrasova@gmail.com

UKRAINIAN FOLK ORNAMENTS IN MODERN POSTER DESIGN

The revival of national consciousness in modern Ukrainian society stimulates interest in the heritage of folk artistic culture, in which ornamentation occupies a special place. Modern designers and artists actively involve signs-images of folk ornamental culture in their creative practices. They reinterpret these signs and give them a new sound, emphasizing the inseparable connection of generations. The article notes the importance of the poster as one of the expressive manifestations of graphic art in the formation of effective communication with the viewer. The process of creating a special visual language of a modern poster by means of Ukrainian folk ornamental elements is considered. It was found that the use of Ukrainian ornamentation distinguishes its special form in the design system of the Ukrainian poster – the ethno-poster, which occupies a leading position in the modern graphic design of informational messages. Emphasis is placed on the semiotic background in the formation of artistic images, which contributes to the effective translation of the design concept with the help of folk ornamentation elements. It was found that certain symbols in the poster design convey multi-layered meanings and meanings that can simultaneously highlight the necessary information about the brand and emphasize the connection with the consumer's nationality. The need to express the national self-identification of modern Ukrainian society stimulates the search for particularly expressive and recognizable signs and symbols that create an image of a nationally branded product, as well as lead to a new level of awareness of the folk tradition importance. In the process of research, it was found that elements of folk ornamentation are an effective means of creating a special visual language of a modern Ukrainian poster. The multi-structural feature of the ornament is emphasized, both from the formal side (the presence of a significant number of elements classified according to certain characteristics), and from the standpoint of the nominative interpretation of ornamental images. Separate groups and varieties of signs of ornamental Ukrainian folk culture are highlighted. A semantic analysis of the most common signs-images was carried out. Particular attention is paid to the study of the peculiarities of their forms and the analysis of current trends in the use of folk ornaments elements in Ukrainian posters. The successful integration of traditional ornamental motifs in the posters of modern designers has been revealed as an important aspect of the establishment of Ukrainian artistic culture.

Key words: folk art culture, poster design, semiotics, ethnodesign, ornamental elements, symbolism, graphic design.

Постановка проблеми. Український плакат – це цілісне мистецьке явище, що займає вагоме місце в системі європейського графічного мистецтва, обумовлене особливою стилістикою форматворчих елементів, що спирається на міцний фундамент української народної культури. Візуальна мова народної орнаментики демонструє впевнений історичний розвиток, починаючи з давніх часів й до сьогодення, де відтворення навколишнього світу народними майстрами через складну систему символічних знакових зображень транслює своєрідність світобачення, соціальної ідентифікації і особливу форму передачі інформації.

Цінність цієї культурно-історичної візуальної системи символів та знаків полягає у тому, що вони дозволяють максимально ефективно втілити ідею, а це є одним з важливих аспектів у проектуванні сучасного плакату. Розуміння дизайнером семантичного значення елементів орнаментальної системи як базисного явища народної художньої культури, підкреслює єдність фундаментальних цінностей всіх епох, утворюючи міцний просторово-часовий зв'язок.

Тому, набуває актуальності завдання осмислення ваги та значимості елементів української народної орнаментальної культури в системі графічного

проектування, що сприятиме розвитку сучасного плакатного мистецтва, підносячи його на новий рівень і роблячи його відповідним до запиту українського суспільства про національне самоствердження.

Аналіз досліджень. Розглядаючи українську орнаментальну народну культуру, зокрема особливості її формотворчих елементів, а також аспекти впливу на розвиток образотворчого мистецтва, ми спиралися на праці мистецтвознавців та культурологів (А. Будник, А. Дубрівна, Т. Кара-Васильєва, В. Королєвський, В. Косів, О. Лагутенко, Є. Причепій, С. Садовенко, М. Селівачов, М. Станкевич), етнографів та істориків (О. Залевська, А. Король, В. Кошаєв, А. Літвінчук, О. Храмова-Баранова), у працях яких досліджувалися витoki, етапи формування, певні своєрідності регіонального розвитку, семантику орнаментальних знаків, комунікативні можливості цих візуальних форм та особливості їх стилістичних трансформацій у графічному проектуванні.

Мета статті – провести аналіз застосування елементів української народної орнаментики в графічному проектуванні плакату, виявити їх семантичне підґрунтя, особливості стилізації та комунікативну складову в контексті сучасних запитів суспільства.

Виклад основного матеріалу. Плакат завжди був однією з найбільш виразних форм графічного мистецтва. Сьогодні він інтегрується в систему рекламного дизайну, адже потрібно донести ідею, використовуючи мінімум засобів. Ще на початку зародження цивілізації з'являється прагнення людини до відтворення певних інформативних повідомлень, що визначають як проторекламу. М. Станкевич окреслює термін протодизайн, як «той, що передує дизайну» (Станкевич, 2012). До протореклами належать настінні малюнки, міфи, легенди, в яких відтворювались особливості первісного ладу, а також самоідентифікація, що виражалась через демонстративну показовість зовнішніх ознак та виконувала сигнальну функцію та символізацію. В останні два десятиріччя спостерігається стрімке піднесення семіотичної складової в системі графічного дизайну, що проникає в різні види його продуктів. Дослідниця О. Храмова-Баранова визначає плакат тим «одним із найбільш розповсюджених варіантів графічного дизайну» (Храмова-Баранова, 2006: 132).

Розвиток реклами в Україні виводить на новий рівень розуміння візуальної комунікації, надаючи їй можливостей інструмента соціального управління, де плакат набуває оптимальної форми в трансляції інформації. Згідно цього, засоби семіотики в дизайні плакату набувають статусу ефективного інструменту передачі змісту ідей.

Для ефективного використання знакових систем дизайнерами, номінативна осмисленість зображення набуває особливого значення. Особливу увагу варто приділити знакам орнаментальної української народної культури, особливостям їхніх форм та аналізу їх застосування в українському плакаті. Українська орнаментальна культура – масштабний художній компонент народного декоративного мистецтва, проявлений в різних формах народної художньої творчості: ткацтві, килимарстві, вишиванні, художній обробці дерева, кераміці, гутництві, писанкарстві, художньому розписі, витинанні та лозоплетінні (Дубрівна, 2016: 80–84). З огляду на це підкреслимо специфіку мистецтва українського плакату, що демонструє активне наповнення композицій плакатів народними орнаментальними елементами (символами, знаками, образами тощо). Ці образотворчі форми є відображенням української ментальності, а тому їх використання у плакаті втілює в собі національно-культурну складову, зазначає О. Лагутенко (Лагутенко, 2008: 38). На думку О. Залевської, будь-якому культурному коду притаманна така риса як емоційність, оскільки він містить історично-сформовані уявлення, певні реалії соціально-культурного життя тощо, а тому, мають ціннісне або емоційно-психологічне навантаження на свідомість глядачів (Залевська, 2019: 338). Тракувати семіотичну природу дизайну можна, як формування національного образу країни, що є знаковим відображенням уявлень нації про свою сутність і роль в історії. Відповідно, український плакат є способом вираження етнокультурної самоідентифікації українського народу.

Найбільше національні мотиви плакату реалізуються через національні емблеми, символи та знаки, такі як орнаменти. Орнамент як один із чинників етнокультури став затребуваним й у графічному дизайні, й у різних рекламних компаніях, де приналежність товару до певної культури стала розглядатися як світовий тренд. Сьогодні українські народні орнаменти стилізують та використовують у різних видах графічного дизайну. Ці тенденції отримали таке визначення, як етнодизайн. А. Король зауважує, що основними характерними елементами етноплакату України є фольклор, менталітет, артефакти автентичної культури, національний одяг, звичаї, традиції та самобутня культура (Король, 2013). Особливе значення фольклору як унікального самобутнього явища в народній культурі, завдяки якому здійснюється наступність поколінь, їхнє долучення до національних життєвих джерел, підкреслює дослідниця

С. Садовенко (Садовенко, 2019: 356). В. Королєвський у дослідженнях етноплакату зазначав важливість збереження індивідуальних особливостей держави у глобалізованому світі. Зіставляючи вітчизняний плакат із зарубіжним, підкреслював наявність особливого національного колориту, підвищену емоційність та семантично змістовне навантаження (Королєвський, 2011: 116-118). Виокремлює явище співставлення абстрактної графіки оп-арту з мотивами народного мистецтва, що представляє українську ідентичність як актуальну і модну. Стилїзація орнаменту, перетворення його на геометричні структури відсилають водночас і до традиції, і до сучасного глобального контексту (Косів, 2019: 46).

Орнаменти є невіддільною частиною національного символу українців – вишиваної сорочки. Українська вишиванка здавна вважалася одним із найміцніших оберегів від злих сил, адже у кожному її візерунку втілювався унікальний код. Орнаменти відрізняються залежно від регіону України і при цьому не втрачають значення оберегу. Це ефективний рекламний символ, тому що здавна українці були вірними своїм звичаям та традиціям, передавали знання від одного покоління до іншого (Літвінчук, 2017). Хоча сучасна вишиванка містить поєднання орнаментів різних країв із сучасними орнаментами, які часто є авторськими, наші бабусі та дідусі зберегли у пам'яті особливості вишиванок кожного регіону країни — у них закладено історію України. Саме тому застосування орнаментальних символів є хорошим способом передати цю історію у виробках графічного мистецтва (Кара-Васильєва, 2008: 301).

Слід зазначити, що всі існуючі народні орнаменти умовно поділяються на чотири групи: геометричні, рослинні, зооморфні та антропоморфні (таб. 1). До найбільш використовуваних належать рослинні та геометричні, зооморфні та антропоморфні використовувалися зрідка. Аналіз орнаментів показує, що це складна художня структура, для створення якої використовувалися різні образотворчі засоби виразності. Серед них – колір, фактура та математичні схеми орнаментальної композиції – ритм, симетрія; графічна експресія орнаментальних ліній; пластика; виразні якості природних натурних мотивів. Відомий український дослідник народної орнаментики М. Селівачов зауважував, що рослинне осмислення назв більшості візерунків, навіть найбільш геометризованих та абстрактних, належить до специфічних рис первинної природної форми (Селівачов, 2005: 400).

Сьогодні національна символіка успішно інтегрується у твори графічного дизайну, зокрема плакату. Плакат А. Петрусенко може слугувати класичним прикладом використання орнаментальних мотивів в українському плакаті (рис. 1.а). Тут орнамент як символ виконує свою сигнальну функцію, а саме передає та доповнює повідомлення про виступ українського народного ансамблю. Орнаментальне оформлення дає змогу навіть на відстані зрозуміти направленість плакату і прочитати його символічне наповнення образами. Використання принципів витинанки як різновиду орнаментальної народної творчості демонструє плакат Д. Передерко, який, за словами дизайнерки, спроектований з ціллю проілюструвати синтез традицій і сучасності (рис. 1.б). Інноваційний підхід виражається у шрифті, всередині якого створена імітація витинанки. Сама витинанка, як окремий символ народної творчості, поєднує в собі власне зашифровані орнаментальні знаки, такі як ромби та образи птахів.

а б
Рис. 1. Приклади плакатів з використанням орнаментів:
а – плакат А. Петрусенко; б – плакат Д. Передерко

А. Тищук у плакаті використовує прийом лаконічного використання рослинних орнаментів, які не перенасичують картинку, а слугують потрібними семантичними акцентами (рис. 2, а). Головним образом плакату є жінка, позаду якої розвиваються стрічки, ніби від вінка. Декілька геометричних орнаментів поряд, а саме ромби з колами всередині символізують родючість. Підсилює цю ідею гілка калини в руках, де дерево калини символізує невмирущу красу та неймовірну силу України, а ягоди калини – кров непереможного українського народу. Це максимально розкриває зміст плакатного слогану – «Воля». Дизайнерка І. Руда використовує в плакаті знайний елемент української народної орнаментики –

Орнаментальні елементи та їх значення		
Різнovid орнаменту	Орнаментальний елемент	Тлумачення елемента орнаменту
Геометричні зображення	Ромб з крапками в середині	Асоціюється з родючістю, заплідненням та засіяним полем.
	Перехрещений ромб	Має значення поля, земельної ділянки, як власності.
	Коло	Є знаком Сонця і символом гармонії.
	Хвилясті лінії	Символізують водоймища та джерела, води.
	Меандр	Різноманітні варіації меандрових мотивів означають доброту, ситість, благословення.
	Земля та Сонце з Водю	Благословенні знаки, що означають родючість Землі. Поєднують стихії, без яких немає життя.
	Зірки	Символізують давнє уявлення про структуру Сонячної системи і Всесвіту.
	Хрест, Сварга	Прямий хрест: символ Сонця, Творця, чоловічого начала. Сварга – символ потужної енергії життя і нескінченного руху.
	Трикутник	Першоелемент Всесвіту, Свята Трійця, стихія Вогню.
Рослинні зображення	Виноградні грона	Уособлюють радість, пов'язану із створенням сім'ї, де чоловік виконує роль сіяча, а жінка є берегинєю, що ростить і плекає родинне дерево.
	Мак	Мак із давнини захищав людей від усілякого зла. Також це символ народної пам'яті, скорботи, любові та суму за загиблими.
	Білосніжна лілія	Це символ зародження життя, знак дівочої чарівності, чистоти і цноти. В доповненні з хрестом благословляє молодят на створення дружної сім'ї.
	Троянда	Є древнім мотивом, що означає оновлення та безперервність сонячного руху.
	Дуб та калина	Це символи краси та сили. Дуб був священним деревом і уособлював розвиток і життя. Калина – це дерево усього українського роду. Ягідки калини мають значення крові невмирущого та непереможного народу.
	Хміль	Молодіжний символ, який за тлумаченням дуже схожий на виноград. Він несе в собі енергетику розвитку та любові.
	Чорнобривці	Відносяться до цілющої символіки, здатної вилікувати душу і тіло. Також їх зображення уособлює любов до природи і всього живого.
	Берегиня\Мальва	Загадкова і таємнича квітка, що містить в собі материнську силу. Вона повністю відображає суть створення Всесвіту і зародження життя. Цей символ є найбільш дорогим для українців, бо він асоціюється з рідною матір'ю, її ніжністю та теплом її рук.
Зооморфні зображення	Пава\Жар-птиця	Цей орнамент завжди зображується в парі та означає молодість та розквіт сил. Вони ніби випромінюють енергію сонця та життя, благословляючи молодят на сімейне щастя.
	Соловейко та зозуля	Дуже часто знаходять місце на рушниках і символізують дівчат, які ще не знайшли свою пару.
	Голубки та яскраві півні	Це символи весільного рушника. В орнаменті розташовані з голівоньками, нахиленими одна до одної. Якщо вони тримають у дзьобиках гілочку калини або сидять біля коріння дерева, це символ зародження нової сім'ї.
	Ластівка	Є знаком добрих новин, пов'язаних з створенням сім'ї та зміцненням і розширенням господарства.
Антропоморфні зображення	Антропо-фітоморфні	У символіку закладено полісемантичний смисл, що походить від персонажів язичницької міфології.
	Берегиня	Символізує продовження роду та оберігання життя.
	Долоньки	Символ захисту від злих сил.

«дерево життя», що стилізовано згідно традицій українських гобеленів та килимів. У композиції авторка об'єднує його з формою державного герба України, де рослинні орнаментальні елементи підсилюють художній образ, надаючи йому життєствердження. Також, додаткові геометризовані орнаментальні елементи – ромби та кола, як сакральні символи засіяного поля, підсилюють семантичне навантаження плакату (рис. 2, б).

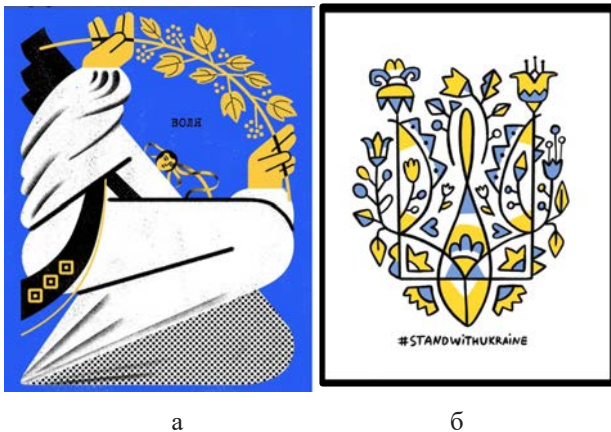

Рис. 2. Приклади плакатів з використанням елементів рослинних орнаментів: а – плакат А. Тищук; б – плакат І. Рудої

Попри доволі рідкісні зооморфні й антропоморфні зображення в народній орнаментіці, українські сучасні дизайнери їх активно залучають до своєї творчості. Як приклад, плакат В. Свердловської, створений для джаз-фолк концерту з елементами стилю представниці українського наївного мистецтва М. Примаченко (рис. 3, а). Стель Примаченко, що базується на переосмисленні народної традиції, наповнює плакат особливим змістом, підкреслюючи нерозривний зв'язок поколінь українців, а рослинне орнаментальне декорування, що нагадує оздоблення вишиванки, підсилює образ, який потужно репрезентує українську культуру.

Сучасну інтерпретацію народної орнаментики демонструє плакат-афіша А. Туровської до свята Івана Купала (рис. 3, б). Вартим уваги є тяжіння до абстрактної графіки, що ґрунтується на умовності геометричних елементів українських народних орнаментів. На перший погляд плакат здається

простою композицією, зібраною з різних геометричних фігур, але насправді кожна з них містить семантичне призначення, несе в собі закодоване послання. Розташування в композиції геометричних форм, стилізованої квіттки маку, що символізує народну пам'ять, підсилює колір, що допомагає передачі атмосфери традиційного українського свята. Це активізує культурну пам'ять, відчуття національної приналежності та викликає емоційний відгук у потенційного споживача інформаційного продукту.

Рис. 3. Приклади плакатів з рослинними орнаментами: а – плакат В. Свердловської; б – плакат А. Туровської

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу художньо-образної мови українського плакату можливо стверджувати, що візуальна комунікація є потужним інструментом впливу, а плакат – ефективним засобом донесення інформації. Зростання рівня усвідомлення національної ідентичності в українському суспільстві спрямовує сучасних дизайнерів до глибокого осмислення народної спадщини та активного пошуку нових форм поєднання минулого і сучасного. Було класифіковано основні групи орнаментальних елементів за формальними ознаками, досліджено їх семантичну складову та проаналізовано їх трансформації у творах сучасних дизайнерів плакату. З'ясовано, що використання орнаментальних елементів української народної культури підсилює рівень художнього образу і створює міцний комунікативний зв'язок із глядачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будник А. В. Формування національної специфіки українського видовищного плакату кінця XIX – першої третини XX століть. *Мистецтвознавчі записки*. 2015. Вип. 28. С. 152–160.
2. Дубрівна А. П. Абстрактна знаковість в геометричній орнаментіці української писанки. *Вісник НАКККіМ: зб. наук. пр.* Київ: Міленіум. 2016. Вип. 3. С. 80–84.
3. Залевська О. Ю. Український плакат: етнічні та народно-культурні мотиви. *Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції*. Кн. 2: зб. наук. праць. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. 338 с.

4. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 464 с.
5. Ковальова Т. В., Літвінчук А. Ю. Національні символи в українській рекламі. *Журналістська освіта на Сумщині: світові професійні стандарти* : матеріали Тринадцятої міжнар. наук.-практ. конф. Суми: Сумськ. держ. ун-т, 2017. С. 37–40.
6. Королевський В. М. Етнічні мотиви у сучасному українському плакаті. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство* : зб. наук. праць / за ред. В. Даниленко. Харків, 2011. С. 116–118.
7. Косів В. М. Оп арт в українському радянському плакаті: абстракція і національна ідентичність. *Вісник ХДАДМ*, Харків, 2017. № 6. С. 46–53.
8. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку: автореф. дис. ...д-ра мистецтвознавства: 17.00.05. Київ, 2008. 38 с.
9. Садовенко С. М. Хронотопи аксіосфери української народної художньої культури: монографія. Київ: НАКККиМ, 2019. 356 с.
10. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ: Редакція вісника "АНТ", 2005. 400 с.
11. Станкевич М. Є. Протодизайн, концепції і морфологія дизайну. *Нариси з історії українського дизайну ХХ століття* : зб. статей / за заг. ред. М. І. Яковлева. Київ: Фенікс, 2012. С. 122–131.
12. Храмова-Баранова О. Л. Деякі сторінки історії розвитку графічного дизайну в Україні у ХХ ст. та його періодизація. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2006. 132 с.

REFERENCES

1. Budnyk A. V. Formuvannia natsionalnoi spetsyfyky ukrainskoho vydovyshchnoho plakatu kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolit. *Mystetstvoznavchi zapysky*. [The formation of the national specificity of the Ukrainian spectacular poster of the end of the 19th - the first third of the 20th centuries. Art history notes]. 2015. Vol. 28. P. 152–160. [In Ukrainian].
2. Dubrivna A. P. Abstraktna znakovist v heometrychnii ornamentytsi ukrainskoi pysanky. [Abstract symbolism in the geometric ornamentation of the Ukrainian Easter egg]. *Visnyk NAKKKiM: zb. nauk. pr.* Kyiv: Milenium. 2016. Vol. 3. P. 80–84. [In Ukrainian].
3. Zalevska O. Yu. Ukrainskyi plakat: etnichni ta narodno-kulturni motyvy. *Etnodyzain u konteksti ukrainskoho natsionalnogo vidrodzhennia ta yevropeiskoi intehtratsii*. [Ukrainian poster: ethnic and folk-cultural motifs. Ethnodesign in the context of Ukrainian national revival and European integration]. Kn. 2: zb. nauk. prats. Poltava: PNPU imeni V.H. Korolenka, 2019. 338 p. [In Ukrainian].
4. Kara-Vasyliieva T. V. Istoriia ukrainskoi vyshyvky. [History of Ukrainian embroidery]. Kyiv: Mystetstvo, 2008. 464 p. [In Ukrainian].
5. Kovalova T. V., Litvinchuk A. Yu. Natsionalni symvoly v ukrainskii reklami. *Zhurnalistska osvita na Sumshchyni: svitovi profesiini standarty* [National symbols in Ukrainian advertising. Journalism education in Ukraine: world professional standards]: *materialy Trynadsytiatoi mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Sumy: Sumsk. derzh. un-t, 2017. P. 37–40. [In Ukrainian].
6. Korolievskiy V. M. Etnichni motyvy u suchasnomu ukrainskomu plakati. [Ethnic motifs in modern Ukrainian posters]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo* : zb. nauk. prats / holov. red. V. Danylenko. Kharkiv, 2011. P. 116–118. [In Ukrainian].
7. Kosiv V. M. Op art v ukrainskomu radianskomu plakati: abstraktsiia i natsionalna identychnist. [Op art in the Ukrainian Soviet poster: abstraction and national identity]. *Visnyk KhDADM, Kharkiv*, 2017. № 6. P. 46–53. [In Ukrainian].
8. Lahutenko O. A. Ukrainska hrafika pershoi tretyny XX stolittia: zahalnoievropeiski tendentsii ta natsionalni osoblyvosti rozvytku [Ukrainian graphics of the first third of the 20th century: pan-European trends and national peculiarities of development]: avtoref. dys. ...d-ra mystetstvoznavstva: 17.00.05. Kyiv, 2008. 38 p. [In Ukrainian].
9. Sadovenko S. M. Khronotopy aksiosfery ukrainskoi narodnoi khudozhnoi kultury [Chronotopes of the axiosphere of Ukrainian folk art culture]: monohrafiia. Kyiv: NAKKKiM, 2019. 356 p. [In Ukrainian].
10. Selivachov M. R. Leksykon ukrainskoi ornamentyky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylistyka, typolohiia) [Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomenclature, stylistics, typology)]. Kyiv: Redaktsiia visnyka "ANT", 2005. 400 p. [In Ukrainian].
11. Stankevych M. Ye. Protodyzain, kontseptsii i morfologiia dyzainu. *Narysy z istorii ukrainskoho dyzainu XX stolittia* [Protodesign, concepts and morphology of design. Essays on the history of Ukrainian design of the 20th century] : zb. statei / za zah. red. M. I. Yakovlieva. Kyiv: Feniks, 2012. P. 122–131. [In Ukrainian].
12. Khramova-Baranova O. L. Deiaki storinky istorii rozvytku hrafichnogo dyzainu v Ukraini u XX st. ta yoho periodyzatsiia. [Some pages of the history of the development of graphic design in Ukraine in the 20th century. and its periodization]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly, 2006. 132 p. [In Ukrainian].

УДК 784.011.4(477):78.03:78.08

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-12>**Тетяна ЗАДОРЖНА,**
orcid.org/0000-0002-4756-8635*асистентка, аспірантка кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) t_ani4ka@ukr.net*

СТИЛЬОВІ МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ПІСНІ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ДИСКУРС

Українська академічна пісня є унікальним феноменом в історії європейської музичної творчості: вона має віддзеркалення в усіх без винятку стильових модусах загальної стильової панорами світової художньої культури. При цьому мають місце заувази: архаїчні корені доби Античності з їх Символьною природою (міфопоетична модальність музичної творчості); барокові артефакти (наприклад, український кант та духовна пісня) з їх Класичною природою музичного мислення; і, звісна річ, артефакти подальших мега-періодів історії музики – Романтичного (старогалицька елегія, романс, поема, балада) та Іntenціонального (солоспів-вірш, камерно-вокальний цикл, камерна кантата). А отже, проблема стильових модифікацій української академічної пісні – це також проблема її жанрово-стильових трансформацій, які упродовж тривалого історичного часу накопичували власний тезаурус (скарбничку) українського солоспіву як типово національної жанрової сфери української камерно-вокальної лірики, включаючи також особливості її адаптації у музично-театральній та літургійній сферах. Відповідно, в центрі уваги – власне стильові модальності української академічної пісні згідно з парадигматичними аспектами історично актуальних стильових інваріантів; але – в теоретичних вимірах співвідношення Слова і Музики як системних утворень, які визначають рівні цього співвідношення за алгоритмами вокалізації словесного тексту (типи вокальної мелодики), участі у цьому співвідношенні інструментального тематизму і, головне – утворення жанрового інваріанту. Відповідно, питання стильової реалізації жанрових різновидів української пісні сягає численних параметрів – як з боку історично актуальної стильової парадигми, так і з боку парадигми етнонаціональної ідентичності української музичної творчості. Однак, останній вимір – це вже завдання наступного дослідницького проекту. Натомість на даний момент йде мова про герменевтичну (тлумачну) реценцію української камерно-вокальної лірики у лише її властивих жанрово-стильових та, головне – стильових модифікаціях. Така постановка питання уповні відповідає критеріям сучасного аналітично-методичного дискурсу щодо вокальної творчості в цілому – в плані вистежування особливостей музично-поетичних співвідношень як іманентної властивості роду вокальних жанрів загалом, надто – стосовно камерно-вокальної творчості.

Ключові слова: стильова реалізація жанрових різновидів української академічної пісні.

Tetyana ZADOROZNA,
orcid.org/0000-0002-4756-8635*Assistant, Postgraduate Student at the Department of Musicology and Methods of Musical Art
Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) t_ani4ka@ukr.net*

STYLE MODIFICATIONS OF THE UKRAINIAN ACADEMIC SONG'S GENRE: HERMENEUTIC DISCOURSE

The Ukrainian academic song is a unique phenomenon in the history of European musical creativity: it is reflected in, all and sundry, stylistic modes of the general stylistic panorama of world artistic culture. In this case, the following should be noted: archaic roots of Antiquity with their Symbolic nature (mythopoetic modality of musical art); baroque artefacts (such as Ukrainian cant and spiritual song) with their Classical nature of musical thinking; and, of course, artefacts of subsequent mega-periods of music history, like Romantic (Old Galician elegy, romance, poem, ballad) and Intentional (solo-poem, chamber-vocal cycle, chamber cantata). As a result, the problem of stylistic modifications of the Ukrainian academic song is also the problem of its genre and style transformations which accumulated their own thesaurus (treasury) of Ukrainian solo singing, over a long historical period, as a typical national genre of Ukrainian chamber-vocal lyrics, also including peculiarities of its adaptation in the musical, theatrical and liturgical spheres. Accordingly, the focus is on the stylistic modalities of the Ukrainian academic song in accordance with the paradigmatic aspects of historically relevant stylistic invariants; but in the theoretical dimensions of the correlation between Word and Music as systemic formations, which determine the levels of this correlation according to the algorithms of vocalization of the verbal text (types of vocal melody), participation in this correlation of instrumental thematism and, most important is the formation of a genre invariant. Accordingly, the issue of Ukrainian song's stylistic implementation of genre varieties reaches numerous parameters – both from the side of the historically relevant stylistic paradigm, and from the side of the paradigm of the ethno-national identity of Ukrainian musical creativity. However, the last dimension is the task of the next research project. At the moment, we are talking about the hermeneutic (explanatory) reception of Ukrainian chamber-

vocal lyrics in its inherent genre-stylistic and, most importantly, stylistic modifications. Such a formulation of the question fully corresponds to the criteria of modern analytical and methodological discourse on vocal creativity in general and monitoring the features of musical and poetic correlation as an immanent property of the type of vocal genres generally, especially in relation to chamber-vocal creativity.

Key words: *stylistic implementation of Ukrainian academic song's genre varieties.*

Постановка проблеми. Загальна характеристика твердження: українська камерно-вокальна лірика є ментально своєрідним феноменом, що упродовж тривалого історичного часу накопичив значний досвід щодо лише собі властивих стильових модифікацій й тим самим заслуговує на розвиток певних дискурсів в плані теорії камерно-вокальної творчості. У цьому сенсі значущість дослідження визначають, відповідно, особливі алгоритми аналітичної роботи – в намірах стильової диференціації української академічної пісні та вистежуванні особливостей музично-поетичних співвідношень як іманентної властивості роду вокальних жанрів у цілому.

Аналіз досліджень. Не так часто можна натрапити на адекватну аналітичну розробку щодо вокальних жанрів музичної творчості: переважають або надто аморфні спостереження згідно з поетикою словесного тексту, або (ще гірше) аналогії з методами аналізу інструментальної музичної музики.

Мета статті полягає в конкретизації стильових вимірів української академічної пісні як таких, що були набуті в контексті стильової панорами історії європейської музичної творчості.

Виклад основного матеріалу. Завданням дослідження є вияв та обґрунтування стильових відмінностей української академічної пісні – з огляду на стильову панораму європейської композиторської традиції. Матеріалом дослідження є вибрані зразки української камерно-вокальної лірики як такі, що засвідчують собою належність до певної історично актуальної стильової парадигми й тим самим претендують на знаковість її певних жанрових різновидів (Басса, 2010). З-поміж методів дослідження першість має герменевтичний (тлумачний) аналіз стильових «образів» української академічної пісні, дискурс якого інтегрує у собі проблематику музично-поетичних співвідношень як основи методики аналізу вокальних творів. Окрім того, до числа важливих методів дослідження залучено також уявлення про мега-періодизацію історії музики в циклічній структурі буття культури як Символьного, Класичного, Романтичного та Інтенціонального (Опанасюк, 2018: 166), – що в ролі теоретичного визначення покликані інтегрувати диференційовані значення стильових інваріантів жанрового різновиду в сукупний тезаурус україн-

ської академічної пісні. У цьому сенсі важливим є усвідомлення процесуального буття музичної культури в її історичному та мета-історичному вимірах (Опанасюк, 2018: 130).

Так, у Символьний період академічної музичної творчості, мислеформи якої ґрунтувалися на пріоритетах аксіологічної / ціннісної картини світу (доба міфопоетичної ментальності) були сформовані архетипи української пісенної культури – *обрядовий фольклор* (магічна структура обряду та звичаєва форма трансляції традиції), *епічні* (цехова технологія) та *культові монодичні наспіви*. Проте, не враховувати цей досвід в якості праджерел української академічної пісні було б украй несправедливо: цей історичний пласт національної культури назавжди залишається в ролі *архетипу та її знакових мислеформ*.

Натомість у Класичний період історії музичної культури (доба Бароко) українська музична творчість вже мала власні жанрово-стильові пріоритети – у вигляді *лірницької пісні та канту*. Такі зразки української пісні і були, властиво, першими зразками академічного вишколу – у певних типах вокальної мелодики та принципах омузичення словесного тексту. Важливо, однак, розуміти: поетика, наприклад кантів, мала походженням принципи силабічної (книжкової, літературної) поезії, у чому чітко відрізнялася від словесних текстів фольклорного походження. Причому, переважно триголосна (хорова) верифікація канту із паралельним (в манері терцевої втори) рухом верхніх голосів та синтезуванням стилістики знаменного розспіву все ж таки мали безпосередній зв'язок з мелодикою української (щоправда – також польської) народної пісні; щоправда – *без виразної інтонаційної індивідуалізації мелодичних ліній*. Окрім того, чимале значення мало також запозичення як церковнослов'янської, так і книжної української мови – у відповідності до певних церковних свят; а стилістично важливою з точки зору музичної лексики – *симбіоз гомофонно-гармонічного (функціонально-гармонічного) мислення з ладовою специфікою українського пісенного фольклору*. Та найважливіше, що саме кант (надто – світської тематики) передував появі *сольних пісень ліричного змісту* зразка «Бідная моя головонько, де ж тепер моя тепер дівонька», «Нещаслива доля без милого жити»; або ж навіть

жартівливого характеру – зразка «Да орав мужик при дорозі», «Ой під вишнею, під черешнею». Причому, категорію світського канту невдовзі розширив тематичний різновид *скорботної тематики* – зразка «Ой біда, біда мені, чайці небозі» (деякі приписують авторство цього канту Івану Мазепі), «Ох щастє, щастє, бідное, злоє», «Ах ти, світе лістний» за авторством Григорія Сковороди. І хоча безпосередньо канти завоювали у тому часі першість щодо розвитку саме світської культури (зокрема – в танцювальній манері), їх культуротворче значення помітно вплинуло і на семантику культових жанрів; зокрема – партесного концерту, стилістика якого вже включала методи творення духовної музики на основі саме світського канту.

Багатозначними стильовими дискурсами охопленій образ української академічної пісні в Романтичний період історії музики. Передусім саме *академічний вираз пісенного жанру виявився осереддям знаковості українського національного стилю*. Згадаймо для прикладу літургійну творчість М. Вербицького, де вже не канонічність поліфонічної техніки з її громіздким організмом та композиційною масштабністю, а *вокальна мініатюра* стала вираженням етнонаціональної ідентичності музичного праобразу Літургії української Церкви: *лірична модальність пісенної стилістики* внесла щиросердний тонус в ментальну сугестію молитви. Водночас, саме *жанрова модальність «пісні»* визначила національний вираз української опери: це, фактично, був тип *«пісенної» оперної вистави*, академічні корені якої мали ґрунтом український пісенний мелос (наприклад, «Наталка-Полтавка» і «Тарас Бульба» М. В. Лисенка).

Своєю чергою важливо наголосити на тому, що, класична фаза української музичної творчості органічно пов'язана саме з естетикою Романтизму – художньо-естетичним принципом камернізації (від *camera* – закритий простір, склеп), що будучи алгоритмом суб'єктивізації безпосередньо вказував на генеральну ідею усього Романтизму – індивідуалізації суб'єкта історії (фольклорні архетипи національної культури, розбудова внутрішніх переживань людини тощо). Зрештою, так званий романтичний комплекс визначав також і геополітичні процеси – творення держав за національними ознаками та потужні повстанські явища. У такому ж дусі відбувалося формування національних композиторських шкіл із своїми очільниками-поводирями (в Україні – М. Лисенко; у Польщі – С. Монюшко, у Чехії – Б. Сметана тощо). І це завжди була низка настанов щодо демократизації музичного мово-мислення – певної міри дистан-

ціювання від складених у добу Класицизму стереотипів внаслідок їх адаптування й симбіозу поміж суто академічною технікою письма та національними мислеформами. Звідси – інтенції так званого «музичного націоналізму» (Каралюс, 2010: 69).

Таким чином, вести мову про суто стильові особливості української академічної пісні не так просто: завжди мала значення історично актуальна стильова парадигма, на основі якої відбувалися суттєві зрушення щодо її вираження у певному структурно-семантичному інваріанті (Ярко, 2011).

Наприклад, для Романтичної доби історії музичної культури украї важливим був аспект демократизації музичного мовлення – надто в плані відродження лексичних форм народнопісенної культури (згадаймо, приміром, вокальну творчість Ф. Шуберта чи Ф. Шопена). В українській академічній музичній творчості – це особливість (й навіть пріоритет!) пісенної композиційної форми куплетної структури із невибагливими стилістичними ознаками лексичного порядку: метричний тип співвідношення словесного тексту та вокальної мелодики, що його подекуди називають «танцювальним» через затребуваність лексичного типу моторики, а також типом інструментального супроводу в моделі гармонічно-функціональної підтримки та дублюванням мелодичної лінії вокальної партії (наприклад: «Садок вишневий коло хати» М. Лисенка на слова Т. Шевченка; «Вечірня пісня» на слова В. Самійленка, «Хіба не сонце ти прекрасне» на слова О. Олеся, «Дивлюсь я на ясні зорі» на слова Лесі Українки К. Стеценка; «О, не забудь» О. Нижанківського на слова В. Маслова; «Веснівка» В. Матюка на слова М. Шашкевича; «Утоптала стежечку через яр» на слова Т. Шевченка та «Не беріть із зеленого луку верб» на слова О. Олеся Я. Степового). Дозволимо собі твердження: це – власне, суто «пісні» (за формулюванням С. Людкевича – «пісні в постонародному дусі»), коли домінує принцип узагальнення образно-сміслового змісту словесного тексту. І з цим феноменом, власне, пов'язаний так званий класичний період професіоналізації української музичної творчості.

До сказаного додамо також виокремлення жанрового різновиду *моно-драматичного солоспіву-монологу*, яскравим прикладом якого може слугувати солоспів М. Лисенка на слова Т. Шевченка «Мені однаково»: цей жанровий різновид якнайкраще відповідає ментальності української музичної культури – в модальності «філософії серця» та рефлексивного роду архетипу.

Спершу, однак, наведемо цитатним порядком словесний текст самого солоспіву:

– перша строфа – *«Мені однаково, чи буду жити я в Україні, чи ні. / Чи хто згадає, чи забуде мене в снігу на чужині – однаковісінько мені. / В неволі виріс між чужими, і, неоплаканий своїми, в неволі плачучи, умру, / і все ж з собою заберу – малогу сліду не покину на нашій славній Україні, на нашій – не своїй землі»;*

– друга строфа – *«Мені однаково, чи буде той син молитися, чи ні... / Та не однаково мені, як Україну злії люди присплять, лукаві, / і в огні її окрадену збудять... / Ох! Ох, не однаково мені.»*

Наведені фрагменти поетичного тексту віщують непереможні сподівання на національну незалежність рідного краю, але разом з тим – щирі вболівання за неспростовну злу волю узурпатора рідного народу. Звідси – медитативно-сповідальний тон цього солоспіву-монологу, який композитором інтонаційно диференційовано засобом мело-рецитацій та емоційно тісного зв'язку з патетичними розмовними інтонаціями. Тобто, у стилістичному плані архітектоніка цього солоспіву-монологу не має нічого спільного з узагальнюючим принципом відтворення музично-поетичних співвідношень зразка «пісенного» жанрового різновиду: переважає мелориторика, яка сильною мірою покладається на тонально-функціональні зрушення у вираженні – відповідно до «мовленнєвої ситуації».

Інший не менш виразний приклад моно-драматичного солоспіву-монологу – триптих Я. Степового на вірші М. Рильського («Не грай! Не грай!»); «Безхвилювань, без мук»; «Нокторн»): це вишукані на мелодекламаційні та інструментальні форми тематизму композиції, що розвивають стилістику української академічної пісні в дусі драматизації вокальної форми засобом технологій мелодекламації вокальної партії та інтонаційно-тематичного увиразнення інструментальної тканини.

Однак, у фазі «європеїзації української музичної творчості» – коли, словами засновника української професійної музичної школи М. В. Лисенка, доводилося «оглядатися довкола», в українській пісенній творчості відбулися суттєві жанрово-стильові перетворення: затребуваною виявилася жанрова форма «романсу» (нагадаємо, що це – «знак» західноєвропейської культури), яка ментально якнайкраще відповідала стильовій парадигмі естетики Романтизму з її модальністю так званого романтичного комплексу – прицілним інтересом до приватних почуттів, психологізацією образного змісту тощо (Ярко, 2011). Та найголовнішим є те, що становлення української професійної музичної школи відбувалося в режимі «наздоганяння» європейського досвіду, що зумовило

«стретний» характер стилетворчого процесу – на зразок поліфонічного маневру «стретти», коли в середньому розділі фуґи проведення теми в її повному обсязі не просто зберігають свою послідовність, а буквально стискаються у часі ефектом накладання закінчення теми з її початком. У цій аналогії криється вельми важлива для «фази європеїзації» особливість – одномоментного співіснування різноспрямованих стильових векторів, що «вдивлялися» у класичний академічний досвід, його дискурсивні деформації романтичного зразка та історично актуальну сучасність в образі «модерну» й навіть Модернізму (Ярко, 2011).

Наприклад, камерно-вокальна композиція М. В. Лисенка «Айстри» на слова О. Олесея – це, передусім, синтез естетики акмеїзму й символізму водночас, але які співіснують в парадигмі експресіонізму, та ще й з «українськими коренями» (як у солоспіві «Ой одна я, одна» на слова Т. Шевченка: стилізація мелодекламації зразка «плачу-голосої», дискретне співіснування народно-ладової системи та академічної гармонічно-функціональної канви). Передусім – це «чутливість» гармонічних комплексів та їхніх функціональних поєднань (вони не прагнуть до «розв'язання»), що їх відтворює прелюдійний осередок в інструментальній партії (еліптичні звороти / поза прямими тонально-функціональними зв'язками з нахилом у VII низький щабель, однойменний мінор й так звану «неаполітанську» гармонію). Можна вважати, що цей інструментальний осередок в жанрі «перегри» з індивідуалізованими гармонічними явищами становить своєрідний інтонаційний код усього романсу як «сповіді», що віщує трагічну розв'язку-епітафію, а розгортається у складно організованій наскрізній строфічній композиційній формі пісенного (куплетного) типу.

Суттєво, наприклад, що в наступній композиційній фазі (друге речення строфи) безпосередньо вокальна партія та її супровідний інструментальний тематизм різко змінюються у своїх рольових функціях: вокальна мелодика архітектонічно бере на себе пріоритет монологічного вираження, а інструментальна партія – її емоційно-сміслову узагальнення засобом загальних форм руху хвилеподібного типу. Щоправда, зі зрушенням у вираженні в бік посиленої експресивності обидві «ролі» активно співдіють, охоплюючи собою далеку від основної тональність (*h-moll*) та емансиповані дисонантні сполучення.

У другій строфі романсу – та ж маневреність застосування контрасту поміж тональними сферами та функціонально-гармонічними елементами, що ще активніше просувають експресію

вираження.

Дозволимо собі цитату з вірша Поета (О. Олесь), яку композитор виокремлює в *драматургічній ролі прологу*:

– перша строфа – «*Опівночі айстри в саду зацвіли... / Умилась рососою, вінки одягли, / і стали рожевого ранку чекать, / і в райдугу барвів життя убирать...*»;

– друга строфа – «*І марили айстри в розкішнім півсні / про трави шовкові, про сонячні дні, / і в мріях ввижалась їм казка ясна, / де квіти не в'януть, де вічна весна... / Так марили айстри в саду восени, / так марили айстри і ждали весни.*

Тобто, без осмислення образно-сміслових вгнів словесного тексту та його поетики фактично неможливо збагнути будь-який виразовий маневр, що його застосовує композитор: це і є найпершою умовою аналізу вокального твору за системним рівнем «Поет – Композитор». А отже, цікавий драматургічний маневр: другий розділ (заклучна, третя строфа композиційної форми) виконує роль епілогу-епітафії: світлий й обнадійливо-яскравий *E-dur* різко змінюється на сумовитий *e-moll* (цей перехід позначений композитором як окремішній розділ контрастно-складової композиційної форми – зразка «прелюдії і фуги» як типу суцільно-циклічної форми).

Знаково, що у цій строфі-епітафії інструментальний тематизм слугує лише гармонічним фоном, а тому уся виразова сила припадає саме на вокальну партію, архітектоніка якої вельми схожа на інтонемі похоронного маршу. Тобто, якщо перші дві строфи, де йдеться про мрії й сподівання айстр як чудових багато-яскравих осінніх квітів (аналогія щодо людської долі), реально відкривається гірка правда про їхню «осінню» долю: ... вмерти від морозу й пітьми, хоча сонце, як не дивно, обдаровує їх своїх лагідним сяйвом:

– третя строфа – «*А ранок стрівав їх холодним дощем, / і плакав десь вітер в саду за кущем... / І вгледіли айстри, що вколо – тюрма... / І вгледіли айстри, що жити дарма, / схилились і вмерли... / і тут, мов на сміх, / засяло сонце над трупами їх!..»*

Тобто, ця епітафія виводить романс на рівень філософських задумів – і життєлюбних, і скорботних, і таких, що вселяють надію в красу життєдайного світу.

Не проминути й інші неперевершені зразки романсів українських композиторів, що долучилися до класичної фази професіоналізації української композиторської школи. Наприклад: «Горить моє серце» Я. Лопатинського на слова Лесі Українки; «Ой три шляхи широкії» на слова Т. Шевченка, «Розвійтеся з вітром» на слова І. Франка та

«Степ» на слова М. Чернявського Я. Степового).

Услід за тим, щоправда, слід вести мову про такий синтезований жанровий різновид, як *пісня-романс* – симбіоз узагальненого та деталізованого принципів омузичення словесного тексту (наприклад: «Хотіла б я піснею стати» та «Стояла я і слухала весну» К. Стеценка на слова Лесі Українки; «Не співайте мені сеї пісні» на слова Лесі Українки, «Як почувеш вночі» на слова І. Франка, «Бабине літо» на слова М. Гавалевича Д. Січинського; «Одна пісенька голосенька» на слова Уляни Кравченко – інтонаційний код славнозвісної «Мелодії» М. Скорика), що спричиняло (на відміну від жанрового типу «пісні») вже не «акомпануючий» супровід, а інтонаційно-тематично диференційований вид інструментальної тканини. Зрештою, відзначена особливості подекуди спричиняє судження про появу особливого жанрового різновиду української академічної пісні – у вигляді «*вокально-фортепіанного дуету*»: цьому, як виявляється, сприяли тісні як творчі, так і родинні зв'язки поміж виконавцями (вокалістами, інструменталістами) та поетами (Басса, 2010).

І вже зовсім іншу мотивацію в плані стильової диференціації «образів» української академічної пісні спричиняє *пізньоромантичний* (за визначенням Л. Кияновської – «*неоромантичний*») дискурс стильової парадигми: в її основі – екстраординарні прийоми психологізації задумів, глибокі занурення в площину особистісних переживань (і не тільки приватного, але й громадянського характеру), а також жанрово-стильова близькість з *прийомами театралізації як художньо-естетичного принципу*. Стосовно останнього: він має уповні чіткі соціально-політичні передумови, оскільки українські композитори не мали об'єктивних передумов щодо апробації своїх музично-театральних проєктів, де б розвивали та вдосконалювали принципи оперної драматургії. Звідси, до-речі, стильова специфіка, наприклад обробок народних пісень, здійснених М. Леонтовичем: їх стильове амплуа збігається зі стильовою парадигмою експресіонізму та літературного натуралізму (згадаймо, наприклад, поетику літературних творів Е. Золя, або ж естетику акмеїзму та символізму).

Таких прикладів – безліч; але в даному випадку видається доцільним виокремити *солоспів-монолог* «Спи дитинко моя» на слова П. Карманського та «Тайна» С. Людкевича на слова О. Олесь (тут – наймовірно чутлива до смислових вигинів словесного тексту участь інструментального тематизму, декламаційного складу мелос вокальної партії) та *солоспів-думу* «У неділю вранці-рано» М. Лисенка на слова Т. Шевченка. Стосовно останньої: ця

вокальна композиція привертає увагу з особливих причин; з одного боку – це стилізація фольклорного жанру думи; з іншого – структурна форма і семантичний інваріант моно-драматичного солоспіву-монологу. Власне стилізації підлягають характерні для народних дум мелорецитації, які традиційно дублюються і в вокальній, і в інструментальній партіях (так звані перегри на струнно-щипковому інструменті). Інтонційно-мелодичний фонд цієї думи спирається на варіантний спосіб розвитку, що забезпечує композиційно-драматургічну перспективу твору. Але мусимо також відзначити традиційність тиратної організації жанрової форми думи – розгортання композиційного плану так званими уступами (усього – вісім): кожен такий композиційний фрагмент несе у собі що більшої міри експресивність мелодекламації та близької до театралізації наочність образного змісту. А тому примітно, що з кожним таким уступом інструментальний тематизм все більшою мірою відступає від маневру дублювання мелодичної лінії вокальної партії і натомість переймає на себе роль образно-сміслової деталізації етапів «оповіді» (відзначимо бодай риторичного духу каденційні звороти, тривожні тремоло та гостро імпульсивні вигуки тощо). У такій драматургічній послідовності докорінно змінюється також інтонаційний рельєф вокальної мелодики: вона стає щоразу більш експресивною завдяки тонінтонемам жалю, скарги, емоційного збурення (див., наприклад, фрагменти зі словесним текстом «*Ой спасе наш, межигірський! Чудотворний спасе, не допусти мене впасти в тяжкую неволю! Там кайдани по три пуда, отаманам по чотири. І світа божого не бачать, не знають, без сповіді вмирають, як собаки, здихають...*»). І найбільш важливе: оптимістичної розв'язки ця дума не має, бо усе завершується вельми трагічно: головний герой оповіді («*І згадав сирота Степан в неволі свою далеку Україну, не рідного батька і не рідну сестру Ярину*») відчайдушно бореться за власне визволення, але: «*Плаче, ридає, до Бога руки здіймає, кайдани ламає, утікає на вольную волю... Турки яничари його догнали, до стовпа в'язали, очі виймали*».

Ще більших жанрово-стильових трансформацій українська академічна пісня зазнала у так званий Іntenціональний період історії музики, який розпочався в її модерній фазі і в рамках західно-європейської культури здебільшого пов'язується з проявами *сецесії* (буквально – відступ; в даному контексті – відступ від академічних норм музичного мислення, будь-яких стереотипів). Зокрема, в українській музичній творчості – це типові як і

для модерну в цілому різного роду *стилізації*; але не тільки: це був етап *модернізації* національної музичної творчості всупереч (словами С. Людкевича) «рутенській заскоружлості», що буквально застрягла на пріоритетах «просвітянсько-культурницької парадигми (П. Куліш). Натомість, фаза європеїзації передбачала дискурс входження до системи «тотожності різних» (вислів К. Ясперса) в обсязі світової художньої культури. А тому передбачення й настанови М. Лисенка як засновника української професійної композиторської школи набували щоразу то більших «обертів»: свіченням тому є, наприклад, солоспіву-вірші В. Барвінського на вірші Г. Гайне («У мене був коханий риний край»); солоспіву-молитви Н. Нижанківського на канонічні тексти (наприклад, «Богородице Діво») тощо.

Фактично неймовірними модифікаціями овіяний жанр української академічної пісні у творчості адепта імпресіонізму в полі української музичної творчості Л. Ревуцького: маються на увазі його солоспіву «*Ну, розкажи*» на слова С. Хоменка та «*Проса покошено*» на слова М. Рильського. Це – унікальної модальності солоспіву, де у першому випадку царює максимальної сили експресія морального «запитування», якою охоплену і вокальну партію, і інструментальний тематизм; в іншому – життєво-пантеїстична високість природного розпорядку явищ. І в обох випадках – це неймовірно чутлива у плані гармонічно-функціональних зв'язків та фактурних барв інструментальний тематизм, який своєю виразністю значно перевершує виконання образно-сміслової напрямної твору попри мелодекламацію (до-речі – ладово-ускладнену) вокальної партії.

Своєю чергою, стилістичного простору української академічної пісні торкнувся також експресіоністичний стильовий дискурс, який виразно виявився у камерно-вокальній творчості Б. Лятошинського. Маються на увазі його солоспіву-вірші «*Твої очі, як те море*» на слова І. Франка, а також *диптих* «*Два романси*» («*Зоря*» на слова М. Рильського та «*Найвище щастя*» на слова В. Сосюри). В одному випадку композитор свідомо мінімілізує виразову палітру (здавалося б пісенний тип жанрового амплуа у масштабно стислій композиційній формі, але без очевидних слідів куплетної строфіки – мотивних повторень тощо; натомість – мелодекламаційний розвиток вокальної партії); в іншому – максимально потужно масштабує композиційну форму зразка «наскрізної» пісні й навіть літературно-музичної композиції зразка «*Місячний П'єро*» Ар. Шенберга, коли і інструментальний тематизм, і вокальна партія драматичним чином «просуваються» в моделі

інтонаційної деталізації образно-сміслових значень словесного тексту. Така манера художньої деталізації вельми схожа на метод симфонізації задуму – глибоких занурень у смислову палітру словесного тексту та її аналітичної «розробки» як у вокальній, так й інструментальній партіях.

І уповні модерністичне явище – це *камерно-вокальні цикли*, якими вельми збагатилася українська музична творчість останньої третини ХХ століття. З-поміж таких циклів доволі важливо визначити, так би мовити, найкращі. Але, є унікальна на загальне особливість: кожного разу композитори орієнтуються на творчість уповні конкретного поета – Тараса Шевченка (В. Бібік), Лесі Українки як адепта модерну (М. Скорик), вірші акмеїстів та символістів 20-х років ХХ століття (Ю. Іщенко, О. Козаренко, І. Криліна, Ю. Ланюк та ін.)

Щоправда передусім не можна оминати бодай згадкою про такий творчий проєкт, як *диптих* «*Десь на дні мого серця*» та «*Процання*» Г. Верьовки на слова П. Тичини – типово сецесійний або ж постромантичний утвір, де ностальгічним порядком відтворюється модель пісні-романсу та ще й в композиційному варіанті «наскрізної пісні» (наскрізна строфічна форма).

Та поза всяким сумнівом, першість у творчих проєктах в жанрі *камерно-вокального циклу* варто віддати Б. Фільц: це, передусім, – вокальні цикли «*Наша дума, наша пісня...*» (Десять солоспівів на слова Т. Шевченка), а також «*Срібні струни*» на слова О. Олеся, який композиторка присвятила своєму фаховому опікунові С. Людкевичу.

До-речі, таких персональних посвят у творчості Б. Фільц чимало: згадаймо, приміром, неймовірно геніальні солоспіви із присвятою приятельці по фаху музикознавства М. Загайкевич – «*Хвилі щастя золотого*» та «*Зелений явір*» на слова І. Франка, «*Наша дума, наша пісня*» на слова Т. Шевченка; або ж неповторній галицькій співачці ХХ ст. М. Байко – «*Сирітка*», «*Маленькій Мар'яні*» та «*Сон (На панцині пшеницю жала...)*» на слова Т. Шевченка.

Та саме жанрова форма вокального циклу у творчості Б. Фільц привертає найбільшу увагу: це низка різнохарактерних солоспівів, що єднаюся поміж собою у параболічний драматургічний спосіб (із різкими зсувами у значеннях образності); і це попри те, що поміж ними існує концептуально тісний логічно-смісловий зв'язок, що має сенс у різнопланових вигинах теми долі української нації – концептосфери як шевченківської поезії, так і поезії О. Олеся.

Більше того, структурно-семантичний інваріант камерно-вокального циклу дивовижним чином

був перенесеним до жанрового інваріанту *камерно-кантати*, яка мала змогу увиразнювати смисловий стрижень жанрового інваріанту на рівні ідеалізації та прослави певної ідеї та її «глашатая» в особі певного поета: наприклад, Т. Шевченка (камерна кантата «*Кобзареві думи*» Ю. Іщенка; «*Сумна кантата*» В. Бібіка тощо). На превеликий жаль, на сьогодні не прийнято навіть вести мову про тих поетів, які персонально представляють російську поезію, але які у силу своєї художньої досконалості стали джерелами таких неперевершених проєктів, як камерні кантати «*Memoria*» на вірші Г. Ахматової, «*Із зоряного ковша*» на вірші М. Цветаєвої та «*Погляд з майбутнього*» на вірші Н. Турбіної, що у 90-х рр. ХХ ст. були створені українською композиторкою І. Килиліною.

Варто також згадати неабиякий успіх у мистецькій громадській Третьюї камерної кантати О. Киви на поезію різних вікових періодів життя П. Тичини (цю кантату композитор присвятив і доручив виключне виконання Н. Матвієнко); а також низку камерних кантат В. Сильвестрова (на вірші О. Блока, Ю Тютчева, О. Фета, Г. Айгі), котрі структурно вельми нагадують камерно-вокальний цикл, хоча на відміну від останнього вельми потужно «тягнуть» генеральну смислову лінію.

У цьому контексті не можна не згадати П'яту камерну кантату О. Козаренка «*П'ять весільних ладкань*»: оригінальність семантики та структури цього твору забезпечує смислова єдність самих ладкань (відзначмо – це пісенний жанр) як сегмента народної весільної драми: висока морально-етична модальність весільних ладкань, що їх, як відомо, виконують при весільній драмі жінки старшого віку покликані напучувати наречену на новий статус заміжньої жінки як продовжувачки роду людського та дружини свого чоловіка як покірної й слухняної особи, про що мовиться, наприклад, у ладканці «Нехай ся калинонька ломить».

Своєю чергою, у добу Модернізму особливим чином виявила себе стильова тенденція *неофольклоризму* (70–80 рр. ХХ ст.) – фактично поновної «фольклорної хвилі» опісля романтичного та класичного періодів історії української академічної музичної творчості. Чимало прикладів української академічної пісні цього періоду свідчать про пієтет до так званої «*вокальної мініатюри*» – фактично власне «пісні» суто романтичного зразка із чіткими фольклорним асоціаціями; а також реміценціями (фактично – спогадами) в жанрових різновидах солоспіву-елегії, солоспіву-балади, солоспіву-думи тощо.

Так, не викликає аніякого сумніву інтонаційна аналогія славнозвісної «Мелодії» М. Скорика для

струнного оркестру у зв'язку з солоспівом-мініатюрою С. Людкевича на слова У. Кравченко «Одна пісня голосенька»: «зачин» цього твору майже абсолютно є ідентичним до «заспіву» романсу С. Людкевича (!).

Особливим чином виявляє себе стильова спеціалізація української академічної пісні в епоху *постмодерну*: у неї чимало підстав на неймовірно вдалих (взаємно корисний) симбіоз (й навіть свого роду вдалих «шлюб») або ж стилістична конвенція із так званою естрадною або ж поп-культурою: чимало вірців пісень естрадного призначення претендують бути названими саме українськими академічними піснями, у чому неабияку роль відіграє виконавська та композиторська діяльність провідних українських співаків-солістів з академічною вокальною освітою – О. Пономарьова, «Джамали», «Дзідзьо». До речі, останній (Михайло Хома) у часі повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну по телебаченню і радіо звучить неймовірно прекрасне і, головне, у стильовому плані найбільш адекватне виконання як Гімну України («Ще не вмерла в Україні...»), так і молитви за Україну («Боже, великий єдиний...») М. Лисенка) – із неймовірно виразною національною окрасою тембру голосу та манерою співу у високій форманті.

Звернімо також увагу на ще один момент – так звані «саунд-треки» сучасних естрадних виконавців, які свідомо звертаються до витоків української академічної пісні принаймні часів 60–70 років ХХ століття. Наприклад, камерно-вокальна композиція «*Києве мій*» І. Шамо на вірші Д. Луценка стала «знаковим» сегментом музично-інструментальної композиції в моделі «*реміксу*» – в технології змішання сучасного «репу» та водночас сегментного включення виконавського оригіналу цієї вокальної композиції. Але попри те, що жанрову специфіку цього творчого проекту визначає його кітчева манера або ж характер, що окреслює собою «відстань» історичного часу; проте – без морально-духовних протиріч.

Щоправда інші ремінісценції академічної вокальної пісні, які в третій половині ХХ століття стали «шлягерами», не набули настільки ж переконливого втілення. Наприклад, жорсткої критики заслуговують чисельні виконавські спроби відтворення мелодії «шлягера» 70-х років ХХ століття «*Червона рута*» В. Івасюка: на превеликий жаль сучасні молоді співаки (очевидно через брак професійної освіти, або ж через неуважність до фольклорно-ладових особливостей цієї пісні) ігнорують (або ж «не відчують») важливість присутності «фрігійського» (другого

низького) шабля у прикінцевій ділянці наспіву зі словами «Це є *бистрая* вода синіх гір» (мовою класичної логіки гармонічно-функціональних зв'язків – це так звана «неаполітанська гармонія»).

Інший не менш прикрий приклад – це надто довільний у звуковисотному рельєфі «переспів» також «шлягера» 70-х років ХХ століття «*Коханий*» І. Поклада на вірші І. Бараха: вельми популярний на сьогодні вокаліст «Вова зі Львова» дозволяє собі неприпустимі «переспіви» ключових мелодичних фраз мелодії оригіналу, чим спотворює її красу й чарівність (йдеться, зокрема, про «чуттєві» *альтераційні моменти*, що, звісна річ, потребують звукоінтонаційної вправності виконання).

Висновки. Інтерпретація результатів дослідження зводиться до судження про те, що українська академічна пісня – це ще доволі недосконало вивчений феномен, який заслуговує на його історично стильову диференціацію та інтегрованість погляду в розрізі історико-стильових процесів європейської музичної культури (наприклад – дослідження інтерпретології поетичного тексту одного й того ж поета у різних стильових моделях музичної творчості). Підставою тому має бути відповідним чином усталена стилістична конвенція (Słownik terminów literackich, 2010: 261)., завдяки чому можна було б спеціальним чином виокремити особливості формування української академічної пісні в контексті соціокультурного простору європейського суспільства.

Відтак, результати вирішення проблеми вияву та обґрунтування стильових модифікацій жанру української академічної пісні формулюються так:

1) безпосередньо стильовий профіль української академічної пісні – це завжди зумовлена історично-конкретною стильовою парадигмою її жанрова спеціалізація;

2) незалежно від здобутого упродовж історії української камерно-вокальної творчості досвіду жанрово-стильової спеціалізації має місце феномен «пам'яті жанру» – його засадничих духовно-етичних коренів української національної вокальної лірики, яка в історичній сукупності витворила власний структурно-семантичний інваріант (константні ознаки);

3) можна вважати, що стратегічним моментом жанрово-стильових модифікацій української академічної пісні є щоразу ширше опанування суб'єктивним спектром емоцій із такими наслідковими закономірностями, як деталізація образно-сислового поля поетичних текстів та активізація індивідуально-стильового дискурсу композитора як інтерпретатора поетичного першоджерела.

Щодо подальших дослідницьких студій з приводу осмислення стильових модифікацій жанру української академічної пісні відважимося зацентрувати увагу на таких моментах:

– у край важливим є дотримання норм з методики аналізу вокальних творів, коли в центрі уваги є родова (іманентна) специфіка вокальних жанрів в цілому (синтез Слова і Музики), що зобов'язує до пильного аналізу поетики словесного тексту й маневреності його омузичення за рівнями архітектоніки вокальної мелодики та інтонаційно-драматургічної ролі інструментального тематизму;

– важливо, зокрема, враховувати, що композиційна модель вокального твору має пріоритетом уявлення про строфіку поетичного тексту (звідси – уявлення про строфічну композиційну форму, форму

варійованої строфи, наскрізну модель композиційного плану тощо), і саме тому аж ніяк не може зіставлятися з нормами композиційного структурування жанрів інструментальної сфери.

І найважливіше: герменевтичний (тлумачний) дискурс стильових модифікацій жанру української академічної пісні – це завжди пильне вистежування образно-сислового амплуа твору, «вчування» у нього. Це і буде гарантом того, що сукупний масштаб української камерно-вокальної лірики матиме належні аналітичні регулятиви для того, аби не губитися в її жанровій різноманітності і натомість чітко усвідомлювати саме стильові амплуа української академічної пісні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басса О. Особливості розвитку західноукраїнської камерно-вокальної музики у першій третині ХХ століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Львів, 2010. 19 с.
2. Каралюс М. Стильові доміанти модерну в українському мистецтві. *Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно*. Київ: НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2010. Число 3 (31). С. 64–69.
3. Опанасюк О. Іntenціональність у просторі культури: мистецтвознавчий, культурологічний та філософський аспекти: монографія. Київ: Аура Букс, 2018. Вид. 2-ге, переробл. та доп. 472 с.
4. Ярмо М. Художньо-стильові особливості українського музичного модерну в соціокультурному контексті «фази європеїзації». *Музична україністика: сучасний вимір: зб. наук. статей пам'яті музикознавця, доктора мистецтвознавства М. М. Гордійчука*. Київ: Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАНУ, 2011. Вип. 6. С. 189–198.
5. *Słownik terminów literackich*. Wrocław, 2000. Pp. 760.

REFERENCES

1. Bassa, O. (2010). *Osoblyvosti rozvytku zakhidnoukrainskoi kamerno-vokalnoi muzyky u pershii tretyni XX stolittia* [Features of the development of Western Ukrainian chamber-vocal music in the first third of the XX century]: *avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Lviv, 19 s. [in Ukrainian].
2. Karalyus, M. (2010). *Stylovi dominanty modernu v ukrainskomu mystetstvi* [Stylistic dominants of modernity in Ukrainian Art]. *Studii mystetstvoznavchi: Teatr. Muzyka. Kino*. Kyiv: NANU, IMFE im. M. T. Rylskoho, 2010. Chyslo 3 (31). Pp. 64–69. [in Ukrainian].
3. Opanasyuk, O. (2018). *Intentsionalnist u prostori kultury: mystetstvoznavchyi, kulturolohichni ta filosofskiyi aspekty* [Intentionality in the space of culture: art history, cultural and philosophical aspects]: *monohrafiia*. Kyiv: Aura Buks. Vyd. 2-he, pererobl. ta dop. 472 s. [in Ukrainian].
4. Yarko, M. (2011). *Khudozhno-stylovi osoblyvosti ukrainskoho muzychnoho modernu v sotsiokulturnomu konteksti «fazy yevropeizatsii»* [Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymir [Artistic and stylistic features of Ukrainian musical modernity in the sociocultural context of the «phase of Europeanization»]. *Muzychna ukrainistyka: suchasnyi vymir: zb. nauk. statei pamiaty muzykoznavtsia, doktora mystetstvoznavstva M. M. Hordiichuka*. Kyiv: In-t mystetstvozn., folklorystyky ta etnolohii imeni M. T. Rylskoho NANU. Vyp. 6. Pp. 189–198. [in Ukrainian].
5. *Słownik terminów literackich* (2000) [Dictionary of literary terms]. Wrocław. Pp. 760. [in Polish].

Владислав ЗАЙЦЕВ,
orcid.org/0000-0002-7661-6886
доцент кафедри естрадного співу
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) info@vladzaytsev.com

ТВОРЧІСТЬ ПАВЛА ЗІБРОВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ ЕСТРАДИ

В статті окреслюється специфіка творчості провідного співака – класика вітчизняної естради – Павла Зіброва. Відзначено, що розвиток української естради розпочався ще на початку ХХ століття. Проте її представники були здебільшого позбавлені можливості розвивати свою діяльність у відповідності до власних бажань чи законів ринкових відносин. Натомість після здобуття Україною незалежності формуються передумови до становлення сфери шоу-бізнесу, в якому чільне місце належить музичній естраді. Для становлення поп-виконавців вкрай важливим є репертуар та їх імідж. Вони дозволяють ідентифікувати співака, зробити його образ яскравим та таким, що легко запам'ятовується. Творчість ряду виконавців може бути віднесена до класики музичної естради. Серед них виокремлюється постать Павла Миколайовича Зіброва. Цей співак, музикант-інструменталіст та композитор є справжнім корифеєм української естради. Здобувши фундаментальну академічну освіту в сфері музичного мистецтва він зміг залучити отримані знання до естрадного виконавства. Його творчий стиль пов'язаний з прагненням до сміливих експериментів та відкритістю до співпраці з молодими виконавцями. Потужний вокал дозволяє виконувати репертуар будь-якої складності – від оперних арій до пісень у різних напрямках поп-музики. Співак має неповторний візуальний сценічний образ, проте не менш важливим чинником творчого просування Павла Зіброва було створення ним пісень-шлягерів, які стали музичними візитівками виконавця. Намагання відповідати запитам слухацької аудиторії виступає стимулом до подальшого розвитку стильової палітри митця. Він є активним учасником чисельних розважальних шоу, в яких демонструє свої вокальні, акторські та інші творчі здібності. Високий професіоналізм та здатність до творчого зростання є неодмінними ознаками різних векторів діяльності Павла Миколайовича Зіброва, який завжди демонструє прагнення розвиватись.

Ключові слова: естрада, співак, Павло Зібров, репертуар, сценічний образ.

Vladyslav ZAITSEV,
orcid.org/0000-0002-7661-6886
Associate Professor at the Pop Singing Department
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) info@vladzaytsev.com

CREATIVITY OF PAVEL ZIBROV IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY UKRAINIAN VARIETY MUSIC

The article outlines the specifics of the work of the leading singer - a classic of the domestic pop music - Pavlo Zibrov. It is noted that the development of Ukrainian pop music started at the beginning of the 20th century. However, its representatives were mostly deprived of the opportunity to develop their activities in accordance with their own wishes or the laws of market relations. On the other hand, after Ukraine gained independence, the prerequisites for the formation of the sphere of show business, in which a prominent place belongs to the musical variety, are being formed. The repertoire and their image are extremely important for the development of pop artists. They allow you to identify the singer, make his image bright and easy to remember. The creativity of a number of performers can be classified as classics of music pop. Among them, the figure of Pavel Mykolayovych Zibrov stands out. This singer, musician-instrumentalist and composer is a real luminary of Ukrainian pop music. Having obtained a fundamental academic education in the field of musical art, he was able to apply the acquired knowledge to pop performance. His creative style is associated with a desire for bold experiments and openness to cooperation with young performers. Powerful vocals allow you to perform a repertoire of any complexity - from opera arias to songs in various directions of pop music. The singer has a unique visual stage image, but an equally important factor in the creative advancement of Pavel Zibrov was his creation of hit songs, which became the artist's musical calling cards. The effort to respond to the requests of the listening audience serves as an incentive for the further development of the artist's stylistic palette. He is an active participant in numerous entertainment shows in which he demonstrates his vocal, acting and other creative abilities. High professionalism and ability to creative growth are indispensable features of various vectors of activity of Pavlo Mykolayovych Zibrov, who always demonstrates a desire to develop.

Key words: variety show, singer, Pavlo Zibrov, repertoire, stage image.

Постановка проблеми. Сучасна українська поп-сцена представлена різними виконавцями та музичними гуртами. Сильова строкатість феноменів, які наявні в культурно-мистецькому просторі сьогодення спрямована на різну цільову аудиторію. Творчість ряду співаків орієнтована на молодіжну аудиторію, смаки якої є доволі мінливими. Водночас можна виділити групу виконавців, які мають постійну слухачку аудиторію. Зокрема їх можна віднести до представників «класики» української естради. Одним зі співаків, що вже не одне десятиліття посідає місце на вітчизняній поп-сцені, є Павло Зібров. Його творчість досі не здобувала ґрунтового висвітлення у вітчизняному мистецтвознавстві, хоча його внесок у становлення української естради є безперечно значним.

Аналіз досліджень. Різні питання, що стосуються музичного мистецтва естради, розкриваються в працях сучасних українських авторів. Сильові риси української естради та її зв'язок з фольклором досліджувались в монографії В. Тормахової. Засади формування української естрадно-пісенної традиції в Галичині демонструються в статті О. Колубаєва. Особливості українського шлягеру в контексті розвитку національної естради аналізувались у статті М. Мозгового. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради представлено в дисертації Т. Рябухи. Жанрові форми та стильові конотації вокально-естрадного виконавства в музичній культурі України кінця ХХ- початку ХХІ століття висвітлено в дисертаційному дослідженні І. Бобула. Тенденції розвитку української естрадної пісні визначаються в публікації Н. Овсяннікової. Питання ролі сценічного іміджу естрадного співака як чинника просування у музичній індустрії представлено в статті А. Бурлаки. Попри наявність вищезгаданих розробок ряд питань залишається не дослідженим.

Мета статті – проаналізувати специфіку української естрадної музики на прикладі творчості Павла Зіброва.

Виклад основного матеріалу. Становлення української поп-сцени відбувалось у декілька етапів. Перший з них відбувався в межах естрадного виконавства, яке розпочалось ще за радянських часів. «Естрадна музика - це широке поняття, яке об'єднує в собі такі різновиди сучасної музики як джаз, рок- і поп-музика. В основі джазу, рок- і поп-музики лежить пряме звернення до глядача зі сцени, безпосередній контакт з ним, видовищність, шоу, які були притаманні всім цим напрямкам від самого початку» (Тормахова, 2017: 9).

Формування виконавської діяльності в сфері естради супроводжувалося жорсткою цензурою.

На цьому етапі функціонування естрадного виконавства була фактично відсутня свобода творчості, а замість законів шоу-бізнесу діяли зовсім інші чинники, що регламентували характер мистецького спрямування вокально-інструментального виконавства. Водночас дослідники вказують на те, що у даний період українське пісенно-естрадне мистецтво характеризувалось високим рівнем майстерності композиторів та виконавців. «Пласт українського пісенно-естрадного мистецтва першої половини ХХ століття характеризується професійністю та гнучкістю підходу, розумінням ужиткових потреб і культурних запитів аудиторії, актуальністю інтонаційного і жанрового арсеналу, зумовлених ґрунтовною фаховою підготовкою та практичним досвідом авторів» (Колубаєв, 2013: 216).

Починаючи з другої половини століття формується ряд поп-гуртів («Кобза», «Аріель», «Ялла»), серед яких поширювалась практика виконання естрадизованого фольклору. Як правило, обирались декілька учасників, які своїм співом утворювали п'яти чи шестиголосну вертикаль. Основу становили мелодійні ліричні шлягери. На цьому етапі (у 80-ті роки ХХ століття) відбувається поступове перетворення виконавської діяльності багатьох співаків, які від художньої самодіяльності переходять до професійного виконавства, стаючи майстрами сцени. До того ж у них формується власна неповторна виконавська манера та цікавий репертуар, що вирізняють їх з-поміж інших. «Співаки та співачки нової генерації прагнуть до виявлення індивідуально-особистісного початку, виробляють свою неповторну інтонацію і манеру подання пісень, що характерно для творчості таких виконавців, як Н. Яремчук, В. Зінкевич, О. Білозір, І. Бобул, Л. Сандулеса, А. Кудлай, В. Білоножко, П. Зібров» (Рябуха, 2017: 110–111).

Після здобуття Україною незалежності відбувається становлення поп-сцени, яка ще в більшій мірі починає орієнтуватись на глядацькі запити та супроводжується формуванням виконавців, що працюють у різних стилях. Розпочинається процес інвестування бізнесменів в українську естраду. На цьому етапі розвитку поп-сцени наявна поява яскравих співаків-солістів, що набувають зіркового статусу. Причому поступово пласт музичного естрадного виконавства, який формується в цей період, набуває якостей нового академізму, що пов'язаний з професійним рівнем співаків. «Жанрово-стильовий зміст естрадного вокального виконавства, наділений якостями нового академізму, тобто поглибленої та специфікованої професіоналізації, що передбачає власні соціоко-

мунікативні та виразовохудожні канони, найбільш цілісно та глибоко розкривається у контексті теорії розуміння та інтерпретації, тобто як суспільно-когнітивний феномен» (Бобул, 2018: 75).

Одним з провідних класиків української естради є Павло Миколайович Зібров. Цей співак здобув фундаментальну музичну освіту, як інструменталіст та вокаліст. Зокрема заняття музикою розпочались з 9-ти річного віку в музичній спецшколі-інтернаті ім. Миколи Лисенко для обдарованих дітей, де Павло навчався за спеціальністю віолончеліст, контрабасист. Ще під час шкільних років він заснував ансамбль «Явір», учасники якого виконували світові та українські хіти. Саме за цим фахом Павло Миколайович вперше навчався у Національній музичній академії України ім. П.І. Чайковського. Вже у 27-річному віці він вступив на навчання до музичної академії як класичний вокаліст. Упродовж шести років Павло Миколайович був солістом Державного естрадно-симфонічного оркестру України (1986-1993 рр.), після чого він розпочинає сольну кар'єру. Безперечно, наявність класичної музичної освіти вплинула на характер творчості Зіброва. Великий вокальний діапазон співака-баритона, оксамитово-м'який тембр та потужний голос стали тими рисами, що приваблювали слухачьку аудиторію. Співак швидко зміг набути велику слухачьку аудиторію та став справжньою зіркою української естради. «"Зірки" естрадно-пісенної творчості – це, перш за все, саме співаки, тобто музиканти-виконавці, творчість яких перевершує значення окремої епоконцепції, виявляє підпорядкування окремого індивідуального буття творчій енергії загальнозначущих смислів. Відтак виконавець стає більшим за власну творчу діяльність, стає суспільно значущою особистістю, яка викликає інтерес сама по собі, як успішне упередження вищого уявлення про призначення людського життя у протистоянні невинному часу» (Бобул, 2018: 175).

Для становлення поп-виконавців вкрай важливим є репертуар та їх імідж. Вони дозволяють ідентифікувати співака, зробити його образ яскравим та таким, що легко запам'ятовується. Доречно нагадати, що для класичного вокаліста базове значення відіграють саме вокальні здібності, які обумовлюють здатність виконати той чи інший репертуар. Натомість для естрадного співака вкрай необхідно мати власний репертуар, який створюється з урахуванням його вокальних можливостей та може стати його музичним репрезентантом на довгі роки. Отже, на шляху просування Павла Зіброва на українській естраді як

сольного співака, важливу роль мало формування індивідуального репертуару, який зробив співака по-справжньому популярним. У творчому просуванні Павла Зіброва мало значення створення ряду пісень-шлягерів, які стали своєрідними музичними візитівками виконавця. Всі вони були створені завдяки співпраці з Юрієм Рибчинським ще в 1993 році – це пісні «Хрещатик», «Мертві Бджоли не гудуть» і «День Народження». Дані композиції мали шалений успіх. Проте настільки сильний вплив вони справляли саме у творчій інтерпретації Павла Миколайовича Зіброва, який міг виконати їх по-справжньому феєрично, яскраво та святково. Характерні особливості цих шлягерних пісень якнайкраще були окреслені в розробці М. Мозгового, який серед ознак називав наступні: «проста музична тема; так само простий і зрозумілий текст; чіткий, достатньо оригінальний танцювальний або баладний ритм; контрастна форма поєднання куплета і приспіву» (Мозговий, 2008: 75). Проте, якщо проаналізувати пісні з репертуару Зіброва, то стає зрозумілим, що вони розраховані на сильний та потужний вокал, а їх виконання потребує наявності високих професійних якостей музиканта – вміння точно відтворювати ритм, влучно передавати інтонацію, доносити сенс пісні глядачеві. Звісно, що ґрунтовна музична освіта, здобута при навчанні на спеціальності «класичний вокал» у НМАУ імені П.І. Чайковського, в повній мірі дозволяла виконувати П.М. Зіброву не лише пісні, а й головні ролі у оперних творах.

Якщо розглянути такий компонент специфіки образу естрадного виконавця, як імідж, то стає зрозумілим, що він також залежить від індивідуальних характеристик співака, й виступає відповіддю на очікування аудиторії. «Сценічний імідж виконавців виступає віддзеркаленням потреб аудиторії та є таким, що здатний сприяти просуванню музичної продукції на сучасному медіа ринку» (Бурлака, 2021:21). Якщо проаналізувати творчий розвиток Павла Зіброва, то стає наявним чітке слідування правилам шоу-бізнесу. Співак має неповторний візуальний образ, який проявляється у зовнішніх чинниках. Зокрема публіка сприймає міміку артиста, його зачіску, сценічний костюм, які мають виразно-неповторний характер. У випадку Павла Зіброва яскравою деталлю його образу є вуса, які стали невід'ємним атрибутом. Співак навіть записав в 2019 році композицію «Вуса-бренд» з однойменного альбому, в якій оспівує власні вуса, що набули значення бренду, впізнаваної деталі, що підкреслює його маскулінне начало та має позачасову популярність.

Ця композиція здобула нагороди в категорії «Найкращий естрадний хіт» та «Українська пісня року» від Музичної премії YUNA.

До програми класичних співаків входить не лише вокальна підготовка, а й акторська майстерність. Ці професійні навички, помножені на артистизм Павла Миколайовича сприяють тому, що Зібров майстерно справляється з різноманітними ролями. Особливо це яскраво проявляється під час участі у розважальних шоу. На відміну від багатьох інших представників «класики» української естради він є постійним учасником найбільш цікавих та касових проєктів – це й «Ліпсінг батл», «Голос країни», «Танці з зірками», «Мастер Шеф.Селебріті», «Співають всі», «Маска» та ін. В них Павло Миколайович проявляє різні грані свого таланту – акторську гру, майстерність співу, або навіть вміння жартувати, в тому числі виявляючи здатність до самоіронії. Особливо яскраво співак це демонстрував, приймаючи участь у «Лізі сміху» в 2016-2017 роках.

Показовою була участь Зіброва у шоу «Маска» в якому співак представ у масці. Він майстерно виконав композиції «Гуси» Wellboy, «А мы любили» гурту «Hi-Fi», «Эй, секундочку» Олі Полякової, «Де би я» Сергія Бабкіна, причому співак настільки майстерно приховував свій потужний та виразний голос, що жоден з членів журі не зміг його впізнати. Високий професіоналізм та здатність до творчого зростання є неодмінними ознаками діяльності Павла Миколайовича Зіброва, який не боїться приміряти на себе образи інших виконавців. Це свідчить про прогресивний характер його творчості та наявність прагнення розвиватись. Нове покоління виконавців стикаються зі зростанням вимог з боку глядацької аудиторії. Дану тезу підкреслює в своїй науковій розробці Н. Овсяннікова: «Публіка стає більш вимогливою до окремих виконавців – їхньої сценічної зовнішності, іміджу, виконавських манер і прийомів, що вимагає від вокалістів слідувати новим тенденціям, які з'явилися на сучасній естраді» (Овсяннікова, 2022: 172). Водночас важливо відзначити, що Павло Миколайович не боїться експериментувати і активно реагує на зміну запитів аудиторії. Упродовж останніх років він записав ряд композицій з молодого покоління виконавців. Так згуртовані «Плюшевий Бруклін» Зібров заспівав пісню «Польська Залізниця Лова-Лова» в 2016 році, де прочитав реп. Не менш яскравою подією у виконавській діяльності Павла Зіброва стала робота в якості діджея у клубі «Atlas». В 2021 році разом з Glova & Manin Павло Миколайович виконав пісню «С Bass» та знявся у відеокліпі на неї. В цьому ж

році було створено пісню разом з Анною Трінчер «Мертві бджоли&Метелики», за яку у лютому 2022 року виконавці отримали нагороду «Українська пісня року». Тобто співак розширює свою публіку, охоплюючи також й молодіжну аудиторію. Причому це виходить у нього надзвичайно органічно, адже молоді виконавці самі запрошують його до співпраці, а її результат завжди викликає захоплення у публіки. Хоча сфера творчих інтересів Зіброва здебільшого стосувалась академічної музики, шансону чи естрадної пісні, проте він відчуває нагальну потребу розвиватись і рухатись в ногу із часом.

Потрібно також зазначити, що Павло Зібров є не лише співаком та музикантом-інструменталістом, а й композитором. Музика більшості пісень з репертуару співака створені ним самостійно, натомість поезію до них писали Юрій Рибчинський, Петро Мага, Степан Галябарда, М. Щур. Це свідчить про універсальність виконавця, системний характер його діяльності та високий професійний рівень, який проявляється у різних формах активності. У його творчому доробку сольних 15 альбомів, до того ж чимало композицій, написаних Зібровим, виконують інші співаки. Цей музикант має чисельну слухацьку аудиторію, його твори займали та продовжують займати високі сходинки у рейтингах, хіт-парадах, виборюють престижні премії та мають неминучу цінність. Більшість композицій побудовані у пісенно-куплетній формі, в них надається чільне місце вокальній лінії, логіка гармонічного розвитку відповідає класичній.

Висновки. Розвиток української естради розпочався ще на початку ХХ століття. Творчість ряду виконавців може бути віднесена до класики музичної естради. Серед них виокремлюється постать Павла Миколайовича Зіброва. Цей співак, музикант-інструменталіст та композитор є справжнім корифеєм української естради. Здобувши фундаментальну академічну освіту в сфері музичного мистецтва він зміг залучити отримані знання до естрадного виконавства. Його творчий стиль пов'язаний з прагненням до сміливих експериментів та відкритістю до співпраці з молодими виконавцями. Потужний вокал дозволяє виконувати репертуар будь-якої складності – від оперних арій до пісень у різних напрямках поп-музики. Намагання відповідати запитам слухацької аудиторії виступає стимулом до подальшого розвитку стильової палітри митця. Він є активним учасником чисельних розважальних шоу, в яких демонструє свої вокальні, акторські та інші творчі здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобул І. Жанрові форми та стильові конотації вокально-естрадного виконавства в музичній культурі України кінця ХХ- початку ХХІ століття. Дис. канд. мистецтвознавства. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. 219 с.
2. Бурлака А. В. Сценічний імідж естрадного співака як чинник просування у музичній індустрії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*, 2021, Вип. 22. С. 17-23.
3. Колубасєв О. Засади формування української естрадно-пісенної традиції в Галичині. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М.В. Лисенка. Серія: Виконавське мистецтво*. Львів: ТеРус, 2013. Вип. 27: Камерно-вокальна творчість в історичній ретроспективі. С. 208–218.
4. Мозговий М. П. Особливості українського шлягеру в контексті розвитку національної естради. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 2008. № 10. С. 72-79.
5. Овсяннікова Н. Ю. Українська естрадна пісня: тенденції розвитку. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 1. С. 170-173
6. Рябуха Т. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради : дис. ...канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – муз. мистецтво / ХНУМ ім. І. П. Котляревського. Харків, 2017. 203 с.
7. Тормахова В.М. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез. Київ: Ліра-К, 2017. 204 с.

REFERENCES

1. Bobul I. Zhanrovi formy ta stylovi konotatsii vokalno-estradnoho vykonavstva v muzychnii kulturi Ukrainy kintsia XX- pochatku XXI stolittia [Genre forms and stylistic connotations of vocal pop performance in the musical culture of Ukraine at the end of the 20th - beginning of the 21st century]. Dys. kand. mystetstvoznnavstva. Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv, 2018. 219 p. [in Ukrainian].
2. Burlaka A. V. Stsenichnyi imidzh estradnoho spivaka yak chynnyk prosuvannia u muzychnii industrii [The stage image of a pop singer as a factor of promotion in the music industry]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Filosofii, kulturolohiia, sotsiolohiia, 2021, Issue 22. pp. 17-23 [in Ukrainian].
3. Kolubaiev O. Zasady formuvannia ukrainskoi estradno-pisennoi tradytsii v Halychyni [The principles of the formation of the Ukrainian pop song tradition in Galicia]. Naukovi zbirky Lvivskoi natsionalnoi muzychnoi akademii im. M.V. Lysenka. Serii: Vykonavske mystetstvo. Lviv: TeRus, 2013. Issue 27: Kamerno-vokalna tvorhist v istorychnii retrospektyvi. pp. 208–218 [in Ukrainian].
4. Mozghovyi M. P. Osoblyvosti ukrainskoho shliaheru v konteksti rozvytku natsionalnoi estrady [Peculiarities of the Ukrainian hit song in the context of the development of the national stage]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv, 2008. № 10. pp. 72-79 [in Ukrainian].
5. Ovsiannikova N. Yu. Ukrainska estradna pisnia: tendentsii rozvytku [Ukrainian pop song: development trends]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. 2022. № 1. pp. 170-173 [in Ukrainian].
6. Riabukha T. Vytoky ta intonatsiini skladovi ukrainskoi pisennoi estrady [Origins and intonation components of the Ukrainian pop song] : dys. ...kand. mystetstvoznnavstva: spets. 17.00.03 – muz. mystetstvo / KhNUM im. I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv, 2017. 203 p. [in Ukrainian].
7. Tormakhova V.M. Ukrainska estradna muzyka i follor: vzaiemopronyknennia i syntezy [Ukrainian pop music and follor: interpenetration and synthesis]. Kyiv: Lira-K, 2017. 204 p. [in Ukrainian].

УДК 75.052:7.025]271.2-788(477-25)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-14>

Вікторія ЗАЙЦЕВА,
orcid.org/0000-0002-1032-0601
аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв,
старший науковий співробітник
Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»
(Київ, Україна) v.zaitseva@dakkkim.edu.ua

МАЛЯРСЬКИЙ АНСАМБЛЬ ТРОЇЦЬКОЇ НАДБРАМНОЇ ЦЕРКВИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ У СВІТЛІ ФОРМУВАННЯ «РЕСТАВРАЦІЙНОЇ» ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ПЕРІОД В ХVІІІ – ХІХ СТ.

У статті порушені питання історичних передумов формування та розвитку методичних засад реставраційної справи в Україні на прикладі відновлення малярського ансамблю Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври, що до сьогодні не були предметом спеціального вивчення. Поява настінних розписів храму, що створювались під впливом мистецької атмосфери нового часу – поширенням європейських тенденцій та стилістичних уподобань ХVІІІ ст., розглядається не тільки як унікальне мистецьке явище в українській культурі, але й як етап відновлення пам'ятки після наслідків пожежі, що сталася в 1718 році в Києво-Печерській лаврі. З метою здійснення аналізу передумов формування реставраційної справи в Україні на прикладі досвіду відновлення монументального живопису Троїцької надбрамної церкви сформульовано визначальні принципи та практичні методи «реставрації» досліджуваного періоду. З'ясовано, що відновлення малярського ансамблю церкви в період ХVІІІ – ХІХ ст. тісно пов'язане з розвитком теоретичної думки в гуманітарній сфері, початкова фаза якої формувалася під впливом західноєвропейського досвіду охорони та реставрації історико-культурної спадщини. Практика поновлення, тобто перемальовування, стінопису відповідно до зміни естетичних уявлень епохи розглядалася як прояв особливого піклування про стародавні розписи та була єдиним способом їх збереження в ХІХ ст. одночасно з усвідомленням ідеологічного, естетичного значення матеріальної культури минулого та її історичної цінності для науки зароджувалась ідея реконструкції сакральних пам'яток в їх «первісному вигляді» та тенденція до формування реставрації як прикладної дисципліни археологічної науки, що так само відбилося на історії реставрації Троїцької надбрамної церкви. Наслідком подібних теоретичних концепцій стало знищення художнього оформлення фасадів Троїцької надбрамної церкви (зовнішнього стінопису та ліплення) під час відновлювальних робіт у період 1881–1883 рр.

Ключові слова: Троїцька надбрамна церква, українське бароко, олійний монументальний живопис, методологія реставрації.

Viktoriiia ZAITSEVA,
orcid.org/0000-0002-1032-0601
Graduate student at the Department of Art Study Expertise
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts,
Senior Researcher
National Reserve “Kyiv-Pechersk Lavra”
(Kyiv, Ukraine) v.zaitseva@dakkkim.edu.ua

PAINTING ENSEMBLE OF THE TRINITY GATE CHURCH OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA IN TERMS OF FORMATION OF “RESTORATION” THEORY AND PRACTICE IN THE PERIOD OF THE 18th–19th CENTURIES

The article raises questions of historical prerequisites for the formation and development of the methodological foundations of the restoration field in Ukraine, using the example of the restoration of the painting ensemble of the Trinity Gate Church of the Kyiv-Pechersk Lavra, which until now have not been the subject of special study. The appearance of the temple mural paintings, which were created under the influence of the artistic atmosphere of the new time, i.e. by the spread of European trends and stylistic preferences of the 18th century, is considered not only as a unique artistic phenomenon in Ukrainian culture, but also as a stage of restoration of the monument after the consequences of the fire that occurred in 1718 in the Kyiv-Pechersk Lavra. In order to carry out an analysis of the formation of the methodological foundations of the restoration field in Ukraine, the defining principles and practical methods of "restoration" of the studied period were formulated on the example of the experience of restoration of the monumental painting of the Trinity Gate Church. It has been found that the restoration of the painting ensemble of churches in the period of the 18th–19th centuries is closely

related to the development of theoretical thought in the humanitarian sphere, the initial phase of which was formed under the influence of the Western European experience in the protection and restoration of historical and cultural heritage. The practice of renewal, i.e. repainting the walls in accordance with the changing aesthetic ideas of the era, was seen as a manifestation of special care for ancient paintings and was the only way to preserve them. The idea of reconstructing sacred monuments in their "original form" and the tendency to form restoration as an applied discipline of archaeological science was born in the 19th century simultaneously with the awareness of the ideological and aesthetic significance of the material culture of the past and its historical value for science. It is also reflected on the history of the restoration of the Trinity Gate Church. The consequence of such theoretical concepts was the destruction of the artistic decoration of the facades of the Trinity Gate Church (external murals and moldings) during restoration works in the period of 1881–1883.

Key words: Trinity Gate Church, Ukrainian Baroque, monumental oil painting, methodology of restoration.

Постановка проблеми. Монументальне мистецтво України займає чільне місце у розмаїтті національної та світової мистецької спадщини, що розвивалось в умовах нескінченної боротьби за національне самоствердження, зазнаючи стрімких злетів та падінь. При цьому творчий геній українського народу народжував блискучі твори високої мистецької якості, не втрачаючи народної самобутності та унікальності. Синтезуючи багатовікові традиції та мистецькі досягнення сучасності формувалася і школа українського монументального та станкового живопису, що у XVII – XVIII ст. досягли свого апогею. Яскравою перлиною в низці збережених творів українського монументального живопису цієї доби виокремлюється ансамбль розписів Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. На сьогодні це єдиний зразок малярського оздоблення доби бароко, виконаний майстрами київської школи, та цілком збережений.

Проте старовинні розписи потерпали від згубних слідів часу, тьмяніли та осипалися, руйнувалися під дією кліматичних чинників, вологи та бруду. Протягом багатьох століть суцільне або часткове поновлення було єдиним засобом збереження церковного стінопису та іконопису. Та причина поновлень була не тільки технічною. Твір частіше відновлювався з метою пристосування до художніх та ідеологічних смаків епохи. Зміна духовної традиції та ціннісних критеріїв культури призводили до значних змін як в стародавньому іконописі, так і в художньому оформленні храмів.

Аналіз досліджень. Не зважаючи на значну кількість фахових публікацій з вивчення історії, архітектури та живопису Троїцької надбрамної церкви, висвітлення досвіду реставрації малярського ансамблю пам'ятки потрапляло до поля зору вітчизняних науковців не часто. Водночас питання полягає в тому, що набагато менше досліджень і публікацій висвітлюють історичні передумови становлення та розвитку реставраційної справи в Україні, формування основних принципів та методів реставрації. Чи не єдиним дослідженням історії реставрації монументаль-

ного живопису в Україні періоду XVII–XIX ст. є дисертація Л. Ганзенко, в якій на прикладі історії окремих київських пам'яток давньоруської доби дослідниця окреслює основні етапи реставраційного досвіду, виявляючи взаємозв'язок ідей та принципів, що впливали на методологію реставрації та акцентуючи увагу на ідеологічних та естетичних аспектах в культурній царині (Ганзенко, 1889). Серед низки публікацій, наявних в науковому просторі, слід також відмітити праці Ф. Ернста, Л. Прибеги, Ю. Боброва, В. Зверева, Г. Вздорнова.

Метою статті є здійснити аналіз етапів формування методичних засад реставраційної справи в Україні на прикладі досвіду відновлення ансамблю розписів Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври.

Виклад основного матеріалу. Витоки дбайливого ставлення до архітектурних святинь, як свідків минулого, беруть свій початок в польсько-литовський період з відбудови зруйнованих храмових споруд часів Київської Русі після монголо-татарського нашествия. Починаючи з першої половини XVII ст., за ініціативи та підтримки митрополита Петра Могили, в Києві були розпочаті роботи з відбудови Софійського собору, церкви Спаса на Берестові, храмів Києво-Печерського і Видубицького монастирів, проведені розкопки Десятинної церкви (Прибега, 2010: 143–153). За своїми ідейними передумовами та досить щадній методиці ведення робіт досвід відновлення православних культових святинь у Києві в першій половині XVII ст. розглядається в культурі України як етап формування основ охорони пам'яток. В цей період спостерігається значний вплив західноєвропейського досвіду охорони історико-культурної спадщини, що склався в епоху Відродження та проявився в акцентованій увазі до пам'яток минулого (Ганзенко, 1989: 13). В основі «реставраційної» практики того періоду побутувало не тільки бажання відбудувати та пристосувати до сучасного смаку, але й врятувати від подальшої руйнації найстаріші пам'ятки церковної архітектури. Уцілілі храми не надбудовуються, як пізніше за

Мазепи та у XVIII ст., а обмежуються мінімальними розмірами, зберігаючи свою стару конструкцію без змін (Ернст, 1926: 162).

Знайомство з європейською культурою, поширення нових гуманістичних ідей, спрямованих на пізнання та гармонійний розвиток людини, призвели до суттєвих трансформацій в художній царині. Зародки стилю західноєвропейського бароко з характерним для нього пафосом, пластичною експресією і багатством варіацій мальовничих композицій знайшли благодатний ґрунт в українській культурі. Втім, бароко в Україні зазнало інтерпретації багато в чому відмінної від західноєвропейських форм, створюючи розписи у тісному зв'язку з традиціями народної творчості. Провідна роль у формуванні бароко належала розвитку мурованого будівництва, як головного об'єкта стінопису та декоративно-прикладного мистецтва. Головний зміст художньо-творчих напрямків був пов'язаний зі створенням нових творів, співзвучних духовним та естетичним ідеалам епохи. Разом з тим практика «реставрації» творів мистецтва мала стилістичні та технічні ознаки свого часу. Швидке запровадження європейської культури в Україні призвело до нової оцінки художньої культури Київської Русі. Після приєднання України до Російської імперії увага та зацікавлення стародавніми пам'ятками слабшає, що зумовлене, зокрема, низкою політичних та релігійних протирічч. Прогресивні завоювання могилянської доби в галузі охорони пам'яток поступаються практиці «поновлення та виправлення» середньовічного фрескового стінопису олійними фарбами – прийом, що традиційно використовувався в Московській державі (Ганзенко, 1989: 18). Хвиля оновлень стародавніх церков торкнулася таких київських пам'яток як Софійський та Михайлівський Золотоверхий собори, Кирилівська церква, Михайлівський собор Видубицького монастиря, а також храмів Києво-Печерської лаври, якій належало провідне місце у розвитку українського образотворчого мистецтва. Цей період дослідниками історії реставрації визначено як «епоха поновлення» (Бобров, 1987: 24).

Нові мистецькі тенденції відбилися на історії однієї з найдавніших будівель Києво-Печерського монастиря – Троїцькій надбрамній церкві, що збудована чернігівським князем Миколою Святошею в 1106 році за зразком колишньої церкви Благовіщення Пресвятої Богородиці над київськими Золотими воротами (ЦДІАК України, Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр. 197). Зазнавши деяких змін за часів енергійної діяльності Петра Могили, остаточний вигляд церкви сформувався в 30-ті роки XVIII ст.

Будівлю увінчано грушоподібною банею з маківкою, високий барабан якої та стрункий злегка видовжений силует надали їй подібність до башти, що так вразила відомого арабського мандрівника Павла Алепського під час його візиту до Лаври. Замість стародавніх простих аркових закомар фасади храму оздоблюються вишуканими хвилеподібними фронтонами. В оздобленні екстер'єру храм отримав весь репертуар декоративних прийомів, притаманних своєму часу: живописне оформлення площин, багатство пластики архітектурних деталей, підсилене світлотіньовою грою декоративного ліплення, а також використання елементів ордерної системи. Розкішна орнаментация декоративного ліплення, майстерно виконана скульптором Василем Стефановичем в 1731 році (ЦДІАК України, Ф. 128. Оп. 1. Спр. 2766. Арк. 11), застосовується головним чином у вигляді лиштви вікон, порталів та на фронтоні східного фасаду. Увага приділена і прикрасам верхньої частини храму – граням барабану куполу, що оформлені з винятковим багатством і ошатністю. На фасадах зображені здебільшого абстрактні декоративні мотиви – розетки, квіти, фрукти і плоди, компоновані в гірлянди та букети, символізуючи тему достатку.

Загальне прагнення до краси і живописного рішення площин, що побутувало в XVIII ст., призвело до застосування в оздобленні екстер'єру монументальних розписів. Площу фронтона західного фасаду зайняла монументальна композиція з зображенням Духа Святого в оточенні янголів. Під нею розмішувалася сцена «Коронування Богородиці Святою Трійцею на царство», обабіч якої було зображено постаті князя Володимира Київського та Михаїла Чернігівського, нижче – преподобні Антоній та Феодосій Печерські, а за ними Благовірні Борис та Гліб. Серед інших зображень західного фасаду були присутні Святитель Михаїл, митрополит Київський та священномученик Макарій, п'ять дів Мудрих, святи рівноапостольні цар Костянтин, княгиня Ольга та Марія Магдалина, князь Олександр Невський, преподобні Іоанн Дамаскин та Роман Солодкопівець. В центрі східного фасаду в овальному обрамленні вміщено поясне зображення Богородиці, над нею сюжетна композиція «Спаситель з учнями». На ділянках прясел та пілястр – постаті архістратигів Михаїла та Гавріїла, а також чисельних святих пророків, мучеників та преподобних (ЦДІАК України, Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр. 197). Розписи були виконані олійними фарбами на штукатурній основі та з використанням в якості основи металевих пластин, що кріпилися до стін фасадів.

Поштовхом до відбудови та змін художнього оформлення лаврських церков стала і велика пожежа, що скоїлася в Києво-Печерському монастирі в 1718 році, спустошивши значну кількість його споруд (ЦДІАК України, Ф. 128, Оп. 1 заг. Спр. 5. Арк. 58). Проте, за деякими свідченнями, Троїцька була єдиною церквою, інтер'єрів якої не торкнувся нищівний вогонь. Зокрема такої думки дотримувався протоієрей Ф. Титов у своєму «Путівнику» (Титов, 1910: 28). Пізніше до такого висновку прийшов дослідник історії Києво-Печерської лаври М. Г. Васильєв, стверджуючи, що під час пожежі Троїцька надбрамна церква втратила баню, але її стіни та склепіння вціліли. Тож стародавній храм був перебудований та отримав риси властиві для бароко (Васильєв, 1993: 4). Так чи інакше, але задля збереження стилістичної живописної єдності всього лаврського ансамблю інтер'єр та екстер'єр храму були прикрашені новими розписами в техніці олійного живопису.

Європейський вплив на українське мистецтво, що поширювався, зокрема, через гравюру, ламав старі іконографічні стереотипи (Овсійчук, 1996: 356). Нова форма синтезу архітектури і живопису спричинила за собою докорінні зміни методів, заснованих на візантійських традиціях. Тепер живопис починає виступати на рівних правах з архітектурою, вирішуючи питання змісту та об'ємнопросторової побудови композиції (Уманцев, 2002: 180). Всі конструкційні елементи інтер'єру Троїцької церкви стали активними учасниками у організації нового живописного оздоблення. Характерний для художнього оформлення храму «поліфонізм тем та багатозначність живописних композицій» вказує на ретельно розроблену богословську концепцію, що була присутня в творах видатних богословів того часу – Лазаря Барановича, Іоаннікія Галятовського, Антонія Радивиловського та інших (Лопухіна, 2002: 126). Зокрема, авторство богословського задуму для живописного ансамблю церкви приписують вихованцю Києво-Могилянської академії, покровителю мистецтва, архімандриту Лаври Іоаннікію Сенютівичу (1715–1729), який разом зі своїм намісником – художником О. Тарасевичем здійснювали безпосереднє керівництво відновлювальними роботами після пожежі 1718 року (Міляєва, 1996: 308). Завершили живописний ансамбль Троїцької церкви композиції з зображенням двох Соборів преподобних Печерських Ближніх та Дальніх печер на укосах кріпосних стін перед Троїцькою брамою, появу яких пов'язують з приїздом до Києва імператриці Єлизавети Петрівни у 1743 – 44 рр.

Згідно з архівними джерелами лаврське керівництво постійно дбало про стан церкви, часто поновлюючи її розписи. Особливо це торкнулося зовнішнього стінопису храму, так як він найбільше схильний до руйнації під дією атмосферних чинників. Одні з перших відомостей про поновлення розписів фасаду церкви датуються періодом 1772–1776 рр. (Уманцев, 1970: 57).

Переломним етапом в українській культурі стає ХІХ століття. Перетворення України на територіально-адміністративну одиницю Російської імперії, позбавлення рангу митрополії та підпорядкування владі новоутвореного Святого Синоду відобразилось на подальшому розвитку монументального малярства (Сидор, 211: 442). В процесі еволюції наукових уявлень про вітчизняну історію знову приходить зацікавлення культурою Київської Русі та усвідомлення її в якості витоків Російської держави (Ганзенко, 1989: 19). Офіційним стилем церковної архітектури та малярства стає, так званий, «неовізантійський стиль», у якому створювалися всі нові храми та відновлювалися старі. Нові погляди на мистецтво викликали нове ставлення і до практики відновлення стінопису. Становлення в науці принципів історичного аналізу сприяло усвідомленню історико-документальних цінностей твору як пам'ятки своєї епохи. З матеріалів, що ілюструють події, описані в літописах, пам'ятки давньої культури поступово набувають статусу історичних джерел, для чого піддаються ретельному вивченню та науковій критиці. При цьому «реставрація» ставала однією з форм вивчення стародавньої культури (Зверев, 1999: 22). А одним із способів накопичення відомостей про пам'ятку для археологічної науки було розкриття її від пізніших нашарувань заради ідеї повернення «первісного вигляду», що було типовим явищем і в європейській реставраційній практиці ХІХ ст. (Бобров, 1987: 29).

Натомість зразки українського мистецтва кінця ХVІІ–ХVІІІ ст. за художніми якостями оцінювалися багатьма дослідниками невисоко. Характерними негативними відгуками рясніли сторінки тогочасних газет та наукової періодики, де барокові зміни в українській архітектурі сприймалися як нездорове явище, що спотворювало давньоруські форми храмів (ЦДІАК України, Ф. 725. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 25), а їх живописне оздоблення, в кращому випадку, мало лише «певну історичну цінність» (Істомін, 1895: 65–75). Водночас тенденції до зміцнення централізації влади спрямовувались на зменшення національних проявів. В зв'язку з заборонаю Св. Синодом з 1801 року будувати в Україні церкви «в малоросійском

вкусе» стає масовим явищем нищення пам'яток, створених у період розквіту українського мистецтва доби бароко, під приводом повернення їм «первісного вигляду».

У 1881 році під час проведення чергових ремонтних робіт на фасадах Троїцької надбрамної церкви було виявлено кладку давньоруського періоду. В зв'язку з чим Духовний Собор лаври офіційно звернувся до церковно-археологічного товариства, діяльність якого зосереджувалась на розвитку церковної археології та збереженні для науки вітчизняної церковної старовини, з метою «освідетельствования древностей церкви» (ЦДІАК України, Ф. 128. Оп. 1 заг. Спр. 2766. Арк. 2). Засвідчивши стародавнє походження та, «керуючись тим міркуванням, що задача археології полягає в тому, аби вишукувати, досліджувати та зберігати стародавні пам'ятки в їх первісному вигляді», комісія у складі протоієрея П.Г. Лебединцева, професорів Київської духовної академії П.А. Лашкарьова та Н.І. Петрова, архітектора академії В.І. Сичугова та професора А.В. Прахова надала свої пропозиції. Згідно складеного Протоколу до переліку увійшли досить радикальні заходи, що стосувалися значних перебудов конструкції церкви, як то: переобладнання даху, відновлення первісного лицювання та внутрішніх арок, видалення з фасадів всіх пізніх доповнень – карнизів, капітелей та, навіть, надання бані стародавнього вигляду. Стосовно живопису вердикт був досить жорстким, що дозволяв використання зображень виключно в стилістиці XI–XII ст. (НКПІКЗ, КПЛ–А–1206. Арк. 14).

Варто відмітити, що Духовний Собор Лаври, ознайомившись з запропонованим проектом робіт, не наважилась на такі зміни. Капітальних робіт Лавра не планувала, так як вони вимагали значних фінансових витрат та часу. Крім того, лаврське керівництво не вбачало за потрібне знищувати пізніші переробки та перебудови, оскільки вони «представляють таку давнину, яка

має бути збережена, адже згідно з літописом ця церква відновлена Мазепою в XVIII ст.». Однак пропозицію щодо відновлення живопису в стародавньому стилі воно підтримало. Таким чином в 1881 році після видалення всього лицювання та попереднього зняття малюнків було відновлено декоративне ліплення фасадів, яке виконав майстер селянин Тульської губернії Петро Іванов. Виконання розписів на фасадах доручили наглядати лаврської живописної школи Алвіану, який завчасно мав «підготувати на доброму цинку живописні зображення святих, що прикрашали стіни церкви в тому ж вигляді і в тих же місцях» (ЦДІАК України, Ф. 128. Оп. 1. Спр. 2766. Арк. 29).

Висновки. Відновлення Троїцької надбрамної церкви тісно пов'язане з розвитком теоретичної думки в гуманітарній сфері та переоцінці культурного надбання минулого. Ідеї та методи періоду формування засад «реставрації» були природним і закономірним наслідком тих поглядів, які панували в дану епоху, і служили засобом приведення зображення у відповідність до художніх уподобань часу. Вступивши в протиріччя з науковим поглядом на твір, як пам'ятку археології та мистецтва, відбулися зміни задач та принципів історичного вивчення пам'ятки, що спиралися на аналітичний апарат археологічного дослідження, використовуючи метод розкриття її від пізніших нашарувань. Наслідком подібних теоретичних концепцій стало знищення художнього оформлення фасадів Троїцької надбрамної церкви (зовнішнього стінопису та ліплення) під час відновлювальних робіт у період 1881–1883 рр. Метою цієї «реставрації» було не збереження вже існуючої пам'ятки, а відтворення її в дусі стилістики XI–XII ст. шляхом підробки зовнішніх ознак та надання старого вигляду з використанням формальних прийомів археологічної реконструкції, що в кінцевому результаті мало відрізняло її від традиційної практики поновлення стінопису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ганзенко Л.Г. *История реставрации древней монументальной живописи на Украине XVII–XIX вв. (Киев)*: автореф. дис...канд. иск.: 17.00.04. Ленинград, 1989, 25 с.
2. Прибегла Л. З історії охорони та реставрації пам'яток архітектури Києва. *Українська академія мистецтв*. Київ : УАМ, 2010. Вип. 17. С. 143–153.
3. Ернст Ф. Київська архітектура XVII віку. Реставрація пам'яток великокнязівської доби в XVII столітті. *Київ та його околиця в історії та пам'ятках* / під ред. М. Грушевського. Київ : Державне видавництво України, 1926. С. 125–165.
4. Бобров Ю.Г. *История реставрации древнерусской живописи*. Ленинград : Художник РСФСР, 1987. 164 с.
5. Описание Троицкой церкви построенной над «Святыми воротами» по образцу церкви над Золотыми воротами. 1853 г. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів), Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр. 197. 13 арк.
6. О поновлении снаружи Свято-Троицкой на Св. воротах церкви. 1881 г. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів України), Ф.128. Оп.1 заг. Спр. 2766. 45 арк.
7. О возобновлении в Печерской лавре погорелой церкви и монастыря. 1718 р. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів України), Ф. 128. Оп. 1 заг. Спр. 5. 156 арк.

8. Путеводитель при обозрении святынь и достопримечательностей Киево-Печерской лавры и г. Киева / сост. Ф. Титов. Киев : Типография Киево-Печерской лавры, 1910. 191 с.
9. Васильев М.Г. Відбудова архітектурних пам'яток Києво-Печерської лаври після пожежі 1718 року. 1993 р. (рукопис) НКПІКЗ (Націон. Києво-Печ. історико-култ. зап.), КПЛ–ТЗ–1363. 28 арк.
10. Овсїичук В. *Українське малярство X–XVIII століть. Проблеми кольору*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. 480 с.
11. Уманцев Ф.С. *Этюды по теории и истории архитектуры и искусства: Избранные работы*. / під заг.ред. канд. арх. доц. А.О. Пучкова. Київ: НИИТИАГ, 2002. 358 с.
12. Лопухина О.В. Иконографічна програма розписів Трійцької надбрамної церкви як синтез Богослов'я і мистецтва доби бароко. *Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури*. Вип. 7. Київ : Віпол, 2002. С. 119–127.
13. Миляева Л.С. Иконография и красноречие украинского барокко (росписи Надвратной церкви Киево-Печерской лавры). *Восточнохристианский храм. Литургия и искусство*. Санкт-Петербург : «Дмитрий Булавин», 1994. С. 308–316.
14. Уманцев Ф.С. *Трійцька надбрамна церква*. Київ : Мистецтво, 1970. 216 с.
15. Сидор О. Мистецтво другої половини XVI–XVIII ст. *Історія українського мистецтва* : у 5 т. / НАН України, І-90 ІМФЕ ім. М.Т. Рильського; гол. ред. Г. Скрипник; ред. т. : Д. Степовик. Київ, 2011. Т. 3. С. 433–505.
16. Зверев В.В. *От поновления к научной реставрации*. Москва : ГосНИИР, 1999. 100 с.
17. Переписка с киевским губернатором, историческим обществом Нестора-Летописца об организации археологических раскопок и реставрации Софийского собора. *ЦДІАК України* (Центр. держ. істор. архів), Ф. 725. Оп.1. Спр. 11. 35 арк.
18. Истомин М. К истории живописи в Киево-Печерской лавре. *Чтения в историческом обществе Нестора Летописца*. Киев : Изд. под ред. П.В. Владимирова, 1895. Кн. 9. Отд. 2. С. 65–75.
19. Переписка Духовного Собора КПЛ с Церковно-археологическим обществом. 1861–1899 гг. *НКПІКЗ* (Нац. Києво-Печер. іст.-култ. заповідник), КПЛ–А–1206. 86 арк.

REFERENCES

1. Ganzenko L.G. Istorija restavratsii drevney monumentalnoy zhivopisi na Ukraine XVII–XIX vv. (Kiev). [The history of the restoration of ancient monumental painting in Ukraine in the 17th–19th centuries. (Kiev)]: avtoref. dis...kand. isk.: 17.00.04. Leningrad, 1989, 25 s. [in Russian].
2. Prybieha L. Z istorii okhorony ta restavratsii pamiatok arkhitektury Kyieva. [From the history of protection and restoration of architectural monuments of Kyiv]. *Ukrainska akademiia mystetstv*. Kyiv: UAM, 2010 (17). S. 143–153 [in Ukrainian].
3. Ernst F. Kyivska arkhitektura XVII viku. Restavratsiia pamiatok velykokniazivskoi doby v XVII stolitti. [Kyiv architecture of the 17th century. Restoration of monuments of the Grand Duke period in the 17th century]. Kyiv ta yoho okolytsia v istorii ta pamiatkakh / pid red. M. Hrushevskoho. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1926. S. 125–165. [in Ukrainian].
4. Bobrov Yu.G. Istorija restavratsii drevnerusskoy zhivopisi. [The history of the restoration of ancient Russian painting]. Leningrad : Hudozhnik RSFSR, 1987. 164 s. [in Russian].
5. Opisanie Troitskoy tserkvi postroennoy nad «Svyatyimi vorotami» po obraztsu tserkvi nad Zolotyimi vorotami [Description of the Trinity Church built over the «Holy Gates» on the model of the church over the Golden Gates], 1853 g. TsDIAK Ukrainy (Tsentr. derzh. istor. arkhiv Ukrainy). F. 128. Op. 2 zah. Spr. 197. 13 ark. [in Russian].
6. O ponovlenii snaruzhi Svyato-Troitskoy na Sv. vorotah tserkvi. [On the Renovation outside the Holy Trinity Church on the Holy Gates]. 1881 g. TsDIAK Ukrainy (Tsentr. derzh. istor. arkhiv Ukrainy). F. 128. Op. 1 zah., Spr. 2766. 45 ark. [in Russian].
7. O vozobnovlenii v Pecherskoy lavre pogoreloy tserkvi i monastyirya. [On the restoration of the burnt-out church and monastery in the Pechersk Lavra]. 1718 r. TsDIAK Ukrainy (Tsentr. derzh. istor. arkhiv Ukrainy). F. 128. Op. 1 zah. Spr. 5. 156 ark. [in Russian].
8. Titov F. Putevoditel pri obozrenii svyatyin i dostoprimechatelnostey Kievo-Pecherskoy lavry i g. Kieva [Guide for viewing the shrines and sights of the Kiev-Pechersk Lavra and the city of Kyiv]. Kiev : Tipografiya Kievo-Pecherskoy lavry, 1910. 191s. [in Russian].
9. Vasyliiev M.H. Vidbudova arkhitekturnykh pamiatok Kyievo-Pecherskoi lavry pislia pozhezhi 1718 roku. [Reconstruction of the architectural monuments of the Kyiv-Pechersk Lavra after the fire of 1718]. 1993 r. (rukopys) NKPIKZ (Natsion. Kyievo-Pech. istoriko-kult. zap.). KPL–TZ–1363. 28 ark. [in Ukrainian].
10. Ovsiiichuk V. Ukrainske maliarstvo X–XVIII stolit. Problemy koloru. [Ukrainian painting of the 10th-18th centuries. Color problems]. Lviv : Instytut narodoznavstva HAH Ukrainy, 1996. 480 s. [in Ukrainian].
11. Umantsev F.S. Etyudy po teorii i istorii arhitektury i iskusstva: Izbrannyye raboty. [Etudes on Theory and History of Architecture and Art: Selected Works.] / pid zah.red. kand. arkh. dots. A.O. Puchkova. Kyiv: NIITIAG, 2002. 358 s. [in Russian].
12. Lopukhina O.V. Ikonohrafichna prohrama rozpysiv Troitskoi nadbramnoi tserkvy yak syntezy Bohoslovia i mystetstva doby baroko. [The iconographic program of paintings of the Trinity Church over the gate as a synthesis of Theology and art of the Baroque era]. *Lavrskiy almanakh. Kyievo-Pecherska lavra v konteksti ukrainskoi istorii ta kultury*. Vyp. 7. Kyiv : Vipol, 2002. S. 119–127 [in Ukrainian].

13. Milyaeva L.S. Ikonografiya i krasnorechie ukrainskogo barokko (rospisi Nadvratnoy tserkvi Kievo-Pecherskoy lavryi). [Iconography and eloquence of the Ukrainian baroque (murals of the Gate Church of the Kiev-Pechersk Lavra)]. Vostochnohristianskiy hram. Liturgiya i iskusstvo. Sankt-Peterburg : «Dmitriy Bulavin», 1994. S. 308–316. [in Russian].
14. Umantsev F.S. Troitska nadbramna tserkva. [Trinity Gate Church]. Kyiv : Mystetstvo, 1970. 216 s. [in Ukrainian].
15. Sydor O. Mystetstvo druhoi polovyny XVI–XVIII st. Istoriiia ukrainskoho mystetstva : u 5 t. [Art of the second half of the XVI–XVIII centuries History of Ukrainian art: in 5 volumes.] / NAN Ukrainy, I-90 IMFE im. M.T. Rylskoho; hol. red. H. Skrypnyk; red. t. : D. Stepovyk. Kyiv, 2011. T. 3. S. 433–505. [in Ukrainian].
16. Zverev V.V. Ot ponovleniya k nauchnoy restavratsii. [From renovation to scientific restoration]. Moskva : GosNIIR, 1999. 100 s. [in Russian].
17. Perepiska s kievskim gubernatorom, istoricheskim obschestvom Nestora-Letopistsa ob organizatsii arheologicheskikh raskopok i restavratsii Sofiyskogo sobora. [Correspondence with the Kyiv governor, the historical society of Nestor the Chronicler on the organization of archaeological excavations and restoration of St. Sophia Cathedral]. TsDIAK Ukrainy (Tsent. derzh. istor. arkhiv Ukrainy). F. 725. Op.1. Spr. 11. 35 ark. [in Russian].
18. Istomin M. K istorii zhivopisi v Kievo-Pecherskoy lavre. [On the history of painting in the Kiev-Pechersk Lavra]. Chteniya v istoricheskom obschestve Nestora Letopistsa. Kiev : Izd. pod red. P.V. Vladimirova, 1895. Kn. 9. Otd. 2. S. 65–75. [in Russian].
19. Perepiska Duhovnogo Sobora KPL s Tserkovno-arheologicheskimi obschestvom. [Correspondence of the Spiritual Council of the KPL with the Church-Archaeological Society]. 1861–1899 gg. NKPIKZ (Nats. Kyievo-Pecher. ist.-kult. zapovidnyk), KPL–A–1206. 86 ark. [in Russian].

УДК 008:793.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-15>

Оксана ЗАХАРОВА,

orcid.org/0000-0002-2143-7020

доктор історичних наук, професор,

Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв

(Прилуки, Чернігівська область, Україна) *irinamak67@ukr.net*

ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦТВА ЯК ЧИННИКА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ПЕРІОД ГЕТЬМАНСТВА І. МАЗЕПИ

Ціль дослідження – довести, що мистецтво – комунікативна технологія дипломатичного церемоніалу, який є важливою складовою політики держави. Як підтвердження цього твердження автор використовує діяльність у цій галузі талановитого політика та дипломата І. Мазепи, якого у 1687 р. козацька рада обрала гетьманом. Як відомо, 20 років правління (Гетьманщиною) Івана Мазепи пов'язані зі значними військовими, політичними, дипломатичними, економічними досягненнями.

Сміємо стверджувати, що І. Мазепа був не лише визначним дипломатом свого часу, але одним із тих, хто вже наприкінці XVIII століття використав культурну дипломатію для зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

У період гетьманства Мазепи спостерігається розквіт не лише архітектури, а й живопису, гравюри, стають дедалі популярнішими запозичені з Європи збори сімейних портретів. У будинку самого Мазепи були портрети іноземних правителів. У свою чергу у палаці Скоропадських висіли портрети українських гетьманів.

У цей час створюються справжні шедеври мистецтва бароко у сфері гравюри. Слід особливо відзначити, що при І. Мазепі значно розширюються риси західного мистецтва. Сучасники захоплювалися кам'яним палацом гетьмана у Гончарівці (передмістя Батурина), збудованому у стилі західного бароко.

Батуринський двір – це двір західноєвропейського імператора. Так, наприклад, Мазепа мав власну «музичну капелу». Палац гетьмана оздоблювали предмети західного декоративного мистецтва.

Головна турбота гетьмана – Київ.

Київ у часи правління Мазепи вражав сучасників своєю красою. Таким чином Іван Мазепа активно використовував мову мистецтва для вирішення одного з найважливіших політичних завдань свого часу – повернення Києву статусу єдиного центру Лівобережної та Правобережної України.

Ключові слова: мистецтво, дипломатія, політика, комунікація, державний діяч.

Oksana ZAKHAROVA,

orcid.org/0000-0002-2143-7020

Doctor of Historical Sciences, Professor

National Academy of Culture and Arts Managers

(Pryluky, Chernihiv region, Ukraine) *irinamak67@ukr.net*

THE IMPORTANCE OF ART AS A FACTOR OF CULTURAL DIPLOMACY DURING THE HETMANSHIP OF I. MAZEPA

The purpose of the study is to prove that art is a communicative technology of diplomatic ceremonial, which is an important component of state policy. As confirmation of this statement, the author uses the activities in this field of the talented politician and diplomat I. Mazepa, who was elected hetman by the Cossack Council in 1687. As is known, 20 years of Ivan Mazepa's rule (of Hetmanship) were associated with significant military, political, diplomatic and economic achievements.

We dare to say that I. Mazepa was not only a prominent diplomat of his time, but also one of those who already at the end of the 18th century used cultural diplomacy to strengthen the authority of Ukraine on the international arena.

During Mazepa's Hetmanship, not only architecture flourished, but also painting and engraving. During the administration of Ukraine by I. Mazepa, collections of family portraits borrowed from Europe became more and more popular. In the house of Mazepa himself there were portraits of foreign rulers. In turn, portraits of Ukrainian hetmans hung in the Skoropadsky Palace.

At this time, real masterpieces of baroque art were created in the field of engraving. It should be especially noted that under I. Mazepa, the features of Western art expanded significantly. Contemporaries admired the stone palace of the hetman in Honcharivka (a suburb of Baturin), built in the Western Baroque style.

The Baturin courtyard is the courtyard of a Western European emperor. So, for example, Mazepa had his own "music choir". The hetman's palace was decorated with items of Western decorative art.

The hetman's main concern is Kyiv.

During the reign of Mazepa, Kyiv impressed contemporaries with its beauty. In this way, Ivan Mazepa actively used the language of art to solve one of the most important political tasks of his time - returning Kyiv to the status of a single center of Left-Bank and Right-Bank Ukraine.

Key words: art, diplomacy, politics, communication, statesman.

Предмет дослідження полягає у вивченні культурної дипломатії під час гетьманства І. Мазепи.

У роботі використані праці Т. Таїрової-Яковлевої (Таїрова-Яковлева, 2013) та С. Павленка (Павленко, 2018), (Павленко, 2005), в яких опубліковано значну кількість джерел, присвячених даній проблемі.

Мета дослідження – довести, що мистецтво – фактор комунікації дипломатичного церемоніалу, який у свою чергу – важлива складова культурної дипломатії.

Як відомо, 20 років правління (Гетьманщиною) Івана Мазепи пов'язані зі значними військовими, політичними, дипломатичними, економічними досягненнями.

Як зазначає у своєму дослідженні В. А. Артамонов: «Безсумнівно, Мазепа володів розумом, дипломатичними здібностями та широким політичним світоглядом. З 1687 року гетьман був першорядним експертом та інформатором для російського уряду з українських, польських, молдавських та кримських справ, активно зміцнював Росію на південно-східних рубіжах» (Таїрова-Яковлева, 2013:104).

Сміємо стверджувати, що І. Мазепа був не лише визначним дипломатом свого часу, але одним із тих, хто вже наприкінці XVIII століття використав культурну дипломатію для зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

Одна з ознак політичної та економічної стабільності у державі – розквіт архітектури. Один із яскравих прикладів вищесказаного – період правління князя Ярослава Мудрого.

Собор Святої Софії у Києві – символ могутності Київської Русі. Київ – суперник Константинополя.

Як зазначав І. Грабар, «...час гетьманства Івана Мазепи був епохою процвітання кам'яної архітектури бароко в Україні» (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

За безпосередньою участю І. Мазепи були перебудовані або збудовані (заново) Києво-Печерська Лавра (зокрема, Успенський Собор або Велика Лаврська церква), київські Пустинно-Микільський, Кирилівський, Михайло-Золотоверхий і Межигірський монастирі, а також чернігівський Троїцько-Іллінський, лубенський, Мгарський, прилуцький Густинський, батуринський Крупницький, глухівський Петропавлівський, Домницький, Макошинський, Бахмацький і Кашенський монастирі.

Саме зусиллями Мазепи київська Софія набула вигляду, який має й сьогодні. Він позолотив куполи Успенського собору Київської Лаври, відбудував собори Переяслава, Чернігова, Батурина,

Рильська. Його фінансову допомогу діставали церкви у Вільно й Палестині. На його гроші була побудована церква в Запоріжжі.

У 1705 році І. Мігура створив гравюру «Апофеоз Мазепі», на якій розмістив зображення п'яти головних, побудованих гетьманом, храмів. Це Богоявленська церква Братського монастиря, Воєнно-Микільський собор Київського Пустинно-Микільського монастиря, Успенський собор Київської лаври і надбрамна церква Всіх святих тієї ж лаври. Богоявленський собор Братського монастиря і Собор Святого Миколи Пустинно-Микільського монастиря (Воєнно-Микільський) – шедеври українського бароко (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

Як писав І. Грабар, «треба віддати справедливість нашим предкам... Вони мали великий художній смак – про це з очевидністю свідчать зовнішні прикраси цих двох церков, як і інших зразків Київського бароко. У своїх декораціях майстри досягли дивовижних ефектів та дуже гарних комбінацій» (Таїрова-Яковлева, 2013:172).

У період гетьманства Мазепи спостерігається розквіт не лише архітектури, а й живопису, гравюри. Одним із доказів визнання заслуг І. Мазепи в Європі є робота німецького гравера Мартіна Бернігерота (Бернінгрота) (1670–1733), присвячена І. Мазепі з написом «IOHANNES MAZEPPA /COSACCORUM ZAPOROVIIENSIIUM / SUPREMUS BELLI-DUX» («Йоганнес Мазепа, запорозьких козаків найвищий військовий вождь»), надрукована 1706 р. в Лейпцизькому журналі «Die Europäische Fama».

Поява портрета Мазепи у згаданому журналі пов'язана з залученням у 1702 році на службу до Москви німецького барона, доктора права Генріха фон Гюйссена, якому було доручено виховання та освіти царевича Олексія, а також пропаганда діяльності Петра I та його близьких у німецьких виданнях.

Гюйссену також було доручено організувати за кордоном виконання гравірованих портретів А. Меншикова, І. Мазепи, Петра I та його близьких.

У зв'язку з цим у журналах з'являються біографічні відомості про гетьмана та його сім'ю, а також інформація про близькі стосунки І. Мазепи з Петром I. Так, журнал «Historische Remarques», повідомляючи про урочистий в'їзд царя 7 листопада 1703 р. до Москви, згадує, що: «Коли його Царська Величність проходив повз цей останній палац (Меншикова), то, зупинившись, мав довгу розмову з паном Мазепою, який презентував йому осипаний діамантами кинджал, а цілому царському оточенню презентував чимало напоїв» (Павленко, 2018:61).

Як наголошує С. Павленко: «Ці реалії дають підстави стверджувати, що завдяки Гюйссену німецький гравер М. Бернігерот мав у своєму розпорядженні не словесний опис гетьмана, а його портрет-зразок» (Павленко, 2018:61).

1796 р. гравер Самуель Фальк (1766–1826) скопіював зображення І. Мазепи М. Бернігерота для книги – історія України Йоганна Христіяна фон Енгеля.

Німецький гравер Даніель Бейєл (1760–1823) з цієї копії виконав свою гравюру (Павленко, 2018:63).

1721 р. в Амстердамі вийшла багатотомна робота «Історія Швеції у правління Карла XII» французького історика Анрі-Філіппа де Лім'єра (дата народження невідома – 1728). У п'ятому томі дослідження він помітив портрет І. Мазепи. У М. Бернігерота у підписі гравюри гетьмана названо козацьким запорізьким вождем. У Лім'єра – козацьким генералом. «Зрозуміло, автор останньої ілюстрації міг творчо поставитися до виконання замовлення і зробити «свого» Мазепу, під козака-генерала. Однак ми припускаємо, що Лім'єр мав у своєму розпорядженні, як і М. Бернігерот, давніший зразок – образ у керманіча України в лицарських обладунках», – наголошує у своєму дослідженні С. Павленко.

У період управління Україною І. Мазепи стають дедалі популярнішими запозичені з Європи збори сімейних портретів. У будинку самого Мазепи були портрети іноземних володарів. У свою чергу у палаці Скоропадських висіли портрети українських гетьманів.

У цей час створюються справжні шедеври барокової гравюри. Головними осередками стали друкарні Києва та Чернігова. Там зокрема працював видатний майстер Леонтій Тарасевич. Саме до нього звертається Ф. Шакловитий з проханням виготовити портрет Софії Олексіївни, на якому вона була зображена як самодержавна правителька.

Слід особливо відзначити, що при І. Мазепі значно розширюються риси західного мистецтва. «Чернігівська церква і лубенський Мгарський монастир будувалися за проектом німецького архітектора Йоганна Баптиста. Таке залучення іноземних архітекторів в Українському гетьман-

стві стало передднем діяльності Петра в Петербурзі» (Таїрова-Яковлева, 2013:183).

Сучасники захоплювалися кам'яним палацом гетьмана у Гончарівці (передмістя Батурина), збудованому у стилі західного бароко.

У 1704 році посол Франції Жан Балюз був уражений східною розкішшю та західною вишуканістю батуринського двору. Посол звертає увагу на те, що гетьман пересипав промову латинськими цитатами, розмовляв німецькою мовою зі своїми ворогами і по-італійськи зі своїми архітекторами.

Батуринський двір – це двір західноєвропейського імператора. Так, наприклад, Мазепа мав власну «музичну капелу». Палац гетьмана оздоблювали предмети західного декоративного мистецтва.

У той же час, у доносі Василя Кочубея йдеться про те, що: «Батурин 20 років стоїть без ремонту і від того вали біля нього скрізь змарніли і обвалилися». Батурин для гетьмана – це, насамперед, військова резиденція, де було все необхідне виконання гетьманських обов'язків.

Головна турбота гетьмана – Київ. Як зазначає у своєму дослідженні С. Павленко: «У мріях староукраїнської еліти оновлення вітчизни Русі-України мало починатися з відродження Києва – «іншого Єрусалима», який мислився як величезний храм, вівтарем якого є Свята Софія» (Павленко, 2005:125).

Київ у часи правління Мазепи вражав сучасників своєю красою.

«Райські місця! – зазначав у своїх нотатках про нього московський священик Іоанн Лук'янов у січні 1700 р. – ... Скрізь сади, виноградів та по диких лісах усі сади. Церков кам'яних також у Києві багато; на Подолі будова візерунчаста; ретельні лихомани і багато у них чудотворних ікон (...); сердечна віра в них дуже до Бога; і до жебраків податливі дуже» (Павленко, 2005:125).

Висновки. Таким чином Іван Мазепа активно використовував мову мистецтва для вирішення одного з найважливіших політичних завдань свого часу – повернення Києву статусу єдиного центру Лівобережної та Правобережної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 304 с.
2. Павленко С. Іван Мазепа. Київ: «Мистецтво», 2018. 208 с.
3. Таїрова-Яковлева Т. Г. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради». Київ: ТОВ «Видавництво «Клю»», 2013. 403 с.

REFERENCES

1. Pavlenko S. *Ivan Mazepa yak budivnychiy ukrainskoi kultury*. [Ivan Mazepa as a builder of Ukrainian culture]. Kyiv: Publishing house "Kyiv-Mohyla Academy", 2005. 304 p. [in Ukrainian].
2. Pavlenko S. *Ivan Mazepa*. [Ivan Mazepa]. Kyiv: "Mystetstvo", 2018. 208 p. [in Ukrainian].
3. Tairova-Yakovleva T. G. *Ivan Mazepa i Rossiiska imperiia. Istoriia «zrady»*. [Ivan Mazepa and the Russian Empire. History of "treason"]. Kyiv: LLC "Klyu Publishing House", 2013. 403 p. [in Ukrainian].

УДК 78.072.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-16>**Юлія КАПЛІЄНКО-ІЛЮК,***orcid.org/0000-0002-6114-9680*

доктор мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музики

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *yuliyakaplienko@gmail.com***МУЗИКОЗНАВЧА ДУМКА НА БУКОВИНІ: АДАЛЬБЕРТ МІКУЛІЧ**

У статті розповідається про стан музикознавства на Буковині у період кінця XIX–початку XX століття. Використані в процесі підготовки статті методи дослідження, зокрема, біографічний, історичний, культурологічний, дедуктивний, дозволили виявити цікаві факти життєдіяльності одного з представників буковинської еліти того часу – Адальберта Мікуліча. Розвиток історичного музикознавства на Буковині розпочинався з німецькомовних праць. Одна з перших робіт, яку можна вважати музикознавчим дослідженням, – розвідка Антона Норста «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині». Він один з перших дослідив музичне мистецтво Буковини та Чернівців. Початковий розділ цієї книги написаний професором Адальбертом Мікулічем, якого можна вважати одним з фундаторів музикознавчої думки на Буковині. Головна мета статті – визначення ролі Адальберта Мікуліча в дослідженні музичної культури Буковини та характеристика його розвідки «Музика на Буковині перед заснуванням товариства сприяння музичному мистецтву: 1775–1862». Музикознавчі та культурологічні праці А. Мікуліча – важливе джерело інформації про музичну культуру буковинського краю в період Австро-Угорської влади на Буковині. На основі відомостей із переказів та спогадів очевидців А. Мікуліч розкриває та порівнює особливості народної музики румунів та українців, характеризує жанрові моделі їх пісень. Акцентується увага на суспільному житті краю, згуртованості та дружніх стосунках між різними народами, що населяли Буковину. Багато цікавої інформації довідуємося з матеріалів А. Мікуліча, присвячених зародженню музичної освіти на Буковині. Описаний в книзі період 1830–1847 років надав Чернівцям передумови для майбутнього розвитку музикування, опанування майстерністю виконання на різноманітних музичних інструментах, особливо фортепіано, мистецтвом співу, акторської гри. Отже, окремі сторінки життя, активна громадська та музикознавча діяльність А. Мікуліча, представлені в дослідженні, дають можливість зробити висновки про його непересічну особистість та зародження музикознавства на Буковині в кінці XIX століття.

Ключові слова: мистецтво Буковини, культура Чернівців, музикознавство, музична освіта Буковини, А. Мікуліч, Й. Мікуліч-Радецький.

Yuliya KAPLIYENKO-ILIUK,*orcid.org/0000-0002-6114-9680*

Doctor of Science in Art Criticism, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Music

Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *yuliyakaplienko@gmail.com***MUSICOLOGICAL THOUGHT IN BUKOVYNA: ADALBERT MIKULICZ**

The article dwells on the state of musicology in Bukovyna in the period of the late 19th–early 20th century. The research methods used in the preparation of the article, in particular, biographical, historical, cultural and deductive, made it possible to reveal interesting facts about the life of one of the representatives of the Bukovynian elite of that time – Adalbert Mikulicz. The development of historical musicology in Bukovyna started with German-language works. One of the first works that can be considered a musicological study is Anton Norst's research on the «Society for the Promotion of Musical Art in Bukovyna». He was one of the first to research the musical art of Bukovyna and Chernivtsi. The first chapter of this book was written by Professor Adalbert Mikulicz, who can be considered one of the founders of musicological thought in Bukovyna. The main objective of the article is to determine the role of Adalbert Mikulicz in the study of the musical culture of Bukovyna and the characteristics of his investigation «Music in Bukovyna before the foundation of the society for the promotion of musical art in 1775–1862». The musicological and cultural works of A. Mikulicz are an important source of information about the musical culture of the Bukovynian region during the Austro-Hungarian rule in Bukovyna. On the basis of the stories and memories of eyewitnesses, A. Mikulicz reveals and compares the peculiarities of folk music of Romanians and Ukrainians, characterizes the genre models of their songs. Attention is focused on the social life of the region, unity and friendly relations between the different peoples who inhabited Bukovyna. We learn a lot of interesting information from the materials of A. Mikulicz, dedicated to the birth of music education in Bukovyna. The period of the years 1830–1847 described in the book provided Chernivtsi with the prerequisites for the future development of music-

making, mastering the skill of performing on various musical instruments, especially the piano, the art of singing, and acting. Thus, the individual pages of A. Mikulicz's life, active public and musicological activities, considered in the study, provide an opportunity to draw conclusions about his unique personality and the birth of musicology in Bukovyna at the end of the 19th century.

Key words: *art of Bukovyna, culture of Chernivtsi, musicology, musical education in Bukovyna, A. Mikulicz, J. Mikulicz-Radecki.*

Постановка проблеми. Музикознавство на Буковині має тернистий шлях становлення, адже край довгий час знаходився під володарюванням різних держав, зокрема й Австро-Угорської монархії. Цей період (1774–1918) був одним з найважливіших для політичного, економічного, соціального, релігійно-культурного розвитку Буковини та Чернівців. Влада усіляко сприяла процесам освічення населення. Незважаючи на те, що на території краю проживали представники різних національностей, більшість – це українці та румуни. Однак, нестача книжкової літератури поповнювалась переважно німецькомовними виданнями, які австрійці завозили з Відня. Лише деякі, духовного змісту екземпляри були надруковані українською. Водночас, з метою поліпшення та розвитку освіти на Буковині організовано ряд латинських та німецьких шкіл у Чернівцях і Сучаві. Отже, це сприяло поступовому онімеценню населення краю. Розвиток власного історичного музикознавства розпочинався, звісно ж, з німецькомовних праць. Одна з перших робіт, яку можна, певною мірою, вважати музикознавчим дослідженням – розвідка Антона Норста «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині» (Dr. Anton Norst, 1903). Праця відображає процес розвитку культури Буковини, її музичного життя та роль окремих персоналій у процесі культурного піднесення краю в період 1775–1902 років. Окремий розділ цієї книги написаний професором Адальбертом Мікулічем, який став одним з основоположників музикознавчої думки на Буковині.

Аналіз досліджень. Процес дослідження культурного розвитку Буковини, його музичного мистецтва був нерівномірним. Великі прогалини спостерігаються у період радянської влади на Буковині. Тому дослідження ролі персоналій минулого в розвитку музичної культури краю, зокрема музикознавчої думки, розпочалося з часів української незалежності. Значна роль у цьому процесі належить науковцям кафедри музики Чернівецького національного університету, зокрема А. Кушніренку, Я. Вишпінській, О. Залуцькому, Ю. Каплієнко-Ілюк та ін. Працівники кафедри займаються дослідженням історичного минулого та сучасності буковинської культури, композиторської творчості митців краю, знаходять

нові джерела інформації про громадсько-культурне життя Чернівців, відкривають світу забуті імена та музичну спадщину. Так, одним з перших сучасних наукових джерел про музичне життя та освітні процеси краю стала колективна праця «Історія музичної культури й освіти Буковини» (Кушніренко, Залуцький, Вишпінська, 2011). Значний внесок у дослідження культури Буковини здійснив О. Залуцький, один з численних навчальних посібників якого вперше частково висвітлює напрацювання діячів мистецтва минулого, зокрема Адальберта Мікуліча та Антона Норста (Музичне краєзнавство Буковини, 2004). Сучасне музикознавство збагатилося монографією про музичне мистецтво Буковини, де розкриваються риси стилю композиторів минулого та сучасності (Каплієнко-Ілюк, 2020).

Окремих наукових розвідок про Адальберта Мікуліча не знаходимо. Однак існує коротка інформація про його життя в контексті дослідження Р. Вурцера (Wurzer, 1909) про історію навчального закладу, де він працював. Також у статті О. Дем'янчук, присвяченій навчальному процесу першої державної гімназії Буковини у ХІХ столітті, міститься невелика інформація про А. Мікуліча з посиланням на попереднє джерело (Дем'янчук, 2017: 148–153). Окремі деталі біографії буковинського діяча зустрічаються в інтернет джерелах, зокрема на сторінках «Буковинського інтелектуального календаря» Муніципальної бібліотеки імені Анатолія Добрянського у Чернівцях (Буковинський інтелектуальний календар, 2020). Проливають світло на таємниці біографії Адальберта Мікуліча матеріали справи, що знаходяться у фондах Чернівецького архіву (ДАЧО. Ф. 221. Оп. 2. Спр. 178).

Отже, у науковому просторі не вистачає інформації про життя та діяльність одного з шанованих буковинців другої половині ХІХ – початку ХХ століть, педагога-професора, громадського діяча, дослідника історії культури Буковини та Чернівців – Адальберта Мікуліча (1842–1920). Водночас, не надається науковій оцінці його розвідкам та не характеризується значення його діяльності у процесі становлення музикознавства на Буковині.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення ролі Адальберта Мікуліча

в дослідженні музичної культури Буковини та характеристика його розвідки «Музика на Буковині перед заснуванням товариства сприяння музичному мистецтву: 1775–1862».

Виклад основного матеріалу. Адальберт Мікуліч (Adalbert Mikulicz) народився 27 жовтня 1842 року в Чернівцях. Його батько – Андреас Мікуліч-Радецький (1804–1881) – походив з сім'ї литовського-польського дворянина, спочатку був лісничим, але потім став архітектором і збудував Чернівецьку Ратушу. Він був одруженим двічі та мав 10 дітей. Адальберт був сином від другого шлюбу. Мати – Емілія Мікуліч-Радецька (1813–1867) – прусського дворянського роду Дамніц з німецьким та польським корінням. Діти в сім'ї отримали досить суворе виховання; батько прагнув дати дітям якнайкращу освіту, тому відправив сім'ю до Відня та Праги. Родина Мікулічів відрізнялась неабияким талантом у різних сферах діяльності, усі мали хист до мистецтва, в їх будинку часто звучала музика. Професійно займалися музикою сестри Адальберта – Кароліна та Емілія, але особливо талановитим був брат – Йоганнес Мікуліч-Радецький (1850–1905). Він став хірургом, професором кафедри хірургії, одним з найвідоміших лікарів світу, який має велику кількість винаходів у сфері медицини. Водночас, Йоганнес – талановитий музикант, закінчив Віденську консерваторію, чудово грав на фортепіано, давав приватні уроки гри на інструменті. Будучи молодим, він довго вагався у виборі професії між лікарем та музикантом. Сучасники Йоганнеса припускали, що він мав руки маленького розміру (міг охопити лише октаву), тому, можливо, це завадило йому стати відомим піаністом, проте дозволяло вправно оперувати, швидко виконуючи надскладні операції. Як згадується у спогадах друзів і колег Й. Мікуліча-Радецького, «часто пізно ввечері, після довгого робочого дня, він сідав за фортепіано й грав у тиші будинку, переважно Баха або Брамса, які були його улюбленими композиторами» (Dr. Willy Anschütz, 1905: 6–7). Доктор Віллі Аншютц у пам'ятному некролозі пригадує: «Музика стала для нього життєвою потребою: якщо він довго не міг займатися музикою з різних причин, він страждав. І тут, як і в науці, він вважав нестерпними незавершені чи незначні досягнення. Це принижувало його ідеал. Він вважав за краще грати музику зі своєю сім'єю і старанно уникав грати перед незнайомцями» [Там само].

Про деякі деталі життєдіяльності Адальберта Мікуліча дізнаємося з архівних джерел, зокрема зі справи А. Мікуліча, що знаходиться в архіві

Чернівецької області. В своєму резюме автор розповідає про етапи своєї освіти та професійної кар'єри. Стало відомо, що рідною мовою в сім'ї була німецька. Майбутній історик, закінчивши середню школу, відвідував гімназію у Чернівцях, а з шостого класу, за ініціативи батька, продовжив навчання у Празі. Там він розпочав музичну та літературну освіту, а через семестр вступив на навчання до Віденського університету, де вивчав історію та географію, відвідував лекції з німецької мови. Там відбувається його знайомство з багатьма літературними творами німецьких авторів. Зацікавленість німецькою класикою підштовхнула А. Мікуліча до дослідницької діяльності, результатом якої стали розвідки про драматургію В. Шекспіра та його вплив на німецьку літературу. Проте, не маючи фінансової підтримки, він змушений був давати приватні уроки у Відні, а згодом повернутися до Чернівців. Як дипломований вчитель, з 1871 р. протягом тривалого часу він працював у Чернівецькій цісарсько-королівській вищій гімназії, де викладав німецьку мову, історію та географію. У серпні 1884 року, після успішно складеного тестування, отримав звання професора (Wurzer, 1909: 238). В архівних документах розкривається інформація про розширений іспит А. Мікуліча з німецької мови, містяться його екзаменаційні роботи та домашнє завдання, що по суті є дипломною працею, де автор дослідив стиль і строфічну будову пісень Вальтера фон дер Фогельвейде – німецького поета кінця XII – початку XIII ст., композитора періоду класичного міннезангу, що писав на австрійському діалекті твори, близькі до лицарської поезії. Розглядаючи особливості його пісень А. Мікуліч порівнює їх з творчістю попередників Вальтера та його сучасників, зокрема Рейнмара фон Хагенау, відомого під псевдонімом Рейнмар Старий (Reinmar der Alte), пісні якого вважалися шедеврами традиційного міннезангу (Матеріали про прийняття державних іспитів у студента філософського факультету Мікуліча Адальберта: 1884).

Водночас А. Мікуліч цікавився історією рідної Буковини, її культурно-музичним життям. Його краєзнавчі розвідки, зокрема «Музика на Буковині перед заснуванням товариства сприяння музичному мистецтву: 1775–1862», що розмістилися у першому розділі праці А. Норста, стали важливим інформативним джерелом про буковинську музику другої половини XVIII–XIX століть. На основі відомостей із переказів та спогадів очевидців А. Мікуліч розкриває та порівнює особливості народної музики румунів та українців, характеризує жанрові моделі пісень, таких як румунські

дойни, танцювальні хори, релігійні колінди, українські коломийки, інструментальну та церковну музику. Розповідається тут і про національну мелодику інших народів, що населяли буковинську землю, зокрема про народні пісні і танці німців, поляків, угорців, словаків, вірмен. Акцентується увага на суспільному житті краю, згуртованості та дружніх стосунках між різними народами, що населяли Буковину. З праці Мікуліча дізнаємося і про наявність музичних інструментів у Чернівцях, зокрема появу фортепіано, гітари. Відзначається, що на усіх патріотичних святах у Чернівцях звучав гімн Австрійської імперії, музика до якого була створена Йозефом Гайдном. На думку автора статті, цьому австрійському гімну «немає рівних у милозвучності» (Норст, 2021: 32).

Багато цікавої інформації довідуємося з матеріалів Мікуліча, присвячених зародженню музичної освіти на Буковині. Описаний період 1830–1847 років надав Чернівцям передумови для майбутнього розвитку музикування, опанування майстерністю виконання на різноманітних музичних інструментах, особливо фортепіано, мистецтвом співу, акторської гри. Це відбувалося завдяки появі у Чернівцях професійних музикантів та викладачів музики з Відня, Праги, Карлових Вар та інших міст. Серед місцевих талантів згадується Йоганн Кауфман – талановитий художник, поет і музикант, який віртуозно грав на флейті, скрипці, старанно виконував партії у струнному квартеті. Він брав участь у заснуванні першого Співочого товариства та Музичного товариства у Чернівцях.

А. Мікуліч приділяє увагу й постаті Карла Умлауффа фон Франквеля – місцевого судового чиновника. Він був непересічною особистістю з різнобічною та активною діяльністю у багатьох сферах життя Буковини. Він щиро любив музику, грав на багатьох інструментах, співав, маючи гарний голос – баритон. Умлауфф товаришував тоді ще з юним Францом Шубертом, з яким вони нерідко обговорювали творчі плани композитора. Умлауфф часто співав пісні Шуберта, акомпануючи собі на гітарі, що подарував йому композитор. Саме Умлауфф познайомив чернівецьку публіку з творчістю австрійського композитора. Усі музичні вечори проходили в його будинку, що, по суті, став центром музичного життя Чернівців. Окрім сольної музики на концертах звучали квартети та більш масштабні твори, зокрема ораторії Й. Гайдна, ставилися опери В. А. Моцарта, Дж. Россіні, К. М. Вебера, Л. Бетховена, Дж. Мейєрбера.

Отже, можемо зробити висновок, що місцева знать та чиновники були не лише поціновувачами

музичного мистецтва, але й самі володіли грою на музичних інструментах, були талановитими співаками, виступали на концертах та публічних заходах. Тож, музична діяльність у Чернівцях знаходилася під особливою опікою влади, що сприяло розвитку мистецтва на Буковині.

Розділ, написаний А. Мікулічем, містить інформацію й про перебування Ференца Ліста у Чернівцях, який дав декілька концертів, що мали величезний успіх, про Кароля Мікулі – піаніста і композитора, який народився на Буковині. Ці матеріали важливі для розуміння основ формування професійного музичного мистецтва краю. Адже були й часи занепаду (1850–1859), що позначилося на якості виконуваної музики у Чернівцях, оскільки не вистачало навчальних закладів з професійними музикантами та досвідченими викладачами.

Розповіді про Сидора Воробкевича, Чіпріяна Порумбеску та інших розкрили особливості відродження професіоналізму на Буковині та перспективи його подальшого розвитку, що проявилось у формуванні власної композиторської справи. Про перші спроби композиції А. Мікуліч згадує у зв'язку з появою друком у Відні кадрили барона Апостола Петріно, де скомпоновано кілька румунських мелодій, альбому буковинських танців, які містили українські та румунські мелодії і були опубліковані у Празі сестрами Кароліною й Емілією Мікулічами.

Важливу роль у створенні основ виникнення «Товариства сприяння музичному мистецтву на Буковині» відіграло «Чернівецьке співоче товариство» (1859–1862). А. Мікуліч розкриває передумови його появи, завдання, що полягали у розвитку хорового співу на Буковині, згадує засновників, переважна більшість яких не були професійними музикантами.

Висновки. Отже, музикознавство на Буковині має свій початок з періоду Австро-Угорського панування в краї, що позитивно вплинуло на загальний зріст культури і мистецтва. Незважаючи на активну виконавську та громадську діяльність на Буковині, усе ж таки, не вистачало праць музично-історичного спрямування. Окрім матеріалів чернівецької та віденської преси не було інших джерел інформації. Тому перші спроби культурологічних розвідок мають велику цінність для сучасної музикознавчої науки. Однією з таких праць стала книга Антона Норста «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині: 1862–1902». Внесок Адальберта Мікуліча у процес дослідження буковинського мистецтва досить вагомий, адже допоміг А. Норсту в його праці

відтворити цілісну картину розвитку культури Буковини. Хист Мікуліча, як історика і талановитого педагога, дозволили йому зібрати цінну інформацію, якою володіли переважно мешканці краю і яка стала для сучасників майже єдиним джерелом про музичну культуру того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буковинський інтелектуальний календар. Травень 2020. *Муниципальна бібліотека імені Анатолія Добрянського*. URL: <http://www.dobrabilioteka.cv.ua/ua/1324631228/1497426496> (дата звернення: 16.08.2022).
2. Дем'янчук О. Кадрове забезпечення навчального процесу першої державної гімназії Буковини (XIX ст.). *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 17. С. 148–153.
3. Каплієнко-Ілюк Ю. В. Музичне мистецтво Буковини. Стильові парадигми композиторської творчості XIX–XXI ст.: монографія. Чернівці: Букрек, 2020. 504 с.
4. Кушніренко А. М., Залуцький О. В., Вишпінська Я. М. Історія музичної культури й освіти Буковини: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 376 с.
5. Матеріали про прийняття державних іспитів у студента філософського факультету Мікуліча Адальберта. *ДАЧО* (Державний архів Чернівецької області). Ф. 221. Оп. 2. Спр. 178. 1884.
6. Музичне краєзнавство Буковини: навчальний посібник до курсу «Музичне краєзнавство». Вип.: 3 / укл. О. В. Залуцький; переклад з німецької: Чебан Г. І. Чернівці: Рута, 2004. 79 с.
7. Норст Антон. Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині. 1862–1902 / пер. з нім. Марини Литвинюк, Олександри Ванкевич, Анни Даскалюк. Чернівці: Книги–XXI, 2021. 224 с.
8. Dr. Anton Norst. Der Vereines zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina. 1862–1902. Czernowitz: Buchdruckerei-Gesellschaft, 1903. 68, XXXIV s.
9. Dr. Willy Anschütz. Zur Erinnerung an Johannes von Mikulicz. Berlin, 1905, 7 s. (Sonderabdruck aus der Berliner klin. Wochenschr, 1905. No. 36.)
10. Wurzer R. Festschrift zur Hundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums 1808–1908. Czernowitz: Drug und Verlag der Edckhard, 1909. 286 s.

REFERENCES

1. Bukovyns'kyi intelektual'nyy kalendar. Traven' 2020 [Bukovyna intellectual calendar. May 2020]. Municipal library named after Anatoly Dobryanskyi. URL: <http://www.dobrabilioteka.cv.ua/ua/1324631228/1497426496> (date of access: 16.08.2022) [in Ukrainian].
2. Dem'yanchuk O. Kadrove zabezpechennya navchal'noho protsesu pershoyi derzhavnoyi himnaziyi Bukovyny (XIX st.) [Demyanchuk O. Personnel support of the educational process of the first state gymnasium of Bukovyna (XIX century)]. *Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, 17. 2017. pp. 148–153 [in Ukrainian].
3. Kapliyenko-Iliuk, Yu. V. Muzychne mystetstvo Bukovyny. Styl'ovi paradyhmy kompozytors'koyi tvorchosti XIX–XXI st.: monohrafiya [Music art of Bukovyna: Style paradigms of composer art of the XIX–XXI centuries: monograph]. Chernivtsi: Bukrek, 2020. 504 p. [in Ukrainian].
4. Kushnirenko A. M., Zaluts'kyi O. V., Vyshpyn'ska Ya. M. Istoriya muzychnoyi kul'tury y osvity Bukovyny : navchal'nyy posibnyk [History of musical culture and education of Bukovina: study guide]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2011. 376 p. [in Ukrainian].
5. Materialy pro pryynyattya derzhavnykh ispytyv u studenta filososf's'koho fakul'tetu Mikulicha Adal'berta: [Materials on the acceptance of state exams from the student of the Faculty of Philosophy Mikulich Adalbert]. State archive of Chernivtsi region. Spr. 178, 1884 [in Ukrainian].
6. Zaluts'kyi O. V. (ed.) Muzychne krayeznavstvo Bukovyny: navchal'nyy posibnyk do kursu «Muzychne krayeznavstvo» [Musical regional history of Bukovyna: study guide for the course «Musical regional history»]. Chernivtsi: Ruta, Vyp. 3. 2004. 79 p. [in Ukrainian].
7. Norst Anton. Tovarystvo spryannya muzychnomu mystetstvu na Bukovyni. 1862–1902 [Norst Anton. Society for the promotion of musical art in Bukovyna. 1862–1902]. Chernivtsi: Knyhy–XXI, 2021. 224 p. [in Ukrainian].
8. Dr. Anton Norst. Der Vereines zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina. [The Association for the Promotion of Music in Bukovina] 1862–1902. Czernowitz: Buchdruckerei-Gesellschaft, 1903. 68, XXXIV s. [in German].
9. Dr. Willy Anschütz. Zur Erinnerung an Johannes von Mikulicz. [In memory of Johannes von Mikulicz.] Berlin, 1905, 7 s. (Sonderabdruck aus der Berliner klin. Wochenschr, 1905. No. 36.) [in German].
10. Wurzer R. Festschrift zur Hundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums 1808–1908. [Festschrift for the centenary commemoration of the founding of the Gymnasium 1808-1908] Czernowitz: Drug und Verlag der Edckhard, 1909. 286 s. [in German].

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.151.2(477.83).09(092) «19»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-17>

Любомира АЙЗЕНБАРТ,

orcid.org/0000-0001-7699-2542

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *liubomyra.ayzen@ukr.net*

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ЯЦКОВА

У статті проаналізовано два способи впливу простору на формування ідентичності у творчій спадщині М. Яцкова. З'ясовано, що для письменника визначальною щодо дій героїв, побудови сюжету та характеру проблематики є національна ідентичність. Аналізуючи тексти військової тематики письменника, нами простежено, що автор логічно поєднує в одне ціле концепт війни та австрійської імперії.

Цілкові інакше у творчості М. Яцкова «розбудовуються» стосунки між українською та єврейською ідентичностями. Зазначимо, що їх зіткнення у малій прозі письменника є дзеркальним відображенням українсько-австрійського протистояння ідентичностей.

Доведено, що описуючи стосунки представників різних національностей через трагічні моменти життя, М. Яцків постійно підкреслює пріоритет міжособистісних взаємин над усіма іншими – національними, соціальними, політичними тощо.

Також нами простежено, що сучасні дослідження культурного простору тісно пов'язані з аналізом ідентичності – національної, релігійної, культурної. Розкрито, що існує кілька основних маркерів культурної ідентичності певного простору в художній творчості, зокрема: 1) географічні характеристики; 2) традиції, звички, цінності, переконання, уявлення героя; 3) шляхи, через які соціальні й міжособистісні стосунки здійснюють формування особистості героя. Перелічені аспекти дають змогу детально з'ясувати, як автор конструює літературні світи й водночас яким чином географічний та культурний ландшафти відображають ідентичність.

Ідея Галичини як «краю на межі» вплинула на формування різних концептів галицького культурного пограниччя в національних літературах. Бачимо, що для М. Яцкова – «не своя» рідна земля, «загублена» поміж кордонами імперій, і водночас «край казкового дитинства». Звідси нами встановлено, що літературна репрезентація Галичини у творчому доробку автора пропонує погляд на неї ізсередини. Визначено, що найбільший вплив на формування ідентичності галицького краю у творчості митця мала саме національна ідентичність.

Ключові слова: зіставлення, національна ідентичність, проза, протиставлення, репрезентація.

Liubomyra AIZENBART,

orcid.org/0000-0001-7699-2542

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Literature and Polonistics

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *liubomyra.ayzen@ukr.net*

THE SPECIFICITY OF THE NATIONAL IDENTITY REPRESENTATION IN M. YATSKOV'S FLASH FICTION

The article shows two ways how space influences the identity formation in M. Yatskov's works of fiction. It is highlighted that the national identity is crucial for the characters' actions, the plot construction and the nature of the problem. The analysis of the writer's texts on military topics has revealed that the author logically combines the concept of war and the Austrian empire.

The relationships between Ukrainian and Jewish identities is 'constructed' in a completely different way in M. Yatskov's works. It should be mentioned that their conflict in the writer's flash fiction is a reflection of the Ukrainian and Austrian identity confrontation. This work has proved that by describing the relations of representatives of different nationalities through tragic life moments, M. Yatskov emphasizes the priority of interpersonal relations over national, social and political ones.

It is also revealed that modern studies of the cultural space are connected with the analysis of national, religious and cultural identities. The article shows that there are major markers of the cultural identity for space in artistic creativity:

1) *geographical characteristics*; 2) *traditions, habits, values, beliefs and character's ideas*; 3) *ways of building up a character's personality through social and interpersonal relationships. These aspects help to find out how a writer constructs imaginary worlds and at the same time how geographical and cultural landscapes reflect a character's identity.*

The idea of Galicia as 'a land on the border' influenced various concepts of the Galician cultural borderland in national literatures. In M. Yatskov's works we can see that Galicia was not his native land, but the one that was 'lost' between the empire borders', and at the same time it was 'the land of his sweet childhood'. Therefore, it is highlighted that the literary representation of Galicia in his literary works offers a view on it from inside. The article confirms the influence of the national identity on the formation of the Galician identity in writer's works.

Key words: *juxtaposition, national identity, prose, opposition, representation.*

Постановка проблеми. Вплив простору на культурну ідентичність у малій прозі М. Яцкова є двояким: з одного боку, він формував художню свідомість самого письменника, а з іншого, – визначав дії його героїв. Авторів не обов'язково називати місцевість або територію, робити її адміністративно впізнаваною; він передусім підкреслює національну ідентичність героя, і вже через визнання ним простору як «свого» окреслюється ідентичність географічна. Звідси – культурна ідентичність галицького простору в М. Яцкова безпосередньо пов'язана з національною ідентичністю його героїв.

Аналіз досліджень. На думку польської дослідниці О. Гнатюк, специфічне поєднання національної та культурної ідентичностей зумовлено тим, що вони обидві є частинами однієї ширшої ідентичності – колективної. Ця остання, за О. Гнатюк, ґрунтується на ідеї про присвоєння одиницею істотних елементів колективної культури, визнання їх власними, відтак – ідентифікацію з ними. Власне таким шляхом увиразнюється почуття належності певної особи до колективу; проте водночас вона конструює своє відчуття відмінності щодо інших національних спільнот (Гнатюк, 2003: 32). Діалогічність у відношенні поміж національною й культурною ідентичністю авторка визначає як один із важливих елементів у взаєминах окремих людей з іншими (Гнатюк, 2003: 32–33). Усвідомлення національної культури, як-от: мови, релігії, цілої низки ритуалів, традицій, усної та писемної спадщини, впливає на формування національної свідомості, яка, зі свого боку, забезпечує збереження культурної ідентичності.

Важливою також залишається й релігійна ідентичність на території, де водночас існує кілька релігій. Національна й культурна ідентичності тісно переплетені й чітко простежуються у художніх текстах різних галицьких письменників.

Національна й культурна ідентичності тісно переплетені й чітко простежуються у художніх текстах різних галицьких письменників. Останні не лише наділяють героїв власною ідентичністю, а й виявляють при цьому авторську рецепцію Іншого.

Як уже зазначалося, таке вираження відбувається двома домінуючими способами – зіставленням та протиставленням, які можуть водночас існувати у площині одного літературного тексту. На вибір стратегії відображення ідентичності того чи того культурного простору значною мірою впливає авторське уявлення про нього, часто сформоване під впливом загальних стереотипів і міфів.

На основі концепції В. Кочан щодо трьох способів розгляду явища культурного пограниччя, а саме:

1) контактів між двома і більше етнокультурними спільнотами, локалізованими у просторі;

2) просторово-географічного чинника, згідно з яким пограниччя постає тільки як територія, розташована поблизу кордону і далеко від центру;

3) сприйняття пограниччя як місця формування певного типу особи, ідентичності, прикордонного суспільства (Кочан, 2008: 10) проаналізуємо особливості літературної репрезентації культурної ідентичності Галичини в художніх текстах М. Яцкова.

Мета статті – проаналізувати специфіку репрезентації національної ідентичності в малій прозі М. Яцкова.

Виклад основного матеріалу. У творах М. Яцкова, попри українців, присутні також австрійці та євреї. Найвищі щаблі соціальної ієрархії займають представники австрійської національності, переважно цивільні та військові, найнижчі – євреї, люди, котрі живуть дещо відокремлено від загального соціуму. Австрійський елемент найчастіше з'являється в контексті Першої світової війни, натомість єврейський – у контексті мирного життя.

Зазвичай порівняння різних національностей у малій прозі М. Яцкова простежуємо у творах військової тематики (зокрема, «Душі кланяються», «Під обухом», «В казармі», «Христос в гарнізоні», «Дитяча забавка», «У милосердній богині з кам'яним серцем», «На діброві»). Автора хвилює доля українських хлопців в умовах війни та їхні стосунки з австрійською військовою старшиною.

Безумовно, головним джерелом драматизму цих оповідань стала війна загалом. Розкриття й виявлення психологізму міжнародних

стосунків якраз і дає читачеві змогу відчуті і зрозуміти глибину конфлікту, що для українця у тодішніх історичних умовах полягав у безглузді насильницької смерті молодих людей, до того ж не за свою землю (вона їм не належала), а заради інтересів чужинців. У творах на військову тему М. Яцків реалізує характерні прийоми динамічного діалогу й фольклорного нарративу. До речі, в цих оповіданнях сюжет як об'єднувальна рамка практично відсутній. На передній план автор поміщає окремих епізод, сповнений психологізму та драматизму, підкреслених за допомогою художньої деталі.

Найвиразніше в малій прозі М. Яцкова описано стосунки між українцями та австрійцями. Проаналізуємо їх із двох позицій:

1) *зіставлення* (сприйняття українцями австрійської старшини); 2) *протиставлення* (відносини австрійської старшини й українців).

Символами австрійської ідентичності для М. Яцкова на конкретному рівні постають передовсім військова казарма та військовий госпіталь, тоді як на абстрактному рівні – сам «цісар». Письменник використовує стилістичний прийом синекдохи, коли одиничне стає маркером множини, частина «заступає» ціле. Для галицьких українців австрійський елемент часто означав образ цісаря як символ усієї Австро-Угорської імперії, системи людських взаємин на засадах жорсткої соціально-національної ієрархії. Людина на найнижчому соціальному щаблі була позбавлена власної національної ідентичності (наприклад, у новелі «Під обухом» полковник називає вояка «цісарською дитиною»).

Аналізуючи твори військової тематики М. Яцкова, помічаємо, як автор методично поєднує в одне ціле концепти війни та Австрійської імперії. Дорогою на фронт колишні українські селяни, а тепер денационалізовані новобранці австрійської армії, у задушливому вагоні поїзда змушені кричати на пошану цісаря «Віват!», «Хай живе!». Як зазначає автор, «...у цьому *«Хай живе!» чути пекло: прокльони, жаль, страх, рев тварини, що йде на заріз»* (Яцків, 1999: 99).

Описуючи трагізм війни, М. Яцків традиційно вдається до використання притаманного для фольклорного нарративу способу оповіді. Деякі тексти, опис окремих епізодів нагадують різноманітні фольклорні жанри: плач, голосіння, притчу, казку, легенду тощо. Наприклад, новелу «Душі кланяються» письменник розпочинає так: *«Не на весілля гуляти і не луг косити збирається парубоцтво. Весілля пройде без гомону – не буде кому танцю повести, ні співанок під лад затягнути. Луг опустіє, бо буйне парубоцтво йде цісарю*

служити. Там стане воно не з ясними косами, а з карабінами і шаблями» (Яцків, 1999: 97).

Характерний для казки епічний зачин, поданий через стилістичний прийом протиставлення метафор весілля і похорону, з використанням епітетів, властивих народній творчості, – «буйне парубоцтво», «ясні коси» тощо – перетворюють цей текст в архетипний для українців мотив голо-сіння. А вже у наступному абзаці автор прямо вводить мотиви народних жалібних пісень, що їх заводять матері за синами.

Подаючи художні образи війни крізь призму взаємовідносин українського вояка та австрійської старшини, М. Яцків неодноразово вдається до мовно-змістового контрасту (як, наприклад, у новелі «Дитяча забавка». Назва, яка б, здавалося, мала відсилати уяву читача до атмосфери дитинства, радості, сміху, безпосередності, насправді вживається на означення нищення, жорстокості, смерті. Адже в центрі оповідання – тренувальні військові маневри, під час яких від немилосердних знущань гинуть люди. Те, що для одних стає життєвою трагедією, для інших – лише привід розважитися).

Проаналізуємо й другий аспект українсько-австрійських стосунків – ставлення австрійського військового начальства до українців. Австрійську імперськість відображала концепція вищості однієї національності над іншими. Стилістичною ознакою австрійської ідентичності у прозі М. Яцкова є використання німецькомовної лексики, однак переважно тієї, що означає муштру, дух казарми і людського розпачу загалом. Більшість німецьких слів подано винятково у формі команд та наказів. Інша лексика німецького походження вживається М. Яцковим на означення реалій війни (як, наприклад, «вертери» (санітари), «фюрер» (головнокомандувач), «касарня» (приміщення, в якому живуть вояки), «гвер» (рушниця) тощо). Завдяки такому прийому австрійська присутність у просторі Галичини обмежується в М. Яцкова територією війни з її муштрою та насильством, коли галицькі хлопці перетворюються на «дерев'яних ляльок».

У свідомості представника австрійської влади українця потрактовано як іншого – за національністю та віросповіданням, такого, що його постійно потрібно приборкувати та «цивілізувати» як «нижчу расу»: *«Повели їх на залізницю і напхали у ті вагони, що везуть худобу, бо жовнір, псявіра, не вартий кращого»* (Яцків, 1999: 99). Українці постають під пером письменника певним збірним образом, у якому *«горді юнаки з Городенщини», «серафинецькі рослі хлопці», «парубоцтво*

з ланів Ніжнева», «крепкі парні з околиць Богородчан» загартовуються у «біді та нужді» на потребу «великої імперії».

Як бачимо, у прозі М. Яцкова Австро-Угорщина змальована системою із залізним порядком. Письменник, на відміну від Й. Рота, не ідеалізує цісарської Австрії. «[...] удома стільки праці, що десять рук замало, а ти їдь на зламану голову цісареві служити», – констатує герой оповідання «Душі кланяються» (Яцків, 1999: 99). Ключові слова «вдома» і «вмирати» яскраво протиставляють українські реалії та австрійську політику. Війна нищить людське в людині, повністю позбавляючи її національної та соціальної ідентичностей. «На війні одиниця виломлюється з карності і коли почує, що ярмо злетіло з неї, навіть її розкіш злости і мести. Я видів жовнірів, які в виїмкову орґії хвилю, зі самоволі, зі свідомою розкішшю пробивали один одного, видирали хоругви своїм товаришам. Не один користав з метушині і цілив крадки, а ніби не хотячи, в своїх провідників. Я видів такого, що з чортівського вибрику стріляв в хоругов власного полку. Серед виру гуртів видав я таких, що по леда рані падали на землю, і таких, що навмання схилилися до трупів і видирали їм перстені та годинники» (Яцків, 1999: 214).

Утрата людяності в умовах війни була спричинена багатьма факторами, однак провідним серед них поставало негуманне ставлення до самих вояків. Сцени військового життя у М. Яцкова писані з натури, із власних авторських спостережень як емоційний відгук на досвід особистісних переживань. Постійні приниження з боку австрійської старшини, подані в художньому тексті стилістичними прийомами контрасту, узагальнень, гіперболи, викликають у читача враження зіткнення двох окремих, протилежних світів – української та австрійської ідентичностей, відчуття протиставлення, нерозуміння та взаємозаперечення.

Цілком інакше в малій прозі М. Яцкова описані стосунки поміж українською й єврейською ідентичностями (зазвичай у мирний час довоєнної Галичини). У письменника ці два народи не воюють за територію, а спільно розділяють її, як і ставлення до себе з боку панівної австрійської нації. Дуже часто М. Яцків підкреслює за допомогою окремого епізоду, художньої деталі чи репліки нужденне та упосліджене становище євреїв у Галичині, навіть порівняно з українцями.

Практично не знаходимо окремих творів, присвячених взаємовідносинам українців та євреїв, однак багато епізодів відображають їх аспекти. Наприклад, коротка новела «Затроєна шпилька», побудована на кількох репліках та гострій кри-

тиці несправедливості тогочасного суспільства. Сюжет починається з того, як у приміщення заходить єврейська жінка з немовлям попросити милостині. Спершу описано обурення студента: «Тут немає жидів» (Яцків, 1999: 52). Проте несподівано він усвідомлює гіркоту своїх осудливих слів. У жебрачці розуче простежується схожість із його рідною сестрою. Хлопець похлоплюється і ділиться з нею усім, що має. Жінка йде. Після довгих пошуків студент знову зустрічає її – наймичкою в чужім домі. Вона майже не змінилася, лише дитина осліпла. Студент із жахом згадує момент, коли, прийнявши милостиню, жінка швидко відійшла, щоб не разити його своїми злиднями: «Се був її такт» (Яцків, 1999: 52), – закінчує новелу М. Яцків. Останні слова автора мимоволі підносять бідну єврейку над зашкурублiстю, грубістю й бездушністю суспільства, яке втратило відчуття милосердя і співпереживання. Парадоксально, але у творчості письменника зіткнення української та єврейської ідентичностей є дзеркальним відображенням українсько-австрійського зіткнення ідентичностей, однак тепер українці займають зверхню позицію щодо євреїв.

У своєму творчому доробку М. Яцків не осуджує й не оцінює героїв. Для автора передовсім важливо передати емоційний аспект життя, який увиразнюється крізь призму людських взаємин. Окрім бідної жидівки, письменник зображає також інший тип євреїв – старих ортодоксів, які постійно повторюють про себе слова Талмуду, знущаються над хлопчиками-прислужниками і грабують при цьому «курку» та «яйця». Змальовуючи різні типи мешканців тодішньої Галичини, описуючи часто темні аспекти їхнього життя, письменник все ж таки прагне відшукати «людину в кожному», незалежно від його національності чи соціального стану. Такими постають у автора образи поштаря-австрійця Гробмана («Де правда?»), який допомагає відвідувачам у будь-якій потребі. Таким зображено німецького полковника Ойзена («Полк Ойзена»), котрий бачив у своїх підлеглих людей і спільно розділяв з ними їхню долю. Зворушує читача кохання євреїв Германа і Клари, що зазнало суворого випробування.

Висновки. Таким чином, для письменника головною ідентичністю особи, незалежно від того, в якому просторі вона перебуває, постає людяність, уміння уявити себе на місці іншого, мистецтво співчуття тощо. Описуючи стосунки різних національностей у трагічні моменти життя, М. Яцків постійно підкреслює пріоритет міжособистісних стосунків над усіма іншими – національними, соціальними, політичними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яцків М. Муза на чорному коні / упоряд. М. Ільницький. К. : Дніпро, 1999. 300 с.
2. Кочан В. Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Сімферополь, 2008. 24 с.
3. Hnatiuk O. Pożegnanie z imperium Ukraińskie dyskusje o tożsamości. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2003. 350 s.

REFERENCES

1. Iatskiv M. Muza na chornomu koni [Muse on a black horse] uporiad. M. Ilnytskyi. Kyiv Dnipro, 1999. 300 p. [in Ukrainian].
2. Kochan V. Fenomen pohranychchya u sotsiokul'turnomu vymiri [The phenomenon of borderland in the socio-cultural dimension] avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk : spets. 09.00.03 «Sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi». Simferopol', 2008. 24 s. . [in Ukrainian].
3. Hnatiuk O. Pożegnanie z imperium Ukraińskie dyskusje o tożsamości. [Farewell to the Empire Ukrainian discussions on identity] Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2003. 350 s. [in Polish].

УДК 811.111'82

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-18>**Світлана АЛЕКСЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7187-8791**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) svaleksen@gmail.com***Катерина КРУТАСЬ,***orcid.org/0000-0002-9486-2052**магістр кафедри англійської філології та лінгводидактики
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) katerinaviktorivna2017@gmail.com*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ САТИРИЧНОГО ЕФЕКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено вивченню лексико-семантичних та стилістичних засобів створення сатиричного ефекту в сучасному англомовному публіцистичному дискурсі. З цією метою у статті з'ясовуються зміст поняття та функції публіцистичного дискурсу, його жанрові ознаки. Сатирична публіцистика розглядається з точки зору виконуваних нею функцій інформування, оцінювання, маніпулювання та очищення. Сатира в публіцистиці розглядається як один з видів комічного, що покликаний різко висміювати вади суспільно-політичного середовища через навмисну гротескність і гіперболізацію їх представлення. Вона формується вдалим поєднанням засобів різних мовних рівнів: лексичного, стилістичного, текстового. З'ясовано, що мікроконтексти з сатиричним ефектом формують лексико-семантичні поля «Соціально-політичні проблеми» та «Індустрія розваг і спорту», кожне з яких як ієрархічно організована система містить мікрополя, що конкретизують та уточнюють семантичний зміст кожного. На основі дослідженого ілюстративного матеріалу виділено такі мікрополя, що складають лексико-семантичне поле «Соціально-політичні проблеми»: «Типи дискримінації в суспільстві», «Вади та особливості поведінки представників влади», «Пригнічення свободи мислення та маніпулювання суспільною думкою», «Нав'язування владою суспільству свого позитивного іміджу». Лексико-семантичне поле «Індустрія розваг і спорту» містить такі мікрополя: «Зіркова хвороба та її наслідки», «Мінливість та дріб'язковість ідеалів», «Негативний вплив телебачення та соціальних мереж на користувачів», «Експлуатація спортсменів». Визначено, що сатиричний ефект на лексичному рівні утворюється такими групами стилістично маркованої лексики, як сленгізми, професіоналізми, вульгаризми, фразеологізми, контекстуальні антоніми, алогізми. У статті описано механізм формування сатири такими лінгвостилістичними засобами, як антитеза, перифраз, гіпербола, каламбур, іронія, гротеск та чорна сатира. Засоби створення сатиричного ефекту у сучасній англомовній публіцистиці відіграють ідеологічну роль формування громадської думки щодо найгостріших проблем сучасного соціуму.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, сатиричний ефект, лексико- семантичне поле, іронія, пародія, гіпербола, чорна сатира.

Svitlana ALEKSENKO,*orcid.org/0000-0001-7187-8791**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and Language Didactics
Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University
(Sumy, Ukraine) svaleksen@gmail.com***Kateryna KRUTAS,***orcid.org/0000-0002-9486-2052**Master at the Department of English Philology and Language Didactics
Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University
(Sumy, Ukraine) katerinaviktorivna2017@gmail.com*

LEXICO-SEMANTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF SATIRICAL EFFECT FORMATION IN THE ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE

The article deals with lexical, semantic and stylistic means of satire actualization in the modern English publicistic discourse. With this purpose in mind it has been outlined the notion and functions of the publicistic discourse, its genre

peculiarities. Satirical journalism is viewed from the standpoint of its functions of informing, evaluation, manipulation and catharsis. Satire in the publicistic discourse is deemed as one of the forms of the comic category whose aim is to ruthlessly deride the vices of the social and political fabric of society by means of purposeful grotesque and hyperbolization of their presentation. It is attained through an apt combination of linguistic means of such language levels: lexical, stylistic, textual. It has been established that microcontexts bearing satirical meaning form lexico-semantic fields "Social and Political Issues" and "Entertainment and Sport Industry", either of which being a hierarchically formed system contains microfields that make the semantic content of either field more concrete and detailed. Based on the research material available it has been singled out the microfields making up a lexico-semantic field "Social and Political Issues": "Types of discrimination in society", «Vices and behavior of authorities», «Suppression of freedom of thought and manipulation with public opinion», «Imposing a positive image of the establishment on laymen". A lexico-semantic field "Entertainment and Sport Industry" comprises such microfields: "Star fever and its consequences", "Fleetness and pettiness of ideals", "Negative effect of mass media and social networks on users", "Exploitation of sportsmen". It has been found out that satirical meaning on the lexical level is formed due to such groups of stylistically marked lexis as slang words, professionalisms, vulgar words, phraseological units, contextual antonyms, alogisms. The article elucidates the mechanism of satirical effect creation by virtue of such stylistic expressive means and devices as antithesis, periphrasis, hyperbole, pun, irony, grotesque and ominous satire. Means of satirical effect formation in the modern English-language journalism play an ideological role of moulding the public opinion concerning the acutest issues of modern society.

Key words: publicistic discourse, satirical effect, lexico-semantic field, irony, parody, hyperbole, ominous satire.

Постановка проблеми. Публіцистичний дискурс як вид інституційного спілкування, що покликаний інформувати та здійснювати вплив на масового адресата в громадсько-політичній та суспільно-культурній царинах та сфері ЗМІ, відіграє велику ідеологічну роль як засіб формування громадської думки щодо найгостріших проблем сучасного соціуму взагалі та різноманітних людських спільнот зокрема. Сатира, будучи одним з видів категорії комічного (поряд з гумором, іронією, сарказмом, пародією, гротеском), яка акцентує невідповідність між недосконалістю змісту явища чи його форми та повноцінністю / значущістю, на яку це явище претендує, здатна ефективно виконувати, хоча й в імпліцитній формі, такі дві зі своїх ключових функцій: маніпулятивну та катарсичну.

Вивчення лексико-семантичних і стилістичних засобів сучасної англійської сатиричної публіцистики виявляється актуальним, адже уможливорює усвідомлення тих соціальних вад, які автори публіцистичних текстів вважають порочними, а тому вартими висміювання.

Аналіз досліджень. Дослідники публіцистичного дискурсу (Бацевич Ф. С., Бехта І. А., Загнітко А. П., Кравченко Н. К., Стернін І. А., Сусов І. П., Тер-Мінасова С. Г., Худолій А. О., Шевченко І. С. та ін.) акцентують увагу на різних аспектах його визначення, проте сходяться у думці про те, що він відображає та формує стереотипи масової свідомості, сугестивно нав'язуючи індивідам певні життєві пріоритети, моделі поведінки, світогляд тощо. Він визначається як різновид риторичного дискурсу, який виконує прагматичну та емотивну функцію і спрямований на досягнення конкретного ефекту переконання та спонукування (Камінський, 2007: 97); як вид інституційного спілкування, предметом зображення якого є суспільне та полі-

тичне життя, сферами функціонування – засоби масової інформації, громадсько-політична та суспільно-культурна царина, а функціями – інформування та вплив на когнітивну систему адресата: його думки та переконання (Fairclough, 1995: 22). Зазначається, що засоби вираження авторської позиції публіциста можуть бути як експліцитними (різноманітні лексичні, синтаксичні, стилістичні відхилення від стандартизованої норми), так й імпліцитними – сатиричні, пародійні форми вираження пропозиційного змісту (Чугу, 2017:4).

Хоча сатира у публіцистиці була предметом багатьох досліджень (Борев Ю., Сімкін Я., Тепляшина А., Толутанова Ю., Щербина А., Степанова Н., Тинянов Ю., Burges Ch., Brugman B., Garud N., Droog E., LeVoeuf M.), вчені досі не дійшли одностайної думки про те, чим вона є: жанром чи певним способом зображення дійсності, проте зазначається, що сатиру можна класифікувати як за емоційним забарвленням на гнівну, похмуру, оптимістичну, так і за частотністю використання в ній художніх засобів на гротескно та реалістично (Дземидок, 1974: 75-90).

Метою статті є з'ясування лексико-семантичних та стилістичних засобів створення сатиричного ефекту у сучасному англійському публіцистичному дискурсі. Об'єктом дослідження виступає сатиричний ефект, створений внаслідок вдалої комбінації лінгвістичних засобів, як засіб висміювання вад сучасного суспільно-політичного життя в англійських країнах. **Матеріалом дослідження** слугували короткі сатиричні статті новинних онлайн-агентств The Onion та The Daily Mash, спеціалізовані вебсайти яких імітують структуру сайтів новин.

Виклад основного матеріалу. Будучи символічною структурою репрезентації владного устрою у певній країні, в рамках якого здійснюється

боротьба за встановлення цінностей, публіцистичний дискурс виявляється своєрідною ідеологією, що структурується друкованими, а в сьогоденні здебільшого електронними засобами масової інформації та узгоджується з інтересами домінуючої соціальної групи, що задає певний соціальний контекст комунікації (Мосейчук, 2012: 175). Публіцистичний дискурс найбільш швидко реагує на події, які відбуваються, відображаючи стан розвитку суспільства та вільно висвітлюючи актуальні аспекти життя. Відповідно, крім змін у суспільно-політичному житті, тексти газет та журналів відображають також зміни, які відбуваються в мові, тому лексичні та стилістичні особливості публіцистичного дискурсу включають наявність стилістично маркованих лексичних та фразеологічних одиниць, широке використання порівнянь і метафор, ідіом, лексичних одиниць із певною конотацією, а також образних висловлювань.

Традиційно жанри публіцистичного дискурсу розподіляють на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні, при чому основою для такої диференціації слугують предмет висвітлення, ступінь проникнення в соціальну дійсність, специфіка і якість предметів, що відображаються, а також методи та прийоми відображення дійсності. Сатиричні жанри відносяться до публіцистичного підстилю жанрової структури (на противагу інформаційному) і містять фейлетони, памфлети, сатиричні репліки, короткі сатиричні статті.

Сатирична публіцистика виявляє характер епохи, демонструє спрямованість соціокультурних зсувів у суспільному житті. Виконуючи типові функції будь-якого публіцистичного тексту (інформування, оцінювання, вплив), сатиричні жанри, як говорить сама їхня назва, у першу чергу є носіями сатиричного змісту. За визначенням Академічного тлумачного словника української мови, сатира є художнім прийомом, заснованим на «різкому, дошкульному висміюванні пороків, хиб, негативних явищ дійсності» (АТС, 1978: 61) через комічну гротескність та гіперболізацію їх представлення. Оскільки сатира є одним з видів комічного, сатиричний ефект ґрунтується на використанні та поєднанні таких лінгвістичних засобів, як іронія, сарказм, гіпербола, гротеск, алегорія, перифраз, гра слів, а також формується завдяки засобам різних мовних рівнів: фонетичного (ономатопія, спунеризм, метатеза, алітерація); лексико-семантичного (алогізми, емоційно-забарвлена лексика, фразеологізми, вульгаризми, жаргонізми); словотворчого (оказіоналізми, похідні слова або контамінації) (Тремасова, 1999: 126).

Дослідники електронних джерел інформації стверджують, що сприйняття інформації онлайн супроводжується мінімальними зусиллями з боку споживачів новин, спрямованими на ретельне її вивчення, тому читачі здебільшого покладаються на змістові підказки, такі, як ключові слова, при оцінюванні її правдоподібності (Liu, 2005: 712). Звідси витікає парадоксальність в ступені сприйняття достовірності інформації в онлайн середовищі: що більше викривлення у представленні фактів, то більший ступінь довіри до них в читачів (Mosanu et al, 2004). Інтернет-видання «The Onion» та «The Daily Mash», статті яких слугують матеріалом цього дослідження, є популярними сатиричними медіапроектами у США та Великобританії відповідно і публікують сатиричні коментарі або вигадані статті про міжнародні, національні та місцеві новини цих країн у царинах політики, спорту, розваг, створюючи тим самим «метапубліцистику». Матеріали обох новинних вебсайтів або пародіюють, або вигадують новини та імена персонажів, за винятком, коли державні діячі або інші медійні персони поводять себе комічно, підштовхуючи авторів реагувати на їхні дії. Проаналізувавши корпус відібраного ілюстративного матеріалу, можемо стверджувати, що описана вище онтологічна засада зазначених видань дає авторам публікацій широкий вибір наступних лінгвістичних та текстових засобів формування сатиричного ефекту: гіперболізація, карикатуризація дійсності, іронія, пародіювання, абсурдистська чорна сатира, а також комбінування контекстуальних антонімів, емоційно-забарвленої лексики, сленгізмів, професіоналізмів, вульгаризмів та фразеологічної лексики.

Методом суцільної вибірки та контекстуального аналізу з текстів сатиричної публіцистики зазначених видань загальним обсягом 36 статей було виділено та проаналізовано 50 сатиричних мікроконтекстів, змістове наповнення яких було згруповане у лексико-семантичні поля «Соціально-політичні проблеми» та «Індустрія розваг і спорту». Розуміючи лексико-семантичне поле як ієрархічно організовану систему та сукупність парадигматично об'єднаних подібністю поняттєвого, предметного й функціонального змісту лексичних одиниць із семантичними асоціаціями, заснованими на зв'язку синонімії, антонімії, конверсії і гіпонімії (Соколовская, 1979: 79) та здійснивши семантичний аналіз виділених мікроконтекстів, класифікуємо лексико-семантичне поле «Соціально-політичні проблеми» на такі мікрополя: «Типи дискримінації в суспільстві», «Вади та особливості поведінки представників влади»,

«Пригнічення свободи мислення та маніпулювання суспільною думкою», «Нав'язування владою суспільству свого позитивного іміджу». Аналіз лексико-семантичного поля «Індустрія розваг і спорту» дозволив виділити в ньому такі мікрополя: «Зіркова хвороба та її наслідки», «Мінливість та дріб'язковість ідеалів», «Негативний вплив телебачення та соціальних мереж на користувачів», «Експлуатація спортсменів».

В межах лексико-семантичного поля «Соціально-політичні проблеми» створення сатиричного ефекту у виділених мікроконтекстах статей досягається такими групами лексики: 1) **сленгізми:** *gravedigger; influencer; tagline; make-a-wish; sluggers; piss easy; cringe*; 2) **професіоналізми:** *defamation trial; editor-in-chief; draft pick; mandate; pamphlet; dyslexic, Cheese speech*; 3) **вульгаризми:** *shitholes; whoever the hell; pigshit; batshit; bullshitter; whatever the f**k*.

Сатиричний ефект досягається також завдяки комбінуванню або безпосередній синтагматичній близькості у вузькому контексті семантично та прагматично протилежних чи несумісних словосполучень (антитези), наприклад: «*a tour of the crumbling, derelict factory*», «*a shuttered plant*» – «*a perfect example*»; «*to regulate guns*» – «*to be armed with a proposal*»; «*to share the deranged man's writing*» – «*to inspire copycats*»; «*rape victims*» – «*thank you notes for the gift of parenthood*», «*to be ungrateful to the rapist*»; «*to admit Ukrainian refugees*» – «*to deport Central American asylum-seekers*»; «*stupidity as an affliction but a positive trait*»; «*the corpse of a heroin addict*» – «*a shining example*», «*a beautiful spiral into chaos and suffering*» тощо.

Розглянемо деякі приклади створення сатиричного ефекту на матеріалі статей, об'єктом висміювання яких виступають гострі соціальні проблеми (економічна криза, злочинність, локальні війни), вади політиків (марнославство, лицемірність, корумпованість) та інші соціально-політичні питання.

Так, у статті «Biden Touts Resiliency Of American Decline While Touring Factory That's Been Closed For Decades» вже в самому заголовку через поєднання семантично суперечливих лексем (що є передумовою виникнення іронії) «*resiliency*» та «*decline*» створюється глузування, яке далі підсилюється в тексті статті завдяки алогізму «*a nation that will stop at nothing to drive itself into ruin*»; приписуваному Джо Байдену, але вигаданому авторами статті висловленню «*the United States will always foster the conditions for its own demise*», яке висміює усю політику Демократичної партії США і Джо Байдена як її очільника,

підкреслюючи незмінно (сполучник «*always*») негативні результати благих намірів (дієслівний зворот «*foster the conditions*») – занепад економіки (гіперболізація через іменник «*demise*»). Читач, таким чином, підводиться до низької оцінки політики чинного президента США.

Об'єктом глузування у статтях «The Onion» виступає також марнославство політиків. Так, у статті «This City. These People. All Sheep, And I Am Their Shepherd,' Says Eric Adams, Looking Out Over New York» сатиричний ефект формується завдяки карикатуризації образу мера Нью-Йорка Еріка Адамса в реченнях, що передають нібито його думки, стилістичними засобами антитези 1) «*I and I alone am the line between order and chaos*»; 2) «*guiding toward the light these confused, woeful masses who wander in darkness*» та гіперболізації ролі мера в житті містян через персоніфікацію «*merciful hand*»: «*how fortunate they [the citizens] were to have a place in the palm of his merciful hand*». В читачів формується негативний образ цього мера як такого, що відірваний від буденних реалій пересічних громадян.

Зазначимо, що сатиричні статті завжди з'являються як актуальна реакція на певні події у політикумі англомовного світу. Так, стаття «Varefaced lying works a treat, agrees Britain» написана у зв'язку зі скандалом, пов'язаним з відвертою брехнею прем'єр-міністра Великобританії щодо того, чи він був присутній на одній з вечірок на Даунінг стріт, яка мала місце під час суворого локдауну з порушенням антиковідних обмежень. Основна ідея статті подана у перифразі відомого прислів'я – «*honesty is the worst policy*», яка далі доводиться до абсурдності саркастичними гіперболізованими прикладами можливих висловів пересічних британців, що втілюють цинічну очевидну брехню: 1) «*Joanna Kramer of Falkirk told her husband: "Affair? I'm not having an affair with Andy from next door. It's irrelevant that I'm naked and he's in me right now. "I believed at the time that was part of the process of putting shelves up. It was a misapprehension, and I apologise. Now can we move on and deal with what really matters to this household?"*»; 2) «*Tom Logan said to police: "I was not in the jeweler's, I did not fill a bag with diamonds, the diamonds in the bag in the wardrobe are mine and I mix them in with broken glass to confuse thieves. The CCTV is fake. I am happy to complete a questionnaire."*» Автор статті сугестивно підводить читачів до думки, що якщо лідер країни дозволив собі відверто збрехати, то виборці по всій країні слідуватимуть його прикладу як в особистому, так і в суспільному житті.

У лексико-семантичному полі «Індустрія розваг і спорту» сатиричний ефект у виділених мікроконтекстах статей формується такими групами лексики: 1) сленгізми: *blockbuster*; *line-up*; *glossy shot*; *at-bats*; *very Y2K*, *under wraps*; 2) професіоналізми: *to pitch the audio*; *quarterback*; *the batter's box*; *pitcher*; *Super Bowl LVI*; *to butcher the story*; *script leaks*; *to set a pick*; 3) вульгаризми: *total shit show*; *bad bitch o'clock*; 4) фразеологізми: *out of the element*», «*to sweat bullets*», «*to keep a roof*», «*big noise*», «*to be in knots*».

Об'єктом сатири у статтях цієї тематики виступають дріб'язковість ідеалів фанатів зірок кіно- та музичної індустрії, знецінення життя через його віртуалізацію у соціальних мережах, гонитва за славою, прибутком та результатом в індустрії спорту. Так, у статті «New HGTV Show Sends Couple To Old Houses To Call Them Disgusting» сатиричний ефект формується пародіюванням та доведенням до абсурду цілі і змісту нової програми «Total Shitholes» телекомпанії HGTV, покликані критикувати оселі, які відвідуватимуться ведучими передачі. Для цього автор публікації вжив велику кількість оцінних прикметників з негативною конотацією «*disgusting*», «*gross*», «*distasteful and repulsive*», «*revolting*», «*nauseating*», «*pathetic*» на позначення як предметів інтер'єру осель, так і тих відчуттів, які повинні будуть виражати ведучі. Кульмінація саркастичності виражається у твердженні «*just the insults and humiliations that our network's fans love*», яке описує політику формування контенту робітниками телевізійних мереж, суть якої – в потуранні низьким очікуванням телеглядачів.

Текст статті під назвою «Original Stan Lee Corpse Sells At Auction For \$5 Million» ґрунтується на каламбурі (грі словами) фрази «*to get their hands on an original Stan Lee*», що має значення «отримати оригінальний примірник книжки коміксів за авторства Стена Лі», проте у статті взяте інше, чорно-сатиричне значення цієї фрази. Йдеться про труп Стена Лі, продаж якого на аукціоні Крісті зібрав суму у 5 мільйонів доларів. Чорна сатира статті набуває абсурдизму, адже труп описується як визначний експонат історії розвитку коміксів («*a remarkable piece of comic book history that any serious fan would be proud to own*») та творча сила компанії «Marvel Comics» («*the creative force behind Marvel Comics*»). Така чорна абсурдистська сатира висміює бажання аукціонів отримувати максимальний зиск, в тому числі користуючись популярністю успішних людей, навіть після їхньої смерті.

Знецінення життя внаслідок його віртуалізації у соціальних мережах є об'єктом чорної сатири в статті «Popular New TikTok Influencer Just Teaches Teens To Tie Nooses», в якій описується популярність людини, що вчить своїх підписників, як правильно в'язати вузли для самогубства. Для опису такої людини обрано лексему «*influencer*» (той, хто впливає та керує мисленням та поведінкою інших), а парадоксальність та абсурдність її надзвичайної популярності підсилюється словосполученнями, що описують колір чи вигляд цих вузлів («*So, I'm using bright yellow today, but you can use whatever color you want*», «*I also like to add some glitter to my noose, it's very Y2K*»), реакцію підписників на такий зміст викладених відео («*quickly amassing young followers in the tens of millions*», «*viral content inspired teenagers across the country to try their hand at creating fun nooses*»), альтернативні способи покінчити з життям («*how easy it was to stockpile pain pills*»), перетворюючи ідею самогубства на масовий флешмоб у розважальній формі. Чорно-сатиричний характер статті досягається завдяки акумулюванню алогізмів та іронічній тональності, в якій вона написана, задля пародіювання міліни та часто небезпеки сучасної культури соціальних мереж.

Висновки. Отже, сатирична публіцистика як жанр англomовного публіцистичного дискурсу виконує як типові для публіцистичних текстів функції інформування читачів про актуальний порядок денний в суспільно-політичному житті США та Великобританії і оцінювання пріоритетності новин та цінностей суспільного середовища, так і специфічні функції маніпулювання та очищення. Сатиричний ефект статей створюється у контекстах широкого семантичного спектру: різні типи дискримінації в суспільстві, маніпулювання суспільною думкою, гострі соціальні проблеми, вади та особливості поведінки представників влади, мінливість та дріб'язковість ідеалів в індустрії розваг, зіркова хвороба, негативний вплив ЗМІ на користувачів, експлуатація спортсменів тощо. Лексичні (сленгізми, професіоналізми, вульгаризми, фразеологізми, контекстуальні антоніми, алогізми) та стилістичні (антитези, перифраз, гіперболи, каламбур, іронія, гротеск та чорна сатира) засоби створення сатиричного ефекту у сучасній англomовній публіцистиці сприяють підсиленню ефекту іронізування / глузування над недоскональностями та відвертими вадами соціально-політичного та соціокультурного устрою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови (АТС): в 11т. / під ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т 9.
2. Дземидок Б. О комическом. М.: Прогресс, 1974. 224 с.

3. Каминский П.П. Принципы исследования публицистики на современном этапе. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. Томск, 2007. № 1. С. 97-105.
4. Мосейчук О. М. Публицистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2012. Вип. 65. С. 174-177.
5. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Киев: Вища школа, 1979. 189 с.
6. Трemasова Г.Г. Языковые средства выражения сатирического смысла (английская и американская художественная литература и публицистика XX в.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1999. 26 с.
7. Чугу С. Д. Вербалізація комунікативної стратегії переконування в художньому тексті: лінгво-прагматичний аспект. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 114-121.
8. Fairclough N. *Media Discourse*. Throwbridge: Redwood Books, 1995. 216 p.
9. Liu, Z. (2005). Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of Documentation*, 61 (6), 700-712.
10. Mocanu, D., Rossi, L., Zhang, Q., Karsai, M., & Quattrociocchi, W. (2014). Collective attention in the age of (mis) information. URL: https://www.researchgate.net/publication/331929380_Collective_attention_in_the_age_of_misinformation (Retrieved 15.09.2022)
11. Article "Biden Touts Resiliency Of American Decline While Touring Factory That's Been Closed For Decades" Retrieved from: <https://www.theonion.com/biden-touts-resiliency-of-american-decline-while-tourin-1848937809>
12. Article «This City. These People. All Sheep, And I Am Their Shepherd,' Says Eric Adams, Looking Out Over New York» Retrieved from: <https://www.theonion.com/this-city-these-people-all-sheep-and-i-am-their-she-1848674337>
13. Article «Bare-faced lying works a treat, agrees Britain» Retrieved from: <https://www.thedailymash.co.uk/politics/bare-faced-lying-works-a-treat-agrees-britain-20220520221224>
14. Article «New HGTV Show Sends Couple To Old Houses To Call Them Disgusting» Retrieved from: <https://www.theonion.com/new-hgtv-show-sends-couple-to-old-houses-to-call-them-d-1848835083>
15. Article «Original Stan Lee Corpse Sells At Auction For \$5 Million» Retrieved from: <https://www.theonion.com/original-stan-lee-corpse-sells-at-auction-for-5-million-1848704543>
16. Article «Popular New TikTok Influencer Just Teaches Teens To Tie Nooses» Retrieved from: <https://www.theonion.com/popular-new-tiktok-influencer-just-teaches-teens-to-tie-1848721344>

REFERENCES

1. Akademichnyj tлумachnyj slovnyk [Academic explanatory dictionary]. In 11 volumes / edited by I.K. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980. Volume 9 [in Ukrainian]
2. Dzemydok B. O komicheskom [Concerning the comic]. M.: Progress, 1974. 224 p. [in Russian]
3. Kaminsky P.P. Printsipy issledovaniya publitsistiki na sovremennom etape [The modern principles of research of the publicistic style]. *Bulletin of the Tomsk State University. Philology*. Tomsk, 2007. № 1. P. 97-105 [in Russian]
4. Moseychuk O.M. Publitsystichny diskurs yak kontekst realizatsiyi komunikativnoho vplyvu na masovoho adresata [Publicistic discourse as a context of realization of the communicative impact on the massive addressee]. *Bulletin of the Zhytomyr State University. Philological Sciences*. 2012. Issue 65. P. 174-177 [in Ukrainian]
5. Sokolovskaya Zh. P. Sistema v leksicheskoy semantike (analiz semanticheskoy struktury slova) [System in the lexical semantics (An analysis of the semantic structure of a word)]. Kiev: Vyshcha shkola, 1979. 189 p. [in Russian]
6. Tremasova G.G. Yazykovyye sredstva vyrazheniya satiricheskogo smysla (angliyskaya i amerikanskaya khudozhestvennaya literatura i publitsistika XX veka) [Language means of expression of satirical meaning (English and American fiction and journalism of the XX-th century)]: author's abstract of dis. ... PhD in Philology: 10.02.04. Moscow, 1999. 26 p. [in Russian]
7. Chugu S.D. Verbalizatsiya komunikativnoyi strategiyi perekonannya v khudozhnyomu tekste: lingvo-pragmatychnyj aspekt [Verbalization of the communicative strategy of persuasion in the literary text: linguo-pragmatic aspect]. *Proceedings of the Vinnytsya State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (linguistics)*. Vinnytsya, 2017. Issue 25. P. 114-121 [in Ukrainian]
8. Fairclough N. *Media Discourse*. Throwbridge: Redwood Books, 1995. 216 p.
9. Liu, Z. (2005). Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of Documentation*, 61 (6), 700-712.
10. Mocanu, D., Rossi, L., Zhang, Q., Karsai, M., & Quattrociocchi, W. (2014). Collective attention in the age of (mis) information. URL: https://www.researchgate.net/publication/331929380_Collective_attention_in_the_age_of_misinformation (Retrieved 15.09.2022)
11. Article "Biden Touts Resiliency Of American Decline While Touring Factory That's Been Closed For Decades" Retrieved from: <https://www.theonion.com/biden-touts-resiliency-of-american-decline-while-tourin-1848937809>
12. Article «This City. These People. All Sheep, And I Am Their Shepherd,' Says Eric Adams, Looking Out Over New York» Retrieved from: <https://www.theonion.com/this-city-these-people-all-sheep-and-i-am-their-she-1848674337>
13. Article «Bare-faced lying works a treat, agrees Britain» Retrieved from: <https://www.thedailymash.co.uk/politics/bare-faced-lying-works-a-treat-agrees-britain-20220520221224>
14. Article «New HGTV Show Sends Couple To Old Houses To Call Them Disgusting» Retrieved from: <https://www.theonion.com/new-hgtv-show-sends-couple-to-old-houses-to-call-them-d-1848835083>
15. Article «Original Stan Lee Corpse Sells At Auction For \$5 Million» Retrieved from: <https://www.theonion.com/original-stan-lee-corpse-sells-at-auction-for-5-million-1848704543>
16. Article «Popular New TikTok Influencer Just Teaches Teens To Tie Nooses» Retrieved from: <https://www.theonion.com/popular-new-tiktok-influencer-just-teaches-teens-to-tie-1848721344>

UDC 81-13-116'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-19>**Gulchohra Babali ALIYEVA,**

orcid.org/0000-0003-2266-947X

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of English Language
Azerbaijan State Marine Academy
(Baku, Azerbaijan) emma_fn@mail.ru

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS

The article analyzes aspects of the functional-semantic field of temporality from the point of view of functional linguistics. According to modern research, the concept of the semantic field is studied both at the level of lexical-semantic analysis and methodologically. The category of the semantic field, combining all possible types of relations in the language between linguistic units and establishing the hierarchical relations of the latter, is itself a systemic entity. The concept of functional domain is interpreted differently depending on the problem. From the perspective of researching verbs in Slavic languages, using examples of the grammatical structure of the German language, studying the tense forms of Romance languages, scientists come to the conclusion that the study of grammar is impossible without analyzing the use of grammatical forms in speech, where grammatical forms interact with the vocabulary is a stock that is permanently replenished and transformed. Depending on the environment, the meaning and function of one or another form change, the meaning of a specific word, which appears under this grammatical form, changes significantly. This fact should be taken into account when constructing a grammatical and lexical field characterized by a number of mandatory features. Various means of grammatical and lexical levels, designed to express general meanings, are not connected by random connections, but by relations that make it possible to establish certain regularities. A set of interacting means forms a system interpreted as a field. The functional domain has a heterogeneous, usually complex structure. In European linguistics, the concept of field is not taken into account, in this sense, one considers of this issue very relevant. The functional-semantic field of temporality is selected as the object of research, since time is the main characteristic of any process. By temporality one understands the functional-semantic field, which is based on the grammatical category of time, as well as the lexical-grammatical and grammatical-contextual means of a certain language, which are used to express its contextual variants.

Key words: semantic field, functional-semantic field, periphery, nucleus, verb, tense form.

Гюльчохра Бабалі АЛІЄВА,

orcid.org/0000-0003-2266-947X

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови
Азербайджанської державної морської академії
(Баку, Азербайджан) emma_fn@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДИЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ЛІНГВІСТИЦІ

У статті проаналізовано аспекти функціонально-семантичного поля темпоральності (часових категорій) з точки зору функціональної лінгвістики. Відповідно до сучасних досліджень, концепція семантичного поля вивчається як на рівні лексико-семантичного аналізу, так і методологічно. Категорія семантичного поля, об'єднує усі можливі типи відносин в мові між мовними одиницями. Ця категорія характеризується ієрархічністю та складною системою. Поняття функціональних доменів, різні наукові школи сприймають по-різному в залежності від проблем, що розглядаються. В ракурсі досліджень дієслів у слов'янських мовах, на прикладах граматичної будови німецької мови, вивчаючи часові форми романських мов, вчені висувують гіпотезу, що аналіз граматичних форм неможливий без вивчення вживання часових форм у мовленні, де граматичні форми взаємодоповнюють одне одного і відповідно, зі словниковим запасом, який перманентно наповнюється та трансформується. Залежно від середовища трансформується сенс та функціональність тієї чи іншої форми, істотно трансформується сенс визначеного слова, яке виступає під певною граматичною формою. Для побудови граматики-лексичного поля, що характеризується обов'язковими ознаками, необхідно це брати до уваги. Різні засоби граматичних і лексичних рівнів, мають на меті передачу загальних значень, пов'язані між собою не випадковими зв'язками, а відносинами, які уможливають встановлення певних закономірностей. Сполучність цих засобів утворює систему, інтерпретовану як поле. Функціональний домен має неоднорідну, зазвичай складну структуру. В європейській лінгвістиці поняття поля не враховується, у цьому сенсі вважаємо розгляд цього питання вельми актуальним. Об'єктом дослідження виділяємо функціонально-семантичне поле (ФСП) темпоральності, позаяк час є визначальною характеристикою дискурсу. Отож, під темпоральністю розуміємо функціонально-семантичне поле, де основою є граматична категорія часу, окрім цього, лексико-граматичні та граматики-контекстуальні засоби, що взаємодіють та виражають її контекстні варіанти.

Ключові слова: семантичне поле, функціонально-семантичне поле, периферія, ядро, дієслово, часова форма.

Problem statement. The lack of general principles and criteria for distinguishing and classifying lexical microsystems has given rise to a number of terms designed to describe the same lexical phenomenon: “lexical-semantic group”, “lexical-semantic field”, “synonym group”, “thematic group”, etc. In the perspective of this topic, scientists note that fields differ from the so-called thematic groups of words and lexical-semantic groups, identified in the composition of the lexicon by many researchers, the fact that the grouping of words in them is based solely on language connections, while in the above groups the words are combined based on extra-language connections and are classified as objects and phenomena of reality (Aliyeva, 2022: 168). This article offers consideration of some aspects of the concepts of the semantic field (lexico-semantic) and functional semantic field.

Analysis of recent research and publications. Temporality is a functional-semantic field, where the core is the grammatical category of time, as well as lexical, grammatical, and contextual modulations of this language. Their function is to express their contextual variants. For example, in the Romance languages, the sphere of temporality is monocentric. The core of the functional-semantic field of temporality is grammatical temporal categories. In the middle of the category of temporality is a large number of paradigms of verbal forms of time. This multiplicity of the linguistic system of tenses makes it obvious that the category of time is the dominant category of the verb in the Romance languages. Each of the tense verb forms, in its meaning and formal expression, has a connection with a single starting point, a grammatical point of reference represented by the moment of speech or other moment in relation to which the action occurs.

This study is based on the point of view of linguists who develop the theory of the functional-semantic field (FSF), which includes a group of grammatical, lexical, and combined means of expressing time. The temporal field is based on the concept of time, mainly the location of the action relative to the moment of speech.

The core of the field is represented by the grammatical category of time, based on the opposition: simple past tense (imperfect)/present/simple future tense (future in the past). The periphery of the field is represented by: lexical units, temporal conjunctions and prepositions, syntactic constructions – consecutive sentences, and verbal periphrases.

The problem of expressing time on the linguistic level has always been given a significant place in linguistic research, which is motivated by the need to understand the real course of time, to identify the principles of placing events on the axis, and the

adequacy of the transmission of this information in language.

Throughout the history of the science of language, scientists have attempted to analyze, systematize and describe the means of transmitting temporal reference. A look at the problem from different points of view, especially morphological, has led to a number of inconsistent concepts (González, 2021: 88). A qualitatively different vision of the problem of the expression of time, not limited to the framework of morphology, the approach to solving the problem in a broader perspective is outlined in the works of Soviet scientists. The new approach created prerequisites for the convergence of semantic and grammatical notions of time in linguistics and gave rise to the distinction between relative and absolute, direct and indirect tenses. etc., as well as ways of expressing them. The discussion on this topic, which began at the end of the last century and continues now (Hao, 2018). Recently, the problem of the expression of time has acquired a special development. The main attention is devoted to a detailed analysis of the category of time from the point of view of functional grammar, operating with such notions as the functional-semantic field of temporality and temporarily categorical situation. The emergence of the semantic component expands and deepens the field of research and provides opportunities for new research in this direction.

Task statement. Despite the constant and special attention paid to the problem of temporality from the point of view of functional linguistics, the authors who have addressed the subjective types have mainly considered individual aspects of the linguistic expression of time. But the basic principles of the speech realization of this subject as a category as a whole, without a detailed analysis of the constitutive components of the system, does not allow us to draw a complete picture of the mechanisms of functioning of the temporal structure. The task of this work is: a comprehensive analysis of the processes of speech realization of temporal meanings; research of the essence of temporal phenomena (especially important for determining the principles of reflecting the category of objective time in the language; identifying and describing certain temporal means.

Presentation of the basic material. The functional-semantic field (FSF) of temporality is the center of a number of predicative categories, which transmit the attitude of the content of the statement to reality, established from the point of view of the speaker. By temporality adherents of the functional-semantic direction in linguistics understand “a semantic category that reflects the perception and understanding of the time of designated situations and their components in

accordance with the moment of speech or the linguistic point of reference” (Salama, 2021: 201). Temporality FSF, according to Gardenforce, Peter, and Maya Bralavukanovic (Gärdenfors, 2018: 110), is a domain based on the somatic category of temporality and includes a group of means of expression of different grammatical, lexical, and combined levels (lexico-grammatical, grammatical-contextual, etc.). FSF temporality belongs to the category of monocentric fields since the verb category of time and verb tenses are central in the functional-semantic category of temporality. The starting point of temporal relations is the moment of speech or another moment. Each verb tense form contains in its categorical sense a certain relation to this reference point, as in English: I see/I saw/I will see. Each of these verb forms expresses a certain relation to a temporal center. Depending on whether the moment of speech or another moment acts as a temporal deictic center, distinguishing between absolute tense and relative tense (Dik, 2021). Absolute time is oriented to the time of speech. At the center of the varieties of temporal relations is the meaning of absolute time. In the category of temporality, in addition to time itself, we can distinguish a number of related blocks. Thus, functional grammar distinguishes the attribute “actuality/non-actuality of orientation at the moment of speech”. The situationally actualized type of speech is characterized by a direct connection between the content of the statement and the speech situation. Situationally actualized speech is characterized by direct communication between the speaker and the listener. A variety of lexical concretizers, such as now, a long time ago, at once, long time ago, at that time, as well as the vocal correlation of different temporal plans.

Situationally non-actualized speech occurs when there is no direct connection between the content of the utterance and the speech situation, especially with the position of the speaker at the moment of speech. The forms of time in this phrase do not express the past in its real and vivid comparison with the present but perform the function of correlating the past with the appropriate moment in the narrative. Ismail and Sufian (Ismail, 2021: 193) refer the use of past and present to the type of situationally non-actualized temporality and is used mainly in informative speech acts. Among the finite forms of the verb, there are no special forms of relative tense: the same verb tense forms can appear both in absolute temporal use and in relative temporal use. Relative tenses can be expressed with gerunds, but absolute tenses cannot. The tense of the moment of speech of the calcified fraction expresses an advantage in the past over the noticed and only the predicate form of the main part

of a compound sentence is perceived in the past with an independent absolute orientation, that is, the point of reference is the moment of speech. The structure of the FSF of temporality distinguishes many microfields of the past, present, and future tenses. Moreover, while traditional grammar notes the close connection between the category of aspect and time, speaking of species-temporal forms, functional grammar, in turn, focuses on the interaction of the functional-semantic categories of temporality, aspectuality, and modality. Some linguists, such as Zhang and Wei, consider past accomplished and imperfective to be different words with different formative systems (Zhang, 2021). Adherents of the communicative grammar point out that the main ways of organizing and separating text are verbs in established species-temporal functions (Chong, 2021). In the qualitatively descriptive function, the speaker, removed in time and space from the action, presents them as something ordinary. The Perfect and Aorist as a reflection of coincidence differ in that the Aorist function is characteristic of verbs of dynamic action, which, by changing, lead the plot of the story to its logical end, are the main means of discourse structure (Oman, 2020). The function of the accomplished form is more characteristic of state verbs than of action verbs. It is not correct to interpret the accomplished form as denoting an action which results in an action which persists until the moment of speech. Verbs of the accomplished form of certain semantic categories may also perform the function of the accomplished form and the aorist in the future tense. Verbs of the future perfect form can perform the procedural function of the imperfect form, accompanying the particle as an adverb, suddenly with the expression of intensity and unexpectedness of the action (Izzatilloevna, 2021). The list of ordinary and repetitive actions in the verb forms of the future accomplished type can also perform the function of a qualitatively significant accomplished type. The imperfect also appears in the proverb sample with a generalized-personal verb in the future accomplished form, usually with negation. Sentences and groups of sentences with a predicate in the present tense can perform an imperfect and qualitatively descriptive procedural function, that is, to visually reproduce observed processes and give a descriptive characteristic of an object, a person, its properties. Despite the fact that the present tense does not have an accomplished form, the context allows verbs in the present tense form to report a sequence of successive actions in a visually reproductive sense, i.e., to perform an aoristic function.

In conclusion, we should emphasize the essential importance of the lexical indicator in the formation of

expression. Without lexical means, the full realization of the expressive functions of time, adequate to the needs of speech communication, would be impossible. The temporal form of the verb must correspond to the meaning of the temporal indicative participle. At the periphery of the temporal field, there are also analytic forms of the passive participle of the type discussed. The quasiperiphery of the temporality field, besides the previously listed groups, includes syntactic constructions in the sense of the “null” present tense, corresponding to constructions. Slavic languages are characterized by the expression of proximity/distance with the help of lexical constructs. Only the plural mode verbs of the verb walk, speak, know, etc., which are used exclusively in the past, are characterized by the sign of prescription, have meaning. Indefinitely fixed orientation in time is represented in phrases like “I will come to you someday”. The temporal orientation here may be non-fixed. Unfixed temporal orientation in this case is understood as the absence of all kinds of concretizers of temporal meaning. It is customary to talk about the circumstances of concretizers, but at the level of polypropositional monopredicative constructions, this function may be performed by a definition with temporal semantics - the actants of the prepositional noun (Wang, 2022: 69).

The large periphery of the temporal field includes gerunds as part of participative constructions, modal syntactic constructions that provide for the temporal relation of a situation or one of its elements to the future.

According to Bohm W., such lexical means in each type of their function (function of additional

concretization or basic designation of temporal reference) have a constant and stable temporal meaning, expressed in a certain syntactic (adverbial) position (Böhm, 2020). Lexical concretizers of temporal meaning also characterize action by duration and repetition. The duration and the whole covered time interval of action are indicated by adverbs, combinations of nouns with pronouns. The comprehensive indicator of habitus characterizes the action of the predicative base.

Conclusions and suggestions. Consequently, the development of the semantic field in linguistics is always associated with functional grammar. The theory of the functional-semantic field (FSF) was proposed in 1960 and further developed in the perspective of its content and formality. Modern linguistics conceptualizes a variety of theoretical concepts and methodological approaches in the study of the category of the functional-semantic field. In our work, we are guided by the generally defined features of the functional-semantic field: the semantics of the field components; its diversity (temporal and morphological components); its core and periphery and the possibility of transgression between the fields. According to the results of this study, the field of time - the microfield of the present, past, and future time with the potential for transformations and the microfields of multiplicity, certainty, and indeterminacy were identified. Further in-depth scientific research in the perspective of the semantics of the functional-semantic field of temporality will be useful for the deeper development of typology and scientific research of the functional-semantic field.

BIBLIOGRAPHY

1. Aliyeva, Gulchokra Babali. Functional and semantic field of aspectuality in different-systemic languages. *Amazonia Investiga* 11.53 (2022): 166-175. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.16>
2. Böhm, Verónica. L'interaction et l'intersection sémantique de la temporalité, l'aspectualité et la modalité dans les langues romanes: une approche fonctionnelle et pragmatique. (2020). <https://doi.org/10.25932/publishup-48186>
3. Chong, David, et al. A real-time platform for contextualized conspiracy theory analysis. 2021 International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW). IEEE, 2021. <https://doi.org/10.1109/ICDMW53433.2021.00021>
4. Czarnecki, Szymon. Types de formants dans la dérivation fonctionnelle polonaise et roumaine: bases théoriques. *Studia Romanica Posnaniensia* 47.3 (2020): 35-54. <https://doi.org/10.14746/strop.2020.473.003>
5. Dik, Simon C. Functional grammar. *Functional Grammar*. De Gruyter, 2021. <https://doi.org/10.1515/9783112420126>
6. Gamallo, Pablo. Compositional distributional semantics with syntactic dependencies and selectional preferences. *Applied Sciences* 11.12 (2021): 5743. <https://doi.org/10.3390/app11125743>
7. Gärdenfors, Peter, and Maja Brala-Vukanović. Semantic domains of demonstratives and articles: A view of deictic referentiality explored on the paradigm of Croatian demonstratives. *Lingua* 201 (2018): 102-118 <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.10.006>
8. González, Wenceslao J. Semantics of science and theory of reference: An analysis of the role of language in basic science and applied science. *Language and scientific research*. Palgrave Macmillan, Cham, 2021. 41-91. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-60537-7>
9. Hao, Jing. Reconsidering “cause inside the clause” in scientific discourse—from a discourse semantic perspective in systemic functional linguistics. *Text & Talk* 38.5 (2018): 525-550. <https://doi.org/10.1515/text-2018-0013>
10. Ismail, Sufian. Distribution of Discourse Markers Elements or Discourse Particle as an Entity Relationship in Discourse. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* 12.3 (2021): 190-200. URL: <https://www.archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/3062/2995>

11. Izzatilloevna, Khodjaeva Dilafuz, and Saidova Zokira Tolibovna. Dependent taxis: Semantic features and methods of expression in English. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH* 10.5 (2021): 318-321. 10.5958/2278-4853.2021.00411.0
12. Oman, Isarov, et al. Taxis Category: Various Approaches And Standpoints. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine* 7.7 (2020): 1024-1033. URL: https://ejmcm.com/article_3315_ae1559a548dff7bfc83d38bc3a0d81e4.pdf
13. Salama, Amir HY. Towards a discourse-semantic approach to visual narrative analysis: The case of the BBC news story of Islamic State (IS). *Pragmatics and Society* 12.2 (2021): 189-223. [dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13380](https://space.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13380)
14. Wang, Chen. A combined perspective of sociology and linguistics on exploring academic discourse-JR Martin, Karl Maton, YJ Doran, *Accessing Academic Discourse: Systemic Functional Linguistics and Legitimation Code Theory*. London: Routledge, 2020. Pp. ix+ 316. Hardback \$221, ISBN: 978 0 367 23608 3. *English Today* 38.1 (2022): 69-70. <https://doi.org/10.1017/S0266078421000055>
15. Zhang, Wei, et al. On sample based explanation methods for NLP: Faithfulness, efficiency and semantic evaluation. *Proceedings of the 59th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and the 11th International Joint Conference on Natural Language Processing (Volume 1: Long Papers)*. 2021. URL: <https://aclanthology.org/2021.acl-long.419>

REFERENCES

1. Aliyeva, Gulchohra Babali. Functional and semantic field of aspectuality in different-systemic languages. *Amazonia Investiga* 11.53 (2022): 166-175. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.16>
2. Böhm, Verónica. L'interaction et l'intersection sémantique de la temporalité, l'aspectualité et la modalité dans les langues romanes: une approche fonctionnelle et pragmatique. [The semantic interaction and intersection of temporality, aspectuality and modality in Romance languages: a functional and pragmatic approach] (2020). <https://doi.org/10.25932/publishup-48186> [in French]
3. Chong, David, et al. A real-time platform for contextualized conspiracy theory analysis. 2021 International Conference on Data Mining Workshops (ICDMW). IEEE, 2021. <https://doi.org/10.1109/ICDMW53433.2021.00021>
4. Czarnecki, Szymon. Types de formants dans la dérivation fonctionnelle polonaise et roumaine: bases théoriques. [Types of formants in Polish and Romanian functional derivation: theoretical bases] *Studia Romanica Posnaniensia* 47.3 (2020): 35-54. <https://doi.org/10.14746/strop.2020.473.003> [in French]
5. Dik, Simon C. *Functional grammar*. Functional Grammar. De Gruyter, 2021. <https://doi.org/10.1515/9783112420126>
6. Gamallo, Pablo. Compositional distributional semantics with syntactic dependencies and selectional preferences. *Applied Sciences* 11.12 (2021): 5743. <https://doi.org/10.3390/app11125743>
7. Gärdenfors, Peter, and Maja Brala-Vukanović. "Semantic domains of demonstratives and articles: A view of deictic referentiality explored on the paradigm of Croatian demonstratives." *Lingua* 201 (2018): 102-118 <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.10.006>
8. González, Wenceslao J. *Semantics of science and theory of reference: An analysis of the role of language in basic science and applied science*. Language and scientific research. Palgrave Macmillan, Cham, 2021. 41-91. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-60537-7>
9. Hao, Jing. Reconsidering "cause inside the clause" in scientific discourse—from a discourse semantic perspective in systemic functional linguistics. *Text & Talk* 38.5 (2018): 525-550. <https://doi.org/10.1515/text-2018-0013>
10. Ismail, Sufian. Distribution of Discourse Markers Elements or Discourse Particle as an Entity Relationship in Discourse. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* 12.3 (2021): 190-200. URL: <https://www.archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/3062/2995>
11. Izzatilloevna, Khodjaeva Dilafuz, and Saidova Zokira Tolibovna. Dependent taxis: Semantic features and methods of expression in English. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH* 10.5 (2021): 318-321. 10.5958/2278-4853.2021.00411.0
12. Oman, Isarov, et al. Taxis Category: Various Approaches And Standpoints. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine* 7.7 (2020): 1024-1033. URL: https://ejmcm.com/article_3315_ae1559a548dff7bfc83d38bc3a0d81e4.pdf
13. Salama, Amir HY. "Towards a discourse-semantic approach to visual narrative analysis: The case of the BBC news story of Islamic State (IS)." *Pragmatics and Society* 12.2 (2021): 189-223. URL: [dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13380](https://space.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13380)
14. Wang, Chen. "A combined perspective of sociology and linguistics on exploring academic discourse-JR Martin, Karl Maton, YJ Doran, *Accessing Academic Discourse: Systemic Functional Linguistics and Legitimation Code Theory*. London: Routledge, 2020. Pp. ix+ 316. Hardback \$221, ISBN: 978 0 367 23608 3." *English Today* 38.1 (2022): 69-70. URL: <https://doi.org/10.1017/S0266078421000055>
15. Zhang, Wei, et al. On sample based explanation methods for NLP: Faithfulness, efficiency and semantic evaluation. *Proceedings of the 59th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and the 11th International Joint Conference on Natural Language Processing (Volume 1: Long Papers)*. 2021. URL: <https://aclanthology.org/2021.acl-long.419>

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-20>

Інесса АНІКІНА,

orcid.org/0000-0003-2760-8422

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна) *aiv_777@ukr.net*

Тетяна МЕЛЬНИК,

orcid.org/0000-0002-2258-7389

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри міжкультурної комунікації, світової літератури та перекладу

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *kafrmsl@gmail.com*

АМЕРИКАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Стаття присвячена американському постмодернізму, його культовим текстам та найцікавішим представникам від Джека Керуака, Вільяма Барроуза, Річарда Бротігана, Вільяма Геддіса, Доналда Бартелмі, Джона Хоукса до Джозефа Геллера, Курта Воннегута, Томаса Пінчона, Девіда Фостера Воллеса. У статті згадуються експериментальні, інтелектуальні, новаторські тексти американської постмодерністської літератури, які переосмислили старі художні умовності та запропонували нові правила жанрової гри. У статті постмодернізм розглядається як загальна назва певних тенденцій у мистецтві, які виникли після модернізму. Постмодернізм трактується як цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціального та національного середовища комплекс мистецьких, філософських науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від класичної та неокласичної літератури, як напрям у мистецтві, якому притаманний відхід від естетичних критеріїв і традицій класичного мистецтва. Авторами статті зроблено спробу довести, що постмодернізм з'явився не замість модернізму, а як додаток до нього або як продовження модернізму. Доведено, що модернізм, що виник із заперечення минулих підвалин і створив багато нового, з часом втратив потенціал для подальшого розвитку, тому що розвиток без зв'язку з минулим неможливий. У статті пояснюється, що на противагу модернізму постмодернізм побудований на поєднанні та змішуванні різних стилів. При цьому постмодернізм також можна вважати запереченням, наприклад, монотонності та одноманітності, які почали поступово проявлятися у модернізмі. Проте симбіоз і плюралізм культур більшою мірою відповідав віянням другої половини 20 століття, і тому набув розвитку. З-поміж інших основних рис постмодернізму розглянуто інтертекстуальність, нелінійну організацію тексту, подвійний код, відсутність авторської позиції.

Ключові слова: американська література, жанр, модернізм, переосмислення, постмодернізм.

Inessa ANIKINA,

orcid.org/0000-0003-2760-8422

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Slavic Languages and World Literature

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *aiv_777@ukr.net*

Tetiana MELNYK,

orcid.org/0000-0002-2258-7389

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Intercultural Communication, World Literature and Translation

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine) *kafrmsl@gmail.com*

AMERICAN LITERATURE OF THE ERA OF POSTMODERNISM

The article is devoted to American postmodernism, its iconic texts and the most interesting representatives from Jack Kerouac, William Burroughs, Richard Brautigan, William Gaddis, Donald Barthelme, John Hawkes to Joseph Heller, Kurt Vonnegut, Thomas Pynchon, David Foster Wallace. The article mentions experimental, intellectual, innovative texts of

modern American literature, which fundamentally rethought old artistic conventions and established new rules of the genre game. It has been proven that postmodernism, as a general name for certain trends in art, emerged after modernism and avant-garde. It is considered as a whole, multi-meaning, dynamic, dependent on the social and national environment, a complex of artistic, philosophical scientific and theoretical ideas, distanced from classical and neoclassical literature, as a direction in art, which is characterized by a departure from the aesthetic criteria and traditions of classical art. The article attempts to prove that postmodernism did not appear instead of modernism, but as an addition to it or as a continuation of modernism. The authors prove that modernism, which arose from the denial of past foundations and created many new ones, eventually lost the potential for further development, because development without a connection with the past is impossible. The article proves that, in contrast to modernism, postmodernism is built on the combination and mixing of different styles. At the same time, postmodernism can also be considered a denial, for example, of monotony and monotony, which gradually began to manifest in modernism. However, the symbiosis and pluralism of cultures corresponded to the trends of the second half of the 20th century to a greater extent, and therefore developed. Among other main features of postmodernism, intertextuality, non-linear organization of the text, double code, lack of authorial position are considered.

Key words: American literature, genre, modernism, rethinking, postmodernism.

Постановка проблеми. У філософії постмодернізму розглядається як складне, досить еkleктичне та неоднорідне явище, що виникло в західноєвропейській культурі наприкінці ХХ століття. Перші постмодерністські ідеї актуалізувалися у 60-х роках і були пов'язані з критикою соціокультурних та філософських контекстів сучасності. У буквальному значенні слова «постмодернізм» – це те, що слідує за сучасною епохою, за модернізмом, і пов'язане з осмисленням стильових змін у європейській художній культурі (Cambridge Dictionary). Але лише в 80-х роках поняття «постмодернізм» укорінюється і стає загальноживим (Rangno, 2006: 21). З огляду на це, щоб зрозуміти, що таке постмодернізм, потрібно спочатку розібратися, що таке модернізм.

Модернізм у літературі зародився напередодні Першої світової війни і досяг свого піку у 20-ті роки. Модернізм – явище міжнародне, яке включає такі школи як імажизм, дадаїзм, експресіонізм, конструктивізм, сюрреалізм (Hardin, 2001: 83). У ті роки це була літературна революція, учасники якої реалізували не лише розрив із традицією реалізму, а й із західними культурними та літературними традиціями у цілому.

Літературознавці стверджують, що можна вважати античність взірцем художньої творчості, як це роблять класики, а можна – середньовіччя античності, як це роблять романтики (The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012: 67). Однак сьогодні всі культурні епохи, що передували епосі модернізму, все частіше визначаються як класичні, оскільки вони розвивалися в руслі класичної спадщини європейської думки. Модернізм був першою культурною та літературною епохою, яка усунула цю спадщину і дала нову відповідь на питання вічності.

Покоління ранніх модерністів гостро усвідомлювало виснаження оповідальної форми реалізму та її естетичну втому. Для модерністів реалізм означав відсутність прагнення унікальному розу-

мінню світу, механічну творчість, поверховість, стомлюваність розмитих описів, а не до душевного стану персонажів (Cambridge Dictionary). Модерністи над усе ставили цінність особистого художнього світогляду. Створені ними художні світи були несхожі один на одного, кожен із них мав відбиток яскравої творчої індивідуальності.

Вони жили тоді, коли цінності традиційної гуманістичної культури впали. Свобода мала зовсім інше значення в західних демократіях та тоталітарних державах, а кривава бійня Першої світової війни, коли вперше було застосовано зброю масового знищення, продемонструвала сучасному світу справжню цінність людського життя (Rangno, 2006: 28). Крім того, заборона гуманізму на біль, фізичне та психічне насильство замінила практику геноциду та концентраційних таборів. Модернізм – це мистецтво нелюдського часу. Ставлення до гуманістичних цінностей у модернізмі неоднозначне, але в модерністів світ представлений суворому, холодному світлі.

Основні галузі інтересу модерніста – зображення відносин між свідомістю та несвідомим, механізмів сприйняття та примхливої роботи пам'яті (The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012: 47). Як правило, модерністський герой сприймається як сукупність свого досвіду, свого суб'єктивного існування, хоча сам масштаб його життя може бути тривіальним і незначним. Модернізм продовжує основну тенденцію розвитку модерністської літератури постійного зниження соціального статусу героя. Герой модернізму – це кожна людина.

Модерністи навчилися описувати душевний стан людини, якому література раніше не приділяла уваги, і робили це з такою переконаністю, що буржуазним критикам це здавалося образою моралі та опоганенням мистецтва слова. Не лише зміст – акцент на інтимних та сексуальних темах, відносність моральних суджень, акцент на неполітичному – але, перш за все, незвична форма

модерністської розповіді, викликала особливо сильне неприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постмодернізм досліджується науковцями у різних аспектах. Особливу увагу літературознавці приділяють вивченню творчої діяльності окремих постмодерністів та їхньому впливу на розвиток постмодернізму і сучасної літератури (Arih-Gerz, 2003; Castillo, 2001; Hardin, 2001; Mattessich, 2002). Коротким оповіданням як жанру постмодерністської літератури присвячені розвідки А. Бендіксена (Bendixen, 2010), Т. Бенско (Bensko), Ф. П. Міллера (Experimental Literature, 2010) та ін. У деяких дослідженнях зроблено спробу схарактеризувати постмодерністську літературу (Hoberek, 2011; Rangno, 2006) та з'ясувати причини її виникнення (The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012). Література постмодернізму настільки різноманітна та неочікувана у свої проявах, що науковці не полишають спроб розібратися у її особливостях (May; Swartwood, 2011).

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати своєрідність літератури американського постмодернізму. Поставлена мета передбачає опис художніх тенденцій американської літератури другої половини ХХ ст. та визначення основних художньо-естетичних і наукових концепцій, що позначилися на особливостях творчості постмодерністів.

Виклад основного матеріалу. Постмодерністська культура заснована на ідеї нового гуманізму. Те, що називають культурою постмодерну, самим своїм існуванням виражає «перехід від класичного антропологічного гуманізму до універсального гуманізму, що включає не тільки все людство, а й усі живі істоти, всю природу, космос і всесвіт у своїй орбіті» (A Glossary of Contemporary Literary Theory, 2000: 75). Вважається, що справжнім ідеалом постмодернізму є хаос.

Постмодерністська культура розвивалася, ставлячи під сумнів усі позитивні істини. Вона характеризується руйнуванням позитивістських ідей про природу людського знання та розмивання меж між різними областями знання. Постмодернізм проголошує принцип плюралістичної інтерпретації, вважаючи, що оскільки світ нескінченний, то й інтерпретації також. Різноманітність інтерпретацій визначає «упередженість» постмодерністських творів мистецтва. Вона спрямована як на інтелектуальну еліту, яка знайома з кодами культурно-історичних епох, закладеними в тому чи іншому творі, так і на масового читача, якому доступні лише поверхневі культурні коди, але які дають підстави для нескінченного числа інтерпре-

тацій (The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012: 57).

Америка виявилася найбільш сприятливою з кількох причин сприйняття нових віянь. Тут необхідно розглянути ці тенденції «у розвитку мистецтва та літератури, які почалися в середині 1950-х років (з появою поп-арту, який зробив цитатність своїм головним художнім принципом), вони розвинулися та привели до зміни культурної парадигми в середині 1970-х років» (A Glossary of Contemporary Literary Theory, 2000).

Досліджуючи основні характеристики постмодернізму літературознавці виокремили «інтертекстуальність, пародію (самопародію), іронію, переосмислення елементів минулих культур, багатошарову композицію текстів, прийоми гри, принцип читацької співтворчості, невизначеність, двозначність, помилки та пропуски» (Rangno, 2012: 30; The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012: 34), принципи фрагментації та монтажу (принцип різомі), синкретизм жанрів та стилів (з'єднання, різні види нерозчленованої культурної творчості), театральність, робота на публіку, використання «подвійного кодування», феномен «письменницької маски», «смерть письменника» (A Glossary of Contemporary Literary Theory, 2000; Cambridge Dictionary; Rangno, 2006; The Routledge Companion to Experimental Literature, 2012). Розглянемо деякі з них більш детально.

Однією з найважливіших рис, на яку звертають увагу дослідники постмодерністської літератури, є інтертекстуальність, яка позначає «загальні властивості текстів, що виражається в наявності між ними зв'язків, завдяки яким тексти (або їх частини) можуть багатьма різноманітними способами імпліцитно або експліцитно посилатися один на одного» (A Glossary of Contemporary Literary Theory, 2000: 68). Крізь призму інтертекстуальності світ постає як величезний текст, в якому все колись було сказано, а нове можливе лише за принципом калейдоскопа, коли змішування певних елементів дає нові комбінації.

За допомогою інтертекстуальності художній текст стає якісно іншим. Це вже не закінчений, що володіє смисловою єдністю, цілісний твір, який належить певному авторові, а багатолінійний і вторинний текст, що не має автора у звичному для читача уявленні. У свою чергу, цитованість базується на головному принципі постмодернізму – переосмисленні старих догм, наповненні старих незаперечних істин новим змістом, що відповідає сучасному життю (A Glossary of Contemporary Literary Theory, 2000; Experimental Literature,

2010; *The Routledge Companion to Experimental Literature*, 2012). У художніх творах ідея переосмислення реалізується за допомогою іронії та пародіювання чи самопародіювання.

Багаторівнева організація тексту тісно пов'язана з інтертекстуальністю, з такими її виразами як цитування та самоцитування. Випадки смислової та образної закінченості в рамках одного твору серед постмодерної літератури досить рідкісні, що і дає право говорити про багаторівневу організацію тексту як про самостійну рису. На практиці вона реалізується самоцитуванням (стилістичні та сюжетні повтори, іноді всередині творчості одного автора, символи, образи, мізансцени та діалоги, і, нарешті, циклізація – найбільш очевидний та активно використовуваний метод) (*Experimental Literature*, 2010; *The Routledge Companion to Experimental Literature*, 2012).

Прийом гри у постмодернізмі реалізується «мультилінгвістичними каламбурами, жартівливими етимологіями, алюзіями, фонічними та топографічними трюками» (Rangno, 2006; *The Routledge Companion to Experimental Literature*, 2012). Читач здогадується, домислює, знаходить другий і третій зміст. Постмодерна література підводить читача до того, що дійсність – це уявлення про неї, що залежить від точки зору, яку вибирає читач.

Прийом гри тісно пов'язаний з жанровим і стильовим синкретизмом. На цій основі створено хрестоматійний постмодерний роман «Ім'я троянди» Еко, в якому ігровий принцип базується на синкретизмі різних рівнів (*A Glossary of Contemporary Literary Theory*, 2000). Жанр «Ім'я троянди» може визначатися і як історичний роман, і як філософський роман, і як детективний роман, що призводить до загальної жанрової неоднорідності тексту (*The Routledge Companion to Experimental Literature*, 2012: 78).

Характерною особливістю постмодернізму стало об'єднання у межах одного твору стилів, образних мотивів та прийомів, запозичених з арсеналу різних епох, регіонів та субкультур. Художники використовують алегоричну мову класики, бароко, символіку давніх культур. Ризома як противага систематизованим та ієрархічно впорядкованим принципам організації характеризується нелінійністю, несподіванкою (Rangno, 2006: 77).

Наступний принцип – це «театральність, робота на публіку, демонстрація аргументів, прийомів захисту та нападу» (*A Glossary of Contemporary Literary Theory*, 2000). Принцип «подвійного коду» заснований на тому, що «з одного боку, використовуючи тематичний матеріал, твори постмодернізму мають рекламну привабливість для всіх людей, у тому числі не надто художньо освічених, з іншого

боку, пародійним осмисленням більш ранніх творів, іронічним трактуванням їх сюжетів та прийомів він апелює до досвідченої публіки» (*The Routledge Companion to Experimental Literature*, 2012: 127). Категорії традиційної поетики «авторська позиція», «авторська думка», прояви оцінності у постмодернізмі відсутні.

Постмодернізм у літературі вплився у творах Джека Керуака, Вільяма Барроуза, Річарда Бротігана, Вільяма Геддіса, Доналда Бартелмі, Джона Хоукса, Джозефа Геллера, Курта Воннегута, Томаса Пінчона, Девіда Фостера Воллеса.

Твори Джека Керуака вирізняються спонтанністю його прози. Письменнику вдалося вигадати безліч нових способів вираження невимовного. «Спонтанність» полягала в тому, що він старанно імітував у своїх текстах миттєвість відображення реальності. Майже всі його романи – це колажі замаскованого автобіографічного роману, записів снів, гри слів, яку читачеві складно розшифрувати, та ліричного реалізму.

Вільям Барроуз – сатирик, який передбачав еру інтернету. Його роман «Голий обід» став одним із ключових текстів ХХ століття, призвів до зміни парадигми дозволеності в літературі та підірвав диктат цензури. Вільям Барроуз популяризував метод нарізки, коли готовий текст розрізається на дрібні фрагменти, завдяки чому з'являється новий текст.

Річард Бротіган – переконливий в американській літературі приклад проникнення східної філософії в західний канон. Автор писав у синкретичному жанрі, всесвітню славу йому приніс роман «Рибалка в Америці», але яскравим прикладом його постмодернізму є роман «Віллард та його кегельбані призи».

За безсюжетними текстами Доналда Бартелмі вивчають постмодернізм: письменник вибудовував текст із фрагментів, які видаються випадковими. Д. Бартелмі – майстер короткої прози, тому його твори іноді називають «раптова проза», а його «Мертвий батько» вивчається на курсах світової літератури.

Джозефа Геллера можна назвати традиційним постмодерністом, чия творчість пронизана чудовою сатирою. Назва його роману «Ухиляння-22» «увійшла в англійську мову як ідіома для позначення замкнутого кола, ситуації абсурдного, суперечливого вибору, в якому відсутній гарний варіант» (*A Glossary of Contemporary Literary Theory*, 2000).

Висновки. Нове мистецтво ХХ століття – це різноманіття течій та напрямів. Творчість його окремих представників взагалі не вписується у межі певних течій. Виникнення модернізму та постмодернізму не є результатом дії історичної закономірності. Вони є результатом дії деяких

старих, які почали складатися ще на рубежі Середньовіччя та Нового часу, тенденцій розвитку мистецтва. У цьому сенсі обидва ці напрями істотно відрізняються від усіх попередніх худож-

ніх стилів і є їх природними наступниками і продовжувачами.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні європейського постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Glossary of Contemporary Literary Theory / J. Hawthorn. L.: Arnold, OUP, 2000. 400 p.
2. Arih-Gerz B. Blissful Bewilderment: Studies in the Fiction of Thomas Pynchon. *Studies in the Novel*. 2003. Volume 35.
3. Bendixen A. The Emergence and Development of the American Short Story. *A companion to the American short story* / Ed. by A. Bendixen, J. Nagel. N.-Y., L. : John Wiley & Sons Ltd, 2010. P. 3–19.
4. Bensko T. Writing Experimental Fiction: Leaving the Problem Out of the Plot. URL: <http://www.writing-world.com/fiction/experimental.shtml>
5. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
6. Castillo A. D. Borges and Pynchon: The Tenuous Symmetries of Art. “New essays on “The Crying of Lot 49” / Ed. by P.O'Donnell. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P. 21-46.
7. Experimental Literature / Ed. by F. P. Miller, A. F. Vandome, J. McBrewster. VDM Verlag Dr. Mueller e.K., 2010. 76 p.
8. Hardin M. Absurd America in the Novels of Vonnegut, Pynchon, and Boyle: a Dissertation Presented to the Graduate and Research Committee of Lehigh University In Candidacy for Degree of Doctor of Philosophy in English. Lehigh University, October 2001. 264 p.
9. Hoberek A. Postmodern Fiction. *The Encyclopedia of Twentieth-century Fiction. TwentiethCentury American Fiction* / Gen. Ed. B. W. Shaffer ; Volume Ed.: P. O'Donnell, D. W. Madden, J. Nieland, J. C. Ball. John Wiley & Sons, 2011. V. II. P. 773–777.
10. Mattessich S. Lines of Flight. Discursive Time and Countercultural Desire in the Work of Thomas Pynchon. Durham and London: Duke University Press, 2002. 292 p.
11. May C. E. The Experimental Short Story : Part II : David Means, Stephen Millhauser, George Saunders, Steven Dixon. URL: <http://may-on-the-short-story.blogspot.com/search/label/Experimental%20Short%20Story>
12. Rangno E. V. R. Contemporary American Literature: 1945-Present / ed. J. Phillips. N. Y.: Facts On File, 2006. 96 p.
13. Swartwood R. Introduction. *Hint Fiction: an Anthology of Stories in 25 Words or Fewer* / Ed. by R. Sawrtwood. W.W. Norton &Company Ltd. N.-Y., L.: 2011. P. 21-30.
14. The Routledge Companion to Experimental Literature / Ed. by J. Bray, A. Gibbons, B. McHale. Routledge, 2012. 496 p.

REFERENCES

1. A Glossary of Contemporary Literary Theory / J. Hawthorn. L.: Arnold, OUP, 2000. 400 p.
2. Arih-Gerz, B. (2003). Blissful Bewilderment: Studies in the Fiction of Thomas Pynchon. *Studies in the Novel*, 35
3. Bendixen, A. (2010). The Emergence and Development of the American Short Story. *A companion to the American short story* / Ed. by A. Bendixen, J. Nagel. N.-Y., L.: John Wiley & Sons Ltd, 3–19
4. Bensko, T. Writing Experimental Fiction : Leaving the Problem Out of the Plot. Available at: <http://www.writing-world.com/fiction/experimental.shtml>
5. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/>
6. Castillo, A. D. (2001). Borges and Pynchon: The Tenuous Symmetries of Art. “New essays on “The Crying of Lot 49” / Ed. by P.O'Donnell. Cambridge: Cambridge University Press, 21-46
7. Experimental Literature / Ed. by F. P. Miller, A. F. Vandome, J. McBrewster. VDM Verlag Dr. Mueller e.K., 2010. 76 p.
8. Hardin, M. (2001). Absurd America in the Novels of Vonnegut, Pynchon, and Boyle: a Dissertation Presented to the Graduate and Research Committee of Lehigh University In Candidacy for Degree of Doctor of Philosophy in English. Lehigh University, October, 264 p.
9. Hoberek, A. (2011). Postmodern Fiction. *The Encyclopedia of Twentieth-century Fiction. TwentiethCentury American Fiction* / Gen. Ed. B. W. Shaffer; Volume Ed.: P. O'Donnell, D. W. Madden, J. Nieland, J. C. Ball. John Wiley & Sons, II, 773–777
10. Mattessich, S. (2002). Lines of Flight. Discursive Time and Countercultural Desire in the Work of Thomas Pynchon. Durham and London: Duke University Press, 292 p.
11. May, C. E. The Experimental Short Story: Part II: David Means, Stephen Millhauser, George Saunders, Steven Dixon. Available at: <http://may-on-the-short-story.blogspot.com/search/label/Experimental%20Short%20Story>
12. Rangno, E. V. R. (2006). Contemporary American Literature: 1945-Present / ed. J. Phillips. N. Y.: Facts On File, 96 p.
13. Swartwood, R. (2011). Introduction. *Hint Fiction: an Anthology of Stories in 25 Words or Fewer* / Ed. by R. Sawrtwood. W.W. Norton &Company Ltd. N.-Y., L., 21-30
14. The Routledge Companion to Experimental Literature / Ed. by J. Bray, A. Gibbons, B. McHale. Routledge, 2012. 496 p.

УДК 811.161.2'373-32.09:159.937.51
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-21>

Олена АНТОНЮК,
 orcid.org/0000-0002-3892-7149
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
 Донецького національного університету імені Василя Стуса
 (Вінниця, Україна) antoniuk@donnu.edu.ua

Ольга ОЛЕКСАНДРЕНКО,
 orcid.org/0000-0001-5338-0965
 студентка II курсу магістратури кафедри української мови,
 теорії та історії української і світової літератури
 Донецького національного університету імені Василя Стуса
 (Вінниця, Україна) oleksandrenko.o@donnu.edu.ua

ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРАТИВИ В ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА ОСНОВІ ЗБІРКИ «СКАЖЕНИЙ ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ СОБАКА»)

Кольоративи становлять окрему своєрідну групу лексики української мови, що відіграють важливу роль у процесі пізнання і засвоєння навколишньої дійсності, а також є носіями символічного змісту у текстах художньої літератури. Актуальним аспектом вивчення кольоративів є аналіз їх у мові фольклору та художньої літератури, бо саме в поетичній мові ці номінативи є естетично маркованими, вирізняються багатством семантичних відтінків і виконуваних функцій.

Починаючи з кінця XX століття і до сьогодні, з'явилося досить багато напрацювань у сфері вивчення кольороназв як специфічної групи лексики ідіостилів окремих митців (В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового, Б.-І. Антонича, М. Зерова, Б. Лепкого, О. Олеся, В. Поліщука, Л. Костенко, П. Загребельного, О. Гончара та інших). Кольороназви у творчості Є. Гуцала об'єктом спеціальних розвідок ще не були.

Барволексеми поділяються на дві групи, – ахроматичні (чорний, білий і сірий) та хроматичні (весь спектр інших кольорів, утворених шляхом поєднань червоного, синього і жовтого). Номінативи другої групи стали для нас об'єктом дослідження. У збірці для дітей Євгена Гуцала «Скажений чорнобильський собака» репрезентовано кілька мікрополів хроматичних барволексем, а саме: мікрополе на позначення червоного кольору та його відтінків; мікрополе назв синьої барви та її відтінків; мікрополе назв на позначення блакитного кольору та його відтінків; мікрополе назв жовтого кольору та його відтінків; мікрополе на позначення зеленого кольору та його відтінків.

Кольороназви, уживані в художньому мовленні Євгена Гуцала, є одним із потужних засобів впливу на читачів. Це різнобарвний світ дитинства, втілений у слові. Кольоронайменування характеризують об'єкти як прямо, так і через різні асоціації. У кожному мікрополі барволексем можуть вживатися у загальномовних значеннях, прямих та переносних; їх смислове навантаження може розкриватися контекстуально, метафорично чи символічно. Функцію кольороназви можуть виконувати різні частини мови, але найчастіше це прикметники, іменники та дієслова.

Ключові слова: кольоратив, хроматизми, мікрополе, асоціативне поле.

Olena ANTONIUK,
 orcid.org/0000-0002-3892-7149
 Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language,
 Theory and History of Ukrainian and World Literature
 Vasyl' Stus Donetsk National University
 (Vinnytsia, Ukraine) antoniuk@donnu.edu.ua

Olga OLEKSANDRENKO,
 orcid.org/0000-0001-5338-0965
 Second Year Master's Student at the Department of the Ukrainian Language,
 Theory and History of Ukrainian and World Literature
 Vasyl' Stus Donetsk National University
 (Vinnytsia, Ukraine) oleksandrenko.o@donnu.edu.ua

CHROMATIC COLORATIVES IN THE STORIES OF YEVEN HUTSAL (BASED ON THE COLLECTION “RABID CHERNOBYL DOG”)

Coloratives are a separate, unique group of the vocabulary of the Ukrainian language, which plays an important role in the process of learning and assimilating the surrounding reality, additionally bearing symbolic content in the texts of fiction. An actual aspect of the study of coloratives is the analysis of their role in language of folklore and fiction, because

these nominatives are aesthetically marked in the poetic language, distinguished by a variety of semantic undertones and performed functions.

Starting from the end of the 20th century and up to today, quite a lot of scientific work has appeared in the field of studying coloratives as a specific group of vocabulary of idiom styles in the works of individual artists (V. Stefanyk, M. Kotsyubynskyyi, M. Khvylovy, B.-I. Antonych, M. Zerov, B. Lepky, O. Oles, V. Polishchuk, L. Kostenko, P. Zagrebelny, O. Gonchar and others). Color names in Ye. Hutsal's works have not yet been the object of special research.

Coloratives are divided into two groups – achromatic (black, white and gray) and chromatic (the whole range of other colors formed by combinations of red, blue and yellow). Nominatives of the second group became the object of our research. Nominatives of the second group became the object of our research. In Yevhen Hutsal's collection for children "Rabid Chernobyl Dog" several subdivisions of chromatic coloratives are represented, in particular: a subsection of names for color red and its shades; subsection of the names for color blue and its shades; subsection of names for color blue color and its shades; subsection of names for color yellow and its shades; subsection for color green and its shades.

Color names used in Yevhen Hutsal's artistic speech are one of the powerful means of influencing readers. This is the colorful world of childhood embodied in words. Coloratives characterize the object both directly and through various associations. In each subsection, the coloratives can be used in common language meanings, direct and figurative; their semantic tension can be revealed contextually, metaphorically or symbolically. The function of colorative can be performed by various parts of speech, but most often they are represented with adjectives, nouns, and verbs.

Key words: colorative, chromaticism, subsection, associative field.

Постановка проблеми. Кольоративи становлять окрему своєрідну групу лексики української мови, що зараз всебічно вивчаються в аспекті багатьох гуманітарних наук, оскільки відіграють важливу роль у процесі пізнання і засвоєння навколишньої дійсності, а також є носіями символічного змісту в текстах художньої літератури. Індивідуальні знання про кольори як такі, про їх значення формуються на підсвідомому рівні, і, як зазначає В. Жайворонок, на людську особистість як частку етноспільноти, на її індивідуальні смаки, уподобання у сфері кольоросимволіки великий вплив чинять національні естетичні традиції – фольклорні, обрядові, мистецькі (Жайворонок, 2007: 55). У свою чергу письменник, будучи носієм ментальності того чи того народу, у своїх творах використовує усю палітру кольороназв для емоційно-оцінного пізнання світу читачем, а також усвідомлення себе як носія мовної національної картини світу. На думку багатьох дослідників, актуальним аспектом вивчення кольоративів є аналіз їх функційних особливостей у мові фольклору та художньої літератури, бо саме в поетичній мові кольороназви є естетично маркованими, вирізняються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. **Актуальність** нашої розвідки зумовлена відсутністю в українському мовознавстві системного дослідження кольоративів як одного із чинників формування ідіостилю Євгена Гуцала.

Аналіз досліджень. Кольоративи загалом, а також їх семантика, структура, функціонування у текстах художньої літератури зокрема, є предметом наукових розвідок багатьох учених. Так, О. Гапченко, досліджуючи семантику кольорів та їхнє сприйняття людиною, доводить, що розуміння психологічних особливостей власне кольорів і назв, які їх виражають, сприяє правильному добору мовних одиниць. О. Дзівак пропонує класифікацію кольоро-

назв за ступенем сполучуваності кольорів. А. Іншаков розробляє теоретичні засади дослідження назв кольорів. В. Жайворонок в аспекті етнолінгвістики аналізує кольоросимволіку українського етносу.

Починаючи з кінця ХХ століття і до сьогодні, з'явилося досить багато напрацювань у сфері вивчення кольороназв як специфічної групи лексики окремих ідіостилів. Так, І. Бабій на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового аналізує семантику, структуру та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові; Т. Ковальова вивчає лексико-семантичні поля назв кольорів у художньому мовленні українських поетів Б.-І. Антонича, М. Зерова, Б. Лепкого, О. Олеса, В. Поліщука, М. Хвильового; Г. Губарева характеризує лексико-семантичне поле кольоративів у мовній картині світу Ліни Костенко; Л. Супрун на матеріалі творів О. Гончара, П. Загребельного та М. Стельмаха розглядає семантику і прагматику назв кольорів в українському романному тексті середини та другої половини ХХ ст.; О. Строкаль присвячує свою розвідку поезії кольороназв, що побутують у творах А. Мойсієнка; С. Горожанова розглядає кольороназви як елемент ідіостилю М. Хвильового тощо. Кольоронайменування у творах Євгена Гуцала ще не були об'єктом спеціального вивчення. На сьогодні відомі окремі розвідки у цій царині. Так, О. Брайко на основі малої прози письменника доводить, що кольороназви наділені помітним виражальним потенціалом, С. Шуляк зосереджується лише на чорній і сірій барві, а Г. Калантаєвська розглядає такі назви в поєднанні з художньою передачею звуків, смаків і запахів.

Мета статті – дослідити особливості функціонування лексики на позначення кольорів у творах для дітей Євгена Гуцала.

Матеріал дослідження – прозові тексти Євгена Гуцала, уміщені у збірці оповідань для дітей «Скажений чорнобильський собака» (2014).

Виклад основного матеріалу. Євген Гуцало – талановитий письменник, у доробку якого твори різних жанрів, але найбільший інтерес для нас становлять оповідання для дітей, оскільки в них живописно передаються зміни настроїв і почуттів людини на тлі мальовничої природи, яка завжди була для автора особливим елементом натхнення. Саме завдяки такій рисі, як вміння малювати словами про звуки, смаки, кольори, його твори привернули увагу І. Дзюби, М. Слабошпицького, М. Жулинського, О. Поліщука та ін. (Калантаєвська, 2012: 136). Не дивно, що за часів діяльності шістдесятників, до яких свого часу належав і Є. Гуцало, про нього говорили як про письменника, що здатен надати природі особливих тонів. Його талант тонко відчувати кожен її порух, кожен звук і кожен барву, якнайкраще втілюється в оповіданнях (Хороб, 2013: 199).

Проблема тлумачення кольоративів полягає в тому, що вчені й досі не знайшли спільного рішення щодо універсального значення цих лексем, а тому наразі не існує єдиного поняття, за яким можна було б орієнтуватися в наукових пошуках. Є ряд термінів, що так чи інакше позначають їх, але називаються по-різному. Серед них А. Іншаков наводить такі найуживаніші: *кольоратив, кольороназва, кольоронім, кольоропозначення, кольоронайменування, колірний термін, колірний епітет, назва кольору, ім'я кольору, колірний прикметник, кольористична лексика, хроматизм, okazіоналізм-хроматонім* (Іншаков, 2013: 189). Поширеним явищем, за нашими спостереженнями, є вживання найменувань зі словом «барва», як-от: *барволексема, барвоназва* тощо. У своїй роботі вважаємо за доцільне використовувати декілька номінативів, оскільки це допоможе уникнути вербальних повторень і сприятиме актуалізації проблеми їх визначення.

Ще одне проблемне питання, яке варто окреслити, стосується виділення основних колірних термінів. Учені пропонують різноманітні варіації, що знаходять у наукових колах як прихильників, так і критиків. У західній науковій традиції прийнято брати за основу класифікацію Б. Берліна і П. Кея, яка включає одинадцять кольороназв: чорний, білий, червоний, жовтий, зелений, синій, коричневий, сірий, фіолетовий, помаранчевий, рожевий (Гапченко, 2003: 82). Це своєрідні універсали, що існують у багатьох мовах на приблизно однакових позиціях, адже їх вважають елементарними у фрагментарному пізнанні світу людиною з прадавніх часів. Поступово їхні грані розмилися, і зараз вони виступають в ролі абстрактної лексики (Семашко, 2011: 354).

Єдине, у чому вчені достеменно дійшли згоди, – затвердили поділ барволексем на дві групи, – ахроматичні (чорний, білий і сірий) та хроматичні (увесь спектр інших кольорів, утворених шляхом поєднань червоного, синього і жовтого) (Іншаков, 2013: 190). Власне назви другої групи й стали для нас об'єктом дослідження.

Примітно, що семантичне поле кольоративів характеризується динамізмом, оскільки з розвитком людства з'являються нові відтінки кольорів, і відповідно постає потреба їх називання. Цей процес може відбуватися шляхом запозичень нових термінів, а також на метафоричному рівні, коли барва зіставляється з якимось предметом, перебираючи на себе його властивості (Семашко, 2011: 354).

Погоджуємося з думкою, що для кожного окремо взятого народу фізичне розмежування кольорового спектру становить визначну роль у називанні барв. Візуальне сприйняття в усі часи формувалось на тлі предметно-естетичних властивостей навколишньої дійсності і підкріплювалось рядом асоціативно-емоційних зв'язків, тому можна говорити про деяку суб'єктивність з боку представників конкретних суспільств, об'єднаних спільним досвідом (Семашко, 2011: 353).

Для української мовно-колірної моделі характерним є те, що до неї входять як давні слов'янські назви, так і запозичення з інших мов (Семашко, 2011: 352). Усі вони перебувають у відкритому стані, тому що можуть зазнавати змін, втрачаючи свою цінність, вагомість у певний період часу, або ж, навпаки, переходять до частіше вживаних і займають вищу позицію щодо решти. Так, в українській мові досить міцно закріпилися кольоропозначення, як-от: фіолетовий, жовтогарячий, вишневий тощо (Іншаков, 2013: 191). Це пов'язано з тими реаліями, які оточують нас щодня і, відповідно, вимагають ширшого застосування слів для їх позначення у мовленні.

Грунтовно щодо розмежування кольоративів на основні та другорядні вважаємо позицію О. Дзівак, яка здійснила поділ усіх кольороназв на дві групи: «ядро» і «периферію». До першої належать ті слова, що не є вмотивованими з боку носіїв сучасної української мови і які колись позначали буденні явища і предмети природи (Дзівак, 1975: 30). Ця теорія нагадує про базові колірні терміни Б. Берліна і П. Кея, але, зважаючи на культурні надбання нашого народу, має деяку відмінність колірних кодів. Яскравим прикладом є розмежування в українській мові на синій і блакитний, що не властиво, до прикладу, англійській. До другої групи належать опосередковані назви, які стосуються безпосередньо предметів дійсності,

а також аналогії, запозичені з інших мов (Дзівак, 1975: 30). По суті, основні кольороназви постають центральними, що утворюють решту відтінкових значень. Схожу концепцію висловив й А. Кристенко, згідно з якою слова з «ядра» вважаються непохідними, тобто, сталими, а інші – похідними, що семантично розташовуються навколо стрижневих (Іншаков, 2013: 191). Сюди ж можна додати погляди О. Дзівак про асоціативні ряди кольороназв. Дослідниця розмежує їх на три класи: з максимально широким, середнім і мінімальним асоціативним полем. Інакше кажучи, увесь кольоровий спектр починається з «ядра» і плавно розповсюджується у «периферії», відповідно утворюючи в думках людини сильніші або слабкіші асоціації. Н. Науменко наводить шляхи творення відтінкових назв від основних барв в українській мові: білої, чорної, червоної, жовтої, синьої, зеленої і блакитної (Науменко, 2000: 43).

Але якими б різноманітними не були кольоративи, відомо одне – усі вони так чи інакше впливають на людину, її уявлення, емоції, почуття. Тому письменник заздалегідь продумує їхнє значення, що базується на загальній художній меті твору, його індивідуальному авторському стилі і власних естетичних уподобаннях (Хороб, 2013). І саме компонент барволексеми у творчості письменника викликає чималий інтерес для науковців, адже дозволяє простежувати не лише національні мовні особливості, а й мисленнево-почуттєву сферу життя митця.

У збірці Євгена Гуцала «Скажений чорнобильський собака» репрезентовано кілька мікрополів хроматичних барволексем.

Мікрополе назв червоного кольору зреалізоване через кольористичну назву *червоний*, що в прямому значенні вживається не надто часто, зокрема, коли йдеться про цілком звичні явища, як-от: *червоні маки* («Березовий сік»), *червоне сонечко* («В гості до білого світу»). Хоча в другому випадку значення цієї лексеми розкривається у контексті речення, в якому йдеться про комаху. Для посилення емоційності автор інтенсифікує кольорову ознаку шляхом збільшення контрастності через порівняння червоного кольору з вишневим: *«Господи, та це ж не рушник, а біда моя, це мука моя. Подивись, Дениску, який узор, які квітки повишивано. Оці червоні аж горять, ці вишневі...»* («Дениско»); червоного з мідно-кривавим: *«Ось уже й червоні корови стали мідно-кривавими...»* («Чечір-вечір»). Меншу насиченість барви передає лексема з неповним виявом кольорової ознаки: *«Око те в нього (*коня) було велике й червонясте, сумне...»* («Дениско»). У такій барвоназві зреа-

лізується сема «тьмянний», «неяскравий», що безпосередньо характеризує хворобливий стан тварини. Є в оповіданнях і варіант кольортиву-дієслова, який досить поширений у вжитку українців, бо означає сором'язливість природи незалежно від віку: *«І Надійка почервоніла, бо від сорому кров несподівано прилила до щік»* («Дикі гуси»), *«Ніна Семенівна злегка почервоніла...»* («Єгипетський гусак»). Частовживаним є іменник, який ми розуміємо буквально як червоно-рожеві плями на щоках, викликані внаслідок хвилювання: *«Й, можливо, хміль у повітрі бродить, бо чого б ото раптово завирувала в Дениска кров, запашили рум'янцем щоки, затріпотіло серце?»* («Дениско»).

Мікрополе назв червоного кольору розширюється за рахунок відтінкових кольороназв. Зокрема, вони увиразнюють густо-червоний небокрай: *«Вплив (кінв*) із диму, вже чітко виднів на тлі низесенької багрової смужки при обрії...»* («Відблиски на обличчі»); плинність пір року в образі листочка, що грає барвами в повітрі: *«Один зривається і, поблискуючи то жовтими, то багрецевими боками, навскіс летить на галяву, кружляючи...»* («Дениско»); химерність комах: *«...білий, із темно-гарячими цятками на крилах, метелик»* («Дениско»). Вдало підібрана кольороназва з натяком на віднесеність до української мовної картини світу, до складу якої входить слово «калина», що символізує життєдайну енергію і красу (Енциклопедичний словник, 2015: 236-237): *«білий півень з калиновим гребенем»* («Скажений чорнобильський собака»). Автор також застосовує індивідуальний художній підхід для описів об'єктів природи: *«Вони сиділи окрай поля поміж кущами шипшини, гілля якої було рясно обнизане кораловими ягодами»* («Дикі гуси»). Як бачимо, у цих назвах репрезентована сема «насичений», «густий».

Хоч рожевий колір не вважають одним із основних в українській мовній традиції, проте він органічно вплетений в оповідання Є. Гуцала як менш інтенсивний щодо червоного, наприклад, в описі квітки: *«...пелюстки якої були наполовину рожеві, наполовину жовті...»* («Дениско»). Своєрідними й дещо семантично пом'якшеними є кольороназви, використовувані письменником для опису частин тіла, насичених кров'ю: у собаки – *«Пальма, висолопивши рожевого язика...»* («Скажений чорнобильський собака»), у дитини, яку вкусила ворона – *«...мізинець, зарожевлений кров'ю»* («Дениско»).

Мікрополе назв синьої барви у творах Є. Гуцала репрезентоване багатю за значенням колірною

лексикою. Оскільки в мовній картині світу українців синій колір асоціюється з небом і водою, то й у художньому світі Є. Гуцала простежується ця традиція. Небеса змальовуються як частина реального світу: «в небі **синім**» («Єгипетський гусак»); як тло для розкриття інших образів: «на тлі **синього неба**» («В гості до білого світу»), «Пролітали в **синьому** небі лелеки...», «...в оцю **синю** безодню над нашою хатою...» («Камінчик, знайдений у садку»). Як бачимо, у таких кольороназвах зреалізовані семи «чистий», «безхмарний», «глибокий». А от у порівняльній конструкції «...небо – наче **синє** море штормить у безмежній високості, на деревах бруньки бубнявють, <...>. Весна!» («Скажений чорнобильський собака») через ідіому *синє море* репрезентована сема «пробудження».

Колір води зачаровує своєю глибиною, він відбиває щоразу різну насиченість, наприклад: «ясно **засиніла** озерна вода», «...а коли дивитись туди, на середину озера, то наче аж **синіша**» («Дениско»). Такий прийом збільшення, посилення інтенсивності дозволяє детальніше змальовувати картину природи, яку уявляє автор. Крім того, можна відчутти зміну настрою героя художнього твору: якщо у першому випадку відчувається піднесеність, радість, то в другому – деяка настороженість, таємничість.

Не менш майстерно Є. Гуцало описує інші явища природи за принципом антропоцентризму, що є характерним для його творів (Пасік, 2011: 362): «Просто над їхніми головами раптово затремтіла біла, з **синюватим** одсвітом, блискавка...» («Дениско»). А ось він передає ніжність світанку через образ миролюбного птаха: «...уже **синій** ранок усівся на підвіконні сумирним лагідним голубом» («Зелений папуга»); додає картині зимової ночі значення тягучості «...вони вже в полі, посеред **густо-синьої** темряви, що розіллялась по білих снігах» («Дениско»). Як бачимо, для кольороназв, наведених у двох останніх прикладах, характерною є сема «час», бо і настання ранку, і тягучість ночі має у Є. Гуцала своє забарвлення.

Особливого звучання синього кольору в оповіданнях подільського письменника набуває царство флори. Бачимо у нього галявину з цикорієм: «...найрясніше росло **синіх** Петрових батогів...» («В гості до білого світу»), що також метафорично втілюється в іншому образі: «На бігу хотів зірвати петрів батіг, але тільки шморгнув, і на долоні zostалися пелюстки, та ще здалося, що навколо обшмуляного стебла тане **синій** димок» («Чечірвечір»). Зустрічаємо вбогий цвіт невідомої рослини, про який автор так і говорить: «...над **блідо-синіми**, жалюгідненькими очками якоїсь пізньої

квіточки-бур'янинки...» («Відблиски на обличчі»). Цікавий перифраз використовує Є. Гуцало, романтизуючи очі дівчинки: «Радість у її очах мала **синій колір** волошок, на яких іще не протряхла роса» («Дикі гуси»). А ось тут письменник додає власний епітет для посилення враження від спостереження за природою: «**густо-синього кольору** лаптий ряст» («Скажений чорнобильський собака»), оскільки ця рослина має зазвичай квіти білого, жовтого, червонуватого або фіолетового кольору.

Мікрополе назв на позначення блакитного кольору представлено рядом лексем з позитивною конотацією. Так, блакитний колір насамперед асоціюється з чистим, ясным небом (Хороб, 2013). У творах Є. Гуцала відчувається якась надзвичайна легкість, коли він вживає кольоратив блакитного для зображення неба: «**блакитних** небес» («Дикі гуси»), «Вони летіли жадібними очима в **блакитні** безмежжя над полями...», «...він вглядався в **сиво-блакитну** далину понад гаєм...» («Дикі гуси»). Один з його героїв навіть семантично ширше розглядає небеса, об'єднуючи в їх поняття також птахів, які в ньому літають, тощо: «...весь цей **зелений та блакитний** світ пригорнув би до себе, – пригорнув би з усіма звірами, людьми, пташками й деревами» («Дениско»). Не лише синіми, а й блакитними, знову ж таки, є польові квіти: «**блакитні** волошки» («Березовий сік»). Приємні емоції викликає в хлопчика пам'ять про безтурботні часи дитинства, що втілюються в образі диму: «Десь у глибокому дитинстві, у найдальших надрах пам'яті, котиться й котиться дим... **Блакитний, неспішний, він** стелється вусібіч низько, наче гнітить його безмежне прозор'я вгорі» («Відблиски на обличчі»). Іноді автор називає предмети за їх властивостями, як-от: «**блакитний** папірець» («Інопланетянин»). Вдало змішує він і відтінки, адже в природі часом бувають цікаві комбінації, що якнайкраще передають потрібне забарвлення: «...від річки поміж осоки стелється рукав з **блакитно-зеленою** водою...» («Скажений чорнобильський собака»).

Жовтий колір зреалізовується у мікрополі назв, що у збірці переважно позначають реальні явища і предмети, але при цьому має здебільшого позитивні конотації, пов'язані із сонячним світлом, радістю й теплом. Так, весняні атрибути природи навіюють приємні спогади: «Ввижаються тобі **жовті** пухнасті котики на вільсі, **коричневі** котики на березовому гіллі, пригадується, який смачний був березовий сік минулорічної провесни й позаминулорічної» («Березовий сік»). Досить часто жовтий є показником настання осені (Науменко, 2014: 88): «**листя жовте**» («Дениско»), «...гайок

од **жовтілого** листя посвітлів...» («Дениско»), «на **прижовклій** траві» («Дикі гуси»), «в **жовтні**» («Дениско»). Крім того, цей колір допомагає виразити барвистість довколишнього світу: «*Ото хвіст **зелений**, а груди вже **голубі** чи **жовті** – ну як тут одірвати очі, як не здивуватись!*» («Зелений папуга»); акцентувати на якійсь речі: «*чоловік у **жовтій** шкір'яній куртці*» («Дикі гуси»).

Жовтий може також асоціюватися зі старістю як людини: «*А очі наче ще глибше позападали, виглядають із **жовтих** провалів метушливими ховрашками*» («Дениско»), так і предмета побуту, що вже втратив свою білизну: «*Зрештою, дістає баба Рузина зі скрині **пожовтілу** полотняну сорочку...*» («Дениско»). Як бачимо, тут чітко вираженою є сема «старий» (у значенні «похилий вік» щодо людини та «не новий», «давно вживаний» щодо предмета). Для позначення явищ природи автор вживає кольоролексеми, що реалістично їх характеризують: «*на **жовтому** піщаному дні*» («Скажений чорнобильський собака»), «*Ось глину білу продають, ось лежать купи **жовтої***» («Зелений папуга»). А щоб виразити образ осіннього вечора, образ вогнища, яке розпалювали на вигоні, письменник метафорично перетворює вогонь на художника, що виграє своїм світлом: «*Лиця їхні то примеркають, то полум'я вимальовує їх **жовтизною**...*» («Відблиски на обличчі»).

Більш насиченим щодо жовтого є оранжевий колір, який відносно рідко використовується в оповіданнях збірки «Скажений чорнобильський собака». Зокрема, ця барва передає ознаку оперення птаха: «*А ще які є папуги? Ну, є **оранжеві***» («Зелений папуга»); та предметів, що потребують особливої уваги з боку читача: «***оранжева** машина*» («Дикі гуси»), «*І раптом згадує про оту **оранжеву** пластинку, на якій випалено: «Галю, я тебе люблю»*» («Інопланетянин»).

Мікрополе на позначення зеленого кольору та його відтінків репрезентоване рядом кольороназв, виражених прикметниками, іменниками, дієсловами. Зеленими є тварини: «***зеленого** папугу*» («Зелений папуга»), «*І, мабуть, копався в копаниці, бо сам схожий на **зелену** жабу*» («Березовий сік»); та всілякі рослини: «*Вусатий **зелений** колосок пшениці...*» («В гості до білого світу»), «*їхне (*кущів) **зелене** шмаття...*» («Дениско»), «*...поміж **зеленкуватими** житніми стеблами...*» («Дениско»). Особливої уваги заслуговує образ природи, де буквально кожний описаний об'єкт купається в зелених шатах: «*Ось і ліс на **зелених** горбках...*» («Скажений чорнобильський собака»), «*...і кора набубнявіла **яскравою зеленавістю** – начебто Дениско понамальовував її такою, давши надміру **зеленої фарби***»

(«Дениско»), «*Й чого це воно все так – росте, **зеленіє**, літає, гойдається, світиться?*» («Дениско»). Майстерно описує письменник її перемену в різний час доби: «*Коли повертався додому, то в балочці вже смеркало. Потемніла вона густою **зеленню**...*»; а також після бурхливої стихії: «*М'яке після грози повітря – свіже й ніжне. **Зелень** навкруги помолодшала...*» («Дениско»). Як бачимо, основними семами, що реалізуються в цьому мікрополі, є семи «живий», «свіжий».

Цікавим для нас видаються кольороназви на позначення неспілих яблук. Вважаємо, що автор застосовує їх для того, аби виразити психічний стан героїв, показати їх ставлення до певних реалій. Варто лише порівняти, як відбувається смисловий зв'язок між лексемами в одних і тих же оповіданнях: «*Спробував – кислі, аж зуби ламає. Але то не дивно, що кислі, бо ж **зелені** зовсім*», «*... зовсім **зеленькі**, завбільшки з голубине яйце*», «*...уже й **зеленушки** поз'являлись*» («Дениско»); «*Іван мовчав, і в горлі було давко, ніби од весняного **зеленого** яблука*», «*Те сонечко зненацька так розчулило його, що весняне **яблуко-зеленуха** стало ще давкішим*» («Чечір-вечір»).

Цікавим є також кольоратив, за допомогою якого розгортається цілий асоціативний ряд для характеристики вигляду березового соку, що змінюється впродовж часу: «*У скляній банці, мало не по вінця, зібралася **зеленкувата** збухтіла рідина*», «*...з якої зараз тече не так сік, як щось в'язке й **зеленкувато-каламутне***» («Скажений чорнобильський собака»). Ще одним поширеним випадком, для якого використовується подібна барволексема, є зображення інопланетних створінь: «*Худий і високий, до двох метрів, на лиці – **зелений і фіолетовий**, руки висять за коліна*» («Інопланетянин»). Тут можемо принагідно зауважити, що це також єдиний епізод, коли в аналізованій збірці оповідань засвідчена кольороназва «фіолетовий».

Висновки. Кольороназви, уживані в художньому мовленні Євгена Гуцала, є одним із потужних засобів впливу на читачів. Це різнобарвний світ дитинства, втілений у слові. Кольороназвування характеризують об'єкт як прямо, так і через різні асоціації. У кожному мікрополі барволексеми можуть вживатися у загальномовних значеннях, прямих та переносних; їх смислове навантаження може розкриватися контекстуально, метафорично чи символічно. Функцію кольороназви можуть виконувати різні частини мови, але найчастіше це прикметники, іменники та дієслова. Подальші наші дослідження можуть стосуватися ахроматичних кольоративів, які є невід'ємною частиною ідіостилю письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гапченко О. А. Кольоропозначення в українській мові (психолінгвістичний аспект). *Українське мовознавство: Міжвід. наук. зб. Вип. 25. К., 2003. С. 81-85.*
2. Гуцало Є. П. Скажений чорнобильський собака: Вибрані твори. К. : Знання, 2014. 221 с.
3. Дзівак О. М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові. *Українське мовознавство: наук. зб. Вип. 3. К. : Вид. об'єдн. «Вища школа», 1975. С. 25-31.*
4. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. К. : Довіра, 2007. 262 с.
6. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 188-195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2013_9_30.
7. Калантаєвська Г. П. Передача кольору, звуку, смаку і запаху як засіб творення настрою в оповіданнях Є. Гуцала. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. № 4. С. 136-142.
8. Науменко Н. В. Залежність образності кольороназви від її словоформи. *Наукові записки. Філологічні науки*. Т. 18. 2000. С. 43-45.
9. Науменко О. В. Колірні уподобання як складова індивідуального стилю письменника та перекладача. *Молодий вчений*. 2014. № 2 (05). С. 87-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_2%2805%29_20.
10. Пасік Н. М. Естетика моделювання візуальних образів у художньому мовленні Євгена Гуцала. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. Вип. 8. 2011. С. 360-364.
11. Семашко Т. Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 352-356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_81.
12. Хороб М. Людина й природа у просторі малих епічних форм Євгена Гуцала. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2013. Вип. 1. С. 199-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2013_1_41.

REFERENCES

1. Hapchenko O. A. Koloropoznachennia v ukrainskii movi (psykholinhvistychnyi aspekt) [Color coding in the Ukrainian language (psycholinguistic aspect)]. *Ukrainske movoznavstvo: Mizhvid. nauk. zb. Vyp. 25. K., 2003. S. 81-85. [in Ukrainian]*.
2. Hutsalo Ye. P. Skazhenyi chornobyl'skyi sobaka: Vybrani tvory [Rabid chernobyl dog: selected works]. K. : Znannia, 2014. 221 s. [in Ukrainian].
3. Dzivak O. M. Pro systemu nazv koloriv u suchasni ukrainskii literaturnii movi [About the system of color names in the modern Ukrainian language]. *Ukrainske movoznavstvo: nauk. zb. Vyp. 3. K. : Vyd. obiedn. «Vyscha shkola», 1975. S. 25-31. [in Ukrainian]*.
4. Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of cultural icons of Ukraine] / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. 5-e vyd. Korsun-Shevchenkivskyyi: FOP Havryshenko V. M., 2015. 912 s. [in Ukrainian].
5. Zhaivoronok V. V. Ukrainska etnolinhvistyka: Narysy [Ukrainian ethnolinguistics: Essays] : Navch. posib. K. : Dovira, 2007. 262 s. [in Ukrainian].
6. Inshakov A. Ye. Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi [Theoretical principles of the study of color terminology in linguistics]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2013. Vyp. 9. S. 188-195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2013_9_30. [in Ukrainian].
7. Kalantaievska H. P. Peredacha koloru, zvuku, smaku i zapakhu yak zasib tvorennia nastroi u opovidanniakh Ye. Hutsala [The transfer of color, sound, taste and smell as a means of creating a mood in the stories of Ye. Hutsal]. *Filolohichni traktaty*. 2012. T. 4. № 4. S. 136-142. [in Ukrainian].
8. Naumenko N. V. Zalezhnist obraznosti koloronazvy vid yii slovoformy [The dependence of the color imagery on its linguistic form]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky*. T. 18. 2000. S. 43-45. [in Ukrainian].
9. Naumenko O. V. Kolirni upodobannia yak skladova individualnoho styliu pismennyka ta perekladacha [Color preferences as a component of the individual style of the writer and translator]. *Molodyi vchenyi*. 2014. № 2 (05). S. 87-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_2%2805%29_20. [in Ukrainian].
10. Pasik N. M. Estetyka modeliuvannia vizualnykh obraziv u khudozhnomu movlenni Yevhena Hutsala [Aesthetics of modeling of visual images in artistic expression of Yevhen Hutsal]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, seriia 10. Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*. Vyp. 8. 2011. S. 360-364. [in Ukrainian].
11. Semashko T. F. Problema vyznachennia statusu koloropoznachen yak lnhvistychnykh odynyts [The problem of determining the status of color names as linguistic units]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 10 : Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*. 2011. Vyp. 7. S. 352-356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_81. [in Ukrainian].
12. Khorob M. Liudyna u pryroda u prostori malykh epichnykh form Yevhena Hutsala [Man and nature in the space of small epic forms of Yevhen Hutsal]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. 2013. Vyp. 1. S. 199-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2013_1_41. [in Ukrainian].

УДК 8.81.81'3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-22>

Ірина БАСАРАБА,

orcid.org/0000-0002-3209-9119

викладач кафедри іноземних мов

Національної академії Державної прикордонної служби України

(Хмельницький, Україна) irynaborovyk2017@ukr.net

Ольга ЛЕМЕШКО,

orcid.org/0000-0001-8893-4366

кандидат педагогічних наук, доцент,

заступник начальника кафедри іноземних мов

Національної академії Державної прикордонної служби України

(Хмельницький, Україна) lemeshkolia@ukr.net

ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ: ДЕФІНІЦІЯ ТА ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ

У статті піднімаються питання функціонування фразеологічного фонду мови, аналізуються основні підходи характерних особливостей фразеологічної системи англійської мови (будучи тим елементом, що передає певні особливості сприйняття навколишньої дійсності носіями певної мови, а також певною мірою відображає специфіку розвитку культури етнічної общини) у військовій сфері. Мовлення кожного члена військового соціуму насичене фразеологічними одиницями національної мови, що визначає характер поведінки та дій людини. Спільність мови членів певних соціальних груп військовослужбовців виявляється в наявності особливого соціально-групового діалекту, що володіє рядом певних специфічних рис на лексичному та фразеологічному рівнях. Дослідження мови військовослужбовців дозволило нам виділити дві основні групи функціонування мови представників Збройних Сил, зокрема: термінологію, що регламентується офіційними документами, а також сленг. У статті увесь військовий сленг умовно поділяється на сленг з ширшою сферою застосування, (частина, яка входить до лексики, що використовують в буденному житті представники культури США) та з вузькою сферою застосування – ту, яку використовують безпосередньо у військовій сфері. Аналіз літератури дозволив визначити основні шляхи утворення військового сленгу, зокрема морфологічні (скорочення, афіксація, конверсія, звуконаслідування, словоскладання); лексико-семантичне словотворення; утворення фразеологізмів, запозичення з іноземних мов, територіальних діалектів, жаргонні запозичення. У статті звертається увага на те, що увесь сленг військовослужбовців можна умовно поділити на 2 великі групи: загальний сленг, тобто сюди відносяться загальновідомі слова та вирази, а також на слова вузького вжитку, тобто ті які вживаються в досить обмежених рамках військово-морських сил Великої Британії та Сполучених Штатів.

Ключові слова: фразеологічна система, професійна мова, соціолект, сленг, шляхи утворення.

Iryna BASARABA,

orcid.org/0000-0002-3209-9119

Lecturer at the Foreign Languages Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

(Khmelnitskyi, Ukraine) irynaborovyk2017@ukr.net

Olha LEMESHKO,

orcid.org/0000-0001-8893-4366

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Deputy Head of Foreign Languages Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

(Khmelnitskyi, Ukraine) lemeshkolia@ukr.net

MILITARY SLANG: DEFINITION AND WAYS OF FORMATION

The article raises issues of the phraseological fund of the language functioning, analyzes the main approaches to the characteristic features of the phraseological system of the English language (being the element that conveys certain features of the perception of the surrounding reality by speakers of a certain language, and also to some extent reflects the specifics of the development of the culture of the ethnic community) in the military sphere. The speech of each member of the military society is saturated with phraseological units of the national language, which determines the character of a person's behavior and actions. The common language of members of certain military personnel social groups is manifested

in the presence of a special social-group dialect, which has a number of specific features at the lexical and phraseological levels. The study of the language of military personnel allowed us to distinguish two main groups of functioning of the language of the Armed Forces representatives, in particular: terminology regulated by official documents, as well as slang. In the article, all military slang is conditionally divided into slang with a wider scope of application (the part that is part of the vocabulary used in everyday life by representatives of US culture) and with a narrower scope of application - that which is used directly in the military sphere. The analysis of the literature made it possible to determine the main ways of formation of military slang, in particular morphological (abbreviation, affixation, conversion, onomatopoeia, word formation); lexical-semantic word formation; formation of phraseological units, borrowings from foreign languages, territorial dialects, slang borrowings. The article draws attention to the fact that all the slang of military personnel can be conditionally divided into 2 large groups: general slang, that is, well-known words and expressions are included here, as well as words of narrow usage, that is, those that are used within the rather limited framework of the naval forces of the Great Britain and the United States.

Key words: phraseological system, professional language, sociolect, slang, ways of formation.

Постановка проблеми. Мова вважається досить складною багатофункціональною системою, що є засобом для обслуговування усіх сфер людської діяльності. Культура та ідеали, що входять до її складу, звичаї та морально-етичні орієнтири складають певний комплекс соціальних норм поведінки представника певного етносу, що в загальному можуть типізувати його особистість. В національній фразеології відображаються особливості розвитку культури етносу, специфіка сприйняття носіями мови предметів та явищ навколишнього середовища, а сучасні реалії життя українців змушують нас знайомитись та досліджувати побут та мову різних категорій осіб, зокрема військова агресія з боку російської федерації спонукає ознайомитись також з особливостями функціонування мови військовослужбовців. Це підтверджує необхідність дослідження особливостей утворення та вживання військового сленгу.

Аналіз досліджень. Дослідниками, що стали основоположниками у сфері англійського сленгу військовослужбовців, вважаються В. Коровушкін, Г. Судзіловський, Е. Партрідж. Їх наукові праці вийшли до 90-х років ХХ ст. Досить нещодавно лінгвісти почали проводити дослідження, проте англійський військовий сленг до цих пір є досить маловивченим поняттям.

Метою статті є виявлення змісту понять «фразеологія», «військовий сленг» та встановлення основних шляхів його утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологічний склад мови свідчить про унікальність складу мислення її народу з позицій сприйняття та розуміння дійсності у відповідності з певними ціннісними установками кожного окремого представника етнічної спільноти та професії (Fries, 1947: 52), тобто фразеологічної одиниці.

Перш ніж вести мову про характерні особливості фразеологічної системи англійської мови у військовій сфері, досить важливим є все ж таки

визначення дефініції основного компоненту наукового дослідження.

Фразеологічний фонд, будучи унікальним фрагментом мовної картини світу, передає певні особливості сприйняття навколишньої дійсності носіями мови, а також певною мірою відображає специфіку розвитку культури етнічної спільноти. На думку В. Телії, образи, котрі є закріпленими у фразеології, являють собою певний засіб для накопичення відмінних рис світосприйняття та світобачення певного народу, до того ж мають безпосередній зв'язок матеріальної, соціальної та духовної культури етносу, а також свідчать про його національні традиції та досвід (Телія, 1996: 215).

Мовлення кожного члена військового соціуму насичене фразеологічними одиницями національної мови, яка визначає характер поведінки та дій людини, уособлює модель особистості, що встановлює моральні орієнтири не лише військовослужбовців у рамках їх субкультури, а також і всіх членів етнічних меншин англійських країн (Телія, 1996: 215).

Професійна мова військовослужбовців є одним з найважливіших та найбагатших ресурсів фразеологізмів. Досить часто термінологічна лексика з прямого значення одержує переносне значення.

На нашу думку, фразеологія, що описує реалії військової сфери повною мірою відображає не лише національно-культурну специфіку, а ще й історичне минуле народу як носія мови, особливості світобачення членів певної соціальної групи – військовослужбовців, моральні орієнтири та установки етносу.

Під соціальною групою розуміють стійку групу людей, які об'єднані спільними нормами поведінки, цінностями та інтересами, що базуються на їх спільній участі у виконанні певного роду діяльності (Потятиник, 2003: 232). Саме наявність спільної мови, що відображає специфічні ознаки світобачення цієї спільноти людей є однією з особливостей соціальних груп.

Субкультура військовослужбовців, як складова частина культури певного народу, характеризується «спільністю мови, матеріальної та духовної діяльності, спільністю характерів та звичаїв, психічних характеристик своїх представників» (Бойко, 2009: 54).

Спільність мови членів певних соціальних груп військовослужбовців виявляється в наявності особливого соціально-групового діалекту, що володіє рядом певних специфічних рис на лексичному та фразеологічному рівнях. Їх знання може допомагати розкривати сутність ціннісних установок, характеру взаємовідносин військовослужбовців та світосприйняття ними.

Згідно визначення, під соціальним діалектом прийнято вважати сукупність лексико-фразеологічних засобів, що використовується певною гендерною, професійною, віковою групами в рамках національної мови. Соціально-груповий діалект має ознаку символічності функціонування. Соціалектом називається категорія, що виконує ряд функцій, а саме комунікативну, репрезентативну (функція «мовного паспорту» дозволяє виявляти приналежність до певної соціальної групи), інтегруючу, диференційну, криптиалічну (дозволяє здійснювати обмін інформацією в присутності «чужих» людей) (Бойко, 2009: 162—163).

Це поняття є досить близьким до таких термінів як «арго», «соціолект», «жаргон». Проте, в англійській мові більш близьке визначення *slang*, що представляє собою стилістичний синонім вище зазначених визначень. Саме сленгізми займають особливе місце у фонді лексичних засобів діалектів військовослужбовців.

Charles Fries – відомий американський мовознавець у 40-х роках ХХ століття відмітив, що термін «сленг» дуже розширився, тому застосовується до занадто великої кількості понять, і тому досить часто між ними важко провести чітку межу, що відноситься до сленгу, а що ні (Fries, 1947: 52). Ситуація щодо визначення військового сленгу є сьогодні такою ж.

Деякі автори притримуються думки, що сленг є таким «антиподом» до літературної мови. Проте ці дослідники заперечують необхідність дослідження терміну «сленг» як вульгарної мови. Вони вбачають в ньому саме те джерело оновлення мови, яке допомагає змінювати докорінно лексичний склад мови. Крім того, існує думка про те, що сленг вважають індивідуальним проявом представників певної професійної сфери.

«Сленг – це те саме, що й жаргон (у вітчизняній літературі переважно у відношенні до англійських країн); сукупність жаргонізмів, що є скла-

довими шару розмовної лексики, що відображає грубе, фамільярне, а інколи гумористичне відношення до предмету мови (Потятиник, 2003: 78).

Таке поняття як «сленг» дуже часто змішується з термінами «діалект», «вульгаризм», «жаргонізм». У своїй роботі «Очерк сучасної англійської мови в США» А. Швейдер поєднує поняття військового сленгу та спеціального сленгу. Він вважає, що майже усі вирази військового сленгу несуть певне емоційне навантаження, а інколи мають досить насмішливу функцію. Автор доводить думку, що термінологія, котра вживається в статуті має більш вузьку сферу понять, ніж жаргонізми та сленгізми, оскільки саме сленгізми відображають майже всі сфери побуту військовослужбовців.

У.Потятиник стверджує, що «фразеологізми, синтаксичні конструкції, атрибутивні словосполучення, порівняльні звороти, прислів'я, приказки, анекдоти, експліцитно чи імпліцитно характеризують певні властивості представників відповідної національності можуть виступати в якості мовних засобів експлікації етнічних стереотипів» (Потятиник, 2003: 85). Дану тезу можна узагальнити і для представників відповідної професії, а у нашому випадку до військовослужбовців, причому фразеологізми, синтаксичні конструкції, сталі словосполучення, порівняльні звороти, прислів'я, приказки виражаються мовою військового сленгу.

На етапі розвитку лінгвістики проблема визначення терміну військового сленгу сильно не змінилась. Важко не погодитись з думкою І. Арнольд, яка під поняттям «сленгу» розуміла лексичний шар, котрий не можна було віднести до літературної норми мови. Крім того, сленг повинен мати яскраве відображення оцінки чи експресії. До військового сленгу відноситься той шар англійської мови, що в першу чергу може бути вжитим для визначення певних військових понять Збройних сил США та Великої Британії.

Дослідник Г. Судзіловський розмежовує такі поняття як «військовий жаргон» та «військовий сленг». На думку науковця, «військовий жаргон», зокрема його утворення та застосування в першу чергу пов'язане з езотеричною ціллю. Проте, на думку С. Лазаревич, ці два поняття можна вживати в якості синонімів у сучасній лінгвістиці.

Зазвичай військовий сленг має досить широку сферу застосування, адже майже нарівні з офіційною формалізованою лексикою стосується більшості сторін життя військовослужбовця, а також військових понять, військової техніки, озброєння та ін. Причиною поширеності військового сленгу є необхідність коротких позначень для об'єктів та явищ сфер військової служби.

Науковець Б. Бойко вважає, що «функціонуючи в текстах військового фольклору, в художніх текстах про війну та армію, в текстах словників армійського сленгу, одиниці соціально-групового діалекту надають названим текстам властивості соціально маркованого засобу комунікації. В одиницях соціально-групових діалектів знаходять вираження субкультурна мовна картина світу, мовні характеристики загальноприйнятого соціального портрету військовослужбовців. Словники військового жаргону, особливо ті, що створені в субкультурному середовищі, набувають субкультурної цінності» (Бойко, 2009: 4). Американський дослідник Р. Холдер вважає, що причиною широкого вжитку військового сленгу є те, що він може відігравати досить позитивну роль під час побудови взаємостосунків між військовими різного соціального походження (Holder, 1995: 5).

Увесь сленг військовослужбовців можна умовно поділити на 2 великі групи: загальний сленг, тобто сюди відносяться загальновідомі слова та вирази, а також на слова вузького вжитку, тобто ті, які вживаються в досить обмежених рамках Збройних Сил Великої Британії та Сполучених Штатів.

Шляхами утворення військового сленгу можна вважати:

- 1) морфологічні: скорочення, афіксація, конверсія, звуконаслідування, словоскладання;
- 2) лексико-семантичне словоутворення;
- 3) утворення фразеологізмів, запозичення з іноземних мов, територіальних діалектів, жаргонні запозичення (приклади шляхів наведено в Таблиці 1).

Такі способи утворення можна зустрічати і в сучасних військових сленгах. Аналіз фразеологічних одиниць військового соціолекту, що має риси грубої експресивності, зневаги, цинічних чи жартівливих обрисів, що дозволяє зробити висновки про певний характер взаємин між військовослужбовцями армії США.

В дискурсі військової сфери США фразеологічні звороти, що несуть метафоричну функцію, утворюють цілі системи, що забезпечують більший вплив на реципієнтів.

Мова представників Збройних сил включає в себе дві складові – термінологію, що регламентується офіційними документами, а також сленг. Військовий соціолект представників Збройних сил США, об'єднаний спільними інтересами, нормами поведінки, слугує одним з найважливіших елементів військової субкультури. Крім того, військовий соці-

Таблиця 1

Приклади сленгізмів вузького вжитку

№	Шляхи утворення	Пояснення	Приклад
1.	Скорочення	скороченням від військового звання Corporal; скороченням від Captain;	corp. cpt
2.	Жаргонні запозичення	походження – назва походить від широко відомого кулемета Томпсона;	tommy gun
3.	Конверсія	спочатку застосовувалось для позначення, що зброя є в повній бойовій готовності, потім змінило своє значення – в повному бойовому настрої	locked and loaded
4.	Іноземні запозичення	швидка війна або надзвичайно рішучий напад; самовільне покидання військової частини, хоча в розмовній мові «French leave» означає піти не попрощавшись;	Blitzkrieg French leave
5.	Афіксація	взуття для полегшення руху для пішаків; солдат-зенітник;	go-fasters ack-man
6.	Звуконаслідування	снаряд; вогнепальна зброя, автомат;	whiz bang bang-bang
7.	Утворення фразеологічних одиниць	нести караульну службу; солдат, який чітко дотримується статуту;	to dog a watch book soldier
8.	Лексико-семантичне словоутворення	утворення нових слів шляхом переносного значення новобранець дуже втомлена особа, солдат	boot zombie
9.	Запозичення з територіальних діалектів	ворожий піхотинець; жаргонізм став популярним після війни проти Іраку у Перській затоці; те, що не заслуговує уваги	Ali Baba nothing to write home about [13, с.115]

олект володіє певним рядом особливостей на рівні фразеології та лексики в цілому. Знання цих установок дозволяє розкрити сутність характеру взаємин між військовими, а також їх світосприйняття.

Загалом, сленг військовослужбовців можна охарактеризувати досить широким вжитком аббревіатур, досить інтенсивним запозиченням слів. Варто зазначити, що мова військовослужбовців насичена нецензурною, грубою та фамільярною лексикою та фразеологією. Крім цього, спостерігаються глумливі вирази, за допомогою яких можна передати саркастичне чи гумористичне відношення до різних аспектів життя військового. Найбільш активно насичення лексико-фразеологічного складу мови відбувається під час збройних конфліктів чи війн, в результаті чого певні слова чи стійкі звороти професійної мови поступово входять до складу загальноприйнятної лексики.

Отже, підсумовуючи, зробимо наступні **висновки**:

1. Мова представників Збройних сил Великої Британії та США включає в себе дві складові – терміно-

логію, що регламентується офіційними документами, а також сленг. Сленг військовослужбовців є емоційно-забарвленою сферою військової лексики США.

2. Увесь військовий сленг можна поділити на 2 частини:

– з ширшою сферою застосування, тобто та частина, яка входить до лексики, що використовують в буденному житті представники культури США,

– з вузькою сферою застосування – ту, яку використовують безпосередньо у військовій сфері.

3. Крім того, сленг військовослужбовців характеризується використанням вузькоспеціальної термінології, запозиченням жаргонізмів, використанням аббревіатур та скорочень, запозиченням з інших мов, використанням інтернаціоналізмів, а також мають різке емоційне забарвлення, зазвичай з грубим натяком

Перспективами подальших досліджень вважаємо проведення компаративного аналізу одиниць військового сленгу Збройних Сил США та Великої Британії при перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Б.Л. Основы теории социально-групповых диалектов: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. М., 2009. С. 4, 52, 162, 163.
2. Єфімов Л. П., Ясінецька О.А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз : навчально-методичний посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 240 с.
3. Кухаренко В. А. Практикум з стилістики англійської мови (A Book of Practice in Stylistics) : підручник / В.А. Кухаренко. 2-ге вид., перегл. та пошир. Вінниця: Нова книга, 2000. 160 с.
4. Потятиник У. О. Соціолінгвістичні та прагматистичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалах періодики США) : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Потятиник У. О. Львів, 2003. 246 с.
5. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Языки русской культуры, 1996. С.215
6. Flexner S.B. New Dictionary of American Slang. N. Y.: Harper and Row, 1986. 498 p.
7. Fries C. Usage Levels and Dialect Distribution. The American College Dictionary. New-York: New American Library, 1947. P.52
8. Holder R. W. Dictionary of Modern Slang. U.K. : Oxford University Press, 1995. 194 p.
9. Makkai Adam. A dictionary of American idioms. New York : BARRON'S, 2004. 396 p.
10. Partridge E. Slang Today and Yesterday. London: Routledge and Kegan Paul, 1979. 346 p.
11. Robert L. Chapman. Dictionary of American Slang. USA: New York : Harper Collins Publishers, 1995. 617 p.
12. Sharman Elizabeth. Across Cultures / Elizabeth Sharman. Longman, 2004. 160 p.
13. Spears R. A. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. N. Y.: McGraw Hill, 2000. (3rd ed). 560 p.
14. Watts Karen. 21st century Dictionary of Slang. The Princeton Language Institute, 1994. 384 p.

REFERENCES

1. Boyko B.L. Osnovy teorii sotsialno-grupovyih dialektov: Avtoref. diss. ... dokt. filol. nauk. [Fundamentals of the theory of social-group dialects: Author's abstract. diss. ... Dr. philol. of science] M., 2009. P. 4, 52, 162–163. [in Russian].
2. Iefimov L. P., Yasinetska O.A. Stylistyka anhliiskoi movy i dyskursyvnyi analiz : navchalno-metodychnyi posibnyk. [Stylistics of the English language and discursive analysis: educational and methodological manual.] Vinnytsia: Nova knyha, 2011. 240 p.
3. Kukharenko V. A. Praktykum z stylistyky anhliiskoi movy. [A Book of Practice in Stylistics]: Vinnytsia: Nova knyha. 160 p.
4. Potiatynyk U. O. Sotsiolinhvistychni ta prahmastylystychni aspekty funktsionuvannia slenhovoi leksyky (na materialakh periodyky SSHA) : avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.04 / Potiatynyk U. O. [Sociolinguistic and pragmatic aspects of the functioning of slang lexicon (on the materials of periodicals of the USA): autoref. thesis Ph.D. philol. of science]. Lviv, 2003. 246 p.
5. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspektyi [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. M.: Yazyiki russkoy kulturyi. P.215. [in Russian].
6. Flexner S.B. New Dictionary of American Slang. N. Y.: Harper and Row, 1986. 498 p.
7. Fries C. Usage Levels and Dialect Distribution. The American College Dictionary. New-York: New American Library, 1947. P.52

8. Holder R. W. Dictionary of Modern Slang. U.K. : Oxford University Press, 1995. 194 p.
9. Makkai Adam A dictionary of American idioms. New York : BARRON'S, 2004. 396 p.
10. Partridge E. Slang Today and Yesterday. London: Routledge and Kegan Paul, 1979. 346 p.
11. Robert L. Chapman. Dictionary of American Slang. USA: New York : Harper Collins Publishers, 1995. 617 p.
12. Sharman Elizabeth Across Cultures / Elizabeth Sharman. Longman, 2004. 160 p.
13. Spears R. A. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. N. Y.: McGraw Hill, 2000. (3rd ed). 560 p.
14. Watts Karen, 21st century Dictionary of Slang. The Princeton Language Institute, 1994. 384 p.

DOI 811.112

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-23>

Diana BIRIUKOVA,

orcid.org/0000-0002-1721-0122

PhD in Philology, Assistant Professor,

Assistant Professor at the Department of Foreign Philology,

Translation and Professional Language Training

University of Customs and Finance

(Dnipro, Ukraine) kuzunchik@email.ua

LINGUO-CULTURAL ASPECT THROUGH COMPARISON OF LEXICS IN ENGLISH AND SPANISH FOLKTALES

The article is devoted to the study of the lexical aspect in English and Spanish folk tales through the prism of the cultural component. The national linguistic specificity is vividly presented in folk art, namely ballads, epics, folk songs, sayings and proverbs, legends, anecdotes, myths, and especially in folk tales. After all, folk has always been expressed in messages to the people in simple words based on life experience and acquired wisdom. The culture, morality and traditions of the people have always been described in the folk tales of all nations, so that future generations could learn their history and culture and pass it on to the next generations, preserving all its specificity. Culture especially influenced the language. Folk tales provide an opportunity to consider ethno cultural vocabulary. A specific lexical component is observed in the folklore text. A folk tale is one of the brightest embodiments of the national linguistic picture of the world and an inexhaustible source of reflection of mental worldview. The text of the folk tale helps to explore the stages of formation of the national linguistic picture of the world in the history of one or another nation. Also, the text, namely the lexical component, helps to reveal and learn the originality of traditions, beliefs and views of people of the past. Folk tales of England and Spain were taken for this study, because English and Spanish languages belong to the same group of Romano-Germanic languages and have many interesting similarities in the lexical aspect, which is considered through a cultural prism. For this study, tales were considered, because a folk tale is a symbol of the culture of any nation. Traditions, customs, morality and spiritual state are reflected in the folk tale, and the folk tale is created with the help of lexics. It is the lexics of English and Spanish folktales that is attractive for comparison from the point of view of linguistics.

Key words: folk tale, linguo-cultural aspect, English, Spanish.

Діана БІРЮКОВА,

orcid.org/0000-0002-1721-0122

кандидат філологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки

Університету митної справи та фінансів

(Дніпро, Україна) kuzunchik@email.ua

ВИВЧЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО АСПЕКТУ ЧЕРЕЗ ПОРІВНЯННЯ ЛЕКСИКИ У АНГЛІЙСЬКИХ ТА ІСПАНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

Стаття присвячена дослідженню лексичного аспекту у англійських та іспанських народних казках через призму культурологічної складової. Національно-мовна специфіка яскраво представлена у народній творчості, а саме баладах, епосах, народних піснях, приказках та прислів'ях, легендах, анекдотах, міфах, а особливо у народних казках. Адже народна творчість завжди виражалась у посланнях до народу простими словами на основі життєвого досвіду, придбаної мудрості. Культура, мораль та традиції народу завжди описувалися у народних казках усіх народів, щоб наступні покоління могли вивчити свою історію та культуру і передавати їх до наступних поколінь, зберігаючи всю її специфіку. Культура особливо вплинула на мову. Народні казки дають можливість розглянути етнокультурознавчу лексику. У фольклорному тексті спостерігається конкретний лексичний склад. Казка є одним із найяскравіших утілень національно-мовної картини світу і невичерпним джерелом відображення ментального світосприйняття. Текст народної казки допомагає дослідити етапи становлення національно-мовної картини світу в історії того чи іншого народу. Також текст, а саме лексична складова допомагає розкрити та пізнати самобутність традицій, вірувань та поглядів людей минулих часів. Для даного дослідження було взято народні казки Англії та Іспанії, адже англійська та іспанська мови входять до однієї групи романо-германських мов і мають багато цікавих сходжень у лексичному аспекті, який розглядається через культурологічну призму. Для даного дослідження були взяті народні казки, адже саме казка є символом культури будь-якого народу. В казці відображені традиції, звичаї, моральність та духовний стан, а казка створена за допомогою лексики. Саме лексика англійських та іспанських народних казок є привабливою для порівняння з точки зору лінгвістики.

Ключові слова: народна казка, лінгвокультурний аспект, англійська, іспанська.

Formulation of the problem. Acquaintance with the culture of the country of any language being studied has been one of the main tasks since ancient times. Studying or teaching of a language is impossible without cultural aspect being examined. Learning a foreign language through the prism of culture is the basis of the cultural approach. Any language is born in a particular culture that is the system of people who make and reborn it with each further generation. Looking at the pastime languages were born in simple communication between peoples. They were creating various tales, stories using words and phrases inherent in their culture. Folklore is determined to be the initial step to develop a language and its lexical aspect.

Research analysis. Folktales of different cultures have been studied since the beginning of 20th century. Some of researchers have been studying folktales as a subject of teaching children, for example, a scientist Gómez J.A. studies them as a tool of pedagogy (Gómez, 2016:18), while Davidenko G.V. analyzes linguistic and structural characteristics of folktales (Davidenko, 2004: 19).

The aim of the article. The following article is dedicated to the research of lexical aspect comparing English and Spanish folktales. These languages have been taken into consideration due to the fact that they are the part of Romano-Germanic languages group. The aim of the research is to analyze similarity in lexical phenomenon both in English and Spanish folktales.

Presenting the main material. Folklore with good reason is considered as a world's masterpiece heritage containing an incredible collection of fictional stories about culture, people, animals, traditions and moral principles. From the earliest times folklore has been an integral part of all peoples' life playing one of the major roles in the development of the human world. Folklore has been passing cultural and traditional features from generation to generation revealing characteristics of ethnics, culture, personal moral beliefs and thoughts. We can see and perceive the culture through the folklore.

Folklore consists of several genres such as:

- folk epic which contains proverbs, riddles, legends, fables, parables, anecdotes, myths, folktales, historic songs;
- folk drama which mean folk stories revealing some conflicts between people through songs;
- folk lyrics meaning poethic folk stories
- folk lyric epic – ballades, thoughts.

Folklore being a mirror of the culture has been passing history, knowledge, morality and valuables from a mother to a child, from a grandfather to a grandchild making an influence on their lives and

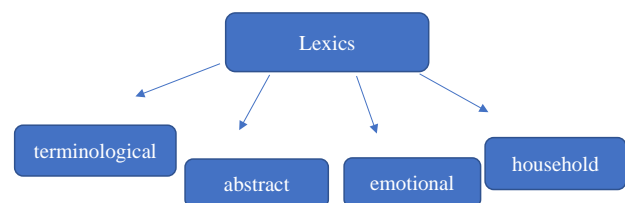
the lives of further generations. (Dundes, 2007: 53). Folktale is one of the best appropriate means to share the experience of the previous older generation with younger one expressing a simple form of beingness of simple people.

According to Joseph Campbell, the folktale is the hornbook of the image language of the soul. (Campbell, 1969: 32). A folktale appears in a human's life from his or her birth and remains in the heart forever. It forms the groundwork of child's understanding of good and evil, how to conceive the beingness, the inner world, the whole picture of the world etc. Folktales create cognition, conceptualization and reasoning of a person which remains with him forever as childhood concepts are not forgotten in the further life.

Folktale is a symbol of culture. (Мирковіч, 2017: 86). It expresses spiritual order, morality, traditions and customs of a certain nation. Folktale is a completed story which happened at a particular period of time in a particular family, for instance, and tells about life of certain heroes and how they interact with other participants and cope with some circumstances. In general, folktale main target is to show how good fights evil and wins.

English and Spanish languages are part of Romano-Germanic languages group. These two languages have various similarities in part of lexicological aspect. Both languages originate from Latin. Therefore, for this article English and Spanish folktales have been chosen to be studied for the subject of lexical similarity.

Lexicology is the branch of linguistics which studies lexics of a specific language. Also it analyzes the relation between words. With the help of lexics we divide the surrounding and our inner world into parts and give each of them a substitute name. Lexics helps us to conceive the world and its phenomena. Each nation's wealth and heritage is measured with its linguistic completeness, lexicological components and their variability. The development of any nation is considered by its richness in lexics. Generally, lexics is divided into four types.

Folktale is a folklore component that is based especially on household, abstract and emotional lexics. The folktale brings emotional and abstract brightness into a child's life while he/she listens to it.

Besides, it tells about household activities in frames of moral background and motive. A folktale is filled with emotional sentences and vocabulary, sentences are built on the basis of contrasts, and as it known contrasts send abstract and emotional signal. There are objective and argumental dialogues in folktales, social, cultural and national reflections of people in folktales.

If to speak about English folktales, lexical peculiarities of English folktales have been studied by Golubovska I.O. (Голубовська, 2004: 284), in particular, metaphors of English folktales have been studied by Zubkova O.S. (Зубкова, 2011: 334).

Here is an example of household lexics in the folktale:

She lived all by herself and did all her work on her own.

Another example of emotional lexics in the folktale is the further: *I have a plan to catch that irritating hen.* Household lexicology used in English and Spanish folktales especially reflects the cultural aspect of people.

All types of lexics are brightly represented in both English and Spanish folktales. English folktales were created to teach, to show the moral side of life. English folktales describe life of simple people and conditions they face, tell how they overcome some difficult situations and especially evil people or animals. Spanish oral folk tales (suento áureo - a golden tale) are small prose stories of the oral tradition. (Наваренко, 2012: 197). They were retold at some gatherings, in villages and towns both among ordinary poor people and noble kings and queens. Spanish folktales were told just for fun and enjoyment. However, both English and Spanish folktales contain all the above types of lexics. Synonyms, antonyms, idioms are most brightly represented. If to speak about synonyms in English folktales, here is the example:

Close by lived a middle-aged fox with his old mother. And, as you can imagine, if the fox was a little elderly.

Thus, we can see that synonyms elderly and middle-aged were used to describe the age of a fox in the English folktale "What's for dinner!"

In Spanish folktales the sample of synonymic application is as follows:

The children grew up and were so good and gentle. Their foster-parents loved them as well or better than their own, who were quarrelsome and envious.

Idioms are an important part of everyday life. Idioms themselves brightly reflect cultural aspect of this or that nation. As folktales tell us about everyday people's life and routine, idioms are common thing in English and Spanish folktales.

"Yes it is boiling hot. Just right for the hen," replied the mother.

My good or evil fortune, 'replied the boy, 'I know not which.

Titles in English and Spanish folktales tell us about the originality of these folktales and also show the interrelation with cultural aspect. Also they show the attitude of the author to the folktale. (Худик К.Г., 2021: 223). Mostly English and Spanish folktales are named after their protagonists. English ones are the following: "Lazy Jack", "Tom Tit Tot", "Mr. and Mrs. Vinegar", "The Seal-Catcher", "Henny-Penny", "Molly Whuppie" and others. Thus, in these folktales the plot is built on the main heroes' lives, activities or problems. In the folktale Molly Whuppie, for instance, almost all sentences start from her name: *Molly wondered why he did that. So Molly did not fall asleep. Molly crept out and reached over the bed. So Molly ran off to the king with the gold ring.* Another bright example of the English folktale where the title is named after the character and in all sentences her name is used, is "Henny-Penny": *Dear me!" said Henny-Penny. "Certainly," said Henny-Penny. Henny-penny knew something was wrong.*

Spanish folktales, as it was said above, are also named after main heroes in folktales, for example, "Barbara, the Grazier's wife", "King Robin", "Lady Clare", "Good St. James, and the Merry Barber of Compostella", "Elvira, the Sainted Princess" etc. There are some examples of application of names in the folktale "King Robin": *King Robin was now master of the situation. Then King Robin ordered the wolves to dig a large grave. King Robin watched the putting together of the figure.* In the folktale "Elvira, the Sainted Princess" all the events are built around Elvira, a young princess and her fiancé Alaric: *Elvira, unknown to her father, had been in the custom of carrying bread to the poor prisoners. Elvira and Alaric were led among a strong body of men. Elvira was to be allowed to remain close to the staff. Alaric was married to Elvira.*

Although folktales tell about not real stories, toponyms are used there. Toponyms themselves express the cultural idea of the very nation. There are toponyms that describe names of imaginary places where people of the storytelling lived. Here is the example of toponyms in English folktales:

She ran, and he ran, till they came to the Bridge of One Hair.

At Hilton Hall, long years ago, there lived a Brownie that was the contrariest Brownie you ever knew.

If to take into account Spanish folktales, here a big variety of toponyms is represented. There are some examples:

There was once a student in Tuy who was so very poor that, if faith in Providence be not reckoned, he possessed no riches.

Here *Tuy* is a short name of astionyms, a type of toponyms, Providence is a name of the city, therefore it is also the astionym. Homonyms are also used in Spanish folktales: *In a village called Darque, on the banks of the Lima, there lived a farmer.* Here *Darque* is a homonym, an imaginary name of the village.

Unlike the real proper names used in the Spanish folktale mentioned above, in Spanish folktales many imaginary places are used: *Ask me no questions, as the Archbishop of Compostella said to the pretty widow.* Another example is the following: *She rode through the streets of Alcantara.*

Conclusions. To conclude, both English and Spanish folktales make up a significant part of world folklore treasure. Folktale is one of the most widespread and common type of folklore. Folktales are a source of a culture, they hold moral side of people's life and

beingness, they carry the worldview and show the reality of life, how people or animals interact, how they withstand difficulties or problems. Folktales represent folk wisdom. Folktales include spiritual values, traditions and customs, the definition of good and evil, some particular beliefs and ideals, history and culture. All these factors are introduced through a prism of lexical means of linguistics. In English and Spanish folktales dominate lexical means, such as titles which reflect the characters of a storytelling from the very beginning, toponyms that tell about locations either imaginary or real moving us to those places, synonyms and antonyms showing the opposition of characters, idioms helping to evolve the reader into the element and feel the spirit of the folktale, lexical means of expression of fabulousness that traditionally show magic aspect of the folktale, magic creatures etc. All these lexical means are used in English and Spanish folktales to reveal the atmosphere of a folktale and deepen a listener or a reader into socio-cultural life of people of past time.

BIBLIOGRAPHY

1. Campbell J. „The Flight of the Wild Gander: Explorations in the Mythological Dimension”, 1969, HarperCollins Publishers, p.32.
2. Dundes A. The meaning of folklore: the analytical essays of Alan Dundes / edited and introduced by Simon, J. Bronner., 2007, Utah State University Press Logan, Utah, p.53.
3. Gómez J. A., Ph.D. in Humanities. Universidad Carlos III, Madrid (Spain). 2016 – Our folktales and the stories of others: Interpreting folk narratives from different cultures as a pedagogical tool. P.18.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / [за рец. О. С. Снитко]. – Київ : вид. «Логос», 2004, 284 с.
5. Давиденко Г.В. (2004). Німецька народна побутова казка: тематичні, структурно-композиційні та лінгвокультурні характеристики. Київ. – 19 с.
6. Миркович І.Л. Англомовний казковий дискурс у контексті лінгвокультури. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. №31 том 2, 86 с.
7. Наваренко І.А. Лінгвопрагматичні особливості іспанської народної казки. Вісник Дніпропетровського Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2012. №1 (3), 197 с.
8. Худик К.Г. Лінгвокультурний компонент англійської народної казки. Вісник Житомирського державного університету. (58). Філологічні науки. 2021, 223 с.

REFERENCES

1. Campbell J. „The Flight of the Wild Gander: Explorations in the Mythological Dimension”, 1969, HarperCollins Publishers, pp. 32.
2. Dundes A. The meaning of folklore: the analytical essays of Alan Dundes / edited and introduced by Simon, J. Bronner., 2007, Utah State University Press Logan, Utah, pp. 53.
3. Gómez J. A., Ph.D. in Humanities. Universidad Carlos III, Madrid (Spain). 2016 – Our folktales and the stories of others: Interpreting folk narratives from different cultures as a pedagogical tool, pp. 18.
4. Golubovska I. O. Etnichni osoblivosti movnih kartin svitu : [Ethnical peculiarities of language world pictures]. monograph / O. S. Snitko. – Kiyiv, Logos, 2004, pp. 284 [in Ukrainian].
5. Davidenko G. V. Nimecka narodna pobutova kazka: tematichni, strukturno kompozicijni ta lingvokulturni harakteristiki. [German folk tale; thematic, structural, context and linguocultural characteristics], Kiyiv, pp. 19 [in Ukrainian].
6. Mirkovich I.L. Anglomovnij kazkovij diskurs u konteksti lingvokulturi. [English folk discourse in the context of linguoculture]. Science journal of International Humanity University. Philology series. 2017. №31, pp. 86 [in Ukrainian].
7. Navarenko I.A. Lingvopragmatiche osoblivosti ispanskoyi narodnoyi kahki. [Linguo pragmatic peculiarities of Spanish folktales]. Dnipropetrovsk Alfred Nobel University Journal. Philological sciences. 2012. №1 (3), pp. 197 [in Ukrainian].
8. Hudik K.G. Lingvokulturnij komponent anglijskoyi narodnoyi kazki. [Linguocultural component of English folktales]. Zhytomyrskiy Journal of Zhytomyr State University. Philological sciences (58). 2021, pp. 223 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-24>

Олена ГАВРИЛОВА,

orcid.org/0000-0001-9450-9147

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) jelena8673@gmail.com

Ольга ГНАТИШЕВА,

orcid.org/0000-0002-0417-5460

викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) taria.eihani@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток мовних процесів, поява великої кількості лексичних новотворів створюють передумови для вивчення лексики, що тільки виникла в мові, незалежно від того, чи є вона спеціальною, професійною чи жаргонною. Виникає потреба описати, систематизувати та проаналізувати механізм проникнення новоутвореної лексики інформаційно-комп'ютерних технологій у загальнолітературну та загальновоживану мову, особливості її сприйняття та використання носіями мови, а також спробу уточнити термінологічну лексику і неологізмів за межами науково-технічної галузі та визначення її ролі у збагаченні словникового складу загальнолітературної мови.

Термін ІКТ також використовується для позначення інтеграції аудіовізуальних і телефонних мереж з комп'ютерними мережами в єдину систему. Спеціальні номінації, що діють у професійній мові сфери ІКТ, можуть бути представлені у вигляді структури поля. Єдиного методу побудови термінологічних полів не існує. Термінологічні поля можна організовувати горизонтально та вертикально. При вивченні вертикальної організації основним завданням є виявлення субполів і мікрополів, а також зв'язків, що об'єднують їх в єдине ціле. У такий спосіб розкривається логіко-понятійна структура термінополя. При вивченні горизонтальної структури створюється лексико-семантична модель, в якій також виділені підполя і мікрополя, що складаються з термінів, загальновоживаних слів, професіоналізмів, професійних жаргонізмів і сленгу.

Динаміка в лексичі призводить до формування лексичних новотворів. До появи мовних інновацій призводить ряд факторів: необхідність мовної зміни, її доцільність, невідповідність норми актуальному моменту, нерозуміння інформації та ін. У нелітературній лексичі процес старіння і новоутворення відбувається більш стихійно і на нього впливає багато факторів, головними з яких є «милозвучність», вдала одиниця чи компактність, місткість професіоналізмів – з одного боку, з іншого – «милозвучність», «милозвучність», «звичайність» і «компактність», з іншого боку, «професіоналізм». а з іншого – актуальність поняття для мовців.

***Ключові слова:** інформаційно-комп'ютерні технології, термінополе, мікрополе, лексико-семантична модель, термін ядерної зони.*

Olena HAVRYLOVA,

orcid.org/0000-0001-9450-9147

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) jelena8673@gmail.com

Olga HNATYSHEVA,

orcid.org/0000-0002-0417-5460

Lecturer of Foreign Languages Department

Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) taria.eihani@gmail.com

INFORMATION AND COMPUTER TECHNOLOGIES AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

The development of language processes, the emergence of a large number of lexical innovations create the preconditions for studying vocabulary that has just appeared in the language, regardless of whether it is special, professional or

slang. There is a need to describe, systematize and analyze the mechanism of penetration of newly formed vocabulary of information and computer technologies in general literary and commonly used language, features of its perception and use by native speakers, as well as an attempt to clarify terminological vocabulary and neologisms outside the scientific and technical field and determining its role in enriching the vocabulary of the general literary language.

The term ICT is also used to refer to the integration of audiovisual and telephone networks with computer networks into a single system. Special nominations operating in the professional language of the ICT field can be presented in the form of a field structure. There is no single method for constructing terminological fields. Terminology fields can be organized horizontally and vertically. In the study of vertical organization, the main task is to identify subfields and microfields, as well as the links that unite them into a single whole. In this way the logical-conceptual structure of the term field is revealed. When studying the horizontal structure, a lexical-semantic model is created, in which subfields and microfields are also distinguished, consisting of terms, commonly used words, professionalisms, professional jargons and slang.

Dynamics in vocabulary leads to the formation of lexical innovations. A number of factors lead to the emergence of language innovations: the need for language change, its feasibility, the inconsistency of the norm with the current moment, the lack of understanding of information, and others. In non-literary vocabulary, the process of aging and neoplasm occurs more spontaneously and is influenced by many factors, the main of which are "melodiousness", the success of the slang unit or compactness, the capacity of professionalism – on the one hand, and on the other – the relevance of the concept for speakers.

Key words: *information and computer technologies, terminpole, micropyle, lexical-semantic model, nuclear zone term.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток мовних процесів, поява великої кількості лексичних інновацій створюють передумови для вивчення лексики, яка щойно з'явилася у мові, незалежно від того чи є вона спеціальною, професійною чи жаргонною. Відокремлюються нові, вузькоспеціалізовані галузі, які обслуговуються певною термінологією, що раніше не була предметом наукового дослідження. Розвиток науки і техніки спричиняє появу нових понять та слів, що їх називають та нових терміносистем, що зумовлює актуальність дослідження. Терміни відображають зміст галузей знань, які розвиваються, передають новостворені поняття та ті, що вже існують у науці і техніці, служать назвою нових предметів, явищ, процесів, приладів, пристосувань і пристроїв.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю опису, систематизації і аналізу механізму проникнення новоутвореної лексики інформаційно-комп'ютерних технологій у загальнолітературну та загальноповсякденну мову, особливостей її сприйняття і вживання носіями мови, що також робить актуальною спробу освітлення термінологічної лексики та неологізмів поза науково-технічною сферою вживання і сприяє визначенню її ролі у збагаченні словникового складу загальнолітературної мови. Мета статті – виокремити нову категорію понять у галузі новітніх технологій, описати її складові та лексичний склад. Для розкриття теми дослідження була використана лексика ІКТ тому, що зазначена професійна складова має особливе значення в житті сучасного суспільства.

Аналіз досліджень. У сучасній українській мові, незважаючи на бурхливий розвиток термінознавства, не існує наукових робіт, у яких би системно досліджувалося становлення й перспективи розвитку термінів названої галузі. Відомі дослід-

ження українських термінознавців А. Д'якова, Т. Кияка, З. Куделько (2000), І. Кочан (2013), Г. Мацюк (1994), Г. Наконечної (1997), Т. Панько (1994), Л. Полюги (2002), Л. Симоненко (2009) та ін., стосуються загальних проблем унормування української термінології та торкаються питань мовного забезпечення технічних галузей науки. Описом і мовознавчим аналізом комп'ютерної термінології займалися Малицька В.А. «Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти» (2010), Щур І.І. «Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування» (2006), Дерба С.М. «Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз)» (2008).

Термін «інформаційні технології» в його сучасному розумінні вперше з'явився у 1958 році у статті, опублікованій авторами Гарольдом Дж. Лівіттом та Томасом Л. Уїслером у Harvard Business Review. Вони прокоментували, що «у нової технології ще немає єдиного встановленого імені. Ми будемо називати це інформаційними технологіями». Інформаційні технології почали активно розвиватися з 1960-х років разом з появою і розвитком перших інформаційних систем. До теперішнього часу вони пройшли кілька еволюційних етапів, зміна яких визначалася, головним чином, розвитком науково-технічного прогресу, появою нових технічних засобів переробки інформації та нових лексичних одиниць, які їх називають.

Впровадження персонального комп'ютера в інформаційну сферу та застосування телекомунікаційних засобів зв'язку визначили новий етап розвитку інформаційних технологій і, як наслідок, зміну їх назви шляхом приєднання одного з синонімів: «нові», «комп'ютерні» або «сучасні».

Методи дослідження. У дослідженні використано описовий метод, застосування якого дало змогу систематизувати досліджувані одиниці, метод структурно-семантичного аналізу для виявлення особливостей структури, а також метод аналізу словникових дефініцій для визначення семантики лексичних одиниць. Для узагальнення і класифікації лексичних одиниць залучено елементи компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інформаційні та комп'ютерні технології (ІКТ) охоплюють усі технології, що дозволяють обробку інформації і забезпечення різних форм зв'язку. Термін ІКТ також використовується на позначення об'єднання аудіовізуальних та телефонних мереж з комп'ютерними мережами в єдину систему. Ключовою ідеєю ІКТ є те, що пристрої зберігання інформації можуть вільно комунікувати через медіа спосіб з мережами зв'язку та обчислювальними системами. Під терміном інформаційно-комп'ютерні технології розуміємо технології, які ґрунтуються на застосуванні комп'ютерів та комп'ютерної техніки, активній участі користувачів-непрофесіоналів у галузі програмування та інформаційному процесі, широкому використанні прикладних програм, доступу користувачів до віддалених баз даних та програм, завдяки комунікаційним мережам. Інформаційно-комп'ютерні технології охоплюють усі ресурси, необхідні для управління інформацією, особливо комп'ютери, програмне забезпечення та мережі, необхідні для створення, зберігання, управління, передачі і пошуку інформації.

Лексика інформаційно-комп'ютерних технологій з'явилася порівняно нещодавно і зараз стрімко поповнюється і вдосконалюється, відображаючи процеси ускладнення й модернізації в самій галузі комп'ютерів і інформаційних систем. Динаміка розвитку галузі інформаційно-комп'ютерних технологій обумовлює настільки ж динамічні процеси і в термінології: старіння одних термінів, поява безлічі інших, синонімія термінів, варіативність термінологічних одиниць.

Спеціальні номінації, які діють в професійній мові сфери ІКТ, можна представити у вигляді польової структури. У сучасному термінознавстві для подібного роду моделювання використовуються відразу кілька типів лексичних об'єднань: семантичне або лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, асоціативне поле, термінологічне поле.

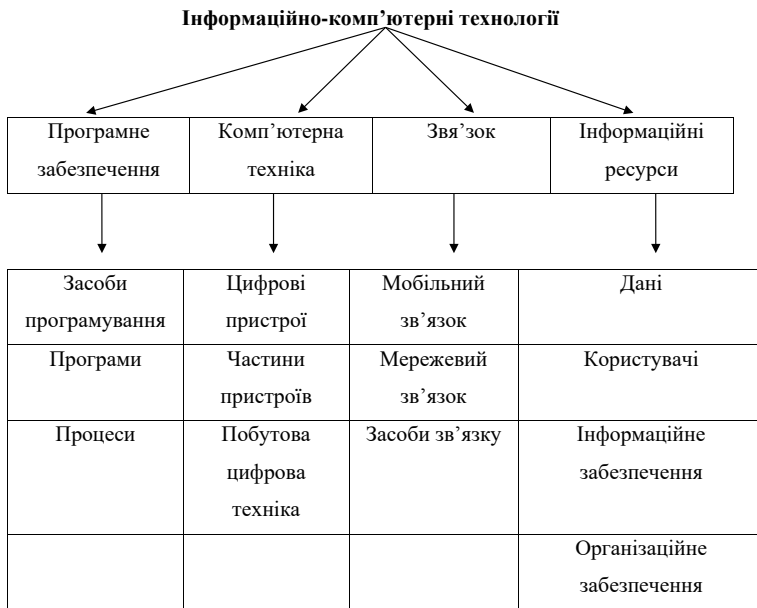
За визначенням Л.О. Морозової «Термінополя – це уніфікована за системною основою багаторівнева класифікаційна структура, яка об'єднує

терміни однорідної професійної діяльності» (Морозова, 2004: 92). Термінологічне поле вважається найбільш підходящим для дослідження термінів, оскільки останні, на відміну від неспеціальної лексики, співвідносяться з певними поняттями. Термінополе об'єднує ознаки як логічних, так і понятійних полів, враховує екстралінгвістичні зв'язки термінів (Суперанская, Подільська, Васильева, 2012: 112).

При побудові термінологічних полів не існує єдиного методу. Термінополя можуть бути організовані горизонтально і вертикально (Іванова, 2012: 210). При дослідженні вертикальної організації основним завданням є виділення субполів і мікрополів, а також зв'язків, які об'єднують їх в єдине ціле. Таким способом виявляється логіко-понятійна структура термінополя. При дослідженні горизонтальної структури створюється лексико-семантична модель, у якій також виділяються субполя та мікрополя, що складаються з термінів, загальноживаних слів, професіоналізмів, професійних жаргонізмів та сленгу.

Під логіко-понятійною структурою термінополя ІКТ розуміємо систему взаємопов'язаних понять, що групуються навколо центрального поняття сфери ІКТ. Ядро поля формують терміни, що притаманні лише одній конкретній галузі знань, а їх значення досить специфічне. У даній моделі центральне поняття – інформаційно-комп'ютерні технології. Далі, виділимо поняття, що групуються навколо центрального компонента. Поняття «інформаційно-комп'ютерні технології» визначається наступним чином: «узгоджений набір програмних та апаратних засобів, механізмів передачі даних по лініях зв'язку та інформаційні технології, які охоплюють усі ресурси, необхідні для управління інформацією». З визначення видно, що поняття «Інформаційно-комп'ютерні технології» включає в себе чотири компоненти: 1) програмне забезпечення, 2) комп'ютерна техніка, 3) зв'язок, а також 4) інформаційні ресурси. Ці поняття утворюють чотири субполя термінополя ІКТ. Кожне з субполів далі підрозділяється на мікрополя: 1) термінополе програмного забезпечення підрозділяється на: програми, процеси та засоби програмування; 2) комп'ютерна техніка включає цифрові пристрої, частини цих пристроїв, та побутову цифрову техніку; 3) зв'язок розділяємо на мобільний зв'язок, мережевий зв'язок та засоби зв'язку; 4) інформаційні ресурси включають дані, користувачів, інформаційне забезпечення та організаційне забезпечення.

При аналізі термінологічного поля виділення кордонів будь-якого мікрополя є умовним.

Рис. 1 Логіко-понятійна структура термінополя ІКТ

Усередині поля всі складові пов'язані один з одним, тому мікрополя накладаються один на одного, створюючи єдине поле.

Поняття, представлені в логіко-понятійній моделі, виражаються спеціальними лексемами, які можуть бути згруповані в лексико-семантичні моделі, що представлені у вигляді лексико-семантичних полів. Кожна одиниця лексичної системи включається в певні семантичні поля на підставі змістової схожості і певних асоціацій з іншими одиницями.

Під лексико-семантичним полем розуміємо сукупність лексем, що позначають певне поняття в широкому сенсі цього слова, має такі властивості: наявність центру і периферії, незамкненість, взаємодія з іншими полями.

У дослідженні лексико-семантичне поле складають такі одиниці як терміни, загальноживана лексика та лексика обмеженого використання. У лексико-семантичній моделі ІКТ виділяємо ядерну зону (ядро), яка складається з основних термінів, ближню периферію, яка складається з загальноживаної лексики та дальню периферію, що включає лексику обмеженого використання. Ядерну зону складають терміни, що позначають «основні поняття системи понять деякої певної області знання і (або) діяльності ...» (Лейчик, 2007: 126). Ці одиниці поділяються на декілька мікрополів. Наприклад, за структурою розподіляємо їх на прості, двокомпонентні та багатокомпонентні. До простих відносяться такі терміни, як *адреса, блок, канал, модель, протокол, мережа*. Двокомпонентне мікрополе утворюють терміни з двома основами (*мікросхема, відеоадаптер,*

мілісекунда, автокод, відеоплата, відеорежим, мікропроцесор, моноканал, гіпертекст, світлодіод, відеотекст, мобілографія, антивірус) та терміни-словосполучення, що позначають «видові або аспектні поняття, зіставляються з основними поняттями» (Лейчик, 2007: 127) та формуються за різними твірними моделями, наприклад, «іменник + іменник», «прикметник + іменник». Багатокомпонентне мікрополе становлять терміни-словосполучення, що позначають «видові або аспектні поняття, зіставляються з основними поняттями» (Лейчик, 2007: 127). Вони не продукують на своїй основі інші спеціальні одиниці, мають однозначне тлумачення всередині галузі й ототожнюються лише із цією галуззю. Усі ці терміни є вузькоспеціалізованими, тобто такими, що з'явилися всередині галузі. Наприклад:

– *адреса* (простий термін ядерної зони) –

адреса призначення, адреса відправника, базова адреса, віртуальна адреса, адреса зв'язку (двокомпонентні терміни) – *адреса вектора переривань, логічна адреса запису в базі даних* (багатокомпонентні терміни);

– *блок* (простий термін ядерної зони) – *блок даних, логічний блок, системний блок, блок пам'яті, функційний блок* (двокомпонентні терміни) – *блок доступу до середовища, блок зв'язку з магістраллю* (багатокомпонентні терміни);

– *канал* (простий термін ядерної зони) – *канал зв'язку, допоміжний канал, віртуальний канал, виділений канал* (двокомпонентні терміни) – *однобічний канал передавання даних, збалансований канал передавання даних* (багатокомпонентні терміни);

– *модель* (простий термін ядерної зони) – *модель даних, ієрархічна модель, модель діалогу* (двокомпонентні терміни) – *мережна модель даних, реляційна модель даних* (багатокомпонентні терміни);

– *протокол* (простий термін ядерної зони) – *фізичний протокол, транспортний протокол, протокол Telnet, протокол Інтернет, каналний протокол* (двокомпонентні терміни) – *Інтернет-протокол для послідовного каналу, звичайний протокол пересилання пошти* (багатокомпонентні терміни);

– *мережа* (простий термін ядерної зони) – *багаторівнева мережа, лінійна мережа, мережа Ethernet, радіальна мережа* (двокомпонентні

терміни) – *шинна локальна комп'ютерна мережа* (багатокомпонентний термін).

За ядерної зоною поля розташовується периферійна область. Периферія підрозділяється на ближню і дальню. До ближньої периферії входить загальноновживана лексика, тобто стилістично нейтральна, міжстильова лексика, яку поділяємо на власне українську та мовні запозичення. Під власне українською лексикою розуміємо слова, пов'язані зі спільними для більшості носіїв мови поняттями і водночас є звичайними, зрозумілими для широкого загалу назвами (*штучна мова, інформація, джерело, група, помилка, пам'ять, пристрій, електронна пошта, електронний підпис*). До мовних запозичень (іноземних слів) відносимо слова, що зберігають сліди свого іншомовного походження у вигляді звукових, орфографічних, граматичних та семантичних особливостей (*емодзі, зум, інтернет, вебінар, камера, смартфон, термінал, плеєр, опція, меню, чат, контент, дисплей*).

Дальню периферію складає лексика обмеженого використання, в якій виділяємо професіоналізми, професійні жаргонізми / сленг. Під професіоналізмами розуміємо слова, сфера вживання яких обмежена соціально, а не територіально (*мейл* – адреса електронної пошти, *залізо* – апаратне забезпечення, *кряк* – програма, що дозволяє здійснити злом програмного забезпечення, *софт* – програмне забезпечення, *сисадмін* – системний адміністратор, *юзер* – користувач, *геймер* – людина, що грає в комп'ютерні ігри, *розширити* – поширити, *інсталиювати* – процес встановлення програмного забезпечення на комп'ютер кінцевого користувача, *скрін* – екран, *ламер* – людина, що погано вміє користуватися комп'ютером).

До мікрополя професійного жаргону та сленгу відносимо жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення (*гамати* – граги в ігри, *безлімка* – безлімітний, *коцаний* – пошкоджений, *навук* – антивірусна програма Doctor Web,

лижі – пристрій фірми LG, *гамка* – комп'ютерна гра, *зафрендити* – включити в «список друзів» у соціальній мережі, *раптівка* – несподівана поява групи людей у заздалегідь запланованому місці, *коменти* – коментарі, *мізки* – оперативна пам'ять, *мізківник* – комп'ютер, *Андрюха* – операційна система андроїд, *щур* – маніпулятор миша).

Функціонально-стильове розшарування лексики лише частково фіксується в тлумачних словниках стилістичними позначками до слів. На відміну від функціонально закріпленої, загальноновживана лексика, або міжстильова, використовується в будь-якому стилі мови без будь-яких обмежень. Саме міжстильова лексика є, як правило, головною (стрижневою) в синонімічних рядах; вона складає найважливіший фонд основ, навколо яких формуються різноманітні дериваційні зв'язки родинних слів.

Загальноновживана лексика є і самою частотною: ми постійно звертаємося до неї як в усній, так і в письмовій мові, в будь-якому стилі, де вона виконує першорядну функцію – номінативну.

Висновки.

Динаміка в лексиці призводить до утворення лексичних інновацій. До появи мовних інновацій призводять ряд факторів: потреба у мовній зміні, її доцільність, невідповідність норми актуальному моменту, незабезпечення розуміння інформації та ін.). Усі ці динамічні процеси в лексиці ІКТ важко зафіксувати в словниках. Крім того, непросте розмежувати загальноновживані жаргонізми і okazionalні жаргонізми, які є продуктами індивідуальної словотворчості або вживаються в межах одного колективу. Нелітературна лексика також відрізняється нестабільністю, можливо навіть більшою мірою, ніж термінологія ІКТ. У нелітературній лексиці процес старіння і новоутворення відбувається більш стихійно і на нього впливає багато факторів, основними з яких є «милозвучність», вдалість жаргонної одиниці або компактність, емність професіоналізму – з одного боку, і з іншого боку – актуальність позначуваного поняття для носіїв мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З. Б. (2000). Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «KM Academia».
2. Иванова Е.В. (2012). Терминологическое поле «Аффинаж» в современном русском языке. Вестник Кемеровского государственного университета, 4 (52), 210–213.
3. Кочан І. М. (2013). Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посіб. К.: Знання.
4. Лейчик В.М. (2007). Терминоведение: предмет, методы, структура. М.: ЛКИ.
5. Морозова Л.А. (2004). Терминоведение: основы и методы. М.: Прометей.
6. Наконечна Г. (1997). Декілька підсумків термінологічної роботи останніх років. Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність. Львів, 130-144.
7. Панько Т. І. (1994). Українське термінознавство: Підручник. Львів: Світ.

8. Полюга Л.М. (2002). Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 453. Львів, 21-24.
9. Симоненко Л. О. (2009). Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Київ, 8, 9–15.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. (2012). Общая терминология. М.: Либроком.

REFERENCES

1. Diakov A.S., Kyiak T.R., Kudelko Z. B. (2000). Osnovy terminotvorennia: semantichni ta sotsiolingvistychni aspekty [Fundamentals of term formation: semantic and sociolinguistic aspects]. K.: Vyd. dim «KM Academia» [in Ukrainian].
2. Ivanova Ye.V. (2012). Terminologicheskoe pole «Affynazh» v sovremennom russkom yazyke [Terminological field "Refining" in modern Russian language]. Vestnyk Kemerovskoho gosudarstvennogo unyversyteta – Bulletin of Kemerovo State University, 4 (52), 210–213 [in Russian].
3. Kochan I. M. (2013). Ukrainska naukova leksyka: mizhnarodni komponenty v terminologii [Ukrainian scientific vocabulary: international components in terminology]. K.: Znannia [in Ukrainian].
4. Leichyk V.M. (2007). Terminovedenie: predmet, metody, struktura [Terminology: subject, methods, structure]. M.: LKI [in Russian].
5. Morozova L.A. (2004). Terminoznanie: osnovy i metody [Terminology: Basics and Methods]. M.: Prometei [in Russian].
6. Nakonechna H. (1997). Dekilka pidsumkiv terminologichnoi roboty ostannikh rokiv. Ukrainskyi pravopys i naukova terminologhiia: problemy normy ta suchasnist [Some results of the terminological work of recent years. Ukrainian spelling and scientific terminology: problems of norm and modernity]. Lviv, 130-144 [in Ukrainian].
7. Panko T.I. (1994). Ukrainske terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
8. Poliuha L.M. (2002). Zdobutky i vtraty ukrainskoi terminologhii ta terminohrafii za desiat rokiv Nezalezhnosti [Gains and losses of Ukrainian terminology and terminography during the ten years of Independence]. Visnyk Natsionalnoho unyversytetu «Lvivska politekhnik» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", 453. Lviv, 21-24 [in Ukrainian].
9. Symonenko L.O. (2009). Aktualni problemy suchasnoho ukrainskoho terminoznavstva [Actual problems of modern Ukrainian terminology]. Ukrainska terminologhiia i suchasnist –Ukrainian terminology and modernity. Kyiv, 8, 9–15 [in Ukrainian].
10. Superanskaia A.B., Podolskaia N.V., Vasyleva N.V. (2012). Obshchaia termynologhiia [General terminology]. M.: Lybrokom [in Russian].

УДК 821.161.2'05-21.09 Українка:27-23
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-25>

Людмила ЖВАНІЯ,
orcid.org/0000-0003-1864-2119
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) zhvania@ukr.net

БІБЛІЙНИЙ КОД ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «НА РУЇНАХ»

Стаття є спробою прочитати драматичну поему Лесі Українки «На руїнах», використовуючи концепцію «біблійного коду», що передбачає аналіз та інтерпретацію біблійних мотивів, алюзій і ремінісценцій, наявних у тексті драми, з метою розкриття нових смислів, які здатен продукувати подібний діалог із Книгою Книг.

Зазначається, що сакральний текст Біблії слугував для письменниці сенсотворчим стержнем, основою для творення нових глибинних смислів. Підкреслюється, що центральною постаттю драми є пророкиція Тірца. Пророки відігравали особливу роль в історії єврейського народу, про що свідчить Біблія, в якій детально описується їхня діяльність, спрямована на духовне й національне становлення єврейського народу. Наголошується, що пророки і пророкиції у Біблії наділені місією духовного проводу, адже вони були голосом Бога, через них обраний народ дізнавався про Його волю. Вони спонукали Ізраїльтян до руху вперед, що передбачало, перш за все переосмислення пройденого шляху та каяття у скоєних гріхах. Ці глибинні духовні процеси повинні були повністю змінити не тільки традиційний релігійний тип, систему релігійних цінностей, але й сприяти державній, етнічній, релігійній консолідація Ізраїльського народу.

Підкреслюється, що образ пророкиції Тірци цілком суголосний біблійній реценції пророчої місії. Героїня Української драми свідомо свого високого поклонання. У своїх зверненнях до одноплемінників вона постулює основні ціннісні орієнтири, які мають слугувати дороговказами єврейській спільноті на шляху до національної, державної, а також і до внутрішньої, духовної свободи. Першою серед інших постає необхідність віри в єдиного Бога, тобто духовне згуртування нації на основі спільної віри. Друга - земля, яка постає цінністю для обраного народу не лише на матеріальному рівні, а й на символічному, як обіцяна Богом Земля Обітована. Третє – слово. Тірца порівнює його зі зброєю. Саме слову належить провідна роль у справі пробудження до життя й згуртування нації,

Зуважується, що в образі Тірци, втілено найкращі якості духовного лідера. Пророкиція говорить від імені Бога, що власне, і дає їй право оцінювати та звинувачувати. Пафос її критики полягає у заклик до загального морального перетворення з урахуванням універсальних цінностей любові, братерства, миру, єдності. Тірца відкидає старі «святощі сіонські», втопивши арфу пророка Єремії в Йордані. Цей вчинок символізує необхідність відречення від традиції, від старої міфологічної світоглядної парадигми, бо це уможливить розвиток, рух уперед. Проте, як видно з розвитку подій у драмі Лесі Українки, Ізраїльський народ у своїй масі виявляється ще не готовим до подібних революційних перетворень.

Зазначається, що переосмислюючи біблійні мотиви й образи, авторка драми вказує шлях до волі для поневоленого народу, що пролягає через досягнення кожним його представником внутрішньої духовної свободи.

Ключові слова: драматична поема, Леся Українка, Біблія, пророкиція, свобода.

Liudmyla ZHVANIA,
orcid.org/0000-0003-1864-2119
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Social Communications Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) zhvania@ukr.net

ZHVANIA L. V. THE BIBLICAL CODE OF LESYA UKRAINKA'S DRAMATIC POEM "IN THE RUINS"

The article is an attempt to read Lesya Ukrainka's dramatic poem "On the Ruins" using the concept of "biblical code", which involves the analysis and interpretation of biblical motifs, allusions and reminiscences present in the text of the drama, with the aim of revealing new meanings that are intended to produce a similar dialogue with the Book of Books .

It is noted that the sacred text of the Bible served for the writer as a sense-creating rod, a basis for creating new deep meanings. It is emphasized that the central character of the drama is the prophetess Tirza. Prophets played a special role in the history of the Jewish people, which is discussed in the Bible, which describes in detail their activities aimed at the spiritual and national development of the Jewish people. It is emphasized that prophets and prophetesses in the Bible are endowed with the mission of spiritual guidance, because they were the voice of God, through them the chosen people learned

about His will. They encouraged the Israelites to move forward, which involved, first of all, rethinking the path they had taken and repenting of their sins. These spiritual processes should completely change not only the traditional religious type, the system of religious values, but also contribute to the state, ethnic, religious consolidation of the Israeli people.

It is emphasized that the image of the prophetess Tirza fully corresponds to the biblical reception of the prophetic mission. The heroine of the drama is aware of her high calling. In her appeals to her fellow tribesmen, she postulates the main value guidelines that should serve as guideposts for the community of Israelis on the way to national, state, as well as internal, spiritual freedom. The first among others is the necessary faith in the one God, that is, the spiritual unity of the nation based on a common faith. The second is the land, which has value for the chosen people not only on a material level, but also on a symbolic level, as the Promised Land promised by God. The third is the word. Tirza compares it to a weapon. The word itself has a leading role in the development of life and unity of the nation.

It is emphasized that the best qualities of a spiritual leader are embodied in the image of Tirza. The prophetess speaks on behalf of God, which actually gives her the right to evaluate and blame. The pathos of her criticism calls for a general moral transformation, taking into account the universal values of love, brotherhood, peace, and unity. Tirzah rejects the old "holy things of Zion" by drowning the harp of the prophet Jeremiah in the Jordan. This act symbolizes the need to abandon tradition, from the old mythological worldview paradigm, because it does not provide an opportunity for development and forward movement. However, as can be seen from the development of events in Lesya Ukrainka's drama, the Israeli people as a whole are not yet ready for such revolutionary transformations.

It is noted that by reinterpreting biblical motifs and images, the author of the drama shows the path to freedom for the enslaved people, which is through the realization of inner spiritual freedom by each of its representatives.

Key words: dramatic poem, Lesya Ukrainka, Bible, prophetess, freedom.

Постановка проблеми. Сакральний текст Біблії, що розкриває низку універсальних характеристик людського буття, став для Лесі Українки об'єктом численних інтерпретацій. Як відомо, письменниця часто вдавалася до переосмислення біблійних сюжетів, мотивів, образів та символів, створюючи нові глибинні сенси, актуалізуючи «вічні» питання людського буття. Одним з найбільш болючих серед яких постає для Лесі Українки питання сутності й можливостей реалізації свободи (у різних аспектах її розуміння), що проходить червоною ниткою крізь увесь масив її творів. Саме ідеї свободи присвячено драматичну поему Лесі Українки «На руїнах», дія якої відбувається за часів Вавилонського полону: в один з найбільш драматичних періодів старозавітної історії обраного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Драматична поема «На руїнах» стала об'єктом досліджень низки сучасних науковців: І. Бетко, Н. Банацька, Л. Голомб, І. Набитович, В. Мержвинський, Л. Масенко, С. Кочерга, О. Кузьма, А. Криловець, які вбачають у цій художній версії старозавітної історії символ трагедії завойованої і зневаженої нації, продовжуючи тим самим традицію започатковану М. Євшаном та С. Тудором.

Зокрема, С. Тудор у статті «Вихід слова» веде мову про гостре сприйняття письменницею неволі рідного краю, відчуття «неволі як прокляття, що проникає в душу отрутою смерті» (Тудор, 1996:127). А М. Євшан назвав головною героїню твору пророкицю Тірцу однією з «цілого ряду борців за повну вільну людину і за нове життя» (Тудор, 1996:155).

Слушною є заувага сучасної дослідниці Л. Масенко, яка у своїй монографії «Вавилонський

полон» зазначає, що «драматична поема «На руїнах» в образно-тематичному плані тісно пов'язана з «Вавилонським полонем». Письменниця продовжила в ній філософсько-художнє осмислення теми національної неволі» (Масенко, 2002: 22).

І. Набитович також веде мову про органічний зв'язок цих творів та спільність їхньої тематики: «Тема національної неволі у творчій спадщині Лесі Українки – одна із центральних. Вона є глибоко й цілісно осмисленою й вистражданою художньою структурою, що проявляється на різних рівнях її художніх текстів. Ця структурна єдність є мистецькою, філософсько-світоглядною, ідейно-естетичною метатекстовою парадигмою, закоріненою в модерністичні проєкції вираження національного, гендерного, етносихологічного та ментального й стає прозорою алюзією поневолення України Російською імперією. Тема національного уярмлення в Лесі Українки набуває найповнішого втілення в концептах «єгипетського» та «вавилонського» полону. Найповніше ця тема розкривається у драматичному діалозі «В домі роботи, в країні неволі» та своєрідному диптисі про вавилонський полон – драматичних поемах «Вавилонський полон» («У полоні») та «На руїнах» (Набитович, 2018: 33).

С. Кочерга також вважає, що зазначені драматичні поеми «...варто розцінювати як своєрідний диптих» (Кочерга, 2014:118). На думку дослідниці «У сукупності аналіз цих двох драм зумовлює розуміння того, що Леся Українка засуджувала національний консерватизм як малоефективний чинник гуртування та діяльності поневоленої нації, шукала шляхи оновлення ідеалів і відстоювала право на реконструювання культурної спадщини» (Кочерга, 2014:118).

На думку О. Кузьми «...у драматичній поемі «На руїнах» окреслюється парадигма буття нації в межовій ситуації. На основі біблійного сюжету авторка розбудовує цілий комплекс проблем національно-езистенційного плану, виносячи у центр художнього зображення ідею свободи як необхідної умови буття українського народу» (Кузьма, 2017: 85-86).

Не відкидаючи слухності зазначених потрактувань, вважаємо за можливе розглянути твір під іншим кутом зору. Видається плідним підхід, у якому використовуємо поняття біблійного коду, що дозволяє витлумачити низку сенсотворчих компонентів твору, які не лежать на поверхні й оприявнюються у діалозі авторки з Біблією.

Беручи до уваги те, що сюжет, час і місце дії драматичної поеми безпосередньо пов'язані з подіями старозавітної історії, вважаємо що потенційні можливості інтерпретації, заснованої на дослідженні особливостей взаємодії тексту драми з Біблією, залишилися до кінця не вичерпаними. Отже, **мета** цієї розвідки – через співвіднесеність з біблійним текстом досягнути глибинну суть тих смислових пластів твору, які розкриваються внаслідок авторського переосмислення Біблійних образів і мотивів.

Виклад основного матеріалу. Дразу «На руїнах» було написано у 1904 році, а її задум виник у Лесі Українки в 1903 р. в Сан-Ремо, про що свідчить лист письменниці до О. Кобилянської від 14 (27) березня 1903 року. У ньому йдеться про публікацію драматичної поеми «Вавилонський полон» та про авторські творчі плани: «Хтось хоче ще на одну жидівську тему написати маленьку драматичну поему, але то вже згодом, може в Чернівцях. Хтось собі любить жидівські теми, бо в них завжди багато неспокійного, пристрасного елементу, а хтось власне таке в поезії любить і певне ніколи епічним поетом не буде» (Леся Українка, 2021b:77). У своїх листах Леся Українка драматичну поему «На руїнах» позначає жанровим різновидом *pendant*. З французької слово перекладається як «залежний від чогось». Тобто йдеться про творчий зв'язок текстів драматичних поем «Вавилонський полон» і «На руїнах», який простежується на жанровому, композиційному, змістовому, образному, метафоричному рівнях.

За композицією «На руїнах» – це одноактна драматична поема. Дія драми відбувається в період Вавилонського полону іудейського народу, що зберігся на цілі тисячоліття в пам'яті людства як яскравий символ страждань і зруйнування кожної завойованої і гнобленої нації.

Ось як розповідає Біблія про цей етап сакральної історії обраного народу: «...прийшов Наву-

ходоносор, цар вавилонський, він та все військо його, на Єрусалим, і розтаборився проти нього, і побудували проти нього вала навколо.... І він спалив дім Господній та дім царевий, і всі доми в Єрусалимі, ... настав сильний голод у місті, і не було хліба для народу Краю» (2 Царів 25:1, 3, 9). Знищивши столицю Іудеї, вавилонський цар забрав євреїв у полон.

Широка ремарка, якою починається драматична поема, уводить читача у біблійний часпростір та змальовує трагічні подробиці життя єврейського народу у неволі: «Ясна, місячна ніч. Далеко розляглась рівнина іорданська, на виноколі мріють гори Морія і Сіон, поблискуючи срібним верхівлям проти місяця. В глибині, але не так далеко, як гори, чорніють руїни Єрусалиму, де-не-де поміж ними блима вогник, либонь, в якій позосталій хатині, де ще живуть люде. По рівнині блукають люде. Вони зібралися з різних сторін, хто з Єрусалиму, хто з Самарії» (Леся Українка, 2021 а:164).

Центральною постаттю драми є пророчиця Тірца. Слід зазначити, що пророки відігравали особливу роль в історії єврейського народу, про що свідчить Біблія, в якій детально описується їхня діяльність, спрямована на духовне й національне становлення єврейського народу. Біблія визначає пророка як людину, яка говорить від імені Бога: «Поставлю Пророка для них з-поміж їхніх братів... і дам Я слова Свої в уста Його, і Він їм говоритиме все, що Я накажу» (Повторення Закону 18:18).

Слово «пророчиця» зустрічається у Біблії 3 рази. Уперше йдеться про Маріям (про яку згадує у своїй драмі й Леся Українка), яка стала на чолі жіночого хороводу після чудесного переходу через Червоне море: «І взяла бубна пророчиця Маріям, сестра Ааронова, а за нею повиходили всі жінки з бубнами та з танцями. І відповіла їм Маріям: Співайте для Господа, бо дійсно звелічився Він, – коня й верхівця його кинув до моря!» (Вихід 15:20-21). Натхнення Господнім Духом дозволяє їй досягнути важливість цього історичного моменту в житті Ізраїлю, і виразити його в пісні уславлення Бога. Алюзією на цей біблійний текст постають рядки драматичної поеми «На руїнах»: «Ой, дайте їй тампан! Нехай заграє, / танок нам заведе, як Маріям, / що святкувала згубу фараона!» (Леся Українка, 2021 а:174).

Друга згадка стосується старозавітної пророчиці Дебори, про яку в Святому Письмі сказано наступне: «А Девора пророчиця, жінка Лаппідота, вона судила Ізраїля того часу. І сиділа вона під Девориною Пальмою, між Рамою та між Бет-Елом в Єфремових горах, а Ізраїлеві сини приходили до неї на суд» (Суддів 4:4-5). Саме вона переконала

Варака не боятися ханаанян, а напасти на них і визволити Ізраїль (Суд. 4:6-9). Леся Українка підкреслює духовну спорідненість героїні своєї драми й легендарної пророчиці й судді ізраїльського народу – Дебори у рядках, в яких гурт самарян захоплюється словами Тірци: «Хвала пророчиці, новій Деборі!» (Леся Українка, 2021 а:174).

Утретє згадується жінка-пророчиця уже в Новому Заповіті: «Була й Анна пророчиця, дочка Фануїлова з племені Асирового, вона дожила до глибокої старости, живши з мужем сім років від свого дівування, удова років вісімдесяти й чотирьох, що не відлучалась від храму, служачи Богові вдень і вночі постами й молитвами. І години тієї вона надійшла, Бога славила та говорила про Нього всім, хто визволення Єрусалиму чекав» (від Луки 2:36-38).

Пророки і пророчиці у Біблії наділені місією духовного проводу, адже вони були голосом Бога, через них обраний народ дізнавався про Його волю. Вони спонукали Ізраїльтян до руху вперед, що передбачало, перш за все переосмислення пройденого шляху та каяття у скоєних гріхах. Ці глибинні духовні процеси повинні були повністю змінити не тільки традиційний релігійний тип, систему релігійних цінностей, але й сприяти етнічній, релігійній, державній консолідація євреїв.

Образ пророчиці Тірци цілком суголосний біблійній рецепції пророчої місії. Героїня Українчиної драми свідомо свого високого покликання. У своїх зверненнях до одноплемінників вона постулює основні ціннісні орієнтири, які мають слугувати дороговказами єврейській спільноті на шляху до національної, державної, а також і до внутрішньої, духовної свободи.

Першою серед інших постає необхідність віри в єдиного Бога, тобто духовне згуртування нації на основі спільної віри. На цьому наголошує Тірца у своїй першій репліці, з якою вона з'являється серед гурту полонених: «Живий наш Бог – і ми живі» (Леся Українка, 2021а:164). Наступна, проте не менш важлива, – воля: «Дбай сама на себе, / то будеш вільна...» (Леся Українка, 2021 а:165).

Згадує пророчиця й про землю, яка постає цінністю для обраного народу не лише на матеріальному рівні, а й на символічному, як обіцяна Богом Земля Обітована: «Земля єрусалимська не згоріла, / ти маєш меч... Розкуй меч на рало. Час настав» (Леся Українка, 2021 а:167-168).

Величезне значення у справі пробудження до життя й згуртування нації належить слову, яке Тірца порівнює зі зброєю:

...ти перекуй з убійчого меча
робітне рало й загартуй його,
як я тебе тепер загартувала
вогнем і холодом свого слова.

... Благословенне слово, що гартує!

(Леся Українка, 2021а:168).

Феномен пророцтва у Біблії вивчався низкою дослідників, серед них К. Ясперс, який у своїй праці «Сенс та призначення історії» називає пророків Ізраїлю одними з перших філософів в історії людства. Їх пророча діяльність стала однією з ознак «осьового часу» – відправної точки, яка, на його думку, «визначає питання та масштаби, що додаються до всього попереднього та подальшого розвитку» (Ясперс, 1948). Такі зміни в людському бутті філософ називає «одухотворенням». Це час, коли «тверді споконвічні засади життя починають вагатися, спокій полярностей змінюється занепокоєнням протиріч та антиномій». Біблійний пророк стає зразком людини, яка може «внутрішньо протиставити себе усьому світу» (Ясперс, 1948).

До подібного протиставлення вдається пророчиця Тірца, в образі якої втілено усі найкращі якості духовного лідера: натхненність, непересічність, відвага та незалежність, упевненість у своїх силах, відданість справі та твердість, уміння мотивувати, зосереджувати увагу на найголовнішому, а також і позитивне сприйняття життя. Усі ці характеристики можна об'єднати одним словом – «харизма».

За М. Вебером, харизма – це володіння певними дарами, винятковими здібностями, які мають релігійні пророки, герої, політики. «Харизмою слід називати якість особистості, – наголошував М. Вебер, – визнану надзвичайною, завдяки якій вона оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими або, щонайменше, специфічно особливими силами та властивостями, не доступними іншим людям» (Вебер, 1988:139).

Пророчиця говорить від імені Бога, що, власне, і дає їй право оцінювати та звинувачувати:

... але якби пророк твій сон побачив,
камінний сон байдужого раба, –
його ярмо здалось би легшим пуху
проти твоїх кайданів невидимих.
Невже не встанеш ти з сії неслави,
від сорому не підведеш чола?
...Для праці! для поради! для життя!
щоб сонце не зійшло в твоїм лінивстві!
щоб час визволу не застав тебе
у сні ганебнім, соромнім безділлі.

(Леся Українка, 2021а:170).

Пафос її критики полягає у заклику до загального морального перетворення з урахуванням

універсальних цінностей любові, братерства, миру, єдності:

Сліпі! Нещасні! Чи не видко вам,
що саме час настав справдити слово
Ісаїї-пророка? Вже пора,
щоб лев з ягням як браття поєднались.
Іудин лев нехай шакалів душить,
а не займа господню отару.
...Час братися до іншої сівби
і ждати інших жнив. Але не вам
судилось розкувати ярмо залізне
на коси та серпи. Он ті, малії,
он ті, що в курінях та при багаттях
удосвіта працюють неоспало,
вони жнива для Господа готують,
а ви, мов скорпіон в своєму гніві,
сами собі отрути завдасте,
сами себе пожрете, мов ті змії ...

(Леся Українка, 2021а:177).

Тірца відчуває себе духовною наступницею пророчиці Дебори, подібно до якої, натхненна Богом, виголошує народу свої візії щасливого майбутнього:

«...коли бракує ватагам кебети, /хай встане жінка, як нова Дебора, / І скрикне: встань, Израелю, повстань! / І встане люд, мов хвилі серед моря, / і Божий дух ті хвилі оживить. / І зацвіте Сіон весняним крином...» (Леся Українка, 2021а:178).

Героїня Українчиної драми відкидає старі «святощі сіонські», виконуючи символічну дію з арфою, що належала пророку Єремії й царю Давиду:

Я визволю тебе, свята руїно, –
Нехай тебе свята ріка ховає,
ще, може, станеться господне чудо,
що віднайде тебе рука гідніша
і збудить у тобі не тільки голос,
а й душу вічну. Поки ж – спочивай!
(Широко замахнувши, кидає арфу далеко в Іордан.)

(Леся Українка, 2021а:172).

На нашу думку, цей вчинок символізує необхідність відречення від традиції, від старої міфологічної світоглядної парадигми, бо це уможливить розвиток, рух уперед. Авторка драми емоційно відтворює ситуацію про яку пізніше К. Ясперс буде вести мову як про переломний момент в історії: «Міфологічний епос з її спокійною стійкістю настав кінець. Основні ідеї грецьких, індійських, китайських філософів і Будди, думки пророків про Бога були далекі від міфу. Почалася боротьба раціональності та раціонально перевіреного досвіду проти міфу (логосу проти міфу), потім боротьба за трансцендентного Бога, проти демонів, яких немає, та викликана етичним

обуренням боротьба проти хибних образів Бога. Божество незмірно піднялося за допомогою посилення етичної сторони релігії» (Ясперс, 1948).

Проте, як видно з розвитку подій у драмі Лесі Українки, Ізраїльський народ у своїй масі виявляється ще не готовим до подібних революційних перетворень. Як наслідок – обурений натовп відправляє пророчицю на вигнання у пустелю. К. Ясперс зазначає з цього приводу: «Вищі можливості мислення та практики, що отримали своє здійснення в окремих особистостях, не стали спільним надбанням, бо більшість людей не могла слідувати цим шляхом» (Ясперс, 1948). У своїй останній репліці Тірца констатує подібну неготовність до кардинальних змін у масовій свідомості Ізраїльтян: «Дух Божий знайде сам мене в пустині, / а вам ще довгий шлях лежить до нього!» (Леся Українка, 2021 а:179).

Висновки

Отже, можемо висувати, що Біблійний текст слугував для Лесі Українки сенсотворчим стержнем, основою для творення нових глибинних сенсів. Звертання до Священного Писання створює окремі коди тексту, визначає перспективи його філософського тлумачення.

Центральною постаттю драми є пророчиця Тірца. Пророки відігравали особливу роль в історії єврейського народу, про що свідчить Біблія, в якій детально описується їхня діяльність, спрямована на духовне й національне становлення єврейського народу. Біблія визначає пророка як людину, яка говорить від імені Бога. Слово «пророчиця» зустрічається у Біблії 3 рази: це Маріам, Дебора й Анна. Маріам (про яку згадає у своїй драмі й Леся Українка) стала на чолі жіночого хороводу після чудесного переходу через Червоне море. Дебора переконала Варака не боятися ханаанян, а напасти на них і визволити Ізраїль. Леся Українка порівнює Тірцу з Деборою, підкреслюючи духовну спорідненість героїні своєї драми й легендарної пророчиці й судді ізраїльського народу.

Пророки і пророчиці у Біблії наділені місією духовного проводу. Вони спонукали Ізраїльтян до руху вперед, що передбачало, перш за все переосмислення пройденого шляху та каяття у скоєних гріхах. Ці глибинні духовні процеси повинні були повністю змінити не тільки традиційний релігійний тип, систему релігійних цінностей, але й сприяти державній, етнічній, релігійній консолідації Ізраїльського народу

Образ пророчиці Тірци цілком суголосний біблійній рецепції пророчої місії. Героїня Українчиної драми свідомо свого високого покликання. У своїх зверненнях до одноплемінників вона

постулює основні ціннісні орієнтири, які мають слугувати дороговказами єврейській спільноті на шляху до національної, державної, а також і до внутрішньої, духовної свободи. Першою серед інших постає необхідність віри в єдиного Бога, тобто духовне згуртування нації на основі спільної віри. Згадує пророчиця також про землю, яка постає цінністю для обраного народу не лише на матеріальному рівні, а й на символічному, як обіцяна Богом Земля Обітована. Величезне значення у справі пробудження до життя й гуртування нації належить слову, яке Тірца порівнює зі зброєю.

В образі Тірци втілено усі найкращі якості духовного лідера. Пророчиця говорить від імені Бога, що, власне, і дає їй право оцінювати та звинувачувати. Пафос її критики полягає у заклик до загаль-

ного морального перетворення з урахуванням універсальних цінностей любові, братерства, миру, єдності. Тірца відкидає старі «святощі сіонські», виконуючи символічну дію з арфою, що належала пророку Єремії й царю Давиду. Цей вчинок символізує необхідність відречення від традиції, від старої міфологічної світоглядної парадигми, бо це уможливить розвиток, рух уперед. Проте, як видно з розвитку подій у драмі Лесі Українки, Ізраїльський народ у своїй масі виявляється ще не готовим до подібних революційних перетворень.

Таким чином, переосмислюючи біблійні мотиви й образи, авторка драматичної поеми вказує шлях до волі для поневоленого народу, що пролягає через досягнення кожним його представником внутрішньої духовної свободи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця XIX – початку XX століття. Zielona gora; Kijow, 1999. 160 с.
2. Банацька Н. Національна рефлексія неволі. Леся Українка і національна ідея: зб. наук.праць. ред. Я. Поліщук та А. Криловець. К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1997. С. 115-118.
3. Вебер М. Харизматическое господство. *Социологические исследования*. 1988. № 5. С. 139-147.
4. Голомб Л. Символіка Старого заповіту в творчій самосвідомості Лесі Українки як митця. Леся Українка і національна ідея: Зб. наук. праць, К., 1997. С. 44-54.
5. Євшан М. Леся Українка. Критика; Літературознавство; Естетика. К. : Основи, 1998. С. 160–164.
6. Кочерга С. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. Вип. 50. С. 116-120.
7. Криловець А. «І встане люд, мов хвилі серед моря...» (Проблема національного визволення в драматичних поемах Лесі Українки «Вавилонський полон» і «На руїнах»). Леся Українка і національна ідея: зб. наук. праць. ред. Я. Поліщук та А. Криловець. К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 1997. С. 61–69.
8. Кузьма О. Ідея свободи в екзистенційному вимірі драми Лесі Українки "На руїнах". Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2017. С. 83-86.
9. Набитович І. Українські проєкції мотивів Єгипетської та Вавилонської неволі у драмах Лесі Українки. *Roczniki humanistyczne*. Tom LXVI, zeszyt 7. 2018. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-3>
10. Масенко Л. У вавилонському полоні: теми національної та соціальної неволі у драматургії Лесі Українки. К.: Соняшник. 2002. 152 с.
11. Мерзвинський В. До питання про художність біблійних власних назв у драматургії Лесі Українки. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 56, Т. 2. С. 106–111.
12. Тудор С. Вихід слова (Єврейські мотиви в творчості Лесі Українки). Публікації. Статті. Дослідження. К. : Видавництво АН УРСР, 1960. С. 115–137.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 1. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. с. 512.
14. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 13. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 616 с.
15. Ясперс К. Смысл и назначение истории URL: https://docs.google.com/document/edit?hgd=1&id=15hMtxDu5flaBuFclnxOGHhB_UiZ-8WZI8g8eYlk6bgw#

REFERENCES

1. Betko I. *Bibliini siuzhety i motyvy v ukrainskii poezii kintsia XIX – pochatku XX stolittia* [Biblical plots and motives in Ukrainian poetry of the end of the XIX – beginning of the XX century]. Zielona gora; Kijow, 1999. 160 p. [in Ukrainian].
2. Banatska N. Natsionalna refleksiiia nevoli. [National reflection on slavery]. *Lesia Ukrainka i natsionalna ideia*. Kyiv: Publishing house named after Olena Teliga, 1997. pp. 115-118 [in Ukrainian].
3. Veber M. Harizmaticheskoe gospodstvo [Charismatic authority]. *Sociologicheskie issledovanija*, 1988. Nr 5, p. 139 [in Russian].
4. Holomb L. Symvolika Staroho zapovitu v tvorchiy samosvidomosti Lesi Ukrainky yak myttsia [Symbolism of the Old Testament in the creative self-awareness of Lesya Ukrainka as an artist]. *Lesia Ukrainka i natsionalna ideia*. Kyiv: Publishing house named after Olena Teliga, 1997. pp. 44-54 [in Ukrainian].
5. Yevshan M. Lesia Ukrainka [Lesya Ukrainka]. Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka, Kyiv: Osnovy, 1998. pp. 160-164 [in Ukrainian].
6. Kocherha S. Yerusalymskyi tekst u tvorchosti Lesi Ukrainky [The Jerusalem text in Lesya Ukrainka's work]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Serii: Filolohichna, 2014. Issue 50. pp. 116-120 [in Ukrainian].

7. Krylovets A. «I vstane liud, mov khvyli sered moria...» (Problema natsionalnogo vyzvolennia v dramatychnykh poemakh Lesi Ukraïny «Vavylonskyi polon» i «Na ruïnakh») ["And the people will stand up, like waves in the middle of the sea..."] (The problem of national liberation in Lesya Ukrainka's dramatic poems "The Babylonian Captivity" and "On the Ruins"). *Lesia Ukrainka i natsionalna idea*. Kyiv: Publishing house named after Olena Teliga, 1997. pp. 61-69 [in Ukrainian].
8. Kuzma O. Ideia svobody v ekzystentsiinomu vymiri dramy Lesi Ukraïny "Na ruïnakh" [The idea of freedom in the existential dimension of Lesya Ukrainka's drama "On the Ruins"]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, 2017. pp. 83-86. [in Ukrainian].
9. Nabytovych I. Ukrainski proiektii motyviv Yehypetskoi ta Vavylonskoi nevoli u dramakh Lesi Ukraïny [Ukrainian projections of motifs of Egyptian and Babylonian captivity in the dramas of Lesya Ukrainka]. *Roczniki humanistyczne*. Tom LXVI, zeszyt 7. 2018. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-3> [in Ukrainian].
10. Masenko L. U vavylonskomu poloni: temy natsionalnoi ta sotsialnoi nevoli u dramaturhii Lesi Ukraïny [In Babylonian captivity: themes of national and social captivity in Lesya Ukrainka's drama]. Kyiv: Soniashnyk, 2002. 152 p. [in Ukrainian].
11. Merzhvynskyi V. Do pytannia pro khudozhnist bibliiynykh vlasnykh nazv u dramaturhii Lesi Ukraïny. [On the question of the artistic nature of biblical proper names in Lesya Ukrainka's dramaturgy] *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*. 2004. № 56, T. 2. pp. 106–111 [in Ukrainian].
12. Tudor S. Vykhid slova (Ievreyški motyvy v tvorchosti Lesi Ukraïny). [The origin of the word (Jewish motifs in the works of Lesya Ukrainka)] *Publikatsii. Stati. Doslidzhennia*. Kyiv : Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1960. pp. 115–137 [in Ukrainian].
13. Ukraïna, Lesia. Povne akademichne zibrannia tvoriv [Complete academic collection of works]. Volume 1. Lesya Ukrainka Volyn National University, 2021. 512 p. [in Ukrainian].
14. Ukraïna, Lesia. Povne akademichne zibrannia tvoriv [Complete academic collection of works]. Volume 13. Lesya Ukrainka Volyn National University, 2021. 616 p. [in Ukrainian].
15. Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii [The Origin and Goal of History]. URL: https://docs.google.com/document/edit?hgd=1&id=15hMtxDu5f1abuFclnxOGHhB_UiZ-8WZI8g8eYlk6bgw# [in Russian].

УДК 811.161.2'373.23

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-26>

Людмила КОВАЛЬ,

orcid.org/0000-0002-4014-1858

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) *lmkoval1978@gmail.com*

Ольга БІЛОУС,

orcid.org/0000-0002-0414-5667

студентка II курсу магістратури філологічного факультету

Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) *olgabilous0903@gmail.com*

НОМИНАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ НА ОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У РОМАНІ НАТАЛКИ ДОЛЯК «НА “СЬОМОМУ НЕБІ”»

Будь-який літературний твір має добре продуману систему номінацій персонажів, що допомагає авторові вибудувати сюжетну лінію та розвивати ідейну спрямованість.

Систему персонажів роману-детектива Наталки Доляк «На “Сьомому небі”» формують реальні та уявні герої, для означення яких авторка влучно добирає онімні та апелятивні назви. Основна функція таких найменувань – номінація героя, що здійснюється через його ідентифікацію. У романі антропонімна номінація властива здебільшого головним героям, рідше – другорядним і відбувається через одно-, дво-, трикомпонентні моделі називання – відповідно «ім'я», «ім'я + прізвище», «ім'я + прізвище + по-батькові». Номінацію через родинну, соціальну, професійну належність авторка здійснює через апелятивну лексику. Переважно це експресивно нейтральні іменники, хоч подекуди трапляються емоційно конотовані лексеми, що маркують фамільярність комунікації між героями.

Романістка використовує прийом розмежування головних, другорядних і епізодичних героїв через кількість і якість назв персонажів: для означення головних героїв романістка використовує широку парадигму антропонімних і апелятивних назв, а для найменування епізодичних героїв послуговується експресивно нейтральними апелятивами. Допоміжним прийомом визначення ранговості персонажів у романі слугує наявність контекстних синонімів до їхніх основних назв за смисловим навантаженням твору.

Для підтримки сюжетно-композиційної інтриги письменниця послуговується прийомом «безіменності», що полягає у використанні апелятива «вбивця», який протягом тривалого періоду не співвідноситься з конкретним референтом, а натомість має змінну кореляцію з різними персонажами роману. Використання лексеми «вбивця» також зумовило поетонімогенез персонажів, ґрунтований на розвитку нових номінативних ліній щодо ідентифікації героїв.

Ключові слова: онім, поетонім, апелятив, безіменність, Наталка Доляк, роман «На “Сьомому небі”».

Liudmyla KOVAL,

orcid.org/0000-0002-4014-1858

Doctor of Philological Sciences,

Professor at the Ukrainian Language, Theories and History of Ukrainian and World Literature Department
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) *lmkoval1978@gmail.com*

Olha BILOUS,

orcid.org/0000-0002-0414-5667

obtaining a master's degree

Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Philology

Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) *olgabilous0903@gmail.com*

THE NOMINATIVE POTENTIAL OF VOCABULARY FOR IDENTIFYING PERSONS IN NATALKA DOLYAK'S NOVEL «ON "THE SEVENTH HEAVEN"»

Any literary work has a well-thought-out system of character nominations, which helps the author to build a storyline and develop an ideological focus.

The system of characters in Natalka Dolyak's detective novel "On the Seventh Heaven" is formed by real and imaginary heroes, for which the author aptly chooses eponymous and appellative names. The main function of such titles is the nomination of the hero, which is carried out through his identification. In the novel, the anthroponymic nomination is mostly characteristic of the main characters, less often - secondary characters and occurs through one-, two-, three-component models of naming – respectively "name", "name + surname", "name + surname + patronymic". The author makes the nomination through family, social, and professional affiliation through appellative vocabulary. Mostly these are expressively neutral nouns, although sometimes there are emotionally connoted lexemes that mark the familiarity of communication between the characters.

The novelist uses the technique of distinguishing the main, secondary and episodic characters through the number and quality of character names: to designate the main characters, the novelist uses a wide paradigm of anthroponymic and appellative names, and to name the episodic characters, she uses expressively neutral appellatives. The presence of contextual synonyms for their main names according to the semantic load of the work serves as an auxiliary technique for the ranking of the characters in the novel.

To support the plot and compositional intrigue, the writer uses the technique of "namelessness", which consists in the use of the appellation "murderer", which for a long period does not correlate with a specific referent, but instead has a variable correlation with various characters in the novel. The use of the lexeme "murderer" also determined the poemonymogenesis of the characters, based on the development of new nominative lines for the identification of heroes.

Key words: *onim, poemonym, appellative, namelessness, Natalka Dolyak, the novel «On "The Seventh Heaven"».*

Постановка проблеми. Систему персонажів будь-якого літературного твору формують головні, другорядні та епізодичні герої, система номінації яких увиразнює його стилістичну цінність. Для дослідників мови інтерес становить як пряма, так і непряма номінація, однак із точки зору номінативного потенціалу у фокус аналізу більшою мірою потрапляють прямі номінативні одиниці, виражені як онімною, так і апелятивною лексикою. Онім, що функціонує в літературному творі, має назву поетонім. Така лексико-стилістична одиниця функціонує як засіб розвитку сюжету та створення художнього образу, має високий потенціал, слугує маркером письменницького світогляду, креативності автора. Майстер слова завжди ретельно добирає імена своїм персонажам, у найменування обов'язково вкладає сенс, на основі якого надалі вибудовує сюжетну лінію твору і ґрунтує його ідейну спрямованість. Це, своєю чергою, визначає непросте завдання для дослідника-ономаста – правильно інтерпретувати відповідне власне ім'я чи цілу онімну систему, оскільки забезпечує істинність потрактування художнього твору.

Аналіз досліджень. В Україні літературна ономастика невпинно розвивається, зокрема формуванню її основоположних засад посприяли праці Ю. О. Карпенка, Л. О. Белея, Е. О. Кравченко, Г. В. Шотової-Ніколенко, А. І. Вегеш, О. В. Лавер та інших. На сьогодні однією з ключових проблем літературної ономастики постає проблема функційного потенціалу поетонімів. На думку В. М. Калінкіна, власна назва виконує низку функцій – номінативну, диференційну, стилістичну, експресивну тощо (Калінкін, 2000: 275). Однак чільне місце у цьому переліку посідає саме номінативна функція, орієнтована на ідентифікацію об'єкта, виокремлення його з низки однорід-

них. Характерно, що в художньому тексті відповідну функцію можуть виконувати й апелятиви. У такому випадку відбувається виокремлення персонажа з ряду однорідних за низкою характеристичних ознак – професійна, територіальна, соціальна належність тощо. З огляду на те, що номінативний потенціал лексики на позначення осіб як цілісна система не був об'єктом вивчення в українському мовознавстві, аналіз найменувань можливостей слів – прямих назв осіб у романі сучасної письменниці Наталки Доляк «На “Сьомому небі”» постає актуальним. Його увиразнює і той факт, що на сьогодні відсутні лінгвістичні праці, у яких було б досліджено стилістичну специфіку цього роману.

Мета статті. Здійснити цілісний семантико-стилістичний аналіз номінативного потенціалу лексики на позначення осіб у романі Наталки Доляк «На “Сьомому небі”».

Виклад основного матеріалу. Роман-детектив Наталки Доляк «На “Сьомому небі”» (2020 р.) є продовженням іронічного детективу «Шикарне життя у Вупперталі». У центрі сюжету – Зоя Кирпач, працівниця телестудії «Сьоме небо», яка проводить неофіційне розслідування вбивств своїх знайомих.

Наталка Доляк разом із Зоєю занурює читача в життя Вінницького телеканалу, тому цілком логічно, що левову частину антропонімів та апелятивів на позначення осіб у романі ідентифікують героїв за їхньою посадовою та професійною діяльністю. Серед них: *помічниця юриста Кирпач Зоя Юріївна, директор телебачення Петро Петрович Нашинський, бухгалтерка Валерія Михайлівна Обухівська, головний редактор Степан Векслер, режисер Тарас Бульбик, журналістка Рита Кондратюк, ведуча Олена Кесіль* тощо. Назви посад авторка зазвичай поєднує з іменами героїв, що

можуть становити як трикомпонентну модель називання (*Кирпач Зоя Юріївна, Петро Петрович Нащинський, Валерія Михайлівна Обухівська*), так і двокомпонентну (*Степан Векслер, Тарас Бульбик. Рита Кондратюк, Олена Кесіль*). Подекуди імена героїв Наталка Доляк співвідносить із їхніми прізвиськами: *Певно, у того гада, який спокушав Адама та Єву у Віфлеємському саду, був точно такий вираз, як у Сергія Олійника, а по-панібратськи – Олії* (Доляк, 2020: 29).

У романі простежено тенденцію означувати антропонімами головних героїв, рідше другорядних. Епізодичних героїв Наталка Доляк, як правило, маркує через їхню професійну діяльність за допомогою апелятивів, як-от: *журналісти, філологи, історики, вчителі, технічні працівники, освітлювачі, режисери, ведучі, оператори, юристи, письменники, редактори* тощо.

Серед головних героїв – і сім'я Зої: коханий чоловік та батько, які в романі мають як апелятивні назви, так і онімні. Зокрема, Марк, чоловік Зої, іменується як *Марк, коханий, мій Марк* тощо. Є в нього й повне ім'я, хоч і дещо закладне для постійної номінації: *Марк Гульдентайнспецкорт, чоловік з яким я живу, – мало того, що німець, та ще й слідчий* (Доляк, 2020: 8).

Нагромаджений приголосними звуковий образ прізвища виконує також додаткову функцію – ідентифікує героя за національністю як німця. Емоційно-почуттєве ставлення Зої до чоловіка романістка передає через використання емотивної лексики – субстантивованого ад'єктива *коханий* та сполучення імені з особовим займенником *мій Марк*.

Батько Зої найчастіше іменується нейтральною лексемою на позначення родинних зв'язків «*тато*». Проте для інших персонажів, зокрема для слідчого Ігоря Безлада, він *полковник Кирпач* або *Юрій Михайлович*. Як бачимо, авторка обирає різні моделі номінації для означення родинних зв'язків і соціальної реалізації персонажа. У соціумі його ідентифікація відбувається здебільшого через професійну діяльність, саме тому письменниця й обирає експресивно нейтральні моделі називання персонажа «звання + прізвище» (*Полковник Кирпач не родич вам часом?* (Доляк, 2020: 72)) та «ім'я + по-батькові» (*Юрій Михайлович попросив мене взяти над вами шефство* (Доляк, 2020: 108)).

Ще одним додатковим прийомом розмежування головних, другорядних та епізодичних персонажів у романі «На “Сьомому небі”» постає наявність контекстних синонімів до основного імені. Наприклад, головну бухгалтерку авторка

та герої називають *головбухша, Валерія Михайлівна Обухівська, Обухівська, пані Валерія, стара, літня пані, Михайлівна* тощо. У цьому ряду спостерігаємо нейтрально-офіційні (*Валерія Михайлівна Обухівська, Обухівська, пані Валерія*) та експресивні назви, серед останніх наявні як надмірно невимушені, фамільярні прямі найменування (*Михайлівна, головбухша, стара*), так і удавано інтелігентні перифрази (*літня пані*).

Отже, можемо висувати, що в романі Наталки Доляк «На “Сьомому небі”» кількість і якість номінацій персонажів слугує параметром диференціації на головні, другорядні та епізодичні. Яскравим підтвердженням цієї думки слугує зіставлення іменних парадигм режисера Тараса Бульбика й тимчасової журналістки Рити Кондратюк. Щоб іменувати режисера, використано низку різноманітних назв: *Буль, Тарас Григорович, Тарас, чоловік, режисер, фотограф Бульбик, Григорович, Бульбик, арештований* тощо. А от номінацій журналістки значно менше, крім того, вони одноманітніші, здебільшого вибудовуються за експресивно нейтральними моделями: «ім'я + прізвище» (*Рита Кондратюк*), «професія + ім'я + прізвище» (*журналістка Рита Кондратюк*), «ознака + професія» (*тимчасова журналістка*). Спорадично зафіксовано й експресивні фамільярні найменування героїні (*Ритка, Кондратючка*).

Найменування епізодичних персонажів в аналізованому романі значно скромніше. У такій функції здебільшого використовують апелятиви. Епізодичних персонажів роману можна поділити за тематичним принципом.

Чи не найбільшу групу епізодичних героїв становлять гості телестудії. Однак не всі гості, на нашу думку, є епізодичними персонажами, зокрема ясновидець Ян Заян відіграє важливу роль у сюжеті (*Останній ефір ведуча провела з відомим екстрасенсом, учасником телевізійного проекту «Слідство ведуть екстрасенси» – Яном Заяном* (Доляк, 2020: 101)), що дає підставу кваліфікувати його як другорядного героя. На те, що цей герой не епізодичний указує і факт наявності досить широкого кола його синонімічних найменувань, серед яких наявні як антропоніми (*Ян Заян*), так і апелятиви (*гість, провидець, чудотворець, чорний маг, чаклун, маг, екстрасенс, зірка всеукраїнського проекту, співбесідник*). Останні засвідчують його тимчасові (*гість, зірка всеукраїнського проекту, співбесідник*) і постійні (*провидець, чудотворець, чорний маг, чаклун, маг, екстрасенс*) соціальні ролі.

Та він не єдиний гість на телестудії. Відвідували «Сьоме небо» ще директор винного заводу та

заступник директора одного департаменту. Вони епізодичні персонажі, які в сюжеті допомагають лише розкритися іншим героям: *... і в ефір вийшов сюжет, у якому заступник одного з департаментів длубався в носі* (Доляк, 2020: 17).

Тому авторка не наділяє їх персональними іменами, означаючи лише апелятивами: *А іноді бувають такі гості, що й шампанське наливають... До прикладу, в позаминулому році, запрошували якось директора винного заводу* (Доляк, 2020: 35).

Досить кількісну тематичну групу епізодичних персонажів становить група представників правоохоронних органів, що з'являються на телестудії після вбивства (*капрал, опер, молодший лейтенант, поліцейський, криміналіст, майор, кінолог, експерт*). У романі їх означено загальними назвами, що ідентифікують героїв через їхні звання (*капрал, молодший лейтенант, майор*), рід професійної діяльності (*опер, поліцейський, криміналіст, кінолог, експерт*).

У системі персонажів аналізованого роману, крім реальних (головних, другорядних і епізодичних) героїв, є й уявний. Це приватний юрист, на якого працює Зоя Кирпач. У творі він постає як образ, оскільки про нього лише принагідно згадують, але жодного разу цей герой так і не з'являється як окремий самосійний персонаж: *Моя місія як фахівчині – приходити зранку, чекати на дзвінок чи на письмові вказівки від приватного юриста...* (Доляк, 2020: 11).

Зміни в сюжеті твору, пов'язані з убивствами, вплинули на появу когорти нових персонажів – представників правоохоронних органів, з одного боку, і убивці, з іншого. Специфікою роману є те, що апелятив *убивця* аж до самого кінця твору не має конкретного референта, адже в детективі стає зрозумілим лише наприкінці, хто насправді вчиняв злочини. Тому іменник «убивця» позиціонуємо як такий, що виконує абстрактну номінативну функцію і не має кореляційних зв'язків із конкретним персонажем.

Неназивання референта іменника – досить часто використовуваний у літературі, спеціально продуманий художній прийом «безіменність», коли героя або взагалі не наділяють іменем, або не співвідносять із конкретним референтом. Дослідники розмежовують постійну і тимчасову безіменність. Постійний її різновид «виявляється» лише в завершеному художньому тексті, а впродовж твору читач має справу із субституцією (заміною) оніма дескрипціями, займенниками чи перифразами (Кравченко, 2013: 1). У романі «На “Сьомому небі”» апелятив «убивця» час від часу набуває різного змістового наповнення залежно

від того, кого підозрювали у скоєнні злочину. Вбивцею називали Зою, Марину Едуардівну, Тараса Бульбика тощо. Припущення падали чи не на кожного працівника «Сьомого неба»: *Якщо Едуардівна – вбивця, тоді постає питання, якого біса вона показала, точніше хотіла показати мені записку Буля?* (Доляк, 2020: 110), *Якби я була вбивцею, я б також його викрала* (Доляк, 2020: 93). Наталка Доляк як вправна майстриня детективного жанру намагалася відводити погляд читача від справжнього злочинця – Обухівської. Коли в тексті з'явилось одне припущення Олії, що вона може бути вбивцею, авторка майстерно подала його у жартівливій формі:

– *Це бухгалтерка.*

– *Та щоб тобі, Оліє, добре було...*

– *Добре, беру свої припущення назад, надто швидко здався. – Але я би придивився до цієї барині* (Доляк, 2020: 165).

Саме Зоя, яка виступає наратором та має найбільший вплив на читача, відкидає цю версію.

Приховування пов'язані з ігровою поетикою художнього тексту. Оскільки замовчування власного імені задумується автором, який свідомо обманює, заплутує, вводить в оману читача, змушуючи його шукати «ключі» до розуміння імпліцитної складової – змістово-підтекстової інформації. Наталка Доляк теж дає підказки читачам. Одна з них, наче аналогія, з'явилася ще на початку роману, коли Зоя добиралася на роботу. Зоя Кирпач помилково подумала, що бабуся в тролейбусі є кишеньковою злодійкою. Сама до себе, наче на майбутнє, Зоя промовляє: *Класне прикриття – ніхто на бабуся не подумає, що вона злодійка. Звкли ми стареньким довіряти, а дарма* (Доляк, 2020: 23).

Постійна безіменність та тимчасова, що здійснюється в різноспрямованих «перетвореннях» (ім'я → безіменність, безіменність → ім'я), є не тільки мовними засобами створення образної структури персонажа, але й формують ідейно-змістову сферу літературного твору (Кравченко, 2013: 2). та спричиняють різкі зміни в поетонімосфері роману. Зокрема, до смерті, щоб ідентифікувати героїню, використовувалися антропоніми та апелятиви *ведуча Олена Кесіль, ведуча, Олена, Олена Володимирівна, Кесіль*, однак після скоєного злочину спостерігається різкий поетонімогенез. Щоб ідентифікувати, про кого йдеться, у тексті все частіше використовують апелятиви *небіжчиця, мертва журналістка, труп, покійна, жертва, вбита* тощо.

Використання прийому безіменності також вплинуло на появу смислових нашарувань та нових

найменувань для інших працівників телестудії. Тарас Бульбик став першим підозрюваним: *Першими під підозрою опинилися ті, хто вночі перебував на студії. А це – Тарас Бульбик, у якого, до речі, на джинсах міг бути не кетчуп, а кров жертви...* (Доляк, 2020: 80). Однією із причин, чому Буль міг вбити Олену, було кохання. Саме тому Бульбика окрім традиційних найменувань, у тексті можна ідентифікувати як «невірний чоловік», «благовірний», «закоханий здоровань»: *Едуардівна застукає свого благовірного з Оленою...* (Доляк, 2020: 109).

Висновки. Роман Наталки Доляк «На “Сьомому небі”» має розвинену систему персонажів. Її формують реальні герої та один уявний (приватний юрист). Авторка роману ретельно добирає онімні та апелятивні назви для їхнього означення. Основна функція таких найменувань – номінація героя, що здійснюється через його ідентифікацію. Особова антропонімна номінація властива здебільшого головним героям, рідше – другорядним і відбувається через одно-, дво-, трикомпонентні моделі називання – відповідно «ім'я», «ім'я + прізвище», «ім'я + прізвище + по-батькові». Номінацію через

родинну, соціальну, професійну належність авторка здійснює через апелятивну лексику. Переважно це експресивно нейтральні іменники, хоч подекуди трапляються емоційно конотовані лексеми, що маркують фамільярність комунікації між героями.

Кількість і якість (зокрема наявність контекстних синонімів) назв слугує диференційним параметром щодо розмежування головних, другорядних і епізодичних героїв: для означення головних героїв романістка використовує широку парадигму антропонічних і апелятивних назв, тоді як для найменування епізодичних героїв послуговується лише експресивно нейтральними апелятивами.

Для підтримки сюжетно-композиційної інтриги письменниця послуговується прийомом «безіменності», що полягає у використанні апелятива вбивця», який протягом тривалого періоду не співвідноситься з конкретним референтом, а натомість має змінну кореляцію з різними персонажами роману. Використання лексеми «вбивця» також зумовило поетонімогенез персонажів, ґрунтований на розвитку нових номінативних ліній щодо ідентифікації героїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 – російська мова; 10.02.15 – загальне мовознавство. Донецьк, 2000. С. 279–291.
2. Наталка Доляк На «Сьомому небі». К: Темпора, 2020. с 312.
3. Кравченко Е. А. Анаграммирование как прием поэтики сокрытия имени в художественном тексте. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2013_1-2%281%29__23
4. Лялюк А. А., Кравченко Е. А. Поетонимогенез *Тамара* в поэме М.Ю. Лермонтова «Демон» URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1226>

REFERENCES

1. Kalinkin V. M. Teoretychni osnovy poetychnoi onomastyky [Theoretical foundations of poetic onomastics]: Doctor of Philology dissertation: 10.02.02 [in Russian]; 10.02.15 – general linguistics. Donetsk, 2000. pp. 279–291. [in Ukrainian].
2. Natalka Doliak Na «Somomu nebi» [On the «Seventh Heaven»]. K: Tempora, 2020. P 312. [in Ukrainian].
3. Kravchenko E. A. Anagrammirovaniye kak priem poetiki sokrytiya imeni v hudozhestvennom tekste [Anagramming as a technique of poetics of hiding a name in a literary text]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2013_1-2%281%29__23 [in Ukrainian].
4. Lialyuk A. A., Kravchenko E. A. Poetonimogenez Tamara v poeme M.Y. Lermontova «Demon» [Poetonimogenesis Tamara in the poem by M. Lermontov "Demon"]. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/1226> [in Ukrainian].

УДК 81-139

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-27>

Diana KOCHMAR,

orcid.org/0000-0002-2896-1546

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

International Economic and Humanitarian Academician Stepan Demyanchuk University

(Rivne, Ukraine) trial2008@ukr.net

Iryna BUDZ,

orcid.org/0000-0003-1127-3568

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology

International Economic and Humanitarian Academician Stepan Demianchuk University

(Rivne, Ukraine) ibudz@ukr.net

Yanina POCHENYUK,

orcid.org/0000-0002-6001-7483

Senior Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology

International economic and humanitarian Academician Stepan Demianchuk University

(Rivne, Ukraine) Yanina2709@ukr.net

THE LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONALITY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The relevance of the topic has caused a growing interest of the current linguistic science in the study of conceptual language phenomena, contributed to the identification and systematization of language representation meaning of emotion concepts.

Having studied the reasons for the emergence of the “emotionality” as a concept we can study differently the various approaches to the emotional intellect and try to explain the validity of taking into account the emotional competence as a guarantee of a reasonably successful learning process of a person, because emotions have an effective influence on the educational process. The basis is the study of emotions, their origin, their functional significance in human behavior; the connection with thinking; the tendency to widen the concept of intellect and to identify its various types.

The actualisation of the topic is caused by the intention of modern linguists to study the language as a meaning of reflecting the national mentality, world's and culture's perception. There are universal patterns, and there are nationally specific differences. They verbalise and semantically impose words due to the emotional intelec. No matter what determinants determine a person's life and activity, they are psychologically, intrinsically dynamic when they penetrate and consolidate in the sphere of their emotional relations.

Linguistic and didactic principles of foreign language teaching are based on the strategic development of modern education – focusing educational activities on the development of important life competences necessary for a self-determined future life independently of the professional activity in question.

Analyzing the linguistic and cultural aspect as a factor in the development of emotional intelligence in the process of learning a foreign language, the relevant features of linguistic and cultural studies are the focus on the synchronous interaction of language and culture in live communicative processes. In this way, the linguistic and cultural aspect as a factor in the development of emotional intelligence when learning a foreign language describes the everyday picture of the world in the form in which it is presented in the everyday speech of native speakers, in various discourses and cultural texts.

Key words: *emotion, intellect, emotions in the learning process, thinking, linguoculturalism.*

Діана КОЧМАР,

orcid.org/0000-0002-2896-1546

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна) *trial2008@ukr.net*

Ірина БУДЗ,

orcid.org/0000-0003-1127-3568

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна) *ibudz@ukr.net*

Яніна ПОЧЕНЮК,

orcid.org/0000-0002-6001-7483

старший викладач кафедри романо-германської філології

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна) *Yanina2709@ukr.net*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Актуалізація теми обумовлена спрямуванням сучасних лінгвістів дослідити мову як засіб відображення національної ментальності, світосприйняття, культури.

Сутність лінгвокультурного аспекту як чинника розвитку емоційного інтелекту при навчанні іноземної мови є комплексний аналіз лінгвістичної складової поняття “емоція”, визначення внутрішньої організації емоційних концептів в іноземній мові.

Ознайомившись з передумовами виникнення такого поняття як “емоційний інтелект”, можна по-різному вивчати різноманітні підходи щодо емоційного інтелекту та спробувати обґрунтувати доцільність врахування емоційної компетенції як гарантії доволі успішного навчання особистості, оскільки емоції ефективно впливають на навчальний процес. За основу є вивчення емоцій, їх походження, функціональне значення у поведінці людини, зв'язок з мисленням; тенденція до розширення поняття інтелекту та визначення його різноманітних видів.

Актуальність теми зумовив зростаючий інтерес сучасної лінгвістичної науки щодо вивчення концептуальних мовних явищ, сприяв виявленню та систематизації засобів мовної репрезентації емоційних концептів. Є універсальні закономірності, а є національно-специфічні розбіжності. Вони вербалізують та семантично наповнюють слова завдяки емоційному інтелекту. Неважливо які детермінанти та умови визначають життя та діяльність особистості – психологічно, внутрішньо дійовими вони є у тому випадку, коли проникають у сферу її емоційних відносин і в ній закріплюються. Емоції ефективно впливають на усі сфери людського життя, навчання теж. Вони є найважливішим фактором регуляції процесів пізнання. Емоційна забарвленість визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови зумовлені стратегічними напрямками розвитку сучасної освіти – спрямуванням навчальної діяльності на вироблення важливих життєвих компетентностей, необхідних для майбутнього самостійного життя незалежно від обраної професійної діяльності.

Ключові слова: емоція, інтелект, емоції у процесі навчання, мислення, лінгвокультурологія.

Formulation of the problem. Linguocultural studies (Latin *lingua* – language and cultural studies) is an integrative branch of language studies (L. V. Kravets, 2006). It focuses on the interconnection and interaction of culture and language in the process of its functioning. Linguocultural studies as a branch of science summarizes this process for the purpose of the integral structure of the units at the same time with the language and cultural content by means of systematic methods oriented on the modern priorities,

public values and cultural norms. Linguoculturology is now in its formative stage. It is quite clear that it is in the process of consolidation and is located between sociolinguistics and ethnolinguistics. In this way the relevance of the study can be explained, first of all, by the general interest of current linguistics in the role of the human factor in language: the experience of human interaction with the environment is reflected in the language and, inter alia, in its lexical structure. As a result, the issue of defining the object

and subject of linguocultural studies is discursive, which is why this discipline is very closely connected with the emotional sphere of people. The emotional mentality demonstrates the language in action. As a result, language expresses emotions and is quite intimately linked to both the emotions themselves and the cognitive processes. Regarding the representation of the emotional experience of the language, it is generally accepted that it is localized in the word structure. The emotion is stored in the word. Practically speaking, this is the idea of it. It is customary to represent not the emotion itself, but its concept. This is a complex structure and semantic, lexically framed creation. It is based on concepts. Its components are concepts and cultural value. Thus, research in this field has two values for conceptual linguistics and pragmatics - practical and theoretical.

Research analysis. According to the Russian scientist V. Vorobjov (2006) the linguoculturology's object is the interconnection and interaction of culture and language in the process of its functioning. The subject is the national forms of being in society. They have their own creation in the system of language communication. These emotions are based on cultural values. An intriguing thought in this respect by the Russian language scholar V. Krasnykh. He defined language as an object of linguocultural studies. It reflects and fixes culture and culture. The understanding of culture by V. Krasnykh (2002) through the language's prism. For this author the subject of linguoculturology is a language and discourse's unit. The Belarusian linguist V. Maslova (1997) was also noted for this approach. She qualified linguoculturology as a separate branch of linguistics, which is essentially different from etnolinguistics. For her the subject of this discipline is interaction of language, culture and people, who form culture by means of language. The subject matter is language units. They have symbolic, symbolic and metaphoric meanings in culture. Its main functional purpose is to summarise the results of human consciousness. According to L. Matsko (2011) the object of linguoculturology is the interrelations between language and culture as well as their interaction, the subject is language units. They contain cultural information, cultural values in the forms of national culture and language. The language is a culture form and verbal art is a culture form too (Kravets L., 2006). O. Selivanova's (2008) opinion deserves attention in this respect, she asserts that the object of linguoculturology is tools of the language system and its discursive products. They are responsible for the fixation of culturally significant information. The subject is the ways of fixation of such information both in the language and in the language.

Analyzing linguocultural aspect as a factor of development of emotionality in foreign language learning, scientist V. Telia considers orientation on synchronous interaction of language and culture in live communicative processes as the relevant signs of linguoculturalism (Kravets L., 2006). In this way the linguocultural aspect as a factor of development of the emotional intellec in learning a foreign language describes the world view as it is presented in the everyday language of the speakers, in various discourses and cultural texts. This skill belongs to I. Olshanskyi (Kravets L., 2006).

The aim of the article is to understand the essence of linguacultural aspect as a determinant for the development of emotionality in foreign language teaching, comprehensive analysis of linguistic structure of the concept "emotion", identification the internal organization of emotion concepts in a foreign language.

Presenting main material. The essence of the linguocultural aspect as a factor in the development of the emotional mentality in foreign language teaching lies not only in the complex study of the semantic and cognitive language structure, but also in setting a set of semantic signs, taking into account the structures (conceptual, associative and figurative, The whole process of learning the language is based on the acquisition and awareness of the native speakers' culture, and on the development of their own socio-cultural and cultural identity. The whole process of learning a foreign language is accompanied by emotions. Cognitive development of the individual stimulates educational activities, creates the conditions for entry into the modern world society (Onishchuk, 2020; Demchenko, 2021; Prots, 2021; Kosholap, 2021). Emotional mentality in the process of teaching foreign language on the subject of linguocultural aspect is a complex mental and emotional acquisition's result of the language reality. Therefore in modern linguistics the linguocultural paradigm is related to the cognitive-interpretive paradigm of research, in the aspect of which each unit is a microtext. As a result, different types of concepts, namely concepts, perceptions and images, and at the same time their combinations (pictures) are created in the process of perception of the world. They are formed as cognitive assets, reflecting and summarizing people's experience and comprehended reality (Sternin I. A., 2001).

The above described research is theoretically understood and experimentally verified by the cognitive determinacy of emotions. Cognitive determinants are not only evaluations, but also interpretations of the situation, the state, the evaluation and the juxtaposition of available means with the aim

of achieving the goal. Therefore, emotions are the result of certain information cognitive processing.

As for the complexity of the research subject, there is still no unambiguous emotion' definition. It is accepted to consider it not only as a psychological phenomenon, but also as a psychological activity and type of behaviour. Scientists believe that emotions are components of the conscience and thinking structure. They are associated with various cognitive processes. Any emotion does not contain information about external objects, their relations and relationships, or about the objective situations in which the activity of the subject takes place. A specific feature is that they express indirectly the relationship between the motives and their implementation, which is related to these activity motives. This is possible because emotions are personalities. Thus, I. Troilina sees the following spheres in the emotional manifestations of the personality:

- Organic life – affective-motivational sensitivity (this includes elementary contentment, dissatisfaction, which mainly relates to the individual's physical needs;

- Objective feelings – material interests (possession of certain objects, involvement in diverse activities, fascination with objects, people, their activities and indirection towards others;

- generalized perceptions on the subject of perception of light - moral and spiritual consumers (perceptions and consumers relate to morality and attitudes of people to the natural world, social events, society in general, values and moral categories (Troilina I., 1995).)

1908 German philosopher and psychologist G. Mayer (1981, p. 123) in his work "The Psychology of Mental Thought" for the first time thoroughly and psychologically classified the main types of thinking, systematizing their essential characteristics. Along with "judging" (logical) thinking, the author identified types of intellectual activity that are intimately connected with the emotional and motivational spheres ("emotional" thinking, "affective" thinking, etc.).

Modern anthropological linguistic paradigm investigates the sphere of emotions. Emotions are an object of research in linguistics (N. Krasavsky (2001), V. Shakhovsky (1995), and others). There is still a low level of unresolved issues. The expression of the emotional world of a person has its own peculiarities. In particular, the ways and means of language are considered in several ways.

The conotative aspect analyzes the expression of emotions in the language system and in the language activity. The linguocultural aspect (national and cultural specificity of emotion expression in ethnemics) develops the emotional intellect and is less investigated

nowadays. It represents emotions in the language. The denotative aspect indicates the specifics of expression of emotions in the natural language. The subject of analysis of the signifikative view is the emotional concepts' designification by phraseological and lexical units. Modern linguistics uses psycholinguistic and sociolinguistic lines of research.

Before detailing the linguocultural aspect as a factor in the development of emotionality in foreign language learning, let's consider the mechanism of emotions' influence on the person's thinking and memory. The purpose of the model is very interesting and correct. The application of the psychological and cybernetic model is used to show this model. I. Pavlov wrote repeatedly that the central nervous system always stays in a normally enveloped mode ((Maksimenko S., 2017). It is in this mode that all centres and mechanisms of the intellect are in a relaxed state. This is slowdown. This is ensured by the system of automatic control of automatic control. Let's pay attention to the following moment: excitation or slowdown of the corresponding centres occurs as a result of receiving both positive and negative stimuli from the environment. They influence the emotional management system via the emotion centres. Through them, they send commands to degrade or galvanize those centres (memory, mentality, etc.), etc., which are needed. Therefore, according to this model, uninterrupted emotional activity is indispensable in the organization process of the listener's activities with educational information, because it creates conditions for intensive cognitive activity (Klimenko A., 2020). In this regard, L. Vigotsky (1983) wrote: "Thought is not the final instance. Thought itself arises not from another thought, but from the motivating sphere of our cognition, which governs our desires and demands, our spontaneity and interests, and emotions. There is an efficient and willing tendency behind the thinking". The above statements and thoughts on the role of emotion in the learning process are confirmed by a number of scientific research results and practice. For example, the study of the impact of positive emotions on mental performance indicates creativity, which under these conditions is significantly increased. An emotional score is used in practice. The well-known pedagogue and innovator V. Shatalov (1987) fully uses positive emotions in the learning process. He used a whole range of methods: removed fear of marks, allowed them to be corrected, and tested students depending on their level of preparation (written responses, or personal responses by a teacher, tape-recorded responses, responses to the whole class). The teacher built relationships on mutual trust, allowed pupils to grade

one another and themselves, believed in the success of the child and conveyed this belief to him or her, built a sense of ownership and integrity in each pupil, etc. Under these conditions, it is natural for anyone to find learning easy and enjoyable. It is always possible to achieve considerable success in this way. The numerical methods used by V. Shatalov (1987) had an effect only in an atmosphere of love, goodwill, and respect for one's person. Nothing is perceived as joyful, satisfying (i.e. positive emotions). In this way, the body's biologic inclination to not only retain, but also maximally create experiences which are related to contentment is manifested. So today's accepted pedagogical rule is emotionality, through which it is important to carry out all teaching material. Foreign language is not an exception.

Let us assume that emotions are a unity of intellect and ineffect, the so-called short-term emotional state. It is also admissible that the "individuality" of emotions has an universal character. The question remains whether this unversality applies only to people of the same nationality or whether it goes beyond their own boundaries. This is very controversial today. There are two ways of looking at this problem:

1) cultural and relativist, which states that emotions are ethnospecific. The ability to experience them depends not only on the type of culture, but also on the linguistic and etiological orientation of the individual.

2) Universal. Its supporters believe that emotions are universal. Any emotion is open to be experienced by a person regardless of his or her cultural background and nationality, and a nationally specific attitude to emotion may be only (Babenko N., 1989, P. 8 – 9; Isard K., 1980, P. 95).

Despite the fact that the above views are diametrically opposed, it cannot be asserted that any of them are absolutely true or untrue. V. Shakhovskiy (1995) repeatedly tried to combine these two approaches. He viewed emotions as a part of the human race natural development. In his view, that is why emotions are universal in all cultures. There are so-called fundamental emotions inherent in all races. Specific emotions can also be witnessed. They reflect the emotions of a particular culture and are defined by social parameters. So, emotions are the forms of reality's representation. They have a generalized nature. As a result of this generalization, it is clear that emotions are a distinctly personal phenomenon, which is why they have a subjective in nature.

Radical psychology has acknowledged the fact of regular connection between emotional and mental processes. That is why the conditions have been created for further study of emotion regulation problem of mental activity. At the same time, the

intellectual abilities associated with the processing of emotional information are being strengthened. This has contributed to the widening of the entality notion. The goal of this process is the understanding of the mentality with the individual's everyday life.

The problematic of the emotional intellectual has been mediated by scientists who have studied the structure of the intellectual. Famous in this sphere are the works of foreign researchers E. Doll (1942). Doll (1935), H. Gardner (2011), D. Wechsler (1943), and others. In their works the scientists looked at the structure of the intellect, taking into account the baggage approaches to its understanding. These are its hierarchical models, independent comprehension abilities, and rudimentary factors of the intellect. Thus, for example, S. Epstein (1998) was interested in productivity and specificity of all intellectual activity of a person. In the mentality studies there is no differentiation of mentality. C. Spearman (1904) proposed a model of the intellect. The author included in it only one basic ability – "G". It reflects the level of an individual's mental abilities (Spearman C., 1904). According to C. Spearman (1904) the intellect does not depend on the personal characteristics of people, its structure lacks non-intellectual qualities. Later, the scientist was able to create a two-factor, and later a hierarchical model of intellect. L. Thurstone (L., 1941) was the first to formulate and substantiate the position that the mentality is not only a mechanism of information processing, but also a regulation mechanism of the mental and behavioral activity. This is ensured by the interplay of a large number of factors/ They are the mentality components.

Basic concept's reconstruction of the emotion HAPPY

For the practical work we analysed the articles of the literary dictionaries, data of corpus linguistics, in particular the online project The Corpus of Contemporary American English (COCA) (containing 425 million applications of words in spoken and written language of various genres). As a result, we were able to identify the conceptual fields of the basic emotion "happy".

Here is an example of the reconstruction of the basic concept of the emotion HAPPY. The conceptual field of the emotion HAPPY in English: happy – pleasure – happiness – glad – lucky – trigger-happy – good – complacent – fortunate.

The indicative use of the the emotion HAPPY in the language indicates the peculiarities of the this basic concept:

– the possibility of grading by intensity: pleased – satisfied – joyfull – gratified – providential – prosperous – felicitous – successful – chuffed.

– as a component of complex words with a meaning in the capture of something.;

- The person who is in a relationship with someone; irresponsible;
- power-happy – The power is shared by the authorities;
- trigger-happy – ready to pull the trigger at any time;
- the happy mean /medium/ – gold middle;
- the happy hour – the time of day when goods are available at a surcharge (in a bar, etc.).
- the happy event – a happy occasion (a child's birth, a party).

– The largest group of phrases, phraseologies and adjectives were: Happy as a flea in a doghouse (literally translated as “like a flea in a doghouse”: “we translate: “як блоха в собачій буді”. If someone is happy and contented with the state of their affairs, this phrase is about him); happy camper (sometimes this is said about a person whose life is going well, everything goes well, she has no reason to complain. Also relevant is the phrase “not a happy camper”, which has an opposite, negative meaning); as happy as a clam (як двостулковий молюск); The little boy was as happy as a clam when he was given a new bicycle. – The little boy was happy as a clam when he was given a new bicycle.) – Маленький хлопчик був щасливий, як молюск, коли йому подарували новий велосипед.); I shall feel happy over it for a week. – Мені тепер веселошів на цілу неділю вистачить; I'd be more than happy to help – Я із задоволенням допоможу.; I am not quite happy about / with your idea. – Я не в захваті від вашої ідеї; What a happy!

The analyzed material allowed us to make a conclusion that the concept of emotion HAPPY generates widely varying associative links on the subject of English cultural ties. It is characterised by a high relevance degree of the concept to English-speaking culture. In this way it is really effective to investigate the peculiarities of interrelations of basic concepts with other concepts of common mental field in teaching foreign languages.

How to change the situation for the better in the process of foreign language teaching by using the linguocultural aspect as a determinant for the development of an emotive mentality? The ability of the language to express emotions is due to the existence of a very close link between emotions and various cognitive processes. The expression of the emotional experience of the native speaker is localized in the word structure. At the same time, the emotion is stored in the word in the form of an idea about it. The language does not represent the emotion

itself, but its concept, which is a complex structure and word, lexically formed structure, which is based on a conceptual basis and includes concepts and cultural values.

The best catalyst for raising the emotional level of foreign language learning is to practice a humanistic psychology of learning, which overcomes the learning process in its own right: creation of a psychological climate of trust, cooperation in decision-making among all participants in the learning process; actualization of motivational resources in the foreign language learning process; development of individual and personal attitudes. In general, the linguocultural aspect as a factor in the development of an emotional mentality in foreign language teaching ensures creative and joyful learning, despite the fact that, the modern psychological literature has developed two basic points of view on the level of representation and the role of emotions in the various classifications of mental activity. The aim is to emphasize the negative role of emotion processes, their ability to influence the mental activity, and to actualize the principles of the regulatory approach based on the ability to control the emotion processes from the side of intellectual processes.

Conclusion. Emotional intélect is a key component in achieving a maximum feeling of happiness and successful self-fulfilment. Emotional intellect is an unnoticeable factor capable of activating and changing the rationality of action. This is real if people not only recognize their feelings, but also control them in a constructive way that greatly increases their intellectual power. Raising the level of emotional intelligence is entirely possible, but not thanks to traditional training programmes focusing on the part of the brain that controls rational ideas. The need for repeated practice, the need for peer feedback, and the importance of personal enthusiasm for the changes you have made are essential. Evaluation is the real right of successful self-actualization (Kostyuk A.V., 2014, p. 89).

The study of people's emotional specificities and the development's process of their emotional intellect is a task of primary importance. It is essential for solving the problems of raising educational success level, as well as the perception and understanding of other man as a person, and his or her emotional health. Emotional literacy contributes to better understanding in the emotional functioning of people, achieving success in the process of interaction, resolving conflicts, understanding themselves, their needs and desires, as well as the ability to set goals for themselves and be able to achieve them. All influence the effectiveness of learning. The main task in the process of teaching foreign language is to develop the ability to creatively plan and carry out any lesson

on any material (linguistic and cultural aspect is not excluded), under any circumstances. There is seldom a teacher who is completely satisfied with what he or she does and how he or she gets results: dissatisfaction with one's own work and achievements is the first sign of professional ambiguity and struggle. Every teacher should strive to make his or her lessons more interesting, exciting, emotional, effective and modern. Therefore, the findings of this study allow us to assert that the linguocultural aspect as a factor in the development of the emotional intellect in foreign language teaching contributes to the organization of the teaching process. Success depends on many factors: the teacher's subject matter expertise and

general enthusiasm, even human charisma, in other words, the personality of the teacher. But this is not enough – a methodological mastery is also required, even more so for a foreign language teacher. The effectiveness of activities to develop an emotional intellect in the foreign language learning process depends not only on the creation of psychological conditions at school but also on teachers' awareness of their professional activities.

The material presented in this work does not cover all the theoretical aspects of the linguistic and cultural aspect as a determinant for the development of the emotional intellect in the teaching of a foreign language, which requires further scientific research.

BIBLIOGRAPHY

1. Бабенко Л. Г. (1989). Лексические средства обозначения эмоции в русском языке. Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 84. URL: <https://www.twirpx.com/file/785390/>
2. Беляева М. С. (2020). Особенности выражения эмоций в языке и тексте. *Филологический аспект: международный научно-практический журнал*. (11), (67). <https://scipress.ru/philology/articles/osobennosti-vyrazheniya-emotsij-v-yazyke-i-tekste.html>
3. Выготский Л. С. (1983). История развития высших психических функций: Собр. соч. – М.: Педагогика, (Т. 3), 366. http://elibrary.gnpbu.ru/text/vygotsky_ss-v-6tt_t3_1983/fs,1/
4. Изард К. (1999). Эмоции человека: (Пер с англ.) / Под ред. Л. Я. Гозманя, М. С. Егоровой; Вступит. сл. А. Е. Ольшанниковой. М.: Издво МГУ, 439. <https://studfile.net/preview/4513195/>
5. Костюк А. В. (2014). Эмоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, (2), 85 – 89. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2014_2%281%29_17
6. Кравець Л. В. Лінгвокультурологія. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=55509
7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія. М.: Гнозис, 2002. 284. <https://www.twirpx.com/file/213813/>
8. Майер Г. (1981). Психология эмоционального мышления. Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. М., 123 – 129. <https://studfile.net/preview/3397118/>
9. Максименко С. Д. (2017). Теорія вищої нервової діяльності В. І. Павлова. *Проблеми сучасної психології*. (36), 11. <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/156740/156097>
10. Маслова В. А. (1997). Введение в лінгвокультурологію. Москва: Наследие, 208, (Учебное пособие.). <http://www.helpforlinguist.narod.ru/200110N0057/MaslovaVA.html>
11. Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. (75), 56 – 66. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37180>
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля. К, 711. <https://archive.org/details/selivanova2008>
13. Стернин И. А. (2001). Методика исследования структуры концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. Воронеж. Воронеж. гос. ун-т, 58 – 65. <https://www.twirpx.com/file/41721/>
14. Універсальний словник енциклопедія (УСЕ). Ред. М. В. Попович. <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html>
15. Шаталов В. Ф. (1987). Точка опоры. М.: Педагогика. <https://www.twirpx.com/file/3046795/>
16. Шаховский В. И. (1995). Что такое лингвистика? Язык и эмоции: сб. научн. тр., Волгоград: Перемена, 11. http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf
17. Doll E. A. (1935). A generic scale of social maturity. *American Journal of Orthopsychiatry* (5), 180- 188. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1939-0025.1935.tb06339.x>
18. Epstein S. (1998). Constructive Thinking: The Key to Emotional Intelligence. Seymour Epstein. London: Praeger Paperback, 284. http://hozekf.oerp.ir/sites/hozekf.oerp.ir/files/kar_fanavari/manabe%20book/Thinking/constructive%20thinking-%20the%20Key%20to%20emotional%20intelligence.pdf
19. Gardner H. (2011). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. N.Y. <https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/443-davis-christodoulou-seider-mi-article.pdf>
20. Haidt J. (2003). The moral emotions. *Handbook of Affective Science*. Oxford: UK (Oxford University Press), 852 – 870. https://people.stern.nyu.edu/jhaidt/articles/alternate_versions/haidt.2003.the-moral-emotions.pub025-as-html.html
21. Plutchik R. (1962). The Emotions: Facts, Theories, and a New Model. – New York, Random House, 228. <https://www.jstor.org/stable/1421040>

22. Saarni C. (1990). Emotional competence: How emotions and relationships become integrated. *Socioemotional development: Nebraska symposium on motivation*. (Ed.). – *University of Nebraska Press*, (36), 115 – 182. https://www.researchgate.net/publication/287156604_Social_and_emotional_competence
23. Spearman C. (1904) "General intelligence" objectively determined and measured. *American Journal of Psychology*, (15), 201 – 293. https://www.jstor.org/stable/1412107?seq=1#metadata_info_tab_contents
24. The Corpus of Contemporary American English. The Corpus of Contemporary American English (COCA) <https://www.english-corpora.org/coca/>.
25. Thurstone L. L. (1941). Factorial studies of intelligence. *Chicago: University of Chicago Press*. <https://www.gwern.net/docs/iq/1941-thurstone-factorialstudiesofintelligence.pdf>
26. Wechsler D. (1943) Nonintellective factors in general intelligence. *Journal of Abnormal Social Psychology*, (38), 100 – 104. <https://www.semanticscholar.org/paper/Non-intellective-factors-in-general-intelligence.-Wechsler/dcf81d5e9598b1decacceec0ce2f85dd3dc36e2d>
27. Yasnitsky, A., van der Veer, R., & Ferrari, M. (Eds.) (2014). *The Cambridge Handbook of Cultural-Historical Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/9780521762694/frontmatter/9780521762694_frontmatter.pdf
28. Demchenko, I., Maksymchuk, B., Bilan, V., Maksymchuk, I., & Kalynovska, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Professional Activities under the Conditions of Inclusive Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 191-213. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/227>
29. Prots, R., Yakovliv, V., Medynskiy, S., Kharchenko, R., Hryb, T., Klymenchenko, T., Ihnatenko, S., Buzhyna, I., & Maksymchuk, B. (2021). Psychophysical Training of Young People for Homeland Defence Using means of Physical Culture and Sports. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 149-171. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/225>
30. Kosholap, A., Maksymchuk, B., Branitska, T., Martynets, L., Boichenko, A., Stoliarenko, O., Matsuk, L., Surovov, O., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuropsychological Bases of Self-Improvement of Own Physical Health of Future Teachers in the Course of University Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 171-190. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/226>
31. Onishchuk, I., Ikonnikova, M., Antonenko, T., Kharchenko, I., Shestakova, S., Kuzmenko, N., & Maksymchuk, B. (2020). Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 44-65. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>

REFERENCES

1. Babenko L. G. (1989). *Leksicheskie sredstva oboznacheniya emotsii v russkom yazyike* [Lexical means of designating emotions in Russian]. Sverdlovsk: Izd-vo Ural. un - ta, 84. <https://www.twirpx.com/file/785390/> [in Russian].
2. Belyaeva M. S. (2020). Osobennosti vyrazheniya emotsiy v yazyike i tekste [Peculiarities of expressing emotions in language and text]. *Filologicheskii aspekt: mezhdunarodnyi nauchno-prakticheskii zhurnal*. (11), (67). <https://scipress.ru/philology/articles/osobennosti-vyrazheniya-emotsij-v-yazyike-i-tekste.html> [in Russian].
3. Vygotskiy L. S. (1983). *Istoriya razvitiya vysshih psichicheskikh funktsiy* [History of the development of higher mental functions]: *Sobr. soch.* – M.: Pedagogika, (T. 3), 366. http://elib.gnpbu.ru/text/vygotsky_ss-v-6tt_t3_1983/fs,1/ [in Russian].
4. Izard K. (1999). *Emotsii cheloveka* [Human emotions]: (Per s angl.) / Pod red. L. Ya. Gozmana, M. S. Egorovoy; Vstupit. sl. A. E. Olshannikovoy. M.: Izdvo MGU, 439. <https://studfile.net/preview/4513195/> [in Russian].
5. Kostiuk A. V. (2014). *Emotsiyni intelekt ta shliakhy yoho rozvytku* [Ways of developing the emotional intelligence of participants in the emotional process]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, (2), 85 – 89. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2014_2%281%29_17 [in Ukrainian].
6. Kravets L. V. *Linhvokulturolohiia* [Linguistic culture]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [veb-sait] / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2006. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=55509* [in Ukrainian].
7. Krasnyih V. V. *Etnopsiholingvistika i lingvokulturologiya* [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology]. M.: Gnozis, 2002. 284. <https://www.twirpx.com/file/213813/> [in Russian].
8. Mayer G. (1981). *Psihologiya emotsionalnogo myshleniya* [Psychology of emotional thinking]. *Hrestomatiya po obschey psihologii. Psihologiya myshleniya* pod red. Yu. B. Gippenreyter, V. V. Petuhova. M., 123 – 129. <https://studfile.net/preview/3397118/> [in Russian].
9. Maksymenko S. D. (2017). *Teoriia vyshchoi nervovoi diialnosti V. I. Pavlova* [V. I. Pavlov's theory of higher nervous activity]. *Problemy suchasnoi psikhologii*. (36), 11. <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/156740/156097> [in Ukrainian].
10. Maslova V. A. (1997). *Vvedenie v lingvokulturologiyu* [Introduction to cultural linguistics]. Moskva: Nasledie, 208, (Uchebnoe posobie). <http://www.helpforlinguist.narod.ru/200110N0057/MaslovaVA.html> [in Russian].
11. Matsko L. *Linhvokulturolohichniy analiz khudozhnogo tekstu tekstu* [Linguistic and cultural analysis of the artistic text]. *Kultura slova*. (75), 56 – 66. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37180> [in Ukrainian].
12. Selivanova O. O. *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: directions and problems]: pidruchnyk. Poltava: Dovkillia. K., 711. <https://archive.org/details/selivanova2008> [in Ukrainian].
13. Sternin I. A. (2001). *Metodika issledovaniya strukturyi kontsepta. Metodologicheskie problemyi kognitivnoy lingvistiki* [Concept structure research methodology. Methodological problems of cognitive linguistics]: sb. nauch. tv. Voronezh. Voronezh. gos. un-t, 58 – 65. <https://www.twirpx.com/file/41721/> [in Russian].

14. Universalnyi slovnyk entsyklopediia (USE) [Universal dictionary encyclopedia (ALL)]. Red. M. V. Popovych. <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> [in Ukrainian].
15. Shatalov V. F. (1987). Tochka oporyi [Pivot point]. M.: Pedagogika. <https://www.twirpx.com/file/3046795/> [in Ukrainian].
16. Shahovskiy V. I. (1995). Chto takoe lingvistika? Yazyk i emotsii [What is linguistics? Language and emotions] : sb. nauchn. tr., Volgograd: Peremena, 11. http://tverlingua.ru/archive/012/3_shahovsky.pdf [in Russian].
17. Doll E. A. (1935). A generic scale of social maturity. *American Journal of Orthopsychiatry* (5), 180- 188. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1939-0025.1935.tb06339.x>
18. Epstein S. (1998). Constructive Thinking: The Key to Emotional Intelligence. Seymour Epstein. London: Praeger Paperback, 284. http://hozekf.oerp.ir/sites/hozekf.oerp.ir/files/kar_fanavari/manabe%20book/Thinking/constructive%20thinking-
19. Gardner H. (2011). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. N.Y. <https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/443-davis-christodoulou-seider-mi-article.pdf>
20. Haidt J. (2003). The moral emotions. *Handbook of Affective Science*. Oxford: UK (Oxford University Press), 852 – 870. https://people.stern.nyu.edu/jhaidt/articles/alternate_versions/haidt.2003.the-moral-emotions.pub025-as-html.html
21. Plutchik R. (1962). The Emotions: Facts, Theories, and a New Model. – New York, Random House, 228. <https://www.jstor.org/stable/1421040>
22. Saarni C. (1990). Emotional competence: How emotions and relationships become integrated. *Socioemotional development: Nebraska symposium on motivation*. (Ed.). – University of Nebraska Press, (36), 115 – 182. https://www.researchgate.net/publication/287156604_Social_and_emotional_competence
23. Spearman C. (1904) “General intelligence” objectively determined and measured. *American Journal of Psychology*, (15), 201 – 293. https://www.jstor.org/stable/1412107?seq=1#metadata_info_tab_contents
24. The Corpus of Contemporary American English. The Corpus of Contemporary American English (COCA) <https://www.english-corpora.org/coca/>.
25. Thurstone L. L. (1941). Factorial studies of intelligence. Chicago: University of Chicago Press. <https://www.gwern.net/docs/iq/1941-thurstone-factorialstudiesofintelligence.pdf>
26. Wechsler D. (1943) Nonintellective factors in general intelligence. *Journal of Abnormal Social Psychology*, (38), 100 – 104. <https://www.semanticscholar.org/paper/Non-intellective-factors-in-general-intelligence.-Wechsler/dcf81d5e9598b1decacceec0ce2f85dd3dc36e2d>
27. Yasnitsky, A., van der Veer, R., & Ferrari, M. (Eds.) (2014). *The Cambridge Handbook of Cultural-Historical Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. [https://assets.cambridge.org/9780521762694/frontmatter/9780521762694_](https://assets.cambridge.org/9780521762694/frontmatter/9780521762694_frontmatter.pdf)
28. Demchenko, I., Maksymchuk, B., Bilan, V., Maksymchuk, I., & Kalynovska, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Professional Activities under the Conditions of Inclusive Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 191-213. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/227>
29. Prots, R., Yakovliv, V., Medynskiy, S., Kharchenko, R., Hryb, T., Klymenchenko, T., Ihnatenko, S., Buzhyna, I., & Maksymchuk, B. (2021). Psychophysical Training of Young People for Homeland Defence Using means of Physical Culture and Sports. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 149-171. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/225>
30. Kosholap, A., Maksymchuk, B., Branitska, T., Martynets, L., Boichenko, A., Stoliarenko, O., Matsuk, L., Surovov, O., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuropsychological Bases of Self-Improvement of Own Physical Health of Future Teachers in the Course of University Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 171-190. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/226>
31. Onishchuk, I., Ikonnikova, M., Antonenko, T., Kharchenko, I., Shestakova, S., Kuzmenko, N., & Maksymchuk, B. (2020). Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 44-65. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.31.172.15(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-28>

Василь АНТОНЕЦЬ,
 orcid.org/0000-0002-1116-820X
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
 Хмельницького національного університету
 (Хмельницький, Україна) vfantonec@meta.ua

Віктор ФЛЕРЧУК,
 orcid.org/0000-0001-8667-5487
 кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
 доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
 Хмельницького національного університету
 (Хмельницький, Україна) flerchuk_v@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті на основі фундаментальних наукових досліджень проаналізовано і обґрунтовано педагогічні умови формування національно-патріотичного виховання у студентів вищих закладів освіти в Україні.

Зазначено, що перед нашою державою постала проблема історичного значення: творчо відродити українське національно-патріотичне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового і культурного розвитку.

В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз, і водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці виникла необхідність впровадження принципово нової системи національно-патріотичного виховання студентської молоді, тобто необхідно визначити й реалізувати такі педагогічні умови, які б якнайкраще формували національно-патріотичне виховання студентської молоді.

На основі проаналізованих визначень уточнено поняття «педагогічні умови», ми запропонували визначення педагогічних умов як сукупність факторів, які забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети.

Однією із головних педагогічних умов на думку авторів є використання виховного потенціалу навчальних предметів з метою патріотичного виховання, це зумовлено тим, що патріотичне виховання студентів здійснюється, перш за все, у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної у професійній підготовці студентів шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, та використання діалогових, активних методів навчання.

Реалізуючи педагогічні умови, ми намагалися: забезпечити організаційно-педагогічний і психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх фахівців; вдосконалити систему професійної підготовки педагогічних кадрів для роботи з патріотичного виховання; визначити форми й методи інформаційної підтримки процесу формування національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців в реальних умовах освітньо-виховного середовища вишу.

Доведено, що запропоновані авторами педагогічні умови формування національно-патріотичного виховання студентів сприятимуть залученню студентів до національних джерел духовності та формування у них патріотичних якостей.

Ключові слова: патріотизм, педагогічні умови, громадянин, патріот, патріотичне виховання, громадянське суспільство.

Vasyl ANTONETS,
 orcid.org/0000-0002-1116-820X
 Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Education and Sport
 Khmelnski National University
 (Khmelnski, Ukraine) Vfantonec@meta.ua

Viktor FLERCHUK,
 Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Education and Sport
 Khmelnski National University
 (Khmelnski, Ukraine) flerchuk_v@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

In the article, based on fundamental scientific developments, the pedagogical conditions for the formation of national-patriotic education among students of higher educational institutions in Ukraine are analyzed and substantiated.

It was noted that our state faced a problem of historical significance: to creatively revive Ukrainian national-patriotic education and at the same time raise it to the modern level of scientific and cultural development.

In today's difficult and painful situations of challenges and threats, and at the same time, great prospects for development, radical changes in politics, there was a need to introduce a fundamentally new system of national-patriotic education of student youth, so it is necessary to define and implement such pedagogical conditions that would best form national-patriotic education of student youth.

On the basis of the analyzed definitions, the concept of "pedagogical conditions" was clarified, we proposed the definition of pedagogical conditions as a set of factors that ensure the organization, regulation, interaction of objects and phenomena of the pedagogical process to achieve the set goal.

One of the main pedagogical conditions, according to the authors, is the use of the educational potential of educational subjects for the purpose of patriotic education, this is due to the fact that patriotic education of students is carried out, first of all, in the process of educational and cognitive activity as leading in the professional training of students by introducing valuable components into the content of educational subjects, and the use of dialogic, active teaching methods.

Implementing pedagogical conditions, we tried to: provide organizational-pedagogical and psychological-pedagogical support for the professional training of future specialists; to improve the system of professional training of pedagogical personnel for work on patriotic education; to determine the forms and methods of informational support of the process of formation of national-patriotic education of future specialists in the real conditions of the educational and educational environment of higher education.

It is proved that the author's proposed pedagogical conditions for the formation of national-patriotic education of students will contribute to the involvement of students in national sources of spirituality and the formation of their patriotic qualities.

Key words: *patriotism, pedagogical conditions, citizen, patriot, patriotic education, civil society.*

Постановка проблеми. Соціально-філософський аналіз сучасного українського суспільства свідчить про наявність у ньому складних проблем матеріального та духовного характеру, що несуть серйозну загрозу ствердженню України як незалежної, цілісної держави. Ключовою серед них є проблема національно-патріотичного виховання людини – особистості, національно свідомого громадянина України. Патріотизм, розвитку якого раніше присвячували багато зусиль, поступово перетворився з необхідного елемента виховання наступних поколінь, в щось зайве, несучасне. До розвитку патріотизму серед молоді ставляться дедалі більше формально, відбиваючи цим бажання бути патріотом і викликаючи сумнів щодо доцільності цієї особистісної якості. Перед незалежною Україною постала проблема історичної ваги: творчо відродити українське національно-патріотичне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового і культурного розвитку. У наш час, коли молодь в основному спрямовує свої зусилля на накопичення матеріальних цінностей і благ, стає актуальним творчо використовуючи кращі досягнення минулих поколінь, всебічного обґрунтувати нову парадигму патріотичного виховання як процесу формування особистості.

У сучасних умовах відродження національної системи освіти, реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, модернізації вищої освіти України відповідно до положень Болонської декларації особливого значення набувають проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця. Сучасний спеціаліст, окрім фахових знань, умінь і навичок, має

володіти загальною культурою, розумінням екологічних та соціальних наслідків своєї діяльності, світоглядними орієнтирами та духовними цінностями. Тому одним із завдань закладів вищої освіти стає орієнтація її на загальнолюдські культурні цінності, залучення студентів до національних джерел духовності, формування у них патріотичних якостей. Сучасні заклади вищої освіти мають формувати не тільки фахівця у відповідній галузі, але й громадянина-патріота, небайдужого до долі української держави, економіки, освіти та культури. Вирішення цього завдання вимагає належної організації національно-патріотичного виховання студентської молоді в закладах вищої освіти України.

Аналіз досліджень. Проблема національно-патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників. Так, сутність патріотизму, як моральної якості, визначалася Й. Песталоцці, А. Дістервегом, Г. Сковородою, як стрижневий принцип національного виховання – К. Ушинським, М. Грушевським, І. Огієнком, Г. Ващенком, О. Вишневським. Теоретичні й методичні засади патріотичного виховання дітей і молоді розглядали О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Особливо цінними є сучасні наукові розробки: концепція українського виховання О. Вишневського; наукові праці, присвячені засобам патріотичного виховання студентської молоді Т. Анікіної, О. Гевко, Є. Франківа, тощо.

Питання досліджень педагогічних умов патріотичного виховання молодого покоління розглядалось у роботах багатьох дослідників: Т. Анікіна (педагогічні умови патріотичного виховання

майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства), Н. Волошина (педагогічні умови патріотизму сучасного українського суспільства), Т. Гавлітіна (педагогічні умови національно-патріотичного виховання підлітків в умовах поза-шкільного навчального закладу), тощо. Проте результати аналізу досліджень вищезазначених учених свідчать, що питанням патріотичного виховання студентів вищих закладів освіти, узагальненню досвіду формування патріотичних якостей студентів не приділялося належної уваги. Немає наукових праць, у яких було б обґрунтовано педагогічні умови формування національно-патріотичного виховання студентів вищів в Україні.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов національно-патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні все більшої актуальності набуває виховання у молодого покоління почуття патріотизму, що спричинене новими суспільно-політичними реаліями в нашій державі після Революції гідності та обставинами, пов'язаними з російською агресією. У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді - формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей. Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України №527 від 06 червня 2022).

Таким чином, на сучасному етапі становлення України як суверенної європейської держави виникла необхідність впровадження принципово нової системи національно-патріотичного виховання студентської молоді, тобто необхідно визначити й реалізувати такі педагогічні умови, які б якнайкраще формували національно-патріотичне виховання студентської молоді. У філософському плані поняття «умова» є одним із провідних разом із такими, як «особистість», «діяльність», «матерія» тощо. «Умова» розглядається як категорія, яка відображає ставлення предмету до оточуючих його явищ, без яких цей предмет не може існувати й розвиватися (Шинкарук, 1993). У тлумачному словнику, поняття «умова» має багато значень, серед них можна виділити наступні: 1) необхідна

обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; 3) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, дійсності (Булес, 2004:74-75). Л. Виготський стверджував, що необхідно завчасно створювати умови, необхідні для розвитку відповідних якостей (Виготський, 1991:480). Таким чином, «умова» - складова будь-якого процесу, зокрема і процесу формування патріотичного виховання студентів в вищих закладах освіти в Україні.

Для обґрунтування педагогічних умов, котрі будуть сприяти формуванню національно-патріотичному вихованню студентів, ми повинні уточнити, як ми їх розуміємо. Педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних моделей і технологій, завдяки яким реалізуються компоненти технології. Педагогічні умови віддзеркалюють структуру сформованості патріотичного виховання майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вишу і вміщують передбачені технологією формування патріотичної вихованості, компоненти моделі або технології (Гуцан, Режим доступу : <http://intkonf.org>).

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що дослідники термін «педагогічна умова» розуміють, як деяку обставину, що сприяє формуванню та розвитку педагогічних систем, явищ, процесів, якостей особистості (О. Бражнич, В.Манько). О. Бражнич педагогічні умови визначає як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети (Бражнич, 2001:238). В. Манько педагогічні умови визначає як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності (Манько, 200:153–161).

Отже, дослідники визначають педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечують успішне вирішення поставлених завдань або як функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах (Бражнич, 2001:238). Загальною рисою всіх означень цього поняття є направленість умов на вдосконалення взаємодії учасників педагогічного процесу при вирішенні конкретних дидактичних завдань. Таким чином, ми педагогічні умови визначасмо як сукупність факторів,

які забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети. У нашому дослідженні під педагогічними умовами формування національно-патріотичного виховання студентської молоді ми будемо розуміти таку сукупність факторів, які будуть ефективно впливати на формування та розвиток усіх компонентів патріотизму у студентів як складової формування їх професійної компетентності. Реалізуючи педагогічні умови, ми намагалися забезпечити організаційно-педагогічний і психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх фахівців; вдосконалити систему професійної підготовки педагогічних кадрів для роботи з патріотичного виховання; визначити форми й методи інформаційної підтримки процесу формування патріотичного виховання майбутніх фахівців в реальних умовах освітньо-виховного середовища вишу. Успіх та ефективність формування патріотичного виховання студентів залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання та виховання, методів і прийомів, засобів та педагогічних умов, за яких буде організовано навчальний процес.

Проаналізувавши досліджувану проблему, враховуючи дидактичні принципи, компоненти та різні підходи науковців до визначення педагогічних умов, ми виділили наступні педагогічні умови, що дозволять ефективно здійснити формування національно-патріотичного студентів ВЗО в Україні:

1. Використання виховного потенціалу навчальних предметів з метою патріотичного виховання;

2. Залучення студентської молоді до участі в соціально-значимих проєктах патріотичного виховання;

3. Використання інноваційних методів і форм залучення майбутніх учителів до національно-культурної спадщини українського народу.

Вибір першої педагогічної умови зумовлений тим, що патріотичне виховання студентів здійснюється, перш за все, у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної у професійній підготовці студентів шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів (на матеріалі української мови) та використання діалогових, активних методів навчання. Головним завданням було визначення збереження цінності образу рідного слова, яке здійснювалося завдяки включення в текстовий матеріал творів вітчизняних письменників: О. Олесь «О слово рідне...», О. Гончар «Собор», В. Стус «Ярій, душе», Л. Костенко «Біль

єдиної зброї», що символізують важливі національні проблеми. Модернізація викладання української мови здійснювалася також шляхом переконання у дотриманні обов'язкового мовного режиму в межах освітньо-виховного середовища вишу. Для формування патріотичного виховання студентів весь освітньо-виховний процес повинен бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. І особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме: українській мові, філософії, політології, історії, географії, літературі тощо. Організація процесу навчання з урахуванням цілей і завдань патріотичного виховання вимагає оптимізації змісту навчальних програм, опанування викладачами всіма компонентами процесу навчання, розуміння ними того, що повинно відбиватися в робочих навчальних програмах і реалізовуватися в процесі засвоєння студентами знань, умінь і навиків з предмету на лекціях, семінарах, практичних заняттях і в процесі самоосвіти та самовиховання студентів.

Особистістю з чітко сформованими почуттями патріотизму є та людина, котра вільно володіє українською мовою або прагне її вивчити; яка знає історію та історичне коріння нашої країни, рідного краю; приймає участь у волонтерському русі; любить і оберігає природу; знає символіку України й з повагою ставиться до Державних Прапора й Герба України, із хвилюванням співає Гімн.

Велике значення у формуванні патріотизму молодого покоління має вивчення історії України, яка знайомить нас з минулим нашої держави, з видатними діячами, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української науки, культури та мистецтва. Героїчна боротьба українського народу за свою незалежність виховують почуття національної гордості за минуле нашої держави. Відомі історичні події є зразками високого героїзму українців і вони є підтвердженням високого патріотизму, великої любові до України та свого народу. В процесі вивчення історії України у студентів слід виховувати не лише патріотизм, а й високий гуманізм і духовність, увагу й пошану до учасників війни. В цих цілях студенти відвідували місця історичних подій, вивчали літературу та збирали документи, стосовно історії рідного краю, організували фотовиставку пам'ятних місць Хмельниччини. тощо. Неабияке значення у формуванні патріотизму, національної самосвідомості має вивчення етики та естетики. Ще видатний український філософ Г. Сковорода стверджував, що ідеальним є суспільство, що в змозі забезпечити людині реалізацію її творчих

і природних можливостей, а справжнім патріотом є той, хто своєю працею і вчинками робить все можливе для свого самовдосконалення, хто любить і шанує свій народ. Під час викладання цих дисциплін викладачі мають можливість для прищеплення студентам не лише морально-патріотичних ідей, але й для формування духовності й естетичного сприйняття навколишнього світу студентами. Реалізацію першої педагогічної умови проводили за допомогою наступних методів і прийомів: (круглий стіл «Український етнос у часі і просторі»), формування україномовного виховного простору (свята, «День Державного Прапора України», «День незалежності України», «День захисника України», «День річниці Майдану», «День Українського козацтва», «День української писемності та мови», «День Збройних Сил України», «День Соборності України»). Отже, результати національно-патріотичного виховання, в основу якого мають бути покладені принципи демократизму, гуманізму, толерантності, спадкоємності та наступності поколінь, залежать від умілого та творчого підходу професорсько-викладацького складу, від його професіоналізму, від найбільш ефективних методів і форм викладання соціально-гуманітарних дисциплін.

Друга педагогічна умова, залучення студентської молоді до участі в соціально-значущих проєктах патріотичного спрямування, розглядалась і впроваджувалась через проєктні технології, як одних із шляхів виховання патріотизму в студентів вищів. Соціально-значимий проєкт існує у двох формах: як складова частина програми, яка являє собою форму конкретизації та змістового наповнення пріоритетних напрямів розвитку соціокультурного життя; як самостійний варіант вирішення локальної проблеми, адресованої конкретній аудиторії. Соціальний проєкт – це «мета проєктної діяльності як виду соціальної творчості. Головною кінцевою стратегічною метою соціального проєкту є створення оптимальної спільності організованих колективних відносин з досвідом об'єктивних умов та життєдіяльності різних соціальних груп» (Сорокопуд, 2011: 97). Соціальні проєкти серед молоді є продуктом інноваційним у молодіжному середовищі, спрямованим на вирішення певного конкретного завдання, на виявлення соціальних факторів, на застосування нових технологій, модернізуючих різноманітні форми молодіжної діяльності (Сорокопуд, 2011: 97). Вони включають в себе проблеми соціального передбачення, прогнозування, планування, конструювання та моделювання. Соціально – значимий проєкт диктує потребу у гру-

повій приналежності та має самооцінне значення, він моделює соціальні явища, виробляє дискусійні навички проєктантів. Суб'єктами діяльності виступають викладачі, співробітники, аспіранти і студенти, що будують взаємовідношення на педагогіці співпраці, співтворчості і співуправлінні. Ефективність формування патріотичного виховання студентів вищів у загальноосвітньому середовищі значною мірою залежить від спрямування виховного процесу, від методів і форм його організації. Пріоритетна роль у патріотичному вихованні належить активним методам, які базуються на демократичній взаємодії, напружені на самостійне відшукування істини і сприяють формуванню самокритичності, творчості та ініціативи. Такими методами є: ситуаційно-рольові та імітаційні ігри, соціально-проєктна діяльність, інтелектуальні аукціони, соціально-психологічні тренінги, мозкові атаки, проблемні соціальні та політичні ситуації, ситуації успіху, аналіз конфліктів і стилів поведінки, використання засобів комунікації, демократичний діалог, метод трибун, колективні творчі справи, використання інформаційних технологій. Також значну роль у патріотичному вихованні відіграють і традиційні методи, а саме: лекції, семінари, бесіди, диспути, робота з книгами та періодикою тощо.

Третьою педагогічною умовою формування національно-патріотичного виховання у студентів вищів є використання інноваційних методів і форм залучення студентської молоді до національно-культурної спадщини українського народу, вона пов'язана з розумінням патріотичного виховання як складової національного виховання. Найбільш адекватними з точки зору становлення патріотичних компетентностей і, відповідно, патріотичного виховання, є інноваційні методи, за допомогою яких відбувається взаємодія та співпраця всіх учасників освітньо-виховного процесу під час вирішення практичних і навчальних задач. Саме активні й інноваційні методи створюють необхідні умови як для встановлення та вдосконалення патріотичної компетентності через залучення всіх учасників навчального процесу в усвідомлене проживання й переживання індивідуальної та колективної діяльності, так і для усвідомлення й прийняття ними патріотичних цінностей, для накопичення досвіду патріотичної діяльності. Інноваційні процеси нині проникають в усі сфери освітнього виховного простору. Не є виключенням і патріотичне виховання студентської молоді, ефективний результат якого в більшості залежить від правильного підходу до нього. Тому «інноваціям» у системі патріотичного

виховання приділяється велика увага. В ході нашого дослідження ми також використовували інноваційні методи, а саме: ігрові технології (рольові, ситуаційні ігри); діалогові технології (дискусії, конференції); мозковий штурм; кейс-технології; засідання експертної групи (дебати, симпозіум). Розглянемо одну із цих технологій. Ігрові технології (рольові та ситуаційні ігри). Метод ігрових технологій є одним із ефективних засобів формування патріотичного виховання, професійних мотивів, інтересів, потреб майбутніх фахівців, а також засобом впливу на інтелектуальну й емоційну сферу студентів. Зміст педагогічної діяльності при організації гри полягає в тому, щоб придумати мотивацію до даного виду роботи, забезпечити сприятливу атмосферу для колективної діяльності і підготувати навчальний матеріал (розбити його на частини, скласти питання для самоконтролю, продумати форму підсумкового контролю). В іграх розвиваються цінні громадянські якості особистості – відповідальність, самостійність, ініціативність, комунікабельність, а також соціально значущі вміння й навички: працювати з інформацією, аргументувати свою точку зору, виступати перед слухачами, працювати в команді та ін. Технологічну основу гри складають спільні дії всіх учасників навчально-виховного процесу, спрямовані на засвоєння інформації.

Застосування наведених форм і методів патріотичного виховання сприятиме формуванню у студентів когнітивного, мотиваційного та діяльнісного компонентів, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин, адекватної орієнтації, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо. Результативність патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва, молоді. Чим доросліші вихованці, тим більші їхні можливості до критично-творчого мислення, самоактивності, творчості, самостійності, до усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення (Бех, 2014:29, Богульський 2004:74). Останні роки

є особливими щодо організації та проведення патріотичного виховання серед студентів, студенти гинули на Майдані, багато молоді загинуло й поранено на Сході нашої держави; тому закладам вищої освіти в Україні необхідно модернізувати форми та методи національно патріотичного виховання. Вона має стати засобом відродження національної культури, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної та національної гідності.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтвердили ефективність реалізації запропонованих педагогічних умов національно-патріотичного виховання студентів в закладах вищої освіти в Україні.

Вибір першої педагогічної умови зумовлений тим, що патріотичне виховання студентів здійснюється, переважно, у процесі навчально-пізнавальної діяльності, як провідної у професійній підготовці студентської молоді, шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів та використання активних методів навчання. Головним завданням було визначено збереження цінності образу рідного слова, що здійснювалося завдяки включенню в текстовий матеріал творів вітчизняних письменників. У виборі другої педагогічної умови ми виходили з того, що ВЗО України мають стати освітньо-виховним середовищем становлення патріота України, який може брати на себе відповідальність, брати участь у розбудові країни як незалежної та демократичної держави, сприяти єдності та соборності країни у процесі організації соціально значимої діяльності. Головним шляхом реалізації другої педагогічної умови було впровадження проектної технології. Змістовим наповненням проектної діяльності стали соціально-політичні події, які відбуваються в Україні. Обґрунтування третьої педагогічної умови пов'язано з розумінням патріотичного виховання як складової національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадських обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу. Особливого значення це положення набуває стосовно патріотичного виховання студентської молоді. Реалізація цієї педагогічної умови відбувалася з максимальним використанням потенціалу творчих здібностей та інтересів студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Наук. метод. журнал. Гірська школа українських Карпат. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаніка. 2015. № 12 – 13. С. 27.

2. Богульський А. А. Патріотичне виховання студентів юридичного факультету – складова становлення громадянина-патріота. Рідна школа, 2004. № 12. С. 74 – 75.
3. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Кривий Ріг, 2001. 238 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол.ред. В.Т. Бусел. К. Ірпінь. ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
6. Гуцан Т. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів економіки до профільного навчання старшокласників. Соціум. Наука. Культура. URL: <http://intkonf.org/gutsan-tg-pedagogichni-umovi-formuvannya-gotovnosti-maybutnihvchiteliv-ekonomiki-do-profilnogo-navchannya-starshoklasnikov>. (дата звернення 16.09.2022).
7. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України №527 від 06 червня 2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22/> (дата звернення 30.08.2022)
8. Сорокопуд Ю.В. Педагогіка вищої школи. Ростов н /Д : Феникс, 2011. С. 274.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : голов. ред. укр. рад. енциклопедії, 1973. 599 с

REFERENCES

1. Beh I. D. Prohrama patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Program of patriotic education of children and school youth]. Science methodical journal – Ivano-Frankivsk: Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk, 2015. – № 12 – 13. p. 27 [in Ukrainian].
2. Bogulskiy A. A. Patriotychno vykhovannia studentiv yurydychnoho fakultetu – skladova stanovlennia hromadianyna-patriota [Patriotic upbringing of law faculty students as a component of becoming a patriotic citizen]. Ridna shk, 2004. № 12. pp. 74–75 [in Ukrainian].
3. Brazhnych O. G. Pedahohichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions of differentiated education of secondary school students]. PhD Dissertation: spec. 13.00.07 "Theory and method of education" – Kryvyi Rih, 2001. 238 p. [in Ukrainian].
4. Busel V. T. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. – Irpin: "Perun", 2004. 1440 p. [in Ukrainian].
5. Vygotsky L. S. Pedahohicheskaia psykholohiya [Pedagogical psychology]. 1991. 480p. [in Russian]
6. Gutsan, T. G. Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh vchyteliv ekonomiky do profilnogo navchannia starshoklasnykiv [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future economics teachers for specialized training of high school students]. [Electronic source]. – Source access mode: <http://intkonf.org/gutsan-tg-pedagogichni-umovi-formuvannya-gotovnosti-maybutnihvchiteliv-ekonomiki-do-profilnogo-navchannya-starshoklasnikov>.
7. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 527 dated June 6, 2022. [Electronic source]. – Source access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22/>. (date of application: 30.08.2022). [in Ukrainian].
8. Sorokopud Y.V. Pedagogika vyisshey shkolyi [Higher school pedagogy] – Rostov-on-Don: Feniks, 2011. – 274 p. [in Russian]
9. Filosofskiy slovnyk [Philosophical dictionary] edited by Shinkaruk V. I. – Kyiv: The main editorial office of the Ukrainian Soviet Encyclopedia, 1973. – 599 p. [in Ukrainian].

УДК 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-29>

Нилуфер Фируз Асланзаде,

orcid.org/0000-0002-8558-5858

докторант кафедры педагогики

Бакинского Государственного Университета
(Баку, Азербайджан) aslanzade_nilufer@mail.ru

ЧЕЛОВЕКА СКВОЗЬ ПРИЗМУ РЕЛИГИОЗНЫХ ИДЕЙ: ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА ОСНОВЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕКСТОВ ТРЕХ ПИСАНИЙ

Значение общечеловеческих и национальных ценностей и их влияние на личность учащегося, формирование нравственных и духовных ценностей с помощью религиозных учений является основой всестороннего развития личности. Веками ученые и богословы искали в писаниях и текстах ответы на вопросы, чтобы найти главное, что дало бы загадочный ответ. Нравственность – одна из важнейших основ религиозного воспитания ребенка, которая передается ребенку из опыта его родителей. Нельзя игнорировать физические и биологические факторы, влияющие на дальнейшее осознанное восприятие ребенком реальной картины мира. Что такое человек? Почему он постоянно ищет ответы на вопросы, которые ему будет трудно понять? Почему он чувствует потребность соединиться с таинственной силой за завесой Вселенной? Все это раскрывается в данной статье для того, чтобы немного приблизиться к истине в окружающем нас мистическом мире, дать понять, что человек может достичь большего, чем он думает, найти ответы на вопросы в священных писаниях, чтобы приблизиться к Творцу. Существует множество религий, обратившихся к вопросу о сущности человека и путях его воспитания и развития, обучения его в соответствующих условиях, который уже много лет волнует ученых, педагогов, философов. Именно вопросу о сотворении человека и его предназначении в жизни посвящено немало книг и научных работ. Религиозные учения – это различные методы и способы приближения к сущности человека с целью выявления его характерных черт, что раскрыто нами и предоставлено вам в данной статье. Содержание данной темы раскрывается через призму религиозных учений и священных писаний, чтобы понять суть существования человека, насколько он зависит от мирских желаний, к чему больше стремятся его намерения: к познанию или впадению в грех, образование или разложение умов ложными догмами.

Ключевые слова: воспитание и обучение, ученый-богослов, общечеловеческие и нравственные ценности, религия, священные тексты.

Нілуфер Фіруз АСЛАНЗАДЕ,

orcid.org/0000-0002-8558-5858

докторант кафедри педагогіки

Бакинського Державного Університету
(Баку, Азербайджан) aslanzade_nilufer@mail.ru

ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕЛІГІЙНИХ ІДЕЙ: НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ НА ОСНОВІ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ ТРЬОХ ПИСАНЬ

Значення загальнолюдських та національних цінностей та їх вплив на особистість учня, формування моральних та духовних цінностей за допомогою релігійних навчань є основою всебічного розвитку особистості. Повіками вчені та богослови шукали у писаннях та текстах відповіді на запитання, щоб знайти головне, що дало б загадкову відповідь. Моральність – одна з найважливіших основ релігійного виховання дитини, яка передається дитині з досвіду її батьків. Не можна ігнорувати фізичні та біологічні чинники, що впливають подальше усвідомлене сприйняття дитиною реальної картини світу. Що таке людина? Чому він постійно шукає відповіді на питання, які йому важко зрозуміти? Чому він відчуває потребу поєднатися з таємничою силою за завісою Всесвіту? Все це розкривається в цій статті для того, щоб трохи наблизитися до істини в навколишньому містичному світі, дати зрозуміти, що людина може досягти більшого, ніж вона думає, знайти відповіді на запитання у священних писаннях, щоб наблизитися до Творця. Існує безліч релігій, що звернулися до питання про сутність людини та шляхи її виховання та розвитку, навчання її у відповідних умовах, яке вже багато років хвилює вчених, педагогів, філософів. Саме питанню про створення людини та її призначення в житті присвячено чимало книг та наукових праць. Релігійні вчення – це різні методи та способи наближення до сутності людини з метою виявлення її характерних рис, що розкрито нами та надано вам у цій статті. Зміст цієї теми розкривається через призму релігійних навчань і священних писань, щоб зрозуміти суть існування людини, наскільки вона залежить від мирських бажань, чого більше прагнуть її наміри: до пізнання чи впадання у гріх, освіти чи розкладання умів хибними догмами.

Ключові слова: виховання та навчання, вчений-богослов, загальнолюдські та моральні цінності, релігія, священні тексти.

Nilufer Firuz ASLANZADE,
 orcid.org/0000-0002-8558-5858
 Doctoral Student at the Department of Pedagogy
 Baku State University
 (Baku, Azerbaijan) aslanzade_nilufer@mail.ru

PERSON THROUGH THE PRISM OF RELIGIOUS IDEAS: EDUCATION AND EDUCATION ON THE BASIS OF THE RELIGIOUS TEXTS OF THE THREE SCRIPTURES

The significance of universal and national values and their influence on the personality of the student, the formation of moral and spiritual values with the help of religious teachings is the basis for the comprehensive development of the individual. For centuries, scholars and theologians have searched the scriptures and texts for answers to questions in order to find the main thing that would give a mysterious answer. Morality is one of the most important foundations of the child's religious upbringing, which is passed on to the child from the experience of his parents. It is impossible to ignore the physical and biological factors that affect the child's further conscious perception of the real picture of the world. What is a Man? Why is he constantly looking for answers to questions that he will find difficult to understand? Why does he feel the need to connect with the mysterious power behind the veil of the universe? All this is revealed in this article in order to get a little closer to the truth in the mystical world around us, to make it clear that a person can achieve more than he thinks, to find answers to questions in the sacred scriptures in order to get closer to the Creator. Importance There are many religions that have addressed the question of the essence of man and the ways of his upbringing and development, teaching him in appropriate conditions, which worries scientists, educators, philosophers for many years. Many books and research papers have been devoted specifically to the question of the creation of man and his predestination in life. Religious teachings are various methods and ways of approaching the human essence in order to identify its characteristic features, which is revealed by us and provided to you in this article. Objectives It is necessary to reveal the content of this topic through the prism of religious teachings and scriptures in order to understand the essence of human existence, how dependent he is on worldly desires, what his intentions strive for more: knowledge or fall into sin, education or decomposition of minds with false dogmas. It is necessary to clearly convey the meaning of the word "man", "training and education from the point of view of religion", and also, if possible, give an exact answer to the question. Methods In the process of studying the problem of this topic, a comparative analysis of information sources was used, teaching aids and various methods of education, a textbook on literature and history, religious books and scriptures, monographs of scientists and works of philosophers were used.

Key words: upbringing and education, theologian, universal and moral values, religion, sacred texts.

Постановка проблемы. Существует множество религиозных течений, представители которых обращались к проблеме сущности человека, путей его воспитания и обучения в соответствующих условиях. Известно, что данная проблема волнует ученых-педагогов, философов далеко не первый день. Множество исследовательских работ были посвящены проблеме человека и вопросу предопределения. В религиозных учениях по-разному рассматривается сущность человека, его воспитания, для выявления характерных особенностей становления человека как личности.

Цель написания статьи. Поставлена задача раскрыть содержание указанной проблемы на основе анализа отдельных идей религиозных учений и священных писаний для того, чтобы выявить понимание здесь сущности человеческого бытия, насколько оно зависимо от мирских желаний, к чему стремится человек больше: к знаниям или грехопадению, воспитанию или разложению ума ложными догмами. Также поставлена задача определения смысла слова «человек», «обучение и воспитание с точки зрения религии», в ряде религиозных догм.

Методы исследования. В процессе исследования проблемы данной темы применялся сравнительный анализ источников информации, в том числе религиозные книги и тексты священных писаний, труды философов и других ученых.

Изложение основного материала.

Воспитание человека с точки зрения философии. В философской концепции человек – это биопсихосоциальный субъект. Тысячелетиями человечество находилось в поисках идеального в материальном мире, а конкретно, искало ответ на вопрос «Что такое душа?» в материальной оболочке во Вселенной и «Откуда она пришла?». Данные вопросы беспокоили людей, независимо от их религиозной принадлежности и убеждений, таких, как атеизм, нигилизм и т.п. При этом шло одухотворение окружающего мира. Исходя из этого, человек верил в перерождение – реинкарнацию души, представляя, что психический мир человека может переселиться в субъекты флоры и фауны. Считается, что «духовный процесс заключается в себе ключ к пониманию всего, что происходит в человеке. Формирование идеала в качестве его закономерного результата представляет

собой определенный план, перспективу развития и совершенствования человека, раскрытия его внутренних возможностей. Воспитательный идеал представляет собой нормативный образец личности, принципиально не достижимый в реальной воспитательной практике и в силу своей недостижимости задающий ориентиры в виде системы ценностных координат» (Муравьев, 2009: 225). Это естественный исход сознания из бытия. Духовное развитие человека – это важнейшая задача с точки зрения нравственных ценностей. А как человек воспринимает смерть? Необходимо ли давать человеку с детства знания об этом таинственном явлении, которое ждет нас на рубеже нашего жизненного цикла? Какое должно быть мировоззрение человека, осознающего серьезность этого явления?

Смерть – это уход человека в иной мир. Мы с детства формируемся на основе опыта и знаний старшего поколения людей, которые, в свою очередь, объясняют нам неизбежность тягот реального мира. Однако понять то, насколько реально в этом мире данное понятие, достаточно сложно. Ведь человек, которому отведен свой срок, проходит этап рождения и смерти лишь раз в своем жизненном цикле, а «время трактовалось как длительность существования и мера изменений материи, или как форма бытия материи, выражающая длительность и последовательность изменений, как форма проявления абсолютной вечности, как переходящая длительность» (Рустамов, 2004: 38). Пространство и время для нас – лишь повод для старения и смерти, что доказывается как «абсолютная протяженность, пустота, в которую включались все тела и которая от них не зависела» (Рустамов, 2004: с. 38). Развитие человека происходит в промежутке на этапе постоянного взросления и воспитания разума. Сознательно человек спокоен перед таким фактом, как смерть. «Общим свойством пространства и времени являются, прежде всего, их всеобщность для бытия» (Рустамов, 2004: 38).

Смерть воображается людьми по-разному. К примеру, несмотря на то, что мы во время сна на краткий срок практически умираем: душа человека отходит туда, куда ничто иное не имеет права вторгаться. Там мы существуем в личном пространстве и времени, думаем, о чем пожелаем, делаем, что хотим, одним словом создаем свой мир бытия, порой встречаем усопших и общаемся с ними. Разуму не подлежит перейти черту мира мертвых, но он имеет связь с миром, откуда он берет свое начало. Порой бывает так, что наш разум находится под натиском неизведанной силы. В результате мы получаем предупреждения, мы

можем предвидеть краткий фрагмент из будущего и прошлого. Однако даже в первобытном обществе, когда не было ни рукописных источников, ни ученых-просветителей, люди старались получить знания и быть воспитаны так, чтобы подготовиться к загробной жизни. Уже тогда люди извещали других о существовании иного мира, в котором можно продолжить житие.

Аристотель, Демокрит, Платон и другие ученые рассматривали человека, как существа, состоящего из определенных частиц в синтезе с природными молекулами. Понятие души было растяжимым и своеобразным. Вспомним ученых-философов милетской школы античности Фалеса, Анаксимандра и Анаксимена и их теориях о субстанции. Некоторые идеи впоследствии стала основополагающим звеном в исследовательских работах по философии и религиоведению.

К примеру, Фалес рассматривал душу как влажное первовещество, Анаксимандр – как апейрон, вечное движение, и, наконец, Анаксимен – как воздух, что намного ближе к религиозным убеждениям многих учителей-пророков. В определенной степени эти представления близки и к сути пантеизма. Эфемерность души доказывалась и опровергалась многими писаниями, порой такое убеждение приводило к полному расколу в умах общественности. Демокрит определял душу, как частицу атомов, то есть, по его мнению, атом – это бытие, которое не может существовать без движения, а небытие – это всего лишь пустота. Аристотель ставил перед человечеством вопрос о проблеме личности и общества, в котором человек воспитывается и получает соответствующие знания: «живые существа состоят, прежде всего, из души и тела» (Аристотель, 1983: 156).

Обучение и воспитание человека с точки зрения религии. Разум – это микромир, который вращается по своей орбите, порой он не подвластен нам, а только лишь Создателю. Считается, что это – индивидуальный микрокосм, расположенный в рецепторах мозга. Существуют множество религиозных течений, которые по-разному относятся к происхождению души человека и его предназначению на Земле. В древние времена, когда еще священные писания не были так широко распространены, не существовало единой системы оценки человеческого поведения и выявления его характерных особенностей.

Воспитание человека на основе языческих клинописных источников, информированность человека о древних цивилизациях и приобретение знаний на основе языческих текстов древности (алхимии, медицины, математических вычислений

и т.д.), стало камнем преткновения для священнослужителей, признававших лишь материалы, основанные на базе религиозных учений. Существовала вероятность, что человек, обладающий широкими мирскими знаниями и практикующий их, обрекает себя на Божью кару и находится у него в немилости. По их мнению, ничто не может дать нам шанс на лучшую жизнь, кроме как познания праведного пути Господа Бога. По мнению некоторых ученых-богословов, данное высказывание не является преувеличением. Не существует неправильной религии, есть плохо обученные и неграмотные их представители и последователи. Люди по-разному понимают книгу, которую читают. К примеру, можно долго рассматривать холст, на котором изображен «Черный квадрат» Малевича и воображать свою жизнь в нем, а можно ничего не увидеть.

Каждое религиозное писание совершенно по-своему и объединяет их куда более важная задача: передача людям божественного откровения, воспитания будущего поколения на основе священных текстов и черпание знаний из них в дальнейшем для создания новых знаний для формирования в человеке основы общечеловеческих ценностей. Считается, что человек – это живая материя (плоть и кровь), и, в довершение, она обладает душой весом не более волоска. В итоге, если человек совмещает в себе все эти признаки, то получается такая наглядная формула витрувианского человека и диаграммы Венна как Вселенной: материя+душа=человек, сосуществующие друг с другом.

Веками ученые-богословы, схоласты ломали голову над тем, зачем все же человеку сознательный выбор жизненного пути, в чем состоит задача этого выбора и смысл человеческой жизни? В итоге стали считать, что человек – это совершенное творение Господа, существо любимое и ненавистное во всей своей ипостаси. В течение многих веков обсуждается происхождение души человека, пути ее воспитания и обучения, однако никто пока не сумел толком преподнести это в чистом виде. К примеру, Авиценна считал, что Бог создает общий разум и что если человек подвергнет себя духовному очищению, то сможет достичь высшей степени равенства с ангелами. Рассмотрим все это сквозь призму различных религий.

Воспитание человека в иудаизме. Традиция воспитания ребенка в иудаизме – относительно древняя, это, прежде всего, семейное воспитание. Тора означает священное учение и свод законов, на основе которого иудейские дети получают должное образование для выживания в этом мире.

«Чтобы прислушались к словам мудреца, сообщим его славное имя. Это Шеломо – величайший из мудрецов, сын мудрого и праведного царя Давида. Он удостоился наследовать отцу» (Давидов, 2007: 2). Для того, чтобы воспитать гармонично развитую личность, иудейским родителям необходимо было быть морально готовыми к рождению ребенка и его воспитанию, причем в рамках религиозного учения. С тринадцати лет, когда ребенок считается совершеннолетним, его начинают обучать основам Торы. Аналогичная ситуация существует и в исламском вероучении, когда на мальчиков достигших 13 лет, возлагается ответственность за молитвенные поклонения и заучивание священных текстов. В современном мире требования к религии приобретают несколько иную форму. Чаще у молодых процесс усвоения религиозных догм ассоциируется с современными принципами. Если меняется мир, то меняются стереотипы. В иудаизме в воспитании главенствующую роль, наравне с отцом, играет также мать. В священный день недели «Шаббат» на мать возлагается ответственность за порядок и чистоту, за правила проведения традиционного открытия, начала трапезы и обучения необходимым молитвам детей. По еврейской традиции основу семейных взаимоотношений составляет любовь отца и матери, которые с малых лет приучают детей ко всему необходимому в жизни.

Воспитание человека на базе христианского учения. Фундаментом для дальнейшего воспитания человека как члена общества, наряду с другими дисциплинами, служит его духовная просвещенность. Ученые-богословы относились к вопросу о вере и ее правильном понимании человеком через призму духовности и нравственности. В христианстве Библия считается священным писанием. Право первенства в распространении учения Христа была дано Римской католической церкви в Римской империи, которая до последнего отстаивала свои права по защите гроба Господня. Каждый ученый-религиовед толкует священное писание по собственному жизненному опыту, по пережитому в жизни. Формирование христианской философии имеет глубокие истоки, которые восходят корнями к античности и связаны с именами таких ученых, как Августин, А. фон Больштедт, Фома Аквинский, Пьер Абеляр и многие др. Воспитание на базе христианского учения велось в рамках строгой церковной доктрины, что влекло за собой полное послушание и смиренность перед Господом и служителями дома его. Схоласты исследовали отношение человека к вере, исходя из первенства веры над разумом.

Они считали, что человеком должна двигать истинная вера, и потому «человек не более, чем имя». Отсюда и появляется течение номиналистов. Апологеты были яркими сторонниками воспитания и обучения лишь священным текстам, чтобы в дальнейшем подготовить защитников слова Божьего. По мнению Августина, «только любовь к Богу делает человека подлинным человеком, возвышает его над остальным миром» (Рустамов, 2004: 98).

Пьер Абеляр в своей работе «История моих бедствий» отмечает, насколько тяжело человеку выжить в условиях постоянной борьбы с противоречиями в жизни для того, чтобы достичь собственных целей. Создатель концептуализма ума считал, что языческие философы намного ближе были знакомы с понятием святой Троицы, чем ученые его современности, и что грех заключается лишь в намерении человека, который не получил должного религиозного и мирского воспитания в жизни. Он пишет, что «часто человеческие страсти провоцируются или укрощаются скорее примерами, нежели словами. Потому после некоего утешения в беседах, данного присутствующему, я решил написать утешительное послание (*consolatoria*) отсутствующему об опытах настоящих бедствий, случившихся со мною, чтобы ты признал свои испытания в сравнении с моими или ничтожными, или умеренными, и терпимее переносил их» (Пьер Абеляр, 2011: 3).

Воспитание человека на идеях исламского вероучения. Воспитание детей на основе этических норм и принципов в исламе – это залог счастливой и здоровой жизни, так как в обучении и воспитании детей должны присутствовать оба родителя – мать и отец. Ислам – относительно молодая религия среди остальных религиозных учений. Истоки данное течение берет из предыдущих двух писаний иудаизма и христианства – Торы и Библии. В исламе человек рассматривается как служитель Богу (Аллаху), его предназначение – это молитвенное поклонение Богу на протяжении всей своей жизни. Мусульманин – это тот, кто поклоняется Господу и не отходит от его законов, соблюдает границы дозволенного по мере возможности. Исламская религия – это экоморальный и правовой кодекс исламского мира, который содержит в себе все необходимые ответы на вопросы, точную схему жизненного пути человека, а также список дозволенностей и запрета в угоду принципам. С самого детства ребенок должен знать все заповеди исламской религии и четко следовать сунне Пророка. Путь божественного созерцания приводит к таинствам любви

к Аллаху. А.Шиммель трактует данное понятие так: «Божественная любовь дает ищущему способность выносить ниспосланные ему для испытания и очищения души трудности и даже радоваться им» (Шиммель, 2012: 14).

В исламском учении опровергается понятие святости человека и уподобление его ангелу. Согласно писанию, ангелы созданы из света (Нур), человек же – из глины, а джины – из огня без дыма (слово «джин» от арабского слова «джанна», что в переводе означает невидимый, что указывает на их происхождение). Принимая во внимание понятие суфизма о явлении человека как частицы Бога или же, как говорят ишракисты (ишракизм – религиозно-философское течение) о происхождении человека, как абстрактного света, то здесь человек, если не уподобляется Богу, то сравнивается с ангелом, что противоречит откровениям из священного писания – Корана. Суфисты утверждают, что мы являемся частицей Бога и что он вдохнул нам жизнь из своего Духа. Давайте посмотрим, как может существо, соданное из глины и далее пришедшее в этот бренный мир путем сочетания генетики двух особей нашего вида, быть частицей – «Вахдаль-вуджут», того Создателя, который не имеет пола и не нуждается в продолжении рода (откровение из суры Корана «Аль-Фатиха»): *«Во имя Аллаха, Милостивого, Милосердного! Хвала Аллаху, Господу миров, Милостивому, Милосердному, Властелину Дня воздаяния! Тебе одному мы поклоняемся и Тебя одного молим о помощи. Веди нас прямым путем, путем тех, кого Ты облагодетельствовал, не тех, на кого пал гнев, и не заблудших»* (Кулиев, 2009).

Когда к пророку Мухаммеду обратились с вопросом о понятии души, то Бог повелел ему умолчать и сказать, что это известно лишь только самому Аллаху. И даже если глубже вникнуть в суть вопроса происхождения души, то возникает еще один вопрос – а кто тогда все-таки женщина? Ведь она создана из ребра Адама, а не из глины. И по теории «Вахдаль-аль вуджут» она полностью соответствует атрибутам божественного создания. «Положение женщины в общих чертах отражено в Коране, начиная с легенды ее сотворения и заканчивая ее социальными обязанностями исламской женщины в различных областях. Большое место в социальной концепции ислама занимают вопросы нормативной этики, регламентирующей семейный быт. В ней предусмотрены образ жизни мусульман, правила поведения в семье и обществе» (Магомедова, 2017).

Согласно морально-этической системе видного азербайджанского ученого, последователя

перипатетизма Насреддина Туси, «теоретическая и практическая мудрость» дает основание человеку сознательно стремиться к доброй или злой воле. Он считал, что человеку дано право выбора в жизни и на основе такого права ему решать, каким следует становиться человеку – хорошим или плохим. Именно на этой теории он построил свою систему разделения общества на положительную и отрицательную категории. Один из представителей первого скрытого понятия «Naqq mändədir» был Айналкузат Миянеджи. Он считал, что человек должен воспитываться в условиях религиозного учения, осознать принципы бытия сквозь призму божественного начала, но не должен уподобляться ему: «Мыслите себя в атрибутах Аллаха, но не мыслите себя в сущности его» (История, 2002: 198).

В знаменитом этико-дидактическом произведении, охватывающем важные вопросы воспитания и этики, говорится о познании пути Всевышнего Аллаха, о почитании отца и матери, и смирении и умножении знаний. Так, в главе «О смирении и умножении знаний» падишах Гиланского государства Кейкавус говорит своему сыну Гиланшаху: «Знай и будь осведомлен, сын, что люди без умения всегда остаются без выгоды, как мугелон... И знай, что из всех способностей лучшая – дар речи. Творец наш, да прославится Он, из всех своих творений лучше всех сотворил человека, и человек перед всеми остальными животными получил преимущество в виде десяти чувств в его теле – пять внутри и пять снаружи. Пять скрытых: мышление, память, воображение, различение и речь, и пять явных – слух, зрение, обоняние вкуса и осязание. По этой причине чело-

век – царь и повелитель над другими животными» (Габуснамэ, 2014: 34).

Выводы. Религия порой раскрывается из тех задатков, которыми обладает человек с самого рождения, и посему мы можем с уверенностью сказать, что нравственность тоже является частью религиозного учения, ведь именно на основе этих принципов воспитывается человек с самого начала. Если человек с черным сердцем и с темными намерениями стремится познать откровения Всевышнего, то, естественно, нет сомнений в том, что он будет передавать написанное в искаженном виде. Ведь для того, чтобы посеять любовь в сердце людей к религии, нужно правильное толкование и отклонения излишних навязчивых атрибутов. Индивид передает с толкованием и часть своих убеждений, идей и в итоге возникает учение в рамках фундаментального радикализма, переходящего в фанатизм, что может запятнать религию посредством лжеученых-богословов. Следовательно, если не каждый может быть ученым, то и не каждый может стать человеком. Люди извлекают здесь жизненный урок, то есть то, что возможно станет выгодным или то, что станет просто образом жизни. В довершение можем отметить наличие некой силы, управляющей нами, в противном случае, человек мог бы сделать все, что ему заблагорассудится, к примеру, повелеть своей душе подняться и лицезреть источник своего создания – Творца Вселенной и каждой твари. Людям присуще создавать свой Ад и Рай на Земле, живя в надежде когда-то оказаться в собственном идеальном мире, без боли и печалей, где нас будут ждать люди, которых мы когда-то потеряли и где нам откроются тайны бытия на самом деле.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Габуснамэ. Баку: 2014. 256 с.
2. Аристотель. Сочинение в 4-х томах. Т. IV. М.: 1983. 382 с.
3. Давидов А. Мишлей. Притчи мудрого царя. Пер. и коммент, собранные из Танаха, Талмуда, мидрашей, Раши и Техилим. Иерусалим: «Красная свобода», 2007. 336 с.
4. История азербайджанской философии. Т.1. Баку: «Элм», 2002. 198 с.
5. Книга притчей Соломона. Под ред. Волковой Т. М.: Изд. «Астрель», 2021.
6. Кулиев Э. Коран. Перевод смыслов и комментарии. Баку: Изд. «Эксмо». 2009: 808 с.
7. Магомедова М.З. Человек в религиозно-философской концепции ислама. URL: http://domhors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/fik/2017/7/philosophy/magomedova.pdf
8. Муравьев С.А. Идеал воспитания человека в философско-педагогической мысли русского зарубежья. *Научные ведомости*. 2009. № 16. С. 225
9. Пьер Абеляр. История моих бедствий. [Текст]/ Пьер Абеляр; перевод с лат. С.С. Неретиной; [примеч. С.С. Неретиной]. Послесловие С.С. Неретиной. Рос. акад.наук, Ин-т философии. М.: ИНФРАН, 2011. 125 с.
10. Шimmel А. Мир исламского мистицизма / пер. с англ. Н.И. Пригариной, А.С. Рапопорт. 2-е изд., испр. и доп. М.: ООО «Садра», 2012. 536 с.
11. Рустамов Ю. Основы философии (курс лекций). Баку: Издательство Университета «Азербайджан», 2004. 475 с.

REFERENCES

1. «Gabusname» ["Gabusname"]. Baku: 2014. 256 s. (in Azerbaijani)
2. Aristotel' [Aristotle]. Sochinenie v 4-h tomah. T. IV. M.: 1983. 382 s. [in Russian]
3. Davidov A. Mishlej. Pritchi mudrogo carya [Mishley. Parables of the Wise King]. Per. i koment, sobrannye iz Tanaha, Talmuda, midrashej, Rashi i Tekhilim. Ierusalim: «Krasnaya svoboda», 2007. 336 s. [in Russian]
4. Istoriya azerbajdzhanskoj filosofii [History of Azerbaijani philosophy]. T.1. Baku: «Elm», 2002. 198 s. [in Russian]
5. Kniga pritchej Solomona [Book of parables of Solomon]. Pod red. Volkovoj T. M.: Izd. «Astrel'», 2021 [in Russian]
6. Kuliev E. Koran. Perevod smyslov i komentarii [Translation of meanings and comments]. Baku: Izd. «Eksmo». 808 s. [in Russian]
7. Magomedova M.Z. CHelovek v religiozno-filosofskoj koncepcii islama [Man in the religious and philosophical concept of Islam] http://domhors.ru/rus/files/arhiv_ [in Russian]
8. Murav'ev S.A. Ideal vospitaniya cheloveka v filosofsko-pedagogicheskoj mysli russkogo zarubezh'ya [The Ideal of Human Education in the Philosophical and Pedagogical Thought of the Russian Abroad]. Nauchnye vedomosti. 2009. № 16. S. 225 [in Russian]
9. P'er Abelyar. Istoriya moih bedstvij [The ideal of human education in the philosophical and pedagogical thought of the Russian abroad]. [Tekst]/ P'er Abelyar; perevod s lat. S.S.Neretinoj; [prmech.S.S.Neretinoj]/Posleslovie S.S.Neretinoj. Ros. akad.nauk. In-t filosofii. M.: INFRAN, 2011. 125 s. [in Russian]
10. SHimmel' A. Mir islamskogo misticizma [The world of Islamic mysticism] / per. s angl. N.I. Prigarinoj, A.S.Rapoport. 2-e izd., ispr. i dop. M.: OOO «Sadra», 2012. 536 s. [in Russian]
11. Rustamov YU. [Fundamentals of Philosophy (course of lectures).] Osnovy filosofii (kurs lekcij). Baku: Izdatel'stvo Universiteta «Azerbajdzhan», 2004. 475 s. [in Russian]

UDC 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-30>**Inna AKHMAD,***orcid.org/0000-0001-7673-4308**Ph.D. in Philology,**Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv Ukraine) innakhmad737@gmail.com***Viktoriia CHMEL,***orcid.org/0000-0002-4468-1800**Lecturer at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv Ukraine) vickychmel@gmail.com***Tetiana LYSENKO,***orcid.org/0000-0003-3081-6329**Lecturer at the Department of English for Engineering № 1
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv Ukraine) lysenko.tetiana@lil.kpi.ua*

INTEGRATION OF MODERN TECHNOLOGIES INTO ESP TEACHING PROCESS

The content of the paper was determined by the role that multimedia technologies application plays in teaching English for Specific Purposes. The efficiency of multimedia technologies integration into educational process to improve communicative skills of the future engineers has been highlighted. The fact that knowledge of the English language as a means of international communication opens new perspectives for graduates of technical universities to raise their qualification abroad has been mentioned. The main goals of ESP teaching have been pointed out. The focus is made on the competences and skills the engineering students get at the universities to be competitive in the global labor market. The impact of the multimedia aids use at the English lessons has been analyzed. The teacher's role in teaching English for Specific Purposes is distinguished. The paper outlines the English language syllabus and the types of work widely used at the English lessons in technical universities. The author describes the main steps of creating efficient presentation and explains the importance of the acquired knowledge for the engineering students. It is considered that making presentations enables students to organically integrate their knowledge in different fields, generate new ideas, think independently, and communicate the results of their work to the audience. The basic principles of communicative learning are mentioned. The possibilities that multimedia presentations give to both teachers and students are distinguished. Examples of possible tasks and activities for studying the topic ‘Newton's three laws of motion’ are presented. The importance of the latest interactive technologies integration into the process of ESP teaching and learning as an inseparable part of training highly qualified engineers with profound knowledge and developed professional communicative competence, ready to solve scientific problems and share the results of their research with foreign partners from other countries is stated. Recommendations on how to make and apply efficient presentations with colorful images and video files or animation are given.

Key words: *ESP teaching and learning, communicative competence, skills, multimedia technologies, efficient presentation.*

Інна АХМАД,*orcid.org/0000-0001-7673-4308**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) innakhmad737@gmail.com***Вікторія ЧМЕЛЬ,***orcid.org/0000-0002-4468-1800**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) vickychmel@gmail.com*

Тетяна ЛИСЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3081-6329

*викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) *lysenko.tetiana@lil.kpi.ua**

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті розглядається впровадження сучасних технологій у навчальний процес викладання іноземних мов серед яких англійська мова, як засіб міжнародного спілкування, має вирішальне значення для персонального розвитку та професійного зростання молодого спеціаліста. Особливе значення використання мультимедійних засобів має в навчанні студентів інженерних спеціальностей. Комунікативний підхід розглядається як пріоритетний у викладанні англійської мови професійного спрямування в глобальному світі стрімкого розвитку інформаційних технологій. Компетенції та навички набуті студентами в процесі вивчення англійської мови надають нові можливості для спілкування зі світом, для міжнародного співробітництва в галузі науки і техніки. Інтеграція новітніх технологій в навчальний процес є невід'ємною частиною навчання іноземної мови студентів технічних університетів, оскільки підготовка висококваліфікованих інженерів з глибокими знаннями та добре розвинутою професійною комунікативною компетенцією вимагає від викладачів постійно підвищувати свою кваліфікацію, знайомитися з досвідом своїх закордонних колег, розробляти та урізноманітнювати методики, підходи та навчальні матеріали. Визначається роль викладача в процесі навчання іноземної мови та мотивації студентів до практичного використання набутих знань та вмінь. В статті аналізується вплив використання презентацій та автентичних відео матеріалів на підвищення ефективності занять з англійської мови. Надається опис змісту завдань та видів завдань, які виконують студенти інженерних спеціальностей при вивченні іноземної мови професійного спрямування. Для вивчення теми «Три закона руху Ньютона» автори пропонують приклади вправ розроблених до відео фрагменту. Також надаються рекомендації щодо створення та ефективного використання презентацій в навчанні іноземної мови. Впровадження інтерактивних технологій в процес навчання значною мірою допомагає студентам інженерних спеціальностей поєднати сферу своїх професійних інтересів з вивченням та використанням англійської мови на практиці.

Ключові слова: *англійська мова професійного спрямування, комунікативна компетенція, навички, мультимедійні технології, ефективна презентація.*

Statement of the Problem. Rapid development of modern society as well as science and technology is taking place all over the world. Introduction of the latest technologies, re-equipment of production processes, exchange of experience, stimulation of scientific research and discoveries are aimed at improving the quality of people's life. That is why the status of the English language, as a means of international communication, not only in everyday life, but also in scientific circles in different parts of the world is increasing from day to day. Proficiency in at least one foreign language becomes an essential condition for both the development of personality and successful career growth of every young scientist. Expansion and strengthening of international relations open new horizons for graduates of higher educational institutions in raising their qualifications abroad, communicating with specialists from other countries, and presenting of their research results at international conferences and seminars.

Research analysis. Students and teaching staff of National Technical University of Ukraine 'Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute' have got the opportunity to participate in various international programs: ERASMUS +, Horizon 2020, and others, which opens

access to information resources of the EU countries and new opportunities for promotion of scientific and innovative projects. Therefore, the formation of communication culture among students of technical specialties and training of their practical knowledge of a foreign language are of particular importance.

The purpose of the article. The aim of this paper is to review multimedia technologies, to focus on presentations and video files as efficient means of ESP teaching and evaluate their application in teaching/learning process.

It is not a secret that the main goals of ESP teaching at technical universities are to expand the vocabulary of students, to improve their speaking and writing skills, and to teach how to translate specialized literature both from a foreign language into the mother tongue and vice versa. The English language syllabus at technical universities includes:

1. Reading. Students read and understand the content of different texts, including texts in their specialty.
2. Oral speech. Each student presents the content of the text read or heard, makes a message or report on a specific topic, answers the questions asked, takes part in the discussion.

3. Written language. Students master the skills of writing essays, reports, business letters, research papers, etc.

4. Translation. Each student should have the knack of translating different texts, including texts in his specialty (Рязанцева, 2016:531).

Main text. Communicative skills have always been considered an inseparable part of the specialist success, an indicator of his professionalism. Consequently, ESP teachers are constantly looking for new methods, technologies, techniques, and approaches to teaching a foreign language to meet the demands of modern society.

The communicative methodology is aimed at maximizing the student's immersion into the language environment and minimizing the native language use. The role of the teacher is to arouse the interest of each student, give him the opportunity to express his opinion, give arguments to prove his point of view and take part in the discussion of the topic, since interest involves all mental processes – perception, memory, thinking, and encourages students' activity at the lesson.

Since foreign language classes are communicative by nature, positive emotions play an important part in motivation students (Рязанцева, 2016:531). To increase the effectiveness of the educational process, the teacher should clearly realize the role and place of a foreign language in the life and professional activity of the future engineer and help him determine for himself the purpose of language learning.

In the course 'English for professional communication' for students of 3-5 courses at National Technical University of Ukraine 'Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute' the following types of work are widely used:

- writing abstracts and essays
- making PowerPoint presentations and reports
- participation in briefings and conferences
- role-playing and case studies, etc.

Considering swift development of computer technologies, the ability to work with various sources of information to achieve professional goals is a necessary competence for today's engineer.

In the modern world, information is predominantly presented in the form of presentations, therefore, the knowledge and skills gained at the English classes will help future engineers in their preparing for participation in scientific and practical conferences, seminars, as well as protecting bachelor's and master's works in English. To facilitate students and teach them how to create effective presentation, the textbook 'English for Presentations' (Oxford University Press) has been introduced into the curriculum of the 3rd year course. As a result, each student learns

the basic rules of presenting information in Power-Point format, how to make effective openings, state the topic and say why it is important to the audience, describe the structure of the talk, highlight the main points, and summarize the main ideas, describe graphs, tables, pie charts, etc., how to make effective conclusions and answer the questions.

Obviously, the acquired knowledge should have practical application in the learning process. That is why our students perform creative tasks (Akhmad, 2021:5). They systematically write essays on the topic of their specialization in English, which includes:

- English text (10-20 thousand characters, depending on the course)
- text translation
- vocabulary (30 terms)
- summary
- references (at least 5).

Obviously, the preparatory stage: search, selection and systematization of the material, writing the report itself, design of the visual structure requires a thorough study of all issues related to this problem. Then the students perform the Power Point presentation (10-12 slides) talking about the results of their research (5-7 minutes) with subsequent discussion at the lesson. As the presentation format is limited in time, it is saturated and dynamic and contributes to the maximum concentration of the audience attention (Saienko, 2020:38). It is presentations that enable students to organically integrate their knowledge in different fields, generate new ideas, independently think, and communicate the results of their work to the audience.

In fact, communicative learning should adhere to the following basic principles: structural principle, the principle of consistency, context principle, novelty, and interest, as well as involving all students in the communication process. To implement all these principles, it is advisable to widely use multimedia presentations in the educational process, because multimedia is a modern computer information technology that allows the teacher to combine the use of video materials, audio files, computer graphics and animation (Лисенко, 2021:85). This gives a unique opportunity to make language classes interesting, visual, and therefore accessible and understandable for all students, regardless of their level. The teacher, creating a teaching presentation for the lesson, on the one hand, masters modern teaching technologies, and, on the other hand, considers the best ways to supply educational material, for example, in the form of diagrams, tables, charts, illustrations, etc. to facilitate perception (Chmel, 2016:56). It is evident that students of engineering specialties better absorb information when it is presented in the form of structure

or scheme. Bright colorful images of the slides and the use of a video sequence or animation allow teachers to show visually the device or equipment operation, demonstrate consequences of global warming or environmental pollution, present interesting facts from the life of outstanding scientists and inventors, etc. For example, to study the topic ‘Newton’s three laws of motion’ in the 5th year we have developed some tasks and presented them as a multimedia presentation using the video clip ‘Sir Isaac Newton’.

Task 1. *Before watching the video:*

A. *Read and translate the quotation below. What did the author mean?*

‘If I have seen further, it is by standing on the shoulders of giants.’

B. *Study the following words. Match the name of science and its Ukrainian translation.*

English	Ukrainian
Astronomy	алхімія
Theology	натурфілософія
Physics	астрономія
Alchemy	фізика
Natural Philosophy	Богослов’я

Task 2. *Watch the video and state if the following statements are true or false. Correct the false ones.*

1. Sir I. Newton was a famous mathematician and astronomer.

2. Three principles of mechanics are laid out in the Newton’s mathematical principles of Natural Philosophy.

3. The Law of inertia is the first law of motion.

4. The second law says, ‘The Acceleration is produced when the external force acts on a mass’.

5. The third law states that for every action there is always opposite reaction.

6. I. Newton devised the Theory of Color.

7. I. Newton was an atheist.

8. I. Newton was buried in Westminster Palace.

Task 3. *Fill in the right form of the verbs from the box into the abstract to complete the information about Newton’s works.*

To base on, to invent, to develop, to generalize, to devise

Newton ... the first reflecting telescope. He also ... the Theory of Color. The theory ... the observation that a prism breaks down white light into many visible colors. Newton ... binomial theorem. He also ... a method of approximating the roots of a mathematical function.

Task 4. *After watching the video discuss the following questions with your partner.*

1. What were the most outstanding achievements of I. Newton?

2. Where are his inventions and works used today?

3. Why is I. Newton considered the greatest scientific mind in the history of mankind?

Conclusions. Practice shows that using presentations in the classroom helps the students learn professionally oriented vocabulary better and diminishes difficulties in discussing problems, expressing for and against arguments, making conclusions. Such tasks are interactive and contribute to the development of communication skills at the lesson.

To sum up we can infer that integration of the latest interactive technologies into the process of ESP teaching and learning is an inseparable part of training highly qualified specialists with profound knowledge and developed professional communicative competence who are ready to solve scientific problems and share the results of their research with foreign partners all over the world.

BIBLIOGRAPHY

1. Волокита А.О. Специфіка інформаційних систем на основі технології cloud computing: підручник. Київ: Книга, 2009.205с. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcndtu/2011_53/29.htm (дата звернення: 05.09.2022).

2. Лисенко Т.П., Мойсеєнко С.М., Лісецький К.А. Організація змішаного навчання при активізації англomовного словникового запасу студентів немовних закладів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2021. – № 33. Т. 1. С. 85-90.

3. Рязанцева О. В. Уміння викладача дистанційної системи освіти, необхідні для успішної комунікативної взаємодії з учасниками навчального процесу. *Молодий вчений*.2016. № 12 (40). С. 531-534.

4. Akhmad I., Mikhnenko G., Chmel V. Distance learning: problems and opportunities for the English language teachers at technical Universities Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Дрогобич: *Видавничий дім «Гельветика»*, 2021. № 46. С. 5-58.

5. Akhmad, Inna; Chmel, Viktoriia. Mixed forms of teaching English at Technical Universities. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: Збірник наукових праць. / Заг. редакція – проф. О.М. Матвієнко . Київ: Вид. центр КНЛУ, 2018. № 2 (58). 72 с.

6. Saienko, Nataliia; Semyda, Oksana; Akhmad, Inna. Using Social Networks in Teaching ESP to Engineering Students. *Advanced Education*, [S.l.], p. 38-45, May. 2020. ISSN 2410-8286. URL: <http://ae.fl.kpi.ua/article/view/198083>.

7. Chmel, V. V. Use of video materials in teaching English for specific purposes. *Advanced Education*, 2016. С. 56–59.

REFERENCES

1. Volokyta A.O. Spetsyfika informatsiinykh system na osnovi tekhnolohii cloud computing: [The specifics of information systems based on cloud computing technology]: pidruchnik. Kyiv: Knyha, 2009.205s. http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vcndtu/2011_53/29.htm (data zvernennia: 05.09.2022). [in Ukrainian].
2. Lysenko T.P., Moiseienko S.M., Lisetskyi K.A. Orhanizatsiia zmishanoho navchannia pry aktyvizatsii anhlomovnoho slovnykovoho zapasu studentiv nemovnykh zakladiv vyshchoi osvity. [Skills of the teacher of the distance education system, necessary for successful communicative interaction with the participants of the educational process] Innovatsiina pedahohika. Odesa, 2021. – № 33. T. 1. S. 85-90. [in Ukrainian].
3. Riazantseva O. V. Uminnia vykladacha dystantsiinoi systemy osvity, neobkhidni dlia uspishnoi komunikatyvnoi vzaiemodii z uchasnykamy navchalnoho protsesu. [Skills of the teacher of the distance education system, necessary for successful communicative interaction with the participants of the educational process]. Molodyi vchenyi.2016. №12.(40). S. 531-534.
4. Akhmad I., Mikhnenko G., Chmel V. Distance learning: problems and opportunities for the English language teachers at technical Universities Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho der- zhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka Drohobych: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. № 46. S. 5-58.
5. Akhmad, Inna; Chmel, Viktoriia. Mixed forms of teaching English at Technical Universities. Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: Zbirnyk naukovykh prats. / Zah. redaktsiia – prof. O.M. Matviienko . Kyiv: Vyd. tsentr KNLU, 2018. № 2 (58). 72 s.
6. Saienko, Nataliia; Semyda, Oksana; Akhmad, Inna. Using Social Networks in Teaching ESP to Engineering Students. Advanced Education, [S.l.], p. 38-45, May. 2020. ISSN 2410-8286. URL: <http://ae.fl.kpi.ua/article/view/198083>
7. Chmel, V. V. Use of video materials in teaching English for specific purposes. Advanced Education, 2016. S. 56–59.

УДК 811.161.2'243+81'271:378.091.8(=111)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-31>

Олена БОЙЧУК,
orcid.org/0000-0003-0440-8946
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) olena.bojchuk@uzhnu.edu.ua

Василь КАЛІЙ,
orcid.org/0000-0001-5260-3282
доктор медичних наук,
професор кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) f-medint@uzhnu.edu.ua

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК (ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ АНГЛОМОВНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ)

У статті порушена важлива та актуальна тема, тому що дотепер поза увагою залишається чимало практичних аспектів використання текстів для читання на заняттях української мови як іноземної, немає достатньої кількості текстів із ґрунтовно розробленою системою завдань для студентів медичних спеціальностей. Автор ставить перед собою мету проаналізувати найзагальніші теоретичні аспекти, що стосуються роботи з українськомовним текстом, а відтак розробити систему вправ до одного із текстів, виконання яких підвищить ефективність процесу читання і допоможе розвинути комунікативні навички англомовних студентів-медиків. Результати досліджень підтверджують, що читання супроводжує студентів на всіх етапах вивчення мови. Читання текстів може відбуватися в різних режимах, з різною метою та виконувати різні функції. Звертаємо увагу на три режими читання, кожен із яких використовуємо на заняттях української мови як іноземної. Пристаємо до думки, що найефективнішим є ознайомлювальне читання, оскільки такий режим сприяє розвитку комунікативної компетенції. Обґрунтували доцільність використання текстів для читання для студентів-медиків та запропонували текст «Кілька порад для зміцнення імунітету» із детально розробленою системою комунікативних вправ. Усі завдання, що сприяють формуванню вмінь осмислення інформації тексту, як рекомендується у більшості методичних джерел, поділили на дотекстові, текстові та післятекстові. Перші мотивують прочитати текст або готують до читання і сприйняття інформації; наступні (текстові) мають на меті перевірити розуміння прочитаного, закріпити висловлення з тексту, відпрацювати граматичний матеріал; післятекстові завдання дають можливість відпрацювати навички усного мовлення, вчать висловлювати свої думки з приводу прочитаного. У статті дійшли висновку, що подібні дослідження є корисними, оскільки це готовий матеріал для проведення занять; можливість урізноманітнити заняття; нові ідеї для розроблення системи комунікативних завдань до наступних текстів, які можуть бути використані під час опрацювання інших розмовних тем.

Ключові слова: українська мова як іноземна, тексти для читання, режими читання, дотекстові завдання, текстові завдання, післятекстові завдання, комунікативні навички.

Olena BOYCHUK,
orcid.org/0000-0003-0440-8946
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Health and Humanitarian Disciplines
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) olena.bojchuk@uzhnu.edu.ua

Vasyl KALIY,
orcid.org/0000-0001-5260-3282
Doctor of Medical Sciences,
Professor at the Department of Public Health and Humanitarian Disciplines
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) f-medint@uzhnu.edu.ua

TEXT-BASED ACTIVITIES AT UKRAINIAN AS A SECOND LANGUAGE CLASSES: TASKS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS (SPECIAL ASPECTS OF THEIR USE FOR ENGLISH-SPEAKING MEDICAL STUDENTS)

The article brings up an important and relevant subject, since many practical aspects of using text-based activities at Ukrainian as a second language classes are still overlooked, and there are not enough texts with a thoroughly developed

system of tasks for students of medical specialties. The author aims to analyse the most general theoretical aspects related to work with a Ukrainian text, and therefore to develop a system of exercises for one of the texts. The implementation of those exercises will increase the efficiency of the reading process, and ultimately help to develop the communication skills of English-speaking medical students. Research results confirm that reading accompanies students at all stages of language learning. Reading of texts can take place in different modes, have different goals and perform various functions. The article singles out three modes of reading, each of which is implemented at Ukrainian as a second language classes. We agree that skim reading is the most effective type, as this mode promotes the development of communicative competence, although reading for detail is also exploited by us. The feasibility of using text-based activities for medical students has been substantiated and the text "A few tips for strengthening immunity" with a detailed system of communicative exercises has been offered. All activities that contribute to the formation of the ability to understand text information, as recommended in most methodological sources, have been divided into pre-reading, reading and post-reading activities. Pre-reading activities motivate students to read the text or prepare them for reading and perception of information; reading activities are aimed at checking reading comprehension, consolidating expressions from the text, practicing grammatical material; post-reading activities provide an opportunity to practice speaking skills, teach to express one's thoughts about what has been read. The article concludes that such research and methodological works are useful, since they provide ready-made materials for conducting classes; it is an opportunity to diversify classes; they contribute to generating new ideas for developing a system of communicative tasks for the next texts, which can be used when designing other conversational topics.

Key words: *Ukrainian as a second language, text-based activities, reading modes, pre-reading activities, reading activities, post-reading activities, communication skills.*

Постановка проблеми. Основна мета навчання іноземної мови у ВНЗ полягає у формуванні комунікативної компетенції здобувачів освіти, у набутті вмінь і навичок, що уможливають комунікування з носіями іншої мови. Для іноземців, які приїжджають в Україну задля отримання освіти та які розпочинають вивчення мови «з нуля», – це неабиякий виклик. А для викладачів – відповідальність у доборі технік та методик, аби за досить короткий термін допомогти студентам набутти необхідних знань, умінь та навичок у володінні українською мовою.

Читання є важливим видом пізнавально-комунікативної діяльності поряд із письмом, аудіюванням і мовленням. Читання є водночас і практичною ціллю оволодіння іноземною мовою, і засобом вивчення мови та культури. Через текст відбувається обмін знаннями, досвідом, умінням, навичками, емоціями. Читання «сприяє розвитку інших видів комунікативної діяльності, дає найбільші можливості для виховання і всебічного розвитку іноземних студентів засобами української мови як іноземної» (Зозуля, 2018: 21). Утім надзвичайно актуальними на сьогодні залишаються питання, що стосуються методики використання текстів для читання у процесі вивчення української мови як іноземної, розроблення системи вправ для розвитку комунікативних навичок студентів на різних етапах вивчення мови та різних напрямків підготовки (зокрема, студентів-медиків). Окремі аспекти зазначених питань розглядатимуться в цьому дослідженні, чим обумовлюється його актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що українська мова як іноземна порівняно молода наука, питання правильного і вчасного формування навичок читання та розуміння українськомовного тексту часто привертала увагу

дослідників (Бойко, 2016; Бузько, 2019; Галайчук, Трумко, 2021; Зозуля, 2018; Карпенко, 2019; Процик, 2010; Станкевич, 2013; Швець, 2011 та ін.). Прикметно, що чимало науковців, паралельно із теоретичними напрацюваннями та узагальненнями, значну увагу приділяють практичному аспекту застосування текстів для читання. Відтак у дослідженнях представлено готові методичні розробки зі зразками завдань для роботи з іноземними студентами. Наприклад, І. Зозуля подає декілька текстів, дотичних до науково-популярного стилю рівня А1–А2 (Зозуля, 2018), зі зразками передтекстових, притекстових і післятекстових завдань. Опрацьовуючи їх, студенти можуть зняти лексичні труднощі; засвоїти граматичний матеріал, наявний в тексті; розвинути навички говоріння та письма. Так само окремі текстові матеріали із завданнями до них подано у роботі С. Бузько (Бузько, 2019) Дослідниця наводить приклади роботи з текстами фахового спрямування під час навчання української як іноземної в закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Останнім часом надзвичайно активно обговорюються питання місця та призначення художнього тексту в навчальному процесі (Галайчук, Трумко, 2021; Процик 2010; Швець, 2011 та ін.), оскільки останні «є багатим джерелом змістової та країнознавчої інформації, а також впливають на почуття, емоції людини, формують її естетичний смак» (Процик, 2010: 61).

Попри увагу дослідників до теми, відчувається нестача «проектів занять» (Галайчук, Трумко, 2021) із розробленою системою вправ для навчання читання і розвитку комунікативних навичок студентів медичного профілю.

Мета статті – проаналізувати найзагальніші теоретичні аспекти, що стосуються роботи з українськомовним тестом; на прикладі підбраного

тексту для читання розробити методично обґрунтовану й практично доцільну систему вправ, виконання яких підвищить ефективність процесу читання, а в кінцевому результаті сприятиме розвитку комунікативних навичок англомовних студентів-медиків.

Виклад основного матеріалу. Читання є невід’ємним видом діяльності на всіх етапах вивчення мови. Щоправда спочатку основна увага приділяється відпрацюванню техніки та елементарних умінь читання, що є характерною особливістю підготовчої стадії читання (Єременко Т. Є. та ін., 2018: 10–11). Задля полегшення роботи на цьому етапі на кафедрі громадського здоров’я і гуманітарних дисциплін Ужгородського національного університету було укомплектовано навчально-методичний посібник «Вчимося читати українською» (Вчимося читати, 2017). Відпрацювання техніки читання у цьому посібнику подається з урахуванням звукового, складового, порівняльного методів та методу цілих слів, кожен із яких має свої переваги та недоліки (Єременко та ін., 2018: 41), а їх комбінація видається найбільш оптимальною. Про це йшлося у нашому попередньому дослідженні (Бойчук, Гречин, 2020), відтак назріла потреба більш детально опрацювати високий рівень уміння читати іноземною мовою, який методисти називають зрілим (осмисленим, диференційованим, гнучким, мобільним) читанням. (Станкевич, 2013: 188). Важливо усвідомлювати, що читання текстів може відбуватися в різних режимах, з різною метою та виконувати різні функції. Н. Станкевич, детально характеризує види читання та їх класифікації, виділяє три основні, що є ключовими під час вивчення мови як іноземної: переглядове (його ще називають проглядове, оглядове, вибіркове), ознайомлювальне, вивчальне (Станкевич, 2013: 188). На різних етапах вивчення мови під час своїх занять ми використовуємо кожен із цих режимів. Вибір залежить від мети та дуже часто від часу, який ми можемо приділити для відпрацювання навичок читання та роботи з текстом. За спостереженням О. Тарнапольського, саме ознайомлювальне читання доречно використовувати найчастіше, позаяк інші режими «орієнтуються головним чином на детальне розуміння студентами кожного тексту. Такий підхід значно уповільнює формування комунікативної компетенції в читанні, орієнтує тих, хто навчається, на постійне звернення до двомовного словника, перетворюючи читання на дешифрування текстів, їх безперервний свідомий аналіз» (Тарнапольський, 2006: 74). Ми теж стійкі у міркуваннях, що під час вивчення укра-

їнської мови найважливішим є комунікативний аспект. Відтак до кожного тексту (якого б типу не було читання) укомплектуємо комунікативні завдання таким чином, щоб отриману інформацію (чи то лексичну, чи то граматичну, чи то змістову) студент міг використати для побудови власних міркувань, висловити свою точку зору, спроектувати матеріал на себе та оточення. В цьому вбачаємо найбільшу практичну цінність виконання комунікативних завдань.

Спробуємо продемонструвати, яким чином нам це вдається втілити на практиці (зокрема під час занять української мови як іноземної в Ужгородському національному університеті, що проводяться для англомовних студентів спеціальності «Медицина»). Для прикладу подаємо проєкт заняття для роботи з текстом «Кілька порад для зміцнення імунітету», який можна використовувати для відпрацювання навичок фахового спілкування під час вивчення теми «Спілкування імунолога з пацієнтом» або ж, за умови відповідного рівня підготовки студентів, текст із завданнями можна залучати до опрацювання блоку «Здоров’я й особиста гігієна» (що є частиною соціокультурної комунікації, де передбачено наступні ситуації «Самопочуття», «Здоров’я та недуги», «Візит до лікаря»).

Усі завдання, що сприяють формуванню вмінь осмислення інформації тексту, як рекомендується у більшості методичних джерел, поділяємо на дотекстові, текстові та післятекстові.

Дотекстові завдання мають на меті «формування вмінь смислової та мовної антиципації, яка забезпечує підготовку до сприйняття тексту» (Єременко та ін., 2018: 44). На цьому етапі виконуються завдання, котрі мотивують прочитати текст або готують до читання і сприйняття інформації. Сюди ми віднесли завдання на роботу з опорною лексику (виокремлення, групування, переклад, співвіднесення із зображенням тощо). Як показує практика, такі завдання викликають неабияке зацікавлення у студентів, позаяк вони є нескладними, а відтак і слабші студенти мають можливість проявити ініціативу під час їх виконання. Перед читанням тексту також рекомендують виконувати завдання на передбачення змісту чи то за заголовками, чи то за ключовими словами, чи то за питаннями.

Текстові завдання спрямовані на перевірку розуміння тексту та активізацію мовного і мовленнєвого матеріалу на базі прочитаного (Єременко та ін., 2018: 44). Через виконання різних типів завдань, намагаємось закріпити висловлення з тексту з можливістю подальшого використання у мовленні. На цьому ж етапі, як нам здається, доречно

відпрацьовувати і граматичний матеріал, звертаючи увагу на аспекти, що активно використовуються в тексті. Це основний етап, на якому створюється підґрунтя для подальшого усного обговорення ситуації, висловлення власної позиції, рольових ігр тощо. Завдання останнього типу відносяться до **післятекстових**. Вони є завершальними, позаяк дають можливість використати як інформацію з тексту, так і лексико-граматичні конструкції, висловлюючись з приводу прочитаного.

Щоб наочно продемонструвати види вправ та проаналізувати роботу з ними звернемося до тексту «**Кілька порад для зміцнення імунітету**».

I. Перед читанням тексту студентам пропонується виконати кілька вправ дотекстового етапу.

Завдання 1. А) З'єднайте фрази/слова з довідки з відповідними фото.

Здоровий сон; здорове харчування; прогулянка на свіжому повітрі; куріння; слухання музики; медитація; робота в саду; рукоділля; алкоголь; шкідлива їжа

1) медитація 2)..... 3).....

4).... 5)..... 6)..... 7).....

8).... 9)..... 10)....

Б) Розподіліть подані слова (А) у дві колонки:

Позитивний вплив має(мають)...

Медитація, ...

Негативний вплив на здоров'я має...

.....

В) Зробіть припущення, про що буде текст:

1. Про здорове харчування. 2. Про корисні звички. 3. Про зміцнення здоров'я та імунітету.

Завдання 2. Перед читанням тексту запитайте один в одного і відповідайте.

1. Як часто ви хворієте? 2. У вас сильний чи слабкий імунітет? 3. Що, на вашу думку, покращує імунітет?

II. Завдання текстового етапу

Завдання 3. Читайте текст. Доберіть заголовки на місці пропусків (один варіант зайвий)

1. Позитивна релаксація і зняття стресу. 2. Фізичні навантаження. 3. Якісний сон важливий здоров'я. 4. Не вживайте алкоголь! 5. Добре харчуйтеся!

Завдання 4. Читайте текст.

КІЛЬКА ПОРАД ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ІМУНІТЕТУ

Усі ми добре знаємо, що попередити хворобу краще, ніж її лікувати. Але для цього потрібно дбати про своє здоров'я, дотримуватись певних правил. Питання, як зміцнити захисні сили організму, стали особливо актуальними у часи пандемії коронавірусу, тому що міцний імунітет здатний захистити людину від зараження вірусними і бактеріальними інфекціями.

Щоб вберегти та примножити здоров'я, треба виробити корисні звички. Ось кілька порад для зміцнення імунної системи:

1. Фізичні навантаження

Активний спосіб життя – один із найважливіших факторів підтримання імунітету. Фізичні вправи нормалізують психічний стан людини: знімають напругу, депресію, покращують настрій. Крім того, фізичні навантаження посилюють кровообіг, що це дуже корисно для імунітету. Як мінімум, потрібно ходити пішки. Тому фахівці радять частіше гуляти на свіжому повітрі. Згідно з дослідженнями, лише дві години перебування на природі на тиждень покращують настрій і допомагають підтримувати душевний спокій.

2.

Рух – це життя, але ніщо не впливає на імунітет так, як правильне і повноцінне харчування. Здорове харчування зміцнює імунітет, знижує ризик хронічних захворювань. Харчування також важливе для профілактики депресії та тривоги.

Вживайте їжу, де є цинк, залізо, фолієва кислота, мідь, селен, а також вітаміни А, В6, С і Е. Наша порада проста: їжте багато овочів і фруктів, знижуйте споживання шкідливої їжі, не вживайте алкоголь, не паліть.

3.

Пам'ятайте, що хронічний стрес завдає для здоров'я великої шкоди. І навпаки – позитивні емоції покращують імунітет.

Існує безліч технік для зняття напруги – дихальні вправи, медитації, слухання музики, спілкування з друзями, книги, фільми, серіали або комп'ютерні

ігри, робота в саду чи на городі, приготування їжі, збирання пазлів, рукоділля тощо. Карантин – це вдалий час для того, щоб владнати свої справи і отримати від цього задоволення.

4. _____

Сон необхідний нашому організму для відновлення клітин, очищення від токсинів, зміцнення пам'яті й обробки інформації. Нестача сну може мати серйозні наслідки для нашого психічного і фізичного здоров'я. Відсутність здорового сну може збільшити ризик хронічних захворювань, таких як діабет, ожиріння та хвороби серця.

Скільки годин потрібно спати – питання індивідуальне. Але факт, що дорослі повинні спати не менше ніж сім годин на добу, і тільки дуже незначній групі людей достатньо шість годин. (Чарлі Шілд, 2020)

Завдання 5. Розташуйте подані зображення у правильній послідовності (відповідно до тексту 1-4)

А) Б)

В)

Г)

Завдання 6. З'єднайте дві половинки речень (1 – 5 та А – Г)

1. Попередити хворобу	А) на свіжому повітрі. краще,...
2. Фахівці радять частіше гуляти...	Б) покращують імунітет
3. Здорове харчування важливе...	В) ніж її лікувати
4. Позитивні емоції ...	Г) не менше ніж сім годин на добу
5. Дорослі повинні спати...	Г) для профілактики депресії

Завдання 7. Завершіть фрази відповідним іменником.

Зразок: Попередити ..... краще, ніж її лікувати – Попередити **хворобу** краще, ніж її лікувати.

1. Потрібно дбати про своє .....
2. Міцний ..... здатний захистити .....
3. Фізичні ..... – важливий фактор підтримання імунітету.

4. Треба частіше гуляти на свіжому .....
5. На імунітет впливає правильне і повноцінне .....
6. Їжте багато ..... і .....
7. Не вживайте .....
8. Позитивні ..... покращують імунітет.
9. Нестача ..... може мати серйозні наслідки. 1
0. Скільки ..... потрібно спати?

Завдання 8. До поданих прикметників доберіть іменники з довідки. Словосполучення запишіть і перекладіть.

Зразок: міцний імунітет (strong immunity)

Міцний, шкідлива, імунна, психічний, хронічний, правильне, корисні, вірусні, фізичні, душевний, фізичне, хронічні

Слова для довідки: інфекції, звички, **імунітет**, система, вправи, стан, спокій, харчування, їжа, стрес, здоров'я, захворювання

Завдання 9. Знайдіть серед поданих слів антонімічні пари.

Зразок: Міцний (*Strong*) – слабкий (*weak*)

Міцний, зміцнити, хвороба, активний, зменшити, покращувати, корисний шкідливий, послабити позитивний, загальний, погіршувати, пасивний, здоров'я, **слабкий,** негативний надлишок, індивідуальний, нестача, збільшити.

Завдання 10. А) Заповніть пропуски, вживаючи наказовий спосіб дієслів.

1. (**інфінітив**) **Зміцнити** імунітет – (**наказовий спосіб**) **Зміцніть** імунітет!
2. Потрібно виробити корисні звички – **Виробіть** корисні звички!
3. Потрібно ходити пішки – .....
4. Треба дотримуватись певних правил – **Дотримуйтесь** певних правил!
5. Треба добре харчуватись – .....
6. Треба пам'ятати про психічне здоров'я – .....
7. Потрібно вживати корисну їжу – .....
8. Треба гуляти на свіжому повітрі – .....
9. Не треба вживати алкоголь – .....

Б) Скажіть, яких правил ви дотримуетесь, яких не дотримуетесь /

Зразок: Я зміцнюю імунітет, я не часто ходжу пішки....

Завдання 11. Зверніть увагу на утворення іменників! Заповніть пропуски.

(Що робити?) Харчуватися – **(Що?)** харчування; читати – читання; приготувати – ....., збирати – ....., слухати (**прослуховувати**) – ....., ..., **Питати** – ....., **писати** – ....., **очистити** – **очищення**; **дослідити** – **дослідження**; **відновлювати** – ....., **зміцнити** – ....., **навантажити** – ....., гуляти (**прогулятися**) – прогулянка; медитувати – медитація; робити – робота.

III. Усі попередні завдання полегшують виконання вправ **післятекстового етапу**, що передбачають відпрацювання навичок усного мовлення.

Завдання 12. Відповідайте на питання.

1. Що потрібно для очищення організму від токсинів? 2. Що потрібно робити для зміцнення імунітету? 3. Фізичні навантаження – це корисно чи шкідливо для здоров'я? 4. Бургер, кока-кола і картопля фрі – це здорове харчування? 5. Читання книг допомагає тобі зняти стрес? 6. Тобі приносить задоволення приготування їжі? 7. Тобі подобається медитація? 8. Чи корисні для здоров'я прогулянки на свіжому повітрі?

Завдання 13. Назви три найважливіші звички, на твою думку, для зміцнення імунітету.

На мою думку / Я думаю / Я вважаю, що найважливіші звички для зміцнення імунітету – це...1)...2)...3)...

Завдання 14. Як майбутній лікар, чи можеш ти додати хоча б одну пораду для зміцнення імунної системи (про яку не згадувалося в тексті).

Для зміцнення імунної системи треба також дотримуватись правил гігієни, ...

Висновки. Отже, читання – це важливий елемент мовної підготовки іноземних студентів. Щоправда ефективність роботи з текстом залежить і від зовнішніх факторів: підготовленості, зацікавленості, вмотивованості студентів; їх системної роботи; самостійності виконання завдань тощо. Очевидним залишається той факт, що подібні методичні розробки є корисними, оскільки це готовий матеріал для проведення занять; можливість урізноманітнити заняття; нові ідеї для розроблення системи комунікативних завдань до наступних текстів, які можуть бути використані під час опрацювання інших розмовних тем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Г. І. Удосконалення навиків читання студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної. *Парадигма пізнання : гуманітарні питання*. Київ, 2016. Вип. № 2 (13). С. 125–136.
2. Бойчук О., Гречин І. Особливості відпрацювання навичок читання з англійськими студентами під час вивчення української як іноземної (від технічного до змістового аспектів). *Challenges of Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies in Ukraine and EU Countries: International scientific and practical conference*. October 30–31, 2020. Venice, Italy. P. 284–287. DOI:<https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-77>
3. Бузько С. Робота з текстами фахового спрямування під час навчання української мови як іноземної. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2019. Вип. 19, С. 145–156. DOI:<https://doi.org/10.31812/filstd.v19i0.2328>
4. Вчимося читати українською. *Learn to read Ukrainian : навчально-методичний посібник з дисципліни «Українська мова» для англійськомовних іноземних студентів медичного факультету № 2 за напрямом підготовки 7.12010001 «Лікувальна справа» / уклад. О. Бойчук. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. 78 с.*
5. Галайчук О., Трушко О. Художній текст як засіб формування середнього рівня володіння українською мовою як іноземною. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 18. С. 36–40. DOI:<https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.5>
6. Єременко Т. Є., Трубіцина О. М., Лук'янченко І. О., Юмрукуз А. А. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів. *Навчальний посібник з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти*. Одеса, 2018. 201 с.
7. Зозуля І. Є. Навчання читання іноземних студентів україномовних текстів (початковий етап). *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5. Т. 1. С. 20–25. URL:<http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/23389> (дата звернення 20.09.2022)
8. Карпенко С. Д. Формування навички читання та розуміння україномовного тексту у студентів-іноземців. *Молодий вчений. Спецвипуск*. 2019. № 6.1 (70.1). С. 33–37
9. Процик І. Художні твори як навчальні тексти для читання на заняттях із чужоземцями та система вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності (на матеріалі новели „Дитинство” з роману Юрія Яновського „Вершники”). *Теорія і практика викладання української як іноземної* : зб. наук. праць. Львів, 2010. Вип. 5. С. 61–69.
10. Станкевич Н. І. Види читання в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Вип. 8. С. 186–193.
11. Тарнопольський О. Б. *Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти* : навч. посіб. Київ : Фірма „ІНККОС”, 2006. 248 с.
12. 1) Чарлі Шілд. Коронавірус: п'ять порад для зміцнення імунної системи. 2020. URL:<https://www.dw.com/uk/yak-zalyshytysia-zdorovym-vdoma-pid-chas-koronavirusnoho-karantynu/a-52952579> (дата звернення 24.09.2022); 2) Морі Є. Не чекай на хвороби, зміцнюй імунітет. 8 способів покращити здоров'я. 2021. URL:<https://susplne.media/21565-ne-cekaj-na-hvorobi-zmicnuj-imunitet-8-sposobiv-pokrasiti-zdorova/> (дата звернення 24.09.2022)
13. Швець Г. Художній текст на різних етапах вивчення української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 176–179 URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2011_6_27 (дата звернення 24.09.2022)

REFERENCES

1. Boiko H. I. (2016) Udoshkonalennia navykiv chytannia studentiv-inozemtsiv na zaniattiakh z ukraïnskoi movy yak inozemnoi. [Improving reading skills foreign students on the lessons with Ukrainian as a foreign language]. *Paradyhma piznannia : humanitarni pytannia*, vol. 13, no. 2, pp. 125–136 [in Ukrainian].
2. Boychuk O., Hrechyn I. (2020) Osoblyvosti vidpratsiuвання navychok chytannia z anhlo-movnyimi studentamy pid chas vyvchennia ukraïnskoi yak inozemnoi (vid tekhnichnoho do zmistovoho aspektiv). [Special aspects of practicing reading skills with English-speaking students during the study of Ukrainian as a foreign language (from technical to content aspects)]. Proceedings of the *Challenges of Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies in Ukraine and EU Countries*: International scientific and practical conference (Venice, Italy. October 30–31, 2020), pp. 284–287 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-77>
3. Buzko S. (2019) Robota z tekstamy fakhovoho spriamuvannia pid chas navchannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Work with texts of professional orientation while studying Ukrainian as a foreign language]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*, vol. 19, pp. 145–156. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31812/filst.d.v19i0.2328>
4. Boichuk O. (Eds.) (2017) *Vchymosia chytaty ukraïnskoiu. Learn to read Ukrainian* [Learn to read Ukrainian]. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian/in English].
5. Halaichuk O., Trumko O. (2021) Khudozhnii tekst yak zasib formuvannia serednoho rivnïa volodinnia ukraïnskoiu movoiu yak inozemnoi. [Artistic text as a means of forming an average level of proficiency in Ukrainian as a foreign language]. *Zakarpatski filolohichni studii*, vol. 18, pp. 36–40. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.5>
6. Yeremenko T. Ye., Trubitsyna O. M., Lukianchenko I. O., Yumrukuz A. A. (2018) *Navchannia chytannia anhliiskoiu movoiu studentiv movnykh fakul'tetiv* [Teaching students of language faculties to read in English]. Odesa [in Ukrainian/in English].
7. Zozulia I. Ye. (2018) Navchannia chytannia inozemnykh studentiv ukraïnomovnykh tekstiv (pochatkovyi etap). [Teaching foreign students to read Ukrainian-language texts (Beginner level)]. *Zakarpatski filolohichni studii*, vol. 5, pp. 20–25. Available at: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/23389> (accessed 20 September 2022) [in Ukrainian].
8. Karpenko S. D. (2019) Formuvannia navychky chytannia ta rozuminnia ukraïnomovnoho tekstu u studentiv-inozemtsiv. [Reading and understanding skills formation among the foreign students]. *Molodyi vchenyi. Spetsvypusk*, no. 6.1 (70.1), pp. 33–37 [in Ukrainian].
9. Protsyk I. (2010) Khudozhnii tvory yak navchalni teksty dlia chytannia na zaniattiakh iz chuzhozemtsiamy ta systema vprav dlia navchannia chytannia yak vydu movlennievoi diialnosti (na materialy novely „Dytynstvo” z romanu Yuriiia Yanovskoho „Vershnyky”). [Fiction works as didactic texts for reading at the lessons with foreigners and the system of exercises for teaching reading as a type of speech activity (based on the short story „CHILDHOOD” from the novel „RIDERS” by Yuriy Yanovskiy)] *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi yak inozemnoi*, vol. 5, pp. 61–69 [in Ukrainian].
10. Stankevych N. I. (2013) Vydy chytannia v kursy ukraïnskoi movy yak inozemnoi. [Types of reading in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi*, vol. 8, pp. 186–193 [in Ukrainian].
11. Tarnopolskyi O. B. (2006) *Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity* [Methods of teaching foreign language speech activity in a higher language educational institution]. Kyiv : Firma „INKOS” [in Ukrainian].
12. 1) Shild Ch. (2020) Koronavirus: piat porad dlia zmitsnennia imunnoi systemy [Coronavirus: five tips to strengthen the immune system]. Available at: <https://www.dw.com/uk/yak-zalyshytysia-zdorovym-vdoma-pid-chas-koronavirusnoho-karantynu/a-52952579> (accessed 24 September 2022) [in Ukrainian]; 2) Mori Ye. (2021) Ne chekai na khvoroby, zmitsniui imunitet. 8 sposobiv pokrashchyty zdorovia [Do not wait for diseases, strengthen your immunity. 8 ways to improve health]. Available at: <https://suspilne.media/21565-ne-cekaj-na-hvorobi-zmicnuj-imunitet-8-sposobiv-pokrasiti-zdorova/> (accessed 24 September 2022) [in Ukrainian].
13. Shvets H. (2011) Khudozhnii tekst na riznykh etapakh vyvchennia ukraïnskoi movy yak inozemnoi. [The fictional text on the different periods of teaching Ukrainian as foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi*, vol. 6, pp. 176–179 (accessed 24 September 2022) [in Ukrainian].

УДК 37.064.1:373.2:005.336.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-32>**Наталія БОНДАРЕНКО,***orcid.org/0000-0001-6359-4289*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

*Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Дніпро, Україна) nbbondarenko@ukr.net***Тетяна ГРИБОЄДОВА,***orcid.org/0000-0003-0618-806X*

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

*Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Дніпро, Україна) tatiana_khokhlova@ukr.net*

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про актуальну проблему сучасності - пошук шляхів партнерської взаємодії педагогів дошкільного закладу і батьків дошкільників. В усіх законодавчих документах України, таких як: «Конституція», «Закон про освіту», «Закон про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців, підкреслюється важливість створення безпечного та щасливого середовища для дітей, відповідальність дорослих за їх здоров'я і життя, результативну освіту. Важливим є підвищення професійної компетентності педагогів, їх готовності до роботи з батьками, бажання та вміння сприяти формуванню позитивного іміджу ЗДО. Висвітлено роль керівника ЗДО в організації роботи дошкільного закладу по підвищенню педагогічної культури батьків, пошуку шляхів налагодження партнерської взаємодії з батьками. Визначені ті форми роботи з батьками, які є найбільш результативними (ділові ігри, дискусійні клуби, відео-презентації, сімейні подорожі, розваги, організація виставок, проведення батьківських клубів тощо). Розкрито причини порушення гармонії родинних стосунків в системі «батьки – діти - люди старшого віку (бабусі, дідусі)», що приймають активну участь у вихованні дошкільників. Надаються пропозиції щодо вдосконалення просвітницької діяльності ЗДО. За результатами спостереження організації форм роботи з батьками розкрито можливості оздоровлення сімейної атмосфери шляхом використання різних форм взаємодії батьків і дітей (сумісні прогулянки, читання дитячої художньої літератури, перегляд фільмів, складання сімейного альбому, показ сімейних театральних вистав, участь у спортивних секціях тощо). Визначено провідну роль педагога дошкільного закладу в індивідуальній роботі з батьками через використання можливостей он-лайн спілкування, обміну думками стосовно виховання дітей та вирішення проблемних ситуацій, які виникають у батьківсько-дитячих стосунках, через мотивацію батьків до пошуку сучасних адекватних форм взаємодії з колективом ЗДО. Важливе місце у статті займає вивчення ролі партнерської взаємодії батьків і педагогів ЗДО у розвитку позитивного іміджу закладу.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, педагогічний колектив, батьки, педагоги, сім'я, компетентність, імідж дошкільного закладу, педагогічна культура, освітнє середовища, партнерська взаємодія.

Nataliia BONDARENKO,*orcid.org/0000-0001-6359-4289*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Preschool Education

Donbas State Pedagogical University

(Dnipro, Ukraine) nbbondarenko@ukr.net

Tetiana HRYBOIEDOVA,*orcid.org/0000-0003-0618-806X*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Preschool Education

Donbas State Pedagogical University

(Dnipro, Ukraine) tatiana_khokhlova@ukr.net

PARTNERSHIP OF EDUCATORS AND PARENTS IN FORMING THE IMAGE OF THE INSTITUTION OF PRE-SCHOOL EDUCATION

The article deals with the current problem of our time – the search for ways of partnership between preschool educators and parents of preschoolers. In all the legislative documents of Ukraine, such as: “Constitution”, “Law on Education”, “Law on Preschool Education”, the Basic component of preschool education, methodical recommendations

on the organization of interaction of institutions of preschool education (IPE) with parents of children, it is emphasized the importance of creating a safe and happy environment for children, the responsibility of adults for children's health and life, effective education. It is important to increase the professional competence of educators, their readiness to work with parents, and the desire and ability to contribute to the formation of a positive image of the IPE. The role of the head of the IPE in organizing the work of the preschool institution to improve the pedagogical culture of parents, and finding ways to establish a partnership with parents is highlighted. The most effective forms of work with parents (business games, discussion clubs, video presentations, family trips, entertainment, organization of exhibitions, parent clubs, etc.) are determined. The reasons for the violation of the harmony of family relations in the system "parents – children – elderly people (grandparents)" who take an active part in the education of preschoolers are revealed. The proposals are provided for improving the educational activities of the IPE. According to the results of the observation of the organization of forms of work with parents, the possibilities of improving the family atmosphere through the use of various forms of interaction between parents and children (joint walks, reading children's literature, watching movies, compiling a family album, showing family theater performances, participating in sports sections, etc.) are revealed. The leading role of the educator of the preschool institution in individual work with parents through the use of online communication opportunities, the exchange of opinions about growing up children, and the resolution of problematic situations that arise in parent-child relationships, through the motivation of parents to find modern, adequate forms of interaction with the staff of special education, are determined. An important place in the article is the study of the role of partnership interaction of parents and educators of institutions of preschool education in the development of a positive image of the institution.

Key words: institution of preschool education, pedagogical/teaching staff, parents, educators, family, competence, image of institution of preschool education, pedagogical culture, educational environment, partnership interaction.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів у роботі педагогічного колективу ЗДО має бути залучення сім'ї до роботи освітнього закладу, формування почуття єдності між батьками і педагогами та підвищення відповідальності батьків за підготовку дітей до життя в сучасному соціумі. Якщо це почуття не сформовано, батьки і педагоги можуть відчувати себе не союзниками та односторонніми, а опонентами, які перебувають «по різні боки барикади». Тоді як єдність цінностей та вимог з боку дорослих забезпечує нормальний розвиток дитини і дає змогу педагогам прямо чи опосередковано впливати на сімейне виховання дітей та загальний результат освітнього процесу ЗДО та родини. Сучасність вимагає оновлення форм, змісту, технологій підвищення педагогічної культури батьків, пошуку шляхів створення передумов для формування позитивного іміджу ЗДО, в тому числі й через комунікацію у соціальних мережах. Отже, планування роботи закладу дошкільної освіти з батьками потребує детального вивчення, аналізу їх змісту і врахування потреб батьків вихованців для досягнення позитивного результату взаємодії та оновлення форм і методів роботи з сім'ями.

Аналіз останніх досліджень. Державна політика в галузі освіти утверджує важливу та провідну роль сім'ї у вихованні молодого покоління. Ідею взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання відображено у нормативно-правових документах, а саме: Законі України «Про освіту» (Закон про освіту, 2022), Законі України «Про дошкільну освіту» (Закон про дошкільну освіту, 2022), Базовому компоненті дошкільної освіти (Державний стандарт, 2021).

Зокрема, у Законі України «Про освіту» сказано, що батьки є одними з учасників освітнього процесу,

яким надано певні права та визначені обов'язки, а також окреслено напрями взаємодії батьків із закладами освіти, а саме: здійснення освітнього процесу, громадське самоврядування та фінансування закладів освіти (Закон про освіту, 2022).

Аналіз сучасних досліджень (Азаров Ю., Арнаутова О., Зверева О., Козлова А., Куликова Т. та ін.) показує, що роботу з налагодження взаємодії дитячого садка та сім'ї можна будувати за такими напрямами: вивчення сім'ї вихованця й умов виховання дітей в сім'ї; добір відповідних методів і прийомів роботи з батьками; застосування форм та методів педагогічної освіти батьків; підвищення активності батьків; створення рекомендацій педагогам щодо роботи з різними категоріями сімей.

Рожко-Павлишин Т. зазначає у своїй статті: «... вивчення сім'ї вихованця дає педагогу можливість ближче познайомитися з ним, зрозуміти стиль і спосіб життя родини, її традиції, духовні цінності, виховні можливості, взаємини дитини з батьками, але слід пам'ятати, що вивчення сім'ї – справа делікатна, яка вимагає від педагога поваги до всіх членів родини, щирості, бажання надати допомогу у вихованні дітей. Методи вивчення сім'ї є інструментами, за допомогою яких, збираються, адаптуються, узагальнюються дані, що характеризують сім'ю, розкривають взаємозв'язок і закономірності виховання дітей. Цінний досвід соціально вагомої поведінки отримують діти й дорослі в ході спільних акцій, спрямованих на розвиток взаємодії дитячого садка та сім'ї, об'єднання зусиль батьків і працівників закладів дошкільної освіти» (Рожко-Павлишин, 2018).

Метою статті – є пошук ефективних шляхів побудови партнерської взаємодії педагогів та батьків вихованців у формуванні іміджу закладу дошкільної освіти. Визначення ролі керівника

ЗДО у підвищенні рівня культурної компетентності педагогічного колективу, як умови плідної співпраці з родинами дошкільників. Важливим вважаємо також, дослідження передумов підвищення конкурентоздатності ЗДО та створення його позитивного іміджу.

Виклад основного матеріалу. Дослідники підкреслюють, що сучасне освітнє середовище ЗДО та сім'ї має забезпечувати достатній психологічний комфорт для дітей, батьків вихованців та педагогічного колективу закладу належною неперервною комунікацією. Відомо, що саме працівники дошкільного закладу разом із спільнотою батьків формують освітнє середовище, в якому буде затишно навчатися, грати, зростати, а дорослим - працювати і виконувати свої професійні обов'язки. Ми підтримуємо точку зору, що: «... освітнє середовище відображає рівень культури, сформованою в дитячому садку та цінності, що сповідають його працівники. ... на зміст і рівень освітнього середовища впливає рівень співпраці ЗДО із засновником, батьками і громадськістю» (Бобир, 2: 4). Ми говоримо, що дитячий садок має формувати не просто громадянську позицію, важливі компетентності, а й перед усім створювати середовище для успішних, веселих, щасливих дітей. Тож дорослі, які відповідають за результативну освіту, здоров'я і життя дітей повинні також дбати про їх духовний комфорт, підбирати ефективні методи і прийоми формування особистості з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей дошкільників. Отже, важливою є партнерська взаємодія з батьками, людьми старшого віку, які приймають активну участь в загальній соціалізації та підготовці дітей до життя. Таким чином, при плануванні різних форм роботи з батьками, керівник дошкільного закладу має враховувати напрям роботи з формування педагогічної культури батьків, де можуть бути використані відеопрезентації, вирішення проблемних ситуацій з життя ЗДО та сім'ї, тренінги та обмін досвідом виховання дітей за чашкою кави, консультації психолога, логопеда, зустрічі з лікарями-педіатрами, вчителями початкової школи. В сучасних нестабільних умовах життя сімей (воєнний стан, евакуація, стресові ситуації, пов'язані втратою належних умов життя, роботи за фахом, можливості дітям відвідувати освітні заклади) такі форми роботи з батьками для їх результативності та зручності можна проводити як оф-лайн так і в он-лайн – форматі.

Але важливо підвищувати професійну компетентність педагогів одним із важливих складників якої – є емоційна компетентність, яка дозволяє

вирішувати всі завдання з виховання особистості, окреслені Державним стандартом дошкільної освіти. Ми дотримуємося визначення про те, що: «Професійна компетентність особистості є складним психологічним утворенням, що забезпечує успішність її професійної діяльності й охоплює систему діяльнісно-рольових (знання, вміння й навички) та особистісних (професійно важливі навички) характеристик» (Демошук, 2021: 14).

Для вирішення завдань такого спрямування успішними можуть бути: проведення ділових ігор; вивчення цікавого досвіду роботи педагогів ЗДО та батьків; організація дискусійних клубів, де обговорюють статті науковців та практиків з досвіду роботи інших країн; проведення самоаналізу і складання власних програм розвитку та корегування здобутого життєвого досвіду, набуття вмінь гармонізації взаємин з оточуючим світом. Створення психологічно насиченого та безпечного освітнього середовища для дітей дуже залежить від гармонійної сімейної атмосфери. На жаль, сьогодні життя сім'ї позначено відстороненням, відчуженням світу дітей і дорослих, насиченням швидкими інформаційними потоками, електронними книжками та іграми, відсутністю близького емоційного контакту батьків та дітей. І начебто всі задоволені – діти сидять в соціальних мережах, не заважають, не галасують, а дорослі зайняті своїми «важливими дорослими справами». Але нічого не може замінити живого, емоційно насиченого безпосереднього спілкування дорослих і дітей, братів і сестер різного віку; заняття шахами з дідусем, слухання бабусиних казок. Коли вся сім'я спілкується за одним столом, разом дивляться та обговорюють фільми, аналізують ситуації з власного життя, займаються ретроспогадами, будують плани на майбутнє. Спілкування під час читання книжки дитині на ніч, розповідання казок особливо важливе, бо саме в такі хвилини встановлюються довірливі стосунки, дитина почуває себе потрібною та захищеною, вчиться досвіду позитивних дій, отримує відповіді на всі свої запитання. Тут в нагоді можуть бути «старі», добре зарекомендовані форми взаємодії ЗДО і батьків вихованців, як: батьківські клуби, педагогічні читання, батьківські конференції, листування, відвідування сімей педагогами, бесіди та виставки спільних поробок батьків і дітей, участь у спортивних святах. При плануванні таких заходів для їх проведення можна обирати різні методи роботи, проблеми для обговорення, місце зустрічі, склад учасників, але головний принцип – відсутність формалізму, моралізування, критики та недовіри або зверхнього

ставлення. Досвід нашого спостереження роботи з батьками свідчить, що спочатку треба вивчити склад сім'ї та досвід виховної практики її, рівень педагогічної культури батьків та стиль спілкування з дітьми в сім'ї, проблеми що їх хвилюють та чи приймають у вихованні дошкільників люди старшого віку. Дуже цікаво проходять зустрічі батьків і педагогів ЗДО, коли є можливість програвати деякі ситуації з життя ЗДО та сім'ї, використовувати відео-матеріали сімейних свят, подорожей, коли присутні музика й гумор, відбувається спілкування «на рівних». Кількість присутніх батьків зростає, коли використовують в ЗДО показ театру з виступом дітей, проводяться майстер-класи з приготуванням оригінальних страв або пошиву одягу, іграшок для дітей тощо. Ці форми роботи з батьками створюють дійсно партнерські стосунки між педагогічним колективом ЗДО і членами сімей вихованцями, відбувається оздоровлення мікроклімату, як в дошкільному закладі, так і в сімейних стосунках, виникають довіра, увага, мотивація до пошуку адекватних форм взаємодії між усіма дорослими, які відповідають за підготовку дитини до життя та успішного навчання у школі. Крім того, виникнення довірливих відносин між усіма учасниками освітнього процесу педагогів і батьків підвищують імідж дошкільного закладу.

Вважаємо за необхідне уточнити поняття «імідж дошкільного закладу». Це питання досліджувалось в науковій літературі різними вченими. Так, його складові були визначені ще у педагогічній спадщині, в якій розкрито, що позитивний образ освітнього осередка включає такі основи, як: колективізм, який пронизує усі сфери життя освітнього закладу; принцип взаємозв'язку і наставництво старших вихованців над молодшими; використання різних видів праці; самостійність; наявність символів і атрибутів колективу (прапор, гімн, одяг); обов'язкове дотримання дисципліни і самоуправління, партнерська співпраця на рівні вихованців та педагогів, які мають виробляти свій стиль спілкування з дітьми на гуманних та демократичних основах; використання традицій, які надають вихованцям почуття захищеності та позитивні емоції, створюють сімейний психологічний мікроклімат (Погребняк, 2004). Отже, є декілька підходів до визначення поняття «імідж сучасного дошкільного закладу». Його пов'язують з необхідністю презентації реклами і як складника надання якісних освітніх послуг; з цим поняттям пов'язують кадровий склад і стан освітнього середовища ЗДО; й що дуже цікаво для нашого дослідження – із взаєминами у системі

«вихователь – вихованці – батьки вихованців». Тобто, виділяють внутрішню та зовнішню сторону іміджу ЗДО, таким чином, зміст внутрішньої – складають працівники ЗДО, а зовнішня сторона – це діти, батьки вихованців та громадські організації, які беруть участь у підтримці змісту життя закладу та створенню належних матеріальних умов (Почепцов, 2005). Але важливо дотримуватись головного – щоб імідж ЗДО був позитивним. Кононко О. у своєму дослідженні, присвяченому характеристиці сучасного ЗДО, окреслює важливі показники його, до яких належить: гармонійне освітнє середовище; висококваліфіковані педагогічні кадри, які дотримуються норм гуманної педагогіки та індивідуального підходу до кожної дитини; сучасні іграшки і дидактичні матеріали; використання інноваційних технологій у вихованні та варіативних формах роботи з батьками; дотримання дисципліни праці; безпеки життєдіяльності; збалансованого харчування тощо (Кононко, 2006).

Вивчення досвіду роботи Живаєвої Т., яка пов'язує імідж освітнього закладу з особистістю його керівника, свідчить про те, що імідж залежить від першого враження в процесі зустрічі батьків з директором ЗДО, куди входить: зовнішній вигляд, рівень культури, комунікативні здібності, професіоналізм, мова спілкування та особливо підкреслюється «...забезпечення зворотного зв'язку з батьками» (Живаєва, 2022).

В час використання медіо-ресурсів керівник дошкільного закладу має використовувати різноманітні гаджети, медіотехнології, дистанційні форми роботи з вихованцями та їх батьками для підвищення педагогічної культури членів сімей вихованця, надання інформації, допомоги батькам у вирішенні проблемних ситуацій у спілкування з дітьми, для побудови плідних інтерактивних відносин та популяризації досвіду роботи власного ЗДО і розвитку іміджу закладу.

Практики-управлінці вважають за необхідне у період воєнного стану не тільки відновлювати роботу ЗДО різних типів (за умов наявності безпечних укриттів), а й надавати педагогам і батькам адресну психологічну підтримку. Стосовно допомоги педагогам зрозуміло, що для виконання професійних обов'язків їм необхідні не тільки фахові компетентності, а й належний психологічний стан, який створює позитивний психологічний клімат ЗДО та формує середовище безпеки, комфорту та затишку для дітей, а батькам вихованців – надає впевненості, формує належний рівень довіри до роботи педагогічного колективу ЗДО (Данюк, 2022). Керівник ЗДО має звертати увагу,

що підвищення кваліфікації педагогів особливо в умовах воєнного стану можливо через самоосвіту, з використанням дистанційних форм навчання (он-лайн курси, вебінари, круглі столи, консультації з актуальних проблем дошкільної освіти) та через використання допоміжних он-лайн ресурсів. Наприклад, вивчення досвіду альтернативного он-лайн садка НУМО, який створено за допомогою ЮНІСЕФ і МОН, що у відсутності можливості відвідувати ЗДО дітям допоможе батькам і педагогам організувати розвивальне освітнє середовище для дошкільників вдома.

Висновки. Таким чином, актуальність нових форм взаємодії дошкільного закладу з батьками є особливо актуальною, про що свідчать нормативно-правові документи України. Важливим є пошук форм роботи з батьками, які будуть цікавими, резуль-

тативними, дозволять підвищити їх педагогічну та загальну культуру. У зв'язку з цим особливо зростає роль керівника ЗДО у підвищенні професійної компетентності педагогів та їх готовності до пошуку ефективних форм роботи з батьками. Спільна взаємодія сімей вихованців та педагогів ЗДО, відсутність непорозумінь та конфліктів створює передумови до появи мотивації на подальшу плідну співпрацю та підвищує імідж ЗДО.

У статті було досліджено лише деякі аспекти роботи керівника ЗДО та педагогічного колективу в організації співпраці з батьками. Метою подальшого дослідження є вивчення особливостей організації роботи з батьками вихованців з особливими освітніми проблемами (ООП), пошук дієвих форм і методів формування у них мотивації до партнерської взаємодії з дитячим садком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) від 12 січня 2021 року. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Бобир В. Освітнє середовище дитячого садка: що врахувати під час самооцінювання. *Вихователь-методист дошкільного закладу* № 12. 2021. С. 4.
3. Данюк В., Філанчук С. Організували роботу закладу освіти в умовах воєнного стану: що у в пріоритеті. *Практика управління дошкільним закладом* № 9. 2022. С. 4-5.
4. Демощук М. Базові якості особистості: організація педагогічного процесу для формування емоційного інтелекту. *Дитячий садок. Управління.* № 3 (109), 5-6. 2021. С.14
5. Живаєва Т. Імідж освітнього закладу та особистість керівника. *Дошкільне виховання* № 5. 2022. С. 18-19.
6. Закон України Про дошкільну освіту від 13 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
7. Закон України Про освіту від 05 липня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
8. Кононко О. Сучасний дитсадок: який він ? *Дошкільне виховання* № 7. 2006. С. 3-6
9. Рожко-Павлишин Т. Взаємодія з сім'єю – пріоритетний напрям діяльності закладу дошкільної освіти. *Науковий журнал. Молодий вчений «Young Scientist».* № 11 (63) • November, 2018 С. 13-17
10. Погребняк Н. Створення іміджу сучасного дошкільного закладу. *Дошкільне виховання* № 11. 2004. С. 10-11.
11. Почепцов Г. Типи імеджей. *A3pRGigest.* 2005. № 5. С. 19.

REFERENCES

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) vid 12 sichnia 2021 roku [Basic component of preschool education (new edition) dated January 12, 2021].* URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
2. Bobyr, V. (2021). *Osvitnie seredovyshe dytiachoho sadka: shcho vrakhuvaty pid chas samo otsiniuvannia [Nursery school educational environment: what to consider during self-evaluation].* *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu, 12, 4* [in Ukrainian].
3. Daniuk, V., & Filanchuk, S. (2022). *Orhanizuvaly robotu zakladu osvitu v umovakh voiennoho stanu: shcho u v prioryteti [Organized the work of the institution of educational under martial law: what is the priority].* *Zhurnal praktyka upravlinnia doshkilnym zakladom, 9, 4–5* [in Ukrainian].
4. Demoshchuk, M. (2021). *Bazovi yakosti osobystosti: orhanizatsiia pedahohichnoho protsesu dlia formuvannia emotsiinoho intelektu [Basic personality qualities: organization of the pedagogical process for the formation of emotional intelligence].* *Dytiachyi sadok. Upravlinnia, 3 (109), 14* [in Ukrainian].
5. Zhyvaieva, T. (2022). *Imidzh osvitnoho zakladu ta osobystist kerivnyka [The image of the educational institution and the personality of the head].* *Doshkilne vykhovannia, 5, 18–19* [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy Pro doshkilnu osvitu vid 13 travnia 2022 roku [Law of Ukraine On Preschool Education dated May 13, 2022].* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05 lypnia 2022 roku [Law of Ukraine on Education dated July 5, 2022].* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
8. Kononko, O. (2006). *Suchasnyi dytsadok: yakyi vin? [Modern nursery school: what is it like?].* *Doshkilne vykhovannia, 7, 3–6* [in Ukrainian].
9. Rozhko-Pavlyshyn, T. (2018). *Vzaiemodiia z simieiu – priorytetnyi napriam diialnosti zakladu doshkilnoi osvity [Interaction with the family – a priority activity of the institution of preschool education].* *Naukovyi zhurnal. Molodyi vchenyi «Young Scientist», 11 (63), 13–17* [in Ukrainian].
10. Pohrebniak, N. (2004). *Stvorennia imidzhu suchasnoho doshkilnoho zakladu [Creating the image of a modern preschool].* *Doshkilne vykhovannia, 11, 10–11* [in Ukrainian].
11. Pochepstov, H. (2005). *Typy imedzhei [Types of images].* *AZpRDigest, 5, 19* [in Ukrainian].

УДК 378.091.31:811.111](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-33>

Inna BORKOVSKA,

orcid.org/0000-0001-5035-7866

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) Borkovskaya@meta.ua*

Inna ANTONENKO,

orcid.org/0000-0001-6238-9937

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) discussion17@ukr.net*

Iryna KOZUBSKA,

orcid.org/0000-0003-0934-6844

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Humanities
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) kozubskair@gmail.com*

DEVELOPMENT OF PRESENTATION SKILLS AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF SOFT SKILLS AMONG LAW STUDENTS

The article examines the development of presentation skills and their role in the formation of soft skills among law students. The need to shift emphasis in favor of soft skills in the process of teaching law students has been determined.

The most in-demand skills of the future have been summarized, which also include presentation skills that contribute to the development of creativity, successful teamwork and critical thinking. Justifying the importance of the formation of soft skills in the process of learning English, the role of presentation as a powerful educational tool has been discussed.

The essence of the concept of "presentational skills of future lawyers" has been determined and their classification has been presented. A method of two-stage formation of presentation skills of undergraduate law students has been proposed. The key aspects of the first stage have been highlighted – sufficient formation of students' verbal foreign language skills, preparation of presentations as a monologue, evaluation of the presentation according to such parameters as: information content of the presentation, the principle of minimalism and the quality of the performance.

The role of the teacher in the development of presentation skills at the first stage has been highlighted, namely: providing information on the correct structuring of the presentation performance, provision of language material and systems of exercises aimed at the formation of foreign language presentation skills.

The main features of the second stage have been highlighted, where the emphasis is on the post-presentation discussion of the topic, thanks to which the necessary communication skills and motivation for public speaking are formed. Distinctive features include the use of case analysis, as students at this stage have a certain formation of hard skills. The effectiveness of this method has been substantiated, the use of which leads to an increase in the level of soft skills. It has been emphasized that the use of case analysis encourages students to think about solving problems, choose optimal solution options and find convincing arguments to justify their choice.

Methodological recommendations have been provided for the effective implementation of case analysis during the second stage of the presentation skills formation, and an example of a specific case describing the technology of work within the framework of this method has been given.

Key words: foreign language, soft skills, summarizing, case method, critical thinking.

Інна БОРКОВСЬКА,
 orcid.org/0000-0001-5035-7866
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
 (Київ, Україна) Borkovskaya@meta.ua

Інна АНТОНЕНКО,
 orcid.org/0000-0001-6238-9937
 кандидат педагогічних наук,
 старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
 (Київ, Україна) discussion17@ukr.net

Ірина КОЗУБСЬКА,
 orcid.org/0000-0003-0934-6844
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
 (Київ, Україна) kozubskair@gmail.com

РОЗВИТОК ПРЕЗЕНТАЦІЙНИХ НАВИЧОК ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У статті розглянуто розвиток презентаційних навичок та їх роль у формуванні soft skills у студентів-юристів. Визначено необхідність зміщення акцентів на користь м'яких навичок у процесі викладання студентам-юристам.

Здійснено узагальнення найзатребуваніших навичок майбутнього, до яких також відносять і презентаційні навички, які сприяють розвитку креативності, успішній роботі в команді та критичного мислення. Обґрунтовуючи важливість формування soft skills у процесі навчання англійської мови, обговорюється роль презентації як потужного навчального засобу.

Визначено сутність поняття «презентаційні навички майбутніх юристів» та представлено їх класифікацію. Пропонується методика двохетапного формування презентаційних навичок студентів-юристів бакалаврату. Виділено ключові аспекти першого етапу – недостатня сформованість вербальних іншомовних навичок у студентів, підготовка презентацій як монологічне висловлювання, оцінювання презентації за такими параметрами, як: інформаційне наповнення презентації, принцип мінімалізму і якість виступу.

Висвітлено роль викладача у розвитку презентаційних навичок на першому етапі, а саме: надання інформації щодо правильного структурування презентаційного виступу, забезпечення мовним матеріалом та вправ, спрямованих на формування іншомовних презентаційних навичок.

Виокремлено основні риси другого етапу, де акцент робиться на післяпрезентаційному обговоренні теми, завдяки чому відбувається формування необхідних комунікативних навичок та мотивації до публічного виступу. До відмітних рис віднесено і використання кейс-аналізу, оскільки у студентів на цьому етапі спостерігається певна сформованість hard skills. Обґрунтовано ефективність цього методу, використання якого зумовлює підвищення рівня володіння soft skills. Підкреслено, що використання кейс-аналізу спонукає студентів думати над розв'язанням проблем, вибирати оптимальні варіанти вирішення та знаходити переконливі аргументи для обґрунтування свого вибору.

Надано методичні рекомендації щодо ефективного впровадження кейс-аналізу під час другого етапу формування презентаційних навичок та наводиться приклад конкретного кейсу, що описує технологію роботи у рамках зазначеного методу.

Ключові слова: іноземна мова, м'які навички, реферування, метод кейсів, критичне мислення.

Statement of the Problem. The requirements for the knowledge, skills and abilities acquired at the university are significantly modified at an increasing pace. Knowledge of foreign languages is gradually moving from the category of important features of a modern specialist to the category of instrumental abilities and skills, which are necessary to the same extent as ordinary literacy. Knowledge closer to

practice and the ability to acquire this knowledge independently throughout life are becoming decisive. It is not for nothing that the most in-demand skills of the future include: active learning, solving complex problems and critical thinking.

It is important for students to master skills in order to get a promotion at work, present a project, receive up-to-date information, etc. and to that, the training

of students is due to the improvement of not only the fundamental competencies of their professionalism, but also the soft skills necessary for students of the legal profession.

In the labor market, among social-behavioral and digital skills, we can see the importance of presentation skills. These skills contribute to the development of organization, critical thinking, creativity, teamwork, stress management and others.

Research analysis. General theoretical and methodological issues of the presentation skills formation among students in various areas of training are actively discussed in pedagogical research. In foreign literature, presentation skills are considered as integrative skills, among which are organizational, communicative, design, predictive, the ability to analyze, work in a team, etc. (O. Hargie, C. Saunders, D. Dickson, S. Smithsons, J. Whitehead). This aspect of professional skills was considered in the Ukrainian pedagogical literature by such scientists as K.O. Koval, Yu. O. Polikarpova, O. B. Tarnopolsky and others.

At the same time, the problem of forming the future lawyers' presentation skills has its own specifics and deserves attention.

The purpose and main tasks of the research is analysis of the presentation skills formation among the future lawyers and the justification of the feasibility of using presentations for formation of soft skills. The tasks of the work included: 1) to substantiate the importance of the soft skills formation and the role of presentation in solving this problem; 2) to clarify the essence of the concept of "law students' presentation skills"; 3) to analyze two stages of the presentation skills formation among bachelor's law students; 4) to describe an example of the presentation skills formation among the law students using the method of case analysis.

Presentation of the main research material. The specific set of skills that can be useful to a lawyer will vary depending on the place of work, responsibilities and purpose, as working in a law firm will require a thorough knowledge of the particular area of law in which the firm specializes. However, the skills of teamwork and effective communication in any company will always be useful in order to clearly explain all the requirements, risks and consequences of proposed decisions. The ability to make presentations to defend your own position is also important, where business communication, critical thinking and negotiation skills are clearly demonstrated.

However, one of the problems in the formation of presentation skills at universities is the lack of special disciplines for preparing and conducting presentations. This problem can be partially solved

thanks to English classes, which can include training in presentation skills as one of the types of speech communication.

The teacher can update his lessons and make them more practical for students with the help of parallel development of soft skills – general skills and personal qualities that are necessary in the modern world for most working people. "Soft" skills are also called universal or functional competencies, and the fact of possessing them – functional literacy (Koval, 2015: 162). These skills are easily developed in English classes through the use of presentations.

Most of the skills and competencies that legal professionals need to possess are related to the selection, analysis and exchange of information. The ability to make presentations includes elements of all these processes.

Based on modern research, we understand the future lawyers' presentation skills as part of the communication process, where communication skills play a dominant role. We include the following skills among them: 1) searching for information and planning a report; 2) the ability to convert a large amount of text from a written source into a short spoken text; 3) the use of critical thinking in the selection and presentation of material; 4) the ability to take into account the interests of the audience; 5) making an oral presentation; 6) the ability to feel the reaction of the audience to your speech, 7) the ability to feel confident in public speaking.

Let us consider the stages of presentation skills formation in English lessons for future lawyers during the bachelor's degree. The first stage occurs during studying for the first and second years, when the formation of verbal foreign language skills may still be insufficient. However, students are encouraged to prepare a presentation as a monologue, which is possible under the condition that students possess language competences at the appropriate lexical, grammatical and phonetic levels. In addition, in order to build an effective monologue, students need to have certain subject material that they can get in the process of reading (Babiuk, 2019: 39).

At this stage, the discipline "Practical Course of English" is studied, when students learn general English in order to use it in various situations of social, educational and academic communication. The presentation is evaluated according to several parameters, such as: information content of the presentation, the principle of minimalism, and the quality of the performance.

The principle of minimalism is closely related to the ability to make a summary, where, first of all, it is necessary to determine what is important and what is

not important in the text, as a result of which, already at the first stage, critical thinking skills are developed. To the principle of minimalism, we also include such a type of presentation as a mini-presentation. This format is almost a full-fledged presentation, but limited in time, with speaking for 1-2 minutes. Making a presentation at this stage should be accompanied by eye contact with the audience and the presence of feedback in the form of questions to the speaker and his answers.

At the first stage, to prepare a presentation, the teacher introduces students to the main types of presentations, provides them with the language material necessary for preparing and competently conducting a presentation, and offers a system of exercises aimed at developing foreign language presentation skills and abilities.

As already mentioned, at this stage, the correct structuring of the presentation speech is of paramount importance, which should consist of four parts: introduction, main part, conclusion, questions plus answers. Each of these parts implements certain intentions of the speaker and includes stereotypical formulas for speech communication. Therefore, it is necessary to teach students how to use metacommunication statements correctly, depending on the presentation stage and speech intentions of the communicants.

At the second stage – the third and fourth year of study, students begin to study legal English and therefore the creation of communicative situations for the implementation of unprepared speech becomes relevant. In this regard, the emphasis in the assessment is on speech creation in the post-presentation discussion (during the discussion or debate on the topic of the report). The presentation only stimulates discussion, and is not evaluated as a result of the work performed. The regular use of this type of presentation as a type of activity will contribute to the formation of the necessary foreign language communication skills in students and, most importantly, the motivation necessary for successful professional activity to carry out public speaking is formed.

At this stage, it is advisable to develop not only lively discussions, but also combine presentations with role-playing by assigning certain roles before giving the presentation (for example, a group of 2-3 students is designated as critics, another group as defenders; or the target audience is divided into several groups representing different cultures) (Polikarpova, 2012: 161).

Let us consider the main part of the presentation on the example of a lesson for law students of the second stage, when the discipline "English for Professional Purposes" is studied. At the second stage, as mentioned

above, presentations are built not only to provide certain information, but also to organize a discussion. The speaker must know what stages the discussion consists of and be able to use metacommunication means that signal each of them. For example, after providing the main material in the form of a presentation, the speaker uses the functional language of the discussion beginning: *Shall we get started? We need to discuss...; Would you like to begin with ...?*

During the discussion of the topic, the speaker also takes an active part and can use the following phrases: *I agree with you on the whole, but...; I am afraid I cannot agree with you.* At the final phase of the discussion, summarizing takes place: *Let's see what we've got. On the whole... and the end of the discussion: Thank you for productive discussion. Let's finish there.*

As for the development of critical thinking skills, in addition to working on summaries, which students learned already at the first stage, this is helped by such a popular type of educational activity as case analysis. It encourages students to think about solving problems, choose the best solutions and find convincing arguments to justify their choice. If you form these presentation and discussion skills with the help of business communication formulas, you can successfully apply the case analysis method, which is especially important in the practice of lawyers.

The case method differs from other teaching methods in that the case tasks contain descriptions of real practical situations that require solutions. In this method, students quite often offer alternative ways to solve a practical problem, and for legal professionals this approach is as close as possible to legal practice, where in the process of a dispute between parties, each of them has their own version of solving the problem, but you need to invent the one that corresponds legislation. The case method is not aimed at obtaining theoretical knowledge, but at the formation of professional competencies (Kostiuchenko, 2021: 141-142).

Let us give an example of the use of these skills and abilities by law students. The student in the form of a presentation examines the details of the case, and also reveals some issues of legal regulation or analyzes the regulatory framework.. The speaker also presents the terminology, content of the convention, articles of laws, he can even submit a court decision in the presentation. The rest of the students try to solve the problem and present their opinion.

It should be noted that the preparation of cases for students is significantly facilitated by working with the Unified State Register of Court Decisions. In particular, court decisions provide the teacher or student with material for working out and preparing case assignments.

So, the student can independently choose a case on a topic that is of interest to the whole group, or the teacher can recommend sites with a variety of cases.

The content of the case might look like this:

The right to privacy at the university.

A first-year university student was caught smoking in the toilet room. The teacher asked him to show his pockets and backpack. Inside was a pack of cigarettes, paper and a small amount of marijuana. The police were called and the student admitted to selling drugs on campus. His case was brought to court, he was found guilty of possession of marijuana and placed on probation. The student appealed the verdict, claiming that the search violated the convention on the protection of human rights and fundamental freedoms.

The speaker may encourage discussion of the following issues related to this case: the legality of the court's decision, the legal justification for the search of items in pockets, "reasonable suspicion" of university employees, "searches without suspicion". The purpose of this task is to ensure the generation of ideas to solve the specified problem, and students' debates teach them to find the advantages and

disadvantages of each of the opponents' opinions, logically explain their own judgments, and develop students' oral speech.

It is obvious that the use of case technologies has a significant impact on the development of critical thinking, provides an opportunity to determine one's own position, forms skills for defending students' opinion, deepens knowledge of the discussed problem (Yarotskyi, 2019: 38).

Conclusions. To sum up, when preparing a future lawyer who, has to not only know the legislation, but also explain, prove and convince, the use of presentations in the form of a monologue at the first stage of training and presentations with case technologies at the second stage should become systematic, since this method of training forms the necessary professional skills. Working on educational presentations is an effective means of developing both soft skills and hard skills.

We see the prospect of further scientific research in the chosen direction in the study of another presentation format – poster presentations during master's studies.

BIBLIOGRAPHY

1. Баб'юк О. В. Формування професійно орієнтованої англійської компетентності в монологічному мовленні майбутніх фахівців сфери туризму : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2019. 274 с.
2. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. № 2. С. 162-167.
3. Костюченко О. Є. Практикоорієнтоване навчання як інструмент розвитку юридичної освіти в Україні. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 138-143.
4. Полікарпова Ю. О. Презентація як активний метод навчання. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 231. С. 159-162.
5. Тарнопольський О. Б., Авсюкевич Ю. С. Успішні презентації : посіб. для навч. ділових презентацій англ. мовою студ. екон. спец., К. : Ленвіт, 2007. 135 с.
6. Яроцький В. Л. Використання інтерактивних освітніх технологій у межах компетентнісного підходу у процесі викладення цивільного та сімейного права. *Реформування юридичної освіти: виклики часу : збірник статей*. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 361–372.
7. Hargie O., Saunders C. and Dickson D. Social skills in interpersonal communication. New York, 1999. 369 p.
8. Smithson S., Whitehead J. Interpersonal skills, Handbook for management trainees. Croner publishers. Ltd, 1990. 312 p.

REFERENCES

1. Babiuk, O. V. (2019). *Formuvannia profesiino oriietovanoi anhlomovnoi kompetentnosti v monolohichnomu movlenni maibutnikh fakhivtsiv sfery turyzmu*. [Formation of professionally oriented English language competence in monologue speech of future specialists in the field of tourism]: (Candidate's thesis). Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].
2. Koval, K. O. (2015). Rozvytok «soft skills» u studentiv – ody z vazhlyvishykh chynnykiv pratsevlashtuvannia. [The development of "soft skills" among students is one of the most important factors of employment]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho universytetu* [Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic University]. (Issue 2), (pp. 162 – 167) [in Ukrainian].
3. Kostyuchenko, O. Ye. (2021). Praktyko-oriietovane navchannia yak instrument rozvytku yurydychnoi osvity v Ukraini [Practical-focused training as a tool for the development of legal education in Ukraine]. *Nove Ukrainiske pravo* [New Ukrainian law]. (Issue 4), (pp. 138-143) [in Ukrainian].
4. Polikarpova, Yu. O. (2012). Prezentatsiia yak aktyvnyi metod navchannia [Presentation as an active method of learning]. *Kultura narodov Prychernomoria* [Culture of the peoples of the Black Sea region]. (Issue 231), (pp. 159-162) [in Ukrainian].
5. Tarnopolskyi, O. B., Avsiukevych, Yu. S. (2007). *Uspishni prezentatsii* [Successful presentations]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

6. Yarotskyi, V. L. (2019). Vykorystannia interaktyvnykh osvitnikh tekhnolohii u mezhakh kompetentnisnoho pidkhodu u protsesi vykladennia tsyvilnoho ta simeinoho prava [The use of interactive educational technologies within the competence approach in the process of teaching civil and family law]. Reformuvannia yurydychnoi osvity: vyklyky chasu [Reforming legal education: challenges of the time: a collection of articles]: *zbirnyk statei – collected articles*, (pp.361-372). Kyiv : PrAT «Iurydychna praktyka» [in Ukrainian].

7. Hargie, O., Saunders, C. and Dickson, D. (1999). *Social skills in interpersonal communication*. New York, 369 p.

8. Smithsons, S., Whitehead, J. (1990). *Interpersonal skills, Handbook for management trainees*. Croner publishers. Ltd, 1990. 312 p.

УДК 37.211.34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-34>

Юлія БУГАЄВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-9982-8526
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри українознавства
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
(Харків, Україна) bugaevskaylia@ukr.net

ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ КОРПОРАТИВНО-ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті зазначено, що необхідними для студентів є знання про вимоги, що висуваються до інженерів певного профілю з боку суспільства, про специфіку обраної професії, фахові обов'язки і функції тощо, а необхідними корпоративно-особистісними якостями є інтелектуальна мобільність, відповідальність за свої професійні рішення, самостійність, відданість професії, комунікабельність тощо.

Відповідно метою статті є розширення й доповнення уявлення студентів і викладачів про феномен корпоративної культури та з'ясування питання про те, які корпоративно-особистісні якості, що входять до складу корпоративної культури, треба вважати професійно значущими. Доведено необхідність забезпечення викладачами у процесі організації педагогічної взаємодії зі студентами формування в них не тільки знань та умінь, які входять до складу корпоративної культури, а також професійно значущих якостей.

З'ясовано, що майбутні фахівці мають певні труднощі в організації взаємодії з іншими людьми та побудові ділової комунікації з ними, проєктуванні колективної роботи для досягнення поставлених цілей із подальшою їх реалізацією на практиці, в оцінюванні поточних результатів спільної роботи та внесенні в її перебіг відповідних змін, знаходженні оптимальних варіантів вирішення наявних проблем і подібні.

Проаналізовано шляхи реалізації технології формування корпоративної культури майбутніх фахівців автомобільно-дорожнього складу, яка повинна комплексно охоплювати весь процес їхньої професійної підготовки, тобто цілісну систему, що включає заняття з певних навчальних дисциплін, а також позааудиторну навчально-виховну роботу зі студентами.

Відображено результати оцінювання викладачами й самими студентами процесу оволодіння останніми корпоративною культурою, на основі якого викладачі отримали можливість при появі певних негативних моментів у зазначеному процесі своєчасно й адекватно реагувати на них, вносячи до педагогічної взаємодії відповідні зміни.

Ключові слова: корпоративна культура, професійно значущі якості, колективна робота, професійна підготовка, педагогічна взаємодія.

Yuliia BUHAIEVSKA,
orcid.org/0000-0001-9982-8526
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies
Kharkiv National Automobile and Highway University
(Kharkiv, Ukraine) bugaevskaylia@ukr.net

PROFESSIONALLY SIGNIFICANT CORPORATE AND PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS

The article states that students need to know the requirements for engineers of a certain profile from the society, the specifics of the chosen profession, professional duties and functions, etc., and the necessary corporate and personal qualities are intellectual mobility, responsibility for their professional decisions, independence, dedication to the profession, communication skills, etc.

Accordingly, the purpose of the article is to expand and supplement the understanding of students and teachers about the phenomenon of corporate culture and to clarify the question of what corporate and personal qualities that are part of corporate culture should be considered professionally significant. The necessity of providing teachers in the process of organizing pedagogical interaction with students to form in them not only knowledge and skills that are part of corporate culture, but also professionally significant qualities is proved.

It is found out that future specialists have certain difficulties in organizing interaction with other people and building business communication with them, designing teamwork to achieve the set goals with their further implementation in practice, evaluating the current results of joint work and making appropriate changes in its course, finding optimal solutions to existing problems, etc.

The ways of realization of the technology of formation of corporate culture of future specialists of the automobile-road composition are analyzed, which should comprehensively cover the whole process of their professional training, that is, an integral system that includes classes in certain disciplines, as well as extracurricular educational work with students.

The results of evaluation by teachers and students of the process of mastering the corporate culture by the latter are reflected, on the basis of which teachers were able to timely and adequately respond to them, making appropriate changes to pedagogical interaction when certain negative aspects in this process appear.

Key words: *corporate culture, professionally significant qualities, teamwork, professional training, pedagogical interaction.*

Постановка проблеми. Під час проведення наукового пошуку встановлено, що формування корпоративної культури студентів як майбутніх фахівців автомобільно-дорожнього складу передбачає оволодіння ними певними професійно значущими якостями, оскільки тільки в такому випадку вони будуть здатними до кваліфікованого виконання своїх професійних обов'язків та успішної взаємодії з іншими учасниками виробничого процесу.

Аналіз досліджень. Як свідчить аналіз наукової літератури, термін «професійно значущі якості» науковці розуміють по-різному. Так, Н. Чопова формулює його як індивідуальні особливості, що сприяють формуванню в людини позитивного ставлення до професії та до людей, з якими вона працює, прагнення особистісного росту та професійного вдосконалення (Чопова, 2009: 96). А. Гриньов вважає професійно значущими ті якості, що покликані забезпечити трудовий старт і високі виробничі показники особистості (Гриньов, 2003). О. Грішнова бачить їх як окремі динамічні риси особистості, психічні та психомоторні властивості, що виражаються рівнем розвитку відповідних психічних і психомоторних процесів, а також фізичні якості, що відповідають вимогам до людини певної професійної сфери та сприяють успішному оволодінню певною професією (Грішнова, 2010). Дослідники І. Каук та В. Логінов розглядають це поняття як систему сталих особистих якостей, що створює можливість успішного виконання професійної діяльності (Каук).

Мета статті. Через те, що у переважній більшості студентів уявлення про феномен корпоративної культури є неповними й досить розрізненими, потрібно з'ясувати, які корпоративно-особистісні якості, що входять до складу корпоративної культури, треба вважати професійно значущими.

Виклад основного матеріалу. На основі висновків фахівців (І. Грошев, І. Ємельянов, В. Юр'єв та інші) та результатів дослідження встановлено, що другим етапом технології формування в майбутніх фахівців корпоративної культури має бути змістово-організаційний етап,

який забезпечує опанування ними необхідними знаннями, групами професійно необхідних умінь, а також певними корпоративно-особистісними якостями (Грошев, 2004).

Так, сутність корпоративної культури 28,6 % опитаних студентів звели тільки до сукупності визначених в організації норм і правил поведінки, 22,7 % – до сталих традицій і зовнішньої атрибутики фірми, 19,6 % – до результату роботи організації щодо створення позитивного іміджу на ринку послуг тощо. І тільки 6,4 % учасників пілотажного дослідження більш-менш правильно розкрили зміст корпоративної культури.

Важливо також відзначити, що 68,7 % учасників сприймають корпоративну культуру тільки як комплексну характеристику організації, тобто як властивість колективу її працівників, не замислюючись над тим, що абсолютно правомірно можна говорити про корпоративну культуру окремого працівника.

За результатами опитування з'ясовано, що в переважній більшості студентів (72,3 %) групи вмінь та знань, які входять до складу корпоративної культури особистості, сформовані в недостатній мірі.

Зазначимо, що змістовий аспект формування корпоративної культури студентів, перш за все, пов'язаний із добором, структуруванням та коригуванням змісту професійної підготовки у вищому технічному навчальному закладі на основі врахування сучасних динамічних тенденцій розвитку країни та тенденцій глобалізації процесів підготовки інженерних кадрів, а також визначеного змісту структурних компонентів корпоративної культури майбутнього фахівця автомобільно-дорожньої галузі.

Серед методів формування корпоративної культури вищого навчального закладу, які використовує керівництво, можна виділити такі: розробка та прийняття документів про корпоративний кодекс та філософію організації; формування й регулярна демонстрація прикладів необхідної поведінки формальним і неформальним лідерам; прищеплення навичок, необхідних для здійснення трудової діяльності згідно з кодексом закладу (Шейн, 2002).

Проте, за результатами пілотажного дослідження, тільки третина студентів більш-менш регулярно займається професійним самовдосконаленням, причому, тільки 1,3 % із них намагається цілеспрямовано підвищувати рівень сформованості власної корпоративної культури. За висновками студентів, викладачі теж не приділяють цьому аспекту гідної уваги, тому питання формування корпоративної культури майбутнього фахівця обговорюються на заняттях лише зрідка.

У світлі цього важливо розуміти, що і студентську спільноту, і весь колектив закладу вищої освіти можна сприймати як колективний суб'єкт, якому притаманні такі властивості: взаємозалежність членів групи, що сприяє виникненню групового стану – так званого стану «спільної активності», що об'єднує в собі сукупність різних групових феноменів: спільна діяльність, спілкування, групова поведінка, міжособистісні стосунки тощо, а також саморефлексія, що дозволяє формувати у членів організації відчуття «Ми» як переживання своєї належності до групи та образу «Ми» як групового уявлення про цю групу (Віханський, 2003).

Доцільно відзначити, що з метою формування в студентів знань, які входять до складу корпоративної культури інженера автомобільно-дорожнього напрямку, застосовувалися різні методи й форми роботи, зокрема такі:

- лекції, бесіди, диспути, дебати («Суть і роль корпоративної культури в діяльності кожного окремого члена колективу», «Складання кодексу поведінки для інженерів автомобільно-дорожнього складу» тощо),
- розв'язання проблемних ситуацій;
- написання есе та інших творчих робіт за темами «Мій ідеал фахівця в обраній професії», «Вивчення та творче застосування передового досвіду в своїй професійній діяльності» тощо.

Із цією метою використовувалися такі методи й форми роботи, як ділові ігри («Складання бізнес-плану» тощо), дискусії («Як скоординувати роботу членів бригади?» тощо), тренінги («Організація групової роботи над вирішенням визначеної проблемної професійної ситуації» тощо).

Майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі активно залучали також до проведення навчально-дослідницької роботи, в межах якої вони досліджували різні аспекти своєї майбутньої професійної діяльності. Значна увага також приділялася формуванню корпоративної культури студентів під час проходження ними виробничої практики.

Особливо важливим є те, щоб студенти усвідомлено контролювали зміни у стані сформова-

ності в самих себе корпоративної культури. З цією метою їм пропонувалося скласти відповідну програму самовдосконалення, а потім реалізовувати її на практиці. Щоб більш точно відобразити зміни в зазначеному напрямі, майбутнім фахівцям рекомендовалося також вести щоденник самостережень, в якому пропонувалося кожного дня відображати найбільш важливі позитивні та негативні аспекти у формуванні цієї культури.

Для студентів було також розроблено відповідні методичні матеріали, які допомагали майбутнім фахівцям вдосконалювати процес саморозвитку корпоративної культури. Зокрема, пропонувалася модифікована методика М. Іонцевої для визначення структури та мотивації студентів стосовно оволодіння корпоративною культурою.

I. Шановні студенти! Просимо відповісти на запропоновані питання, використовуючи числа в діапазоні від 1 (при обранні відповіді «абсолютно неправильно») до 7 (при обранні відповіді «абсолютно правильно»):

1. Я впевнений, що професія інженера в автомобільно-дорожній галузі є надійною базою для постійних високих заробітків і стабільного життя.

2. Я думаю, що навчання в технічному ЗВО дозволить стати справжнім професіоналом у своїй галузі.

3. Люди починають ставитися до мене з більшою повагою, коли узнають, що я оволодіваю автомобільно-дорожньою спеціальністю.

4. Я думаю, що, почавши працювати за спеціальністю, я буду постійно відчувати нестачу часу для «особистого життя».

5. Існуючий рівень оплати праці за мою спеціальністю дасть мені права вважати себе достатньо заможною людиною.

6. Фахівці в галузі моєї професійної діяльності завжди виглядають впевнено і привабливо. Вони зазвичай добре тримаються та орієнтуються в будь-якій ситуації.

7. Для моєї майбутньої праці характерні постійна висока інтенсивність та значний обсяг робіт.

8. Я думаю, що, якщо в мене виникнуть проблеми, пов'язані з навчанням чи майбутньою професійною діяльністю, я зможу їх вирішити, звернувшись на свою випускаючу кафедру.

9. Я впевнений, що фахівці, які працюють в одній галузі, завжди готові надати допомогу один одному.

10. Отримавши диплом за обраною автомобільно-дорожньою спеціальністю, я завжди буду мати чудову можливість для набуття практичного досвіду та нових знань.

Таблиця 1

Оцінка позитивної значущості різних параметрів роботи в балах

Параметри (характеристики) роботи	Значущість (у балах)
Стабільність положення, яку дає отримана професія	
Позитивний імідж фахівця автомобільно-дорожньої галузі	
Високий рівень оплати праці	
Приваблива система пільг для співробітників	
Можливість набуття практичного досвіду та нових знань	
Згуртований і дружній колектив	
Існування можливостей для швидкої кар'єри	

Таблиця 2

Оцінка негативної значущості різних параметрів роботи в балах

Параметри (характеристики) роботи	Значущість (у балах)
Висока інтенсивність праці	
Високий ступінь відповідальності за результати праці	
Жорсткі вимоги до дотримання дисципліни	
Відсутність гарантії зайнятості	
Відсутність вільного часу	
Відсутність достатніх повноважень для вирішення поставлених завдань	

11. Професійна діяльність інженерів автомобільно-дорожньої галузі передбачає наявність умінь працювати в команді.

12. Я впевнений, що фахівці в автомобільно-дорожній галузі бувають особливо успішними, якщо вони готові вирішувати проблеми замовника, не жалкуючи витратити на нього багато часу.

13. Представнику автомобільно-дорожньої галузі притаманні жорсткий режим роботи та високі вимоги до зовнішнього вигляду.

14. Мене непокоять думки про те, що я не можу знайти роботу за спеціальністю.

15. Успішно працюючи, я зможу швидко просунутися в кар'єрному рості.

16. Я впевнений, що відповідальність – це важлива характеристика справжнього професіонала в автомобільно-дорожній галузі.

17. Я вважаю, що інтерес до професійної діяльності в мене буде зберігатися тривалий час, він стане гарним стимулом для самовдосконалення.

II. Укажіть у таблиці 1 у балах (від 1 до 10), наскільки значущими для Вас є наступні моменти, які, на Ваш погляд, можуть бути присутні у Вашій роботі. Використовуйте, за можливістю, не тільки крайні значення, а весь діапазон шкали (1 бал – абсолютно незначущі, 10 балів – надзвичайно важливі):

III. Укажіть у таблиці 2 у балах (від 1 до 10), які моменти в роботі та якою мірою для Вас особисто можуть знижувати задоволеність працею, сприймаються вами як особисті труднощі, «особисті втрати». При відповіді використовуйте, за можливістю, не тільки крайні значення, а весь діапазон чисел (1 бал означає, що наявність цих моментів у роботі зовсім не сприймається як недолік, 10 балів – як надзвичайно значущий недолік).

Додатково дайте відповідь, будь ласка, на такі питання:

1. Чи працювали Ви за фахом?
2. Що вам більш за все подобається у Вашому ЗВО?
3. Що Вам більш за все не подобається у Вашому ЗВО?

Дякуємо за співпрацю!

Висновки. Отже, для зміни наявної ситуації необхідне забезпечення викладачами у процесі організації педагогічної взаємодії зі студентами формування в них не тільки знань та умінь, які входять до складу корпоративної культури, а також професійно значущих якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чопова Н.В. Формирование профессиональных качеств будущего специалиста при обучении инженерной графике в вузе. Вестник ЦМО МГУ, 2009. № 3. С. 96.
2. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. Харків: ІНЖЕК, 2003. 308 с.
3. Грішнова О.А. Взаємозв'язок цінностей людини й цінностей організації в корпоративній системі. Формування ринкової економіки: спец. випуск у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика: збірник наукових праць. Київ: КНЕУ, 2010. Т. 1. 549 с.
4. Каук І.В. Професійно-важливі якості людини інженера-педагога. URL: http://users.kpi.kharkov.ua/ire/MicroCAD/seksia13/Micro_1.htm.
5. Грошев І.В. Организационная культура: учебное пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 288 с.
6. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / пер. с англ. / ред. В.А. Спивака. СПб.: Питер, 2002. 336 с.
7. Виханский О.С. Менеджмент: учебник. Москва: Гардарики, 2003. 528 с.

REFERENCES

1. Chopova N.V. Formirovanie professionalnykh kachestv buduschego spetsialista pri obuchenii inzhenernoy grafike v vuze. [Formation of future specialist's professional qualities in teaching engineering graphics in higher education institution]. Vestnik TsMO MGU, 2009, Nr 3, p. 96 [in Russian].
2. Hrynov A.V. Innovatsiyni rozvytok promyslovykh pidpriemstv: kontseptsii, metodolohiia, stratehichne upravlinnia. [Innovative development of industrial enterprises: concept, methodology, strategic management]. Kharkiv: INZhEK, 2003, 308 p. [in Ukrainian].
3. Hrishnova O.A. Vzaiemozviazok tsinnosti liudyny y tsinnosti orhanizatsii v korporatyvni systemi. [Interrelation of human values and values of the organization in the corporate system]. Formuvannia rynkovo ekonomiky. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats. (Vol. 1). Kyiv: KNEU, 2010, 549 p. [in Ukrainian].
4. Kauk I.V. Professionalno-vazhnyie kachestva lichnosti inzhenera-pedagoga. [Professional-bonding qualities of an engineer-pedagogue's personality]. URL: http://users.kpi.kharkov.ua/lre/MicroCAD/sekcia13/Micro_1.htm. [in Russian].
5. Groshev I.V. Organizatsionnaya kultura: uchebnoe posobie. [Organizational culture: a textbook]. Moscow: YuNITI-DANA, 2004, 96 p. [in Russian].
6. Sheyn E.H. Organizatsionnaya kultura i liderstvo. [Organizational culture and leadership]. (V.A. Spivak, Ed., Trans.). Saint Petersburg: Piter, 2002, 336 p. [in Russian].
7. Vihanskiy O.S. Menedzhment: uchebnik. [Management: textbook]. Moscow: Gardariki, 2003, 528 p. [in Russian].

УДК 377/372.893

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-35>

Марина БУРЛАЧКА,
orcid.org/0000-0001-7054-6832

викладач

Краматорського фахового коледжу технологій та дизайну
(Краматорськ, Україна) marinja@ukr.net

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто інтерактивні технології навчання під час викладання історії України в онлайн-форматі в закладах фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану як цілісну та інтегративну систему, яка передбачає відповідно до цілей навчання, найраціональнішу імплементацію відібраних з урахуванням принципів комунікативності, доцільності впровадження та взаємного доповнення інтерактивних методів, прийомів, засобів і форм навчання історії України в сучасних умовах, з метою досягнення заздалегідь запланованого навчального результату.

Оскільки методи навчання є історичною і соціальною категорією, які змінюються в процесі еволюційного розвитку суспільства, з урахуванням введенням в Україні воєнного стану з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави, освітній процес потребує змін в напрямку формування емоційного інтелекту, мотиваційної складової потреб здобувачів освіти, розкриття якісної своєрідності їхньої творчої індивідуальності. Адже в умовах воєнного стану важко лише необхідністю отримання академічних знань чи документа про освіту, мотивувати здобувачів освіти до навчання.

Для реалізації підвищення мотивації студентів, в статті продемонстровано можливості застосування онлайн-інструментів інтерактивного навчання. Здійснено огляд інтерактивних онлайн-інструментів та підготовлено приклади їх застосування під час викладання історії України в закладах фахової передвищої освіти. Як наслідок, такі застосунки припускають зростання ролі здобувача освіти в освітньому процесі, зміщення центру (фокуса) навчального процесу від педагога до здобувача освіти; посилення функції підтримки здобувача освіти, допомоги йому в організації індивідуального навчального процесу; можливість зворотного зв'язку педагога з кожним здобувачем освіти за використанням онлайн технологій.

Ключові слова: освітній процес, інтерактивні технології, онлайн-сервіси, воєнний стан.

Maryna BURLACHKA,
orcid.org/0000-0001-7054-6832

Lecturer

Kramatorsk Applied College of Technologies and Design
(Kramatorsk, Ukraine) marinja@ukr.net

EDUCATIONAL DIGITIZATION IN TEACHING THE HISTORY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article examines interactive learning technologies during the teaching of the history of Ukraine in an online format in institutions of pre-higher education under martial law as a holistic and integrative system, which provides for the most rational implementation of the selected ones, taking into account the principles of communicativeness, feasibility of implementation and mutual complementation, in accordance with the goals of education interactive methods, techniques, means and forms of learning the history of Ukraine in modern conditions, with the aim of achieving a pre-planned educational result.

Since teaching methods are historical and social category that change in the process of evolutionary development of society, taking into account the introduction of martial law in Ukraine from the moment of the full-scale invasion of russia into the territory of our state, the educational process needs changes in the direction of the formation of emotional intelligence, the motivational component of the needs of pupils, revealing the qualitative originality of their creative individuality. After all, in the conditions of martial law, it is difficult to motivate students to study only by the need to obtain academic knowledge or a document on education.

In order to increase student motivation, the article demonstrates the possibilities of using online tools for interactive learning. An overview of interactive online tools was carried out and examples of their use were prepared during the teaching of the history of Ukraine in institutions of professional pre-higher education. As a result, such applications assume the growth of the role of the learner in the educational process, the shift of the focus of the educational process from the teacher to the learner; strengthening the function of supporting the students; helping them in the organization of the individual educational process; the possibility of feedback from the teacher to each student with the use of online technologies.

Key words: educational process, interactive technologies, online services, martial law.

Постановкою проблеми. Сучасним викликом української освіти стало перетворення навчального процесу в умовах воєнного стану не тільки в пізнавальний, а й в цікавий формат, адже сучасне покоління «зумерів» можна зацікавити активною співпрацею із застосуванням онлайн-інструментів, які дають можливість комунікувати, реалізувати свій творчий потенціал та ще й, в не нав'язливій формі, перевіряти рівень засвоєння знань. На допомогу педагогам в реалізації даного завдання приходять інтерактивні онлайн-інструменти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам імплементації вв освітній сфері онлайн-інструментів було присвячено чимало досліджень провідних вчених, серед яких роботи В. Бикова, Н. Думанського, Г. Кравцова, В. Кухаренка, В. Олійника, О. Глазунової, К. Обухової, О. Самойленка, Н. Сиротенко, Г. Молодих, Н. Морзе, Н. Твердохлебової, О. Захар, П. Камінської та ін.

Мета статті – дослідження інтерактивних онлайн-сервісів та інструментів, за допомогою яких відбувається спонукання, зацікавленість навчальним процесом студентів під час викладання історії України в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні навчання дітей відбувається у надскладних умовах. Це випробування не тільки для дітей, сімей, а й для педагогів. Адже в умовах війни, не стабільного психологічного стану та проведення навчання в онлайн-форматі, необхідно знайти ресурси заохотити дитину вчитись. Так, педагоги вже мали досвід застосування різноманітних методів навчання під час карантину. Але тоді завдання стояло в передачі знань, співпраці та зворотньому зв'язку між учасниками освітнього процесу. Сучасним викликом для нашої освіти стало перетворення навчального процесу не тільки в цікавий, пізнавальний, а й розважальний.

На допомогу педагогам в реалізації даного завдання приходять інтерактивні онлайн-інструменти. Щодо термінології, то термін «інтерактивний» походить від англійських слів «*inter*» – «*взаємний*» та «*act*» – «*діяти*», і означає «знаходитись у постійному діалозі, бути активним учасником». Відповідно, інтерактивне навчання – це навчання, побудоване на активній взаємодії викладача та учнів. В умовах онлайн-навчання, реалізація даної моделі навчання покладена на онлайн-інструменти.

Одним із цікавих інструментів є Google Jamboard - інтерактивна віртуальна дошка, яка дозволяє педагогу демонструвати ключову інформацію під час заняття в Zoom чи Google Meet, а

також одночасно взаємодіяти з усією групою студентів у режимі реального часу. Доступ до Google Jamboard можливий як із комп'ютера, так і з смартфона, без обмежень в доступі, що присутне на інших віртуальних дошках.

За допомогою Google Jamboard є можливість фіксувати ідеї викладача та студентів, застосовуючи різнокольорові стікери. Крім того, завантажуючи зображення по темі заняття, можна спонукати дітей виконувати практичні завдання з використанням готових шаблонів індивідуально чи по групах, отримуючи номер слайду на віртуальні дошки для виконання завдання. Так, під час занять з історії України, завантаживши карту України, можна дати завдання виділити регіони, що входили до складу СРСР, Чехословаччини, Польщі чи Румунії. Так само, можна використати карту під час вивчення подій Першої чи Другої світової війни чи повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави. Пояснюючи матеріал за завантаженим шаблоном, можна привертати увагу студентів до окремих частин робочої поверхні за допомогою інструменту «лазерна вказівка». Також можна використовувати Google Jamboard під час проведення вправ на рефлексію, створивши завдання на поєднання, наприклад, логічних пар.

Таким чином, відбувається практичне закріплення отриманих теоретичних знань безпосередньо під час заняття. Адже студент виступає не пасивним спостерігачем чи слухачем онлайн-лекції, а й активним учасником заняття. Крім того, виконання вправ у команд, спонукає до комунікації між дітьми, формується культура спілкування, навіть, в режимі онлайн.

Трендом не тільки в освіті, а й за часів воєнного часу, стали мему.

Мем, або інтернет-мем, – це будь-яка дотепна коротка інформація (фраза, зображення, звукоряк, відео) іронічного характеру, яка відтворює певне ставлення до якихось подій чи обставин, та поширюється в інтернеті.

Оскільки в основу створення мему покладена емоційна та інформаційна складова, то це знову ж таки дає можливість поєднати дітям навчальний процес з елементами гумору. Виходячи з характеристик мему, він буде добрим помічником педагога на занятті з історії під час вивчення історичних особистостей. Якщо вперше побачити його, то, поміркувавши, кожен сам може прийти до тієї інформації, на яку мем указує. Мему легко запам'ятати ще й тому, що з них отримується необхідна інформація; за допомогою мему здобувач освіти може її переосмислити. Під час

вивчення історії, студентам можна дати завдання підібрати заголовок за темою вивчення таким чином, щоб утворився мем до поданої світлини. Це дозволить дітям використати креативний підхід до опанування навчального матеріалу. Або ж можна запропонувати створити мем з використанням певного терміну по темі заняття тощо. Отже, використовуючи меми, педагог зможе фокусувати свідомість студентів на темі уроку та кожній окремій історичній особистості. (Коляда, 2021:5)

Ще один онлайн-сервіс, що спонукає дітей до навчання, візуалізує та здійснює графічну систематизацію знань – «хмаринки слів». За допомогою хмар слів можна візуалізувати термінологію з певної теми у більш наочний спосіб, що в свою чергу, сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації.

Переваги «хмаринки слів» в тому, що її можна залучити на будь-яких етапах заняття: на початковому, на етапі закріплення та контролю. Так, «хмаринки слів» може бути представлена в якості опорного конспекту, в якості закріплення нового матеріалу або ж в хмару можна записати тему заняття, яку студенти повинні визначити.

Способи використання «хмаринки слів» може бути різноманітним:

1. Аналіз тексту (частота використовуваних слів в тексті, виділення ключових слів, порівняння текстів за допомогою хмар слів)
2. Візуалізація тексту (альтернатива діаграмі)
3. Використання хмари слів при створенні інфографіки
4. Представлення зворотного зв'язку (ключові слова уроку, проекту, курсу)
5. Мозковий штурм
6. Уявлення інформації про себе (кожен вводить ключові слова і створює свою хмару)
7. Узагальнення і рефлексія
8. Представлення звіту і результатів дослідження
9. Виявлення і представлення очікувань
10. Проведення простого опитування
11. Робота з текстом (після прочитання тексту кожен студент фіксує основну ідею розповіді). (Титаренко, 2019:2)

Для роботи з «хмаринками слів» створено безліч сервісів, які не тільки прості у застосуванні, а й деякі, навіть, не вимагають реєстрації під час використання, тому дітям легко з ними працювати.

Ще одним цікавим ресурсом для підвищення активності студентів під час навчального процесу є сервіс Canva.

Canva – це унікальний інструмент для візуалізації інформації, який до того ж має зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. Сервіс має

безкоштовну версію та адаптований українською мовою. А ще – це чудова можливість для створення нових інтерактивних матеріалів для будь-якого формату навчання. Для покращення комунікації чи емоційного фону під час навчання можна використати спільну презентацію, доступ до макетів яких надає Canva. Для створення презентації необхідно обрати тип дизайну «Презентація», додати інформацію та надати доступ для редагування студентам. Таке завдання сприятиме розвитку творчого мислення, навичок пошукової діяльності та роботи в команді. (Власенко, 2021)

Наступним інструментом в Canva, який розвиває творче мислення та навички роботи в команді, є квест-кімнати. Для створення квест-кімнати слід обрати шаблон Virtual Classroom, створити завдання та надати групам доступ до файлу. Можна використати в якості закріплення нового матеріалу або під час актуалізації знань з минулої теми. При чому заховати в квест-кімнаті можна будь-що чи кого – історичну постать чи період. Так, можна створити квест-кімнату із завданням вгадати певний період з теми «Давня історія», заховавши елементи, що стосуються цього часу – лук зі стрілами, човен, рибальський гачок тощо. Якщо ж створювати квест-кімнату з історичною особою, то тут дається завдання знайти факти з біографії, що стосуються цієї постаті або ж знайти певну кількість фактів.

Дуже цікавим інструментом в Canva є можливість створити соціальну сторінку. Ми живемо в час діджиталізації, в якому в маленьких дітей є соціальні сторінки в соц/мережах. А якщо використати ці навички для створення соціальної сторінки якоїсь історичної постаті? Так, під час дослідження діяльності історичної особи, можна запропонувати заповнити соціальну сторінку від її імені. Вони можуть додати друзів, світлини та особисті думки від імені героя. Також під час вивчення історичної події, можна запропонувати дітям викладати публікації в соціальних мережах як очевидці із виру подій. Або, наприклад, запропонуйте здобувачам освіти розробити кампанію в соціальній мережі для реальних історичних осіб. Для цього варто подумати, як розробити політичний бренд, які матеріали та факти їх біографії спрацювали би краще. Суть іншого завдання полягає в наступному: вивчаючи будь-яку історичну особистість, вищезазначену у списку, запропонуйте здобувачам освіти опанувати її біографію за допомогою соціальних мереж. Наприклад, які б вона світлини з друзями виставляла, як би міг виглядати профіль цієї історичної особистості на Facebook, як би змінювалася її геолокація час від

часу та які б тексти були у її блозі. Такі завдання сприятимуть розвитку навичок пошукової діяльності, творчого мислення та медіаграмотності. (Коляда, 2021:5)

Цікавим сервісом для проведення навчання в нетрадиційному форматі є Google Arts & Culture. Це проєкт об'єднує історії, знання та скарби з культурних установ в усьому світі. Цей додаток можна використовувати як з комп'ютера, так і завантажити на свій смартфон. За допомоги цього ресурсу, студенти можуть познайомитися з:

- історичними постатями (є можливість ранжувати дані за часом і алфавітом);
- історичними подіями (є можливість ранжувати дані за часом і алфавітом);
- місцями (є можливість ранжувати дані за алфавітом);
- мистецькими напрямками (є можливість ранжувати дані за часом і алфавітом);
- колекціями (є можливість ранжувати колекції за алфавітом і картою).
- техніками (є можливість ранжувати дані за алфавітом).

Так, наприклад, з історії можна дати завдання переглянути фото історичної постаті та надати характеристику, проаналізувати, як змінювалось життя людини, які чинники чи події впливали на це. Під час виконання даного завдання, студенти відчують себе дослідниками, які мають можливість безпосередньо «доторкнутись» до життя історичної особи. Так само можна проаналізувати й історичну подію, подивитись на стрічку часу, які події були в той період в світі, чи відбувся взаємовплив подій, побачити подію з історії України не відірваною від подій в світі.

Цікавим методом для перевірки, закріплення знань є кросворди. На сьогоднішній день є безліч сервісів, де можна створити кросворд в онлайн-форматі.

Кросворди мають дидактичну цінність не тільки як засіб розвитку пізнавального інтересу студента, але й як засіб узагальнення, повторення та систематизації знань.

Розв'язування кросвордів це – своєрідна «гімнастика розуму». Виконуючи завдання, студенти розвивають і тренують пам'ять, здатність логічно думати, аналізувати, порівнювати, вчаться доводити справу до кінця. Нерозв'язаний кросворд ніхто не зможе просто залишити, бо це гра, яка робить азартним навіть неактивного студента. (Гиренко, 2019:1)

Використовувати кросворди можна на заняттях будь-якого типу та етапі заняття: при вивченні й закріпленні нового матеріалу, при виконанні

домашнього завдання (складання кросвордів студентами), при перевірці домашнього завдання тощо. При чому кросворди в залежності від теми, спонукань студентів можуть бути різними – сканворд, чайнворд, філворд тощо. Крім того, можна поставити виклик перед студентами та запропонувати їм «перегорнутий кросворд» (заповнений), де потрібно буде добирати питання до вже існуючих термінів.

На етапі актуалізації опорних знань, варто запропонувати дітям невеликі за обсягом кросворди (5-7 слів), які допоможуть психологічно налаштуватися на роботу та сприятимуть мотивації навчальної діяльності.

Під час закріплення вивченого матеріалу можна використовувати більші за обсягом кросворди (12-17 слів). Такий вид роботи допоможе перевірити та поглибити набуті на занятті знання.

Ще одним цікавим інтернет-ресурсом є «Learningapps». Використання сервісу безкоштовно, вимагає простої реєстрації. Доступ до готових ресурсів відкритий і для незареєстрованих користувачів. Цей ресурс незамінний під час онлайн навчання, адже його можна використовувати як тренувальні вправи для закріплення нового матеріалу, дати можливість перевірити рівень знань, побачити помилки, виправити та засвоїти матеріал на максимум. Що, як наслідок, сприяє підвищенню мотивації до навчання у здобувачів освіти, зняти напругу, страх припуститися помилки. Найбільш цікавими для підлітків, згідно їх вподобань, виступають вправи – «пазл», «парочки», «знайти слово», «вгадай слово», та особливо «Перший мільйон», адже хто з нас не мріяв по справжньому зіграти в цю інтелектуальну гру. (Гребіник Я.В.:3)

Достатньо простим у використанні, але не менш цікавим ресурсом є Wordwall. Інтерактивні вправи можна відтворювати на будь-якому веб-пристрої, наприклад, комп'ютері, планшеті, телефоні чи інтерактивній дошці. Їх можна використовувати як додаток до інтерактивної вправи або як окрему вправу. Це може бути й створення анаграм, кросворду, сортування за групами, правда чи брехня, вікторини, погоня в лабіринті. В залежності від віку дитини, можна підібрати відповідний шаблон. Крім того, покликання та цей ресурс можна інтегрувати одразу в Google Classroom. Так, для закріплення теми щодо Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького чи Універсали УЦР, застосовується сортування за групами, де події відповідає декілька фактів. Таким чином, у здобувачів освіти закріплюється уявлення про хронологію подій. Або вправа

діаграма з мітками дозволяє не тільки продемонструвати розташування історичних регіонів України, а студенти самостійно з'єднуючи, виконуючи практично цю вправу, краще запам'ятовують, адже спрацьовує і зорова, і механічні пам'яті. Однак єдиним недоліком є те, що безкоштовний формат використання, передбачає лише всього 5 вправ.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що на сьогоднішній день,

в світовій мережі можна знайти величезну кількість сервісів, інструментів, метою яких є зробити навчання з історії чи будь-якого іншого предмету, цікавим, що спонукає до активної участі в навчальному процесу. В умовах воєнного стану, на мій погляд, саме за таких обставин можливе покращення не тільки рівня знань здобувачів освіти, а й його емоційного стану, налагодження комунікації та атмосфери співпраці під час заняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коляда І. А. Вивчення історичних особистостей на уроках історії України у 8 класі: впровадження інноваційних підходів: *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2021. №82. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/36202> (дата звернення 24.09.2022)
2. Титаренко Н.В. Хмара слів як засіб візуального аналізу текстів в навчальному процесі: *Всеосвіта*: веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/hmara-sliv-ak-zasib-vizualnogo-analizu-tekstiv-v-navchalnomu-procesi-114695.html> (дата звернення 24.09.2022)
3. Власенко Марина. Можливості сервісу Canva для роботи з дітьми під час дистанційної форми навчання: *На Урок*: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/post/mozhlyvosti-servisuv-canva-dlya-roboti-z-ditmy-pid-chas-distantsiynno-formi-navchannya> (дата звернення 24.09.2022)
4. Гиренко Н.С. Використання кросвордів на уроках зарубіжної літератури: *Всеосвіта*: веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-krosvordiv-na-urokah-zarubiznoi-literaturi-135704.html> (дата звернення 24.09.2022)
5. універсальних онлайн-ресурсів для унаочнення навчального матеріалу: *На Урок*: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-universalnih-onlayn-resursiv-dlya-unaochnennya-navchalnogo-materialu> (дата звернення 24.09.2022)
6. Гребіник Я.В. Використання сервісу «Learningapps» в діяльності викладача: *Професійна освіта Сумщини*. 2020. № 1(5). URL: <https://nmcpto.sumy.ua/wp-content/uploads/2021/05/> (дата звернення 24.09.2022)

REFERENCES

1. Koliada I. A. Vyvchennia istorychnykh osobystosti na urokakh istorii Ukrainy u 8 klasi: vprovadzhenia innovatsiinykh pidkhodiv. [The study of historical personalities in the lessons of the history of Ukraine in the 8th grade: implementation of innovative approaches] *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov*. 2021. № 82. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/36202> (date of application 09/24/2022) [In Ukrainian].
2. Tytarenko N.V. Khmara sliv yak zasib vizualnoho analizu tekstiv v navchalnomu protsesi. [The word cloud as a method of visual analysis of texts in the educational process] *Vseosvita*: website. URL: <https://vseosvita.ua/library/hmara-sliv-ak-zasib-vizualnogo-analizu-tekstiv-v-navchalnomu-procesi-114695.html> (date of application 09/24/2022) [In Ukrainian].
3. Maryna Vlasenko. Mozhlyvosti servisu Canva dlia roboty z ditmy pid chas dystantsiynnoi formy navchannia. [The possibilities of the Canva service for working with children during distance learning] *Na Urok*: website. URL: <https://naurok.com.ua/post/mozhlyvosti-servisuv-canva-dlya-roboti-z-ditmy-pid-chas-distantsiynno-formi-navchannya> (date of application 24.09.2022) [In Ukrainian].
4. Hyrenko N.S. Vykorystannia krosvordiv na urokakh zarubizhnoi literatury [The use of crosswords in foreign literature lessons] *Vseosvita*: website. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-krosvordiv-na-urokah-zarubiznoi-literaturi-135704.html> (date of application 09/24/2022) [In Ukrainian].
5. universalnykh onlayn-resursiv dlia unaochnennia navchalnoho materialu [5 universal online resources for visualizing the educational material] *Na Urok*: website. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-universalnih-onlayn-resursiv-dlya-unaochnennya-navchalnogo-materialu> (date of application 09/24/2022) [In Ukrainian].
6. Hrebnyk Ya.V. Vykorystannia servisu «Learningapps» v diialnosti vykladacha [Use of the "Learningapps" service in the activity of a teacher] *Vocational education of Sumy region*. 2020. № 1(5). URL: <https://nmcpto.sumy.ua/wp-content/uploads/2021/05/> (date of application 09/24/2022) [In Ukrainian].

УДК 378.091.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-36>

Надія ВАСИНЬОВА,

orcid.org/0000-0002-7019-0247

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) ned1235@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ: ДОСВІД І СУЧАСНІ ВИМОГИ

Заклади вищої освіти в Україні у наслідок збройної агресії Російської федерації з 24 лютого 2022 року здійснюють навчання в дистанційній формі, з використанням доступних засобів зв'язку, що вимагає особливих вимог до проведення занять та забезпечення достатнього рівня якості освіти.

Наразі до найбільш гострих проблем належить формування психологічної установки до навчання, стимулювання здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня до навчання, зокрема самостійної роботи. Спираючись на специфіку сучасної організації навчання, а також стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, автором визначено певні протиріччя, які визначають проблему дослідження та актуалізують питання організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, крім того, зазначено, що у даний час оптимізація цього процесу є своєчасною вимогою.

На основі теоретичного та практичного досвіду обґрунтовано ефективні форми організації самостійної роботи здобувачів закладу вищої освіти другого (магістерського) рівня, які сприяють найбільш повній реалізації мети навчання. Крім того, окреслено шляхи вдосконалення планування самостійної роботи, основні принципи її організації, за умов яких викладач зможе забезпечити ефективну організацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, виключити більшість перешкод самопідготовки.

Автором зазначено, що не менш важливу роль під час планування самостійної роботи відіграє забезпечення певної взаємозалежності, тобто можливості використання отриманих результатів виконаних завдань у майбутньому (написанні кваліфікаційної роботи, тез, індивідуальних проєктів тощо), що також визначає мотиви. Але підкреслено, що в цей час корисно акцентувати увагу на спілкуванні, стабілізації психологічного стану, зокрема домогтися соціальної згуртованості здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: *самостійна робота; досвід організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня; сучасні вимоги.*

Nadiia VASYNOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Public Service and Management of Educational and Social Institutions

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) ned1235@ukr.net

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF SECOND (MASTER'S) LEVEL STUDENTS: PRACTICE AND MODERN REQUIREMENTS

Due to the invasion of the Russian Federation, starting from February 24, 2022, institutions of higher education in Ukraine carry out education activities remotely, using available means of communication, which implies special requirements for conducting classes and ensuring a sufficient level of quality of education.

Currently, the most acute problems include the formation of a mental attitude to learning, the stimulation of second (master's) level students to study, in particular, to be engaged in independent work. Based on the specifics of the modern organization of education, as well as on the rapid development of information and communication technologies, the author has identified certain contradictions that lay behind the problem of the research and actualize the issue of organizing the independent work of students of higher education. In addition to this, it has been outlined that the optimization of this process is a current requirement.

On the basis of theoretical experience and practice, the effective forms of organization of independent work of students of the second (master's) level of higher education, that contribute to the most complete realization of the learning goal, have been substantiated. In addition, the author has identified the ways to improve the planning of independent work, the basic principles of its organization, under which the teacher will be able to ensure the effective organization of educational and cognitive activities of higher education students, to exclude most of the obstacles to self-training.

The author has outlined that while planning an independent work it is also important to ensure a certain interdependence, that is, the possibility of using the results of the completed tasks in the future (writing qualification work, theses, individual projects, etc.), which also determines the motives. But it has been emphasized that at this time it is useful to focus on communication, stabilization of the psychological state, in particular, to achieve social cohesion of higher education students.

Key words: *independent work; practice of the organization of independent work for second (master's) level students; modern requirements.*

Постановка проблеми. Унаслідок збройної агресії Російської федерації з 24 лютого 2022 року в Україні оголошено воєнний стан. За цих умов усі заклади освіти, зокрема й заклади вищої освіти (далі ЗВО), здійснюють навчання в дистанційній формі, з використанням доступних засобів зв'язку, що вимагає особливих вимог до проведення занять та забезпечення достатнього рівня якості освіти. Проте університетам важко працювати в умовах підвищених обмежень мобільності. За сучасних умов украї необхідним є зібрання воєдино низки навчальних інструментів, які можуть бути негайно застосовані освітянами та органами влади у сфері освіти, а також організаційно-методичного забезпечення самостійної роботи та можливих форм ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності. Тому окреслена науково-методична проблема потребує всебічного та системного дослідження. Крім того, на нашу думку, між організацією самостійної роботи та дистанційним навчанням є певна взаємозалежність, самостійне навчання є основою дистанційного. Тому є висока ймовірність, що правильне організаційно-методичне забезпечення самостійної роботи здобувачів вищої освіти є запорукою підвищення якості дистанційного навчання.

Специфіка сучасної організації навчання, а також стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій визначає певні протиріччя між:

- необхідністю університетів оптимізувати самостійну роботу здобувачів вищої освіти й не розробленістю технології її реалізації та обмеженими можливостями здобувачів ЗВО;

- популярністю дистанційного навчання, заснованого на збільшенні частки самостійної роботи здобувачів вищої освіти, та зростанням проблематики педагогічного забезпечення ефективної організації самостійної роботи (відсутністю методичного супроводу, варіативності завдань тощо).

Окреслені протиріччя визначають проблему дослідження та актуалізують питання організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, крім того, наразі оптимізація цього процесу є своєчасною вимогою.

Мета статті – на основі теоретичного та практичного досвіду обґрунтувати ефективні форми організації самостійної роботи здобувачів ЗВО

другого (магістерського) рівня, які сприяють найбільш повній реалізації мети навчання.

До завдань належить:

- проаналізувати проблему організації самостійної роботи у психолого-педагогічній і науково-методичній літературі;

- охарактеризувати переваги обґрунтованих завдань до самостійної роботи;

- окреслити аспекти, за умов яких викладач зможе забезпечити ефективну організацію самостійної роботи здобувачів та виключити більшість перешкод самопідготовки.

Аналіз досліджень. Увага закладів вищої освіти до питань ефективної організації самостійної роботи студентів посилилася у 1999 році в умовах переходу до Болонського процесу. Напрями оптимізації самостійної роботи в умовах реалізації Болонської декларації у своїх працях обґрунтовують В. Євдокимов, О. Захаров, В. Кремень, Л. Наумова, О. Рощина, І. Прокопенко та інші; дослідження різних аспектів самостійної роботи знайшли відображення в наукових доробках Ю. Безрученкова, Л. Головка, Л. Гули, Т. Картель, О. Кречотень, В. Лучкевич, Г. Кемінь, О. Мармази, О. Петришина та інших. Дослідники Л. Тюптя, М. Точиліна, А. Точилін, І. Іванова, Е. Строгонова, Т. Філіпенко обґрунтовують практичні підходи до організації та проведення самостійної роботи здобувачів вищої освіти в умовах інформаційного навчального середовища, зокрема розкривають умови ефективної її організації з використанням дистанційних навчальних технологій.

Виклад основного матеріалу. У системі вищої освіти особливе місце займає багаторівнева підготовка кадрів, у якій магістратура є другим рівнем вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності (Про вищу освіту, 2014).

Магістерська підготовка характеризується зростанням самостійності здобувачів вищої освіти, а саме збільшенням відсотка, відведеного на самоосвіту, активним залученням до дослідницької діяльності, а звідси – збільшенням аудиторних годин, відведених на самостійну роботу.

Обсяг самостійної та індивідуальної роботи передбачає врахування всіх видів позааудиторних занять здобувачів, які планує викладач. Цікавим є той факт, що співвідношення аудиторних годин і годин, що виділяються на самостійну роботу в Європі та Америці, становить 1:2, а в низці університетів – 1:3, проте як у нас є приклади співвідношення 1:1. Навчальний час для самостійної роботи повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни: 1:3 (30 кредитів = 10 ауд. год. + 20 сам. год.) (Положення, 1993).

Самостоятельную роботу студентів(СРС) можна аналізувати з точки зору окремих видів діяльності, підходів в обученні, форморганізації деятельности и др. СРС планується, вона зв'язана систематизацією, закріпленням и углублением теоретических знанійи умений, які застосовуються на практиці; для муються професійнікомпетенції, самостоятельность в мышлении.

У світовій педагогіці самостійна робота здобувача ЗВО є найефективнішим методом професійної підготовки майбутніх фахівців. Самостійно працюючи, здобувач освіти формує себе як особистість і засвоює необхідні знання, уміння та навички, набуває досвіду творчої і науково-інформаційної діяльності. Стрімке оновлення технологій вимагає високого рівня компетентності. Тому традиційна мета самостійної роботи повинна бути переорієнтована на розвиток внутрішньої та зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця (Капран, 2014).

Спираючись на вищезазначене, самостійна робота (СР) здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня є невід'ємною складовою навчального процесу, змістом якої є окремі види діяльності, освітні підходи та форми організації діяльності.

Відповідно до навчального плану кожного освітнього компонента, робота здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня розподіляється на аудиторну та самостійну. У свою чергу, розрізняють два види самостійної роботи в кредитно-модульній системі: аудиторну – це самостійна робота під безпосереднім керівництвом викладача, і позааудиторну – самостійна робота, запропонована викладачем, але виконується без його участі.

Основними формами організації освітнього процесу у ЗВО є аудиторні заняття, самостійна, індивідуальна робота, педагогічна практика, контрольні заходи, атестація здобувачів вищої освіти тощо.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є наскрізною, до загальноприйнятих її форм належить: перегляд та опрацювання лекцій (складання конспекту); участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт; підготовка рефератів, доповідей, есе, виступів; виконання курсових, дипломних робіт; підготовка до модульного контролю та іспитів, поточного й рубіжного контролю навчальних досягнень здобувачів (з використанням тестів тощо) (Капран, 2104; Головка; Рудан, 2014).

Водночас В. Лучкевич та Г. Кемінь (Лучкевич, Кемінь, 2013) наголошують, що в навчальному процесі доречним буде використання таких інтерактивних методів навчання, як ділові ігри, дискусії, аналіз професійних ситуацій, виконання творчих проєктів, дослідницькі, проблемні та пошукові методи тощо.

Утім, до зазначених видів самостійної роботи слушно додати аналіз довідково-інформаційних документів, зокрема з основних освітніх компонентів. Уважаємо, що виконання подібного завдання може полягати в підборі нормативно-правової, методичної бази, періодичних видань, навчальних посібників, наприклад, за останні 3 – 5 років, що розкривають проблематику певного освітнього компонента; написанні резюме до літератури тощо. Подібне завдання буде в нагоді не лише при вивченні певного освітнього компонента, але ж й під час написання статті, кваліфікаційної роботи тощо. Зокрема, для формування практичних і професійних навичок необхідно викладачу звертати увагу на вирішення завдань і вправ за моделлю; креслення та опис схем (зокрема, оформлення схем до проаналізованого матеріалу; складання таблиць з метою систематизації матеріалу); вирішення ситуативних та професійних проблем; проведення опитувань і досліджень тощо.

Тому спираючись на те, що самостійна робота – це запланована діяльність, пов'язана з систематизацією, закріпленням та поглибленням теоретичних знань і навичок, які в перспективі застосовуються на практиці, важливо наголосити на необхідності використання в освітньому процесі різноманітних її форм. На нашу думку, це дає можливість не лише засвоїти навчальний матеріал певного освітнього компонента, але й закріпити знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (вирішення завдань,

виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки); застосування отриманих знань та практичних навичок для аналізу ситуації та визначення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, робота в рамках ділової гри, письмовий аналіз конкретної ситуації, розробка проєктів тощо); застосування отриманих знань та вмінь для формування власної позиції, теорії, моделі (написання статей, тез, науково-дослідної роботи, зокрема кваліфікаційної роботи) тощо.

Не менш важливу роль під час планування самостійної роботи відіграє забезпечення певної взаємозалежності, тобто можливості використання отриманих результатів виконаних завдань у майбутньому (написанні кваліфікаційної роботи, тез, індивідуальних проєктів тощо), що також визначає мотиви. Крім того, у рамках певного освітнього компонента викладачеві доречно створювати навчальні ситуації, які дозволяють здобувачам застосовувати свій досвід та вчитися на основі досвіду інших, тим паче, коли йдеться про здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня.

Отже, спираючись на власний досвід, наведемо приклади використання окремих форм самостійної роботи здобувачів ЗВО другого (магістерського) рівня:

1. Виконання тренінгових вправ, *наприклад, з курсу «Управління інноваційним розвитком організації» студентам пропонується пройти «Тренінг ефективності – ефективний для всіх»; «Делегування повноважень як запорука ефективного управління інноваційним розвитком» тощо.*

2. Тестування для самоконтролю, *наприклад, з курсу «Тайм-менеджмент» студентам пропонується пройти тестування на визначення рівня самостійності, «Уміння раціонально використовувати час», «Управління часом».*

3. Підготовка наукових доповідей для участі в наукових студентських конференціях.

4. Екскурсії, виїзд на виробництво.

5. Підготовка до занять, що проводяться з використанням активних форм навчання (круглі столи, диспути, ділові ігри), вирішення кейсів. Цінним може стати наставництво, коли певні завдання будуть розв'язувати два здобувачі ЗВО, але один – із практичним досвідом роботи, а інший – ні. Головною метою цієї форми самостійної роботи є передача досвіду.

6. Виконання вправ на самомотивацію, розроблення програми саморозвитку.

7. Виконання проєктних завдань, мікродосліджень (як індивідуальних, так і колективних), *наприклад: з курсу «Управління інноваційним розвитком організації» пропонується розробка та*

захист проєкту впровадження інновації в організації (соціальному закладі / закладі освіти) (Складання карти оцінки здібностей керівника, учителя до інноваційної діяльності).

З курсу «Етика у публічному управлінні» студентам пропонується знайти в мережі Інтернет етичні кодекси поведінки державних службовців, проаналізувати їх (структуру, зміст), вивчити практику забезпечення етики поведінки працівників державної служби та, спираючись на результати аналізу, розробити власний документ.

Для вивчення практики діяльності державної служби розробити анкети для опитування працівників, керівників, громадян, методики аналізу документів установи, методики спостереження.

З курсу «Соціальний менеджмент» пропонується розробити професіограму за займаною посадою. З навчальної дисципліни «Кадровий менеджмент» – скласти оперативний план роботи з персоналом конкретної організації за місцем роботи (проходження практики / стажування).

За рекомендованим планом-змістом:

1. Загальна характеристика об'єкта дослідження.

2. Схема організаційної структури системи управління персоналом.

3. Планування кадрової роботи: планування потреб у кадрах; оцінювання результатів діяльності; адаптація персоналу; навчання персоналу; кар'єрний ріст кожного спеціаліста; мотивація персоналу й т. ін.

4. Характеристика виявлених проблем (недоліків) планування, прогнозування комплектування та навчання персоналу.

5. Пропозиції щодо вдосконалення кадрової роботи організації. Нетрадиційні методи професійного відбору персоналу.

З курсу «Кадрове діловодство в органах державної влади та місцевого самоврядування» на базі вихідних відомостей конкретної організації (за місцем роботи або проходження стажування) проаналізувати проблемні питання за таким рекомендованим планом-змістом:

1. Загальна характеристика об'єкта дослідження.

2. Характеристика організації діловодства (види документів, їх характеристика; порядок проходження та виконання вхідних документів; порядок проходження та виконання вихідних та внутрішніх документів; реєстрація документів; контроль за виконанням документів; організація служби документаційного забезпечення; організація кадрового діловодства (кадрова служба); система електронного документообігу).

3. Характеристика виявлених проблем (недоліків) в організації діловодства.

3.1. Пропозиції щодо покращення якості та раціоналізації діловодства (кадрового діловодства) в органах державного управління та місцевого самоврядування.

4. Висновки.

5. Використана література.

Примітка: Наведений план-зміст є рекомендованим, тобто здобувач ЗВО другого (магістерського) рівня сам може його змінювати відносно об'єкта дослідження та особливостей ведення діловодства.

Проте, вище окреслений перелік завдань до самостійної роботи не є вичерпним, він може доповнюватися та змінюватися залежно від унесення змін до змісту певного освітнього компонента, варіативності визначених годин, форми навчання тощо. Також зазначені вище завдання можна розподілити за рівнями складності та шкалою оцінювання: можливо, хтось зі здобувачів ЗВО претендує на достатньо високий бал. Окремі види робіт можна виносити не лише на самостійне опрацювання, але й на практичні, семінарські заняття, зокрема й для роботи в мінігрупах тощо.

Отже, використання в освітньому процесі зазначених форм навчальної роботи має певні переваги, а саме:

1. Виключає звертання до наукової літератури, де є готові відповіді, а, навпаки, сприяє творчій діяльності, розумовій активності, розвитку креативності.

2. Змістовні та логічні зв'язки з іншими дисциплінами навчального плану. Студентам для якісного виконання завдання потрібно звернутися до матеріалів інших навчальних дисциплін, наприклад: «Методологія та методи наукового дослідження», «Теоретичні та практичні засади управління соціальним закладом / навчальним закладом», «Психологічні засади та комунікаційні технології управління соціальним закладом / навчальним закладом», «Публічна комунікація і ділова мова в публічному управлінні» тощо.

3. Поступове віддалення викладача до позиції консультанта, а надалі – спостерігача пізнавальної діяльності.

4. Перехід від контролю з боку викладача до самоконтролю здобувачів вищої освіти.

5. Є підґрунтям для виконання більш складних форм робіт у майбутньому, як-от: написання кваліфікаційної роботи (постати певним розділом), проходження державної атестації, накопичення матеріалу для участі в певних проектах (Всеукраїнських студентських конкурсів). Це, на нашу

думку, є мотивувальним чинником для активізації цього процесу.

Таким чином, різноманіття організаційних форм і методів самостійної роботи, використовуючи при цьому сучасне методичне забезпечення, інформаційні технології, дають викладачу широкі можливості для визначення індивідуальної траєкторії навчання здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня з урахуванням їх особистісних здібностей, запитів, прагнення досягнення навчальних цілей, професійного зростання та самовдосконалення.

Висновки. Наразі можна констатувати, що настав якісно новий етап розв'язання проблеми організації освітнього процесу у ЗВО, зокрема організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня. В умовах сьогодення роль навичок самостійності здобувачів вищої освіти значно зросла. Очевидно, що самостійність – одна з найголовніших якостей здобувачів, є найважливішою умовою успішного навчання. Чим вищий рівень самостійності, тим легше дається їм засвоєння освітніх компонентів, ефективнішою є навчальна діяльність тощо.

Також спираючись на обставини, а саме збройної агресії Російської федерації, особливе значення має педагогічне забезпечення самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня, формування психологічної установки до навчання, зокрема й до його продовження. Спрямування здобувачів вищої освіти на самостійне вивчення, опрацювання матеріалу, виконання практичних завдань є певним заходом переключення їх уваги від того, що відбувається в країні. Припускаємо, що забезпечення принципу взаємозалежності від виконаних завдань до самостійної роботи та чергових видів робіт (написання кваліфікаційної роботи, тез, індивідуальних проєктів тощо) підвищить мотивацію до виконання пропонуєваних робіт, зокрема навчання в цілому.

Проте зрозуміло, що визначальним чинником під час активізації воєнних дій є забезпечення базових потреб людини (достатня кількість сну, їжі тощо), стовідсоткова концентрація мислення неможлива. У такому разі необхідно не перенавантажувати здобувачів вищої освіти завданнями, за можливістю у певний період виключити негативні бали задля підтримки та збереження взаємозв'язку. Власне тому в цей час корисно акцентувати увагу на спілкуванні, стабілізації психологічного стану, зокрема домогтися соціальної згуртованості.

Подальших досліджень потребують питання щодо організації самостійної роботи в умовах

інформаційного навчального середовища, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, які можуть активізувати самоосвітню діяльність здобувачів вищої освіти. Зокрема,

висвітлення досвіду використання освітньої платформи moodle задля організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка Л. О. Самостійна робота студентів: шлях до підвищення якості знань. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1595874-4-samostiyna-robota-studentiv-shlyah-pidvischennya-yakosti-znan-golovko-lidiya-olegivna-metodist-bilocerktivskogo-medichnog.php> (дата звернення: 05.09.2022).
2. Капран С. Б. Організація самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства (державні установи). *Молодий вчений*. 2014. № 2(5). С. 112–115. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309821.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Лучкевич В. В., Кемін Г. М. Організація самостійної роботи студентів у процесі навчання іноземної мови у вищій школі. *Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44 (дата звернення: 12.09.2022).
4. Мармаза О. І. Самостійна робота як ефективний засіб професійного розвитку студента. *Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки* : матеріали методолог. семінару / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. проф. Р. І. Черновол-Ткаченко. Харків : Щедра садиба плюс, 2016. С. 19–34.
5. Положення про самостійну роботу студентів URL: <https://hvzt.pdaa.edu.ua/content/polozhennya-pro-spartakiadi> (дата звернення: 09.09.2022).
6. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 09.09.2022).
7. Рудан В. Я. Методичні проблеми самостійної роботи студентів. 2014. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/3551-vdbuvnya-metodichniy-semnar-metodichn-problemi-samostynoyi-roboti-studentv.html> (дата звернення: 09.09.2022).

REFERENCES

1. Holovko L. O. Samostiina robota studentiv: shliakh do pidvyshchennia yakosti znan [Independent work of students: the way to improve the quality of knowledge]. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1595874-4-samostiyna-robotastudentiv-shlyah-pidvischennya-yakosti-znan-golovko-lidiya-olegivna-metodist-bilocerktivskogo-medichnog.php>
2. Kapran S. B. Orhanizatsiia samostiinoi roboty maibutnikh orhanizatoriv dilovodstva (derzhavni ustanovy) [Organization of independent work of future organizers of record keeping (state institutions)]. *Molodyi vchenyi*. 2014. № 2(5). Pp. 112-115. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/32309821.pdf>
3. Luchkevych V. V., Kemin, H. M. Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv u protsesi navchannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli [Organization of students' independent work in the process of learning a foreign language in higher education] *Visn. Chernihiv. nats. ped. un-tu. Pedagogichni nauky*. 2013. Vyp. 108 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44 [in Ukrainian].
4. Marmaza O. I. Samostiina robota yak efektyvnyi zasib profesiinoho rozvytku studenta. [Independent work as an effective means of professional development of the student]. *Modernizatsiia osvitnoho protsesu v Instytuti pidvyshchennia kvalifikatsii, perepidhotovky* : materialy metodoloh. seminaru / KhNPU im. H. S. Skovorody ; za zah. red. prof. R. I. Chernovol-Tkachenko. Kharkiv : Shchedra sadyba plus. 2016. Pp. 19–34. [in Ukrainian].
5. Polozhennia pro samostiinu robotu studentiv [Regulations on independent work of students]. Retrieved from <https://hvzt.pdaa.edu.ua/content/polozhennya-pro-spartakiadi>
6. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01 lyp. 2014. № 1556-VII. [On higher education: Law of Ukraine dated July 1 2014]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>
7. Rudan V. Ya. Metodichni problemy samostiinoi roboty studentiv [Methodological problems of students' independent work]. 2014. Retrieved from <https://www.wunu.edu.ua/news/3551-vdbuvnya-metodichniy-semnar-metodichn-problemi-samostynoyi-roboti-studentv.html>

Ярина ВИШПІНСЬКА,

orcid.org/0000-0003-1201-5421

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музики

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *ya.vyshpynska@chnu.edu.ua*

Іван ГАТРИЧ,

orcid.org/0000-0002-3985-5220

Заслужений працівник культури України, доцент,

доцент кафедри музики

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *i.hatrych@chnu.edu.ua*

ДЖАЗ ІНДУСТРІЯ У ФАХОВОМУ ЗРОСТАННІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ: ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ МОДИФІКАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Вивчення досвіду трансформації музичного мистецтва у історико-культурному контексті відкриває можливості для конструювання й моделювання освітнього процесу в закладах вищої музично-педагогічної освіти. Сучасне естрадне мистецтво утворює розгалужену систему різноманітних стильових і жанрових напрямів, які модифікуються через художнє втілення створюють і запозичують одне в одного символізм, образність, форми й зміст, які відтворюють цінності й суспільні настрої сьогодення. Цінним є досвід накопичений у галузі естрадної музики ХХ-ХХІ століть, яка втілюючи тенденції розвитку музичної культури відтворює особливості міжкультурної комунікації у системі багатогранності й жанровості музичного мистецтва. Яскравою сторінкою минулої епохи стала джазова музика і розвиток джаз індустрії як феномену кристалізації нових форм і методів комерціалізації музичної культури, привнесення і розробки топ-менеджерських ідей для популяризації та продюсування музичної діяльності відомих джазових музикантів і гуртів. Завдяки імпровізаційній природі джазова музика має найбільш рухливу й пульсуючу структуру взаємодії учасників музичного гурту й соліста. Всі музиканти-виконавці, відповідно до художнього задуму музичної композиції, перебирають на себе роль соліста, чийм завданням є найбільш повно розкрити музичні, технічні й темброві особливості свого інструменту й досягнути кульмінаційних точок у зведенні інструментальної партитури твору. Знайомлячи студентів з розвитком джазової музики ми опираємося на хрестоматійні приклади формування і трансформації стильових особливостей цього жанру. Одним з яскравих представників класичної гілки джазу є творча постать неординарного й незабутнього «короля джазу» - Луї Армстронга. Його шлях наповнений злетами і яскравими прикладами відстоювання громадянської позиції, цінностей музичної культури, творчим горінням і відкритістю до змін. Тому ознайомлення майбутніх педагогів-музикантів з напрямками доведення окремої музичної ідеї у творчості артиста-виконавця до рівня комерційного проєкту, стає актуальним і необхідним джерелом пізнання історико-культурних особливостей формування естрадного мистецтва та можливостей моделювання й модифікації освітніх потреб у підготовці майбутніх фахівців музично-освітньої галузі. Важливість розвитку культурно-мистецької обізнаності, як інтегральної якості у формуванні творчого портрету педагога-музиканта, створює важливу складову його професійного зростання та утворює підґрунтя для внесення комплексних змін щодо структури побудови лекційних і практичних занять з курсу «Історія естрадного мистецтва», який вивчається студентами кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Конструювання форм проведення практичних занять зосереджуються на підготовці студентами медійних презентацій, захисту виконавських проєктів, аналізу музичних творів і спроб підготувати й запропонувати планові заходи з комерціалізації музичної творчості музикантів-початківців або своїх одногрупників, які займаються музично-виконавською діяльністю, включення творчих завдань як частини формування фахового зростання майбутніх педагогів-музикантів.

Ключові слова: джаз індустрія, Луї Армстронг, культурно-мистецька обізнаність, майбутні педагоги-музиканти.

Yaryna VYSHPINSKA,*orcid.org/0000-0003-1201-5421**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Music
Chernivtsi National University Yuriy Fedkovych
(Chernivtsi, Ukraine) ya.vyshpinska@chnu.edu.ua***Ivan GATRYCH,***orcid.org/0000-0002-3985-5220**Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Music
Chernivtsi National University Yuriy Fedkovych
(Chernivtsi, Ukraine) i.hatrych@chnu.edu.ua*

JAZZ INDUSTRY IN THE PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE TEACHERS-MUSICIANS: EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF MODIFICATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The study of the experience of the transformation of musical art in the historical and cultural context opens up opportunities for the construction and modelling of the educational process in institutions of higher musical and pedagogical education. The experience accumulated in the field of pop music of the 20th-21st century is valuable, embodying the trends of the development of musical culture, and reproduces the peculiarities of intercultural communication in the system of multifacetedness and genres of musical art. A bright page of the past era was jazz music and the development of the jazz industry as a phenomenon of crystallization of new forms and methods of commercialization of musical culture, introduction and development of top management ideas for the popularization and production of musical activities of famous jazz musicians and bands. A textbook example of the formation and development of the creative path of the "king of jazz" - Louis Armstrong. Therefore, the familiarization of future teachers-musicians with the direction of bringing a separate musical idea in the work of an artist-performer to the level of a commercial project becomes an actual and necessary source of knowledge of the historical and cultural features of the formation of pop art and the possibilities of a modelling and modifying educational needs in the training of future specialists in the music and educational field. The importance of the development of cultural and artistic awareness, as an integral quality in the formation of the creative portrait of a teacher-musician, creates an important component of his professional growth and forms the basis for introducing comprehensive changes in the structure of lectures and practical classes from the course "History of pop art" studied by students of the department of Music of the Chernivtsi National University.

Key words: jazz industry, Louis Armstrong, cultural and artistic awareness, future teachers-musicians.

Постановка проблеми – розвиток музично-педагогічної науки в Україні потребує удосконалення фахового потенціалу майбутніх педагогів-музикантів, який уособлює важливі складові щодо його конструювання, серед яких виділимо: володіння значним багажем теоретико-методологічних досягнень і технологій передачі знань, умінь і навичок; виконавська майстерність в інструментальній та вокально-хоровій діяльності; мистецтвознавча, історико-культурна, комунікативна і краєзнавча компетенції моделювання навчально-виховного процесу; інформаційно-комп'ютерна і науково-дослідна діяльність, які зумовлені інформатизацією освіти в умовах дистанційного навчання в умовах розгортання Covid-19 та війни в Україні; творча і практична робота в художніх колективах. Важливою складовою всього переліченого виступає загальна культурно-мистецька обізнаність майбутнього педагога-музиканта в стильовому різноманітті музичного мистецтва, як в історико-культурному, так і сучасному пері-

оді його формування, що передбачає розвиток «не лише інформаційно-операційних, але й ціннісно-мотиваційних аспектів», які виступають основою «інтегрального базису» їх подальшого удосконалення у «художньо-педагогічній діяльності» (Філіпчук, 2011: 5).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фахового і професійного зростання майбутніх педагогів-музикантів розглядалася в працях вітчизняних педагогів, мистецтвознавців та музикантів-виконавців І. Зязюна, О. Лавріненко, О. Михайличенко, В. Найди, Г. Нейгауза, Л. Когана, Ю. Калиновського, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Олексюк, О. Ростовського, О. Отича, С. Савшинського, О. Щолокова, Н. Філіпчук, В. Черкасова, А. Ямпольського, О. Яненко та інших, які підкресливали важливість багатоаспектної та профільної підготовки майбутніх музикантів-виконавців та фахівців музично-педагогічної сфери. Необхідність розвитку культурно-мистецької обізнаності майбутніх педагогів-музикантів окремо вивчалася

низкою дослідників: Д. Кабалецьким, Л. Баземчук, О. Горбенко, Н. Остапенко, А. Трудковим, О. Шевченко, які наголошували на важливості конструювання базисних основ щодо загальної музичної та комунікативної компетенцій, які уособлюють розвиток навичок доступно і цікаво розповідати дітям про музику, посилюють вплив культурологічного підходу на фахове зростання майбутніх педагогів-музикантів. Достатньо важливим аспектом є вміння педагога-музиканта заохочувати учнів до слухання, аналізу та бажання висловлювати музично-естетичні афірмації щодо сучасної музичної культури, її різноманіття, яке нам демонструє сучасне естрадне мистецтво ХХ-ХХІ століть. Особливої уваги потребує розгляд питання формування джаз індустрії як такої та її потенційних можливостей впливу на виховання майбутніх педагогів-музикантів в умовах освітнього процесу.

Вартісним дослідженням з проблеми функціонування та розвитку джазової музики і джаз індустрії в Америці є завершене та унікальне видання одного з провідних джазових журналістів країни агресорки Кирила Мошкова, який зумів об'єднати в одній книзі конструйовану та вичерпну інформацію про джазовий сегмент музичної індустрії в США.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Серед важливих невиділених раніше частин загальної проблеми фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта виступає його культурно-мистецька обізнаність у сфері сучасного естрадного мистецтва і способи модифікації матеріалу з курсу «Історія естрадного мистецтва» в освітній процес вищих навчальних закладів.

Мета статті – визначити умови використання досвіду джаз індустрії як виховного та історико-культурного феномену у фаховому зростанні майбутніх педагогів-музикантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «індустрія» на даний момент вживається широко. Ми говоримо про явище індустріалізації різних сфер виробництва, культурної та туристичної індустрії, індустрії моди та інших. Але історично воно пов'язане з промисловістю. У буквальному перекладі з латинської слово *industria* означає «діяльність» (Що таке індустрія), у інших довідниках воно асоціюється зі старанністю, працьовитістю. Згодом, це слово змінило своє значення, тепер його тлумачать як «класти один на одного», «накладатися» (Що має на увазі поняття «індустрія»). У ХХІ столітті найрозвиненішою галуззю індустрії виступають інформаційні технології, які заповнили бізнес, культуру, музичне мистецтво, сферу туризму, моду, технологічні

процеси у галузі будівництва і виробництва (Що має на увазі поняття «індустрія»).

Схожі аспекти моделювання та індустріалізації отримала сфера розвитку джазової музики в США, вивчаючи які можна відтворити увесь сегмент успішної кар'єрної лінії в системі створення джазової субкультури, яка була б неповною без зусиль вкладених у неї з боку викладачів, власників джаз-клубів, організаторів джазових фестивалів, продюсерів, звуко інженерів та власників фірм грампласту, дослідників історії джазу і його сьогодишнього дня, джазових журналістів та критиків, керівників джазових радіостанцій, досвід яких зібрав і узагальнив джазовий журналіст, головний редактор журналу «Джаз. Ру» Кирило Мошков (Мошков, 2013).

Багатий досвід розвитку джазової музики як модифікатора сьогодишнього уособлює ціле коло можливостей для її використання в підготовці майбутніх музикантів-педагогів. Не пересічність джазових виконавців як у вокальній, так і в інструментальній музиці дозволяє нам говорити про її унікальність та художню цінність, що відображає естетичні смисли сьогодишнього. Поєднання історико-культурної атмосфери подачі навчального матеріалу з ореолом визначних представників джазової музики має велике значення для ознайомлення студентів з важливими етапами розвитку сучасної естрадної, рок і джазової індустрії.

Пектораль впровадження історико-стилістичних особливостей жанрів, напрацьований за значний час розвитку джазової музики охоплює як музично-теоретичні, так і музично-виконавські дисципліни, серед яких: вокал, ансамблевий спів, інструментальне виконавство, ансамблеве та оркестрове музикування. Ми зупинимося на можливостях використання джазового виконавства у рамках вивчення дисципліни «Історія естрадного мистецтва», яка вивчається студентами кафедри музики ЧНУ освітнього рівня «бакалавр».

Необхідність покрокового ознайомлення з особливостями джазового виконавства, історією його відомих представників має першочергове значення для становлення у студентів музично-естетичного кругозору та «формування системи теоретичних знань з історії розвитку естрадного мистецтва» (Робоча програма, 2021: 3). Серед завдань дисципліни, які визначають напрями її освітньої платформи є: оволодіння студентами необхідною науково-методичною інформацією для систематизації, поглиблення та застосування здобутих теоретичних знань у сфері історії естради та популярної музики; вміння застосовувати теоретичні, аналітичні та емпіричні методи

оцінки історичних подій та фактів з історії естрадного мистецтва; вміння визначати особливості та значення основних періодів в історії естрадного мистецтва; критично підходити до аналізу «жанрової стилістики сучасного естрадного мистецтва» (Робоча програма, 2021: 3).

Композиційна структура навчальної дисципліни відкриває широкі можливості для систематизації та моделювання всього інформаційно-дидактичного матеріалу. Студенти ознайомлюються з різними періодами формування естрадного мистецтва як соціокультурного явища у світі та Україні, а також умовами і факторами, які впливають на комерціалізацію видовищних мистецтв (Робоча програма, 2021: 5).

Беручи до уваги модульну систему навчальної дисципліни, де I частина присвячена розгляду історико-культурної атмосфери розвитку естрадної і джазової музики, ми зосереджуємо свою увагу на ознайомленні студентів з яскравими представниками джазової індустрії ХХ століття, серед яких, звісно, вирізняється «король джазу» – Луї Армстронг. Він народився в Америці, в місті Новий Орлеан, де і зародився джаз як течія сучасної музичної культури. Луї почав захоплюватися музикою ще з раннього дитинства граючи в різноманітних складах інструментальних груп і джаз-бендів. Юний Армстронг завдяки таланту і наполегливості досяг вершин у формуванні цієї течії сучасної молодіжної субкультури Америки, яка настільки стрімко розвивалася і модифікувалася, що стала візитівкою Сполучених Штатів, а потім і країн Європейського та африканського світу. На 20-30 роки ХХ століття припадає найбільш насичений період трансформації музичних жанрів, які й визначили особливості джазової музики у світовій культурі. Він став одним з найбільш упізнаваних музикантів-джазменів, який уособив власною творчістю розвиток класичного джазу. Протягом багатьох років кар'єри він залишався вірним імпровізації як найважливішій складовій джазової музики, наповнюючи свою гру легкістю, віртуозністю мелодичних зворотів, використовуючи поліритмію, властиві гармонічні побудови з опорою на джаз-бендове музикування, де кожному музиканту давалася можливість розкрити тембральну красу свого інструменту помножену на властиву музикальність і ритмічну свободу артиста-виконавця.

Корисним для студентів буде їх ознайомлення з інформацією про дослідження групи професорів з університету Джона Хопкінса, які вивчаючи вплив імпровізації на роботу мозку визначили, «що коли джазові музиканти імпровізують, їх

мозок відключає зони пов'язані із самоцензурою та інтроспекцією, натомість активізується зона відповідальна за самовираження. Крім того, активізується мовленнєва частина мозку, оскільки музиканти ведуть «музичний діалог». Навіть якщо людина не є джазовим музикантом, пульсуючий ритм імпровізації значним чином стимулює розум, творчість та критичне мислення дорослих і особливо дітей (Залота епоха джазу, 2020).

Луї Армстронг власною історією непересічного афроамериканця, з непростим дитинством і юністю, демонструє нам, сучасникам, що в цьому світі досягають успіху цілісні особистості, не позбавлені недоліків і слабкостей, але які завдяки силі свого духу і таланту долають усі перешкоди для досягнення своєї мрії: займатися справою свого життя, стати щасливим і кращим у своїй професії.

Життя Луї Армстронга зіткане з курйозних фактів. Йому в дитинстві прийшлося пережити все: бідність, неспроможність мати захист і затишок вдома, контактувати з підлітками, для яких наркотики, крадіжки, злочини були нормою поведінки, потрапити у виправну колонію, спостерігати за аморальністю, як властивістю середовища, жити на самому «дні», з якого не було виходу, але ці речі не змогли перешкодити йому стати великим музикантом. Гра в оркестрі на духових інструментах, природна музикальність, слух, ритмічна свобода та любов до музики, що змушує відкривати в собі красу і бачити її навколо себе, стали тими дороговказами, які не дали йому піти хибним шляхом. Він став великим музикантом-інструменталістом, джазовим вокальним виконавцем, аранжувальником, керівником одного з найуспішніших проєктів у джаз індустрії - секстету All Stars («Всі зірки» 1947 р.), кіноактором і провайдером американської музичної культури у світі. До 50-х років ХХ століття Луї Армстронг стає «кіною джазової музики» (Луї Армстронг).

Глибина і віртуозність його гри на трубі, яка згодом стає його улюбленим інструментом, у поєднанні з хрипкуватим насиченим і тембрально джазовим, унікальним голосом стають його візитівкою. Кожен свій концертний виступ він продумує і доводить до досконалості, роблячи з нього «яскраве і ефектне шоу» (Луї Армстронг). Але це вершина айсберга, в основі якого криється невичерпна енергія музиканта, талант помножений на працю до фанатизму, гумор, весела вдача і звісно, любов! Армстронг зумів пройти шлях від вуличного музиканта до виконавця, виступ якого був фурором у світі шоу-бізнесу і джаз-культури. Але без керованого і вдумливого супроводу його

кар'єри, вмiлого продюсування, цього б не сталося. Саме завдяки підтримці Джо Глейзера, відчуттю смаків і запитів публіки, він досяг вершин у світі джазової музики і став super star своєї епохи.

Луї Армстронг як актор «знявся у величезній кількості фільмів, серіалів і телешоу. Багато в чому це було зроблено заради популяризації самого музи-канта, і, звісно, - заради грошей. Його імпресаріо – Джо Глейзер, створив для Армстронга своєрідний образ, який не мав нічого спільного з його внутрішнім світом, але він повинен був його дотримуватися, щоб утриматися на вершині слави. Улюбленими фразами Глейзера були: «Посміхайся, чорт забирай, посміхайся!», «роби гримаси». Таким чином, Глейзер зміг значно розбагатіти на імені Луї Армстронга, але це була не просто нажива, це був своєрідний симбіоз. Адже будучи «кольоровим», Армстронг ніколи не зміг би досягти такої слави, яку отримав за допомогою Глейзера. Це впливало з реалій того часу, в якому він жив, - де білі мали початкову перевагу перед темношкірими. Так що, будучи реалістом, Армстронг просто грав свою роль, наслідував традиції, прийнятними для його часу» (Луї Армстронг). «На рахунку Армстронга понад 60 хітів, які стали безсмертною джазовою класикою. Найвідомішими композиціями є «Hello, Dolly!», «Go down Moses» (більше відома як «Let My people go») і «What a Wonderful World». Сьогодні їх практично знає кожен, а їх звучання асоціюється тільки з голосом Армстронга» (Луї Армстронг).

Саме завдяки комерціалізації музичного мистецтва, естрадного виконавства, яке зародилося в традиції американської музичної культури, ми маємо можливість значно збільшувати резерв сучасної музики та видовищних мистецтв, які захоплюють молодь і транслюють у світ цінності, які важливі для цього покоління. В історії сходження Луї Армстронга до вершин популярності це якнайбільше очевидно. Сучасна музика не може існувати без комерції, все продається в цьому світі, головне знайти той музичний контент і правильний комерційний хід, який змусить сучасну молодь купувати це щось нове, «свіже», неординарне. Вивчення попиту публіки і професійна подача тієї музики, яка може зацікавити певний соціокультурний прошарок населення, робить з музичного продюсера своєрідного менеджера музкультури, який відчуває музичний матеріал і може утриматися на грані комерції та своєрідного музично-естетичного виховання слухача, впливаючи на його думки і почуття, які покликані збагачувати його кругозір та наближати до стандартів художнього смаку в професійній

музиці. Ці речі можливі за існування професійних студій звуко-запису, режисерів, звукооператорів, сучасної апаратури, мікрофонів, реклами та звісно, артистів-виконавців. На 50-90 роки ХХ століття припадає найбільший розвиток методів продюсування артистів у сфері естрадної музики: шоу-програми, концерти та тури, запис телепередач з улюбленими зірками естради, паспортизація музичного і поетичного авторства вокальних творів, продаж аудіо і відео продукції, підтримка реклами їхньої творчості, рейтинги виконавців у хіт-парадах, відверті провокації у пресі, скандали та інше, пов'язані з творчістю популярних артистів. Але з появою інтернету все змінюється. Ця сфера втрачає свою актуальність для артиста. Та попри все, без вмiлого коучменту в сфері естрадного мистецтва стає важко знаходити широку аудиторію для більш насиченої та керованої розкрутки артиста. Так відбувається «природний відбір» у сфері сучасної музичної культури. Для публіки як колись, так і сьогодні, важливими є наступні критерії, які підтримують і змушують слухати і захоплюватися сучасною музикою, знати артистів і впізнавати їхні голоси, переймати моду, звички і поведінку своїх кумирів. До них ми відносимо: якість музичної композиції; глибина і актуальність тексту; аранжування; образ виконавця; зручність тональності для виконавця, комфортність звучання голосу; характер виконання музичного твору; стиль та індивідуальність подачі музичного матеріалу виконавцем; індивідуальність артиста; темброве забарвлення голосу; майстерність оркестрового і вокального зведення партитури композиції у мікшерних програмах на пульті; якість запису партитури і канто; відповідність створеного образу виконавцем щодо пісні, як окремої одиниці в історії людського буття. Звичайно, найбільшою популярністю користуються твори присвячені темі кохання. В них розкривається потаємна, інтимна сторона стосунків між чоловіком і жінкою, яка особливо гостро протікає у період юності. Блюзовість, як найбільш шляхетна ознака прояву почуттів кохання у джазовій музиці, створює у слухачів враження «неповного вислову», таємничості побудови мелодії з її ритмічними пульсуючими акцентами.

Також одним із проявів комерціалізації музичної індустрії є її, так би мовити, антимузикальність, тобто напрямок у сучасному продюванні, який можна назвати «антицікавістю». Він особливо яскраво дає про себе знати, якщо проаналізувати запити молоді віком 13-17 років. Їм не потрібна естетика, глибина музичних творів, їх приваблюють композиції, які за змістом

є примітивними, простими, вони не мають барвистої форми і мелодії, але вони зачіпають їх завдяки своєму тексту і нескладній пісенності, яка опирається на кілька нот. Такими в історії української естрадної пісні стали твори з раннього репертуару Dzidzio, Скрябіна, братів Гадюкіних, Андрія Миколайчука та інших виконавців. Але не зважаючи на цю кричущу антикультуру в естрадному мистецтві молодь захоплюється такими творами, ставка у цій гонитві за популярністю є музична недолугість або ж «нейтральність». У гіршому випадку ми спостерігаємо за прийняттям суспільством використання нецензурних слів у текстах пісень, які також мають свій попит на ринку сучасної музичної культури. Ці тенденції є достатньо розповсюдженими. Тому майбутні педагоги-музиканти повинні орієнтуватися у сучасних напрямках розвитку шоу-бізнесу та індустрії масових видовищних мистецтв. Серед пропонованих методів історико-культурного дослідження формування естрадного мистецтва ми зосереджуємо увагу на таких формах моделювання матеріалу на лекційних і практичних заняттях з курсу «Історія естрадного мистецтва»: створення презентацій про видатних представників джаз індустрії та естради; розв'язання тестових завдань; підготовка сценарію виступу окремого виконавця-студента з детальним планом реалізації художнього задуму в музичному творі; перші спроби залучення майбутніх педагогів-музикантів до оволодіння навичок проєктної діяльності з вивчення творів окремих виконавців та аналізу методів комерціалізації естрадного мистецтва; дискусії і обговорення; творчі методи роботи. Розкриваючи системно-культурні зв'язки музикознавчих, музично-педагогічних, культурологічних і частково методичних понять ми розширюємо

горизонти для формування професійних якостей майбутніх педагогів-музикантів, розвитку у них історико-культурної обізнаності, де джаз індустрії відводиться важливе місце у процесі здобуття професійних навичок.

Висновки. Студентству, яке займається удосконаленням своєї музично-естетичної культури, розвиває виконавські навички у сфері інструментального і вокального виконавства, набуває досвіду створення запису музичних треків на комп'ютері, готує себе до майбутньої музично-педагогічної діяльності необхідним стає оволодіння ролі коуча, ментора, провідника у світ сучасного естрадного мистецтва. Транслюючи у світ власну позицію прийняття художньо-мистецьких традицій, які стають базисом для формування нових течій і тенденцій в сучасному естрадному мистецтві ми відновлюємо свій зв'язок з глобальним явищем як музична культура, вчимося думати, аналізувати, відчувати різноманіття і глибину сучасних мистецьких і комунікаційних процесів. Нам важливо виховувати музичні смаки молоді, вносити у трансформацію їхньої свідомості справжні мистецькі цінності, розкривати багатство музичної культури, особливо такої різноманітної й постмодерної, яка мала місце у формуванні музичних течій і жанрів ХХ століття. Яскравим і свіжим струменем була, на наш погляд, джазова музика, яка завдяки неординарності та полікультурності музичної традиції Північної Америки стала символом епохи модерну і технічного прогресу, свободи слова і рівноправності прав людини будь-якого кольору шкіри, емоційної легкості й водночас глибини, справжності людських почуттів, ритмічної неординарності й багатства інструментального звучання в поєднанні з імпровізаційністю вислову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Золота епоха джазу. *Мистецтво. Культура. Подорожі*. 17 грудня 2020. URL: <https://www.artculturetravel-ua.org/post/%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B0-%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%B7%D1%83> (дата звернення: 25.09.2022).
2. Луї Армстронг: біографія, кращі пісні, цікаві факти, слухати. URL: <https://centrbud.com.ua/?p=15888> (дата звернення: 28.08.2022).
3. Мошков К. Индустрия джаза в Америке. ХХІ век. С.-Петербург : Планета Музыки, 2013. 640 с. URL: <https://www.jazz.ru/library/jazz-industry-in-america/> (дата звернення: 15.09.2022).
4. Робоча програма навчальної дисципліни «Історія естрадного мистецтва» складена відповідно до вимог її змісту та відповідає освітньо-професійній програмі Середня освіта (Музичне мистецтво), спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, 2021, 11 с. URL: http://www.music.chnu.edu.ua/res//music/40edumeth/20workprog/014bak/prg_049_istor_estrad_mystetstva.pdf (дата звернення: 01.09.2022).
5. Філіпчук Н.О. Розвиток особистісних якостей майбутніх музикантів-педагогів у вищих навчальних закладах Західної України (перша половина ХХ століття): навчальний посібник / За науковою ред. акад. І.А. Зязюна; Передм., післямова проф. О.М. Отич / Філіпчук Наталя Олександрівна. - Чернівці: Зелена Буковина, 2011. 192 с. С. 5. URL: https://lib.iitta.gov.ua/2522/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 22.09.2022).

6. Що має на увазі поняття «індустрія». URL: <https://uk.ellas-cookies.com/novosti-i-obschestvo/78166-chto-takoe-industriya-i-ee-vidy.html> (дата звернення: 12.09.2022).

7. Що таке індустрія. URL: <https://vrazukr.com/navchannja-2/viznachennja/18063-shho-take-industrija.html> (дата звернення: 12.09.2022).

REFERENCES

1. Mystetstvo. Kul'tura. Podorozhi. (2020) *Zolota epokha dzhazu*. Art. Culture. Travels. (2020) [The Golden Age of Jazz]. Available at: <https://www.artculturetravel-ua.org/post/%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B0-%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%B7%D1%83> (accessed 25 September 2022).

2. Luyi Armstrong: biografiya, krashchi pisni, tsikavi fakty, slukhaty. [Louis Armstrong: biography, best songs, interesting facts, listen]. Available at: <https://centrbud.com.ua/?p=15888> (accessed 28 August 2022).

3. Moshkov K. (2013) *Industriya dzhaza v Amerike. XXI vek*. [Jazz industry in America. XXI century.] S.-Peterburg : Planeta Muzyki. Available at: <https://www.jazz.ru/library/jazz-industry-in-america/> (accessed 15 September 2022).

4. Robocha prohrama navchal'noyi dystsypliny «Istoriya estradnoho mystetstva» skladena vidpovidno do vymoh yiyi zmistu ta vidpovidaye osvith'o-profesiyniy prohrami Serednya osvita (Muzychne mystetstvo), spetsial'nosti 014 Serednya osvita (Muzychne mystetstvo), haluzi znan' 01 Osvita / Pedahohika. (2021) [The work program of the educational discipline "History of Pop Art" is compiled in accordance with the requirements of its content and corresponds to the educational and professional program Secondary Education (Musical Art), specialty 014 Secondary Education (Musical Art), fields of knowledge 01 Education / Pedagogy]. Available at: http://www.music.chnu.edu.ua/res//music/40edumeth/20workprog/014bak/prg_049_istor_estrad_mystetstva.pdf (accessed 01 September 2022).

5. Filipchuk N.O. (2011) *Rozvytok osobystisnykh yakostey maybutnikh muzykantiv-pedahohiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Zakhidnoyi Ukrainy (persha polovyna KHKH stolittya)*. [Development of personal qualities of future musicians-pedagogues in higher educational institutions of Western Ukraine (first half of the 20th century)] *Chernivtsi: Zelena Bukovyna* (in Ukrainian) Available at: https://lib.iitta.gov.ua/2522/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (accessed 22 September 2022).

6. Shcho maye na uvazi ponyattya «industriya». [What is meant by the term "industry"]. Available at: <https://uk.ellas-cookies.com/novosti-i-obschestvo/78166-chto-takoe-industriya-i-ee-vidy.html> (accessed 12 September 2022).

7. Shcho take industriya. [What is the industry]. Available at: <https://vrazukr.com/navchannja-2/viznachennja/18063-shho-take-industrija.html> (accessed 12 September 2022).

УДК 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-38>**Парвана Шамістан кызы ГАСАНОВА,***orcid.org/0000-0003-3737-8907*

докторант

Азербайджанского государственного педагогического университета

(Баку, Азербайджан) *konul.heziyeva.1973@yandex.ru*

О СОВРЕМЕННЫХ УЧЕБНЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ В ПРЕПОДАВАНИИ ОСНОВ ХИМИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В КОЛЛЕДЖАХ

Возможности обучения основам химического производства в вузах на основе современных технологий обучения требуют прежде всего определения сущности и содержания этого обучения. Следует уточнить роль химии в жизни людей, значение ее преподавания в общеобразовательных школах, содержание преподаваемых учащимся основ химического производства. Учебные материалы о сущности и содержании основ химического производства разрабатывались на основе результатов обучения и стандартов содержания учебной программы по химии в общеобразовательных школах. В статье определяются возможности преподавания основ химического производства в предметных программах и учебниках колледжей на основе современных технологий обучения. Поскольку в содержание предмета входят такие вопросы, как основы металлургии, обработка металлов различными методами, технология машиностроения, пищевого и текстильного производства, нефтегазодобычи, было отмечено, что возможности обучения студентов основам химической промышленности значительно расширились. Эти возможности были исследованы и систематизированы по темам. Таким образом, в проблемном плане были обобщены возможности учебников, разработанных на основе программы по химии для общеобразовательных школ для учащихся, поступающих в колледжи со средней ступени образования. Темы, позволяющие решить проблему, были проанализированы отдельно и сведены в таблицу. По результатам анкетирования преподавателей можно сказать, что в колледжах обучают студентов основам химического производства в основном традиционными методами. Не учитываются преимущества преподавания предметов химии и производственных технологий современными методами обучения. Несмотря на широкие возможности обучения основам химического производства современными технологиями обучения, учителя и руководители школ не уделяли должного внимания их применению. Поэтому проблема в школах до конца не решена, необходимо было исследовать пути эффективного применения методов, методов и форм ее решения.

Ключевые слова: методика преподавания химии, колледж, химическое производство, единство теории и практики, технологии обучения.

Парвана Шамістан ГАСАНОВА,*orcid.org/0000-0003-3737-8907*

докторант

Азербайджанського державного педагогічного університету

(Баку, Азербайджан) *konul.heziyeva.1973@yandex.ru*

ПРО СУЧАСНІ НАВЧАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ОСНОВ ХІМІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У КОЛЛЕДЖАХ

Можливості навчання основ хімічного виробництва у вузах на основі сучасних технологій навчання вимагають насамперед визначення сутності та змісту цього навчання. Слід уточнити роль хімії в житті людей, значення її викладання в загальноосвітніх школах, зміст основ хімічного виробництва, що викладаються учням. Навчальні матеріали про сутність та зміст основ хімічного виробництва розроблялися на основі результатів навчання та стандартів змісту навчальної програми з хімії у загальноосвітніх школах. У статті визначаються можливості викладання основ хімічного виробництва у предметних програмах та підручниках колледжів на основі сучасних технологій навчання. Оскільки до змісту предмета входять такі питання, як основи металургії, обробка металів різними методами, технологія машинобудування, харчового та текстильного виробництва, нафтогазовидобутку, було зазначено, що можливості навчання студентів основам хімічного виробництва значно розширилися. Ці можливості були досліджені та систематизовані за темами. Таким чином, у проблемному плані було узагальнено можливості підручників, розроблених на основі програми з хімії для загальноосвітніх шкіл для учнів, які вступають до колледжів із середнього ступеня освіти. Темі, що дозволяють вирішити проблему, були проаналізовані окремо та зведені до таблиці. За результатами анкетування викладачів можна сказати, що у колледжах навчають студентів основ хімічного виробництва переважно традиційними методами. Не враховуються переваги викладання предметів хімії та виробничих технологій сучасними методами навчання. Незважаючи на широкі можливості навчання основ хімічного виробництва сучасними технологіями навчання, вчителі та керівники шкіл не приділяють належної уваги їх застосуванню. Тому проблема у школах до кінця не вирішена, необхідно було дослідити шляхи ефективного застосування методів, методів та форм її вирішення.

Ключові слова: методика викладання хімії, колледж, хімічне виробництво, єдність теорії та практики, технології навчання.

Parvana Shamistan HASANOVA,

orcid.org/0000-0003-3737-8907

Doctoral Student

Azerbaijan State Pedagogical University

(Baku, Azerbaijan) konul.heziyeva.1973@yandex.ru

ABOUT MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE BASICS OF CHEMICAL PRODUCTION IN COLLEGES

The possibilities of teaching the basics of chemical production in universities based on modern teaching technologies require, first of all, the definition of the essence and content of this training. The role of chemistry in people's lives, the significance of its teaching in general education schools, and the content of the fundamentals of chemical production taught to students should be clarified. Teaching materials on the essence and content of the basics of chemical production were developed on the basis of learning outcomes and standards for the content of the curriculum in chemistry in secondary schools. The article defines the possibilities of teaching the basics of chemical production in subject programs and college textbooks based on modern teaching technologies. Since the content of the subject includes such issues as the basics of metallurgy, metal processing by various methods, engineering technology, food and textile production, oil and gas production, it was noted that the opportunities for teaching students the basics of chemical production have expanded significantly. These possibilities have been explored and organized by topic. Thus, in terms of the problem, the possibilities of textbooks developed on the basis of the chemistry program for secondary schools for students entering colleges from the secondary level of education were summarized. Topics that allow solving the problem were analyzed separately and summarized in a table. According to the results of the questioning of teachers, it can be said that colleges teach students the basics of chemical production, mainly by traditional methods. The advantages of teaching chemistry and production technologies with modern teaching methods are not taken into account. Despite the wide opportunities for teaching the basics of chemical production with modern teaching technologies, teachers and school leaders did not pay due attention to their application. Therefore, the problem in schools has not been fully resolved, it was necessary to explore ways to effectively apply the methods, methods and forms of its solution.

Key words: *teaching methods of chemistry, college, chemical production, unity of theory and practice, teaching technologies.*

Введение в проблему. Состояние преподавания основ химического производства в колледжах с современными технологиями обучения следует изучить через исследование состояния преподавания основ химического производства в колледжах и уровня знаний студентов. Для этого следует провести беседы и интервью со студентами и преподавателями, преподающими предмет, с целью выяснить состояние проблемы в колледжах. Известно, что знания и умения студентов в данной области не в полной мере соответствуют современным требованиям. Именно поэтому следует исследовать причины отсутствия у студентов знаний и навыков в области химического производства. Для этого необходимо изучить опыт работы учителей, преподающих химию и смежные с химией предметы в колледжах.

Степень исследованности проблемы. В работе были проанализированы близкие исследованию педагогические, научно-методические работы и выражено отношение к ним. Изучены и обобщены мнения известных педагогов М.В.Кларина, Г.К.Селевны, В.М.Монахова, М.Мехдизаде, Б.Ахмедова, Н.Казымова, А.Агаева, В.Аббасова, Р.Алиевой и других (Использование; Əliyev, Əzizov, 2006; Əliyev, 2006). Из анализа литературы, связанной с исследованием, сделан

вывод, что многие ученые-педагоги, методисты высказали свои взгляды на преподавание химических производств при современных технологиях обучения в преподавании химии, коснулись решения проблемы в той или иной степени в своих произведениях. Однако полностью проблему они не решили.

Заметные недостатки в обучении учащихся основам химического производства в общеобразовательных школах сводились к следующему:

- Полноценное активное обучение преподаванию, особенно преподаванию химии, не проводилось;
- Учителя сталкиваются с рядом трудностей при применении современных технологий обучения в обучении;
- Эффективные способы обучения основам химического производства не используются регулярно в преподавании предметов;
- При преподавании предметов не учитываются возможности ИКТ в обучении основам химического производства и др.

Были исследованы причины недостатков, и выяснилось, что в нашей республике не проводились исследования по обучению студентов основам химического производства в вузах. Существует немного научно-методических работ, которые помогут преподавателям в этой области.

Учебные программы по предметам, преподаваемым в колледжах, не разработаны (Современные тенденции, 2009). Все эти недостатки можно устранить, вовлекая проблему в исследование, исследуя пути ее решения, оказывая научно-методическую помощь школе и учителям в этой области. Для этого было сочтено целесообразным разработать методологию в направлении решения проблемы.

Целью исследования является анализ места современных учебных технологий в преподавании основ химического производства в учебных программах и учебниках, изучение и обобщение решения проблемы в научно-методической, педагогической литературе.

Основное содержание. Способы обучения основам химического производства в вузах.

На сегодняшний день разработаны некоторые методики преподавания тем с различными возможностями решения задач по предметам химии и технологии производства с использованием современных технологий обучения.

Вместе с тем следует уделить внимание преподаванию предметов, открывающих более широкие возможности для изучения основ химического производства. Одной из таких тем является содержание и задачи предмета технологии производственных направлений. При обучении предмету учитель доводит до учащихся необходимое содержание.

В настоящий период предприняты шаги по доведению производственных направлений нашей страны до стадии непрерывного развития. Новым является то, что в настоящее время готовятся современные производственные площадки и модернизируются его технические направления. Азербайджанская Республика обладает мощной топливно-энергетической базой, она имеет исключительное географическое стратегическое положение (Əliyev, Əzizov, 2006). Наша республика производит продукцию, которая вызывает большой интерес у мировых производителей. Успешно развивается сельское хозяйство. В то же время наличие свободных трудовых ресурсов в стране дает возможность подготовить места для новой производственной деятельности и влиться в общий рынок труда. Словом, возможности экономического суверенитета Азербайджана растут с каждым днем.

Основной целью преподавания предмета технология производства является обучение основам металлургии, технологии металлов, стандартизации, резки металлов, литейного производства, обработки давлением, сварки, технологии машино-

строения, пищевого и текстильного производства, нефтегазодобычи для технологической подготовки экономистов средней квалификации. Важность соблюдения современной промышленной экологии на основе передовых компьютерных технологий отражена в методических материалах, выявлении ведущей роли машиностроения в переходе республики к рыночной экономике, развитию промышленности и реформе управления в частном секторе.

Используются методы на основе теоретического осмысления материалов, кино- и диафильмов, стендов, а также показа деталей и инструментов, посещения мастерских, заводов и фабрик, усвоения обучающимися материала через технологический опыт.

В целом, изучая технологию производственных направлений, студент, освоивший технологию ведущих направлений производства, имеет возможность свободно изучать особенности и других направлений производства, где он будет работать в дальнейшем.

В целях более подробного освоения обучающимися учебных материалов, опыта работы в мастерских отдельных базовых предприятий идет ознакомление их с оборудованием и инструментами, непосредственно применяемыми в производстве, механической обработкой деталей машин на металлорежущих станках, технологическими процессами, что дает положительный результат.

Обучение основам химического производства в вузах с использованием активных методов обучения. Примеры уроков по обучению темам химического производства из химии с активными методами обучения свидетельствуют о том, что есть достаточно эффективные способы применения активных методов обучения. При организации занятий активными методами обучения темы легко усваиваются учащимися, они сохраняют знания и умения длительное время, так как приобретают их самостоятельно (Мария, 2015).

Преподавание основ химического производства современными методами обучения расширяет возможности студентов самостоятельно приобретать знания, проверять их на практике, развивать исследовательскую, предпринимательскую деятельность, знания и умения о современном состоянии производственных участков, рабочих процессов в них, производимой продукции, сырья. используемые и природные ресурсы страны (Современные образовательные технологии).

При преподавании тем, связанных с химической технологией, учитель показывает студентам роль этого предмета в жизни человека и объясняет им, что технология – это обучение эффективным

методам превращения природных продуктов в продукты, пригодные для использования, и ей принадлежит особое место в развитии общества. Технология в удобной форме изучает научную основу технологического процесса, используемого при производстве различных изделий из природного сырья, и учит, как иметь дешевый эффект при производстве изделий, требуемые свойства и форму. Этот вопрос занимает одно из главных мест в программах химии колледжей. Каждый специалист, выпускник, окончивший колледж, должен получить необходимые знания в этой области и должен возглавить отрасль. Они должны приобрести глубокие знания и производственный опыт. Специалисты должны иметь уровень знаний, отвечающий современным требованиям в химической промышленности – металлургии, коксохимии, нефтепереработке, производстве строительных материалов и других областях, а также должны быть знакомы с производственным процессом (Инновации, 2000).

Студенты изучают понятия химического производства – химическая технология, химическая промышленность, химическая переработка и т.д., которыми нужно овладеть сознательно. Их следует обучать технологическим процессам, связанным с химическим производством, по темам, позволяющим решать проблемы. Предметы, имеющие возможности для обучения химическому производству, должны быть выявлены и преподаваться на основе современных технологий обучения.

Следует делать обобщения по возможным темам с точки зрения обучения химическому производству. Знания по неорганической химии и знания по органической химии следует обобщать отдельно, создавать связь между ними, преподавать роль химии в развитии народного хозяйства, связывая каждую тему с жизнью и производством.

Способы обучения основам химического производства с применением ИКТ в вузах. При построении урока на основе современных технологий обучения применяемые методы и приемы должны быть ориентированы на учет темы, уровня студентов, интересов и склонностей. Итак, проведение урока только в виде лекций, видеороликов и иллюстраций уже считается однообразным. Поэтапное использование на уроке различных методов и приемов помогает привлечь внимание студентов и облегчить их усвоение.

При использовании новых технологий обучения в преподавании химии в вузах исследовательский подход, наводящие вопросы, информационно-коммуникативные технологии, проверка знаний и умений повышают активность и самостоятельность

студентов. Важно использовать моделирование в обучении химии (Назарова). Таким образом, решение задач улучшается за счет разработки модели различных химических процессов. Применение метода исследования в обучении химии осуществляется с помощью таких методов, как наблюдение, эксперимент, моделирование, сравнение, и они обеспечивают интересность урока.

Одним из инструментов, улучшающих применение современных технологий обучения в обучении химии, является использование информационно-коммуникационных технологий. Использование ИКТ на уроке может осуществляться на разных этапах. К примеру, применение ИКТ на этапах мотивации, проведения исследований по теме, обмена информацией, проверки и оценки знаний и умений дает положительные результаты.

В результате применения современных технологий обучения химии в вузах были получены следующие результаты. Студенты и выпускники колледжа:

- приобретают обширные знания и навыки по профессиональным специальностям;
- они приобретают исследовательские навыки, имеют возможность использовать ИКТ на месте;
- знакомятся с экономическим развитием страны, ее перспективами, принципами работы химических производств, ее экономической выгодой, планами на будущее;
- начинают глубоко владеть выбранной специальностью, стремятся работать в сферах химической промышленности, машиностроения, металлургии, нефтегазовой отрасли;
- понимают важность химического производства в развитии всех сфер экономики, в том числе военной промышленности.

В ходе исследования нами был проведен ряд исследований по организации педагогического эксперимента и анализу полученных результатов. Основной целью эксперимента было подтвердить положительное влияние подготовленной нами методики на качество обучения, проверить полученные результаты в иной обстановке, при несколько иной организации тренировочного процесса. На определяющем этапе педагогического эксперимента в исследовании основной целью было изучение уровня знаний и умений студентов колледжа по основам химического производства. С этой целью определялся характер дефектов в знаниях учащихся и изучались факторы и причины, их породившие.

На образовательном этапе педагогического эксперимента основной целью была разработка

методики обучения студентов колледжей знаниям и умениям основ химического производства на основе новых педагогических технологий. Учитывалось, что разработанная методика положительно повлияла на активность студентов, на совершенствование их творческих качеств, на их всестороннее развитие.

Для организации второй части эксперимента предложенные нами методика, инструкции, положения были розданы педагогам-экспериментаторам. Занятия проводились педагогами в «экспериментальной» и «контрольной» группах, совместно обсуждался ход работы. Учитывалось, что количество студентов в группах и уровень знаний были примерно одинаковыми. В колледжах, где ставился эксперимент, проводилась тестовая письменная работа, использовались тестовые задания. Контрольная работа и тесты имели одинаковое содержание и объем в обеих группах (как контрольной, так и экспериментальной). Полученные результаты были сведены в таблицу.

На этом этапе эксперимента сравнивалась недельная, месячная, полугодовая и годовая деятельность контрольной и экспериментальной групп, и был сделан вывод о том, что самостоятельность студентов, умение делать логические выводы, применять теоретические знания на практике были выше в экспериментальной группе.

В результате, мыслительная активность студентов экспериментальных групп, уровень самостоятельности, инициативы, умение высказывать свое мнение и обосновывать его, делать логические суждения, применять свои знания и умения на практике были значительно выше, чем у сту-

дентов контрольной группы. Методы и формы обучения учителя дополняют методы и формы обучения студентов.

На проверочном этапе эксперимента основная цель заключалась в проверке оптимальности предложенного метода использования современных технологий обучения при формировании у студентов колледжей знаний и умений об основах химического производства и подтверждении положительного эффекта от обучения студентов основам химического производства. химических производств на основе современных технологий обучения их всестороннему развитию, научной и экономической перспективности.

Выводы. В результате педагогического эксперимента были получены следующие результаты:

1) с применением современных технологий обучения в колледжах, когда эффективно используется предложенная автором методика, процесс обучения становится более оптимизированным, студентам становится легче осваивать основы химической технологии;

2) у учащихся формируется самостоятельность, повышается мыслительная активность, у них развивается умение проводить эксперименты, делать выводы, обобщать, высказывать собственное мнение и обосновывать его;

3) организация занятий по методике обучения основам химического производства с применением современных технологий обучения создает условия для правильного и подробного усвоения студентами теоретического материала, реализует практическое применение полученных теоретических знаний.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Использование современных педагогических технологий в преподавании химии в школе URL: <https://infourok.ru/>
2. Современные тенденции развития химического образования: фундаментальность и качество. Сборник / Под общей ред. академика В.В. Лунина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2009. – 158 с.
3. Крахт Л.Н. Некоторые особенности преподавания химии в техническом вузе. Современные наукоемкие технологии. – 2006. – № 3 – С. 78-79
4. Мария С. Пак Теория и методика обучения химии: учебник для вузов /М. С. Пак. – СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. – 306 с.
5. Современные образовательные технологии и их применение на уроках химии URL: <https://gigabaza.ru/doc/75256.html>
6. Инновации и современные технологии в обучении химии, Часть 1, Долгань Е.К.. М.: 2000
7. Назарова Т.С. Современные проблемы методики химии URL: <http://www.chem.msu.su/rus/books>
8. Əliyev R.Y., E.T.Əzizov. Kimyanın tədrisi metodikası. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. 394 s.
9. Əliyev, Rəcəb. Kimyanın tədrisi metodikası [mətn] / R. Əliyev; Ali məktəblər üçün dərslik. II hissə / Ə. Əzizov; red. O. Əkbərov; rəy.: T. İlyaslı, F. Sadıxov. Bakı: "BDU" - nu nəşriyyatı, 2006 . 394 s.

REFERENCES

1. Ispol'zovanie sovremennyh pedagogicheskikh tekhnologij v prepodavanii himii v shkole [The use of modern pedagogical technologies in teaching chemistry at school]. <https://infourok.ru/> [in Russian]
2. Sovremennye tendencii razvitiya himicheskogo obrazovaniya: fundamental'nost' i kachestvo. Sbornik [Modern trends in the development of chemical education: fundamentality and quality]. Pod obshchey red. akademika V.V. Lunina. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 2009. 158 s. [in Russian]

3. Kraht L.N. Nekotorye osobennosti prepodavaniya himii v tekhnicheskoy vuzov [Some features of teaching chemistry in a technical university]. *Sovremennye naukoemkie tekhnologii*. 2006. № 3. S. 78-79 [in Russian]
4. Mariya S. Pak Teoriya i metodika obucheniya himii: uchebnyy dlya vuzov [Theory and teaching methods of chemistry] M. S. Pak. – SPb: Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2015. 306 s. [in Russian]
5. Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii i ih primeneniye na urokah himii [Modern educational technologies and their application in chemistry lessons]. <https://gigabaza.ru/doc/75256.html> [in Russian]
6. Innovatsii i sovremennyye tekhnologii v obuchenii himii, CHast' 1, Dolgan' E.K.. M.: 2000 [in Russian]
7. Nazarova T.S. Sovremennyye problemy metodiki himii [Modern problems of methods of chemistry]. <http://www.chem.msu.su/rus/books> [in Russian]
8. Əliyev R.Y., E.T.Əzizov. Kimyanın tədrisi metodikası [Chemistry teaching methodology]. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. 394 s. [in Azerbaijani]
9. Əliyev, Rəcəb. Kimyanın tədrisi metodikası [Chemistry teaching methodology] [mətn]. R. Əliyev; Ali məktəblər üçün dərslik. II hissə / Ə. Əzizov; red. O. Əkbərov; rəy.: T. İlyaslı, F. Sadıxov. Bakı: "BDU" - nu nəşriyyatı, 2006 . 394 s. [in Azerbaijani]

УДК 376.091.12.011.3-051:159.942](477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-39>

Ольга ГЛАВАЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-9636-3970
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) olga.raduk@gmail.com

Ольга ГУМЕНЮК,
orcid.org/0000-0003-0402-2816
викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) olhasokoluk@gmail.com

Василь МОЙСЕЮК,
orcid.org/0000-0003-4366-2402
студент II курсу магістратури факультету педагогіки та психології
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) moyseuk02@gmail.com

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ЛОГОПЕДІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз трактування сутності поняття «професійне вигорання» та висвітлено його симптоми. Обґрунтовано основні складові професійного вигорання (емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція професійних досягнень), а також охарактеризовано стадії та важливі ознаки розвитку синдрому професійного вигорання.

Аналізом виявлено, що логопеди схильні до професійного вигорання внаслідок специфіки своєї діяльності. У соціометричних професіях притаманні високі вимоги до спілкування, оскільки від якості комунікативної взаємодії залежать результати професійної діяльності. Професійне вигорання негативно впливає на професійне здоров'я логопедів і призводить до негативних соціальних, духовних, фізіологічних та психологічних наслідків.

Дослідженням встановлено, що оволодіння фахівцями у галузі спеціальної освіти здоров'ятворчими професійними характеристиками (здоров'ятворчі знання, здоров'ятворчі уміння, здоров'ятворчі якості) забезпечать їм благополучний стан професійного здоров'я, успіх у професійній діяльності й зниження ризику появи синдрому професійного вигорання, обумовить їх високу продуктивність праці.

Зроблено висновки про те, що ефективним профілактичним засобом протидії професійному вигоранню є оволодіння логопедами технікою саморебейнгу, антистрестехнологією, елементами антистрес-тренінгу. Для ефективного використання свого здоров'ятворчого потенціалу потрібно вміння розслаблятися, знаходити баланс між професійною активністю та відпочинком, володіти певними техніками саморегуляції.

Подано рекомендації щодо попередження професійного вигорання логопедів, а саме: інформування про причини та симптоми вигорання; емоційна підтримка тих, хто переживає вигорання; підвищення значущості професії, раціональне використання та управління власним часом; оптимізація режиму праці та відпочинку; збалансований спосіб життя.

Ключові слова: професійне вигорання, професійне здоров'я, логопеди, спеціальна освіта.

Olha HLAVATSKA,
orcid.org/0000-0001-9636-3970
Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) olga.raduk@gmail.com

Olha HUMENYUK,
orcid.org/0000-0001-9636-3970
Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) olhasokoluk@gmail.com

Vasyl MOISEIUK,

orcid.org/0000-0003-4366-2402

*Master's Student of the 2nd year at the Faculty of Pedagogy and Psychology
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) moyseuk02@gmail.com*

PREVENTION OF PROFESSIONAL BURNOUT AS A MECHANISM OF PRESERVING THE PROFESSIONAL HEALTH OF SPEECH THERAPISTS

The article provides a theoretical analysis of the essence of the concept of «professional burnout» and reflects its symptoms. The main components of professional burnout (emotional exhaustion, depersonalization, reduction of professional achievements) are highlighted, and the stages and important signs of the development of professional burnout syndrome are characterized.

The analysis revealed that speech therapists are prone to professional burnout as a result of the specifics of their activities. In sociometric professions, high requirements for communication are inherent, since the result of professional activity depends on the quality of communicative interaction. Professional burnout negatively affects the professional health of speech therapists and leads to negative social, spiritual, physiological, material and psychological consequences.

The research established that the mastering of health-creating professional characteristics by specialists in the field of special education (healthy skills, health qualities) will provide them with a favorable state of professional health, success in professional activity and a decrease in the risk of professional burnout syndrome, and will lead to their high labor productivity.

It was concluded that an effective preventive measure against professional burnout is the mastery of speech therapists with the technique of self-rehebing, anti-stress technology, elements of anti-stress training. To effectively use the health potential of a specialist in inclusive education, one needs to be able to relax, find a balance between professional activity and rest, and master certain self-regulation techniques.

Recommendations for preventing professional burnout of speech therapists are presented, namely: informing specialists about the causes and symptoms of burnout; emotional support for those experiencing burnout; increasing the importance of the profession, rational use and management of one's own time; optimization of the mode of work and rest; balanced lifestyle.

Key words: *professional burnout, professional health, speech therapists, special education.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства існує велика кількість стресових ситуацій, які чинять негативний вплив на емоційний стан особистості та її життєдіяльність. Безперечно, будь-яка професійна діяльність має певні труднощі, комплекси психотравмуючих факторів, непередбачувані ситуації, які здійснюють вплив на життя людей. Особливо актуальними такі ризики є для фахівців, які працюють в системі «людина-людина», що в більшості випадків призводить до виникнення у них синдрому професійного вигорання. Саме логопеди є представниками такої системи.

Одним із основних завдань сучасної спеціальної освіти, що потребує невідкладного вирішення, є збереження здоров'я її фахівців. Складність, багатогранність об'єкту їх впливу, необхідність розв'язання складних питань характерних для спеціальної освіти, а також високий рівень відповідальності за результати діяльності, надмірні емоційні, психологічні перевантаження є причиною професійного вигорання фахівців спеціальної освіти, що в окремих випадках негативно впливає на стан їх професійного здоров'я та працездатність.

З вищезазначеного слідує, з метою уникнення загрози професійного вигорання, майбутнім логопедам необхідно ще під час навчання у закладі

вищої освіти оволодіти спеціальними психолого-педагогічними і валеологічними знаннями, які сприятимуть можливостям успішно боротися з негативним впливом стрес-чинників, характерними для їх професії та якісно, результативно виконувати свої професійні обов'язки із збереженням власного здоров'я.

Актуальність дослідження проблеми збереження здоров'я логопедів обумовлене рядом суперечностей, а саме між: суспільною потребою у їх професійній діяльності, які мають володіти високим рівнем культури професійного здоров'я і здатністю до її трансляції в особистому і професійному житті, а також необхідності розробки наукових основ її формування; суспільною потребою у здорових фахівцях у галузі спеціальної освіти і стрімким зниженням рівня їх здоров'я; природним бажанням людини бути здоровою та наявних у неї для цього необхідних здоров'язберезувальних знань, практичних умінь і навичок.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених засвідчує відсутність однозначного підходу щодо питання професійного здоров'я. Доказом цього є те, що протягом тривалого часу здоров'я фахівців спеціальної освіти досліджувалось у його загальній структурі. Проте протягом останніх років,

ми спостерігаємо підвищений інтерес науковців до проблеми професійного здоров'я. Дослідження ефективних шляхів збереження професійного здоров'я є предметом наукових досліджень учених: В. Горащук, Г. Мешко, В. Пономаренко, Н. Сидорчук, Л. Соколенко, Т. Сущенко та ін. Потреба у з'ясуванні причин виникнення професійної дезадаптації та професійного стресу акумулювали зусилля вчених на проведення наукових досліджень у цьому напрямі (О. Баранов, О. Вороніна, Т. Жалагіна, Н. Самоукіна, В. Шахов та ін.).

На сьогоднішній день активно розробляються авторські теоретичні моделі, різного роду психодіагностичні методики, практичні профілактично-корекційні програми щодо запобігання виникнення та подолання синдрому професійного вигорання. Це свідчить про те, що у сучасному світі помітне підвищення інтересу світової наукової спільноти щодо дослідження питань пов'язаних з професійним вигоранням представників соціономічних професій.

Проблема професійного вигорання лежить в основі наукових досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Проте, можна констатувати, що у сучасній науковій літературі налічується невелика кількість робіт присвячених саме дослідженню синдрому професійного вигорання логопедів.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей попередження професійного вигорання як основного механізму збереження професійного здоров'я логопедів.

Методи дослідження. Для вирішення проблеми попередження професійного вигорання в контексті збереження професійного здоров'я логопедів використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення існуючого наукового матеріалу. Студіювалися наукові джерела, у яких висвітлюються дані питання. Пошук інформації здійснювався в електронних базах даних, таких як Google Scholar, Web of Science, українських і зарубіжних веб-сайтах, присвячених синдрому професійного вигорання, а також питанням збереження професійного здоров'я логопедів.

Виклад основного матеріалу. Специфіка професійної діяльності фахівців у галузі спеціальної освіти вимагає постійного проникнення в суть індивідуальних проблем дітей з особливими освітніми потребами, тому особиста незахищеність й інші морально-психологічні чинники можуть негативно впливати на їх здоров'я. Згодом це може призвести до професійного вигорання, що несе загрозу для професійного здоров'я і благополуччя фахівця.

У науковій літературі термін «професійне вигорання» з'явився відносно недавно, а саме у 1974 році американським ученим Х. Дж. Фрейденбергером. Він був введений для характеристики психічного стану здорових людей, які посилено працюють з клієнтами та постійно перебувають у важкій, емоційно-виснажливій атмосфері при наданні професійних послуг. На сьогоднішній день цей термін у Міжнародному статистичному класифікаторі захворювань та проблем, що стосуються здоров'я має діагностичний статус «Z 73.0 – вигорання, стан життєвого виснаження» (Карамушка, Зайчикова, 2006: 211).

Американська професорка К. Масляч підкреслює, що «професійне вигорання» – це не втрата творчого потенціалу, не тільки реакція на нудьгу, а перш за все емоційне виснаження, яке є наслідком стресових ситуацій. Вона деталізувала дане поняття, озвучивши його синдромом фізичного та емоційного виснаження, яке пов'язане з формуванням негативної самооцінки та негативного ставлення до професійної діяльності, втратою розуміння та співчуття щодо клієнтів. Вчена виокремлює три складові цього синдрому, які подані у таблиці 1 (Главацька, 2017: 28).

Феномен професійного вигорання характеризується емоційним, мотиваційним та фізичним виснаженням особистості. Безперечно, це має ряд наслідків, що відображаються у роботі фахівця через порушення продуктивності, яке викликане соматичними захворюваннями, поганим сном і підвищеною чутливістю до зовнішніх факторів. У відповідь на завищення вимог емоційної та виробничої

Таблиця 1

Складові синдрому професійного вигорання за К. Масляч

№ з/п	Компоненти	Характеристика
1.	Емоційне виснаження	Пов'язане з відчуттям емоційного спустошення та втоми, які виникають при надмірному робочому навантаженні, коли емоційні ресурси людини виявляються вичерпаними і вона відчуває себе нездатною адекватно реагувати.
2.	Деперсоналізація	Негативне, цинічне або байдуже сприйняття людини, захист від емоційних станів, що пригнічують, шляхом поводження з дитиною як з об'єктом впливу.
3.	Редукція професійних досягнень	Виявляється в переживанні власної некомпетентності та безуспішності своєї діяльності.

сфер відбувається стресова реакція. Це зумовлено занадто великою його відданістю до роботи, нехтуванням потребами власної особистості у відпочинку та сімейними цінностями. До основних груп факторів, які сприяють формуванню синдрому професійного вигорання відносять: індивідуальні особливості особистості (характерологічні, самооцінка, освіта тощо); організаційні (зміст праці, робочі перевантаження, умови праці); особливості професійної діяльності (Юрків, 2010: 78).

Н. Водоп'янова стверджує, що синдром професійного вигорання – це професійна деструкція особистості, що проявляється у вигляді стійких психічних переживань, та у змінах якості, структури і змісту професійної діяльності. Така деструкція з'являється у професійно-важких обставинах, що суб'єктивно сприймаються працівниками як стресові ситуації та мають дезадаптивний характер (Водоп'янова, 2017: 22).

Х. Фрейденбергер виділяє три стадії розвитку синдрому професійного вигорання:

1. Присутність нав'язливого прагнення проявити себе, за допомогою включення в активну діяльність.

2. Зневага до власних потреб та переосмислення цінностей. Проблеми, що виникають, запечуються особистістю.

3. Феномен відступу (апатія). Працівник починає внутрішньо «здаватися». Присутня деперсоналізація внутрішньої порожнечі особистості, що призводить до спустошення емоційного і фізичного станів (Карамушка, Зайчикова, 2006: 222).

Е. Малер виокремлює дванадцять важливих ознак, які характерні синдрому професійного

вигорання (рис. 1) (Данілавічюте, Литовченко, 2012: 128).

Зважаючи на специфічну професійну діяльність логопедів, їхню роботу можна віднести до такої, що вимагає від них затрати надмірної кількості фізичних, психологічних, емоційних і моральних ресурсів, що зазвичай несприятливо впливають на стан їх професійного здоров'я і сприяють розвитку професійного вигорання. Професійне вигорання поєднує в собі комплекс дій, які включають такі основні структурні рівні особистості фахівця у галузі спеціальної освіти:

- соціально-психологічний, який демонструє зміну міжособистісних стосунків;
- особистісний – зміна власних рис;
- мотиваційний – передбачає якісну та змістовну зміну мотивації;
- регулятивно-ситуаційний – передбачає зміну станів та емоційних стосунків (Коврігіна, 2020: 14).

Є підстави стверджувати, що синдром професійного вигорання негативно впливає на професійне здоров'я, особисте та професійне благополуччя логопедів і спричиняє такі наслідки: *соціальні* (втрата інтересу до своєї професії, відсутність доброзичливого ставлення до людей, незадоволеність своєю життєдіяльністю, переживання відчуженості, у ситуаціях ділового спілкування спостерігається відсутність емпатії, толерантності); *фізіологічні* (низька працездатність, психосоматичне занепокоєння, поганий апетит, безсонність тощо); *духовні* (відсутність життєвих планів на майбутнє, незадоволеність своєю самореалізацією, невпевненість у самому

Рис. 1. Ознаки синдрому професійного вигорання (за Е. Малер)

собі, відсутність віри у свої можливості та сили); *матеріальні* (втрата наполегливості, ентузіазму й мотивації щодо здобуття матеріальних благ); *психологічні* (емоційна спустошеність, поганий настрій, замкнутість у собі, апатія, дратівливість, залежність, нестриманість, різка зміна настрою, залежність тощо). Тому, існує необхідність у своєчасній діагностиці цього явища та здійснення індивідуальної та групової роботи. Також, важливим є превенція виникнення основних симптомів професійного вигорання та оволодіння навичками ефективного подолання професійних стресів (Главацька, Горбоніс, Чайковська, 2020: 43–44).

У протидії професійному вигоранню ефективним профілактичним засобом є оволодіння логопедами технікою саморебефінгу, елементами антистрес-тренінгу, антистрестехнологією. Майстерне, професійне оволодіння ними сфери здоров'язбережувальними техніками, забезпечать високу продуктивність праці, результативність вирішення професійних завдань, особисте благополуччя і професійне довголіття.

На наш погляд, попередження виникнення у логопедів професійного вигорання в контексті збереження їх професійного здоров'я велику роль відіграє рівень та якість оволодіння ними професійно-важливими особистісними особливостями, а саме: здоров'ятворчі знання, вміння та якості, характеристика яких висвітлена у таблиці 2.

Науковці стверджують, що для ефективного використання свого здоров'ятворчого потенціалу фахівці повинні вміти розслаблятися, знаходити баланс між активною професійною діяльністю та відпочинком, професійно володіти певними техніками саморегуляції, особливо такими як:

– самопідбадьорювання – включає критику і підтримку самого себе задля зміцнення віри в себе та свій професійний успіх;

– самонаказ – здатність наказувати певні дії самому собі у професійно-важливих ситуаціях;

– переключення уваги – перенесення уваги з одного об'єкта на інший, який хвилює менше;

– самонавіювання – психотерапевтичний метод, який спроможний за допомогою своїх слів нівелювати нервові напруження й забезпечити психічну розрядку;

– аутогенний тренінг – система ефективних прийомів свідомої психічної саморегулятивної діяльності особистості;

– самопереконання – змістовна дискусія з собою про здатність самостійно регулювати власні психічні стани й поведінку в колективі (Мешко, 2018: 468; Пітерсон, 2021: 192).

Отже, успішність логопедів у своїй професійній діяльності, зниження ризику появи синдрому професійного вигорання, благополучний стан їх професійного здоров'я значною мірою залежатиме від рівня та якості оволодіння здоров'ятворчими професійними характеристиками.

Запобіганню професійного вигорання логопедів сприяє також дотримання ними низки рекомендацій: інформування їх про симптоми і причини професійного вигорання; емоційна, психологічна підтримка тих, хто його переживає реалізується за допомогою спілкування у професійних групах, які створюються за ініціативою керівників; підвищення значущості, престижності професії полягає у створенні системи справ, які підвищують значущість професійної діяльності. Також для підвищення цінності, важливості праці логопедів, збереження їх професійного здоров'я та попередження виникнення синдрому професійного вигорання рекомендується наступне:

Таблиця 2

Особливості попередження професійного вигорання у логопедів

№ з/п	Компоненти	Характеристика
1.	Здоров'ятворчі знання	Глибокі знання психологічних та фізичних особливостей свого організму, знання гігієни і медицини, основ валеології; шляхів протидії негативним стрес-чинникам; методів і засобів збереження професійного здоров'я; методичні і технологічні знання розв'язання завдань з підвищеною складністю.
2.	Здоров'ятворчі вміння	Досконале володіння техніками самоконтролю та саморегуляції; вміння правильно організувати процес праці та відпочинку; здатність правильно поводитись у конфліктних ситуаціях, запобігати їх виникненню; вміння протягом заданого періоду зберігати високу активність і продуктивність праці; здатність до критичної, реальної та об'єктивної самооцінки.
3.	Здоров'ятворчі якості	Розвинена сила волі, здоровий спосіб життя, послідовність, відповідальність, прагматичність, стресостійкість, позитивні емоції, доцільна культура поведінки та діяльності.

- наявність можливостей для професійного зростання, творчої самореалізації та постійний інтерес до професії, підвищення рівня оплати праці;
- наявність технологічного забезпечення, що сприяють продуктивній роботі;
- усвідомлення значущості своєї професійної діяльності;
- наявність позитивного психологічного клімату у колективі та доброзичливих взаємовідносин між колегами;
- правильно організований спосіб життя, почуття гумору, приємні емоції;
- використання технік медитації, фізичних вправ, аутогенного тренування;
- раціональна оптимізація режиму праці й відпочинку;
- високий рівень відповідальності за результати своєї професійної діяльності.

Висновки. Характерними особливостями діяльності фахівців у галузі спеціальної освіти є її бага-

тогранність та універсальність, що зумовлено сферами її впливу, складністю вирішуваних завдань. Ці та інші обставини, можуть нести загрозу для здоров'я фахівців у галузі спеціальної освіти. Професійне вигорання є причиною виникнення порушень фізичного та психічного здоров'я логопедів і формою професійної дезадаптації, внаслідок якої знижується якість роботи та втрачається інтерес до неї. Професійному вигоранню притаманне фізичне виснаження, хронічна втомленість, розвиток негативної самооцінки і негативного ставлення до своєї роботи, життя та інших людей.

Для збереження професійного здоров'я логопедів, окрім виділених нами превентивних заходів, спрямованих на формування механізмів протидії професійному вигоранню, важливу роль відіграє глибоке переконання в значущості та цінності здоров'я загалом й професійного здоров'я зокрема.

Перспективою подальших досліджень є розробка програми підготовки майбутніх логопедів щодо збереження і зміцнення професійного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика: практическое пособие. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 343 с.
2. Главацька О. Л., Горбоніс Т. В., Чайковська Г. Б. Попередження професійного вигорання працівників соціальної сфери: посібник. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2020. 180 с.
3. Данилавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А. А. Колупаєвої. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
4. Карамушка Л. М., Зайчикова Т. В. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Т.1. 2006. С. 210–217.
5. Коврігіна Л. Формування готовності вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2020. (11). С. 10–16.
6. Пітерсон Т. 101 спосіб впоратися з тривогою, страхом і панічними атаками / переклад з англ. А. Дудченко. Київ : Наш формат, 2021. 240 с.
7. Мешко Г. М. Антистресові саногенні психотехнології в підготовці майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я. *Сучасні здоров'язбережувальні технології: монографія* / За заг. ред. проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. С. 466–474.
8. Юрків Я. І. Синдром «професійного вигорання» соціальних педагогів при роботі з сім'ями розумово відсталих дітей. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. (2). С. 76–82.
9. Hlavatska O. Specific features of social workers' professional burnout. *Social Work and Education*, 2017. Vol. 2. Pp. 27–35.

REFERENCES

1. Vodopyanova N. E., Starchenkova E. S. Sindrom vygoraniya. Diagnostika i profilaktika: prakticheskoe posobie. [The burnout syndrome. Diagnosis and prevention: practical manual]. 3-e izd., ispr. i dop. Moskva : Izdatelstvo Yurayt, 2017. 343 s.
2. Hlavatska O. L., Horbonis T. V., Chaikovska H. B. Poperedzhennia profesiinoho vyhorannia pratsivnykiv sotsialnoi sfery: posibnyk. [Prevention of professional burnout of social workers: manual]. Ternopil : FOP Palianytsia V.A., 2020. 180 s. [In Ukrainian].
3. Danilavichyute E. A., Lytovchenko S. V. Stratehii vykladannia v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi: navchalno-metodychnyi posibnyk [Teaching strategies in an inclusive educational institution: teaching method way] / Za red. A. A. Kolupaievoi. Kyiv : Vydavnycha hrupa «A.S.K.», 2012. 360 s. [In Ukrainian].
4. Karamushka L. M., Zaichykova T. V. Problema syndromu «profesiinoho vyhorannia» v pedahohichnii diialnosti v zarubizhnii ta vitchyznianiі psykhologhii. [The problem of «burnout» syndrome in pedagogical activity in foreign and domestic psychology.]. *Aktualni problemy psykhologhii: zb. nauk. prats Instytutu psykhologhii im. H. S. Kostiuksa APN Ukrainy*. T.1. 2006. S. 210–217. [In Ukrainian].
5. Kovrihina L. Formuvannia hotovnosti vchytelia do roboty z ditmy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia. [Formation of readiness of the teacher's readiness to work with children with special educational

needs in the conditions of inclusive education]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 2020. (11). S. 10–16. [In Ukrainian].

6. Piterson T. 101 sposob vporatysia z tryvohoju, strakhom i panichnymy atakamy [101 ways to deal with anxiety, fear and panic attacks] / pereklad z anhл. A. Dudchenko. Kyiv : Nash format, 2021. 240 s. [In Ukrainian].

7. Meshko H. M. Antystresovi sanohenni psykhotehnolohii v pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv do zberezhennia i zmitsnennia profesiinoho zdorovia. [Anti-stress sanogenic psychotechnologies in the preparation of future teachers to preserve and strengthen professional health.]. *Suchasni zdoroviazberezhuvalni tehnolohii: monohrafiia / Za zah. red. prof. Yu.D. Boichuka*. Kharkiv : Oryhinal, 2018. S. 466–474. [In Ukrainian].

8. Iurkiv Ya. I. Syndrom «profesiinoho vyhorannia» sotsialnykh pedahohiv pry roboti z simiamy rozumovo vidstalykh ditei. [Syndrome of «professional burnout» of social teachers when working with families of mentally retarded children]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. 2010. (2). S. 76–82. [In Ukrainian].

9. Hlavatska O. Specific features of social workers professional burnout. *Social Work and Education*, 2017. Vol. 2. Pp. 27–35.

УДК 37.091.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-40>

Вікторія ГУРА,

orcid.org/0000-0002-7618-8113

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри хореографії та музично-інструментального виконавства

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

(Суми, Україна) gyravita@gmail.com

Анна КВЯТКОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-4977-5515

аспірантка кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій

Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України,

викладач вищої категорії

*Київського фахового коледжу зв'язку
(Київ, Україна) sobolevanna29@gmail.com*

Світлана МОЗГОВА,

orcid.org/0000-0002-0442-4981

старший викладач кафедри методики професійної освіти і соціально-гуманітарних дисциплін

Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Державного закладу вищої освіти

«Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

(Біла Церква, Київська область, Україна) MozghovaSvitlanka@gmail.com

ХМАРНІ СЕРВІСИ: РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена особливостям освітніх технологій та хмарних сервісів в закладах фахової передвищої, вищої та неперервної професійної освіти. Серед напрямів розвитку ІКТ хмарні сервіси є одними з найбільш привабливих для освітян, адже є гостра загальна потреба у принципових змінах освіти, викликаних сучасними інструментами цифрового навчання, послугами та інформаційними комунікаціями. У статті розглядаються особливості хмарних сервісів, які застосовують для того, щоб зробити доступними користувачеві електронні освітні ресурси, що складають змістовне наповнення хмарно-орієнтованого середовища, а також забезпечити процеси створення і постачання освітніх сервісів. Сфера освітніх хмарних сервісів постійно розширюється, надаючи науковцям, викладачам та студентам потужні інструменти, поєднуючи які, кожен із учасників освітнього процесу може власноруч створити віртуальне персональне навчальне середовище.

Визначено, що науковцями були проаналізовані проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій, використання хмарних сервісів як засобу організації і здійснення освітнього процесу в умовах змішаного та дистанційного навчання, але не акцентовано уваги на застосуванні адаптивних технологій навчання, індивідуалізованого викладання.

У результаті дослідження, що було проведене у 2022 році, серед 65 викладачів Київського фахового коледжу зв'язку, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України щодо інструментів, які вони використовують в закладах освіти встановлено, що переважна більшість викладачів використовує системи відеоконференцій, персоналізоване навчання Classroom, платформу Moodle та електронні навчальні курси. Досить високий відсоток використання інтерактивних програм та програм віртуалізації, особливо серед викладачів закладу фахової передвищої освіти, а microsoft teams використовують переважно викладачі інституту неперервної професійної освіти.

Ключові слова: хмарні технології, заклади освіти, дистанційне навчання, змішане навчання, інформаційні технології, Moodle, SaaS.

Victoria GURA,
 orcid.org/0000-0002-7618-8113
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Senior Lecturer at the Department of Choreography and Musical-Instrumental Performance
 Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
 (Sumy, Ukraine) gyravita@gmail.com

Anna KVIATKOVSKA,
 orcid.org/0000-0002-4977-5515
 Postgraduate Student at the Department of Open Education Systems and
 Information and Communication Technologies,
 University of Education Management of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
 Teacher of Higher Qualifying Category,
 Kyiv Professional College of Communication
 (Kyiv, Ukraine) sobolevanna29@gmail.com

Svitlana MOZGHOVA,
 orcid.org/0000-0002-0442-4981
 Senior Lecturer at the Department of Methods of Professional Education
 and Social and Humanitarian Disciplines
 Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education of University of Education Management of the
 National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
 (Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) MozghovaSvitlanka@gmail.com

CLOUD SERVICES: EXPANDING OPPORTUNITIES FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the peculiarities of educational technologies and cloud services in institutions of professional higher education, higher education and continuing professional education. Among the directions of ICT development, cloud services are one of the most attractive for educators, because there is an urgent general need for fundamental changes in education caused by modern digital learning tools, services and information communications. The article considers the features of cloud services that are used to make available to the user electronic educational resources that make up the content of the cloud-oriented environment, as well as to ensure the processes of creating and delivering educational services. The sphere of educational cloud services is constantly expanding, providing scientists, teachers and students with powerful tools, combining which, each of the participants in the educational process can create a virtual personal learning environment.

It is determined that scientists have analyzed the problems of using information and communication technologies, the use of cloud services as a means of organizing and implementing the educational process in the conditions of blended and distance learning, but not focused on the use of adaptive learning technologies, individualized teaching.

As a result of a study conducted in 2022 among 65 teachers of the Kyiv Professional College of Communications, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko and Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education of the State Institution of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on the tools they use in educational institutions, it was found that the vast majority of teachers use videoconferencing systems, personalized learning Classroom, Moodle platform and e-learning courses. The use of interactive and virtualization programs is quite high, especially among teachers of vocational higher education institutions, and Microsoft teams are used mainly by teachers of the Institute of Continuing Professional Education.

Key words: cloud technologies, educational institutions, distance learning, blended learning, information technology, Moodle, SaaS.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Війна в Україні та пандемія COVID-19 змусили освітян адаптуватися до нових викликів досить швидко, адже вони мали підготуватися у стислі терміни до навчального процесу на період карантину, який також передбачав організацію дистанційного навчання, а на сьогодні актуальним поширенням додалось і змішане навчання. Всі опинилися в кризовому процесі та у розгляді широкого кола питань

в Інтернеті, щоб полегшити перехід до структурованого дистанційного навчання. Адже це єдиний спосіб зробити освіту сучасною, цифровою та забезпечити мобільність і якість навчання. Автори в статті розглядають особливості використання хмарних сервісів в різних галузях освіти, доводячи універсальність їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття хмаро орієнтоване навчальне середовище

(ХОНС) С. Литвинова, розуміє як «штучно побудовану систему, що складається з хмарних сервісів і забезпечує навчальну мобільність, групову співпрацю педагогів і учнів для ефективного, безпечного досягнення дидактичних цілей».

Хмарні технології у педагогічному процесі обґрунтовано В. Биковим, М. Жалдак, О. Спіріним, Н. Морзе, Л. Карташовою, О. Кривоносом, К. Осадчою та ін. Побудова навчальних хмарних середовищ досліджував О. Воронкін, О. Спірін та О. Вакалюк, А. Стрюк, Н. Морзе; хмарні технології в професійній підготовці студентів можна знайти в роботах Ю. Тріуса, О. Кривонос, А. Квятковської, Я. Топорівської.

Метою статті є аналіз використання хмарних технологій в закладах освіти з різними спеціалізаціями, проведення анкетування серед викладачів для виявлення, які саме хмарні середовища, хмарні тестові системи та хмарні обчислення використовуються ними, з'ясувати їх досвід участі в освітньому процесі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні педагогічні дослідження свідчать про те, що практичний досвід використання хмарних ресурсів окремих дисциплін у закладах вищої та передвищої освіти має ряд не вирішених проблем. Потребують подальшого розгляду, анкетування, проведення опитувань та діагностування, які саме інструменти є найбільш дієві та актуальні на сьогодні в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ми живемо в епоху великої кількості даних і експоненціальне зростання розвитку нових знань кидає виклик закладам вищої та передвищої освіти для переоцінення навчання на глобальному ринку. Також є потреба підготувати студентів до зростання конкуренції на робочому місці, адже навчальні програми повинні забезпечити наступне покоління спеціалістів розумінням, як працювати в цифровому середовищі. Завдяки покращеній доступності, скороченню витрат та розширенню спільної роботи хмара стала одним з оптимальних засобів навчання як для викладачів, так і для студентів. Більше того, всі студенти, незалежно від того, чи є вони першокурсниками чи докторантами, можуть отримати переваги в інноваційній сфері з хмарних обчислень.

Широке поширення Інтернету призвело до створення різних систем дистанційного навчання, які дали чудові освітні результати. Ця система навчання, хоч і має на сьогодні однозначні перспективи, але має кілька проблем, які необхідно подолати. На думку А. Альварес дистанційне або від-

крите навчання – це метод навчання, у якому пряма фізична взаємодія між викладачем і студентом не відбувається у заздалегідь визначеному часі і місці, але може бути модифікована як техніка часу, місця та підтвердження без шкоди для суб'єктивного змісту (Вакалюк, 2016). Саме перехід до дистанційного навчання створив потребу більш широкого використання хмарних технологій.

Сучасна цифрова освіта неможлива без застосування хмарних інструментів в умовах змішаного та дистанційного навчання. Інтернет глибоко укоренився в наших закладах освіти, а електронне навчання стало звичайною практикою в українській системі. Зростання мобільних технологій, інтернету речей, хмарних обчислень дозволяє підвищувати безпеку, цінність ресурсів та розширювати доступ до інформації у навчальному середовищі. Хмарні навички у сфері освіти дають можливість розширити свій світогляд. Ті, кого не влаштовують системи навчання, тепер починають вивчати нову групу онлайн-освіти. Це має позитивну роль для студентів, які хочуть вибрати дистанційне навчання чи навіть пройти курси за кордоном. Адже, доступ до хмарної інфраструктури, дозволяє модернізувати підхід до навчання.

Досить широкого поширення на сьогодні набуває програмне забезпечення для управління курсами - Moodle, яке є програмним пакетом з вихідним кодом, призначеним для допомоги викладачам у проведенні дистанційного навчання, чи для самостійної роботи студентів. Викладач може швидко та вільно обмінюватися нотатками та планами занять. Платформні хостинги також дозволяють студентам отримати доступ до ресурсів, таких як оцінки, тестування, віртуалізовані програми, форми для обговорення. Хмарні сервіси чудово інтегруються в системі Moodle. Інтегрування з Google, Microsoft, Amazon, Dropbox та ін., дає можливість зберігання, синхронізації змін навчальних матеріалів великого об'єму (відеолекцій, презентацій, записів вебінарів тощо). Ця платформа дає змогу викладачам і студентам денної форми підготовки організувати навчання під час, наприклад, вимушених канікул, періоду карантину, чи під час воєнної агресії, як ми маємо на сьогодні. Уможливорює самостійну роботу студентів влітку. Студентам заочної форми навчання дозволяє готуватися до екзаменаційних сесій протягом року в зручний для них час, не відриваючись від роботи. Система дозволяє при потребі завантажувати контент будь-яких форматів, наприклад: файли прикладного програмного забезпечення для виконання лабораторних робіт. Якщо викладач має розроблені пакети з інших систем

електронного навчання – вони легко інтегруються до Moodle.

Існує безліч визначень хмарних обчислень, але найбільш ємне і широке визначене належить Національному інституту стандартів і технологій США (Національний інститут стандартів і технологій, NIST). NIST визначив п'ять основних ознак, три моделі обслуговування і чотири моделі розгортання. У сукупності п'ять ознак складають визначення, тобто тільки рішення, що володіє наступними ознаками, може називатися «хмарою» (Карташова, 2014):

- самообслуговування на вимогу;
- широкий мережевий канал;
- підтримка пулів ресурсів;
- швидка масштабованість (еластичність);
- вимірність споживання сервісів.

Також в NIST визначили три моделі обслуговування, або, як іноді їх називають, рівні архітектури:

- інфраструктура як сервіс (інфраструктура як послуга, IaaS);
- ПО як сервіс (програмне забезпечення як послуга, SaaS);
- платформа як сервіс (Platform як послуга, PaaS)

Освітня галузь - це та галузь, в якій протягом багатьох років розвивалося безліч технологій, і SaaS поступово змінила освітній ландшафт у багатьох відношеннях. Освітні технології допомогли змінити галузь у цьому секторі за рахунок оптимізації таких процесів, як планування уроків, звітність та методи навчання. Платформи SaaS пропонують безліч інструментів, які викладачі та інструктори можуть використовувати для оптимізації свого робочого дня.

Для закладів освіти є такі популярні продукти SaaS, які мають поширення в Україні:

– Salesforce.com - найбільший в світі спеціалізований SaaS-провайдер. Надає доступ до власної CRM-системи (система управління відносин із клієнтами).

– Google Apps - набір додатків для бізнесу від компанії Google. Включає в себе поштовий сервіс з розширеними можливостями і інший корисний функціонал для оптимізації бізнес-процесів. Довгий час саме Google Apps був локомотивом просування SaaS-концепції на світовому ринку. Це безкоштовний пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення й інструментів. Це не розрізнені сервіси, а система інструментів, які можливо адаптувати для професійної діяльності освітян: спільної роботи, документообігу, управління закладом освіти та навчальним процесом.

– Microsoft Office 365 - пропонує у безкоштовне використання свої хмарні сервіси загальноосвітнім закладам освіти

– Canva - для освіти інтегрується з усіма основними інструментами для роботи в класі, включаючи Schoology, D2L, Moodle, Blackboard, Google Classroom та Microsoft Teams. З легкістю підключає робоче середовище до LMS.

– Kahoot - онлайн-сервіс для створення інтерактивних завдань. Дозволяє створювати тести, опитування, вікторини. Платформу можна використовувати під час роботи з будь-якими віковими категоріями – від шкіл до закладів вищої освіти.

Згідно до «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» однією із затверджених форм підвищення кваліфікації є дистанційна (Постанова кабінету міністрів, 2019). В Положенні також зазначено, що «використання інформації та комунікаційних цифрових технологій в освітньому процесі, в тому числі в електронному навчанні може здійснюватись дистанційно», тому використання хмарних технологій та хмарних обчислень стає невід'ємним процесом і в неперервній професійній освіті.

Авторами було проведено опитування серед 65 викладачів Київського фахового коледжу зв'язку, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України щодо інструментів, які вони використовують в закладах освіти. Опитування містило відкриті питання, де викладачам було запропоновано вказати, які саме інструменти вони використовують.

У результаті аналізу відповідей викладачів на запитання запропонованої анкети було з'ясовано, що переважна більшість викладачів використовує системи відеоконференцій (78%), хмарні системи управління навчанням Classroom (63%), платформу Moodle (61%), електронні навчальні курси (82%)

Досить високий відсоток використання інтерактивних програм (47%) та програм віртуалізації (31%), особливо серед викладачів закладу фахової передвищої освіти. А microsoft teams (29%) використовують переважно викладачі інституту неперервної професійної освіти.

Під час опитування було поставлено також питання, чи мають актуальність в педагогічній діяльності хмарні технології при організації змішаного та дистанційного навчання. Результати опитування на рис. 1.

Переважний відсоток опитуваних відзначають, що хмарні технології використовують активно в своїй діяльності, при роботі зі студентами (92,3 %).

Респондентам додатково були поставлені питання щодо реалізації контрольної функції за допомогою хмарних сервісів тестувань в умовах змішаного чи дистанційного навчання. 57,3 % викладачів зазначили, що контроль здійснювався шляхом тестування на різних платформах, з обов'язковим встановленням часу, 22,7% – шляхом надсилання виконаних завдань на пошту, 20 % використовують різні хмарні сервіси тестування під час проведення відеоконференцій.

Автори зазначають, що хмарні технології однаково ефективно використовуються в закладах освіти з різними спеціалізаціями, та за різними напрямками. Авторами коротко проаналізовано, які саме хмарні засоби використовують їх заклади освіти.

Наприклад, викладачі Київського фахового коледжу зв'язку, згідно з відкритим опитуванням, ефективно використовують хмарні технології для вивчення операційних систем, мережевих технологій, а також незамінні при вивченні предметів, пов'язаних з кібербезпекою та телекомунікаціями. Хмарні технології віртуалізації дозволяють надати студентам адміністративні права для доступу до ядра мережі з метою виконання команд і програмного коду з мінімальними ризиками для основної операційної системи, а також при виконанні лабораторно-практичних робіт. На заняттях використовуються технології програмної й апаратної віртуалізації як для локальної роботи у комп'ютерних класах так і розгортання хмарних ресурсів (рис. 2). Для реалізації у віртуальній лабораторії технології «хмарних обчислень» саме модель SaaS (Software-as-a-Service) є найбільш актуальною. SaaS-додатки працюють на сервері SaaS-провайдера, а користувачі отримують до них доступ через Інтернет-браузер. Основні переваги SaaS перед традиційним програмним забезпеченням: нижча вартість експлуатації; коротші терміни застосування; можливість отримати вищий рівень обслуговування програмного забезпечення (ПЗ); відсутність проблем із неліцензійним поширенням ПЗ; повна мобільність користувача; підтримка географічно розподілених компаній та віддалених співробітників; низькі вимоги до потужності комп'ютера користувача; мультиплатформенність та ін. (Литвинова, 2014).

Актуальність використання хмарних технологій в Вашому закладі освіти
65 відповідей

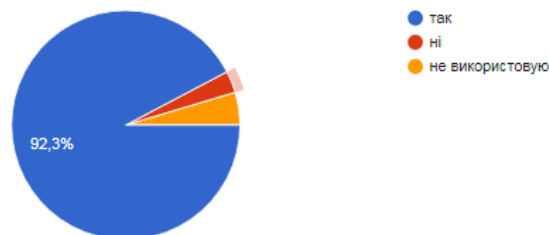

Рис. 1. Розподіл відповідей викладачів за питанням

```
>>> Invoking start script 'syslog-ng'
Stopping syslog-ng.
Waiting for PIDS: 3699.
Starting syslog-ng.
>>> Invoking start script 'carp'
>>> Invoking start script 'cron'
Starting Cron: OK
>>> Invoking start script 'beep'
Root file system: /dev/gpt/rootfs
Thu Aug 16 12:45:39 UTC 2022

*** OPNsense.localdomain: OPNsense 21.1.3_3 (amd64/OpenSSL) ***

LAN (em1)      -> v4: 192.168.157.1/24
LAN1 (em2)    -> v4: 192.168.146.1/24
LAN2 (em3)    -> v4: 192.168.10.1/24
LAN3 (em4)    -> v4: 192.168.235.1/24
WAN (em0)     -> v4/DHCP4: 192.168.1.218/24

HTTPS: SHA256 D9 B1 DE BF A3 D1 CE 32 EE 5D 93 08 C9 93 9D 79
              4E 25 34 7C 42 7B 47 8E F0 9D C4 95 54 98 50 D6

FreeBSD/amd64 (OPNsense.localdomain) (ttyv0)
login: █
```

Рис. 2. Хмарне середовище з наданням доступу до програмного маршрутизатора OPNsense

А для викладачів кафедри хореографії та музично-інструментального виконавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, використання електронних навчальних курсів та хмарних сервісів є актуальним під час вивчення навчальних дисциплін, таких як «Світова музика», «Українська музика», «Світова художня культура», «Методика музичного виховання», «Музична педагогіка» та ін. Викладачі використовують авторські електронні навчальні курси, тести на базі хмарних обчислень, розроблені на платформі Moodle, що дає можливість студентам ознайомитися з навчальним матеріалом із дисциплін, які представлені у формі різнотипних інформаційних ресурсів (текст, відео, анімація, презентація, електронний посібник), виконати завдання та відправити його на перевірку, здійснити електронне тестування тощо. Таким чином вони уможливають якісну організацію дистанційного та змішаного навчання студентів денної та заочної форми.

Висновки. Міграція навчальних сервісів у хмари – невідворотний та логічний процес, але не варто розглядати його, як кінцеву точку на

маршруті технічного прогресу. Застосування хмарних технологій у закладах освіти України є ефективним інструментом в освіті, що відкривають нові можливості та перспективи як для молоді, так і для держави. На сучасному етапі розвитку кожен викладач може організувати навчальний процес, використовуючи мобільні пристрої та безпроводну мережу, зробити якісне наповнення електронного освітнього простору. Отже, використання хмарних інструментів в своїй діяльності, як свідчать результати опитування, забезпечує мобільність, можли-

вість віртуалізації об'єктів навчання, що особливо важливо при проведенні практично-лабораторних робіт. Розвиває у студентів комунікативні та професійні навички, дає можливість продовжувати навчання, навіть в такі тяжкі періоди, як війна в Україні, спричинена Російською Федерацією та карантин через COVID-19. Подальшого дослідження, на думку авторів, потребує аналіз використання хмарних інструментів за кордоном, для поширення досвіду в майбутньому серед викладачів закладів фахової передвищої та вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: Постанова кабінету міністрів. від 21.08.2019 №800. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.09.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>
- Alvares A. The phenomenon of distance learning through emergency pandemic training in a crisis. *Aziat Dzh. Distance education*. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1289949>. (дата звернення 7 вересня 2022 р.).
- Вакалюк Т. Хмарні технології в освіті: навч.-метод. посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир: вид-во ЖДУ. 2016 URL: https://lib.iitta.gov.ua/706333/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81_%D0%A5%D0%A2%D0%9E.PDF
- Карташова Л. Хмарні технології в дистанційному навчанні – вимога сьогодення. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2014_12_15
- Квятковська А., Сустретов А. Роль програм симуляторів в дистанційному навчанні студентів фахових закладів. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. № 48. Ст.201-204. 2022. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.42>
- Литвинова С. Етапи, методологічні підходи та принципи розвитку хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. Вип. 4. Ст.116. 2014
- Спирин О., Вакалюк Т. Критерії достовірності відкритих веб-орієнтованих технологій навчання основи програмування майбутніх викладачів інформатики. Інформаційні технології та засоби навчання. вип.60. 2019. С. 275-287 URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1815/1229>
- Топорівська Я. Хмарні технології у навчальній діяльності майбутніх педагогів-музикантів. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. Вип.39. 2018. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12585/1/Toporivska.pdf>

REFERENCES

- Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: Postanova kabinetu ministriv. (2019). [Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical workers: Resolution of the Cabinet of Ministers], 800 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF> (accessed 10.09.2022). [in Ukrainian].
- Alvares A. (2020) The phenomenon of distance learning through emergency pandemic training in a crisis. *Aziat Dzh. Distance education*. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1289949> (accessed 07.09.2022). [in English].
- Vakaliuk T.(2016) Khmarni tekhnolohii v osviti.[Cloud technologies in education].*Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv fizyko-matematychnoho fakultetu* [Study guide for students of the Faculty of Physics and Mathematics]. Zhytomyr. [in Ukrainian].
- Kartashova L.(2014) Khmarni tekhnolohii v dystantsiinomu navchanni – vymoha sohodennia [Cloud technologies in distance learning - a requirement of today] *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. [Education and development of gifted personality] Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2014_12_15 [in Ukrainian].
- Kviatkovska A. Sustrietov A. (2022) Rol proham symuliatoriv v dystantsiinomu navchanni studentiv fakhovykh zakladiv.[The role of simulation programs in distance learning of students of professional institutions] *Innovatsiina pedahohika: naukovyi zhurnal*. [Innovative pedagogy: scientific journal.]. vol.48. pp.201-204. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.42> [in Ukrainian].
- Lytvynova S. (2014) Etapy, metodolohichni pidkhody ta pryntsy py rozvytku khmaro oriientovanoho navchalnoho seredovyshcha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu.[Stages, methodological approaches and principles of development of cloud-oriented learning environment of general educational institution] *Kompiuter u shkoli ta simi*. [Computer in school and family] vol. 4. pp.116. [in Ukrainian].
- Spirin O., Vakaliuk T. (2019) Kryterii dostovirnosti vidkrytykh veb-oriientovanykh tekhnolohii navchannia osnovy prohramuvannia maibutnykh vykladachiv informatyky.[Criteria of reliability of open web-oriented technologies for teaching the basics of programming to future computer science teachers.]. *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools]. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1815/1229> [in Ukrainian].
- Toporivska Ya. (2018). Khmarni tekhnolohii u navchalnii diialnosti maibutnykh pedahohiv-muzykantiv.[Cloud technologies in the educational activities of future music teachers]. *Naukovi zapysky. Serii: Mystetstvoznavstvo*. [Research Notes. Series: Art History], vol.39. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12585/1/Toporivska.pdf> [in Ukrainian].

УДК 81: 316.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-41>

Санай Гасангулу гызы ГУСЕЙНЛИ,
orcid.org/0000-0001-8963-9246
диссертант кафедры русского языкознания
Бакинского Государственного Университета
(Баку, Азербайджан) twins0506@mail.ru

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ

Вопросы речевого поведения тесно связаны с социолингвистикой и общекультурными процессами, протекающими в обществе. Использование языка, как важнейшего средства коммуникации, помогает созданию необходимых социальных связей и организовать общение между личностями, группами и сообществами, определить духовную атмосферу этого общения и воздействовать на ситуацию. Имеет значение также владение человеком несколькими языками и их диалектами. Различные стили речи также помогают упорядочить восприятие диалоговой речи, оформить ее риторически и стилистически. Сам факт совершенного владения языком в условиях многоязычия и привития населению мультикультуральных ценностей способствует росту культуры речевого поведения. Знание нескольких языков помогает совершенствованию языкового поведения, поскольку есть возможность сравнения средств выразительности и их гибкого использования. Правильное сочетание возможностей двух или более языков способствует большей выразительности речи, утверждению статуса говорящего, достижению поставленной в речи цели. Социальная политика государства связана в данном случае с необходимостью роста общей культуры населения, расширения его кругозора на основе изучения различных языков, в том числе международных, обогащения языковых знаний через усвоение культурно-духовных ценностей всех народов, населяющих страну. Осуществляемый коммуникативный акт с использованием всех возможностей того или иного языка реализуется также через использование невербальных возможностей, куда входят многие социальные факторы. Это сама личность говорящего, его статус и социальная роль, цель, которую она преследует в момент речи. Следует учитывать социально-психологические и другие личностные факторы, которые влияют на речь говорящего. Государственная политика в этом плане направлена на обеспечение национальной идентичности и высокой духовно-нравственной культуры говорящего.

Ключевые слова: язык, культура, речевое поведение, социальная политика, национальная идентичность, билингвизм.

Санай Гасангулу ГУСЕЙНЛИ,
orcid.org/0000-0001-8963-9246
диссертант кафедры російського мовознавства
Бакинського Державного Університету
(Баку, Азербайджан) twins0506@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ МОВНОГО ПОВЕДІНКИ

Питання мовної поведінки тісно пов'язані з соціолінгвістикою та загальнокультурними процесами, що протікають у суспільстві. Використання мови як найважливішого засобу комунікації допомагає створенню необхідних соціальних зв'язків та організувати спілкування між особами, групами та спільнотами, визначити духовну атмосферу цього спілкування та впливати на ситуацію. Має значення також володіння людиною кількома мовами та його діалектами. Різні стилі мови також допомагають упорядкувати сприйняття діалогового мовлення, оформити його риторично та стилістично. Сам факт досконалого володіння мовою в умовах багатомовності та прищеплення населенню мультикультуральних цінностей сприяє зростанню культури мовної поведінки. Знання кількох мов допомагає вдосконаленню мовної поведінки, оскільки є можливість порівняння засобів виразності та їхнього гнучкого використання. Правильне поєднання можливостей двох або більше мов сприяє більшій виразності мови, утвердженню статусу мовця, досягненню поставленої в мові мети. Соціальна політика держави пов'язана у разі з необхідністю зростання загальної культури населення, розширення його кругозору з урахуванням вивчення різних мов, зокрема міжнародних, збагачення мовних знань через засвоєння культурно-духовних цінностей всіх народів, що населяють країну. Здійснюваний комунікативний акт з використанням усіх можливостей тієї чи іншої мови реалізується через використання невербальних можливостей, куди входять багато соціальних чинників. Це сама особистість того, хто говорить, його статус і соціальна роль, мета, яку вона переслідує в момент промови. Слід враховувати соціально-психологічні та інші особистісні фактори, які впливають на мовлення того, хто говорить. Державна політика в цьому плані спрямована на забезпечення національної ідентичності та високої духовно-моральної культури того, хто говорить.

Ключові слова: мова, культура, мовна поведінка, соціальна політика, національна ідентичність, білінгвізм.

Sanay Hasangulu HUSEYNLI,*orcid.org/0000-0001-8963-9246**Dissertation Student at the Department of Russian Linguistics**Baku State University**(Baku, Azerbaijan) twins0506@mail.ru*

SOCIAL POLICY OF THE STATE IN THE FIELD OF CULTURE OF SPEECH BEHAVIOR

Issues of speech behavior are closely related to sociolinguistics and general cultural processes taking place in society. The use of language as the most important means of communication helps to create the necessary social connections and organize communication between individuals, groups and communities, determine the spiritual atmosphere of this communication and influence the situation. A person's knowledge of several languages and their dialects is also important. Different styles of speech also help streamline the perception of dialogue speech, arrange it rhetorically and stylistically. The very fact of perfect language proficiency in the conditions of multilingualism and the instillation of multicultural values in the population contributes to the growth of a culture of speech behavior. Knowledge of several languages helps to improve language behavior, as there is the possibility of comparing means of expression and their flexible use. The correct combination of the capabilities of two or more languages contributes to greater expressiveness of speech, the assertion of the status of the speaker, and the achievement of the goal set in the speech. The social policy of the state is connected in this case with the need to grow the general culture of the population, expand its horizons through the study of various languages, including international languages, enrichment of linguistic knowledge through the assimilation of cultural and spiritual values of all peoples inhabiting the country. The implemented communicative act using all the possibilities of a particular language is also realized through the use of non-verbal possibilities, which include many social factors. This is the very personality of the speaker, his status and social role, the goal that she pursues at the moment of speech. Consideration should be given to socio-psychological and other personal factors that affect the speaker's speech. State policy in this regard is aimed at ensuring the national identity and high spiritual and moral culture of the speaker.

Key words: *language, culture, speech behavior, social policy, national identity, bilingualism.*

Введение в проблему. Современная культура речевого поведения является неотъемлемой частью общей культуры, как отдельной личности, так и всего общества в целом. Речевое поведение является проявлением ментальности каждого народа, и потому данный раздел социальной политики является важным направлением в управлении государством страны. Данный процесс достаточно сложен, поскольку содержит в себе все элементы современных интеграционных процессов, являющихся неотъемлемой частью глобализации. Речь идёт о том, что каждый гражданин той или иной страны, как минимум, сегодня знает два языка. Это родной, и ещё тот, который становится необходимым для изучения и усвоения в целях организации своей жизни. Это работа, быт, отдых, общение, и так далее. Выбор осуществляется в целях построения социально корректного акта коммуникации посредством вербальных и невербальных средств (Зияева, 2018).

История развития общества показывает, что язык, как таковой, всегда играл важную роль в налаживании взаимоотношений, экономических культурных и политических связей между народами, отдельными странами и континентами. Поскольку торгово-экономические связи не всегда были развиты так, как на современном уровне, шёл процесс постепенного становления

взаимовыгодных связей и отношений между странами, и потому на дипломатическом уровне требовались люди, знающие язык противоположной стороны. Таким образом, язык становился средством налаживания дипломатических, экономических и культурных отношений между странами. Со временем, когда процесс глобализации пошел еще глубже, становилось ясно, что знание языков требуется не только дипломатам и другим людям, которые по своей профессии или обязанностям должны общаться с другими народами на их языке. Сегодня мир настолько открыт и взаимозависим, что без знания второго языка обойтись просто невозможно. Система подготовки в образовательных учреждениях обязательно предполагает и подготовку по иностранному языку. В этом плане каждое государство понимает значимость правильной языковой политики, которая формируется на основе первостепенных задач развития страны в рамках обеспечения, прежде всего, национальной безопасности.

Правильная языковая политика, которая определяет языковое поведение, основана на задаче формирования социального капитала. А это означает, что каждый гражданин этой страны по уровню своего развития должен соответствовать современным требованиям к человеческой личности, к его гражданской и человеческой позиции.

Степень исследованности проблемы. В научной литературе вопросы формирования языкового поведения часто связываются с такими проблемами, как воспитание речевой культуры и языковая политика в целом (Худякова, 2013; Байниева, 2017). На философском уровне это связывается также с вопросами языка и ментальности (Аббасова, 2020). Кроме того интересным аспектом изучения данной проблемы является проблема формирования и развития диалога культур при изучении иностранных языков (Жесткова, 2014). Важным разделом изучения данной проблемы является анализ теоретических аспектов речевого поведения (Полякова, 2012). Многие аспекты речевого поведения затрагиваются в социолингвистике (Е.В. Величко, А.А. Васильченко, 2015). Несомненно, что речевое поведение опирается на образ жизни каждого человека, на психологию его социального познания. То или иное проявление речевого поведения показывает, насколько каждый человек социально активен, в какой сфере жизнедеятельности больше задействован, и каково его отношение к социальным процессам и социальному развитию. В данной статье мы уделяем внимание тому, как отражается проблематика языкового поведения в социальной политике государства.

Цель данной статьи – рассмотрение влияния социальной политики государства на языковое поведение человека. Привечены к анализу научные источники информации, а также личные наблюдения автора.

Основное содержание.

Общая характеристика речевого поведения.

Отметим, что на языковое поведение человека влияет его социальная среда, семья, в которой он проживает, окружение, люди, с которыми он общается, язык, на котором разговаривают в семье и с окружающими людьми, а также язык, на котором он учится. Языковое поведение связано со словарным составом языка, которым владеет тот или иной человек, с родом его деятельности, духовно-нравственными ценностями и ориентирами, на основе которых он строит свою жизнь. Но языковое поведение влияет статус каждого человека, который он приобретает в обществе. У каждого человека несколько статусов, связанные с социальными группами, в которые он вхож. В итоге мы видим сложную картину взаимоотношений человека и общества, реализацию которых возможно именно на основе владения языком, причем различными стилями, диалектами и жаргонами.

На языковое поведение человека оказывает влияние общая культура той социальной среды,

в которой он обитает, степень развития социальных институтов, в которых он вращается, полученное образование, место которое занимает его группа в социальной структуре общества. Ясно, что, прежде всего, следует выделить социально-демографические группы. В этих группах, в зависимости от возраста, пола, семейного положения и так далее формируется свой говор, жаргон, возможно, даже диалект. Употребление тех или иных слов оборотов, особенности интонации, жестикulyция при разговоре показывает принадлежность каждого человека к той или иной социально-демографической и в целом социальной группе. Использование говорящим определённого набора слов для выражения своего отношения к событию, факту и процессам показывает степень его грамотности во владении этим языком, умение правильно использовать в риторическом смысле все языковые средства для воздействия на слушателя. Следует отметить, что современные средства коммуникации дают больше возможностей для совершенствования знаний в области того или иного языка, а также для большей выразительности в рамках реализации языкового поведения.

Языковое поведение является неотъемлемой частью общей ментальности каждого народа, его самосознания, и потому для государства важнейшим направлением социальной политики является формирование условий для глубокого изучения языка каждым человеком в стране, знание его в совершенстве для последующего использования во всех сферах жизнедеятельности. Даже в условиях глобализации возможность сохранить самобытность каждого народа связана, прежде всего, с его языком. И потому засорение языка на экранах телевидения, в социальных сетях, скудость использованных терминов, выражений и отдельных слов в языке некоторых социальных слоёв и групп говорит о больших пробелах в этой политике.

Особенности языкового поведения в условиях билингвизма. В современном мире возможности познания языков значительно расширяются. Это связано с информационными технологиями, посредством которых каждый человек, даже не желая этого, изучает всё больше и больше слов из других языков. Затем он начинает использовать их в своей речи, расширяя тем самым своей коммуникативные возможности. В разных возрастах и даже на гендерном уровне эти возможности используются по-разному: «дифференциация способов реагирования на вопрос в зависимости от пола коммуникантов является важной характеристикой диалогического взаимодействия в свете гендерной теории. Можно с уверенностью констатировать

стремление женщин к поддержанию контакта, как с помощью фонетических средств, так и вербальных. Однако анализ литературных источников не даёт абсолютного подтверждения тотальной женской эмоциональности и мужской сдержанности и рациональности, важен учёт ситуативности коммуникации» (Величко, Васильченко, 2015). Всё зависит от той социальной роли, которую играет человек в обществе, от его социального статуса. Его лексический словарь, обороты, выражения и устойчивые словосочетания, которые он применяет на практике, отражают его духовный мир, мировоззрение и отношение к тем или иным процессам и событиям в социальной среде.

Языковое поведение непосредственно выражает внутренний мир человека, его социальные предпочтения, в том числе в сфере политики, социальной и духовной жизни. Языковое поведение шлифуется также в тесной связи со сферой деятельности, в которой занят тот или иной человек. Яркость речи, чёткость дикции, лаконичность изложения мысли, учёт аудитории свойственны, прежде всего, политическим деятелям. Люди, чьей сферой профессиональной деятельности является именно речь, а это актёры, учителя, политические деятели, люди бизнеса, обладают рядом характерных особенностей речевого поведения, которые связаны с их характером деятельности. Они стремятся говорить доходчиво, чётко и ясно.

Важно создание определенных коммуникаций и при этом использование как вербальных так и невербальных средств каждой из сторон общения. Известно что с помощью языка можно выражать человеческие эмоции. Причём здесь использовать как вербальные, и тех и тех средств достаточно так и невербальные средства коммуникации. И тех и других средств достаточно для того чтобы суметь правильно выразить свою мысль и проявить отношение к той или иной обсуждаемой позиции. Важно правильно использовать соотношение вербальных и невербальных средств коммуникации всем. Чтобы передавать необходимую информацию связанную как с предметом разговора так и отношения говорящего к этому. При этом важны жесты, мимика, интонация, словарный набор, в целом эмоциональное состояние человека. На богатство речи, её эмоциональную выразительность влияют языковая подготовка говорящего, его отношение к предмету разговора, а также отношение к собеседнику, независимо от того это один человек, большая аудитория, или же общение происходит на виртуальном уровне, без знания и знакомства с непосредственным собеседником. Важную роль в изучение языкового

поведения играет в степени характера развития таких дисциплин как языкознание социология и психология.

Социальная дифференцированность языка предполагает связь между всеми элементами, его структурами. И в тоже время мы должны помнить, что здесь есть влияние национальных норм языкового поведения, определённых языковых ситуаций, влияние диалектов, влияние, как мы уже отмечали, многоязычия. Ведущую роль в данном процессе играет организация языковой политики, которая связана с взаимодействием языка и культуры, определением характера социальных контактов, их аспектов и в целом характера функционирования языка международного или межнационального общения. Языковая политика тесно связана с регулированием национально-языковых отношений. Языковое поведение порой выражает даже определённый характер взаимоотношения этнических групп, определяя также и враждебность в отношениях, если она имеется.

Особенности языковой политики в Азербайджане. Целенаправленная работа, связанная с повышением языковой культуры, формирования уважения к духовным ценностям и языковой национальной идентичности, связана с разработкой и подготовкой необходимой правовой базы здесь. Так, в продолжение работ, связанных с языковой политикой, 12 января 2004 года вышло «Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об осуществлении массовых изданий на азербайджанском языке на латинской графике», 5 августа 2004 года были утверждены «Правила правописания азербайджанского языка» (Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 27 декабря 2004 года), вышел «Указ Президента Азербайджанской Республики об утверждении перечня произведений, предназначенных для печати на азербайджанском языке латиницей в 2005-2006 годах» от 24 августа 2007 года, Указ Президента Азербайджанской Республики «Об издании произведений выдающихся представителей мировой литературы на азербайджанском языке», а также Государственная программа Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева «Об использовании азербайджанского языка в соответствии с требованиями времени и развитии языкознания в стране» от 23 мая 2012 года.

Вышел указ «Об укреплении материально-технической базы Института языкознания имени Насими Национальной Академии Наук Азербайджана» от 29 мая 2012 года, есть Указ «Об утверждении Государственной программы по использованию азербайджанского языка в соответствии с

требованиями времени и развития языкознания в стране» от 9 апреля 2013 года, Указ от 17 июля 2018 года «О ряде мер, связанных с обеспечением более широкого использования азербайджанского языка в электронном пространстве», а также об утверждении «Положения о Терминологической комиссии при Кабинете Министров Азербайджанской Республики» Кабинета Министров Азербайджанской Республики 2012 г.

Вышел также Указ Президента Азербайджанской Республики от 26 ноября 2018 г. «О мерах по охране чистоте азербайджанского языка и дальнейшему совершенствованию использования государственного языка» от 1 ноября 2018 года. Все это свидетельствует об усилении внимания и государственной заботы о родном языке и защите чистоты азербайджанского языка, создает благоприятные условия для дальнейшего совершенствования его использования и повышения качества исследований в данной области (İbrahimov E.).

Когда о языке заботится государство, по мере того, как увеличиваются его возможности для самовыражения, во много раз возрастает и его влияние. Вот почему слова из государственного языка начинают чаще переводиться в другие

языки. Если языковая политика формируется слабо и приоритеты установлены неверно, то влияние языка уменьшается, способность к созданию слов ослабевает, и он более подвержен влияниям и давлению. Поскольку роль внутренних возможностей в выражении новых понятий снижается, он вынужден приобретать готовые средства выражения из других, более авторитетных языков. В этом случае в языке множатся посторонние элементы, снижается его уровень общности. При отсутствии государственной заботы язык остается на уровне обыденного бытового языка, теряя широкие информационные возможности. Это заставляет его постепенно терять свое положение в обществе и нарушать языковые нормы (Hüseynova İ.).

Выводы. Языковое поведение является важным элементом социализации личности человека, возможностей его самовыражения. Успешные меры, принятые правительством, в совокупности с общим развитием системы образования и науки, повышением уровня жизни населения, дают возможность успешной интеграции каждого человека в общественную жизнь, росту возможностей для активного образа жизни, приобщения к ценностям мировой культуры.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Худякова Г.А. Воспитание речевой культуры как часть подготовки конкурентоспособного инженера в современных социально-экономических условиях. *Педагогическое образование в России*. 2013, № 3, с. 122-125
2. Байниева К.Т., Умурзакова А.Ж. Языковая политика и речевое поведение: к проблеме взаимодействия языков. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2017, № 1, с. 1-10
3. Аббасова К.Я. Вопросы языка и ментальности в современный период. *Научный Вектор Балкан*, Том: 4, № 3 (9), 2020, с. 35-37
4. Жесткова Е.А. Формирование и развитие диалога культур при изучении иностранных языков. *Фундаментальные исследования*, 2014. № 12 (часть 8), с. 1804-1807
5. Полякова Л.С. Понятие «Речевое поведение» теоретические аспекты. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2012, № 14, с. 81-83
6. Величко Е.В., Васильченко А.А. К проблеме гендерного анализа речевого поведения в диалогической речи. *Международный журнал экспериментального образования*. 2015. № 12 (часть 2) С. 269-270 URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=9087> (дата обращения: 12.10.2022).
7. Рябинина М.В. Социолингвистические характеристики средств выражения вербальной и невербальной коммуникации: На материале произведений П. Г. Вудхауза. Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук: 10.02.04. Москва, 2002. 39 с.
8. Агапова, С.Г. Основы межличностной и межкультурной коммуникации (английский язык) / С.Г. Агапова. Ростов н /Д.: Феникс, 2004. 288 с.
9. Винокур, Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т.Г. Винокур. М.: Либроком, 2009. 176 с.
10. Михайлова, О. А. Лингвокультурологические аспекты толерантности : [учеб.-метод. пособие] / О. А. Михайлова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
11. İbrahimov E. Azərbaycanca dil siyasəti. URL: <https://525.az/news/146700->
12. Зияева, С. А. Социальные факторы и проблемы построения социально корректного коммуникативного акта. Современная филология: материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Казань, март 2018 г.). Казань: Молодой ученый, 2018. С. 22-24. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/259/13576/> (дата обращения: 13.10.2022).
13. Hüseynova İ. Dil siyasəti. URL: <https://www.aznews.az/news/>

REFERENCES

1. Hudyakova G.A. Vospitanie rechevoj kul'tury kak chast' podgotovki konkurentosposobnogo inzhenera v sovremennyh social'no-ekonomicheskix usloviyah [Education of speech culture as part of the training of a competitive engineer in modern socio-economic conditions]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, 2013, № 3, s. 122-125 [in Russian]

2. Bajnieva K.T., Umurzakova A.ZH. YAzykovaya politika i rechevoe povedenie: k probleme vzaimodejstviya yazykov [Language Policy and Speech Behavior: Toward the Problem of Language Interaction]. *Ekologiya yazyka i kommunikativnaya praktika*, 2017, №1, s.1-10 [in Russian]
3. Abbasova K.YA. Voprosy yazyka i mental'nosti v sovremennyj period [Questions of language and mentality in the modern period]. *Nauchnyj Vektor Balkan*, Tom: 4, №3 (9), 2020, s. 35-37 [in Russian]
4. ZHestkova E.A. Formirovanie i razvitie dialoga kul'tur pri izuchenii inostrannyh yazykov [Formation and development of the dialogue of cultures in the study of foreign languages]. *Fundamental'nye issledovaniya*. 2014. № 12 (chast' 8), s. 1804-1807 [in Russian]
5. Polyakova L.S. Ponyatie «Rechevoe povedenie» teoreticheskie aspekty [The concept of "Speech behavior" theoretical aspects]. *Aktual'nye problemy filologii i pedagogicheskoy lingvistiki*. 2012, № 14, s.81-83 [in Russian]
6. Velichko E.V., Vasil'chenko A.A. K probleme gendernogo analiza rechevogo povedeniya v dialogicheskoy rechi [On the Problem of Gender Analysis of Speech Behavior in Dialogic Speech]. *Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya*. 2015. № 12 (chast' 2) S. 269-270 URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=9087> (data obrashcheniya: 12.10.2022). [in Russian]
7. Ryabinina M.V. Sociolingvisticheskie harakteristiki sredstv vyrazheniya verbal'noj i neverbal'noj kommunikacii: Na materiale proizvedenij P. G. Vudhauza [Sociolinguistic characteristics of the means of expressing verbal and non-verbal communication: Based on the works of P. G. Wodehouse]. *Avtoreferat dissertacii ... kandidata filologicheskikh nauk*: 10.02.04. Moskva, 2002.39 s. [in Russian]
8. Agapova, S.G. Osnovy mezhlichnostnoj i mezhkul'turnoj kommunikacii (anglijskij yazyk) [Fundamentals of interpersonal and intercultural communication (English language)] / S.G. Agapova. Rostov n /D.: Feniks, 2004. 288 s. [in Russian]
9. Vinokur, T.G. Govoryashchij i slushayushchij. Varianty rechevogo povedeniya [The speaker and the listener. Variants of speech behavior] T.G. Vinokur. M.: Librokom, 2009. 176 s. [in Russian]
10. Mihajlova, O. A. Lingvokul'turologicheskie aspekty tolerantnosti : [ucheb.-metod. posobie] [O. A. Linguistic and cultural aspects of tolerance: [learning method. allowance]. O. A. Mihajlova; M-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federacii, Ural. feder. un-t. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2015. 124 s. [in Russian]
11. İbrahimov E. Azərbaycanda dil siyasəti [Language policy in Azerbaijan] <https://525.az/news/146700-> [in Azerbaijani]
12. Ziyayeva, S. A. Social'nye faktory i problemy postroeniya social'no korrektnogo kommunikativnogo akta [Social factors and problems of building a socially correct communicative act]. *Sovremennaya filologiya: materialy VI Mezhdunar. nauch. konf. (g. Kazan', mart 2018 g.)*. Kazan': Molodoj uchenyj, 2018. S. 22-24. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/259/13576/> (data obrashcheniya: 13.10.2022). [in Russian]
13. Hüseynova İ. Dil siyasəti [Language policy.]. <https://www.aznews.az/news/> [in Azerbaijani]

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-42>

Віталіна ДЕНИСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4918-5830

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) denisenko_vitalina@ukr.net*

Ірина ГЛАДУШ,

orcid.org/0000-0003-0917-7665

*викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) irina_gladush@ukr.net*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Україна – незалежна держава з яскравим історичним минулим, багатою культурою та розвинутою освітньою сферою. У статті визначено основне нормативно-правове забезпечення, яке посприє подальшому розвитку освіти в категорії навчання під час особливих умов (поширення коронавірусної хвороби COVID-19, вторгнення Російської Федерації на територію України) та інклюзивного навчання.

Право на освіту є одним із фундаментальних прав, яке закріплене у різноманітних законодавчих актах, конвенціях, міжнародних договорах, тобто дане право повинно бути, незважаючи на виникнення різних обставин. З настанням вищезазначених ускладнень учасники освітнього процесу втратили розуміння алгоритму дій щодо навчання, адже наявні недоліки нормативно-правового забезпечення. Галузь освіти прагне адаптуватися до нових умов, спираючись на сучасне законодавство та світові стандарти. Пріоритетним завданням майбутнього є модернізація освіти відповідно сучасних міжнародних вимог.

Аналіз досліджень в цій сфері дозволив виявити певну законодавчу проблематику, яка негативно впливає на подальший розвиток освіти в Україні та знижує ефективність фінансування щодо цієї сфери. На основі наведених прикладів в статті та запропонованих рішень можна запобігти виникненню прогалин у законодавстві, забезпечити відповідне отримання знань та навичок. Належне нормативно-правове забезпечення є передумовою успішного розвитку в сфері освіти та фундаментом подальшого співробітництва з іншими країнами світу для отримання та використання міжнародного досвіду. Визначено роль Міністерства освіти і науки у формуванні методичних рекомендацій та навчальних програм. Коротко висвітлені особливості інклюзивного та дистанційного навчання, їх результати, недоліки та запропоновано введення доповнень до нормативно-правових актів стосовно вищезазначених видів освіти.

Ключові слова: *освіта, інклюзивне навчання, законодавство, розвиток, фінансування.*

Vitalina DENYSENKO,

orcid.org/0000-0002-4918-5830

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) denisenko_vitalina@ukr.net*

Iryna GLADUSH,

orcid.org/0000-0003-0917-7665

*Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) irina_gladush@ukr.net*

REGULATORY AND LEGAL ENSURING OF EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Ukraine is an independent state with a bright historical past, a rich culture and a developed educational sphere. The article defines the main regulatory and legal ensuring that will contribute to the further development of education in the category of education during special conditions (the spread of the coronavirus disease COVID-19, the invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine) and inclusive education.

The right to education is one of the fundamental rights, which is enshrined in various legislative acts, conventions, and international treaties, that is, this right must exist, despite the occurrence of various circumstances. With the onset of the

above-mentioned complications, the participants of the educational process lost their understanding of the algorithm of actions related to education, because there are shortcomings in the regulatory and legal support. The education industry strives to adapt to new conditions, relying on modern legislation and world standards. The priority task of the future is the modernization of education in accordance with modern international requirements.

The analysis of research in this area made it possible to identify certain legislative issues that negatively affect the further development of education in Ukraine and reduce the effectiveness of funding in this area. On the basis of the examples given in the article and the proposed solutions, it is possible to prevent the occurrence of gaps in the legislation, to ensure the appropriate acquisition of knowledge and skills. Adequate regulatory and legal support is a prerequisite for successful development in the field of education and the foundation for further cooperation with other countries of the world for obtaining and using international experience. The role of the Ministry of Education and Science in the formation of methodological recommendations and educational programs is determined. The features of inclusive and distance education, their results, shortcomings are briefly highlighted, and the introduction of additions to the normative legal acts regarding the above-mentioned types of education is proposed.

Key words: education, inclusive education, legislation, development, financing.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення залишаються актуальними питання про цілі, завдання та розвиток освіти, адже в Україні періодично діє форма дистанційного навчання у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 та вторгненням Російської Федерації на територію незалежної України. Наразі багато освітніх закладів вищої та середньої освіти продовжують дистанційне навчання, виконуючи певні установки, які суперечать нормативній базі. Додатковою проблемою є збільшення людей з особливими потребами, тобто постає важливе питання про удосконалення організації інклюзивного навчання, що посприє розвитку всієї освіти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про освіту», Закону України "Про дошкільну освіту", Закону України «Про фахову передвищу освіту», Закону України «Про вищу освіту», Указу Президента України "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні", Указу Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" та інших нормативно-правових актів. Вагому роль відіграють праці таких науковців, як Т. С. Томаля, О. А. Дубасенюк, В. Ю. Биков, А. Ю. Іщенко, Т. С. Яровенко, В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, Л. Д. Березівська, А. О. Омельченко, А. П. Джурило, І. І. Драч, В. В. Осадчий та інші.

З усією успішністю виконаних досліджень окремі аспекти нормативно-правового регулювання галузі освіти залишилися поза увагою науковців. Наприклад, відсутні дослідження поглибленого аналізу нормативно-правового забезпечення під час дистанційного навчання. Недостатньо окреслено законодавчу базу інклюзивної освіти.

Формулювання мети статті. Виходячи з цих міркувань, мета даної статті полягає в тому, щоб розглянути достатність законодавчої бази, цілі, завдання та мету окремих нормативно-правових

актів, які регламентують якісний розвиток освіти при обставинах, які виникли в теперішньому часі. Досить важливо не збільшення кількості нормативно-правових актів, а поліпшення їх змісту та завдань.

Виклад основного матеріалу. Галузь освіти відіграє одну з провідних ролей в забезпеченні безперервного функціонування держави. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що успішному розвитку освіти сприяють передусім державна політика й законодавча база, що передбачають відповідальність держави, підприємців, територіальних громад і громадських організацій за підтримку професійного і особистісного розвитку громадян, визначають порядок фінансування цієї діяльності. Плодом освіти прийнято вважати висококваліфікованих працівників різних галузей, адже це підкреслює те, що розвиток освіти в Україні відбувається і дає позитивні результати. У нормативно-правових документах щодо освіти вказується на актуальність постійного оновлення змісту та організації навчально-виховного процесу, відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Передбачається створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина, інтеграції України в європейський та світовий простір, завдяки чому можна досягти вагомих успіхів і в інших євроінтеграційних процесах.

Однією з важливих умов успішних перетворень та подальшого розвитку у даній сфері є свідомо підтримка з боку суспільства. Тому стратегічне планування і практична реалізація державної освітньої політики має спиратися на достовірне знання того, як до неї ставляться учасники освітнього процесу і широкі верстви населення. Вагомою є також упевненість людей у потребі здійснення реформ з метою підвищення конкурентоспроможності української освіти в сучасному цифровому світі.

Загалом стратегічними пріоритетними завданнями реформування системи освіти в Україні є:

– побудова національної системи освіти, формування освіченої творчої особи, забезпечення пріоритетного розвитку людини;

– функціонування і розвиток національної системи освіти на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності суспільних і духовних цінностей;

– вихід системи освіти в Україні на рівень систем освіти розвинених країн світу шляхом корінного реформування його концептуальних, структурних і організаційних систем (Чернікова, 2015: 199-203).

Тому розглянемо нормативну базу згідно проблематики. Слід зазначити, що основу нормативної бази в галузі освіти становить Закон України «Про освіту», який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Згідно зазначеного нормативно-правового акту, освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (Закон України «Про освіту», 2022).

Вищезазначений документ створює фундамент для застосування правових норм у сфері освіти. Розглянемо більш детально два види освіти, а саме інклюзивне та дистанційне навчання, та їх законодавче закріплення.

Висвітлимо питання щодо інклюзивної освіти – це процес, який поєднує особистісно-орієнтовані методи навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності людей з особливими освітніми потребами, для отримання певних знань та якісної організації їх

перебування в навчальних закладах. Метою інклюзивного навчання є соціалізація осіб з особливими потребами. Законодавче закріплення прав людини і надання відповідних гарантій у нормативних документах більшості європейських країн призвело до створення якісної інклюзивної освіти. До міжнародних нормативних документів, які є основою розвитку інклюзивної освіти відносяться:

1. Всесвітня декларація прав людини – 1948 р.

2. Декларація про права дитини – 1959 р.

3. Конвенція про права дитини – 1989 р.

4. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів – 1993 р.

5. Саламанська декларація – 1994 р.

Щодо реформування правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні, то воно відбувається постійно у зв'язку з прийняттям низки законів, прикладом є Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 5 червня 2014 р. № 1324-УП, яким внесено зміни до Закону України «Про дошкільну освіту» щодо можливості створення у складі дошкільних навчальних закладів спеціальних та інклюзивних груп, до Закону України «Про загальну середню освіту», які унеможливають дискримінацію осіб з особливостями інтелектуального, соціального і фізичного розвитку та надають додаткові соціальні гарантії відповідним категоріям учнів (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», 2014).

Також слід виокремити важливі норми Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., що вводять поняття особи з особливими освітніми потребами, під яким пропонується розуміти осіб з інвалідністю, які потребують додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», 2022).

Основний Закон - Конституція України тлумачить, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Але все-таки перед багатьма громадянами України постає низка бар'єрів у реалізації своїх прав, отриманні вільного доступу до публічних послуг та повноцінної участі у освітньому процесі та суспільному житті. Дані перешкоди наявні у різних сферах, але провідну роль займає сфера освіти, адже від неї залежить самореалізація особи та її майбутнє.

З метою створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової,

соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики, 14.04.2021 року Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Одним з очікуваних результатів від дії даного документу є підтримка рівних можливостей та вільний доступ до освіти стосовно всіх категорій осіб.

Поступово розвивається і вдосконалюється нормативно-правова база, орієнтована на впровадження інклюзивного навчання. Сьогодні відповідні положення містяться:

1. Закон України «Про освіту» (стаття 37);
2. Закон України «Про дошкільну освіту» (стаття 33);
3. Закон України «Про загальну середню освіту» (стаття 21);
4. Закон України «Про професійно-технічну освіту» (стаття 42);
5. Закон України «Про вищу освіту» (стаття 3).

Відповідні положення також внесено до законів України «Про охорону дитинства» (стаття 7) та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (статті 4, 22) (Томалія, 2014: 310-311).

Міністерство освіти і науки України постійно вдосконалює нормативно-правові акти певними пунктами:

- розробляє порядок відкриття та комплектування інклюзивних груп для людей з особливими освітніми потребами в різних навчальних закладах;
- розробляються певні методичні рекомендації з організації діяльності інклюзивних груп у навчальних закладах;
- покращуються умови навчання людей з особливими потребами, підбираються індивідуальні програми;
- врегульовуються умови оплати праці задіяних фахівців.

Проте, незважаючи на покращення законодавчої бази із запровадження інклюзивної освіти й певні досягнення на даному шляху, є чимало перешкод для її подальшого якісного розвитку. Головним негативним чинником є відсутність нормативно-правових актів, які б закріплювали відповідні вимоги до навчальних закладів щодо дотримання важливих правил (наявність спеціального обладнання, літератури для осіб з особливими потребами) та недостатність фінансування даної освіти. Недосконалість навчальних програм, закріплених Міністерством освіти та науки України, які рекомендуються для освіти дітей з особливими потребами в навчальних закладах. На сучасному етапі навчальні програми затверджені Міністерством освіти і науки України, передбачені виключно для дітей, які навчаються на

засадах інклюзії, тоді як для дітей індивідуальної форми навчання спеціальних навчальних програм не передбачено, тобто індивідуальний підхід до освітніх потреб дитини з неповноправністю в умовах загальноосвітньої школи фактично відсутній. Серед затверджених навчальних програм наявні:

1. для дітей з порушенням зору;
2. для дітей з порушенням інтелектуального розвитку;
3. для дітей з порушеннями слуху;
4. для дітей з помірною розумовою відсталістю;
5. для дітей з тяжкими порушеннями мовлення;
6. для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

На жаль, програми для дітей з іншими особливостями, такими як гіперактивний розлад з дефіцитом уваги, розлади спектру аутизму, та комплексними порушеннями відсутні. Тобто ще одним недоліком нормативно-правового забезпечення освіти виступає незакінчене формування нормативних актів, яке гальмує процес розвитку (Козак, Фаласеніди, 2015: 40-43).

Тому потрібно продовжувати законодавче оформлення цієї системи навчання, формувати відповідну взаємодію, де певний нормативний акт будуть спільно готуватимуть представники всіх відповідальних відомств з метою розвитку освіти.

Щодо нормативно-правового забезпечення розвитку освіти під час дистанційного навчання, то можна зазначити, що нормативна база застаріла. Поняття «дистанційної освіти» розкриває такий нормативний документ як «Положення про дистанційне навчання» (2013). Даний документ розрізняє поняття «дистанційне навчання» та «технології дистанційного навчання», які можна використовувати для забезпечення навчання в різних формах.

Уперше законодавчо можливість дистанційного навчання була закріплена в Програмі розвитку системи дистанційного навчання 2004–2006 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2003 р. № 1494). На виконання програми було розроблене перше Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2004 № 40. З вдосконаленням технологій у 2013 році було розроблено нове Положення про дистанційне навчання.

Положення про дистанційну освіту та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні регулюють права та обов'язки учасників навчального процесу. Як визначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок

і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій (Наказ МОН «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», 2020).

Під час поширення коронавірусної хвороби COVID-19 на території України Міністерством освіти і науки України було затверджено досить важливе Положення щодо особливостей організації освітнього процесу під час карантину, де було зазначено, що на період карантину керівники закладів фахової передвищої освіти, що належать до сфери управління МОН, зобов'язані забезпечити організацію освітнього процесу шляхом використання технологій дистанційного навчання, неухильно дотримуючись при цьому положень чинного законодавства.

17.08.2021 року Міністерством освіти і науки України було підготовлено певні методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу, а саме у формі дистанційного навчання в поза-шкільній освіті.

Законодавча база щодо дистанційного навчання є застарілою, оскільки немає оновленої інформації, які стосуються вимог для проведення занять після повномасштабного вторгнення на територію України. Для успішного розвитку освіти в будь-яких умовах потрібно мати сталу нормативно-правову базу, а саме закріпити алгоритм дій для проведення занять з метою налагодження психологічного стану здобувачів освіти та передачі знань під час виникнення можливих ускладнених обставин в країні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. Узагальнюючи аналіз нормативно-правової бази з точки зору впровадження інклюзивної освіти та дистанційного навчання, можна сказати, що вона потребує вдосконалення. Треба зазначити, що офіційні документи в галузі освіти не містять певних важливих аспектів для успішного функціонування та підтримки з боку суспільства. Перспектива подальшого розвитку полягає в отриманні зарубіжного досвіду та формуванні більш розширеної якісної законодавчої бази шляхом затвердження нових нормативно-правових актів та удосконалення вже існуючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернікова Л.Ф. Розвиток освіти в сучасній Україні: освітньо-правовий аспект. Вопросы духовной культуры. 2015. № 49. С. 199–203.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 5 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 05.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 12 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
5. Томаля Т.С. Нормативно-правове забезпечення розвитку інклюзивної освіти в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 4. С. 310–311.
6. Козак М.Я., Фаласеніди Т.М. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні. Імідж сучасного педагога. 2015. № 3 (152). С. 40–43.
7. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 р. № 466 : станом на 16 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.

REFERENCES

1. Chernikova L. F. Rozvytok osvity v suchasni Ukraini: osvitno-pravovyi aspekt [Development of Education in Modern Ukraine: Educational and Legal Aspect]. Voprosy dukhovnoi kultury [Questions of spiritual culture]. No 49. P. 199–203. [in Ukrainian].
2. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [On education: law of Ukraine] vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII : stanom na 5 lyp. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy pro osvitu shchodo orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia : Zakon Ukrainy [On making changes to some laws of Ukraine on education regarding the organization of inclusive education: Law of Ukraine] vid 05.06.2014 r. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>. [in Ukrainian].
4. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy [On higher education: law of Ukraine] of 01.07.2014 no. 1556-VII : as of 12 May 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian].
5. Tomalia T. S. Normatyvno-pravove zabezpechennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal support for the development of inclusive education in Ukraine]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of the Khmelnytskyi National University]. 2018. No 4. P. 310–311.
6. Kozak M. Ya., Falaseniidi T. M. Normatyvno-pravove zabezpechennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal provision of inclusive education in Ukraine]. Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]. 2015. No 3 (152). P. 40–43. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [On the approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] of 25.04.2013 no. 466 : as of 16 October 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>. [in Ukrainian].

УДК 378.147:[37.011.3-051:57]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-43>

Людмила ДОВГОПОЛА,
orcid.org/0000-0001-6407-332X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри біології, методології і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) bogysh@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дозволив обґрунтувати зміст і сутнісні ознаки понять: «математична компетентність» і «дослідницька компетентність», розглянути структуру професійної компетентності майбутнього вчителя біології. Уперше виокремлено дослідницько-математичну компетентність у якості важливого складника професійної компетентності вчителя біології. Запропоновано її авторське трактування – цілісна інтегративна динамічна якість особистості, яка ґрунтується на готовності майбутнього вчителя біології ефективно здійснювати аналіз власної дослідницької діяльності, котра базується на фундаментальних знаннях й уміннях оперувати математико-статистичними методами із метою розв'язання біологічних задач, що виникають у процесі його професійної діяльності.

Пропонується вивчення курсу «Статистичні методи аналізу емпіричних даних у біології» як ефективної педагогічної умови формування досліджуваного феномена. З'ясовано, що він передбачає набуття здобувачами наступних компетентностей відповідно до освітньо-професійної програми «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)»: фахових (здатність розкривати сутнісні ознаки біологічних явищ, процесів і технологій, розв'язувати біологічні задачі; здійснювати безпечні біологічні дослідження в лабораторних і природних умовах, інтерпретувати результати проведених досліджень; здійснювати збір й аналіз емпіричних даних за допомогою спеціальних методів, прийомів і засобів, ідентифікувати видове різноманіття і встановлювати його взаємозв'язки з довкіллям) і предметних (здатність на належному науково-методичному рівні організувати статистичний обробіток даних, зібраних під час спостережень за процесами і явищами як в живій природі, так і в умовах лабораторного експерименту; застосовувати основні алгоритми розрахунку статистичних показників; проводити первинний статистичний обробіток емпіричних даних, у тому числі їх зведення та групування; здійснювати аналіз варіації, будувати ряди розподілу і давати характеристику форми розподілу; робити статистичну обробку результатів вимірювань із використанням пакетів програм Excel тощо) компетентностей. У межах освітнього компонента запропоновано систему авторських ситуаційних біологічних задач.

Ключові слова: біологічна освіта, здобувачі освіти, компетентність, професійна компетентність учителя біології, дослідницько-математична компетентність.

Liudmyla DOVHOPOLA,
orcid.org/0000-0001-6407-332X
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Biology, Methodology and Teaching Methods
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) bogysh@ukr.net

FORMATION OF RESEARCH AND MATHEMATICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS

The analysis of the scientific and pedagogical literature made it possible to substantiate the content and essential features of the concepts: «mathematical competence» and «research competence», to consider the structure of the professional competence of a future biology teacher. For the first time, research-mathematical competence was singled out as an important component of the professional competence of a biology teacher. Its author's interpretation is offered – integral integrative dynamic personality quality, which is based on the readiness of the future biology teacher to effectively carry out the analysis of his own research activity, which is based on fundamental knowledge and the ability to operate with mathematical and statistical methods in order to solve biological problems that arise in the course of his professional activity.

It is proposed to study the course «Statistical methods of empirical data analysis in biology» as an effective pedagogical condition for the formation of the studied phenomenon. It was found that it provides for the acquisition by students of the following competencies in accordance with the educational program «Secondary Education (Biology and Human Health)»: professional (ability to reveal the essential features of biological phenomena, processes and technologies, to

solve biological problems; to carry out safe biological research in laboratory and natural conditions, interpret the results of the conducted research, collect and analyze empirical data with the help of special methods, techniques and tools, identify types of diversity and establish its relationships with the environment) and subject (ability on the appropriate scientific and methodological levels to organize statistical processing of data collected during observations of processes and phenomena both in living nature and in the conditions of a laboratory experiment; to apply basic algorithms for calculating statistical indicators; to carry out primary statistical processing of empirical data, including their summary and grouping; to carry out analysis of variations, build distribution series and characterize the distribution form; perform statistical processing of measurement results using Excel packages, etc.) competencies. Within the framework of the educational component, a system of author's situational biological problems is proposed.

Key words: biological education, students, competence, professional competence of a biology teacher, research and mathematical competence.

Постановка проблеми. Вхідження України до світового освітнього простору зумовлює необхідність реформування вітчизняної системи освіти, зокрема галузі 01 Освіта/Педагогіка. Одним із стратегічних завдань модернізації є підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів. Визначна роль у цьому процесі відведена компетентнісному підходу, котрий зорієнтований на фундаменталізацію вищої освіти й підготовку креативного вчителя із широким професійним світоглядом, а саме: мобільного, здатного до самонавчання, саморозвитку, рефлексії, критичного мислення, планування власної діяльності, ефективного пошуку й опрацювання наукової інформації тощо. Погоджуємося із Ю. Шапраном, який зазначає, що «професійна компетентність учителя біології – це інтегративна якість високовмотивованої особистості, що проявляється у рівні її біологічної освіти та готовності до реалізації особистісного потенціалу під час творчої педагогічної діяльності, вдосконаленні досвіду та прагненні до безперервної самоосвіти» (Шапран, 2013). На сьогодні, підготувати такого фахівця без належним чином сформованих у нього професійних компетентностей є проблемним. Відповідно до нового професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» від 2020 року визначено 15 професійних компетентностей педагогів, якими повинен обов'язково володіти сучасний учитель (Професійний стандарт за професіями, 2020).

Актуальність дослідження детермінується обставиною, що проведений аналіз професійної діяльності вчителя біології показує, що вагомача частина його роботи пов'язана з низкою математичних і дослідницьких задач, розв'язуючи які, учні з'ясовують сутність тих чи інших біологічних процесів, явищ, теорій тощо. Відтак, важливою складовою успішного становлення особистості майбутнього вчителя біології як професіонала, є розвиток його здібностей до опанування мето-

дами наукового пізнання, що надають можливість самостійно здобувати знання і творчо їх використовувати у процесі педагогічної діяльності. Це спонукає до виокремлення дослідницько-математичної компетентності педагога-біолога як однієї із підсистем його професійної компетентності.

Аналіз досліджень. Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних педагогів засвідчив, що вивчення різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів біології займається ряд науковців: Н. Баюрко, М. Білянська, О. Воробйова, Н. Грицай, Р. Мельниченко, В. Оніпко, Л. Соловей, Ю. Шапран та ін.

Окремо акцентуємо увагу на педагогічних працях, предметом наукових розвідок яких є погляди учених на проблему формування математичної компетентності здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка різних спеціальностей, а саме: В. Кірмана, Е. Соколової; В. Кірмана, Г. Чауса; О. Кондратюка; І. Сверчевської; Я. Чкана та ін.

Аспектами організації дослідницької діяльності та формування дослідницької компетентності здобувачів освіти у процесі навчання біології і фахової біологічної підготовки займаються учені-педагоги С. Балашова, К. Бородіна, Н. Грицай, А. Кмець, О. Комарова, Т. Коршевнюк, Н. Матяш, В. Оніпко, О. Пташенчук, Г. Ягенська та ін. Вивчення основ статистичної обробки експериментальних даних у курсі «Генетика з основами селекції» як складової формування навичок дослідницької діяльності у студентів вивчає О. Лагутенко (Лагутенко, 2013).

Отже, дослідження, котрі присвячені значущості розвитку дослідницько-математичних знань, умінь і навичок у майбутніх учителів біології, практично відсутні. Також, мало дослідженою є проблема педагогічних умов, завдяки яким відбувається формування дослідницько-математичної професійної компетентності у процесі фахової підготовки педагогів-біологів із урахуванням вимог Нової української школи та сучасних реалій.

Метою статті є розкриття сутності й ефективних педагогічних умов формування дослідницько-

математичної компетентності педагогів-біологів у процесі їх фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Вивчення математики суттєво розширює і збагачує можливості професійного становлення майбутнього вчителя біології. Адже йому необхідно знати математичні моделі, які використовуються для дослідження біологічних й екологічних об'єктів; уміти застосовувати математико-статистичні методи для обробки та систематизації результатів спостереження й експерименту. Останнє сьогодні є актуальним для здобувачів вищої освіти, які беруть участь у науково-дослідницькій діяльності ЗВО, підготовці та захисті кваліфікаційної роботи. Майбутні вчителі-біологи викладатимуть у закладах загальної середньої освіти предмети природничого циклу (інтегровані курси природничих наук, ботаніка, зоологія, анатомія людини, екологія, популяційна біологія, генетика, молекулярна біологія тощо), для яких математика є фундаментальною, що вносить свій певний внесок у формування професійної компетентності майбутнього педагога. В. Кірман і Г. Чаус досліджуючи структурно-параметричну модель математичної компетентності вчителя біології та підходи до її ідентифікації зазначають, що «аналітична функція вчителя біології включає застосування математико-статистичних задач для аналізу результативності навчання або під час виконання вчителем дослідницької роботи в галузі теорії та методики навчання біології» (Кірман, Чаус, 2020).

Також, майбутній вчитель біології повинен уміти керувати науково-дослідною діяльністю учнів і формувати основні їх уміння і навички дослідницької поведінки. «На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти дослідницька діяльність учителів біології сприймається й розглядається не традиційно, як додаткове навантаження до викладацької роботи, а як головний стиль їх роботи, гармонійна складова освітнього процесу, запорука здатності формувати нові компетентності у випускників закладів загальної середньої освіти» зазначає О. Пташенчук. «Нова» школа потребує «нового» вчителя біології зі сформованою дослідницькою компетентністю (Пташенчук, 2018).

Здійснивши аналіз типових навчальних програм із курсів «Біологія» (6-9 класи) і «Біологія і екологія» (10-11 класи) (рівень стандарту) для закладів загальної середньої освіти варто зазначити, що в їхньому змісті окреслено: «учень повинен уміти розв'язувати елементарні біологічні задачі, зокрема: з молекулярної біології, генетики, екології, популяційної біології та ін.» (Біологія. 6-9 класи. Навчальна програма, 2017), що потре-

бує математичних знань. Також, одним із очікуваних результатів біологічної освіти випускника базової школи є, те що він «самостійно чи в групі досліджує живу природу, планує і проводить спостереження та експеримент, виявляючи допитливість», що вимагає від нього дослідницьких умінь, які лежать в основі основних компетентностей у природничих науках і технологіях, що є ключовими. У змісті Концепції «Нова українська школа» (Нова українська школа, 2016) та Державного стандарту базової середньої освіти (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020) математичну компетентність здобувача середньої освіти окреслено як ключову. Вона вбачає «здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини» (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). Оскільки стандарти освіти виділяють означені якості учнів як ключові, тому їх формування має відбуватися не лише на уроках математики, а й при вивченні усіх дисциплін науково-природничого напрямку, зокрема біології.

Через те що дані якості здобувачів середньої освіти проєктуються у нормативних документах, у змісті шкільного курсу біології і є взаємопов'язаними у зв'язку із цим вони повинні відображатися і в структурі та змісті професійної компетентності вчителя біології. Отже, можемо стверджувати, що математичну та дослідницьку компетентності майбутнього вчителя біології доцільно об'єднати в дослідницько-математичну, яка повинна бути сформована на належному рівні.

Проте, в системі підготовки майбутніх учителів біології, відстежується інша тенденція. На підставі аналізу нормативних документів у галузі освіти (Професійний стандарт за професіями, 2020), сучасних науково-педагогічних досліджень ряду вітчизняних педагогів щодо формування професійної компетентності учителя біології варто зауважити, що ніде не розкриваються поняття «дослідницько-математична компетентність вчителя біології». Структура професійної компетентності майбутніх учителів, на думку багатьох дослідників складається із певних компетенцій, з-поміж яких значущими є: фахова (предметна, спеціальна), психологічна, комунікативна, методологічна, методична (дидактико-методична), етична (моральна), операційно-діяльнісна (практична, технологічна, функціональна), загальнокультурна, управлінська, інформаційна, рефлексивна, аутопсихологічна,

педагогічна (Акімова, Галузьяк, 2016: 16). Так, Ю. Шапран у структурі професійної компетентності учителя біології виділяє: ціннісно-орієнтаційну, стратегічну, організаційну, диференційовано-психологічну, інформаційно-технологічну, соціально-комунікативну, творчо-інноваційну, аутопсихологічну, методичну, фахову (предметну), екологічну, здоров'язберігаючу компетентності (Шапран, 2013). В. Оніпко у монографії акцентує увагу на тому, що професійна компетентність майбутнього вчителя природничих дисциплін складається із універсальної соціально значущої педагогічної та професійної природничо-наукової профільної компетентностей (Оніпко, 2011). Т. Бондаренко досліджуючи теоретичні підходи до визначення змісту та структури методичної компетентності майбутніх вчителів біології, зазначає, що «необхідні вчителю біології і дослідницькі уміння, оскільки вони необхідні для здійснення наукового-методичної роботи, підготовки наукових доповідей з проблем організації навчально-виховного процесу з біології, для проведення педагогічних досліджень та експерименту, створення нових програм, методик, технологій, побудови і аналізу педагогічного процесу, для проектування і конструювання педагогічних інновацій, для використання і розробки нових засобів навчання» (Бондаренко, 2012: 150-155).

Дослідницькій компетентності та проблемі формування й розвитку дослідницьких умінь майбутніх учителів біології та студентів біологічного профілю присвячено роботи ряду вітчизняних дослідників. Так, О. Пташенчук наголошує на доцільності формування саме дослідницької компетентності «через формування дослідницьких умінь як цілісного, комплексного, інтегративного, особистісного феномена. Дослідницька компетентність учителів має поєднувати власне їхні дослідницькі спроможності й готовність зі здатністю залучати до дослідницької діяльності своїх учнів» (Пташенчук, 2018: 141). Тому, аналіз трактувань поняття дослідницька компетентність у різних авторів дозволяє, визначити зазначену дефініцію як цілісне інтегративне утворення особистості, конгломерат знань, умінь, навичок, досвіду діяльності дослідника, його мотиваційно-ціннісних і вольових якостей, що виявляються у готовності й здатності до дослідницької діяльності з використанням методів наукового пізнання із метою отримання нових знань, застосуванні творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, аналізі, прийнятті рішень й оцінці результатів дослідницької діяльності (Головань, Яценко, 2012: 55-62).

Щодо визначення математичної компетентності вчителя біології, нам імпонує дефініція В. Кірмана, Г. Чауса, які визначають її як «інтегральну якість особистості, що полягає у здатності та готовності використовувати математику для здійснення операційних, гносеологічних та аналітичних функцій діяльності вчителя біології, пов'язаної з навчанням» (Кірман, Чаус, 2020).

Таким чином, роль математико-статистичних і дослідницьких методів у галузі біологічної освіти різко зростає, а тому їх використання у якості освітнього інструмента у процесі професійної підготовки має бути доступним будь-якому випускнику-біологу педагогічного закладу вищої освіти (ЗВО).

Отже, виходячи із здійсненого аналізу напрацювань ми вважаємо за доцільне виділити **«дослідницько-математичну компетентність учителя біології»** як складову їх професійної компетентності та стверджуємо, що означений феномен варто сприймати як *цілісну інтегративну динамічну якість особистості, яка ґрунтується на готовності майбутнього вчителя біології ефективно здійснювати аналіз власної дослідницької діяльності, який базується на фундаментальних знаннях і уміннях оперувати математико-статистичними методами із метою розв'язання біологічних задач, що виникають у процесі їх професійної діяльності.*

У проєкті Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня освіти, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка (2017 р.), за предметною спеціальністю 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» (Проєкт Стандарту вищої освіти України, 2017) із восьми сформульованих спеціальних (предметних) компетентностей найближчими до дослідницько-математичної компетентності є: здатність здійснювати безпечні біологічні дослідження у лабораторії та природних умовах, інтерпретувати результати досліджень; розкривати сутність біологічних явищ, процесів і технологій, розв'язувати біологічні задачі. Очевидно, що означена якість педагога-біолога, відповідно до його професійних функцій, не може обмежуватись лише зазначеними трактуваннями. І тому вдосконалюючи освітньо-професійну програму «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Університету Григорія Сковороди факультету гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій ми розширили фахові компетентності здобувачів освіти додавши ще одну, а саме: здатність здійснювати збір й аналіз емпіричних даних за допомогою спеціальних методів,

приймів і засобів, ідентифікувати видове різноманіття і встановлювати його взаємозв'язки з довкіллям.

Реалізація формування означеного феномена в майбутніх випускників спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти відбувається у процесі опанування освітніми компонентами циклів загальної і професійної підготовки: «Основи наукових досліджень та академічного письма», «Інформаційні технології в освіті», «Генетика з основами селекції. Молекулярна біологія», «Хімія органічна. Хімія аналітична», «Біохімія. Фізіологія рослин», «Хімія загальна, неорганічна та фізикоїдна», «Навчально-польова практика з ботаніки та зоології безхребетних», «Навчальна практика з генетики та основ здоров'я» і «Курсова робота з фахових дисциплін» та ін. Також важливе значення мають вибіркові навчальні дисципліни ОПП: «Основи екології», «Лікарські рослини з основами ресурсознавства», «Методика розв'язування задач із біології», «Дослідницька діяльність школярів із біології».

Фундаментальну роль у формуванні означеної компетентності, на нашу думку, відіграє освітній компонент «*Статистичні методи аналізу емпіричних даних у біології*» рекомендований здобувачам вищої освіти як вибірковий. Погоджуємося із О. Лагутенко, що «Важливою складовою формування дослідницької компетентності майбутніх учителів біології, яка забезпечує поглиблення теоретичних знань і розвиток дослідницьких умінь, є вивчення основних положень і методичних основ біометричного аналізу, які найбільш часто застосовуються при проведенні біологічних досліджень» (Лагутенко, 2012).

Знання, які здобувачі вищої педагогічної освіти отримують у процесі вивчення зазначеного освітнього компонента, є підсумовуючими для блоку дисциплін, що забезпечують природничо-наукову та професійно-практичну підготовку майбутніх учителів-біологів. У рамках вивчення курсу продовжується розвиток дослідницького та математичного кругозору студентів, формуються взаємозв'язки між статистикою, обов'язковими та вибірковими навчальними дисциплінами їх професійної підготовки. Фахові та предметні компетентності, які формуються у процесі вивчення презентованого курсу, реалізуються під час написання кваліфікаційних робіт і зберігають свою актуальність для здобувачів ступенів магістра та доктора філософії, де основу освітнього процесу складає науково-дослідницька робота. *Метою* презентованої навчальної дисципліни є формування у студентів розуміння теоретичних і прак-

тичних основ статистичної обробки емпіричних даних і сутності вибіркового методу дослідження, уміння планувати біологічний експеримент, обирати адекватні методи обробки експериментального матеріалу й коректно їх використовувати, доводити одноманітність або відмінність порівнювальних груп (природних угруповань, біологічних об'єктів, або їх складових).

Основними завданнями, які ставляться перед студентами-біологами у процесі вивчення курсу «Статистичні методи аналізу емпіричних даних у біології», виступають: формування знань про основні положення теорії ймовірностей, на яких базується математична статистика; методи планування експериментальних досліджень; методи статистичного аналізу при розв'язуванні біологічних завдань; прикладні статистичні пакети програм обробки й підготовки даних для відповідних електронних пристроїв.

Вивчення освітнього компоненту «Статистичні методи аналізу емпіричних даних у біології» передбачає набуття здобувачами наступних *компетентностей* відповідно до освітньо-професійної програми «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)»: *фахових* (здатність розкривати сутнісні ознаки біологічних явищ, процесів і технологій, розв'язувати біологічні задачі; здійснювати безпечні біологічні дослідження в лабораторних і природних умовах, інтерпретувати результати проведених досліджень; здійснювати збір й аналіз емпіричних даних за допомогою спеціальних методів, прийомів і засобів, ідентифікувати видове різноманіття і встановлювати його взаємозв'язки з довкіллям) і *предметних* (здатність на належному науково-методичному рівні організувати статистичний обробіток даних, зібраних під час спостережень за процесами і явищами як в живій природі, так і в умовах лабораторного експерименту; застосовувати основні алгоритми розрахунку статистичних показників; проводити первинний статистичний обробіток емпіричних даних, у тому числі їх зведення та групування; здійснювати аналіз варіації, будувати ряди розподілу і давати характеристику форми розподілу; робити статистичну обробку результатів вимірювань із використанням пакетів програм Excel тощо) компетентностей.

Освітнім інструментом формування дослідницько-математичної компетентності, є розв'язування ситуаційних біологічних задач. Розглянемо запропоновані нами їх приклади.

Із метою ознайомлення студентів із основами статистичного аналізу експериментальних даних

у тематичному плані презентованого курсу передбачено лабораторні роботи: «Групування результатів спостереження. графіки розподілу», «Визначення середньої арифметичної і біометричних показників ряду розподілу», «Визначення структурних середніх величин – медіани і моди» «Способи обчислення середньої арифметичної. Асиметрія й ексцес» у процесі виконання яких вони навчаються систематизувати результати спостереження, будувати варіаційні ряди, графіки розподілу даних, віднаходити властиві досліджуваним ознакам закономірності, визначати середні величини й біометричні показники ряду розподілу, способи обчислення структурних величин, отримують навички обчислення асиметрії й ексцесу тощо.

Приклад 1. У лучному фітоценозі, на моніторинговій ділянці, здійснили морфометрію (заміряли висоту рослин) пижма звичайного (*Tanacetum vulgare* L.). Отримали наступні заміри: 22; 23; 22; 22; 17; 23; 20; 20; 21; 25; 27; 24; 22; 21; 16; 23; 18; 21; 24; 18; 21; 22; 25; 23; 21; 20; 25; 18; 21; 21; 24; 25; 19; 18; 22; 25; 27; 19; 17; 18; 22; 23; 24; 19; 26; 21; 25; 25; 23; 27 (у см.). Розподіліть отриману сукупність у варіаційний ряд. Охарактеризуйте як варіює досліджувана ознака. Установіть ліміти варіації, розмах варіації, величину класового інтервалу (Шапран, Довгопола, 2022).

Приклад 2. В агроценозі, на закладеній обліковій ділянці, здійснили вимірювання довжини тіла колорадського жука (*Leptinotarsa decemlineata* Say). Дані яких розподілилися наступним чином (табл. 1):

Визначте середнє значення, дисперсію, стандартне відхилення і коефіцієнт варіації. Зробіть висновки (Шапран, Довгопола, 2022).

Приклад 3. Використовуючи дані ряду розподілу довжини стеблових листків золототисячника звичайного (*Centaurium erythrea* Rafn.) (табл. 2), розрахуйте медіану й моду:

Приклад 4. Із метою визначення середньої кількості гілок у кільцях сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) досліджено 236 кілець, у яких зафіксовано від 4 до 10 гілок (тобто 4, 5, 6, ... тощо). Розподіл 236 кілець за кількістю гілок (тобто частота – f) показав, що з відповідною кількістю гілок (від 4 до 10) зустрічалось від 10 до 64 кілець (табл. 3). За допомогою поетапних операцій, поданих у таблиці 3, розрахуйте середню арифметичну із застосуванням її умовного значення із допомогою способів умовної середньої та сумування (Шапран, Довгопола, 2022).

Із метою ознайомлення майбутніх педагогів-біологів із явищем того що між морфологічними елементами живих організмів існує певний взаємозв'язок (зазвичай, прямолінійний), який полягає у тому, що із збільшенням або зменшенням розміру одного елемента відповідно збільшуються або зменшуються розміри іншого елемента в робочій програмі освітнього компонента передбачено тему: «Визначення числових показників кореляції й їх достовірності».

Приклад 5. Обчислити кореляційне відношення між діаметром (x) і висотою (y) сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) за наведеними емпіричними даними (табл. 4):

Таблиця 1

Варіаційний ряд довжини тіла колорадського жука (*Leptinotarsa decemlineata* Say)

Довжина жука, мм (x)	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Число випадків, (f)	15	38	55	90	118	165	146	135	114	82	42

Таблиця 2

Варіаційний ряд розподілу довжини стеблових листків золототисячника звичайного (*Centaurium erythrea* Rafn.)

x_i	25	35	45	55	65	75	85	95	105	115	125
f	8	85	166	120	74	35	22	8	6	0	1

Таблиця 3

Розрахунок середньої арифметичної із застосуванням її умовного значення

№	Назва операції	Кількість гілок у кільці							
		4	5	6	7	8	9	10	
1.	Варіанти (x)	4	5	6	7	8	9	10	
2.	Частота (f)	25	25	52	48	64	12	10	
3.	Визначення умовної середньої ($A_{ум}$)								
4.	Обчислення відхилення: a								
5.	Обчислення добутку: fa								
6.	Обчислення сумарних значень:								
7.	Визначення середнього арифметичного:								

Таблиця 4

Емпіричні дані висоти та діаметру дерев сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.)

x	6	12	14	16	20	22	24	26	28
y	8,0	17,3	18,5 17,5	18,3 18,8 18,2 17,8	18,5 18,3	20,7 18,8 20,6 19,0	28,8 20,5	26,2 29,9	20,7 21,5

Висновки. Сьогодні випускник педагог-біолог зі сформованою на належному рівні дослідницько-математичною компетентністю, який готовий ефективно працювати в умовах нової української школи є затребуваним на ринку праці. Вважаємо, що запропонована нами якість є фундаментальною у фаховій підготовці вчителя біології. Розв'язування ситуаційних біологічних задач у процесі вивчення курсу «Статистичні методи

аналізу емпіричних даних у біології» є ефективним освітнім інструментом її формування.

До подальших досліджень у цьому напрямі можна віднести встановлення структури, зокрема: компонентів, показників та рівнів сформованості дослідницько-математичної компетентності, розробка методичних засад розвитку зазначеної якості у процесі фахової підготовки педагогів-біологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В., Галузьяк В. М. Формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2016. С. 16.
2. Біологія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 21.09.2022).
3. Бондаренко Т. Визначення змісту, структури та етапів формування методичної компетентності у майбутніх учителів біології. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Вип.5, 2012. С. 150-155.
4. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*: зб. наук. праць. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. Вип. VII. С. 55-62.
5. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 [Електрон. ресурс]. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.09.2022).
6. Кірман В. К., Чаус Г. Г. Структурно-параметрична модель математичної компетентності вчителя біології та підходи до її ідентифікації. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. 2020. Випуск 1(15). С. 100-112.
7. Лагутенко О. Т. Вивчення основ біометрії в курсі «Генетика з основами селекції» як важлива складова формування навичок дослідницької діяльності. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9-10 лютого 2013 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 134-136.
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 21.09.2022).
9. Оніпко В. В. Професійна підготовка вчителя природничих дисциплін до роботи у профільній школі: монографія. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2011. 375 с.
10. Проект Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня освіти за спеціальністю 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Режим доступу URL: <https://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/014-Sered.osv.bak.pdf> (дата звернення: 21.09.2022).
11. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Режим доступу URL: <https://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=22daac6a-f0db-4de0-8d49-47aa6b2ecb99> (дата звернення: 21.09.2022).
12. Пташенчук О. О. Набуття дослідницької компетентності майбутніми вчителями біології як вимога часу. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки». Т.4, 2018. С. 135-144.
13. Шапран Ю. П., Довгопола Л. І. Статистичні методи аналізу емпіричних даних у біології: навч.-метод. посіб. Переяслав (Київ. обл.): Домбровська Я. М., 2022. 92 с.
14. Шапран Ю. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології. Монографія. Переяслав-Хмельницький: Видавництво «КСВ», 2013. 334 с.

REFERENCES

1. Akimova O. V., Haluziak V. M. Formuvannia zahalnopedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv: monohrafiia. [Formation of general pedagogical competence of future teachers: monograph] Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». 2016. S. 16. [in Ukrainian].

2. Bioloģiia. 6-9 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Biology. 6-9 grades. Curriculum for institutions of general secondary education]. Rezhym dostupu URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (data zvernennia: 21.09.2022). [in Ukrainian].

3. Bondarenko T. Vyznachennia zmistu, struktury ta etapiv formuvannia metodychnoi kompetentnosti u maibutnikh vchyteliv bioloģii [Determination of the content, structure and stages of the formation of methodological competence in future biology teachers]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. Vyp.5, 2012. S. 150-155. [in Ukrainian].

4. Holovan M. S., Yatsenko V. V. Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist» [The essence and content of the concept of «research competence»]. Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli: zb. nauk. prats. Kryvyi Rih: Vydavnychi viddil NMetAU, 2012. Vyp. VII. S. 55-62. [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. № 898 [Elektron. resurs]. Rezhym dostupu URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Tex> (data zvernennia: 21.09.2022). [in Ukrainian].

6. Kirman V. K., Chaus H. H. Strukturno-parametrychna model matematychnoi kompetentnosti vchytelia bioloģii ta pidkhody do yii identyfikatsii [A structural-parametric model of the mathematical competence of a biology teacher and approaches to its identification]. Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity. 2020. Vypusk 1(15). S. 100-112. [in Ukrainian].

7. Lahutenko O. T. Vyvchennia osnov biometrii v kursi «Henetyka z osnovamy selektsii» yak vazhlyva skladova formuvannia navychok doslidnytskoi diialnosti [Studying the basics of biometrics in the course «Genetics with the basics of selection» as an important component of the formation of research skills]. Yednist navchannia i naukovykh doslidzhen – holovnyi pryntsyp universytetu: zbirnyk naukovykh prats zvitno-naukovoï konferentsii vykladachiv universytetu za 2012 rik, 9-10 liutoho 2013 roku / ukl. H. I. Volynka, O. V. Uvarkina, O. P. Yemelianova. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2013. S. 134-136. [in Ukrainian].

8. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Rezhym dostupu URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 21.09.2022). [in Ukrainian].

9. Onipko V. V. Profesiina pidhotovka vchytelia pryrodnychkykh dystsyplin do roboty u profilnii shkoli: monohrafiia [Professional training of a science teacher to work in a specialized school: monograph]. Poltava: PNU im. V. H. Korolenka, 2011. 375 s. [in Ukrainian].

10. Proekt Standartu vyshchoi osvity Ukrainy pershoho (bakalavrskoho) rivnia osvity za spetsialnistiu 014 «Serednia osvita (za predmetnymy spetsialnostiamy)» [The project of the Standard of Higher Education of Ukraine of the first (bachelor's) level of education in specialty 014 «Secondary education (by subject specialties)»]. Rezhym dostupu URL: <https://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/014-Sered.osv.bak..pdf> (data zvernennia: 21.09.2022). [in Ukrainian].

11. Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoï osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Teacher of primary education (with junior specialist diploma)»]. Rezhym dostupu URL: <https://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=22daac6a-f0db-4de0-8d49-47aa6b2ecb99> (data zvernennia: 21.09.2022). [in Ukrainian].

12. Ptashenchuk O. O. Nabuttia doslidnytskoi kompetentnosti maibutniny vchyteliamy bioloģii yak vymoha chasu [Acquisition of research competence by future biology teachers as a requirement of the time]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «Pedahohichni nauky». T.4, 2018. S. 135-144. [in Ukrainian].

13. Shapran Yu. P., Dovhopola L. I. Statystychni metody analizu empyrychnykh danykh u bioloģii [Statistical methods of empirical data analysis in biology]: navch.-metod. posib. Pereiaslav (Kyiv. obl.): Dombrovska Ya. M., 2022. 92 s. [in Ukrainian].

14. Shapran Yu. P. Formuvannia profesiinoï kompetentnosti maibutnikh uchyteliv bioloģii. Monohrafiia [Formation of professional competence of future biology teachers. Monograph]. Pereiaslav-Khmelnyskyi: Vydavnytstvo «KSV», 2013. 334 s. [in Ukrainian].

УДК 376.016:54]:351.86

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-44>**Irina ЄСІКОВА,***orcid.org/0000-0003-0794-2781**аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) trinitronwowi@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ХІМІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану важливо організувати навчальний процес дітей з особливими освітніми потребами таким чином, щоб діти відчували себе в безпеці та могли якісно засвоювати знання та компетенції необхідні для соціалізації та професійного розвитку. В даній статті висвітлено особливості вивчення хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Метою статті є теоретично обґрунтувати особливості процесу вивчення хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану.

У статті наведені результати аналізу організації освітнього процесу з хімії для дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Новизна дослідження полягає в аналізі результатів досліджень, пов'язаних з організацією процесу навчання хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану, розробкою інформаційної картки з домедичної допомоги. Узагальнено та систематизовано наявну інформацію з домедичної допомоги у разі забруднення повітря хімічними речовинами, з якою повинен бути ознайомлений кожен учень, а учні з особливими освітніми потребами повинні мати її при собі в роздрукованому або в електронному варіанті для правильного порядку дій в стресовій ситуації.

Розглянуто та проаналізовано урядовий проект «Безпечне освітнє середовище в умовах війни» в рамках якого департаментом комунікації МВС розроблено «Абетку з безпеки».

Створено та наведено як приклад інформаційну картку до уроку з хімії, яку доцільно використовувати як під час дистанційного навчання так і очно. Вона допоможе учням з особливими освітніми потребами у власному темпі та у зручний час навчатися у такій непростій час.

Отже, організація освітнього процесу з хімії для дітей з особливими освітніми потребами потребує особливого підходу, зміни цілей, очікувань, необхідністю адаптувати навчальний процес до обставин та оволодіння учнями необхідними компетентностями для своєчасної допомоги та збереження власного життя. З'ясовано, що питання організації навчального процесу з хімії для дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни досі залишається до кінця не розв'язаними. Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці відповідних науково-методичних рекомендацій щодо організації навчального процесу та в адаптації навчальних програм з хімії відповідно до вимог часу, добираючи теми корисні, цікаві дітям сьогодні.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, дистанційне навчання хімії, інформаційно-комунікаційні технології, воєнний стан.

Irina YESIKOVA,*orcid.org/0000-0003-0794-2781**Graduate student at the Department of Education and Innovative Pedagogy
G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) trinitronwowi@gmail.com*

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE CHEMISTRY TEACHING PROCESS FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

In the conditions of martial law, it is important to organize the educational process of children with special educational needs in such a way that the children feel safe and can acquire the knowledge and competencies necessary for socialization and professional development. This article highlights the peculiarities of studying chemistry by children with special educational needs under martial law. The purpose of the article is to theoretically substantiate the peculiarities of the process of studying chemistry by children with special educational needs in the conditions of martial law.

The article presents the results of the analysis of the organization of the educational process in chemistry for children with special educational needs in the conditions of martial law. The novelty of the study consists in the analysis of research results related to the organization of the process of teaching chemistry to children with special educational needs in the conditions of martial law, the development of an information card on pre-medical care. The available information on first aid in case of air pollution with chemical substances, which every student should be familiar with, and students

with special educational needs should have with them in a printed or electronic version for the correct course of action in a stressful situation, has been summarized and systematized.

The government project "Safe educational environment in conditions of war" was considered and analyzed, within the framework of which the Ministry of Internal Affairs' communication department developed the "Safety Alphabet".

An information card for a chemistry lesson was created and given as an example, which is appropriate to use both during distance learning and face-to-face. It will help students with special educational needs to learn at their own pace and at a convenient time in such a difficult time.

Therefore, the organization of the educational process in chemistry for children with special educational needs requires a special approach, a change in goals, expectations, the need to adapt the educational process to the circumstances, and students to acquire the necessary competencies for timely help and saving their own lives. It was found that the issue of organizing the educational process in chemistry for children with special educational needs in the conditions of the war still remains unsolved. Therefore, we see the prospect of further research in the development of appropriate scientific and methodological recommendations for the organization of the educational process and in the adaptation of chemistry curricula in accordance with the requirements of the time, choosing topics that are useful and interesting for children today.

Key words: *children with special educational needs, distance learning of chemistry, information and communication technologies, martial law.*

Постановка проблеми. До 24 лютого 2022 року ніхто з нас навіть не міг уявити, що уроки будуть проходити під сигнал повітряної тривоги чи під звуки вибухів. Що діти будуть навчатися не в стінах рідної школи, а у підвалах, бомбосховищах, станціях метро чи навіть з-за кордону. Але, нажаль, нині наша реальність така, що потрібно незважаючи на складні умови навчати дітей та допомагати їм адаптуватися до навчального процесу в умовах воєнного стану.

Освіта є основою повноцінної участі людини в житті суспільства, а також загального економічного розвитку країни. Забезпечення освіти для усіх дітей є важливим завданням, визнаним на державному рівні. Нинішня ситуація в нашій країні не дозволить всім дітям сісти за парти та навчатися офлайн, але освітній процес має відбуватися навіть тоді, коли обставини не дозволяють учням чи вчителям фізично відвідувати школи. Навчання є дуже важливим, особливо для дітей з особливими освітніми потребами.

Організація освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану потребує зовсім іншого підходу, зміни цілей, очікувань та опанування компетентностями для збереження життя та здоров'я.

Аналіз досліджень. Питання застосування технологій дистанційного навчання з учнями з особливими освітніми потребами присвятили свої наукові праці багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких особливий внесок зробили: О. М. Андреева, В.О. Колос, С.М. Березенська, В.Ю. Ващенко, К.Л. Бугайчук, О.В. Рибалко, В.М. Кухаренко, В.І. Алещенко, С. Литовченко, Л. Прохоренко, В. Шевченко, Н. Ярмола та ін.

Питання організації навчальної діяльності з хімії в умовах воєнного стану розглянуті у роботах А.В. Метейко, О. В. Анічкіна, Л. М. Романишина. А.В.

Метейко рекомендує відповідно до навчальних програм з хімії найбільшу увагу учнів приділити актуальній в умовах війни інформації, а саме вивченню правил надання домедичної допомоги у разі отруєння різноманітними хімічними речовинами (Організація процесу навчання).

В умовах воєнного стану питання навчання дітей з особливими освітніми потребами та реалізації технологій дистанційного навчання на уроках хімії є особливо актуальним.

Питання застосування інформаційно-комунікаційних технологій дітьми з особливими освітніми потребами при вивченні хімії присвячено багато праць учених, але питання вивчення хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану вивчено недостатньо. З огляду на це було обрано тему нашого дослідження.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати особливості процесу вивчення хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану.

Відповідно до мети дослідження були використані такі методи і методики дослідження: теоретико-методичний аналіз і синтез науково-методичної літератури та нормативних документів; вивчення особливостей організації навчання хімії дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану «Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022», Міністерством освіти згідно листа МОН від 06.03.22 р. № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу» рекомендується вчителям хімії організовувати освітній процес у дистанційному форматі та сконцентрувати увагу на реалізації наступних завдань: психологічна підтримка учнів, виконання навчальних програм з хімії для учнів 7-9 та 10-11 класів, формування та розвиток ключових й предметних компетентностей (Про організацію, 2022).

Враховуючи обставини в яких відбувається процес навчання варто зосередити увагу учнів з особливими освітніми потребами на опрацюванні правил надання домедичної допомоги у разі отруєння різноманітними хімічними речовинами, адже ця інформація є необхідною в умовах воєнного стану країни. Навчальними програмами з хімії передбачено вивчення таких речовин, як хлор, йод, амоніак (тема «Нітроген та сполуки Нітрогену»), чадний газ (тема «Карбон та сполуки Карбону») потрібно з учнями усіх класів опрацювати порядок дій, яких необхідно дотримуватися у випадку забруднення повітря цими речовинами та чітко пропрацювати дії, які потрібно виконати для нейтралізації отруйними речовинами, переглянути відео матеріали для кращого запам'ятовування та сприйняття. Зважаючи на те, що не всі діти з особливими потребами можуть запам'ятовувати, а в стресових ситуаціях і взагалі забути яких дій потрібно дотримуватися у разі забруднення повітря тими чи іншими хіміч-

ними речовинами, нами була розроблена інформаційна картка, яка повинна бути під рукою, або збережена в гаджеті кожного учня.

В рамках урядового проекту «Безпечне освітнє середовище в умовах війни» Департаментом комунікації МВС розроблено «Абетку з безпеки» для школярів та відповідного мобільного додатку, аби кожна дитина могла знайти для себе відповіді на запитання, як поводитись у різноманітних небезпечних ситуаціях. У цьому посібнику зібрано поради від А до Я, які допоможуть дітям, батькам, викладачам зберегти здоров'я й життя. Тут є відповіді на найактуальніші запитання воєнного сьогодення, насамперед, для дітей: що робити під час «Повітряної тривоги», роз'яснення щодо безпеки мін, бомб, гранат та снарядів. Рекомендації, як діяти під час найрізноманітніших надзвичайних ситуацій: хімічної атаки, радіоактивного забруднення тощо. Включно з Правилами дорожнього руху, а також актуальними темами булінгу та безпеки в інтернеті (Абетка з безпеки,

Рис. 1. Порядок дій у разі отруєння хімічними речовинами

Інформаційна картка до уроку

Прочитай та запиши у робочому зошиті з хімії тему та мету уроку. Під час вивчення цієї теми ти дізнаєшся	
Переглянь відеоурок з теми за покликанням	наприклад Покликання на власний урок або на колекцію уроків Всеукраїнської школи онлайн https://youtu.be/uwog5SIPG40 (Всеукраїнська школа онлайн)
Ознайомся з уроком з теми, що розміщений на платформі Всеукраїнської школи онлайн	наприклад https://youtu.be/uwog5SIPG40 (Всеукраїнська школа онлайн)
Опрацюй зміст параграфу ___ на с. ___ підручника з хімії (автор _____)	Зважаючи, на те, що діти не в рідній школі та багато хто не має підручників розміщуємо покликання на електронний варіант підручника «Електронні версії підручників» (https://cutt.ly/bDURYfa)
Опрацюй презентацію (за наявності)	Покликання на презентацію
Виконай досліди та у віртуальній лабораторії побудуй атом. 1. Періодична система хімічних елементів (довга і коротка форми). 2. Моделі атомів (віртуальні 3D). 3. Форми електронних орбіталей (віртуальні 3D).	https://www.ptable.com https://elements.wlonk.com/ElementsTable.htm https://phet.colorado.edu/uk/simulations/build-an-atom
Для закріплення матеріалу виконай: завдання в підручнику № _____ на с. _____	«Електронні версії підручників» https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pidruchniki/elektronnipidruchniki (Електронні версії підручників)
тестові завдання, що розміщені в матеріалах до уроку на платформі Всеукраїнської школи онлайн, завдання з інтернет ресурсу	https://youtu.be/uwog5SIPG40 https://learningapps.org/3063523
У разі виникнення запитань проконсультуйся з учителем (прописати яким чином відбуватиметься зворотній зв'язок). Фото або скріншот виконаного завдання надішли учителю (спосіб обирає учитель)	

2022). Очевидно, що такий освітній ресурс має превентивну цінність, а ситуація безпосередньої небезпеки може трапитись тут і зараз і потребує мобілізації фізичних і розумових зусиль, спрямованих на виживання, виявлення компетентності, набутої учнями у процесі навчання природничих предметів.

Організуючи навчання дітей з особливими освітніми потребами в дистанційному режимі слід враховувати такі додаткові чинники реалізації освітнього процесу як евакуація учасників освітнього процесу в різні куточки нашої країни та за кордон, складність доступу до інтернету та зв'язку, погіршення фізичного та ментального здоров'я через стрес викликаний війною, яка відбувається понад шість місяців. В умовах війни діти з особливими освітніми потребами є найвразливішою категорією населення і їм дуже важко налаштуватися на освітній процес. Для полегшення засвоєння навчального матеріалу з хімії нами було розроблено інформаційні картки до уроків, які можна використовувати як при дистанційній формі навчання так і при очному навчанні. Інформаційна картка

допоможе учням з особливими освітніми потребами у власному темпі та у зручний час навчатися у такий непростий час. Інформаційна картка складається з таких складових: вивчення нового матеріалу (відбувається за допомогою онлайн уроку, відеороз'яснення теоретичного матеріалу, для цього можна використовувати платформу Всеукраїнська школа онлайн, ютуб канал Міністерства освіти і науки України, відео досліди, підручник з хімії, презентації), первинне засвоєння знань (складання конспекту, структурно логічної схеми уроку), вторинне засвоєння знань (виконання завдань за темою уроку, для цього можна використовувати онлайн ресурс) саморефлексія.

У якості прикладу наводиться структурно логічної схеми уроку 8 класу.

Тема уроку: Будова атома. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів.

Очікувані результати:
формулює періодичний закон;
записує: електронні та графічні електронні формули атомів 20 хімічних елементів;

пояснює періодичність зміни властивостей хімічних елементів (№ 1–20); залежність характеру елементів та властивостей їхніх сполук від електронної будови атомів;

наводить приклади лужних, інертних елементів, галогенів.

Висновки. Освіта в умовах військового стану є не менш важливою ніж у мирний час, але освітній процес важливо адаптувати так, щоб навчання не переважувало дітей з особливими освітніми потребами. Використання інформаційних карт, електронних освітніх платформ, онлайн сервісів та інструментів, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання, на уроках з дітьми з особливими освітніми потребами значно полегшить навчання таких дітей, вони зможуть у власному темпі та

у зручний для них час засвоювати навчальний матеріал. Дистанційна форма навчання в умовах війни є найбільш доступною для розвитку дитини та реалізації її індивідуальної освітньої траєкторії. Педагоги, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, мають враховувати при підготовці до проведення уроків хімії за дистанційною формою, специфіку психофізичного розвитку дитини, її особливі освітні потреби.

Питання організації навчального процесу з хімії для дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни досі залишається до кінця не розв'язаною. Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці відповідних науково-методичних рекомендацій щодо організації навчального процесу та в адаптації навчальних програм з хімії відповідно до вимог часу, добираючи теми корисні, цікаві дітям сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організація процесу навчання хімії в умовах воєнного стану : веб-сайт. URL: <http://www.soippo.edu.ua/index.php/4802-organizatsiya-protsesu-navchannya-khimiji-v-umovakh-voennogo-stanu>
2. Про організацію освітнього процесу: лист МОН від 06.03.22 р. №1/3371-22 URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ (дата звернення: 26.08.2022)
3. Абетка з безпеки : веб-сайт. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9719-u-mvs-rozrobyly-abetku-z-bezpeky-dlia-shkoliariv.html>
4. Всеукраїнська школа онлайн: URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/vseukrayinskashkola-onlajn>
5. Електронні версії підручників з хімії URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya_osvita/pidruchniki_elektronnipih

REFERENCES

1. Orhanizatsiya protsesu navchannya khimiyi v umovakh voyennoho stanu [Organization of the process of teaching chemistry under martial law] URL: <http://www.soippo.edu.ua/index.php/4802-organizatsiya-protsesu-navchannya-khimiji-v-umovakh-voennogo-stanu> [in Ukrainian]
2. Pro orhanizatsiyu osvith'oho protsesu: lyst MON [About the organization of the educational process: letter of the Ministry of Education and Culture March 06 2022, №1/3371]. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ [in Ukrainian]
3. Abetka z bezpeky (2022) [Safety alphabet]. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9719-u-mvs-rozrobyly-abetku-z-bezpeky-dlia-shkoliariv.html> [in Ukrainian]
4. Vseukrayins'ka shkola onlayn (2022) ofitsiyyny sayt vseukrayins'koyi shkoly onlayn [Official site of the all-Ukrainian school online]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/vseukrayinska-shkola-onlajn> [in Ukrainian]
5. Elektronni versiyi pidruchnykiv z khimiyi [Electronic versions of chemistry textbooks]. Ofitsiynyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. [Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine] URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya_osvita/pidruchniki_elektronnipih [in Ukrainian]

УДК 378:005

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-45>

Тетяна ЖИТОМИРСЬКА,

orcid.org/0000-0002-7015-0819

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри загальнонаукових дисциплін

Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

(Ізмаїл, Одеська область, Україна) *tanyazhit80@gmail.com*

ПРОЄКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті виокремлено та проаналізовано можливості використання проєктних технологій навчання та їх вплив на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

З'ясовано, що широке впровадження та використання інтерактивних технологій вимагає зміщення акцентів діяльності людини з виконавства на творчість, як у духовному, так і матеріальному виробництві. Більше того, йдеться не лише про перетворення через творчість можливостей, що закладені у культурі, а й проєктування нових можливостей, «нової» культури. На наш погляд, такою «ною» культурою є технічна культура. Технічна культура є передумовою розвитку менеджера морської сфери як творця її елементів: способів діяльності, відносин та ін., його становлення як особистості у сфері професійної діяльності.

З-поміж сучасних освітніх технологій, що сформувалися в педагогічній науці, в яких поєднуються елементи інтерактивності, інтегративності, проблемності, пошуковості тощо, вирізняються проєктні технології навчання, в ході застосування яких реалізуються всі стадії творчого процесу людини: виникнення, обґрунтування, осмислення і прийняття: ідеї, технологічна розробка ідеї, практична робота над втіленням ідеї, апробування об'єкту в роботі, доробка і самооцінка творчого вирішення ідеї.

Проєктні технології навчання інтерпретуємо як науково та методично обґрунтований процес досягнення прогнаних результатів, спрямований на оптимальний розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі, що передбачає системне планування окресленого процесу, його змістовне наповнення та поетапне управління.

Встановлено, що проєктна діяльність забезпечує набуття майбутніми менеджерами морської галузі технічних знань та умінь, а також сприяє активізації процесу розвитку технічного світогляду та мислення. Майбутній менеджер морської галузі під час проєктної діяльності не тільки засвоює необхідні знання, набуває умінь, а й вчиться виробляти оригінальні ідеї, шукати нестандартні рішення, створювати нові творчі продукти діяльності, а також знаходити шляхи для їх практичного застосування.

Ключові слова: менеджер морської галузі, підготовка менеджерів морської галузі, технічна культура, проєктні технології.

Tetyana ZHYTOMIRSKA,

orcid.org/0000-0002-7015-0819

Ph.D. in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of General Sciences

Danube Institute of the National University «Odesa Maritime Academy»

(Izmail, Odesa region, Ukraine) *tanyazhit80@gmail.com*

DESIGN TECHNOLOGIES OF LEARNING IN THE DEVELOPING THE TECHNICAL CULTURE OF FUTURE MANAGERS OF THE MARITIME INDUSTRY

The article highlights and analyzes the possibilities of using project learning technologies and their impact on the development of the technical culture of future managers of the maritime industry.

It was found that the wide implementation and use of interactive technologies requires a shift in the emphasis of human activity from performance to creativity, both in spiritual and material production. Moreover, it is not only a matter of transformation through creativity of the possibilities inherent in culture, but also of projecting new possibilities, a "new" culture. In our opinion, such a "new" culture is technical culture.

Technical culture is a prerequisite for the development of a manager of the maritime sphere as a creator of its elements: methods of activity, relationships, etc., his formation as a personality in the field of professional activity.

Among the modern educational technologies formed in pedagogical science, which combine elements of interactivity, integrability, problem solving, searching, etc., project learning technologies stand out, during the application of which all stages of the creative process of a person are realized: emergence, justification, understanding and acceptance: ideas, technological development of the idea, practical work on the implementation of the idea, testing the object in work, finishing and self-evaluation of the creative solution of the idea.

Project learning technologies are interpreted as a scientifically and methodically grounded process of achieving predicted results, aimed at the optimal development of the technical culture of future managers of the maritime industry, which involves systematic planning of the outlined process, its meaningful content and step-by-step management.

The project activity ensures the acquisition of technical knowledge and skills by future managers of the maritime industry, and also contributes to the activation of the process of developing a technical outlook and thinking.

During project activities, the future manager of the maritime industry not only acquires the necessary knowledge and skills, but also learns to develop original ideas, look for non-standard solutions, create new creative products of activity, and also find ways for their practical application.

Key words: maritime industry manager, training of maritime industry managers, technical culture, design technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Посилення вимог до професійної освіти потребує вдосконалення теоретичної, методичної та технологічної підготовки менеджерів морської галузі. У сучасному світі, для забезпечення власної конкурентоздатності на ринку праці, менеджер морської галузі має бути високоосвіченим, з розвиненим світоглядом, одною із найважливіших частин якого є його технічна культура. З огляду на це набуває актуальності підготовка фахівця в умовах використання інтерактивних технологій та інноваційних методів у професійній діяльності, що є вагомими інструментами розвитку технічної культури менеджерів морської галузі у процесі їх професійної підготовки. У пропонованому дослідженні важливим є обґрунтування можливості використання в процесі фахової підготовки майбутніх майбутніх менеджерів морської галузі з-поміж сучасних інтерактивних технологій проєктних технологій навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підготовки майбутніх менеджерів займалися такі вітчизняні науковці, серед яких Н. Бахмат, О. Дубініна, Л. Карташова, В. Любарець, В. Маслов, В. Пикельна, В. Пуцов та ін.; особливостям освітньої діяльності майбутніх менеджерів морської галузі приділили свої доробки науковці Н. Биковець, В. Баришнікова, А. Гайдаржи, У. Гилка, Л. Герганов, О. Лещенко, М. Міусов, В. Захарченко, І. Смирнова, Л. Сотніченко, О. Тимошук, В. Чимшир та ін. Проблеми розвитку інноваційних процесів в освіті нині присвячено досить велику кількість досліджень науковців (М. Елькін, В. Кремень, І. Зязюн, О. Коберник, І. Підласий, Л. Пироженко, О. Пометун та ін.).

Попри значну увагу вчених, питання використання інтерактивних технологій в підготовці майбутніх менеджерів морської галузі залишається досі малодослідженим, відсутні праці щодо впливу проєктних технологій навчання на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

Мета статті – виокремити та проаналізувати можливості використання проєктних технологій навчання та їх вплив на розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Широке впровадження та використання інтерактивних технологій вимагає зміщення акцентів діяльності людини з виконавства на творчість, як у духовному, так і матеріальному виробництві. Більше того, йдеться не лише про перетворення через творчість можливостей, що закладені у культурі, а й проєктування нових можливостей, «нової» культури. На наш погляд, такою «ною» культурою є технічна культура. Ми трактуємо технічну культуру особистості як «високого рівня узагальненості інтегральне утворення і водночас властивість розвиненої свідомості, виражене у його інтелектуальному, творчому та етичному потенціалах; воно включає технічні знання та вміння, володіння сучасними методами пошуку вирішення технічних завдань, прагнення до перетворювальної діяльності, технічний світогляд та мислення» (Житомирська, 2022: 246).

На нашу думку, технічна культура є передумовою розвитку менеджера морської сфери як творця її елементів: способів діяльності, відносин та ін., його становлення як особистості у сфері професійної діяльності (Житомирська, 2022: 242).

З-поміж сучасних освітніх технологій, що сформувалися в сучасній науці, в яких поєднуються елементи інтерактивності, інтегративності, проблемності, пошуковості тощо, вирізняються проєктні технології навчання, в ході застосування яких реалізуються всі стадії творчого процесу людини: виникнення, обґрунтування, осмислення і прийняття: ідеї, технологічна розробка ідеї, практична робота над втіленням ідеї, апробування об'єкту в роботі, доробка і самооцінка творчого вирішення ідеї. Проєктні технології ґрунтуються на дослідницькій діяльності суб'єктів освітнього процесу, стимулюванні їх особистісних інтересів шляхом формування самостійності, уміння логічно та творчо мислити, бачити проблему та вміння приймати нестандартні рішення, шукати та використовувати потрібну інформацію.

Сутність проєкту розглядається дослідниками (Елькін, 2005; Коберник, 2007; Лисенко, 2014) із різних позицій – як метод, сукупність прийомів, система навчання, технологія навчання. Загалом

сучасні проектні технології, засновані на процесах проектування, моделювання та експертизи, мають комплексний характер, що передбачає поєднання інтегрованих знань, дослідницького пошуку, залучення елементів інтерактивної діяльності тощо.

Метод проектів – це комплексний інтегративний процес, який передбачає цілепокладання, планування, організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних прийомів організації діяльності студентів, аналіз результатів (Омельяненко, 2011: 150); це спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку конкретної проблеми, яка повинна завершитися відчутним реалістичним результатом, оформленим відповідним чином; це сукупність певних послідовних прийомів та дій студентів для досягнення поставленої мети – вирішення проблеми, особисто значущої для студентів і оформленої у вигляді якогось кінцевого продукту (Любчак, 2014: 145).

Відзначимо, що проектування, у широкому розумінні, є науково обґрунтованою системою параметрів майбутнього об'єкту або якісно нового стану існуючого проекту як прототипу передбачуваного або можливого об'єкту, стану або процесу. Відтак, проектування можна розглядати як особливий вид творчої діяльності, що має перспективно-практичну орієнтацію. Її суть полягає в тому, щоб стимулювати інтерес студентів до певних проблем, які передбачають необхідність оволодіння сукупністю відповідних знань і через проектну діяльність та вирішення цих проблем продемонструвати практичне застосування отриманих знань.

Метою проектної діяльності студентів є навчальний творчий продукт, під яким розуміється самостійно розроблений продукт від ідеї до її втілення, який має суб'єктивну або об'єктивну новизну і виконаний під контролем і консультацією більш досвідченого викладача (Полат, 2006: 45).

Розвиток самостійності здобувачів вищої освіти у процесі виконання навчальних проектів забезпечують наступні педагогічні умови:

- співробітництво викладача й студента в навчальній діяльності, яка базується на позиціях кооперативного та колаборативного навчання;

- спрямованість на інтеграцію аудиторної і позааудиторної форм навчальної діяльності, яка зумовлена намаганням подолати недостатню орієнтацію переважної більшості здобувачів вищої освіти застосовувати наступність методів самоосвіти в освітньому процесі;

- оволодіння студентом уміннями поєднувати зовнішній і внутрішній контроль у навчальній діяльності як такий, що розвиває самоусвідом-

лення фахової підготовки до майбутньої професії (Тамаркіна, 2011: 15–16).

Важливими етапами здійснення проектної технології є розробка структури та визначення змісту, вибір організаційних форм, підготовка матеріалів для здійснення мотиваційного компонента дидактичного процесу, апробація проекту на практиці, корекція проекту (Любчак, 2014: 147).

Проектні технології передбачають чітку постановку цілей та завдань, наукове проектування способів та умов досягнення результатів, їх поетапну реалізацію.

Складниками названих технологій є:

- планування цілей та завдань відповідно до концепції розвивального навчання, прогнозування результатів;

- реалізація цілей технології через систему засобів, інструментальних дій у процесі організації педагогічної взаємодії;

- оцінювання досягнень та коректування результатів проекту (Минько, 2018: 19).

Проектна діяльність студентів, заснована на взаємодії із викладачем, є основою проектних технологій навчання. Така діяльність забезпечує набуття майбутніми менеджерами морської галузі технічних знань та умінь, а також сприяє активізації процесу розвитку технічного світогляду та мислення.

Отже, проектні технології навчання інтерпретують як науково та методично обґрунтований процес досягнення прогнозованих результатів, спрямований на оптимальний розвиток технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі, що передбачає системне планування окресленого процесу, його змістовне наповнення та поетапне управління.

Ефективність процесу розвитку технічної культури майбутніх менеджерів морської галузі через упровадження проектної діяльності обумовлена особливостями та перевагами проектних технологій, які передбачають:

- одночасне поєднання індивідуальної та колективної діяльності;

- роботу в команді;

- використання різних форм взаємодії, зокрема інтерактивних;

- можливість реальної міжпредметної інтеграції;

- широкий простір для самореалізації;

- можливість застосування в роботі над проектом мережі Інтернет та сучасних інформаційних технологій тощо (Коберник, 2007; Любчак, 2014).

До того ж, результати проектної діяльності повинні мати теоретичну, практичну та пізнавальну значущість. Особливого значення має

структуризація проєкту, визначення його поетапних результатів, використання дослідницьких підходів, які мають ґрунтуватися на застосуванні знань та вмінь, отриманих під час вивчення різних дисциплін на різних етапах навчання, що дозволяє інтегрувати їх у процесі роботи над проєктом, забезпечувати позитивну мотивацію до навчання, а також активізувати самостійну творчу діяльність студентів під час виконання проєкту.

У процесі розробки проєктних технологій мають бути забезпечені умови, за яких майбутній фахівець морської галузі може самостійно здобувати знання. Це передбачає використання студентом під керівництвом викладача сукупності дослідницьких, пошукових методів, засобів, прийомів. Отже, основна увага зосереджується на розвитку розв'язку менеджерських здібностей (інтелектуальних, організаційних, комунікативних, перцептивних, сугестивних, пізнавальних, дослідницьких та ін.), оскільки майбутній менеджер морської галузі під час проєктної діяльності не тільки засвоює необхідні знання, набуває уміння, а й вчиться виробляти оригінальні ідеї, шукати нестандартні рішення, створювати нові творчі продукти діяльності, а також знаходити шляхи для їх практичного застосування.

Під час фахової підготовки майбутніх менеджерів морської галузі проєктна діяльність може застосовуватись в роботі студентських наукових гуртків, при підготовці доповідей на студентську наукову конференцію, у вигляді розробок інформаційно-дослідницьких та інформаційно-експериментальних проєктів у позанавчальний час із подальшим захистом проєктів на заняттях.

Тематика проєктів може стосуватися якогось теоретичного питання навчальної програми з метою поглиблення знань студентів із певного актуального питання практичного характеру і вимагає залучення знань студентів не з одного предмету, а з різних предметних галузей, творчого мислення та дослідницьких навичок (Полат, 2006: 44).

Викладачеві в межах проєкту відводиться роль координатора, експерта, консультанта. При організації проєктної діяльності слід мати на увазі, що зміст проєкту доповнює і поглиблює основний курс дисципліни; орієнтує на формування нової діяльності, утвореної виявленими суттєвими взаємозв'язками елементів навчального матеріалу. Завдяки його можливостям студенти вчать аргументувати свою позицію, опонувати і поважати думку співрозмовника, знаходити шляхи вирішення різних проблем, самостійно працювати з навчальною літературою, займати творчу позицію (Пометун, Пироженко, 2002).

Необхідно враховувати певні умови реалізації проєктної діяльності: визначення цікавою тематики; ступінь готовності студентів до здійснення даного виду діяльності, вміння працювати в групах і самостійно, планувати свою роботу, стежити за дотриманням намічених термінів; наявність методичних рекомендацій щодо здійснення різних типів проєктних завдань.

Також при виконанні професійно орієнтованого проєкту необхідно дотримуватися певної системи: чітко визначити етапи роботи над проєктом; сформувати групи; визначити джерела інформації; відслідковувати самостійну роботу студентів; допомогти узагальнити підготовлений матеріал; підготувати студентів до захисту проєкту (Минько, 2018: 18).

Включення майбутніх менеджерів морської галузі у проєктну діяльність сприяє підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу, формуванню творчого мислення, розвитку технічних знань та умінь і формуванню потреби у самовдосконаленні при дотриманні таких умов: чітке визначення мети, яка досягається студентами у процесі виникнення ідеї, створення та реалізації проєктів, її спрямованість на майбутню професійну діяльність, на самовдосконалення особистості і професіонала; зв'язок проблеми, що вирішується у проєкті, із системою технічних знань, умінь, навичок, які б активізували, потреби студентів в індивідуальному відкритті способу розв'язання визначеного завдання; планування викладачем системи проєктів, визначення місця кожного із них у системі вивчення навчальної дисципліни та системі професійної підготовки в цілому; створення освітнього середовища, яке б спонукало студентів до самостійного пошуку інформації для реалізації проєкту; створення викладачем якісного портфелю навчально-методичних матеріалів у якості зразків для студентів (Омельяненко, 2011: 150–151).

Висновки. Отже, в основі методу проєктів лежить розвиток пізнавальних навичок майбутніх фахівців, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного і творчого мислення.

Встановлено, що проєктна діяльність забезпечує набуття майбутніми менеджерами морської галузі технічних знань та умінь, а також сприяє активізації процесу розвитку технічного світогляду та мислення. Майбутні менеджери морської галузі, набуваючи досвіду роботи над проєктом, також розвивають й інші менеджерські здібності (соціальні, комунікативні, організаційні, творчі), підвищують свій професійний рівень, більш впевнено дивляться в майбутнє. Це, в свою чергу,

сприяє формуванню активності і основ особистого професійного досвіду майбутнього менеджера морської галузі. Під час проектної діяльності не тільки засвоює необхідні знання, набуває уміння, а й вчиться виробляти оригінальні ідеї, шукати нестандартні рішення, створювати нові

творчі продукти діяльності, а також знаходити шляхи для їх практичного застосування.

Перспективи подальших досліджень стосуються питань виокремлення та обґрунтування умов, що сприятимуть розвитку технічної культури майбутнього менеджера морської галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Житомирська Т. М. Технічна культура майбутніх менеджерів морської галузі. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 2(29). С. 234–251.
2. Житомирська Т., Кононенко А., Остапчук Т., Хищенко О. Інтелектуальний капітал як складова технічної культури фахівця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 9 (103). С. 156–165.
3. Елкін М. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2005. 20 с.
4. Коберник О. М. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навчально-метод. посібник. Тернопіль-Умань, 2007. 208 с.
5. Лисенко Л. О. Метод проекту як пріоритетний напрям розвитку творчого потенціалу учнів ВНЗ. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036369.pdf>
6. Любчак Н. М. Проектні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2014. Вип. 122. С. 144–150.
7. Минько Е. Н. Профессионально ориентированные проекты на уроках английского языка как фактор успешной подготовки творческого специалиста. *Гуманитарные аспекты высшего профессионального образования: Электронный сборник научных трудов 3-ей Международной заочной научно-практической конференции*. Макеевка, ДонНАСА, 2018. С. 17–20.
8. Омеляненко С. В. Творчі завдання у загально педагогічній підготовці майбутнього учителя. *Педагогіка та психологія*. Чернівці: Чернівецький нац. університет, 2011. Вип. 570. С. 145–153.
9. Полат Е. С. Метод проектов: история и теория вопроса. *Школьные технологии*. 2006. № 6. С. 43–47.
10. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002. 135 с.
11. Тамаркіна О. Л. Дидактичні умови розвитку самостійності студентів вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кривий Ріг, 2011. 32 с.

REFERENCES

1. Zhytomyrs'ka T. Tekhnichna kul'tura maybutnikh menedzheriv mors'koyi haluzi [Technical culture of future managers of the maritime industry]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy*. Seriya: Pedahohichni nauky, 2022. № 2(29). S. 234–251 [in Ukrainian].
2. Zhytomyrs'ka T., Kononenko A., Ostapchuk T., Khyshchenko O. Intelektual'nyy kapital yak skladova tekhnichnoyi kul'tury fakhivtsya [Intellectual capital as a component of the technical culture of a specialist]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*, 2020. № 9 (103). S. 156–165 [in Ukrainian].
3. El'kin M. V. Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya heohrafiyi zasobamy proektnoyi diyal'nosti [Formation of professional competence of the future teacher of geography by means of project activities]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity. K., 2005. 20 s. [in Ukrainian].
4. Kobernyk O. M. Innovatsiyi pedahohichni tekhnolohiyi u trudovomu navchanni [Innovative pedagogical technologies in labor education] : navchal'no-metod. posibnyk. Ternopil'-Uman', 2007. 208 s. [in Ukrainian].
5. Lysenko L. O. Metod proektu yak priorytetnyy napryam rozvytku tvorchoho potentsialu uchniv VNZ [The project method as a priority direction for the development of the creative potential of university students]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036369.pdf> [in Ukrainian].
6. Lyubchak N. M. Proektni tekhnolohiyi: sutnist' ta osoblyvosti vykorystannya u navchal'nomu protsesi [Design technologies: essence and features of use in the educational process]. *Visnyk Chernihivskoho natsional'noho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. Chernihiv, 2014. Vyp. 122. S. 144–150 [in Ukrainian].
7. Min'ko Ye. N. Professional'no oriientirovannyye proyekty na urokakh angliyskogo yazyka kak faktor uspeshnoy podgotovki tvorcheskogo spetsialista. [Professionally oriented projects in English lessons as a factor in successful training of a creative specialist]. *Gumanitarnyye aspekty vysshogo professional'nogo obrazovaniya: Elektronnyy sbornik nauchnykh trudov 3-ey Mezhdunarodnoy zaochnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*. Makeyevka, DonNASA, 2018. S. 17–20 [in Ukrainian].
8. Omel'yanenko S. V. Tvorchi zavdannya u zahal'no pedahohichniy pidhotovtsi maybutn'oho uchytelya [Creative tasks in the general pedagogical training of the future teacher]. *Pedahohika ta psykholohiya*. Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. universytet, 2011. Vyp. 570. S. 145–153 [in Ukrainian].
9. Polat Ye. S. Metod proyektov: istoriya i teoriya voprosa [Method of projects: history and theory of the issue]. *Shkol'nyye tekhnologii*. 2006. № 6. S. 43–47 [in Russian].
10. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2002). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: teoriya, praktyka, dosvid [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]. K. 135 s. [in Ukrainian].
11. Tamarkina O. L. Dydaktychni umovy rozvytku samostiynosti studentiv vyshchoho navchal'noho zakladu [Didactic conditions for the development of independence of students of a higher educational institution]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09. Kryvyi Rih, 2011. 32 s. [in Ukrainian].

УДК 37.01/.09
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-46>

Олеся ЖОВНИЧ,
orcid.org/0000-0001-6430-7341
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики викладання англійської мови
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) zhole@ukr.net

Інна СТАХОВА,
orcid.org/0000-0002-8942-6248
доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) Kachayloinna@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено дефінітивний аналіз поняття «театралізована діяльність», визначено її значення та можливості у процесі навчання молодших школярів англійської мови. Нами зацентовано увагу на тому, що театралізована діяльність сприяє розвитку пізнавальних інтересів дітей, розширює їхній світогляд, сприяє самореалізації, формує естетичні смаки та вподобання, стимулює розвиток мисленнєвих процесів учнів, сприяє їхньому самоутвердженню у суспільному житті. У статті розкрито ресурсний потенціал театральної діяльності, її синергетичну роль, унікальну можливість поєднувати різні види мистецтва (літературу, музику, живопис, архітектуру, хореографію) та здійснювати комбінування з англійською мовою на уроках у початковій школі тощо.

Нами зацентовано увагу на особливостях підготовки майбутніх учителів до навчання англійської мови дітей початкової школи, визначено театральну-ігрову діяльність як провідний засіб швидшого та якіснішого засвоєння знань, формування відповідних умінь і навичок у аудіюванні, говорінні, читанні та письмі англійською мовою. Окрім цього, представлено передовий педагогічний досвід, підготовки майбутніх педагогів до використання театралізованої діяльності в процесі навчання молодших школярів англійської мови у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

У статті запропоновано міркування майбутніх педагогів щодо використання театралізованої діяльності на уроках англійської мови. Нами запропоновано методичні рекомендації, які будуть цінними педагогам практикам та допоможуть активізувати освітній процес. Нами визначено низку театралізованих ігор, які доречно використовувати на уроках англійської мови, ранкових зустрічах, позаурочній та позакласній діяльності з англійської мови. Наведено приклади вправ, що дозволять учням подолати невпевненість у вивченні англійської мови та швидко опанувати нею.

Ключові слова: англійська мова, театралізована діяльність, учні початкової школи, майбутні педагоги.

Олеся ЖОВНИЧ,
orcid.org/0000-0001-6430-7341
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Methods Teaching Foreign Languages
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnitsia, Ukraine) zhole@ukr.net

Inna STAKHOVA,
orcid.org/0000-0002-8942-6248
Doctor of Philosophy (PhD),
Senior Lecturer at the Department of Primary Education
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnitsia, Ukraine) Kachayloinna@gmail.com

FUTURE TEACHERS PREPARATION FOR THE USE OF THEATRICAL ACTIVITIES IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH TO YOUNGER SCHOOL PUPILS

The article presents a definitive analysis of the concept of «theatrical activity», defines its meaning and possibilities in the process of teaching English to younger schoolchildren. We focus on the fact that theatrical activities contribute to

the development of children's cognitive interests, expand their worldview, promote self-realization, form aesthetic tastes and preferences, stimulate the development of students' thinking processes, and contribute to their self-assertion in social life. The article reveals the resource potential of theatrical activity, its synergistic role, the unique opportunity to combine different types of art (literature, music, painting, architecture, choreography) and combine it with the English language in elementary school lessons, etc.

We focused attention on the peculiarities of training future teachers to teach English to primary school children, defined theater and game activity as a leading means of faster and better assimilation of knowledge, formation of relevant abilities and skills in listening, speaking, reading and writing in English. In addition, the advanced pedagogical experience of preparing future teachers for the use of theatrical activities in the process of teaching English to younger schoolchildren at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University is presented.

The article offers considerations of future teachers regarding the use of theatrical activities in English lessons. We have proposed methodical recommendations that will be valuable to teachers and practitioners and will help to activate the educational process. We have identified a number of dramatized games that are appropriate to use in English lessons, morning meetings, after-school and extra-curricular English activities. Examples of exercises are provided that will allow students to overcome uncertainty in learning English and quickly master it.

Key words: English language, theatrical activity, primary school pupils, future teachers.

Постановка проблеми. Стрімке входження України в Європейський простір потребує змін в освітньому процесі молодших школярів, акцентуванні уваги на вивченні іноземних мов, зокрема англійської мови. Зважаючи на це, заклади вищої освіти модернізують підготовку майбутніх учителів до викладання іноземної мови в початковій школі. Важливо, не просто забезпечити якісну теоретичну підготовку учнів, але й сформувати в них іншомовну компетентність, здатність максимально використовувати набуті знання у практичній діяльності. Зазвичай, процес оволодіння англійською мовою викликає труднощі у дітей, учням важко переключитися із лінгвістичних особливостей однієї мови на іншу, вони відчувають страх в озвучуванні іноземних слів. У своїй практичній діяльності ми вважаємо доречним використовувати театральне мистецтво як ефективний засіб налагодження комунікації молодших школярів. Театральне мистецтво ґрунтується на грі, що є провідним видом діяльності учнів початкової школи, саме тому вона близька та зрозуміла школярам. Учні з радістю намагаються поринути у цікавий світ театру, приміряти на собі різні театральні ролі, це сприяє швидшому подоланню невпевненості, боязкості у спілкуванні англійською мовою. У процесі підготовки майбутніх учителів до викладання англійської мови в початковій школі ми намагаємося навчити студентів активно використовувати всі можливості театального мистецтва. Завдяки його ресурсам зменшувати первинні страхи учнів перед вивченням мови, накопичити їхній лексичний словник та комунікувати на провідні теми. Вміння педагогів на високому рівні побудувати процес вивчення англійської мови у початковій школі дозволить розширити світогляд учнів, сформувати європейські цінності, швидко адаптуватися до полімовного чи полікультурного середовища.

Аналіз досліджень. На потребу у модернізації процесу підготовки майбутніх учителів до викла-

дання іноземної мови в початковій школі вказують такі нормативно-правові документи, як-от: Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 013 Початкова освіта, Стандарт фахової передвищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (з додатковою предметною спеціальністю 014.021 Середня освіта (англійська мова і література), концепція Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, типові освітні навчальні програми для молодших школярів тощо. Питання навчання дітей іноземної мови у своїх працях досліджували А. Безрукова, Н. Бориско, Н. Борисова, Н. Верещагіна, О. Вишневський, Н. Гез, О. Жовнич, О. Корольова, Ю. Лахматова, О. Пасічник. Особливості використання театального мистецтва у роботі з дітьми вивчали класики педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Вони стверджували, що театралізована діяльність має приносити дітям задоволення, збагачувати їхній емоційний світ новими яскравими та захоплюючими почуттями, тільки тоді учні зможуть розкрити свій внутрішній потенціал та розвивати творчі здібності. Способи використання театралізації у роботі з молодшими школярами презентували у своїх роботах сучасні науковці І. Барановська, О. Деркач, О. Демченко, О. Жовнич, Н. Казьмірчук, О. Олійник, І. Стахова тощо.

Загалом, дослідження вчених зводяться до того, що репродуктивні методи (переписування, заучування на пам'ять, активне запам'ятовування тощо) навчання англійської мови учнів не діють. Сучасні школярі потребують повсякчасної візуалізації матеріалу, дієвої активності при його відтворенні, творчої спрямованості у виконанні завдань.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити та обґрунтувати ефективні шляхи підготовки майбутніх учителів до використання театального мистецтва у процесі викладання англійської мови в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Процес підготовки майбутніх педагогів до викладання

англійської мови у початковій школі – складний і тривалий. Він враховує володіння іноземною мовою самим студентом; передбачає набуття комплексу нових знань (збагачення лексичного словника, оволодіння граматичними термінами та поняттями), умінь (здатність фонетично правильно вимовляти звуки англійської мови, граматично коректно будувати висловлювання); опанування методикою навчання англійської мови молодших школярів. І це все становить його педагогічну компетентність у іноземній мові. Кожен учитель перебуває у постійному процесі вдосконалення своєї іншомовної компетентності, завжди потребує нових форм, методів, прийомів, щоб зацікавити учнів англійською мовою. Одним із ефективних засобів опанування іноземною мовою є використання театралізованої діяльності. Вона дозволяє вивчення іноземної мови зробити цікавим, оригінальним та продуктивним.

У тлумачному словнику сучасної української мови поняття «театр» трактується як «синтетичний вид мистецтва, що поєднує в собі літературу, архітектуру, живопис, музику, сценічну гру та майстерність самого актора». У словнику визначено, що «театралізована діяльність ґрунтується на сприйманні художніх творів та їхньому відтворенні в ігровій формі завдяки набутим знанням, уявленням, враженням, почуттям» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2021: 875). У контексті використання театралізованої діяльності на уроках англійської мови доречно використовувати не просто тексти для відточення навичок та умінь, а тексти, які впливатимуть на емоційну сферу дитини, викликать інтерес. О. Олійник вважає, що театралізована діяльність є «чарівним інструментом спілкування педагога та учнів, вона максимально розкриває дитячий потенціал, пробуджує допитливість та бажання поринути у вир чарівних емоцій» (Олійник, 2017: 16). Такий емоційний фон сприятиме кращому засвоєнню англійської мови. І. Барановська виокремила наступні функції театралізованої діяльності на уроках:

- *соціалізуюча* (усвідомлення особливостей виконання різних соціальних ролей у суспільстві, приміряння на собі загальноприйнятих моделей поведінки);
- *виховна* (розуміння моральних категорій, їхнє сприйняття та переживання);
- *розвивальна* (активізація роботи всіх мисленнєвих процесів учнів);
- *дидактична* (активізація пізнавальної діяльності, збудження інтересу до освітньої діяльності);

- *релаксаційна* (зниження емоційного стресу);
- *психотерапевтична* (стабілізація емоційного стану)» (Барановська та ін., 2021: 18).

Театралізована діяльність сприяє розвитку пізнавальних інтересів дітей, розширює їхній світогляд, сприяє самореалізації, формує естетичні смаки та вподобання, стимулює розвиток мисленнєвих процесів, сприяє самоутвердженню у суспільному житті (Дівакова, 2013: 156). О. Демченко вважає, що використання театралізованої діяльності дозволить максимально активно дитині вивчити себе, розібратися у власних почуттях, емоційних проявах, тим самим дозволить співпрацювати з іншими та рівні довіри та емпатії, поважаючи своїх партнерів (Демченко та ін., 2022: 91).

Н. Казьмірчук стверджує, що для організації театралізованої діяльності доречно використовувати різні фігурки, іграшки, ляльки, смайлики. Причому діти можуть виготовляти їх самостійно як вдома, так і на уроках трудового навчання (Demchenko et al., 2022: 32). О. Лук'яненко переконана, що театральна діяльність є першочерговим засобом для розвитку учнів початкової школи, адже дозволяє «знайти свою нішу для творчості, продуктивно працювати, займаючись мовленнєвою, художньою, музичною, сценічною творчістю одночасно. Такий комплекс робіт не може залишити дитину байдужою, а навпаки, стимулює до власних спроб у будь-якому виді діяльності» (Лук'яненко та ін., 2021: 23).

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського відбувається підготовка майбутніх педагогів за спеціальністю 013 Початкова освіта з додатковою предметною спеціальністю 014.021 Середня освіта (англійська мова і література), галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. Освітня програма передбачає формування здатності адаптуватися до змін у галузі освіти, інтегруватися в європейський освітній простір; поєднувати знання з англійської мови та методики її викладання в інші предмети початкової школи; організовувати освітній процес з англійської мови у початковій школі тощо. Студенти вивчають низку педагогічних та суто методичних дисциплін, до яких входить педагогіка, дидактика, вікова та педагогічна психологія, практичний курс англійської мови, лінгвознавство, методика навчання дітей іноземної мови, сучасні технології навчання іноземної мови, а також театральну педагогіку на уроках англійської мови тощо. У комплексі всі дисципліни допомагають підготувати студентів до роботи з молодшими школярами, активно навчати їх іноземної мови. Проте у своїй педагогічній діяльності студентам

недостатньо обмежуватися лише провідними методами та прийомами роботи з молодшими школярами. Доречно, конкретніше зацентрувати увагу на поєднанні вивчення англійської мови та театрального мистецтва, їхньому гармонійному симбіозі. Студенти навчаються активно використовувати театралізовану діяльність у педагогічному процесі:

- зацікавлювати молодших школярів участю у театралізованому дійстві;
- розробляти сценарії театральних етюдів, свят, ігор, конкурсів тощо;
- підбирати художнє та музичне оформлення до театралізованого дійства;
- проводити репетиції з молодшими школярами;
- залучати батьків до участі в театралізованій роботі.

Окрім того, майбутні педагоги ВДПУ імені Михайла Коцюбинського беруть участь у реалізації проекту модуля Еразмус+ модуля Жан Моне «EU experience of soft skills development of preschool and primary school age children by theatre activities in teacher training». Вони вивчають європейський досвід використання театралізованої діяльності у роботі з дітьми та намагаються адаптувати його на уроках англійської мови з українськими школярами під час практики.

У ході дослідження ми провели опитування серед майбутніх педагогів (68 респондентів), з метою визначення їхнього ставлення до використання театралізованої діяльності на уроках англійської мови. Олена Р. вважає, що «в умовах військового стану та під час пандемії COVID-19 театралізована діяльність стане потужним засобом врегулювання дитячих емоцій та дозволить переключити увагу на вивчення англійської мови». Віолетта С. переконує, що «театралізована діяльність є внутрішньо близькою учням, саме тому вони зможуть швидко та в ігровій формі вивчити іноземну мову». Вікторія П. міркує так: «молодші школярі активізуються, коли їм пропонуєш участь у виставі чи грі, кожен бажає отримати свою роль, кожен намагається якомога чіткіше та правильніше озвучувати свого героя, тому театр стає певною чарівною паличкою для вчителя». Проаналізувавши відповіді всіх респондентів, ми визначили, що 57 (83,8 %) майбутніх педагогів позитивно ставляться до використання театралізованої діяльності і обов'язково використовуватимуть її у роботі з молодшими школярами; 11 (16,2 %) студентів нейтрально ставляться до використання театралізації в освітньому процесі учнів.

У ході роботи з молодшими школярами перед педагогами відкривається ціла палітра театральних форм, методів, прийомів; театралізація створює сприятливе середовище, творчу атмосферу для пізнання. Розпочинаючи вітання з дітьми на початку уроку, доречно не просто проговорювати його, але й при цьому використовувати виготовлені власноруч іграшки, смайлики. Наприклад:

Good morning! (Руки зі смайликами догори).

Good morning! (Руки зі смайликами донизу).

Good morning to you! (Руки зі смайликами перед собою).

Good morning! (Руки зі смайликами догори).

Good morning! (Руки зі смайликами донизу).

I'm glad to see you! (Посміхнулися)!

Або ж можна використовувати наступні віршовані рядки для вітань:

Good morning sun! (Руки зі смайликами догори).

Good morning sky! (Помахали руками).

Good morning Everything (Розвели руки в сторони) and Everyone! (Покрутилися).

Цікавими для молодших школярів будуть вітання за допомогою різних мімичних смаглів чи масок, наприклад: «Good morning. I look like a detective today» (учень бере задуманий смайлик); «Good morning. I Look like a funny girl today» (учениця бере веселий смайлик) тощо.

У роботі з учнями доречно використовувати різноманітні форми, методи та прийоми роботи, такі як нестандартні уроки (урок-гра, урок-квест, урок-подорож, урок-ребус, урок-суд) тощо, в яких учні працювали б в команді, разом, спільно вирішували певні завдання. Наприклад, спілкувалися, комунікували, творчо працювали, досліджували. Спільну діяльність доречно поєднувати з театральні-ігровою:

- використовувати сюжетно-рольові ігри, на зразок продовження історії: «Every morning, the bunny, the kitten and the fox wake up, stretch, do their morning exercise, brush their teeth, have breakfast and go to school. At school they learn to read, write, count, and then have lunch».

- використовувати ігри-драматизацій за сюжетом казок: «There once was an grand father and grand mother, they had a speckled hen. The hen laid an egg, not an ordinary one, but a golden one. The grand father hit it and hit it but could not break it. The grand father hit it and hit it but could not break it. They both hit it and hit it but could not break it. A mouse ran past, waved its tail, the egg fell and broke! The grand father and the grand mother cried, the hen cackled: «Don't cry grand father, don't cry grand mother. I will lay you a new egg, not a golden one, but an ordinary one».

- проводити інсценізування народних українських та європейських казок, наприклад («Коза Дереза», «Кіт в чоботях», «Колобок», «Мудра дівчина»); а також авторських казок відомих письменників («Лісова школа», «Чудо-козаки», «Тореадори з Васюківки»);
- працюючи з учнями, доречно на ранкових зустрічах використовувати – «Коло добра та усмішок». Можна запропонувати кожній дитині привітатися англійською мовою: «Привітання з усмішкою». Далі у дружньому колі поговорити на тему: «Назви ласкаво», «Ти мені подобаєшся, тому що...», «Дружити – це значить...», «Ласкаве ім'я», «Привітання інших країн», «Добрі побажання», «Поділися радістю», «Калейдоскоп радісних подій», «Добрі новини», «Інтерв'ю добра», «Чарівна паличка добрих справ», «Подарунок для друзів», «Компліменти», «Чим я можу допомогти» тощо;
- навички ефективної комунікації англійською мовою можуть бути закріплені в таких творчих іграх: «Клубочок імен», «Місток дружби», «Роби як я», «Допоможи другу, або Дружна пара», «Я хочу подружитися з...», «Добра тварина», «Подарунок», «Чарівні слова», «Знайди друга», «Хто покликав», «Разом з другом», «Вгадай настрої», «Зашифроване ім'я», «Мій портрет», «Відгадай хто це», «Який я», «Протилежності», «Добрий день, шалом, салют», «Хто в якій країні живе», «Іноземець», «Впізнай наш герб» (прапор, гімн), «Країна добра і дружби», «Служба порятунку та допомоги», «Агенція добрих справ», «Подорож різними країнами», «Ярмарок національних іграшок», «Благодійна служба допомоги»;

• варто, окрім бесід, використовувати різноманітні ігри та вправи, які навчають дітей культурно визначатися в дитячому угрупованні, домагатися певних ролей, не утискаючи інтереси інших. Такими є ігри, які допоможуть учням навчитися привертати до себе увагу; проявляти свої здібності, знання, моральні якості; зацікавлювати своїми позиціями; обґрунтовувати їх доцільність; фіксувати їх ефективність, радіти спільним результатам.

Таким чином, театралізація є синтетичним видом мистецтв, вона включає в себе живопис, образотворче та музичні мистецтва, літературу, скульптуру. Театралізована діяльність позитивно впливає на розвиток пізнавальних інтересів студентів, розширює їхній світогляд, сприяє самореалізації, формує естетичні смаки та вподобання, стимулює розвиток мисленневих процесів, сприяє самоутвердженню у суспільному житті. Театралізована діяльність максимально позитивно впливає на вивчення учнями іноземної мови, дозволяє розвинути усі види мовленнєвої діяльності, творчо переосмислювати та інтерпретувати отримані знання. Підготовка майбутніх педагогів до використання театралізованої діяльності у процесі викладання англійської мови передбачає вивчення низки дисциплін англійського та педагогічного спектру, використання театралізованої діяльності у аудиторній та позааудиторній роботі студентів. Готовність до використання театралізації майбутніми педагогами на уроках англійської мови зробить освітній процес цікавим, насиченим, дозволить розвинути пізнавальний інтерес у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановська І., Мозгальова Н., Казьмірчук Н. Репетиційний процес як простір для творчої самореалізації та розвитку soft skills студентів та дітей. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх парадигм. Вінниця : ФОП Корзун, 2021. С. 16-22.*
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Демченко О., Казьмірчук Н., Стахова І. РОЗВИТОК SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ЗАСІБ АКМЕОЛОГІЧНОГО ЗРОСТАННЯ. *Professional Pedagogics, 1(24), 2022, С. 91-101. URL: <https://journals.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/708>*
4. Дівакова І. Інтерактивні технології навчання в початкових класах. Тернопіль: *Мандрівець*, 2013. 180 с.
5. Жовнич О.В., Казьмірчук Н.С., Стахова І.А. Театр природи як засіб формування SOFT SKILLS в учнів початкової школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Випуск 61. С. 23-30.*
6. Лук'яненко О. М., Васютіна Т. М., Кондратюк О. М. Психолого-педагогічні аспекти формування «soft skills» у молодших школярів в процесі гри. *International scientific and practical conference. Wloclawek, Republic of Poland, 2021. С. 23-27.*
7. Олійник О.М. Театральна-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2017. 16 с.
8. Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта, додаткової предметної спеціальності 014.021 Середня освіта (англійська мова і література). 2022. 32 с.
9. Demchenko Olena, Kazmirchuk Natalia, Zhovnych Olesia, Stakhova Inna, Podorozhnyi Vadym, Baranovska Iryna. PREPARING STUDENTS FOR THE USE OF THEATER ACTIVITIES FOR CHILDREN'S DEVELOPMENT SOFT SKILLS: EUROPEAN CONTEXT. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 27th-28th, 2022. 31-46. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/6866>*

REFERENCES

1. Baranovska I., Mozghalova N., Kazmirchuk N. Repetytsiyni protses yak prostir dlia tvorchoi samorealizatsii ta rozvytku soft skills studentiv ta ditei [Rehearsal process as a space for creative self-realization and development of soft skills of students and children]. Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v konteksti yevropeiskykh osvitnikh paradyhm. Vinnytsia : FOP Korzun, 2021. S. 16-22 [in Ukrainian].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoї movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language / comp. and heads ed. V. T. Busel]. Kyiv-Irpin: VTF «Perun», 2001. 1440 s [in Ukrainian].
3. Demchenko O., Kazmirchuk N., Stakhova I. ROZVYTOK SOFT SKILLS MAIBUTNIKH UCHYTELIV POCHATKOVYKH KLASIV YAK ZASIV AKMEOLOHICHNOHO ZROSTANNIA [DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS AS A MEANS OF ACMEOLOGICAL GROWTH]. Professional Pedagogics, 1(24), 2020. S. 91-101 [in Ukrainian]. URL: <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/708>
4. Divakova I. Interaktyvni tekhnolohii navchannia v pochatkovykh klasakh [Interactive learning technologies in elementary grades]. Ternopil: Mandrivets, 2013. 180 s [in Ukrainian].
5. Zhovnych O.V., Kazmirchuk N.S., Stakhova I.A. Teatr pryrody yak zasib formuvannia SOFT SKILLS v uchniv pochatkovoї shkoly [Nature theater as a means of forming SOFT SKILLS in primary school students]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykhohihiia. 2020. Vypusk 61. S. 23-30 [in Ukrainian].
6. Lukyanchenko O. M., Vasyutina T. M., Kondratyuk O. M. Psychological and pedagogical aspects of the formation of «soft skills» in younger schoolchildren during the game [Psychological and pedagogical aspects of the formation of «soft skills» in younger schoolchildren during the game]. International scientific and practical conference. Wloclawek, Republic of Poland, 2021. P. 23-27 [in Ukrainian].
7. Oliinyk O.M. Teatralno-ihrova diialnist v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu: navch.-metod.posib [Theatrical and game actor in the conditions of a preschool educational institution]. Kamianets-Podilskyi, 2017. 16 s [in Ukrainian].
8. Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoї osvity haluzi znan 01 Osvita / Pedahohika spetsialnosti 013 Pochatkova osvita, dodatkovoї predmetnoi spetsialnosti 014.021 Serednia osvita (anhliiska mova i literatura). [Educational and professional training program for applicants of the first (bachelor) level of higher education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy specialty 013 Primary education, additional subject specialty 014.021 Secondary education (English language and literature)]. 2022. 32 c [in Ukrainian].
9. Demchenko Olena, Kazmirchuk Natalia, Zhovnych Olesia, Stakhova Inna, Podorozhnyi Vadym, Baranovska Iryna. PREPARING STUDENTS FOR THE USE OF THEATER ACTIVITIES FOR CHILDREN'S DEVELOPMENT SOFT SKILLS: EUROPEAN CONTEXT. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 27th-28th, 2022.* 31-46. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/6866>

УДК 373.3.5.011.3-051:78:159.923
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-47>

Катерина ЗАВАЛКО,
 orcid.org/0000-0002-0199-6984
 доктор педагогічних наук, доцент,
 завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) katrinzviolin@gmail.com

Маргарита МАЛАХОВА,
 orcid.org/0000-0002-8287-5374
 кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) m.malakhova@kubg.edu.ua

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто питання феномену професійно-особистісних якостей у контексті професійної діяльності вчителя музичного мистецтва. Зазначено, що дослідження означеної проблеми є актуальним, оскільки покликано вирішити суперечність між запитом суспільства на сформованість у вчителя музичного мистецтва професійно-особистісних якостей, та реальним рівнем їх сформованості у випускників закладів вищої мистецької освіти. Опрацьовано та проаналізовано наукові розвідки з метою висвітлення дефініцій: «особистість», «індивідуальність», «професійна діяльність», «особистісні якості вчителя». У результаті проведеного дослідження визначено сутність, уточнено зміст та сформульовано визначення професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва як сукупності професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність. На основі авторського визначення феномену представлено структуру професійно-особистісних якостей, яка містить три домінуючі складові (компетентнісні характеристики): професійно-педагогічні якості (професійна умотивованість, освітньо-ціннісна зорієнтованість, педагогічний такт, педагогічний стиль, професійний імідж); музично-творчі якості (музикальність та музична обдарованість, музично-методична спроможність, креативність, музично-виконавська мобільність, сценічна адаптивність); соціально-особистісні якості (соціальна активність, емоційна стабільність, риси характеру, ґрунтованість, авторитетність та лідерство). Обґрунтовано зміст кожної з груп якостей, які є взаємопов'язаними та взаємозалежними, взаємообумовлюються та інтегруються у процесі фахової підготовки та професійної діяльності. Сформульовано висновки про те, що професійна діяльність учителя музичного мистецтва актуалізує наявні професійно-особистісні якості й обумовлює їх подальший розвиток. Зазначено, що зміст авторської методики формування професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва буде висвітлено у наступних публікаціях.

Ключові слова: особистість, діяльність, професійно-особистісні якості, вчитель музичного мистецтва.

Kateryna ZAVALKO,
 orcid.org/0000-0002-0199-6984
 Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Head of the Department of Instrumental Performance
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) katrinzviolin@gmail.com

Marharyta MALAKHOVA,
 orcid.org/0000-0002-8287-5374
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Instrumental Performance
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) m.malakhova@kubg.edu.ua

THE PHENOMENON OF THE PROFESSIONAL AND PERSONAL QUALITIES OF THE MUSIC TEACHER

The article examines the issue of the phenomenon of the professional and personal qualities in the context of the professional activity of a music teacher. It is noted that the study of the specified problem is relevant, as it is intended to

resolve the contradiction between society's demand for the formation of professional and personal qualities of the music teacher and the real level of their formation in graduates of institutions of higher art education.

The article explores the scientific literature to clarify such definitions: "personality", "individuality", "professional activity", and "personal qualities of a teacher". The analyzed definitions made it possible to determine the essence of the professional and personal qualities of a music teacher as a set of professional-pedagogical, musical-creative and social-personal competence characteristics that is developed in the process of learning, improve in professional activity and ensure its effectiveness. On the basis of the author's definition of the phenomenon, the structure of the defined qualities is presented, which consists of the professional and pedagogical qualities (professional motivation, educational and value orientation, pedagogical tact, pedagogical style, professional image), musical and creative qualities (musicality, musical and methodological ability, creativity, musical-performing mobility, stage adaptability) and social and personal qualities (social activity, emotional stability, character traits, erudition, authoritativeness). The content of each of the groups of qualities, which are interconnected and interdependent, are mutually determined and integrated in the process of professional training and professional activity, is substantiated. Conclusions are formulated that the professional activity of a music teacher actualizes existing professional and personal qualities and conditions their further development. It is noted that the content of the authors' methodology for the formation of professional and personal qualities of a music teacher will be covered in the following publications.

Key words: *personality, activity, professional and personal qualities, music teacher.*

Постановка проблеми. Глобальні виклики XXI століття, зокрема глибинні соціальні, духовні й матеріально-технічні трансформації, що відбуваються в житті українського суспільства і світової спільноти, зумовлюють кардинальні зміни у свідомості й діяльності сучасної людини. Успішними стають ті, хто здатен до швидкої адаптації в нових умовах, пошуку нестандартного рішення поставлених завдань, ефективної комунікації, генерування нових ідей тощо. Сучасна молодь має бути гнучкою, мобільною та конкурентоспроможною. Саме тому одним із важливих завдань професійної підготовки здобувачів освіти є формування та розвиток відповідного комплексу якостей особистості, які можуть стати основою для подальшої успішної професійної діяльності майбутніх фахівців, зокрема, вчителів музичного мистецтва.

Аналіз досліджень. Проблема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя в системі вищої освіти стала предметом міждисциплінарних досліджень у галузі філософії (В. Кремень, В. Огнев'юк та інші), психології та педагогічної психології (І. Бех, С. Максименко та інші), педагогіки вищої школи (Н. Гузій, М. Фіцула та інші), музичної педагогіки (О. Олексюк, О. Рудницька та інші).

Загострення основної суперечності сучасної системи освіти (між швидким темпом прирощування знань у суспільстві та обмеженими можливостями їх засвоєння окремою людиною) змушує педагогічну теорію відмовитися від абсолютного ідеалу (всебічний розвиток особистості) та перейти до нового ідеалу – максимального розвитку здібностей та якостей людини (Завалко, 2014: 8). Водночас, дослідження феномену професійно-особистісних якостей у діяльності вчителя музичного мистецтва потребує висвітлення змісту означених якостей та обґрунтування їх структурних компонентів.

Мета статті – проаналізувати наукові розвідки та дослідити феномен професійно-особистісних якостей у контексті діяльності вчителя музичного мистецтва; визначити структуру та обґрунтувати зміст складових означених якостей.

Виклад основного матеріалу. Визначення сутності та структури професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва передбачає аналіз таких понять, як «особистість», «індивідуальність», «професійна діяльність», «особистісні якості вчителя».

Поняття «особистість», маючи різне змістове навантаження за етимологічною характеристикою, за своєю сутнісною ознакою, характеризує людину як певний соціалізований образ, що виступає у певній суспільній ролі. З метою уникнення плутанини в характеристиці таких понять, як «індивід», «індивідуальність» та «особистість» вважаємо за необхідне навести їх визначення й окреслити відмінності між ними.

Термін «індивідуальність» містить суттєве змістове навантаження, оскільки під індивідуальністю розуміють виключно особливу, неповторну якісну ознаку людини, яка виявляється у темпераменті, рисах характеру, особливостях когнітивних якостей (мислення, уява, логіка) тощо.

Українські філософи В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Надольний пропонують так розрізнити поняття «індивід», «індивідуальність» та «особистість»: індивід – це окремо взятий представник людського роду, якому властиві неповторні природні і соціальні якості, особистість – це суспільний індивід, якому притаманні соціально значущі риси, що утворюють стійку систему. Особистість же являє собою певну цілісність, систему багатоманітних якостей, рис індивіда (Губерський, Надольний, Андрущенко, 2011: 374). Формування особистості здійснюється у практичній діяльності – спілкуванні

з іншими людьми, праці тощо, у процесі чого особистість набуває неповторних професійних і моральних якостей, сукупність яких становить її індивідуальність – таку системну якість, яка виражає неповторну, оригінальну єдність природних та соціальних рис людини (Губерський, Надольний, Андрущенко, 2011: 376).

Трактуючи особистість через поняття «Я», І. Бех зауважує, що «Я» виражає єдність і цілісність особистості з її внутрішнього боку, як вона бачить і уявляє саму себе. «Я» розглядається вченим як один із компонентів особистості, як ставлення індивіда до самого себе: до своєї індивідуальності, інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій (Бех, 2003: 11).

Отже, особистість – це найвища індивідуальна форма в ієрархії соціального розвитку людини. Становлення особистості можливе лише в суспільстві на підставі обміну між людьми інтелектуальними, естетичними, трудовими та іншими ресурсами.

Дослідження особистості у педагогіці пов'язане, насамперед, із гуманістичною спрямованістю освітнього процесу, усі ресурси якого націлені на ключову постать – дитину (студента), на викриття її особистісних рис, формування «довершеної» цілісної особистості. Саме тому в основу освітнього процесу покладено розуміння особистості як суб'єкта соціальних відносин, що поєднує в собі риси загальнолюдського, соціально-специфічного та індивідуально-неповторного (Фіцула, 2014: 44).

Людина, як суб'єкт суспільних відносин, наділена правом вибору тієї соціальної ролі, яка відповідає її індивідуальним запитам і потребам, естетичному ставленню до дійсності, внутрішнім спонуканням. Вона здатна не лише коригувати саму себе, але і впливати на навколишній світ, змінювати його і змінюватись сама, набуваючи певних особистісних унікальних рис і властивостей.

Для досягнення мети нашої статті вважаємо за необхідне конкретизувати зміст дефініції «професійна діяльність». Так, з філософської точки зору вітчизняні науковці трактують категорію «діяльність» як ретранслятор природного світу та суспільного буття, впливовий соціальний чинник, який, перетворюючи й оновлюючи дійсність, справляє постійний вплив на людину, змінюючи її численні різноманітні риси (Губерський, Надольний, Андрущенко, 2011: 315).

Подібним є тлумачення діяльності у соціології та психології. Приміром, у словнику соціальних термінів під редакцією Є. Біленького зазначено, що це форма активного ставлення людини до ото-

чуючого її світу і самої себе, яка полягає у доцільних змінах і перетворенні світу та людської свідомості (Біленький, Козловець, 2006: 84). Психолог С. Максименко діяльність людини характеризує як свідому активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети (Максименко, Зайчук, Клименко, Папуча, Соловйенко, 2004: 70).

Культурну діяльність розглядають як соціальну діяльність людей, спрямовану на створення, засвоєння, збереження та поширення культурних цінностей суспільства, а соціальну діяльність розтлумачено як сукупність соціально значущих дій, здійснюваних суб'єктом (клас, група, особистість) у різних сферах і на різних рівнях соціальної організації суспільства (Гончаренко, Радул, 2004: 64).

Аналізуючи наведені визначення, усвідомлюємо той факт, що підвалиною діяльності як такої є активність особистості – її свідомо діяльнісна позиція щодо перетворення навколишньої дійсності та самої себе, зокрема формування й розвитку професійно-особистісних якостей, ініціативність, творчість тощо. Водночас соціальний чинник діяльності людини обумовлює її професійну складову.

Досліджуючи сутність професійної діяльності викладача музичного мистецтва, Н. Сегеда зазначає, що вона (діяльність) полягає в діалектичній взаємодії двох компонентів: предмета (роду діяльності), на який спрямована дія, та власне дії. Зокрема, певна професія потребує від людини як окремих набутих навичок, які особистість має можливість шліфувати у процесі зайнятості, так і вродженого хисту. Виникнення будь-якої професії пов'язане насамперед із виокремленням предмета, який викликає інтерес опанування його сутності та змісту, що утворюють системні властивості відповідної професійної діяльності людини, спрямованої на його вдосконалення і передавання задля суспільного і культурного розвитку (Сегеда, 2011: 51).

Професійна діяльність загалом, а професія, як квінтесенція її відповідних ознак, випереджається взаємозалежністю особистісних властивостей людини та характерними властивостями предметів, на які спрямовані її дії. Як зазначав В. Сухомлинський, «практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до рівня мистецтва. Виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ» (Сухомлинський, 1976: 422).

Освітній простір вищої школи переорієнтовує процес засвоєння необхідних компетентностей студентами із предмету навчальної діяльності на

засіб професійної діяльності, а розвиток особистісних характеристик – у процес формування професійно-особистісних якостей.

Відтак, професійно-особистісні якості є наріжним каменем музично-педагогічної діяльності як учителя-початківця, так і досвідченого фахівця. Якості особистості є предметом дослідження соціальної філософії та розглядаються насамперед як прояв соціально-історичної співдії особистості із соціумом. Ця взаємодія носить інтегративний характер, однаковою мірою визначаючи життя окремої людини та суспільства в цілому.

У психології якість досліджують у контексті її приналежності до особистості людини, тому її вважають найбільш істотною властивістю особистості. Саме поєднання психічних властивостей – спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, емоційно-вольової сфери) характеризує особистість (Гончаренко, 1997: 243).

Досліджуючи постать педагога як суб'єкта діяльності, науковці виділяють професійно-педагогічні й особистісні якості. На думку дослідниці О. Рудницької, особистісні якості – це поєднання психічних (у тому числі психофізіологічних) і соціально-психологічних властивостей: спрямованості, рис темпераменту та характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери) (Рудницька, 2003: 28).

Досліджуючи історико-методологічні та теоретичні аспекти педагогічного професіоналізму, Н. Гузій зазначає, що професійно важливі якості вчителя-вихователя є динамічним новоутворенням, які змінюються. Окрім цих рис, особистості педагога притаманні й «непрофесійні» властивості, які виявляються у професійній поведінці. Разом із тим дослідниця зауважує, що практична діяльність виявляє суперечність між усередненим набором вимог до професійно важливих якостей та реальними можливостями і потребами конкретних професійних педагогів (Гузій, 2004: 100).

У результаті аналізу наведених визначень, опрацювання наукових джерел з означеної проблеми, акумулюючи власний практичний педагогічний досвід, зазначаємо, що в контексті педагогічної професії чітко розмежування професійних та особистісних якостей не вбачається можливим. Таку позицію обґрунтовуємо: по-перше, особистісним спрямуванням професії вчителя, який впливає на особистість дитини, насамперед, своєю особистістю, своєю індивідуальністю;

по-друге, особистісною забарвленістю діяльності вчителя, адже набуті фахові компетентності обумовлюються його індивідуальними характеристиками; по-третє, інтегративним характером діяльності вчителя, у процесі якої особистісні якості інтегруються у професійні, а професійно значущі набувають значення особистісних.

Вважаємо доцільним розглядати професійно-особистісні якості у контексті професійної діяльності та фахової підготовки вчителя музичного мистецтва. Так, на думку Р. Дорогих, професійні якості – сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких властивостей та характеристик учителя, що обумовлюють готовність до виконання ним певних соціальних і професійних функцій. До структурних елементів віднесено: мобільність, комунікабельність, діловитість, як складна інтегрована якість особистості, що поєднує в собі декілька якостей: організованість і чіткість у роботі, здатність знаходити найбільш раціональні способи вирішення практичних завдань, що виникають, наполегливість і послідовність у подоланні труднощів і досягненні поставленої мети (Дорогих, 2011: 14–15).

«Складний комплекс індивідуально неповторних педагогічних, психолого-особистісних властивостей та музичних здібностей, який забезпечує успішність фахової діяльності майбутніх учителів музики», – так визначає професійно-особистісні якості І. Коваленко і виокремлює структуру, до якої належать: педагогічні якості – комунікативні, організаторські, творчі; особистісно-психологічні якості – цілеспрямованість, наполегливість, енергійність, ініціативність, витримка, емоційність, артистизм, емпатія; музичні здібності – музичний слух, почуття ритму, музична пам'ять, увага (Коваленко, 2008: 9–10).

Дослідниця М. Моїсеєва висвітлює професійні якості у контексті спільної музично-виконавської діяльності і презентує останні, як «складне особове утворення, комплекс властивостей особистості та професійних здібностей, спрямованих на реалізацію процесу спілкування засобами музичного мистецтва і забезпечення успішності музично-педагогічної діяльності» як складову поняття «почуття ансамблю», професійно важливу якість вчителя музики». Також М. Моїсеєва виокремлює такі професійно важливі властивості особистості: увага, музична пам'ять; спеціальні музичні здібності: музично-ритмічне чуття, музично-слухові уявлення; професійно-педагогічні здібності: емпатійність, артистизм, комунікативність (Моїсеєва, 1998: 76–92).

З урахуванням різних тлумачень науковцями досліджуваного феномену ми визначили

його сутність, уточнили зміст та сформулювали дефініцію.

Професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва – це сукупність професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність.

Авторську *структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва* ми презентуємо такими доміантними складовими (компетентнісними характеристиками) (Малахова, 2021: 51–55):

1. *Професійно-педагогічні якості* (мотиваційно-ціннісні характеристики вчителя музичного мистецтва, які обумовлюють рівень його педагогічної спрямованості):

- професійна умотивованість – характеризує свідомий вибір професії вчителя, високий рівень особистісної мотивації до педагогічної діяльності, захоплення своєю працею, потребу у творчих досягненнях і задоволенні від роботи, прагнення до професійного зростання та самовдосконалення;

- освітньо-ціннісна зорієнтованість – розуміння виховного й духовного потенціалу музичного мистецтва та значення професійної діяльності вчителя, здатність розвивати і збагачувати власний духовний світ, орієнтація на ідеальний образ особистості педагога й музиканта як взірця для саморозвитку та самовдосконалення;

- педагогічний такт – почуття міри, дотримання етичних принципів у проявах педагогічного впливу на учнів; повага до особистості учня, розуміння цінності кожного; доброзичливість і толерантність у розвитку учнівського колективу та кожного вихованця;

- педагогічний стиль – наявність власного педагогічного «почерку» вчителя, що виражається у певній манері педагогічних дій, формується на підставі власних бачень, рис характеру, досвіду, шліфується роками практики і є «візитівкою» – ознакою особистої професійної майстерності педагога;

- професійний імідж – здатність створити індивідуальний «образ» учителя музичного мистецтва, який характеризують зовнішні (манера спілкування, хода, жести, міміка, одяг, зачіска) та внутрішні (інтелект, ерудиція, духовність, естетичний смак) чинники, обумовлені позитивною життєвою позицією, вірою в себе та свої можливості.

2. *Музично-творчі якості* вчителя музичного мистецтва (формується під час навчання, розви-

ваються в процесі музично-педагогічної діяльності, обумовлюються належним рівнем розвитку музичних здібностей, музично-виконавських та музично-творчих умінь):

- музикальність – здатність емоційно сприймати, розуміти, переживати і відтворювати (виконувати) музику; музична обдарованість як вищий прояв музичних здібностей – індивідуальних психофізіологічних властивостей людини, необхідних для спеціальної музичної підготовки та успішної музичної діяльності. Показниками музичних здібностей є рівень розвитку музичного слуху, рівень розвитку чуття метроритму, динаміки й агогіки, музично-слухова уява, музична пам'ять;

- музично-методична спроможність – здатність реалізувати у практичній діяльності основні положення музичної педагогіки, методики загальної музичної освіти та музичного виконавства; володіння методами роботи з оркестрами та ансамблями, методикою навчання гри на музичних інструментах тощо;

- креативність – здатність до творчості як найвищого рівня професійної свободи, що обумовлює варіативність вибору методів і засобів для забезпечення якості освітнього процесу. Довершена форма професіоналізму вчителя музичного мистецтва, що реалізується в розробленні різноманітних педагогічних і культурно-освітніх проєктів, створенні оригінальних варіантів інтерпретації музичних творів; виявляється у здатності до композиції, аранжування та обробки музичного матеріалу;

- музично-виконавська мобільність – здатність учителя вільно застосовувати музичний інструмент (інструменти) у різних видах музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності з дотриманням принципів сольо-інструментального, ансамблевого та оркестрового виконавства; уміння оперативної й одночасно поєднувати різні види виконавства (вокальне, інструментальне, диригентське) відповідно до ситуації, умов та завдань професійної діяльності;

- сценічна адаптивність – здатність швидко зорієнтуватись у різних умовах публічної музичної діяльності, що потребує високої емоційної напруги, сформованості вольових якостей, уміння керувати своїм психофізичним станом, швидкої адаптації до акустичних умов концертної зали (навчальної аудиторії, відкритого майданчика); спроможність виявити у процесі концертного виступу належний музично-виконавський рівень, сценічну культуру й артистизм.

3. *Соціально-особистісні якості* (синтез природних і набутих у процесі навчання індивідуальних особливостей педагога, що характеризують

здатність дотримуватись етичних норм поведінки та складають основу власного підходу вчителя до музично-педагогічної діяльності):

– соціальна активність – здатність людини до свідомої діяльності, орієнтованої на розв’язання завдань, що постають перед суспільством, соціальною групою, класом; розкриває суспільну позицію особистості; спрямована на перетворення суспільного середовища та формування особистісних соціальних якостей;

– емоційна стабільність – здатність учителя стримувати надмірні емоційні прояви та створювати сприятливий психологічний клімат у педагогічному й музично-творчому колективі; урівноваженість темпераменту – уміння застосовувати продуктивні складові свого темпераменту відповідно до визначеного типу: флегматик, меланхолік, сангвінік, холерик;

– риси характеру – сукупність відносно сталих індивідуальних властивостей особистості, які виявляються в її звичних формах поведінки, вчинках, спілкуванні, ставленні до суспільства, колективу, самого себе; зумовлюються соціальним буттям особистості, життєвим досвідом, вихованням; є показниками індивідуальності;

– ерудованість – набута в процесі навчання якість особистості, яка характеризує її освіченість (глибокі всебічні знання, поінформованість), здатність логічно мислити, робити критичні висновки;

– авторитетність – загально визнана (дітьми, батьками, колегами) значущість особистості вчителя, що виражається у підтримці його ідей, довірі, вірі й упевненості у правильності його вчинків; є запорукою вдалої педагогічної діяльності вчителя та спонукає учнів до наслідування його професійно-особистісних якостей. Найбільш авторитетна особистість – лідер – член музичного або педагогічного колективу, якому довіряють право приймати відповідальні рішення у значущих ситуаціях. Лідерство-служіння – це вміння піклуватися про тих, хто навколо, і співпрацювати з ними, спираючись на авторитет, а не на статус.

Рис. 1. Модель структури професійно-особистісних якостей вчителя музичного мистецтва

Відповідно до структури професійно-особистісних якостей вчителя музичного мистецтва та ґрунтуючись на ідеї цілісності, єдності, системності, було розроблено тривимірну модель, яка складається з трьох взаємопов’язаних площин (складових): професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей (рис. 1).

Висновки. Отже, у процесі професійної діяльності, зокрема діяльності вчителя музичного мистецтва, відбувається актуалізація наявних професійно-особистісних якостей. Зміст діяльності обумовлює взаємозв’язок, взаємозалежність та розвиток саме таких якостей особистості, які складають підґрунтя для ефективної роботи та успішної самореалізації фахівця. Представлена у статті структура професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва визначає вектор пошуку методичних рішень та вибір ефективних освітніх можливостей щодо формування означених якостей у студентів закладів вищої мистецької освіти. Методику формування професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва маємо на меті висвітлити у наших наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
2. Біленький Є. А., Козловець М. А. Соціологія: словник термінів і понять. Київ : Кондор, 2006. 371 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. К. : НПУ ім М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.
5. Дорогих Р. В. Формування професійних якостей майбутніх учителів у процесі педагогічної взаємодії: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2011. 20 с.
6. Завалко К.В. Методологія формування готовності вчителя музики до інноваційної діяльності : монографія. К. : Центр навчальної літератури, 2014. 266 с.

7. Коваленко І. Г. Методика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 21 с.
8. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В., Папуча М. В., Соловієнко В. О. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. 2-е вид. Вінниця: Нова Книга, 2004. 702 с.
9. Малахова М. О. Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 312 с.
10. Моїсєєва М. А. Спільна музично-виконавська діяльність як засіб формування професійних якостей учителя музики (на матеріалі концертмейстерського класу) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1998. 248 с.
11. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб., К. : Вища школа, 2003. 270 с.
12. Сегеда Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: історія, методологія, теорія : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 273 с.
13. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул та ін. ; за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
14. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419–657.
15. Філософія: навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. 8-е вид. Київ : Вікар, 2011. 457 с.
16. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. Vychovannia osobystosti: u 2 kn. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady: nauk. vydannia [Personality education: in 2 books. A personally oriented approach: theoretical and technological foundations: science. edition]. Kyiv: Lybid. 2003. Vol. 1. 280 p. [in Ukrainian].
2. Bilenyki, Ye. A., Kozlovets, M. A. Sotsioloheia: slovnyk terminiv i poniat [Sociology: a dictionary of terms and concepts]. Kyiv: Kondor. 2006. 371 p. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid. 1997. 376 p. [in Ukrainian].
4. Huzii, N. V. Pedahohichnyi profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty: monohrafiia [Pedagogical professionalism: historical, methodological and theoretical aspects: monograph]. K.: NPU imeni M. P. Drahomanova. 2004. 243 p. [in Ukrainian].
5. Dorohykh, R. V. Formuvannia profesiinykh yakosteï maibutnikh uchyteliv u protsesi pedahohichnoi vzaiemodii [Formation of professional qualities of future teachers in the process of pedagogical interaction] [Abstract of candidate dissertation by spec. №13.00.04]. Kharkiv. 2011. 20 p. [in Ukrainian].
6. Zavalko, K. V. Metodolohiia formuvannia hotovnosti vchytelia muzyky do innovatsiinoi diialnosti. Monohrafiia [The methodology of forming the readiness of the music teacher for innovative activities. Monograph]. K. Tsentri navchalnoi literatury. 2014. 266 p. [in Ukrainian].
7. Kovalenko, I. H. Metodyka formuvannia profesiino-osobystisnykh yakosteï maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi vyvchennia dyryhentsko-khorovykh dystsyplin [Methodology of formation of professional and personal qualities of future music teachers in the process of studying conducting and choral disciplines] [Abstract of candidate dissertation by spec. №13.00.02]. Kyiv. 2008. 21 p. [in Ukrainian].
8. Maksymenko, S. D. (ed.), Zaichuk, V. O., Klymenko, V. V., Papucha, M. V., Soloviienko, V. O. Zahalna psykholohiia: pidruchnyk [General psychology: a textbook]. 2nd ed. Vinnytsia: Nova Knyha. 2004. 702 p. [in Ukrainian].
9. Malakhova M. O. Formuvannia profesiino-osobystisnykh yakosteï maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva u navchalnomu narodno-instrumentalnomu ansambli [Formation of professional and personal qualities of the future teacher of musical art in the educational folk-instrumental ensemble] [Candidate dissertation by spec. №13.00.04]. Kyiv. 2021. 312 p. [in Ukrainian].
10. Moisieieva, M. A. Spilna muzychno-vkonavska diialnist yak zasib formuvannia profesiinykh yakosteï uchytelia muzyky (na materialii kontsertmeisterskoho klasu) [Joint musical and performance activity as a means of forming the professional qualities of a music teacher (based on the material of the concertmaster class)] [Candidate dissertation by spec. №13.00.02]. Kyiv. 1998. 248 p. [in Ukrainian].
11. Rudnytska, O. P. Pedahohika zahalna ta mystetska: navch. posib. [General and artistic pedagogy: a study guide]. K.: Vyshcha shkola. 2003. 270 p. [in Ukrainian].
12. Sehed, N. A. Profesiinyi rozvytok vykladacha muzychnoho mystetstva: istoriia, metodolohiia, teoriia: monohrafiia [Professional development of a music teacher: history, methodology, theory: monograph]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. 2011. 273 p. [in Ukrainian].
13. Honcharenko, S. U., Radul V. V. (ed.) & others. Sotsiolohe-pedahohichnyi slovnyk [Sociological and pedagogical dictionary]. Kyiv: EksOb. 2004. 304 p. [in Ukrainian].
14. Sukhomlynskyi, V. O. Sto porad uchyteliv. Vybrani tvory: in 5 vols. [One hundred tips for the teacher. Selected works: in 5 vols.]. Kyiv: Rad. shkola. 1976. Vol. 2. P. 419–657. [in Ukrainian].
15. Huberskyi, L., Andrushchenko, V., Nadolnyi I. (Ed.) & others. Filosofiia: navch. posib. [Philosophy: study guide]. 8th ed. Kyiv: Vikar. 2011. 457 p. [in Ukrainian].
16. Fitsula, M. M. Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. [Higher school pedagogy: study guide]. 2nd ed. Kyiv: Akademvydav. 2014. 456 p. [in Ukrainian].

Наталія КАЛИТА,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки і методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *natalia-kalyta@ukr.net*

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ К. УШИНСЬКОГО У ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Основна тема анотованої статті розкриває зміст особистісно орієнтованої традиції українського національного виховання – від вчення Г.Сковороди і до концептуальних положень Нової української школи. Досліджена ключова проблема утверджує ідею виховного ідеалу як створення досконалих умов для розвитку особистості. Це наша відповідь на низку питань у викликах сьогодення: про ідеали в традиції українського виховання, про людяність як досконалість в людині, про великого українця Костянтина Ушинського (1823–1870) та його спадщину. Метою статті є реконструкція гуманістичної, особистісно орієнтованої концепції виховання в українській виховній традиції з другої половини XVIII ст. до сьогодення у вимірі виховного ідеалу, визначення місця, ролі і значення вчення К. Ушинського в традиції українського національного виховання. Значимість спадщини К. Ушинського в історії педагогіки як науки та освітньої практики важко переоцінити. Однак упродовж імперського та радянського періодів визначення «К. Ушинський – великий вітчизняний педагог» розумілося як «російський». А в контексті українського культурного простору прикладка «вітчизняний» є невизначеною і спекулятивною. Оскільки беруться до уваги формальні показники життя та спадщини К. Ушинського (мова праць, географічний простір діяльності), а не змістові (ідеї народності, рідномовності як цінності національного тощо). Уведення глибшого трактування життя та спадщини К. Ушинського у контекст української культури, зокрема української виховної традиції, є необхідним. Оскільки спадщина педагога належить до скарбниці української та світової педагогіки, а сучасні умови розвитку української педагогіки визначають важливість детального вивчення його життя та спадщини, популяризації вчення та ідей.

Ключові слова: традиція, виховання, педагогіка, особистість, виховний ідеал.

Nataliia KALYTA,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

Candidate of Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education

Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *natalia-kalyta@ukr.net*

EDUCATIONAL IDEAL OF K. USHYNSKY IN THE TRADITION OF UKRAINIAN NATIONAL EDUCATION

The main topic of the annotated article reveals the content of personally oriented tradition of Ukrainian national education – from the teachings of H.Skovoroda to the conceptual thesis of New Ukrainian School. The researched key problems confirm the concept of educational standard as the establishment of a flawless environment towards personal development. This is our answer to a number of questions in today's challenges: about ideals in the tradition of Ukrainian education, about humaneness as the integrity of humankind, about the great Ukrainian Konstantyn Ushynskiy (1823-1870) and his legacy. The purpose of the article is to reconstruct the humanistic, personally oriented concept of education in the Ukrainian educational tradition from the beginning of the second half of the 18th century until today, in terms of the educational ideal, determining the place, role and significance of K.Ushynskiy's teaching in the tradition of Ukrainian national education. The significance of the legacy of K.Ushynskiy in the history of pedagogy as a science and educational practice is difficult to overestimate. However, during the imperial and Soviet periods, the definition of «K. Ushynskiy – great national teacher» was acknowledged as «russian». And in the context of the Ukrainian ethnic community the meaning of the word “national” is vague and speculative. Since formal indicators of K.Ushynskiy's life and legacy are being taken into consideration (the language of his works, geographic area of activity) and not substantive ones (the idea of nationality, mother tongue as a national value, etc). The introduction of a deeper interpretation of the life and heritage of K.Ushynskiy in the context of Ukrainian culture, particularly the Ukrainian educational tradition is necessary. Since the legacy of the teacher belongs to the treasury of Ukrainian and world pedagogy, and the modern situation of Ukrainian pedagogy development determine the importance of a detailed study of his life and heritage, popularization of his teachings and ideas.

Key words: tradition, education, pedagogy, personality, educational ideal.

Постановка проблеми. Освітній процес у системі закладів української освіти, історико-педагогічні, науково-теоретичні, методичні розробки та дослідження, зрештою, усі питання, що дотичні до сфери освіти та педагогіки, у процесі свого виникнення і вирішення обумовлені російсько-українською війною 2014-2022 рр. Це битва за право України бути собою, за культурну спадщину, за майбутнє, за нашу досконалість – в людині, в спільноті, в Державі, в часо-просторовому вимірі здобутків культури. Досліджувана проблема – це наша відповідь на низку питань як виклики сьогодення: про ідеали в традиції українського виховання, про людяність як досконалість в людині, про великого українця Костянтина Ушинського (1823–1870) та його спадщину. Спадщина К. Ушинського належить до скарбниці української та світової педагогіки, а сучасні умови розвитку української педагогіки визначають актуальність вивчення життя та спадщини К. Ушинського.

Вирішення поставлених в статті дослідницьких проблем допоможе зняти низку суперечностей у визначеннях, значеннях, трактуваннях. Значимість спадщини К. Ушинського для історії педагогіки важко переоцінити. Однак упродовж колоніальної залежності України, імперського та радянського періодів К. Ушинського трактували як «великий вітчизняний педагог» і це розумілося як – «російський». Тобто, місце і значення К. Ушинського в російському історико-педагогічному просторі чітко визначене і непохитне, відображене у формулюванні – «основоположник російської професійної педагогіки», «вчитель російських вчителів» (Сіверянин, 1998).

Аргументом щодо цього є російськомовність педагогічної спадщини К. Ушинського та робота в Петербурзі та Москві. А в контексті українського культурного простору прикладка «вітчизняний» є невизначеною і спекулятивною. Оскільки беруться до уваги формальні показники життя та спадщини К. Ушинського (мова праць, географічний простір діяльності), а не змістові (ідея народності, рідномовності як цінності національного тощо). Таким чином, актуальним сьогодні є уведення у контекст української культури, зокрема історії педагогіки, життя та спадщини українського російськомовного педагога.

Аналіз досліджень. Дослідницька увага визначних українських педагогів минулого і сьогодення акцентована на вивченні різних аспектів творчості К. Ушинського. Зокрема це праці Г. Ващенко, О. Вишневського, С. Кузьміної, І. Огієнка, С. Русової, О. Сухомлинської, І. Юраса, В. Яніва та ряду інших. Так, О. Сухомлинська

наголошує на важливості вивчення спадщини Костянтина Ушинського для розвитку сучасної української педагогіки у контексті світової: «Ми, звісно, маємо пишатися тим, що українця – чернігівчанина було визнано «учителем російських учителів», що його підручник «Рідне слово» перевидавався 150, а «Дитячий світ» – 70 разів і ними користувалися учні і вчителі не лише Росії та України, а й Болгарії, Чехії, Словаччини, Польщі» (Сухомлинська О., 2008: 35–40).

Метою статті є реконструкція гуманістичної, особистісно орієнтованої концепції виховання в українській виховній традиції з другої половини XVIII ст. і до сьогодні у вимірі виховного ідеалу, визначення місця, ролі і значення виховного ідеалу К. Ушинського в традиції українського національного виховання.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити низку завдань, зокрема виявити свідчення української самоідентифікації великого педагога, що спростує усілякі спекулятивні маніпуляції з його іменем; здійснити історико-педагогічний порівняльний аналіз концептуальної моделі виховного ідеалу К. Ушинського та Г. Сковороди, П. Юркевича, Г. Ващенко, В. Сухомлинського за такими параметрами: мета виховання, теоретико-методологічна основа виховання, сутність процесу виховання та його зміст, людина як предмет виховання і суб'єкт процесу виховання, шляхи і засоби досягнення ідеалу досконалості у процесі виховання тощо.

Виклад матеріалу. Життя, творчість і діяльність Костянтина Дмитровича Ушинського (1824-1870) припадають на час Ночі Бездержавності України (вислів Є.Маланюка), колоніального входження лівобережних земель до складу російської імперії. К. Ушинський є типовим представником української російськомовної інтелігенції (І.Котляревський, П.Куліш, М.Костомаров, М.Гоголь, П.Юркевич та низка інших), яка працювала на теренах чужої культури, що визначило іншомовність її культурної спадщини. Як зазначають сучасні історики педагогіки О. Любар, М. Стельмахович «...хоча К. Ушинський писав свої праці російською мовою, бо так склалися обставини його життя, та й українська мова була під суворою царською забороною, але він відноситься до плеяди славетних українських педагогів і належить Україні, з якою завжди був кровно і духовно зв'язаний» (Любар О., 2003: 161).

К. Ушинський ніколи не відривався від своєї Батьківщини, про що свідчать записи його щоденників, ідеї та вчення про народність як принцип в педагогіці, про рідномовне виховання, значення

рідної мови для розвитку особистості та спільноти тощо.

Тракуючи К.Ушинського українським російськомовним педагогом, ми звертаємося до переконливих аргументів – висловлювань самого педагога. Так, в листі від 9 грудня 1863 року до Лева Миколайовича Модзалевського, колеги Ушинського по роботі в Смольному інституті, Костянтин Дмитрович аналізує стан справ у Київському навчальному окрузі, про що дізнався з листа Модзалевського. Слова К.Ушинського свідчать про його національну і професійну самоідентичність та самосвідомість: «Він (лист – прим. Н.К.) мене дуже зацікавив і як людину навчальну, і як малороса (у тогочасній офіційній термінології етнонім українців – прим. Н.К.)» (Ушинський К.ф, 1948: 177). В іншому листі до Л.М. Модзалевського, датованому 4 вересня 1868 року, К. Ушинський розповідає про свої плани, в яких виявляємо ставлення педагога до України як батьківщини: «Ми поки що оселилися в Петербурзі, хоча в майбутньому думаю переїхати до себе на батьківщину – в Київ» (в 1870 році К. Ушинський з сім'єю переїхав на проживання до Києва) (Ушинський К.ф, 1948: 192).

Але у «Листі К.Д. Ушинського товаришу міністру народної освіти І.Д. Деянову» від 26/14 червня 1866 року виявляємо двозначне становище К. Ушинського у росії як неросіянина, представника іншого, українського, народу. Спростовуючи звинувачення у шкідливості написаних ним педагогічних книжок (йдеться, перш за все, про «Рідне слово»), К. Ушинський аргументує свої виправдання патріотичним, великодержавним («чисто русским») спрямуванням своїх творів. Не треба забувати час звинувачень, настроїв якого визначали Валуєвський (1863) та, в перспективі, Емський (1876) укази, основним спрямуванням яких є антиукраїнська мовна політика царського уряду (Ушинський К.ф, 1948: 173).

Педагогічні погляди К. Ушинського прямо чи опосередковано формувалися під впливом наукових засад не лише європейської філософської, психолого-педагогічної спадщини, але й надбань інтелектуальної української культури. Про цей духовно-інтелектуальний зв'язок свідчить неодноразове звернення К.Ушинського до доробку і постатей, зокрема, Т. Шевченка, П. Юркевича. У своєму трактуванні досконалого виховання, що як ідеї, настанови, рекомендації присутні у багатьох творах, К. Ушинський виявляє належність до виховної традиції українського народу.

В історичному минулому української педагогіки найяскравішими постатями традиції гума-

ністичного особистісно зорієнтованого виховання є Г. Сковорода, К. Ушинський, П. Юркевич, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. Здійснимо спробу порівняльного аналізу педагогічних поглядів названих педагогів у проекції розуміння виховного ідеалу як досконалих умов процесу виховання на засадах християнської та загальнолюдської моралі.

Для досліджуваної традиції характерним є розуміння виховання як самовиховання, самопізнання і саморозвитку особистості вихованця в процесі виховання, основою якого є педагогічна взаємодія його суб'єктів (вихователь-вихованець). К. Ушинський називає виховання «мистецтвом», таке ж розуміння виховання наявне і в педагогічній спадщині В. Сухомлинського (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 9-10), який вважає, що основою досконалості у мистецтві виховання є «людинознавство», бо «без знання дитини – її розумового розвитку, мислення, інтересів, захоплень, здібностей, задатків, нахилів – немає виховання» (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 13). Предметом досліджуваної виховної традиції є людина, яка означена поняттями «серце» або ж «людська душа». К. Ушинський застерігає від захоплення «реальними і спеціальними цілями» у вихованні, від нехтування «виховання перш за все людини у вихованцеві» (Ушинський К.с, 1948, Т.3: 30). Антропоцентричним (а в сучасному трактуванні концепції НУШ – «особистісно орієнтованим», «дитиноцентричним», «студентоцентричним») є процес виховання і в розумінні Г. Ващенка, який основною проблемою всякої педагогічної системи визначав виховний ідеал як мету виховання. Педагог зазначав, що від того, як розв'язується ця проблема, залежить вирішення таких проблем, як система освіти й виховання, зміст і методи навчання тощо.

Метою процесу виховання названої традиції є людина, людська душа, серце у вродженому прагненні до добра і досконалості. Таким чином узагальненою метою процесу виховання є формування певної ціннісної орієнтації особистості вихованця. Педагогічні погляди П. Юркевича беззаперечно належать до української виховної традиції, хоча на сьогодні є недостатньо вивчені і засвоєні нами. П. Юркевич визначає актуальність і перспективу вирішення завдань виховання з точки зору біблійного вчення про серце, обґрунтовує потребу подолати дисгармонію «віри з ділянкою науки» у свідомості людини. Виховувати людяність, за П. Юркевичем, можна різними засобами, головний серед яких – віра (Юркевич П.б, 2000: 140). Г. Сковорода називає щастя

«найвищою наукою», «адже щастя потрібне нам усім без винятку, чого, окрім нього, не можемо сказати про жодну науку» (Сковорода Г., 1994, Т.1: 339). Розмірковуючи над проблемою щастя, яке людина знаходить, за Г. Сковородою, у «сродній» праці, К. Ушинський уводить поняття «душевна діяльність», діяльність, яка споріднена з людиною і яку допомагає віднайти досконале виховання. Віднайшовши працю, споріднену з собою, людина, за К. Ушинським, знаходить «спокій» – стан душевної рівноваги, гармонії і злагоди людини з собою і світом (Ушинський К.г, 1948, Т.9: 561). Ідея всебічного розвитку задатків і здібностей дитини, гармонії, досягнення злагоди душі дитини з собою і світом зосереджена у практичній реалізації мети досконалого виховання у «Школі радості», «школі під блакитним небом», «куточку мрій», «подорожах у світ праці», «слуханні музики природи», «кімнаті казки», «саду здоров'я», «зелених класах» В. Сухомлинського.

Г. Сковорода так визначає концептуальні засади виховання: «... 1) На добро народжувати; 2) Зберегти пташеняті молоде здоров'я; 3) Навчити вдячності» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 113). «На добро народжувати» означає у Г. Сковороди «добре народження дітей від добродішних, однопритрасних і здорових батьків» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 122). У просторі досконалого процесу виховання людина не бажає непотрібного і зайвого (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 113), задоволена своєю долею і малим, – тим, що має (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 228), виявляє особливе ставлення до світу і самого себе, на основі пізнання себе і вибору своєї особистості, досягає гармонії зі світом і собою. Виховання вдячності в дитині (батькам, Богові, всьому світові), за Г.Сковородою, є запорукою щастя і спорідненості. Водночас невміння людини бути вдячною породжує дисгармонію, відчай і хаос як на рівні особистісного життя, так і суспільного: «...з невдячності – сумота, туга і спрага, зі спраги – заздрість. Із заздрості – улесливість, злочинство, крадіж, кровопролиття і вся безодня беззаконня. У прірві ж цій царює вічна печаль, замішання, відчай і вудка з невсипущим червом, що зав'яз у серці. Цим образом і живе ціла громада» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 112). В. Сухомлинський виокремлює «вдячність» як норму моральності вихованця, називає при цьому здатність вдячності дитини «рідною сестрою почуття відповідальності, обов'язку, громадянської гідності» (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 443).

К. Ушинський у визначенні мети і завдань виховання стоїть на засадах гуманного особис-

тісно зорієнтованого виховання і визначає моральний вплив на вихованця головним завданням виховання, набагато важливішим, аніж розвиток розуму взагалі, накопичення в процесі виховання лише певної суми знань і з'ясування своїх особистих інтересів у житті (Ушинський К.е, 1948, Т.2: 431). Педагог визначає школу і процес виховання дитини в ній не як підготовку до життя, а як саме життя. Обґрунтовуючи принцип християнської моралі у вихованні, К. Ушинський виступає опонентом щодо модного на той час матеріалізму (Ушинський К.а, 1948, Т.8: 716-717).

Мета і завдання виховання у П. Юркевича визначена метою життя, а саме: пробудження і підтримка духовних потягів дитини, зміцнення і розширення досвіду її релігійного життя, що відбувається в повсякденній виховній діяльності, отже дає розвиток усіх сил дитини, створює умови водночас і для земного, і для вічного життя. На думку педагога, складовою мети є вдосконалення людини (самовдосконалення), прагнення великодушності та самовідданості, покора перед законом та повага прав інших людей, вірність обов'язку, мужність при його виконанні, справедливість і безкорислива любов (Юркевич П.Д.а, 1869: 19-20). Завдання виховання полягає в самовихованні, у тому, зазначає В.Сухомлинський, щоб розбудити й одухотворити в кожному велику людську силу – здатність, змінюючи обставини, змінювати і самих себе (Сухомлинський В., 1977, Т.4: 529-530).

Г. Ващенко виокремлює в інтелектуальному вихованні дитини дві течії, одна з них на перше місце ставить фахову підготовку, тобто озброєння молоді знаннями і навичками, потрібними в практичній діяльності. Друга – загальне, загальнолюдське, гуманне виховання і вироблення світогляду. Педагог зазначає, що українське виховання «мусить приділяти багато уваги загальній освіті нашої молоді» (Ващенко Г., 1976: 184-185).

Процес навчання і виховання П. Юркевич розглядає як педагогічну взаємодію, а школу як живий та одухотворений союз особистостей, а не «мертву» школу, в якій діти підпорядковані авторитету вчителя, а одне про одного не відають, не пам'ятають і не турбуються (Юркевич П.Д.а, 1869: 243). Ця ж думка присутня у роздумах В. Сухомлинського про «справжню» школу, тобто таку, що створює досконалі умови процесу виховання як педагогічної взаємодії. Педагог зазначає, що «справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» (Сухомлинський В., 1977,

Т.3: 11). П. Юркевич не визнає практичний підхід до визначення мети виховання (Юркевич П.Д.а, 1869: 32), оскільки також, як і К. Ушинський, вважає, що школа не готує до життя, а є самим життям, вона існує як життєвий заклад і союз, а не як ярмо обов'язку, відірваного і відокремленого від усього, що має силу жити, радувати, надихати (Юркевич П.Д.а, 1869: 240-242).

У Г. Сковороди та П. Юркевича, шляхом досягнення мети, як і в К. Ушинського, є самопізнання та самореалізація здібностей та прагнень дитини. Досягнення цієї мети відбувається в діяльності душі і серця, що заснована на співчутті, співчасті, співпереживанні, що є основою педагогічної взаємодії вихователя та вихованця, дорослого та дитини. Саме тому критерієм досягнення мети виховання у Г. Сковороди є «жива душа», «спокій серця» і «веселіє духа», у К. Ушинського – «спокійна душа», у П. Юркевича – «світлий настрій дитячої душі», у Г. Ващенко – «внутрішня гармонія», «гармонійність психіки людини», у В. Сухомлинського – «душевна рівновага».

К. Ушинський розглядає значимість і результативність будь-якої діяльності, педагогічної зокрема, у вимірі внутрішньої свободи людини (Ушинський К.б, 1948, Т.10: 544), для В. Сухомлинського справедливість є основою довіри дитини до вихователя, оскільки немає якоїсь абстрактної справедливості – поза індивідуальністю, поза особистими інтересами, пристрастями й пориваннями. Щоб бути справедливим, треба до тонкощів знати духовний світ кожної дитини.

Дотримуючись принципу єдності прекрасного та корисного, Г. Сковорода розглядає навчання як єдність корисної праці і насолоди, причому серед «корисних наук» є «корисні як у цьому, так і в майбутньому житті» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 227).

Для української виховної традиції характерною є думка про те, що знання тільки тоді засвоюються людиною, коли вони зігріті її почуттями і переживаннями. Г. Сковорода вчить: «не розум від книг, а книги від розуму народилися» (Сковорода Г.С., 1994, Т.1: 348), а «насіння всіх наук ховаються всередині людини...» (Сковорода Г.С., 1994, Т.1: 367); у В. Сухомлинського мова йде про «емоційне пробудження розуму» (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 125), що відповідає настановам української традиції.

Шляхом досягнення мети процесу виховання педагоги названої традиції визначають зорієнтованість процесу виховання на внутрішньому світі людини, на діяльності її душі і серця. Головним засобом досягнення мети виховання для педагогів досліджуваної традиції (окрім В. Сухомлинського)

є віра. У педагогічному вченні В. Сухомлинського, яке було зумовлене реаліями радянської дійсності та настановами комуністичної ідеології (атеїстично-матеріалістичної в своїй основі), основи християнської моралі присутні, хоча й не визначені як такі. У цьому справджується твердження К. Ушинського про те, «ідеал виховання, відкинувши будь-яку релігійну ідею, буде таким, що з ним може примиритися лише християнська ідея» (Ушинський К.б, 1948, Т.10: 361). Надзвичайної ваги надавали педагоги виховному значенню рідного слова, мови народу, його культурі в цілому. Основою педагогічних поглядів Г. Сковороди є Біблія і віра в Христа, а також принцип калокагатії, коли «користь з красою, краса ж з користю нероздільні... Вона називається... життя, живе і вічно плінне джерело» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 102). К. Ушинський вважає основою процесу виховання принцип природовідповідності (Ушинський К.д, 1948, Т.2: 150), а також «вивчення людської природи у її вічних основах, в її сучасному стані та в її історичному розвитку» (Ушинський К.г, 1948, Т.8: 634). Г. Сковорода вказує на шлях і засіб досягнення мети виховання – пізнати себе і жити у злагоді з собою і світом: «...кожна людина не лише добра, а й споріднена собі, розлита по всьому складу діла, відправляє роботу. Це і є бути щасливим, пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальною потребою» (Сковорода Г.С., 1994, Т.1: 418). К. Ушинський, як і Г. Сковорода, обстоює ідею «сродності», природовідповідності, врахування природних нахилів і здібностей дитини у процесі виховання: «Які легкі для нас ті дії, в яких наші бажання і наші природні прагнення сходяться! Такі дії відзначаються незвичайною силою, наполегливістю. В них тіло допомагає душі, часто веде її за собою, розуміє її на першому слові і завжди відповідає їй охоче й швидко. Але коли ми йдемо проти наших природних нахилів, яким лінивим, неповоротким і впертим стає наш організм!» (Ушинський К.д, 1948, Т.2: 150).

П. Юркевич серед виховних заходів розглядає прохання, пораду, похвалу, обіцянку, дисципліну тощо. Однак навіть ті заходи, які мають контролюючий або каральний напрям (нагляд, погроза, покарання), вважає П. Юркевич, не повинні здійснювати тиск на вихованця, порушувати автономію його внутрішнього світу, можливість бути самим собою. Найголовніша умова, яку ставить П. Юркевич для вихователя, – задіяти серце до усіх моментів виховання, зробити цей процес емоційно насиченим, уникати формальних заходів, пам'ятати, що вихователь «має справу не з

розумовим апаратом вихованця, а з його живою особистістю», з інтимністю людської душі (Юркевич П.Д.с, 1865: 175). Особистісну зорієнтованість процесу виховання виявляє як зміст, так і стиль творів В. Сухомлинського, в якому головною є не тиск виховного впливу авторитету чи сили вихователя на вихованця, а «настанова на виховання здатності ... і потреби ...» (в концептуальних визначеннях сучасної парадигми української освіти говоримо про компетентності як здатності, набуті особистістю вихованця -- прим. Н.К.) (Сухомлинський В., 1977, Т.3:63). Проблема виховання у межах традиції, окрім спадщини В. Сухомлинського, вирішується у вимірі Страхи Божого, який, за Г. Сковородою, є «внутрішнє свідчення про сина Його... коли хто вірує... має Страх Божий всередині...» (Сковорода Г.С., 1994, Т.2: 373), «духом Божим в людині» і присутність якого «возвеселить серце» (Сковорода Г.С., 1994, Т.1: 345). Поняття Страхи Божого присутнє також у педагогічній системі П. Юркевича («Бійся Бога і зберігай усі заповіді Його, адже у цьому є вся людина» (Юркевич П.б, 2000: 563 – 573) і має виховне навантаження, передбачає любов і відповідальність людини щодо себе та навколишнього світу як творіння Божого. К. Ушинський називає «голосом Божим» совість, яка є основою моральності і людяності людини. Саме в такому сенсі він трактує педагогічне значення біблійного вислову «Страх Божий є початком премудрості» (Ушинський К.б, 1948, Т.10: 359).

Найважливішою силою, покликаною здійснювати виховання людини, є сама людина, вважає В. Сухомлинський. Педагог пов'язує мету і завдання виховання, визначення його шляхів і засобів з досягненням ідеалу виховання, який визначає в людині, а не поза нею: «Уся майстерність виховання полягає в тому, щоб, знаючи, якою повинна бути людина, вміти одухотворити її прагненням до свого власного ідеалу» (Сухомлинський В., 1977, Т.4: 532).

Розмірковуючи про зв'язок між вихованням окремої людини і вихованням народу, прищепленням і утвердженням засад християнського (ідеалістичного) чи матеріалістичного світоглядів, Г. Ващенко продовжує думку К. Ушинського про те, як відбувається зміна світоглядно-ментального, морального рівня у вихованцеві і в народі. Г. Ващенко, а також К. Ушинський, П. Юркевич, застерігають від виховання дитини на засадах матеріалістичного (матеріалістично-атеїстично-комуністичного) світогляду, оскільки «матеріалізм передусім знижує гідність людини», «зводить людину до стану матеріальної речі», на відміну

від настанов релігійно-ідеалістичного світогляду не визнає «абсолютної вартості людської особистості» (Ващенко Г., 1976: 246-247).

Теоретико-методологічною основою процесу виховання педагога досліджуваної традиції визначають принципи природовідповідності, культуровідповідності, народності, а також принцип калокагатії – поєднання естетичного і морального, тобто прекрасного і корисного, доброго. Принцип калокагатії, як прагнення досконалості у формі і змісті процесу виховання, покладено в його основу. «Зло і справжня краса несумісні», – ці слова В. Сухомлинського передають суть цієї методологічної настанови досконалого виховання (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 192). Її дотримання допоможе вихованцеві пізнати в собі, за К. Ушинським, «вроджене прагнення досконалості» і, в переконанні В. Сухомлинського, «не допустити, щоб молоде покоління стало тільки споживачем краси» (Сухомлинський В., 1977, Т.3: 193).

Процес виховання педагога досліджуваної традиції визначають як педагогічну взаємодію, взаємовідносини між суб'єктами виховання, вихованцем та суб'єктами виховного впливу, якими є, перш за все, сім'я, Церква, народ, культура, національна і світова, рідна мова. Процес виховання супроводжується станами і ситуаціями вибору, страху, любові, відповідальності, свободи, турботи, творення добра, прагнення істини і досконалості. І саме в процесі, який насичений такими станами і ситуаціями, вихованець пізнає себе і обирає в собі самому власний ідеал досконалості, він є для вихователя предметом виховання, суб'єктом і метою процесу виховання.

П. Юркевич визначає спрямованість процесу виховання на досягнення виховного ідеалу. Вихованець у вченні П. Юркевича – це не людина з натовпу, «не одиниця в масі», на яку можна діяти «загальними заходами» (Юркевич П.а, 1869: 67), а тому запорукою досягнення мети виховання є врахування індивідуальних особливостей вихованця.

Заснована на «філософії серця» ідея гармонії Істини, Краси і Добра передбачає у П. Юркевича взаємодію та узгодженість усіх напрямів виховання, що сучасною теорією визначено як всебічний розвиток особистості дитини. П. Юркевич визначає три здатності душі людини: пізнавати, почувати, бажати-волевиявляти, які зумовлюють покликання людини до Істини, до Краси, до Добра, і педагог називає їх Розум, Серце, Воля. Розум без чутливого серця та твердого характеру, чи ніжне серце та безхарактерність, чи твердий характер, але не освічений розум, – все це жалюгідні явища, -- переконаний педагог (Юркевич П.с, 1865: 44).

Г. Ващенко вказує, що виховний ідеал повинен розгортатися в межах ідеалістично-християнського світогляду, зосередитись на таких цінностях, як віра в Бога, абсолютне Добро, Правда, Краса, віра в безсмертність людської душі, тобто гармонійність світогляду забезпечує гармонійність вдачі вихованця (Ващенко Г., 1976: 249-251). П. Юркевич розрізняє ідею добра (розуміння морального вчинку), любов до добра (прагнення робити добро як вибір добра) і людяність як наслідок взаємодії розуму, серця і волі людини. Виховання емоційного досвіду в процесі виховання робить цей процес одухотвореним, дає відчуття повноти життя і власної гармонійної присутності в ньому (Юркевич П.с, 1865: 197-198). В. Сухомлинський не ставить знання метою виховання, а лише засіб всестороннього розвитку особистості. Педагог застерігає, «щоб вони не перетворювалися в нерухомий мертвий багаж, а жили ... у тому живому і безперервному процесі обміну духовними багатствами, без якого не можна собі уявити повноцінного інтелектуального, морального, емоційного, естетичного розвитку» (Сухомлинський В., 1977, Т.2: 452-453).

Висновки. Період життя та творчості Костянтина Ушинського є надзвичайно цікавим для

дослідника історії педагогіки, оскільки з середини XIX століття в Україні формується нова система навчання і виховання, визначається роль і значення національного чинника в ній, здійснюється активний пошук теоретико-методологічних основ навчання і виховання. Ідеал довершеної людини, як засвідчує педагогічне вчення досліджуваної виховної традиції, – це всебічно і гармонійно розвинена особистість, яка отримала повноцінний розвиток у досконалих умовах процесу виховання відповідно до своєї природи і народності у єдності розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного напрямів виховання. Узагальнена концепція досконалого процесу виховання відповідає концепції українського національного виховання, головна мета якого у запереченні конформізації, авторитаризму у вихованні, у зменшенні процесу маніпулювання поведінкою вихованця. Концептуальні визначення традиції виявляють доцільність особистісно-індивідуального виміру виховання, а також допомагають з'ясувати їх актуальність та перспективу практичного втілення в реаліях сучасного українського суспільства. Перспективою подальших досліджень є визначення вчення К.Ушинського в контексті ідей НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Підручник для Виховників, учителів і Українських Родин. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен: В-во Центральної Управи Спілки Молоді, 1976. 208с.
2. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник. За ред. О.О. Любара. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 450 с.
3. Сіверянин В. Нестор вітчизняної педагогіки. Ювілей К.Д. Ушинського на Шосткинщині. Освіта. 1998. 25 берез. 1 квіт. (№ 23/24). С. 16.
4. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994.
5. Сухомлинська О. До втілення ідей К.Д. Ушинського про педагогічну психологію: експериментальні дослідження І.О. Сікорського. Шлях освіти. Науково-методичний журнал. № 3 (49). 2008. С. 35–40.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1977.
7. Ушинский К.а Варианты к I тому «Педагогической антропологии» из статей «Педагогического сборника». Ушинский К. Собрание сочинений: В 11 т. Т.8. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 686–769.
8. Ушинский К.б Материалы к третьему тому «Педагогической антропологии». Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Т. 10. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 53-625.
9. Ушинский К.с Педагогические сочинения Н.И. Пирогова. Собрание сочинений: В 11 т. Т.3. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С.11–87.
10. Ушинский К.д О народности в общественном воспитании. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Т. 2. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 69 - 167.
11. Ушинский К.е О нравственном элементе воспитания. К.Д. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Т. 2. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 425–489.
12. Ушинский К.ф Письма к Л.Н. Модзалевскому. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Т. 11. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 164–193.
13. Ушинский К.г Человек как предмет воспитания (Опыт педагогической антропологии). Том II. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Т.9. Москва-Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. С. 13–565.
14. Юркевич П.а Курс общей педагогике с приложениями. Юркевич П.Д. Москва: Б.И., 1869. 404 с.
15. Юркевич П. б Серце і його значення в духовному житті людини за вченням Слова Божого. Хроніка-2000. Український культурологічний альманах. Випуск 39–40. Київ: ЗАТ «ВППОЛ», 2000. С. 563–573.
16. Юркевич П.Д.с Читания о воспитании. Юркевич П.Д. М.: Б.И., 1865. 272 с.

REFERENCES

1. Vashchenko H. Vykhovnyi ideal. Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, uchyteliv i Ukrainskykh Rodyn. [Educational ideal. Textbook for educators, teachers and Ukrainian families]. Briussel – Toronto – Niu-York – London – Miunkhen: V-vo Tsentralnoi Upravy Spilky Molodi, 1976. 208s. [in Ukrainian]
2. Liubar O.O. Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: Navchalnyi posibnyk. [History of Ukrainian school and pedagogy: Teaching guide]. Za red. O.O. Liubara. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO, 2003. 450 s. [in Ukrainian].
3. Siverianyn V. Nestor vitchyznianoï pedahohiky. Yuvilei K.D. Ushynskoho na Shostkynshchyni [Nestor of national pedagogy. Anniversary of K.D. Ushynskoho in Shostkyn region]. Osvita. 1998. 25 berez. 1 kvit. (№ 23/24). S. 16. [in Ukrainian].
4. Skovoroda H.S. Tvory: U 2 t. [Works: In 2 volumes]. Kyiv: AT «Oberehy», 1994. 640 s., T.1. [in Ukrainian].
5. Sukhomlynska O. Do vtilennia idei K.D. Ushynskoho pro pedahohichnu psykholohiiu: eksperymentalni doslidzhennia I.O. Sikorskoho [To the implementation of ideas K.D. Ushynskiy on pedagogical psychology: experimental studies of I.O. Sikorskyi]. Shliakh osvity. Naukovo-metodychnyi zhurnal. № 3 (49). 2008. S. 35–40. [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyi V. Vybrani tvory: u 5-ty t. [Selected works: in 5 volumes]. Kyiv: Radianska shkola, 1977 , T.3, 9-10. [in Ukrainian].
7. Ushynskiy K.a Varianty k I tomu «Pedagogicheskoy antropologii» iz statey «Pedagogicheskogo sbornika» [Variants to the first volume of «Pedagogical Anthropology» from the articles of «Pedagogic Collection»]. K.D.Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T.8. Moskva-Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 686–769. 745 s. [in Russian].
8. Ushynskiy K.b Materialy k tretemu tomu «Pedagogicheskoy antropologii» [Materials for the third volume of «Pedagogical Anthropology»]. K.D. Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T. 10. Moskva–Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 53-625. 666 s. [in Russian].
9. Ushynskiy K.c Pedagogicheskiye sochineniya N.I. Pirogova [Pedagogical writings N.I. Pirogov]. K.D.Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T.3. Moskva–Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S.11–87. 691s. [in Russian].
10. Ushynskiy K.d O narodnosti v obshchestvennom vospitanii [About nationality in public education]. K.D. Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T. 2. Moskva–Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 69-167. 655 s. [in Russian].
11. Ushynskiy K.e O npravstvennom elemente vospitaniya [On the moral element of education]. K.D. Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T. 2. Moskva-Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 425–489. 655 s. [in Russian].
12. Ushynskiy K.f Pisma k L.N. Modzalevskomu [Letters to L.N. Modzalevsky]. K.D.Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T. 11. Moskva–Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 164–193. 727 s. [in Russian].
13. Ushynskiy K.g Chelovek kak predmet vospitaniya (Opyt pedagogicheskoy antropologi). tom II [A person as a subject of education (Experience of pedagogical anthropology), Volume II]. K.D. Ushynskiy. Sobraniye sochineniy: V 11 t. T.9. Moskva–Leningrad: Izd. Akad. ped. nauk RSFSR. 1948. S. 13–565. 627 s. [in Russian].
14. Yurkevich P.D.a Kurs obshchey pedagogiki s prilozheniyami [Course of general pedagogy with applications]. Moskva: B.I. 1869. S. 19–20. 404 s. [in Russian].
15. Iurkevych P.b Sertse i yoho znachennia v dukhovnomu zhytti liudyny za vchenniam Slova Bozhoho [The heart and its meaning in the spiritual life of a person according to the teachings of the Word of God]. Khronika–2000. Ukrainskiy kulturolohichniy almanakh. Vypusk 39–40. Kyiv: ZAT «VIPOL», 2000. S. 563– 573. [in Ukrainian].
16. Yurkevich P.D.c Chteniya o vospitanii [Readings about education]. M: B.I.. 1865. 272 s. [in Russian].

УДК 81'243:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-49>

Наталія КАНОНІК,

orcid.org/0000-0001-7403-8915

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри практики англійської мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *kanonik.np@gmail.com*

Калерія КОВАЛЬОВА,

orcid.org/0000-0001-6718-8034

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *kaleriya.kovalova@hneu.net*

Ольга ТРУБІЦИНА,

orcid.org/0000-0001-7830-2576

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

(Одеса, Україна) *o.m.trubitsyna@ukr.net*

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО

З розвитком людства, а саме процесами глобалізації, діджиталізації, інтеграції принципів ринкової економіки, а отже, і конкурентності, у всі сфери суспільного життя фактично всіх розвинутих країн світу, методики набуття знань не можуть стояти на місці. Мета статті полягає в узагальненому інформаційно-аналітичному огляді сучасних методів навчання іноземної мови (англійської) у ЗВО з акцентом на здобувачах філологічних спеціальностей (іноземна філологія). У сучасних умовах традиційні методи навчання іноземної мови, здебільшого орієнтовані на лекційні методи й запам'ятовувально-відтворювальні техніки, хоч і залишаються однією зі складових процесу набуття іноземних компетентностей, проте їх засилля автоматично створює ситуацію, у якій студенти є пасивними одержувачами знань. Пасивність у сучасному світі, яка з контексту освіти транслюється на інші сфери діяльності здобувачів, означає другорядність, посередність, брак успіху. Тому аналіз сучасної літератури з теми, а також діахронний аналіз змін у підходах до вивчення іноземної мови, що відбуваються в межах української освіти, дають змогу констатувати, що в останні роки відбувся помітний зсув у бік іноземної освітньої діяльності, орієнтованої на студента і його активну лідерську позицію у здобутті знань і навичок з іноземної мови. Проаналізовано прямий метод навчання іноземної мови, граматико-перекладний метод, аудіовізуальні та звукові лінгвальні техніки, комунікативний метод, групову роботу, або кооперативне навчання (також «метод головоломок» у межах цього підходу), проєктну технологію, звернено увагу на методику читання Іллі Франка як один зі способів організації самостійної роботи студентів ЗВО. ІКТ позиціоновано як навчальну технологію, потенціал котрої на сучасному етапі доречно інтегрувати в усі наявні методи навчання іноземної мови. Також наголошено на тому, що ефективність усі згадані методики дають за умови оптимального синтезу залежно від конкретної академічної групи, технічних умов здійснення навчання, ініціативності викладача та бажання працювати з використанням більш енергоємних, проте й більш ефективних методів активного навчання на противагу фронтальним методам роботи.

Ключові слова: англійська мова, навчання іноземної мови, вища освіта, іноземна філологія, комунікативний підхід.

Nataliia KANONIK,*orcid.org/0000-0001-7403-8915**PhD in Philology,**Senior Lecturer at the Department of Conversational English**Lesya Urkainka Volyn National University**(Lutsk, Ukraine) kanonik.np@gmail.com***Kaleriia KOVALOVA,***orcid.org/0000-0001-6718-8034**PhD in Philology,**Associate Professor of the Department at Foreign Languages and Cross-Cultural Communication**Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**(Kharkiv, Ukraine) kaleriya.kovalova@hneu.net***Olga TRUBITSYNA,***orcid.org/0000-0001-7830-2576**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,**Associate Professor at the Department of German Philology and Methods of Teaching Foreign Languages**South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky**(Odessa, Ukraine) o.m.trubitsyna@ukr.net*

MODERN METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

With the development of humanity, namely the processes of globalization, digitalization, integration of the principles of the market economy, and therefore competitiveness, into all spheres of social life in virtually all developed countries of the world, methods of acquiring knowledge cannot stand still. The purpose of the article is a generalized informational and analytical review of modern methods of teaching a foreign language (English) in higher education institutions with an emphasis on students of philological specialties (foreign philology). In modern conditions, traditional methods of teaching a foreign language, mostly focused on lecture methods, memorization and reproduction techniques, although they remain one of the components of the process of acquiring foreign language competences, but their prevalence automatically creates a situation in which students are passive recipients of knowledge. Passivity in the modern world, which is translated from the context of education to other areas of activity of students, means second-rateness, mediocrity, lack of success. Therefore, the analysis of modern literature on the topic, as well as the diachronic analysis of changes in approaches to learning a foreign language that take place within the framework of Ukrainian education, make it possible to state that in recent years there has been a noticeable shift in the direction of foreign language educational activities focused on the student and his active leadership position in acquiring knowledge and skills in a foreign language. The direct method of learning a foreign language, grammar-translation method, audiovisual and sound lingual techniques, communicative method, group work, or cooperative learning (also "jigsaw" within this approach), project technology, attention was paid to the method of reading Ilya Frank as one of the ways of organizing the independent work of students of higher education institutions. ICT is positioned as an educational technology, the potential of which at the current stage should be integrated into all available methods of foreign language learning. It is also emphasized that the effectiveness of all the mentioned methods is provided by optimal synthesis depending on the specific academic group, technical conditions of the training, the initiative of the teacher and the desire to work using more energy-intensive, but also more effective methods of active learning as opposed to frontal methods of work.

Key words: *English language, foreign language learning, higher education, foreign philology, communicative approach.*

Постановка проблеми. У глобалізованому світі XXI століття значно зросла важливість ефективного викладання іноземної мови. Як відомо, сьогодні відбувається важливий перехід від пасивного навчання до активного в усіх сферах та на всіх рівнях освіти. Іноземна мова в цьому не є винятком, а, навпаки, деякою мірою через специфіку дисципліни веде авангард у підхопленні трендів педагогічної науки. Особлива увага приділяється посиленню технологічних аспектів підготовки

фахівців та практично таргетованого підходу до процесу навчання, де студент бере активну участь у пізнавальній діяльності. Викладачі іноземних мов постійно перебувають у пошуку шляхів підвищення рівня залученості студентів у навчальний процес, стимулювання їхньої мотивації до вивчення мови. Одним зі способів досягнення цих цілей є використання інтерактивних технологій у класі, що є широким поняттям, котре означає колективну пізнавальну діяльність, у межах якої

всі учасники взаємодіють, обмінюються інформацією, вирішують проблеми в атмосфері реальної співпраці. Інтерактивне навчання відповідає також ідейному змісту особистісно орієнтованого навчання, оскільки робить особистість/множину особистостей, залучених до освітньої взаємодії (очної, дистанційної, змішаної) активними учасниками й головною метою освіти. Важливо, що існують різні методи викладання англійської мови, багато з яких оцінюються то як застарілі, то як експериментальні, однак у різній комбінації вони дають змогу досягати бажаних результатів щодо опанування мови. Якщо давніші методи й становлять деяку основу освітнього процесу, використовуючись у сучасних освітніх моделях більш чи менш інтенсивно, то під час навчання іноземної мови необхідно звернути увагу на нові способи активізації мовлення студентів. Тут важливо віднаходити потрібний баланс і стежити за тим, наскільки результативно методики працюють у конкретній ситуації, а також наскільки сам викладач готовий до інноваційності педагогічної діяльності, яка завжди означає більшу віддачу роботі, більшу енергоємність процесу.

Минуло багато часу, відколи вивчення іноземної мови зводилося до пасивного запам'ятовування нових слів і виразів. Одноманітність, пасивне зубріння граматичних правил, уміння перекласти українську фразу іноземною мовою – ось була межа досконалості в оволодінні іноземною мовою. Хоча у світі давно відома величезна кількість підходів до вивчення іноземної мови і методик, справжня революційна революція в методиці викладання англійської мови сталася лише в другій половині ХХ століття. Змінилися підходи та цілі. Покоління студентів стрімко змінюються. У розрізі 10 років до аудиторій приходять молодь з іншими поглядами, ідеалами, навіть фізіологією сприйняття нового матеріалу (наприклад, сучасний феномен кліпового мислення). Оскільки методика навчання іноземної мови безпосередньо залежить від того, кого потрібно навчати, у яких умовах, у який час, разуючі зміни відбуваються й щодо еволюції підходів до організації вивчення іноземної мови, що потребує своєчасної наукової інтерпретації.

Аналіз досліджень. Дослідники звертають увагу на те, що попри постійну появу нових методик вивчення іноземної мови наразі у закладах вищої освіти найчастіше використовуються класичні, а саме: безпосередній, або прямий, метод (direct method); граматико-перекладний; текстуально-перекладний; натуральний; прямий; аудіовізуальні та аудіолінгвальні методи; комунікативний метод (Saydaliyeva et al., 2020; Нікіфорова та

ін., 2019). Дехто з авторів, аргументуючи переваги й недоліки кожної з відомих сьогодні методик, намагається виступати за так звану «змішану» (англ. «mixed») методику навчання іноземної мови. Це дає змогу досягати поставлених цілей і дає високий результат (Abduramanova, 2021; Стрикіна, 2019). Власне, автори поточної статті таку думку вважають неабияк слушною.

Ознакою змін у методиці навчання іноземних мов на сучасному етапі можна вважати принципову заміну парадигми «викладач – студент – підручник» на парадигму «студент – підручник/інші засоби навчання – викладач» (Fattohovich & Pihomovna, 2022). Суть цієї заміни полягає в оновленій ролі викладача, який із абсолютного авторитета в класі перетворюється на консультанта, який лише організовує та спрямовує навчальний процес. У цьому випадку роль здобувачів освіти стає ініціативною: з об'єкта навчальної діяльності вони мусять ставати більш активними суб'єктами.

У зарубіжних дослідженнях часто йдеться про те, що в старіших концепціях викладання іноземної мови викладачі зазвичай зосереджувалися на суто мовних моментах, нехтуючи важливістю впровадження культурних знань у викладання мови, тому більшість студентів подекуди й тепер знає багато слів і добре обізнані з правилами граматики, але їм бракує вміння користуватися мовою в належний спосіб (Sun, 2013). Тісна взаємодія мови та культури виправдовує заохочення культурної обізнаності під час навчання іноземних мов, а також кидає виклик традиційному підходу до навчання, зосередженому на лінгвістичних знаннях. Викладання культурних знань, безсумнівно, сприятиме комунікативним компетентностям (Галецький, 2020). М. Байрам визначив поняття культурології в іноземній мові та запропонував модель викладання іноземної мови та культури (Byram et al., 2002; Byram, 2015). За його словами, іноземна мовна освіта має включати першочергові фундаментальні компоненти, а саме вивчення мови, знання мови, культуру та культурний досвід. Байрам вважає, що поєднання використання першої мови та іноземної мови здобувачів через порівняльний аналіз та новий культурний досвід забезпечить інтегративний підхід до викладання та вивчення мови та культури. Підтримується думка про культурний контент як головний мотиватор для вивчення мови. К. Крамч зазначає, що викладання іноземної мови з культурологічним акцентом має два основні напрямки: один зосереджується на культурній, статистичній інформації, інституційних структурах і фактах розвитку цивілізації. Інший полягає в тому, щоб класику літератури та мистецтва, фольклор, факти повсякденного

життя тощо англійців та інших націй, які розмовляють цією мовою, інтегрувати до вивчення іноземної мови в інтерпретованому варіанті, використовуючи кроскультурну психологію чи культурну антропологію, універсальні категорії людської поведінки та процедури осмислення іншої культурної реальності (Kramcsh, 2013).

Дослідники, аналізуючи процес вивчення іноземної мови, відзначають наявність трьох автономних, але взаємно узгоджених елементів з опанування нового матеріалу. Серед них перший етап – робота з теорією, другий – формування практичних вмінь і комунікативних навичок, третій – комплекс контрольно-моніторингових заходів. Наголошується, що ця стратегія може бути ефективною лише тоді, коли враховуватиме низку факторів, які впливають на сучасний освітній процес загалом та на особливості вивчення англійської зокрема: постпандемічна нестабільність, умови воєнного стану, діджиталтрансформація освіти (Марєєв, 2022).

У недавніх експериментальних розвідках ідеться про те, що процес глобалізації впливає не лише на освітній аспект, а й на політичний, культурний, економічний та екологічний аспекти країни. Студенти сучасного суспільства знань та інформації повинні вміти розв'язувати проблемні завдання та мислити творчо з усіх предметів і в усіх сферах активності (Gömleksiz, 2007). Освіта сьогодні орієнтована на формування мислячої, творчої особистості (Fattohovich & Pshomovna, 2022). Відзначено роль кооперативного навчання у сучасній освітній парадигмі. У традиційних підходах до організації навчання студентів іноземної мови здобувачі з обмеженим рівнем володіння англійською отримують менше спілкування з викладачем і однолітками, а також це спілкування відбувається на нижчому мовному та когнітивному рівні. Підвищення гнучкості та ефективності навчального процесу в кооперативному навчальному середовищі вимагає нових освітніх підходів і методзабезпечення для використання аудиторно та за умов змішаного й дистанційного навчання. Кооперативне навчання є більш сприятливим і ефективним, ніж «змагальне» («суперницьке»), коли одnogрупник сприймається як противник, у якого треба вибороти першість в оцінках, або ніж індивідуальний досвід навчання (Gömleksiz, 2007).

Ще один тренд у викладанні іноземної мови – активне використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), що в період дистанційного навчання у час пандемії та теперішньої війни на теренах України показало більшу,

ніж досі, ефективність і зручність. Майже 81,0% викладачів ЗВО визнали, що в умовах постпандемічної нестабільності методика забезпечення освітньої діяльності, що вибудовується на основі використання ІКТ є ефективнішими і зручнішими (зокрема в плані організації) порівняно з заочними чи очними (Марєєв та ін., 2022).

Із сучасних методик навчання іноземної мови, які обговорюються в наукових дослідженнях і апробовані ефективністю застосування треба відзначити комунікативний підхід, культуроспрямовану концепцію викладання іноземної мови, концепцію «принципового прагматизму», концепцію цифрової освіти.

Мета статті полягає в узагальненому інформаційно-аналітичному огляді сучасних методів навчання іноземної мови (англійської) у ЗВО з акцентом на здобувачах філологічних спеціальностей (іноземна філологія).

Виклад основного матеріалу. Метою навчання іноземної мови у ВНЗ є вільне володіння випускником іноземною мовою для спілкування у майбутній професійній сфері. Необхідною умовою цього слід вважати такі принципи, як цілісність, міждисциплінарність, методологічний плюралізм, відкритість процесу пізнання, інтеграція різного роду інформації для забезпечення комунікативної взаємодії. Вище було висловлено побіжну думку, а тут треба ще раз підкреслити, що автори поточної розвідки заперечують абсолютне превалювання котрогось одного з відомих сьогодні методик навчання іноземної мови. По-перше, варіативність дає змогу забезпечити роботу ефективно на різних напрямках оволодіння темою, по-друге, різноманітність для сучасних здобувачів з усіма наслідками кліпового мислення – це запорука втримання уваги й інтересу на належному рівні, по-третє, на різних колективах ті чи ті методи працюють більш або менш ефективно. Викладач має дібрати комплекс методик, які забезпечать досягнення навчальних цілей якісно та за оптимальний часовий проміжок. Нижче пропонуємо анонсований аналітико-інформаційний огляд низки застосовуваних у сучасному контексті методик навчання англійської мови.

Прямий метод навчання іноземної мови. Суть цієї методики полягає в тому, що більше уваги приділяється вивченню прямої розмовної мови, яка використовується в повсякденному житті носіями мови. Розробники цього методу вважали, що мова-посередник, тобто мова, якою ведеться навчання (у нашому разі – українська), гальмує вивчення іноземної мови. Тому студенти штучно вводяться у світ мови, яку вони вивчають.

Усе заняття проводиться виключно англійською мовою, вчитель також повинен давати всі пояснення, директиви, поради тощо англійською. Використовується тільки англійська література. Під час вивчення англійської мови за цією методикою ключовою є роль викладача в успішному засвоєнні знань здобувачами освіти. Мова викладача, отже, повинна бути абсолютно чіткою й правильною, вимова – ідеальною, оскільки студенти будуть постійно повторювати її точно за викладачем. Ідеальним варіантом прямого методу навчання буде залучити викладача іноземної мови, який є носієм англійської. Прямий метод рідко використовується у ЗВО, частково через брак автентичних носіїв мови серед викладачів, а частково через занадто низький рівень підготовки студентів після школи. Через це впровадження такого методу потребує адаптивного періоду для здобувачів. Використовувати його інтенсивніше доречно на старших курсах навчання. Зокрема, як елемент навчальної діяльності, який можна забезпечити навіть дистанційно, організовуючи конференції, включення з носіями мови для обговорення актуальних навчальних питань. Такий досвід, без сумніву, ефективний.

Граматико-перекладний метод є основним у сучасній системі освіти. Це класичний метод, який використовується десятиліттями. Така його поширеність також пояснюється тим, що більшість викладачів самі навчалися за цією методикою. Мета граматико-перекладного методу – навчитися читати та перекладати з використанням граматичних правил. До недоліків цього методу можна віднести те, що недостатньо приділяється увага лексичній частині та вмінню використовувати лексику в потрібний момент мовлення. Вивчення лексики зводиться до механічного запам'ятовування слів. Читання та переклад здійснюється в суворій формі відповідності змісту. Крім того, пропонувані для читання тексти зазвичай стосуються складної художньої літератури, тому студенти вивчають лише літературну мову. Як наслідок, часто в здобувачів, викладачі яких зловживають граматико-перекладним методом, виникає мовний бар'єр, який долати досить складно. Потрапивши в мовне середовище, такі студенти складно розуміють оточуючих, навіть добре знаючи літературну мову. У такому разі не можна говорити про достатню професійну підготовленість іноземного філолога.

Аудіовізуальні та звукові лінгвальні техніки. Суть обох методів полягає в передачі мови через чіткі структури, запам'ятовування відбувається за допомогою аудіо- і відеозаписів. Аудіовізуальний

метод навчання передбачає ілюстрування мовлення відповідними малюнками, тобто студентам демонструються відео, художні та документальні фільми англійською мовою. Слухачі працюють одночасно з двома каналами сприйняття – зоровим і слуховим, у результаті чого формуються асоціації, що дають змогу краще запам'ятати мову. Метою методів є оволодіння живою, розмовною мовою. Обидва методи базуються на індуктивному навчанні. Аудіолінгвальні та аудіовізуальні методи підходять лише тоді, коли вони використовуються в поєднанні з іншими навчальними методиками.

Проте останнім часом у топі найпопулярніших методів навчання іноземних мов закріпився *комунікативний метод*. Ця методика добре зарекомендувала себе в Америці та Європі. Продовжуючи підкорювати світ, комунікативна методика прийшла і до нас, завоювавши належне місце в мовних вищих. В основу методики покладено інтеграцію двох основних методів навчання іноземних мов: традиційного та сучасного. Як впливає з назви, важлива роль у комунікативній методиці відводиться спілкуванню. Основна мета, яку переслідує цей метод - подолання мовного бар'єру. Головне – позбавити людину від страху перед чужою мовою, від страху говорити іноземною мовою і водночас розвинути інші мовні вміння та навички, зокрема усне та писемне мовлення, читання, аудіювання. Варто зазначити, що граматику вивчається в процесі говоріння, спілкування іноземною мовою. Принцип полягає в тому, що спочатку студенти запам'ятовують мовні формули, вирази, словосполучення, а вже потім розбирають граматичні конструкції, що трапляються в завчених фразах. Простими словами, діє принцип усного випередження. Об'єктом цього методу є саме мовлення, тобто такий прийом насамперед навчає спілкуватися. Комунікативний метод передбачає велику активність студентів. Завданням викладача в цьому разі буде залучити до розмови всіх присутніх в аудиторії. Для кращого запам'ятовування й використання мови необхідно завантажити всі канали сприйняття. Суть комунікативного методу полягає у створенні реальних ситуацій спілкування. При реконструкції діалогу здобувач має можливість застосувати на практиці всі здобуті знання. Дуже важливою перевагою комунікативного методу можна вважати те, що він має величезну різноманітність вправ: тут використовуються рольові ігри, діалоги, моделювання реального спілкування. Застосування методики безпосередньо впливає на структуру заняття. Дуже часто необхідно використовувати ігрові ситуації, проводити групову роботу, розробляти

завдання на пошук помилок, на вміння зіставляти та порівнювати. Як правило, такі заняття змушують активно працювати не тільки з пам'яттю, а й з логікою, що дає стимул для розвитку вмінь аналітично-образного мислення і zarazом спонукає до висловлення думок.

Групова робота, або кооперативне навчання. Кооперативне навчання вимагає стратегій для співпраці студентів і уваги до того, наскільки чітко викладач повинен структурувати діяльність, щоб допомогти заохотити ефективну співпрацю, і багато різновидів кооперативного навчання поєднують компоненти, у яких викладач демонструє, а здобувачі освіти працюють самостійно. Студенти отримують більше користі від кооперативного навчання, якщо вони розумітимуть, що спілкування та обмін інформацією є стратегією вивчення мови, яку вони можуть застосовувати поза аудиторією, і студенти повинні брати активну участь у роботі загалом, щоб посилити навчальний ефект, створивши необхідний робочий мікроклімат. Кооперативне навчання доречно організувати в спосіб, щоб студенти працювали разом для досягнення спільних навчальних цілей. Викладачі можуть ефективно використовувати його, щоб допомогти тим, хто працює нижче від своїх можливостей. Завдяки використанню методу спільного навчання група активно бере участь у виконанні завдання одночасно, а потім різні групи можуть порівнювати досягнуті результати. Успіх кооперативних груп залежить від позитивної незалежності та сприятливої взаємодії. Важливо, щоб навчальне середовище було розроблено в стилі, орієнтованому на здобувача, щоб гарантувати, що всі студенти мають можливість робити свій внесок у командний результат. Поширеною в закордонній практиці формою організації кооперативного навчання є «головоломка» (англ. jigsaw). Це модель кооперативного навчання, яка передбачає невеликі групи з 5–6 студентів, які навчають одне одного з успіхом, що залежить від рівня співпраці. Один із варіантів реалізації цього методу є формат, коли викладач дає на опрацювання студентам нову тему, дає матеріали для вивчення нової теми. Кожен член команди ознайомлюється з матеріалами, а потім члени різних команд, які вивчали ті самі теми, зустрічаються в «групах експертів», щоб обговорити засвоєне. Після обговорення вони повертаються до своїх команд навчають інших членів групи. Для тренування й закріплення нового матеріалу дається командне завдання, ведеться активна дискусія, створюється спільний командний проект тощо. Інший варіант «методу головоломки» – це використання так зва-

них information gap exercise (вправ із інформаційними прогалинами). Наприклад, студенти чують або читають різні частини тексту, а потім обмінюються інформацією щодо того, як виконати поставлене завдання, зокрема, скласти різні частини «текстової мозаїки».

Проектна технологія також є однією з інноваційних форм організації самостійної роботи студентів. Проекти поділяються на монопроекти, колективні, усні та письмові. На практиці часто використовуються змішані проекти, в яких присутні ознаки інформаційного, творчого, дослідницького та практико-орієнтованого методів. Робота над проектом вимагає багаторівневого підходу до вивчення мови, який охоплює граматику, аудіювання, читання та говоріння, сприяє активному самостійному мисленню та фокусується на спільній дослідницькій роботі, яка вчить студентів співпрацювати та працювати в команді. Метод проектів, як ніякий інший, покращує якість навчання, активізує навчання, оскільки цей метод використовується в багатьох дидактичних підходах, є самомотивованим, що означає підвищення інтересу та залучення до роботи в процесі її виконання; підтримує педагогічні цілі на всіх рівнях; дає змогу вчитися на власному досвіді та досвіді інших; приносить задоволення студентам, які бачать продукт власної праці.

Методика читання Іллі Франка. Оскільки самостійна робота студентів та ініціативність в опануванні іноземної мови є важливою частиною сучасного процесу освіти, пасивна методика вивчення мови за методом паралельного читання текстів англійською та рідною для здобувачів мовою є ефективним варіантом самоорганізації.

На тлі всіх окреслених методик інтеграція ІКТ є необхідною умовою, яка забезпечить динаміку та релевантність створеного освітнього середовища, стане каталізатором ефективності кожного з методів і дасть змогу студентам продовжити навчання позааудиторно з використанням відповідних технологій самостійного вивчення мови. Саме через інтегративність ІКТ та невід'ємність їх для сьогоденної освіти ми не виокремлюємо технологічно збагачене навчання як окрему методику навчання англійської мови, а натомість наповняємо на використанні ІКТ як інструмента для втілення кожного відомого сьогодні методу опанування іноземної мови.

Висновки. Важливою метою сучасного викладача є ціль «навчити вчитися», тобто перехід освітнього процесу з формату «навчання» у формат «учіння» (англійською ці два поняття лексично диференціюються більш чітко: від *teaching* до

learning). Це відбувається в межах реалізації особистісно орієнтованого підходу, заснованого на врахуванні індивідуальних особливостей студентів, їх схильностей та інтересів. У вищій школі цей підхід реалізувати чи не найбільш зручно, чому сприяє свідомий вік здобувачів освіти, мотивованість та об'єднаність їх спільними інтересами до вивчення іноземної мови, яку ті свідомо обирають як основну сферу життєвої діяльності. Сучасні вимоги до рівня підготовки іноземних філологів дають змогу визначити таку систему вмінь, як: фонетично, граматично, лексично, стилістично правильно, психологічно невимушено висловлювати свої думки іноземною мовою, письмово та усно, онлайн та офлайн, синхронно та асинхронно вести бесіду іноземною мовою, володіти мовними засобами, спрямованими на привернення уваги слухачів, на встановлення зворотного зв'язку, розуміння на слух автентичного монологічного та діалогічного мовлення, читання оригінальної художньої, наукової та суспільно-політичної літератури, уміння інтерпретувати текст, вступати в дискусію

з актуальних проблем культурного, наукового, суспільно-політичного життя суспільства іноземною мовою. Окрім переліченого, також виконувати специфічні професійні завдання, пов'язані з іншомовними компетентностями: навчати інших іноземної мови, бути перекладачем, виконувати наукові роботи тощо. Очевидно, що кожен викладач у виборі методів і прийомів роботи керується власним досвідом. Комунікативний метод займає провідне місце поряд із традиційним граматико-перекладацьким методом вивчення іноземної мови (часто вони використовуються в комплексі) та інтенсивним використанням ІКТ у межах реалізації названих чи інших методик.

Подальші дослідження з теми доречно організувати довкола емпіричних досліджень щодо ефективності застосування окреслених у цій статті методик – окремо котроїсь із них чи в комбінованому вигляді, оскільки автори розвідки наполягають на застосуванні різних методик навчання іноземної мови для кожної з академічних груп іноземних філологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаєв В. М., Стадник Г. В., Момот Т. В. Цифрова трансформація в сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Т. 2. Вип. 148. С. 2–9.
2. Галецький С. Структура комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Вип. 5. № 6. С. 24–37.
3. Марєєв Д., Геворгян К., Колодіна Л. Сучасні методики викладання іноземних мов у ЗВО. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. Вип. 1. С. 257–265.
4. Нікіфорова С. М., Пивоварова Н. І., Пивоварова О. І. Еволюція методів навчання іноземної мови. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. Вип. 46. С. 70–91.
5. Стиркіна Ю. С. Сучасне і традиційне навчання іноземної мови: переваги і недоліки. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2019. Вип. 20. С. 161–170.
6. Abduramanova D. V. Methods of teaching English as a foreign language. *Academic research in educational sciences*. 2021. Vol. 2. No. 8. P. 260–263.
7. Byram M. Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. *Culture and Foreign Language Education* (Ed. by W. M. Chan, S. K. Bhatt, Nagami M., I. Walker). Berlin : De Gruyter Mouton, 2015. P.34–58.
8. Byram M., Gribkova B., Starkey H. *Developing the intercultural dimension in language teaching: A practical introduction for teachers*. Language Policy Division, Directorate of School, Out-of-School and Higher Education, Council of Europe, 2002.
9. Fattohovich D. F., Ilhomovna R. S. Innovative technologies as a means of teaching foreign languages. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*. 2022. Vol. 1. P. 237–240.
10. Gömleksı̇z M. N. Effectiveness of cooperative learning (jigsaw II) method in teaching English as a foreign language to engineering students (Case of Firat University, Turkey). *European journal of engineering education*. 2007. Vol. 32. No 5. P. 613–625.
11. Kramcsh C. Culture in foreign language teaching. *Indian Journal of Language Teaching Research*. 2013. Vol. 1. No 1. P. 57–78.
12. Saydaliyeva M. A., Atamirzayeva E. B., Dadaboyeva F. X. Modern methods of teaching English in Namangan state university. *International Journal on Integrated Education*. 2020. Vol. 3. No 1. P. 8–9.
13. Sun L. Culture Teaching in Foreign Language Teaching. *Theory & Practice in Language Studies*. 2013. Vol. 3. No 2.

REFERENCES

1. Babajev, V.M., Stadnyk, G.V., Momot, T.V. (2019). Tsyfrova transformatsiya v sferi vyshchoyi osvity v umovakh hlobalizatsiyi [Digital transformation in the field of higher education in the context of globalization]. *Social'ni ta povedinkovi nauky*, 2(148), 2–9. (in Ukrainian).
2. Galetskyi, S. (2020). Struktura komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv inozemnykh mov [The structure of communicative competence of future teachers of foreign languages]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5(6), 24–37. (in Ukrainian).

3. Mareev, D., Gevorgyan, K., & Kolodina, L. (2022). Suchasni metodyky vykladannya inozemnykh mov u ZVO [Modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions]. *Academic studies. Series "Humanities"*, 1, 257–265. (in Ukrainian).
4. Nikiforova, S. M., Pyvovarova, N. I., & Pyvovarova, O. I. (2019). Evolyutsiya metodiv navchannya inozemnoyi movy [Evolution of foreign language teaching methods]. *Theory and methods of teaching and education*, 46, 70–91. (in Ukrainian).
5. Styrkina, Yu. S. (2019). Suchasne i tradytsiynе navchannya inozemnoyi movy: perevahy i nedoliky [Modern and traditional teaching of a foreign language: advantages and disadvantages]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 20, 161–170. (in Ukrainian).
6. Abduramanova, D. V. (2021). Methods of teaching English as a foreign language. *Academic research in educational sciences*, 2(8), 260–263.
7. Byram, M. (2015). Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. In W. M. Chan, S. K. Bhatt, Nagami M., I. Walker (Eds.) *Culture and Foreign Language Education*. Berlin: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781501503023-003>.
8. Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. (2002). *Developing the intercultural dimension in language teaching: A practical introduction for teachers*. Language Policy Division, Directorate of School, Out-of-School and Higher Education, Council of Europe.
9. Fattohovich, D. F., & Ilhomovna, R. S. (2022). Innovative technologies as a means of teaching foreign languages. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 237–240.
10. Gömleksi'z, M. N. (2007). Effectiveness of cooperative learning (jigsaw II) method in teaching English as a foreign language to engineering students (Case of Firat University, Turkey). *European journal of engineering education*, 32(5), 613–625. <https://doi.org/10.1080/03043790701433343>
11. Kramcsh, C. (2013). Culture in foreign language teaching. *Indian Journal of Language Teaching Research*, 1(1), 57–78.
12. Saydaliyeva, M. A., Atamirzayeva, E. B., & Dadaboyeva, F. X. (2020). Modern methods of teaching English in Namangan state university. *International Journal on Integrated Education*, 3(1), 8–9. <https://dx.doi.org/10.31149/ijie.v3i1.23>
13. Sun, L. (2013). Culture Teaching in Foreign Language Teaching. *Theory & Practice in Language Studies*, 3(2).

УДК 378.018

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-50>

Антоніна КАРНАУХОВА,

orcid.org/0000-0001-6476-8084

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *a.karnaukhova@kubg.edu.ua*

Юлія КАХІАНІ,

orcid.org/0000-0002-1484-324X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

(Слов'янськ, Донецька область, Україна) *Kakhiani.yulia@ukr.net*

Оксана КОСАРЕВА,

orcid.org/0000-0001-6905-905X

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти

імені професора Т.І. Поніманської

Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) *okosaryeva@ukr.net*

СУЧАСНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

У статті досліджено особливості методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Визначено, що професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти є необхідним елементом освіти впродовж життя, а післядипломна освіта включає спеціалізації, що базуються на отриманій освіті та практичному досвіді. З'ясовано, що змістовий компонент готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності передбачає розробку освітньо-професійної програми, навчального плану та відповідного навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів. Доведено, що навчальний процес має базуватися на філософії синергетичного бачення цілісності життя та футуристичної спрямованості змісту професійної підготовки. Виявлено, що професійна підготовка включає формування кваліфікації фахівців дошкільної освіти, набуття педагогічних компетентностей у межах професійної діяльності та здобуття встановлених професійних результатів на підставі організованого комплексу освітніх структурних компонентів та освітньої програми. Встановлено, що впровадження сучасних ІКТ у підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти збагачує їх знаннями про нові форми і методи роботи у дошкільних закладах, надає можливості для створення у майбутньому власних інноваційних методик виховання у системі освіти, а також сприяє більш ефективному засвоєнню фахових знань та їх реалізації в навчально-творчій та науково-дослідній діяльності. Доведено, що застосування практико-орієнтованих проєктів у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти надає змогу повніше розвинути у них професійні потреби й інтереси, допомагає ознайомитися із специфікою професійної діяльності, викликає інтерес і потребу у формуванні та застосуванні інноваційних технологій.

Ключові слова: дошкільна освіта, професійна підготовка, методика, професійна діяльність, кваліфікація, компетентність.

Antonina KARNAUKHOVA,*orcid.org/0000-0001-6476-8084**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool Education
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) a.karnaukhova@kubg.edu.ua***Yulia KAKHIANI,***orcid.org/0000-0002-1484-324X**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool Education and Social Work
State Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University»
(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) Kakhiani.yulia@ukr.net***Oksana KOSARIEVA,***orcid.org/0000-0001-6905-905X**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology Pre-school
and Special Needs Students named after prof. T.I. Ponimanska
Rivne State University for the Humanities
(Rivne, Ukraine) okosaryeva@ukr.net*

MODERN TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS

The article examines the peculiarities of methodical training of future specialists in preschool education. It was determined that the professional training of future specialists in preschool education is a necessary element of education throughout life, and postgraduate education includes specializations based on the received education and practical experience. It was found that the content component of the readiness of future preschool education specialists for professional activity involves the development of an educational and professional program, curriculum and, accordingly, educational and methodological support of educational components. It has been proven that the educational process should be based on the philosophy of a synergistic vision of the integrity of life and the futuristic orientation of the content of professional training. It was revealed that professional training includes the formation of the qualifications of preschool education specialists, the acquisition of pedagogical competences within the scope of professional activity and the achievement of established professional results based on an organized set of educational structural components and an educational program. It has been established that the introduction of modern ICT in the training of future specialists in preschool education enriches them with knowledge about new forms and methods of work in preschool institutions, provides opportunities for the creation of their own innovative methods of education in the education system in the future, and also contributes to more effective assimilation of professional knowledge and their implementation in educational and creative and research activities. It has been proven that the use of practice-oriented projects in the training of future preschool education specialists makes it possible to more fully develop their professional needs and interests, helps to get acquainted with the specifics of professional activity, and arouses interest and need in the formation and application of innovative technologies.

Key words: *preschool education, professional training, methodology, professional activity, qualification, competence.*

Постановка проблеми. Внаслідок процесу глобалізації та інформаційної революції у сфері освіти постали нові виклики для закладів освіти. Це пов'язано з активним впровадженням у навчальний процес перспективних моделей та методів навчання. Ефективність і раціональність організації навчально-виховного процесу має базуватися на чітких нормативних та навчально-методичних засадах. Зокрема такі засади та принципи покладені у підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти, що зумовлює особливу актуальність дослідження цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти досліджують такі

науковці як Г. Беленька, О. Богініч, З. Борисова, М. Бушати, М. Демченко, І. Княжева, Л. Мельничук, С. Мітіна, О. Набока, М. Пагута, І. Підлипняк, Дж. Пітерс, А. Чичук, Н. Шармахд та інші.

Так, результати досліджень Н. Шармахда, Дж. Пітерса та М. Бушати свідчать про важливість готовності людини до постійного навчання та підвищення кваліфікації шляхом набуття досвіду, а отже, і професійних навичок (Sharmahd, 2018). Проте залишається недослідженою проблема шляхів методичної підготовки до здійснення професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

С. Мітіна виділяє методичну компетентність в структурі професійної педагогічної компетентності, під якою розуміє здатність розпізнавати

та розв'язувати методичні завдання, проблеми, що виникають у процесі педагогічної діяльності. Саме це визначення використовується в роботі С. Мітіної (Mitina, 2016), тому вважаємо за доцільне доповнити та подати методичну компетентність як сукупність оперативно-методичних та психолого-педагогічних умінь, сформованих у процесі підготовки педагога, а також готовність професійно використовувати сучасні педагогічні технології, методи та прийоми.

Дослідники визначають поряд з методичною компетентністю методологічну культуру. У науковому дослідженні І. Княжевої методологічна культура аналізується як система освіти і складна нелінійна система, яка здатна до самоорганізації та сприяє саморозвитку майбутнього вихователя (Княжева, 2014). На основі визначення методичної компетентності та визначення методичної культури можна розглядати методичну культуру як невід'ємну частину методичної компетентності, яка формується під час професійної підготовки майбутніх вихователів. Слід зазначити, що аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновки про необхідність визначення та обґрунтування змісту методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Л. Мельничук виділяє наступні три етапи етапів організації навчально-виховного процесу: діагностичний і пропедевтичний; мотиваційний; діяльнісно-творчий, підкреслюючи, що окреслені етапи є ефективними у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти до ознайомлення дітей із соціальним середовищем. Однак такий підхід, використаний у роботі Л. Мельничук (Melnychuk, 2019), свідчить про доцільність проведення дослідження з метою дослідження ефективності окремих форм методів і засобів методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти

Виклад основного матеріалу. Методична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти не такий складний процес, як може здатися. Головне – вибрати найефективніший спосіб навчання за цією спеціальністю. Старі методики, якими користуються більшість навчальних закладів, застаріли, і сьогодні методична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти більше спрямована на здобувачів освіти. В освоєнні професії, як і в усіх сферах життя, найважливіше – мотивація.

Проте проблема зміщення акценту з навчальної діяльності вихователя на діяльність дітей, переходу від репродуктивного навчання до про-

дуктивного, пов'язана з підготовкою майбутніх фахівців дошкільної освіти. Усе це дає підстави стверджувати про доцільність проведення досліджень, присвячених проблемі методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти є необхідним елементом освіти впродовж життя, а післядипломна освіта включає спеціалізації, що базуються на отриманій освіті та практичному досвіді. Так, професійна підготовка включає формування кваліфікації майбутніх фахівців дошкільної освіти та набуття педагогічної компетентності в межах професійної діяльності (Набока, 2017).

Щодо процесуального забезпечення, то ми вважаємо, що воно включає навички, інтегровані, загальні та професійні компетенції. Зміст процесуальної складової викладено у Стандарті ЗІЗ зі спеціальності 012 Дошкільна освіта (від 13 липня 2021 року), у професійному стандарті «Вихователь дошкільної освіти» (від 19 жовтня 2021 року). Важливою складовою змістового та процесуального забезпечення методичної підготовки є, на нашу думку, виокремлення етапів організації навчально-виховного процесу за спеціальністю 012 Дошкільна освіта (МОН, 2021).

Огляд науково-педагогічних досліджень з проблеми методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, а саме змістового та процесуального забезпечення, показує, що тема залишається відкритою. У зв'язку з реформуванням освіти останнім часом активно обговорюється питання організації навчально-виховного процесу у фаховій довищій освіті. Після прийняття у 2019 році Закону України «Про професійну довищу освіту» тривають наукові дискусії щодо змісту навчально-виховного процесу підготовки студентів за спеціальністю 012 Дошкільна освіта освітньо-професійного ступеня – професійний молодший бакалавр, бакалавр. У позитивному аспекті слід зазначити, що у 2021 році затверджено Стандарт професійної довищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта освітньо-професійного ступеня професійний молодший бакалавр та бакалавр. На основі держстандарту розпочато наповнення спеціальності 012 Дошкільна освіта (МОН, 2021).

Змістовий компонент готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності передбачає розробку освітньо-професійної програми, навчального плану та відповідного навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів. У роботі під керівництвом Г. Беленької (Беленька, 2009) представлені результати дослідження тенденцій розвитку сучасної

освіти в Україні в контексті європейської інтеграції. Показано, що стратегічні вектори підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в Україні дозволяють їм у процесі навчання зрозуміти та підтримувати баланс між педагогічними традиціями європейського раціоналізму та чуттєвими підходами української народної педагогіки до дошкільної освіти. Проте залишалися невирішеними питання щодо висвітлення концептуальних підходів, шляхів удосконалення змісту та методики підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в Україні.

Варіантом вирішення даного питання може бути європейська інтеграція системи освіти України та вивчення досвіду підготовки фахівців дошкільної освіти у зарубіжних країнах з метою вдосконалення вітчизняної системи. Навчальний процес має базуватися на філософії синергетичного бачення цілісності життя та футуристичної спрямованості змісту професійної підготовки. Синергія реалізується через наскрізну інтеграцію змісту навчальних дисциплін, а футуристична спрямованість – через використання інноваційних технологій та моделювання варіативності навчального процесу з дітьми на основі вивчення їх психологічних особливостей.

Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти являється потрібною складовою освіти впродовж життя, до якої належить й післядипломна освіта, що передбачає вдосконалення фахових компетентностей на базі здобутої освіти та практичного досвіду. Професійна підготовка включає формування кваліфікації фахівців дошкільної освіти, набуття педагогічних компетентностей у межах професійної діяльності та здобуття встановлених професійних результатів на підставі організованого комплексу освітніх структурних компонентів та освітньої програми (Чичук, 2017).

Загалом, методична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти є процесом і результатом оволодіння системою методичних знань, умінь, навичок і готовності до їх впровадження у професійну діяльність (Набока, 2017).

Визначаючи методичну компетентність як найважливіший компонент професійно-педагогічної компетентності майбутнього фахівця дошкільної освіти, що встановлює залежність розвитку цієї компетентності від якості діяльності, виокремлюють в структурі методичної компетентності три компоненти: професійні знання, професійні вміння, особистісні якості, які забезпечуються дидактичними, організаційно-аналітичними й особистісними особливостями.

Отже, досягнення головної мети сучасної освіти – підготовка професійно-компетентного спеціаліста в процесі навчання дисциплін – здійснюється як на основі цілей та завдань, що визначаються вимогами соціальних умов економіки до системи освіти та особистості в цілому, особистісними інтересами, так і системою передвищої освіти.

За всю історію людства було розроблено значну чисельність диференційованих освітніх методик підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, а саме: аудіовізуальний метод, лінгво-соціокультурний метод, репродуктивний метод, метод наукових досліджень, проблемно-дослідницький метод, проектний метод, цифровий метод та логічні методи (індуктивний та дедуктивний).

Реалізація програмних завдань у закладах освіти великою мірою залежить від компетентності педагогічних кадрів. У сучасних умовах для вільної орієнтації в інформаційному просторі майбутній фахівець дошкільної освіти повинен володіти інформаційною культурою як однією із складових загальної культури; в оволодінні методами аналітико-синтетичної переробки інформації; а також у знаннях особливостей інформаційних потоків і інформаційного забезпечення у сфері своєї майбутньої професійної діяльності. Для цього у період методичної підготовки фахівців дошкільної освіти необхідно здійснювати їх неперервну підготовку у галузі інформаційних технологій, впроваджувати у навчально-виховний процес нові інформаційні технології навчання (Підлипняк, 2013).

Отже, впровадження сучасних ІКТ у підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти збагачує їх знаннями про нові форми і методи роботи у дошкільних закладах, надає можливості для створення у майбутньому власних інноваційних методик виховання у системі освіти, а також сприяє більш ефективному засвоєнню фахових знань та їх реалізації в навчально-творчій та науково-дослідній діяльності.

Застосування практико-орієнтованих проєктів у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти надає змогу повніше розвинути у них професійні потреби й інтереси, допомагає ознайомитися із специфікою професійної діяльності, викликає інтерес і потребу у формуванні та застосуванні інноваційних технологій. До таких інноваційних проєктів відносять: розробки рекомендацій, планів і заходів навчально-виховного характеру.

Висновки. Таким чином, дослідження методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти надало можливість виявити найбільш

доцільні методики до розв'язання проблеми теоретичної та практичної методичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. У зв'язку з цим, досить актуальним і необхідним у сучасних умо-

вах є огляд існуючих методів підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти з метою забезпечення ринку праці конкурентоспроможними спеціалістами та підвищення якості освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sharmahd N., Peeters J., Bushati M. Towards continuous professional development : Experiencing group reflection to analyse practice. *European Journal of Education*. 2018. № 53 (1). Pp. 58–65.
2. Mitina S. The psychological component in the structure of professional competence of the teacher of the high school. *Aktualni pytannia osvity i nauky*. 2016. Pp. 301–305.
3. Княжева І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 : 13.00.04 / Ірина Анатоліївна Княжева; наук. консультант Е. Е. Карпова; МОН України, ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2014. 45 с.
4. Melnychuk L., Paguta M. Model of preparing the future educators for familiarising preschoolers with social environments. *Young Scientist*. 2019. № 9 (73). Pp. 87–90.
5. Набока О. Г., Демченко М. О. Методична компетентність вихователів дошкільних навчальних закладів: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2017. № 10.1 (50.1). С. 45–48.
6. Стандарти ЗІЗ зі спеціальності 012 Дошкільна освіта від 13 липня 2021 року № 806 / Відомості МОН. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverdzeni.standarty/2021/07/13/012.Dosk.osv.13.07.docx>
7. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, З. Н. Борисова та ін.; за заг. ред. І. І. Загарницької. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.
8. Чичук А. П. Підходи до професійної підготовки майбутніх вихователів у США. *Сучасне дошкілля у контексті інтеграції до європейського освітнього простору* : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2017 р.) / Упорядники І. В. Єнгаличева, І. О. Ніколаєску, Т. А. Слюсар. Черкаси : Видавець О. Третяков, 2017. С. 165-168.
9. Підліпняк І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 28-34.

REFERENCES

1. Sharmahd, N., Peeters, J., Bushati, M. (2018). Towards continuous professional development : Experiencing group reflection to analyse practice. *European Journal of Education*, 53 (1), pp. 58–65
2. Mitina, S. (2016). The psychological component in the structure of professional competence of the teacher of the high school. *Aktualni pytannia osvity i nauky*, pp. 301–305
3. Knjazheva, I. A. (2014). Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku metodychnoji kuljturny majbutnikh vykladachiv pedagoghichnykh dyscyplin v umovakh maghistratury : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.08 : 13.00.04 / Iryna Anatolijivna Knjazheva; nauk. konsultjant E. E. Karpova; MON Ukrajiny, DZ «Pivdenoukr. nac. ped. un-t im. K. D. Ushynsjkogho». Odesa, 45 p. [in Ukrainian]
4. Melnychuk, L., Paguta, M. (2019). Model of preparing the future educators for familiarising preschoolers with social environments. *Young Scientist*, 9 (73), pp. 87–90
5. Naboka, O. Gh., Demchenko, M. O. (2017). Metodychna kompetentnistj vykhovateliv doshkiljnykh navchaljnykh zakladiv: teoretychnyj aspekt [Methodical competence of preschool teachers: theoretical aspect]. *Molodyj vchenyj*, 10.1 (50.1), pp. 45-48 [in Ukrainian]
6. Standarti ZIZ zi specialjnosti 012 Doshkiljna osvita vid 13 lypnja 2021 roku № 806 / Vidomosti MON. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverdzeni.standarty/2021/07/13/012.Dosk.osv.13.07.docx> [in Ukrainian]
7. Pidghotovka vykhovatelja do rozvytku osobystosti dytyny v doshkiljnomu vici : monoghrafija / Gh. V. Bjeljenjka, O. L. Boghinich, Z. N. Borysova ta in.; za zagh. red. I. I. Zagharnycjkoji. K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Draghomanova, 2009. 310 p. [in Ukrainian]
8. Chychuk, A. P. (2017). Pidkhody do profesijnoji pidghotovky majbutnikh vykhovateliv u SShA [Approaches to professional training of future educators in the USA]. *Suchasne doshkillja u konteksti integraciji do jeuropejskogho osvitnjogho prostoru* : zbirnyk materialiv II Vseukrajinsjkoji naukovy-praktychnoji konferenciji (27-28 veresnja 2017 r.) / Uporjadnyky I. V. Jenghalycheva, I. O. Nikolajesku, T. A. Sljusar. Cherkasy : Vydavecj O. Tretjakov, pp. 165-168 [in Ukrainian]
9. Pidlypnjak, I. (2013). Pidghotovka majbutnikh fakhivciv doshkiljnoji osvity [Training of future specialists in preschool education]. *Psykhologho-pedagoghichni problemy siljsjkoji shkoly*, 44, pp. 28-34 [in Ukrainian]

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Наталія ВОВК ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	4
Наталія ЗЛЕНКО, Алла ЗЯКУН, Микола ЛЕВЧЕНКО КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СВІТОВИЙ ДОСВІД, УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	9
Костянтин КАМПЕН, Валентин ШЕВЧУК «ПРАВЕДНІСТЬ ПО ВІРЬ» ЯК КЛЮЧОВА СОТЕРІОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ...15	
Ігор КОРЕЩУК, Денис ШПАК ЕСХАТОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У КНИГАХ МАЛИХ ПРОРОКІВ.....	23
Роман КОРСАК ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ТА ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ОТРИМАННЯ СТАТУСУ КАНДИДАТА У ЧЛЕНИ ЄС	31
Олександр МАЛЕЦЬ, Василь КАЛІЙ, Наталія МАЛЕЦЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ОСТАПЧУКІВ НА ЗАКАРПАТТІ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.....	37

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Oleksandra BARBALAT PECULIARITIES OF HOT ENAMEL TECHNIQUE APPLICATION IN THE ARTISTIC-IMAGES SYSTEM OF KYIVAN RUS GOLDSMITHING XI – FIRST HALF OF XIII CENTURY.....	46
Андрій ГАЛАВАЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ АРІЇ «PARI SIAMO» З ОПЕРИ ДЖ. ВЕРДІ «РІГОЛЕТТО».....	53
Хуан ДАНЬ ВИТОКИ ТВОРЧОСТІ ЛЕЙ ЛЯНА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ОСНОВ.....	60
Світлана ДОЛЕСКО, Анна АЛЕКСЄЄВА ОБРАЗ ЛЕСИ УКРАЇНКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ВАЛЮТІ ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	66
Антоніна ДУБРІВНА, Світлана ПАШУКОВА, Юлія РУССОЛ УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ОРНАМЕНТИКА В ДИЗАЙНІ СУЧАСНОГО ПЛАКАТУ.....	73
Тетяна ЗАДОРЖНА СТИЛЬОВІ МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ПІСНІ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ДИСКУРС.....	80
Владислав ЗАЙЦЕВ ТВОРЧИСТЬ ПАВЛА ЗІБРОВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ ЕСТРАДИ...89	
Вікторія ЗАЙЦЕВА МАЛЯРСЬКИЙ АНСАМБЛЬ ТРОЇЦЬКОЇ НАДБРАМНОЇ ЦЕРКВИ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ У СВІТЛІ ФОРМУВАННЯ «РЕСТАВРАЦІЙНОЇ» ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ПЕРІОД В ХVІІІ – ХІХ СТ.....	94
Оксана ЗАХАРОВА ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦТВА ЯК ЧИННИКА КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ПЕРІОД ГЕТЬМАНСТВА І. МАЗЕПИ.....	101
Юлія КАПЛІЄНКО-ІЛЮК МУЗИКОЗНАВЧА ДУМКА НА БУКОВИНІ: АДАЛЬБЕРТ МІКУЛІЧ.....	104

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Любомира АЙЗЕНБАРТ СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ЯЦКОВА.....	109
Світлана АЛЕКСЕНКО, Катерина КРУТАСЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ САТИРИЧНОГО ЕФЕКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	114
Gulchohra Babali ALIYEVA THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS.....	120
Інесса АНІКІНА, Тетяна МЕЛЬНИК АМЕРИКАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ.....	125
Олена АНТОНЮК, Ольга ОЛЕКСАНДРЕНКО ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРАТИВИ В ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА ОСНОВІ ЗБІРКИ «СКАЖЕНИЙ ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ СОБАКА»).....	130
Ірина БАСАРАБА, Ольга ЛЕМЕШКО ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ: ДЕФІНІЦІЯ ТА ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ.....	137
Diana BIRIUKOVA LINGUO-CULTURAL ASPECT THROUGH COMPARISON OF LEXICS IN ENGLISH AND SPANISH FOLKTALES.....	143
Олена ГАВРИЛОВА, Ольга ГНАТИШЕВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	147
Людмила ЖВАНІЯ БІБЛІЙНИЙ КОД ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «НА РУЇНАХ».....	153
Людмила КОВАЛЬ, Ольга БІЛОУС НОМІНАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ НА ОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У РОМАНІ НАТАЛКИ ДОЛЯК «НА “СЬОМОМУ НЕБІ”».....	160
Diana KOCHMAR, Iryna BUDZ, Yanina ROCHENYUK THE LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONALITY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	165

ПЕДАГОГІКА

Василь АНТОНЕЦЬ, Віктор ФЛЕРЧУК ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	174
Нилуфер Фируз АСЛАНЗАДЕ ЧЕЛОВЕКА СКВОЗЬ ПРИЗМУ РЕЛИГИОЗНЫХ ИДЕЙ: ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА ОСНОВЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕКСТОВ ТРЕХ ПИСАНИЙ.....	181
Inna AKHMAD, Viktoriia SHMEL, Tetiana LYSENKO INTEGRATION OF MODERN TECHNOLOGIES INTO ESP TEACHING PROCESS.....	188
Олена БОЙЧУК, Василь КАЛІЙ ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК (ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ АНГЛОМОВНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ).....	193
Наталія БОНДАРЕНКО, Тетяна ГРИБОЄДОВА ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	200
Inna BORKOVSKA, Inna ANTONENKO, Iryna KOZUBSKA DEVELOPMENT OF PRESENTATION SKILLS AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF SOFT SKILLS AMONG LAW STUDENTS.....	205

Юлія БУГАЄВСЬКА ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ КОРПОРАТИВНО-ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ.....	211
Марина БУРЛАЧКА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	216
Надія ВАСИНЬОВА ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ: ДОСВІД І СУЧАСНІ ВИМОГИ.....	221
Ярина ВИШПІНСЬКА, Іван ГАТРИЧ ДЖАЗ ІНДУСТРІЯ У ФАХОВОМУ ЗРОСТАННІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ: ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ МОДИФІКАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	227
Парвана Шамистан кызы ГАСАНОВА О СОВРЕМЕННЫХ УЧЕБНЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ В ПРЕПОДАВАНИИ ОСНОВ ХИМИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В КОЛЛЕДЖАХ.....	234
Ольга ГЛАВАЦЬКА, Ольга ГУМЕНЮК, Василь МОЙСЕЙОК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ЛОГОПЕДІВ.....	240
Вікторія ГУРА, Анна КВЯТКОВСЬКА, Світлана МОЗГОВА ХМАРНІ СЕРВІСИ: РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	247
Санай Гасангулу гызы ГУСЕЙНЛИ СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ КУЛЬТУРИ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕННЯ...	253
Віталіна ДЕНИСЕНКО, Ірина ГЛАДУШ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	259
Людмила ДОВГОПОЛА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ.....	264
Ірина ЄСІКОВА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ХІМІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	272
Тетяна ЖИТОМИРСЬКА ПРОЄКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	277
Олеся ЖОВНИЧ, Інна СТАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	282
Катерина ЗАВАЛКО, Маргарита МАЛАХОВА ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА...	288
Наталя КАЛИТА ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ К. УШИНСЬКОГО У ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	295
Наталія КАНОНІК, Калерія КОВАЛЬОВА, Ольга ТРУБЦІНА СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО.....	303
Антоніна КАРНАУХОВА, Юлія КАХІАНІ, Оксана КОСАРЄВА СУЧАСНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	311

CONTENTS

HISTORY

Nataliia VOVK FORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY SELF-IDENTITY: A VIEW THROUGH THE SOCIAL NETWORKS PRISM.....	4
Nataliia ZLENKO, Alla ZIAKUN, Mykola LEVCHENKO CULTURAL POLICY OF UKRAINE IN CURRENT CONDITIONS WORLD EXPERIENCE, UKRAINIAN REALITIES AND PERSPECTIVES.....	9
Konstantin KAMPEN, Valentyn SHEVCHUK «RIGHTEOUSNESS BY FAITH» AS A KEY SOTERIOLOGICAL CATEGORY OF PROTESTANTISM.....	15
Igor KORESHCHUK, Denys SHPAK ESCHATOLOGICAL IDEAS IN THE MINOR PROPHETS.....	23
Roman KORSACK, Ivan GODYA WAYS OF REFORMING THE HOTEL, RESTAURANT AND TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE AFTER RECEIVING CANDIDATE STATUS FOR EU MEMBERSHIP.....	31
Oleksandr MALETS, Vasyl KALIY, Natalia MALETS CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE OSTAPCHUK FAMILY IN TRANSCARPATHIA IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY.....	37

ART STUDIES

Oleksandra BARBALAT PECULIARITIES OF HOT ENAMEL TECHNIQUE APPLICATION IN THE ARTISTIC-IMAGES SYSTEM OF KYIVAN RUS GOLDSMITHING XI – FIRST HALF OF XIII CENTURY.....	46
Andrii HALAVAI THE COMPARATIVE ANALYSIS OF PERFORMANCE INTERPRETATIONS OF ARIA “PARI SIAMO” FROM G. VERDI’S “RIGOLETTO”.....	53
Huang DAN THE ORIGINS OF LEY LIANG’S CREATIVITY: FEATURES OF FORMATION OF WORLDVIEW-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS.....	60
Svitlana DOLESKO, Anna ALIEKSIEIEVA LESIA UKRAINKA’S IMAGE IN NATIONAL CURRENCY AS SYMBOL OF UKRAINIAN SOVEREIGNTY.....	66
Antonina DUBRIVNA, Svitlana PASHUKOVA, Julia RUSSOL UKRAINIAN FOLK ORNAMENTS IN MODERN POSTER DESIGN.....	73
Tetyana ZADOROZNA STYLE MODIFICATIONS OF THE UKRAINIAN ACADEMIC SONG’S GENRE: HERMENEUTIC DISCOURSE.....	80
Vladyslav ZAITSEV CREATIVITY OF PAVEL ZIBROV IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY UKRAINIAN VARIETY MUSIC.....	89
Viktoriiia ZAITSEVA PAINTING ENSEMBLE OF THE TRINITY GATE CHURCH OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA IN TERMS OF FORMATION OF "RESTORATION" THEORY AND PRACTICE IN THE PERIOD OF THE 18 TH –19 TH CENTURIES.....	94
Oksana ZAKHAROVA THE IMPORTANCE OF ART AS A FACTOR OF CULTURAL DIPLOMACY DURING THE HETMANSHIP OF I. MAZEPA.....	101

Yuliya KAPLIYENKO-ILIUK MUSICOLOGICAL THOUGHT IN BUKOVYNA: ADALBERT MIKULICZ.....	104
---	-----

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Liubomyra AIZENBART THE SPECIFICITY OF THE NATIONAL IDENTITY REPRESENTATION IN M. YATSKOV'S FLASH FICTION.....	109
Svitlana ALEKSENKO, Kateryna KRUTAS LEXICO-SEMANTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF SATIRICAL EFFECT FORMATION IN THE ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE.....	114
Gulchohra Babali ALIYEVA THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DILEMA OF THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF TEMPORALITY IN LINGUISTICS.....	120
Inessa ANIKINA, Tetiana MELNYK AMERICAN LITERATURE OF THE ERA OF POSTMODERNISM.....	125
Olena ANTONIUK, Olga OLEKSANDRENKO CHROMATIC COLORATIVES IN THE STORIES OF YEVHEN HUTSAL (BASED ON THE COLLECTION "RABID CHERNOBYL DOG").....	130
Iryna BASARABA, Olha LEMESHKO MILITARY SLANG: DEFINITION AND WAYS OF FORMATION.....	137
Diana BIRIUKOVA LINGUO-CULTURAL ASPECT THROUGH COMPARISON OF LEXICS IN ENGLISH AND SPANISH FOLKTALES.....	143
Olena HAVRYLOVA, Olga HNATYSHEVA INFORMATION AND COMPUTER TECHNOLOGIES AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH.....	147
Liudmyla ZHVANIA ZHVANIA L. V. THE BIBLICAL CODE OF LESYA UKRAINKA'S DRAMATIC POEM "IN THE RUINS".....	153
Liudmyla KOVAL, Olha BILOUS THE NOMINATIVE POTENTIAL OF VOCABULARY FOR IDENTIFYING PERSONS IN NATALKA DOLYAK'S NOVEL «ON "THE SEVENTH HEAVEN"».....	160
Diana KOCHMAR, Iryna BUDZ, Yanina POCHENYUK THE LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONALITY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	165

PEDAGOGY

Vasyl ANTONETS, Viktor FLERCHUK PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION AMONG STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE.....	174
Nilufer Firuz ASLANZADE PERSON THROUGH THE PRISM OF RELIGIOUS IDEAS: EDUCATION AND EDUCATION ON THE BASIS OF THE RELIGIOUS TEXTS OF THE THREE SCRIPTURES.....	181
Inna AKHMAD, Viktoriia CHMEL, Tetiana LYSENKO INTEGRATION OF MODERN TECHNOLOGIES INTO ESP TEACHING PROCESS.....	188
Olena BOYCHUK, Vasyl KALIY TEXT-BASED ACTIVITIES AT UKRAINIAN AS A SECOND LANGUAGE CLASSES: TASKS FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS (SPECIAL ASPECTS OF THEIR USE FOR ENGLISH-SPEAKING MEDICAL STUDENTS).....	193
Nataliia BONDARENKO, Tetiana HRYBOIEDOVA PARTNERSHIP OF EDUCATORS AND PARENTS IN FORMING THE IMAGE OF THE INSTITUTION OF PRE-SCHOOL EDUCATION.....	200

Inna BORKOVSKA, Inna ANTONENKO, Iryna KOZUBSKA DEVELOPMENT OF PRESENTATION SKILLS AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF SOFT SKILLS AMONG LAW STUDENTS.....	205
Yuliia BUHAIEVSKA PROFESSIONALLY SIGNIFICANT CORPORATE AND PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS..	211
Maryna BURLACHKA EDUCATIONAL DIGITIZATION IN TEACHING THE HISTORY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	216
Nadiia VASYNOVA ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF SECOND (MASTER'S) LEVEL STUDENTS: PRACTICE AND MODERN REQUIREMENTS.....	221
Yaryna VYSHPINSKA, Ivan GATRYCH JAZZ INDUSTRY IN THE PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE TEACHERS-MUSICIANS: EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF MODIFICATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	227
Parvana Shamistan HASANOVA ABOUT MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE BASICS OF CHEMICAL PRODUCTION IN COLLEGES.....	234
Olha HLAVATSKA, Olha HUMENYUK, Vasyl MOISEIUK PREVENTION OF PROFESSIONAL BURNOUT AS A MECHANISM OF PRESERVING THE PROFESSIONAL HEALTH OF SPEECH THERAPISTS.....	240
Victoria GURA, Anna KVIATKOVSKA, Svitlana MOZGHOVA CLOUD SERVICES: EXPANDING OPPORTUNITIES FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	247
Sanay Hasangulu HUSEYNLI SOCIAL POLICY OF THE STATE IN THE FIELD OF CULTURE OF SPEECH BEHAVIOR.....	253
Vitalina DENYSENKO, Iryna GLADUSH REGULATORY AND LEGAL ENSURING OF EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	259
Liudmyla DOVHOPOLA FORMATION OF RESEARCH AND MATHEMATICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	264
Irina YESIKOVA FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE CHEMISTRY TEACHING PROCESS FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	272
Tetyana ZHYTOMIRSKA DESIGN TECHNOLOGIES OF LEARNING IN THE DEVELOPING THE TECHNICAL CULTURE OF FUTURE MANAGERS OF THE MARITIME INDUSTRY.....	277
Олеся Жовнич, Inna STAKHOVA FUTURE TEACHERS PREPARATION FOR THE USE OF THEATRICAL ACTIVITIES IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH TO YOUNGER SCHOOL PUPILS.....	282
Kateryna ZAVALKO, Marharyta MALAKHOVA THE PHENOMENON OF THE PROFESSIONAL AND PERSONAL QUALITIES OF THE MUSIC TEACHER.....	288
Nataliia KALYTA EDUCATIONAL IDEAL OF K. USHYNKY IN THE TRADITION OF UKRAINIAN NATIONAL EDUCATION.....	295
Nataliia KANONIK, Kaleriia KOVALOVA, Olga TRUBITSYNA MODERN METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	303
Antonina KARNAUKHOVA, Yulia KAKHIANI, Oksana KOSARIEVA MODERN TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS.....	311

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 55. ТОМ 1
ISSUE 55. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зимомря

Здано до набору 30.09.2022 р. Підписано до друку 14.10.2022 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 37,43. Зам. № 1122/445. Наклад 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.